



8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 44. Kolokyumunu
Kasım 2020



BİLDİRİLER KİTABI



TMMOB
Şehir Plancıları Odası



8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 44. Kolokiyumu
Kasım 2020

“KRİZ”

Bildiriler Kitabı



TMMOB
Şehir Plancıları Odası

KRİZ

Bildiriler Kitabı

*30 Ekim 2020 tarihinde meydana gelen İzmir Depremi'nde
kaybettiğimiz İYTE Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 2. sınıf öğrencisi
Seda Dinçer'in anısına...*

Yayına Hazırlık

Ayşecan Akşit
Cansın Mercanoğlu
Deniz Alaydın
Hülya Çetinkaya
Göktuğ Yeni
Sultan Karasüleymanoğlu

Yayınlandığı Ortam

spo.org.tr

İletişim

TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi
Atatürk Bulvarı 219/7 Çankaya/Ankara
Tel: 0 312 418 30 75 Fax: 0 312 417 90 55
spo@spo.org.tr www.spo.org.tr

ISBN

978-605-01-1492-8
Mart 2022

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMALARI	9
DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ BİLDİRGESİ	17
AÇILIŞ OTURUMU- İKTİSADİ, SİYASİ KRİZ VE KENTSEL POLİTİKA.....	22
OTURUM - 2 PANDEMİ SÜRECİNDE TOPLUMSAL GRUPLAR.....	48
COVID-19 Bağlamında Ötekileştirmenin Sosyo-Mekansal Krizi?.....	49
<i>Hakkı Ozan Karayığit</i>	
Yaşlılık ve Kamusal Mekân İlişkisine Pandemi Döneminden Bakmak ve Karaköy Perşembe Pazarı Sahilindeki Dönüşüm.....	69
<i>Can Bulubay</i>	
COVID-19 Pandemisinin Yarattığı Sosyal ve Mekansal Kriz Karşısında Kentlilerin Planlamada Karar Verme Sürecine Katılma İstekliliği: İzmir, Karşıyaka'da Farklı Sosyo-Ekonomik Gruplar Üzerine Bir Deneyim.....	93
<i>Dr. Öğr. Üyesi Gözde Ekşioğlu Çetintahra, Dr. Senem Tezcan, Bedriye Çınar</i>	
TEMATİK SUNUŞ	117
BEYOND THE VİRUS: URBAN RESEARCH AND PLANNING IN TIMES OF RISK AND UNCERTAINTY	
VİRÜSÜN ÖTESİNDE: RİSK VE BELİRSİZLİK ZAMANLARINDA KENTSEL ARAŞTIRMA VE PLANLAMA	
PROF. DR. ROGER KEIL	

OTURUM - 3 EKOLOJİK KRİZ TARTIŞMALARI.....	147
Sürdürülebilir Yerel Gıda Sistemlerinin Yaratılmasında Bir Aktör Olarak Gıda Örgütlenmeleri: İstanbul Tüketici Kooperatifleri ve Gıda Toplulukları Örneği.....	148
<i>Arş. Gör. Serim Dinç, Prof. Dr. Azime Tezer, Doç. Dr. Elif Alkay</i>	
İklimle Uyumlu Kentsel Planlamada, Kent Morfolojisi ve Soğuk Ada İlişkilerinin İncelenmesi	176
<i>Elif Güldü, Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş Kuşçu Şimşek</i>	
OTURUM - 4 PLANLAMA EĞİTİMİNİN KRİZİ	200
TEMATİK SUNUŞ	201
ASSOC. PROF. DR. LESLIE KERN	
OTURUM - 5 PANDEMİ SÜRECİNDE KENTSEL YAŞAM	202
COVID-19 Pandemisine Eşitsizlikler Üzerinden Bakmak: Kimler Evde Kalabildi, Kimler Çalışmaya Devam Etti?	203
<i>Prof. Dr. Ferhan Gezici Korten, Arş. Gör. Cansu İlhan</i>	
Stres: Yeni Normalde Kamusal Mekanların Dönüşümü.....	222
<i>Pelin Usta</i>	
Eko-terapötik Mekanlar ve Pandemi Sürecinde Kentli Üzerindeki Etkileri.....	241
<i>Didem Kara, Dr. Öğr. Üyesi Gülden Demet Oruç</i>	
OTURUM - 6 KENTSEL RİSKLER VE KIRILGANLIKLAR.....	270
İstanbul Kentinde Covid-19 Riski ile Mekânsal Olarak Değişkenlik Gösteren Parametrelerin İlişkisi	271
<i>Dr. Öğr. Üyesi Tayfun Salihoğlu, Emre Öztürk, Nesrin Özdemir</i>	
TEMATİK SUNUŞ	289
PROF. DR. RAQUEL ROLNIK	
OTURUM - 7 PANDEMİ SÜRECİNDE KAMUSAL ALAN	290
"KRİZ" Pandemi Sürecinde Esne(ye)meyen Meskenler – Yet(e)meyen Kamusal Alanlar.....	291
<i>Dr. Öğr. Üyesi Melis Oğuz, Öğr. Gör. Aslı Uzunkaya</i>	
Kentsel Dirençlilik, Kriz, Kent Merkezleri: Pandemi Sürecinde Kamusal Alan Kullanımının Değişimi.....	312
<i>Arş. Gör. Gizem Derinci, Prof. Dr. Burcu Özüduru</i>	
OTURUM - 8 KRİZ SÜREÇLERİNDE PLANLAMA.....	334
Krizler İçin Plan mı (!)? Kriz Riskine Karşı Planlama mı?	335
<i>Arş. Gör. Mihraban Öztürk Saka, Doç. Dr. Aygün Erdoğan</i>	
Bursa'da Sağlık Tesislerinin Mekânsal Dağılımı ve Erişim Özellikleri	358
<i>Seda Işık, Prof. Dr. T. Kerem Koramaz</i>	

TEMATİK SUNUŞ	386
---------------------	-----

LIFE AND DEATH IN THE URBICENE THE DE-POLITICIZED FANTASY OF ANTHROPOCENIC
URBANIZATION

*ŞEHİRLER ÇAĞININ YAŞAM VE ÖLÜMÜ: İNSAN ÇAĞI (ANTROPOSEN) KENTLEŞMENİN
DEPOLİTİZE FANTEZİSİ*

PROF. DR. ERIK SWYNGEDOUW

TEMATİK SUNUŞ	408
---------------------	-----

THE RIGHT TO THE CITY-AS-COMMONS
MÜŞTEREKLER OLARAK KENT HAKKI

PROF. DR. STAVROS STAVRIDES

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Dr. Gencay Serter

TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Başkanı

Emin Koramaz

TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı

Açılış Konuşmalarının kaydına [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

Dr. Gencay Serter

TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Başkanı

*Bu metin 44. DŞG Kolokyumunu Açılış Konuşmaları deşifresinden elde edilmiştir.

Herkese Merhabalar, Değerli Katılımcılar,

8 Kasım Dünya Şehircilik Günü kapsamında bu sene online olarak düzenleyeceğimiz 44. Kolokyumumuza hepiniz hoş geldiniz. Öncelikle bu seneki Kolokyumumuzu her seneden farklı olağanüstü ve zor koşullarda gerçekleştiriyoruz. Pandemi sürecinin yıkıcılığı ortada iken, 30 Ekim tarihinde İzmir’de yaşadığımız ve İYTE 2. Sınıf öğrencimiz Seda Dinçer’in de aralarında bulunduğu onlarca vatandaşımızı kaybettiğimiz, yüzlercesinin yaralandığı deprem afeti nedeniyle bu sene düzenlediğimiz kolokyumumuzu buruk ve acılı bir şekilde sürdürüyoruz. Bu vesileyle depremde hayatını kaybeden tüm vatandaşlarımıza rahmet, yakınlarına başsağlığı, yaralılara da acil şifalar diliyoruz. Yine bu pandemi sürecinde kendi canları pahasına toplum yaşamını kolaylaştırmaya çalışan başta sağlık emekçileri olmak üzere ilgili tüm kesimlere ve deprem bölgesinde olağanüstü bir çaba ile kurtarma faaliyeti sürdüren tüm ekiplere sonsuz şükranlarımızı sunuyoruz.

Bilindiği üzere ülkemiz ve dünya ağır bir pandemi sürecinden geçmektedir. Bu süreçte birçok kişi işsiz kalmış, yoksulluk geniş kesimleri etkisi altına almıştır. Diğer taraftan başta eğitim olmak üzere birçok hizmet sunumu uzaktan ve online hale gelirken; bu süreç yine ekonomik koşullara bağlı olarak toplum kesimleri arasında eşitsizlik yaratır hale gelmiştir. Sürdürülen yanlış ekonomi politikaları neticesinde güncelimiz haline gelen ekolojik kriz ise her geçen gün derinleşerek kendini daha yıkıcı biçimde hissettirir vaziyete erişmiştir.

Ancak tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de iktidar tarafından pandemi adeta var olan ve esasen sürekli derinleşen krizleri örtmek ve yegane sebebi olarak gösterilmek istenmektedir. Mekânsal ve toplumsal krizlerin tamamını esasen var olan ekonomik sistemin kaçınılmaz birer sonucu olarak gördüğümüz için Şehir Plancıları Odası olarak tamda bu noktada, bu seneki Kolokyum temasını Kriz olarak belirledik.

Bu kolokyumda her biri esasen kapitalist sisteme içkin olan KRİZ olgusunu en geniş çerçevede tartışmak temel hedefimiz ve beklentimizdir. 4 gün sürecek kolokyumumuz süresince sürdürülecek sabah oturumlarında bu Kriz olgusu çeşitli tematik başlıklar altında tartışılacaktır. Ayrıca her gün akşam oturumlarında yurtdışından Kolokyumumuza katkı sunan yazarlarımızın sunuşları yer alacaktır.

Bu noktada pandemi dolayısıyla online gerekleştireimiz kolokyumumuza bildiri gönderen tüm katılımcılara, oturum başkanlarına ve yurtdış katılımcılara meslek camiamız adına çok teşekkür ederiz. Ayrıca kolokyumumuza gönderilen tüm bildirileri değerlendiren bilim kurulumuzda yer alan hocalarımıza ve yürütme kurulunda kolokyumun kurgusunun oluşmasında çaba gösteren herkese teşekkürü bir borç biliriz. Teşekkürler içerisinde en önemli kısmı şüphesiz odamızın kıymetli çalışanları hak etmektedir. Gerçekleştirdiğimiz bu kolokyumda ilk kez yapmak zorunda kaldığımız online kurgu içerisinde yurtiçi ve yurtdış bağlantıların kurulmasında, teknik sorunların çözülmesinde üstün gayret gösteren tüm oda çalışanlarına teşekkürü bir borç biliyorum.

Bu vesileyle 8 Kasım Dünya şehircilik Günü kapsamında düzenlenen 44. Kolokyumumuzun başta meslek camiamız olmak üzere tüm ilgili kesimlere faydalı olmasını diler, teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Emin Koramaz

TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı

*Bu metin 44. DŞG Kolokiyumu Açılış Konuşmaları deşifresinden elde edilmiştir.

Değerli Arkadaşlar, Sevgili Meslektaşlarım,

Hepinizi Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Yönetim Kurulu adına dostlukla selamlıyorum. Konuşmama başlamadan önce geçtiğimiz hafta İzmir’de yaşanan depremde hayatını kaybeden yurttaşlarımızı saygıyla anıyor, yakınlarına baş sağlığı diliyorum.

Bildiğiniz gibi Yönetim Kurulundan arkadaşlarımız, Oda Başkanlarımız ve İl Koordinasyon Kurulu üyelerimizle birlikte İzmir’de depremde etkilenen yerleri ziyaret ederek depremzedelerle dayanışma duygularımızı paylaştık. İl Koordinasyon Kurulumuz tarafından hazırlanan ilk gözlem raporunu kamuoyuyla paylaştık ve Büyükşehir Belediye Başkanı ile görüş alışverişinde bulunduk. Raporumuzda da altını çizdiğimiz gibi merkez üssü 80 kilometre uzakta olan bir depremde yaşanan, yıkım ve can kaybının temel nedeni bilimin ve tekniğin gereklerinin yerine getirilmemesidir.

Yer seçiminden şehir planlamasına, yapı güvenliğinden imar affına kadar uzanan her aşamada bilimden ve mühendislikten uzak duran yaklaşım ortaya çıkan tablonun birinci derecede sorumlusudur. Merkezi iktidardan yerel yönetimlere, müteahhitlere, yapının taşıyıcı unsurlarında tadilat yapan mülk sahiplerine, yapı denetiminde görevli unsurlara kadar her düzeyde kişi ve kurum bu sorumlulukta pay sahibidir.

Depreme dayanıklı yerleşim alanları ve yapılar tasarlamamanın, üretmenin, deprem hasarları ve can kayıplarını azaltmanın bilinen tek yolu, mühendislik, mimarlık ve şehir plancılığı hizmetlerinin eksiksiz bir şekilde uygulanmasıdır. Yaşadığımız bu kötü deneyimden öğreneceğimiz çok şey var, umarız ülkemizin en yakıcı ve acil sorunu olan deprem güvenliği konusunda hızla adımlar atılır.

Bizler TMMOB olarak, tüm odalarımızla birlikte atılacak her adımda sorumluluk üstlenmeye hazırız. Şehirlerimizin yeniden planlanması, yapılarımızın güvenli biçimde yapılması için elimizden gelen her desteği vermeye hazırız. Bunu hem kamuoyuyla hem de görüştüğümüz tüm yetkililerle paylaştık. Her fırsatta bu çağrımızı yinelemeye devam edeceğiz.

Değerli Arkadaşlar,

Bu seneki Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu'nun teması “kriz” olarak belirlenmiş. Kriz kelimesi eskiden “birden ortaya çıkarak yıkıcı etkiler yaratan bir sürdürülemezlik durumu”nu tanımlamak için kullanılırdı. Oysa günümüzde kriz denildiğinde geçici ve aşılması gereken durumlar değil, kalıcı ve aşılamayan durumlar aklımıza geliyor.

Ekonomide finansal krizle, doğada iklim kriziyle, beslenmede gıda kriziyle, şehircilikte planlama kriziyle, anayasa kriziyle, eğitim kriziyle, sağlık kriziyle yüz yüze geliyoruz. Bunlarla iç içe yaşamaya devam ediyoruz. Kriz dediğimiz şey artık mevcut küresel kapitalizmin varlık-yokluk sorunu değil, var olma formu haline dönüştü. Kriz artık üstesinden gelinmesi, çözüm üretilmesi gereken yıkıcı sorunlar olarak değil, zamana yayılarak sürdürülebilir halde tutulması gereken durumlar olarak görülüyor.

Böylelikle o krizi ortaya çıkaran nedenleri aşma fikrinden, krizin nedenlerini ortadan kaldırma fikrinden uzaklaşmak isteniyor. Karar alma süreçleri uzatılıyor, konunun esası saptırılıyor, sebep-sonuç ilişkisi bulanıklaştırılıyor ve böylelikle kriz durumları eskilerin deyişle “devrimci durumlar” olmaktan uzaklaştırılmak isteniyor. Bugün kriz artık yönetimler açısından kaçınılmak istenen birer yıkım anı değil, bizatihi bir yönetim aracı haline geldi. Bugünün krizleri yönetimleri değil, yurttaşları çaresiz ve kararsız bırakan birer enstrüman oldu.

Kriz dönemlerindeki yurttaşların kararsızlığı, yönetimlerin istediği kararı vermesine olanak tanıyan bir güç haline geldi. Bu haliyle kriz dönemleri ile Olağanüstü hal dönemleri arasında büyük bir paralellik olduğunu söylenebilir. Her alanda yaşadığımız sürekli kriz, bizleri sürekli bir olağanüstü hal içinde yaşamaya mecbur bırakıyor.

Değerli Arkadaşlar,

Naomi Klein'in “Şok Doktrini” kitabını pek çoğunuz okumuşsunuzdur. Kitapta, yaşanan beklenmedik felaketler sonrasında şoka giren kitlelerin, daha önceleri asla rıza göstermeyecekleri politikalara nasıl boyun eğdikleri örnekleriyle anlatılır. Bugün dünya çapında egemen olan halk düşmanı neoliberal politikaların da bu felaketlerin ürünü olduğu dile getirilir. AKP de yaşadığımız felaketleri ve krizleri kendi rejimini pekiştirmek için bir fırsata çevirmişe benziyor.

Toplulun içinde bulunduğu atalet ve ne yapacağını bilememelik duygusunu, baskıcı, gerici, laikliklik karşıtı, emek, doğa, özgürlük, barış ve sosyal devlet düşmanı rejiminin kurumsallaşması için kullanıyor.

Salgın döneminde birbiri ardına çıkarılan yasaları düşünün; Ayasofya kararını, Sosyal Medya yasasını, infaz yasasını, İstanbul Sözleşmesi tartışmalarını, Çoklu Baro düzenlemesini, belediyelere atanan kayyumları aklınıza getirin... Kanal İstanbul Projesine yönelik ihaleleri,yapılan plan değışikliklerini, Salda Gölünü, Olimposu, Munzur Gözelerini tahrip edecek girişimleri, ÇED süreçleri devre dışında bırakılarak ruhsat süreleri uzatılan maden işletmelerini düşünün.. Ya da daha depremin enkazı kaldırılmadan meclisten geçirilmek istenen kıdem tazminatı yasasını düşünün.

Yaşadığımız her kriz, egemenler için bir saldırı fırsatı haline geliyor. Bu durumu tersine çevirmemiz gerekiyor. Karşı karşıya kaldığımız krizleri geniş kitleler açısından kararsız ve hareketsiz kalma nedeni olmaktan çıkartıp, hızlı kararlarla harekete geçmenin fırsatı haline getirmemiz gerekiyor. Bizler toplum olarak iktidarın attığı adımlara karşı ne kadar hızlı organize olup hızlı tepkiler verirse, o denli etkili sonuçlar alabiliyoruz Bunu en açık biçimde sosyal medya tepkilerinde görüyoruz. Ama bunu sosyal medyanın ötesine taşımak zorundayız. Bu tepkiyi çalışma yaşamında ve sokaklarda da örgütlü hale getirmemiz gerekiyor.

Yaşadığımız insanlık krizini aşmanın, kapitalizmin hayatlarımızı krize çevirmesini engellemenin yegane yolu budur. Bizler TMMOB olarak tüm gücümüzle ve varlığımızla egemenlerin yarattığı krizin bedelini emekçilerin ödememesi için mücadele ediyoruz. Eğitim ve sağlığın ticarileştirilmesinin toplumun geleceğini krize sürüklememesi için mücadele ediyoruz. Özelleştirmeler nedeniyle yoksulluk krizine sürüklenmemek için, rant hırsı nedeniyle şehirlerin kriz merkezi haline gelmemesi için mücadele ediyoruz.

Şehir Plancıları Odamız tarafından gerçekleştirilen bu önemli etkinliğin, yüz yüze olduğumuz tüm krizler karşısında toplumcu bir bakış açısı ve çözüm önerisi getireceğine inanıyorum. Kolokyuma katkı veren tüm akademisyenlerimize ve meslektaşlarımıza teşekkür ediyorum.

İnsanların aç ve yoksul yaşamadığı, eşit adil bir ülke ve dünya özlemi ile TMMOB Yönetim Kurulu adına sevgi ve selamlarımı sunuyorum.

DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ BİLDİRGESİ

Ayhan Erdoğan

TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Sekreteri

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ BİLDİRGESİ

8 Kasım Dünya Şehircilik Günü kapsamında düzenlenen Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu'nun 44. 'sü bu yıl, küresel sermayenin, yönetimlerin, emeğin, bunlarla bağlantılı mekan üretim süreçlerinin ve dolayısıyla meslek alanımızın çeşitli çıkmazlar içinde olduğu koşullarda gerçekleştirilmektedir. 2020 yılının başından itibaren deneyimlediğimiz pandemi süreci; iktisadi, siyasal ve toplumsal sonuçlarıyla mevcut çıkmazları derinleştirmiş ve daha yıkıcı bir hale getirmiştir. Buna rağmen, yaşanan çok boyutlu kriz süreçlerini görünmez kılmak için yöneticiler tarafından pandeminin araçsallaştırıldığı gözlemlenmektedir. Tam da bu nedenle, iktisadi, toplumsal, ekolojik, mekansal düzlemlerde yaşanan kriz durumlarını tartışmak ve içinde bulunduğumuz dönemi; dönemin dinamiklerine karşılık gelen bir kavramla ele almak adına 44. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu'nun teması "Kriz" olarak belirlenmiştir.

Türkiye tarihi, yaşanan iktisadi krizler karşısında iktidarların, krizlerden en çok etkilenen ve toplumun çoğunluğunu oluşturan yoksul halk kitlelerinin mali darboğazı aşmasını sağlamak ve sorunlarına çözüm üretmek yerine, sermayenin talepleri doğrultusunda hareket ettiğini gösteren sayısız örnekle doludur. 2002 yılından bu yana 20 yıla yakındır iktidarda olan AKP ülkenin iktisadi bağımsızlığını bir kenara bırakıp küresel kapitalist sisteme eklemlenme çabasında belki de Cumhuriyet tarihi boyunca en ağır sonuçlara yol açacak özgün hamleleri gerçekleştirmiştir. Bu dönemde yolsuzluklar, rüşvet, nepotizm hızla artmış; doğal, tarihi, kültürel, kamusal tüm varlıkların yok edilmesi uğruna iktidara yakın belli sermaye grupları kentsel rantı bölüşerek dünyadaki muadilleriyle yarışacak ölçüde zenginleşmiştir. Bununla birlikte, gelir dağılımındaki uçurum derinleşmiş, toplumsal kutuplaşma artmış, toplumun ilerici tüm unsurlarının tasfiye süreci hızlanmış, eğitimden sağlığa, bilimden hukuka kadar bütün alanlarda siyasal islamcı popülist söylem hakim duruma gelmiştir. Bu anlayış mekanı biçimlendirme pratiklerinde de gün yüzüne çıkmakta ve meslek alanımıza ilişkin krize de zemin hazırlamaktadır.

Kapitalizmin, kendini yeniden üretmek için bir anlamda bağımlı olduğu kriz durumu, AKP'nin her alanda kendi ideolojisini hakim kılmak üzere sergilediği pratikler neticesinde günümüzde artık çok boyutlu bir hal almış ve pandemiyle birlikte toplumsal düzlemde daha da derinleşerek belirgin hale gelmiştir.

Pandemi döneminde, kapitalist dünyada halk sağlığı önlemlerinin ve sağlık hizmetlerinin kar odaklı anlayış çerçevesinde sunumu nedeniyle en temel insan haklarından biri olan sağlık hakkına erişim sorunları krize dönüşmüş; on milyonlarca insan etkilenmiş, bir milyonu aşkın insan hayatını kaybetmiştir. Benzer şekilde Türkiye'de de kapsamlı propaganda faaliyetleriyle tanıtılan, halk sağlığından ziyade kar odaklı bir düşüncenin ürünü olan şehir hastaneleri, halkın tedavi ihtiyaçlarına cevap vermekten çok uzaktır. Şehir hastaneleri gibi yap-işlet-devret modeliyle yaptırılan ve kamu kaynaklarının israfına ve ekolojik alanların tahribine sebep olan, şirketlere sunulan on yıllara varan kar garantisiyle geleceğimizi şirketlere ipotekleyen büyük otoyol projeleri, köprüler, havalimanları gibi mega projeler, iktidarın inşa ettiği en temel iktisadi çıkmazlardan biri haline gelmişlerdir.

Sayırsız yasal düzenleme ile kamuya ait olması gereken kıyıları, meraları, ormanları sermaye çevrelerine sunan, kaçak, denetimsiz yapıları ücreti karşılığında affeden, ülkedeki yapı stoğunu güçlendirmek-yenilemek adı altında rantı yüksek, yapılaşmamış alanları imara açan, ÇED süreçlerini etkisizleştirip yatırım süreçlerinin önündeki "engelleri" bertaraf eden iktidar; yaşanan doğa olaylarının afete dönüştüğü, en ücra yerleşim biriminden metropollere kadar depremlerde, sellerde can kayıplarının yaşandığı bir gerçeklik yaratmıştır. Geçtiğimiz hafta İzmir'de yaşanan deprem, 99 depreminin üzerinden geçen 21 yıla rağmen gerek merkezi yönetim gerekse de yerel yönetimler tarafından kentlerimizin afete hala hazırlıklı hale getirilmediğini gözler önüne sermiştir. Kamu harcamalarını halk sağlığı yerine, sermaye çevrelerinin kendilerini yeniden üretimine yönlendiren anlayış nedeniyle, yurttaşların can ve mal güvenliği önemli bir kriz alanı haline gelmiştir.

Bunun yanında insana ve çevreye yıkıcı etkileri olan taş ocağı ve maden ocaklarına sürekli olarak yenileri eklenmekte, tarihsel ve kültürel zenginliği ile kente değer katan yapılara akıl dışı uygulamalarla müdahalelerde bulunulmakta, özellikle sit alanlarında restorasyon ve dönüşüm uygulamaları ile çağ dışı projeler uygulanmakta, binlerce canlının ekosistemi ve dünyanın oksijen kaynağı olan ormanlık alanlar yok edilmekte, tarımsal üretimle özdeşleşmiş kentlerimizde hektarlarca doğal alan, maden, turizm, enerji gibi yatırım projeleri bahane gösterilerek yok edilmektedir. İktidar; millet bahçesi, millet kıraathanesi gibi uygulamalar ile kendi ideolojisini mekânsal düzlemde yeniden üretmeye çalışırken, halkın kamusal yeşil alan ihtiyacını ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını karşılamaktan çok uzaktır. Dolayısıyla iktidarın kamusal alanlara yönelik üstten, baskıcı ve müdahaleci yaklaşımları mekan üretimi süreçlerinde ve ekolojik sürdürülebilirlik konularındaki krizi derinleştirmektedir.

Bu krizlerin sorumlusu olan, bilimsellikten, akılcılıktan yoksun bir şekilde dayatmacı bir anlayışla şekillenen kent yönetim sistemi, planlamayı ve bununla birlikte şehir plancısını dışlamakta, mesleğimizi araçsallaştırmayı, meslektaşlarımızı ise teknikerlere dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Ortak akıl etrafında farklı paydaşları bir araya getirip karar almak yerine kendisi gibi düşünmeyen her bileşene kulak tıkayan yönetim anlayışı, yerel yönetimlerin iradesini de gasp etmektedir. AKP halkın refahını artıracak işbirliklerinden uzak biçimde, kendisine muhalif olan güçleri devletin kolluk güçleriyle sindirmeye, belediye başkanlarını, siyasi parti liderlerini mahkumiyete götüren söylemi üretmeye devam etmektedir. Merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki gerilim siyasi bir kriz odağı haline gelmiştir.

Öte yandan meslek alanımızda giderek yoğunlaşan bir işsizlik gündemi bulunmaktadır. Yer seçimleri bilimsellikten uzak bir şekilde, salt ticari kaygılarla yapılan; fiziksel, teknik donanımları, akademik kadroları son derece yetersiz olan ve her gün bir yenisi açılan üniversitelere karşılık ne merkezi atama sayılarında bir artış yapılmakta ne de özel sektörde istihdam olanaklarını artıracak yasal düzenlemeler hayata geçirilmektedir. Ülke ihtiyaçlarının oldukça ötesinde bir sayıya erişen üniversitelerdeki Şehir ve Bölge Planlama kontenjanları ve bölümlerimizdeki akademik kadro ve mekansal yetersizlikler nedeniyle, meslektaşlarımız mesleki etik ilkeler ile gerekli teknik bilgiler açısından donanımlı hale gelmeden mezun olmaktadır. Eğitim ve istihdam krizi içinde yaşamını sürdürmeye çalışan şehir plancıları, ya piyasa koşulları içinde şehircilik ilkelerinden taviz vererek, kamu yararına aykırı birçok planlama sürecine müdahil olmak zorunda kalmakta ya da işsizlikle başa çıkmaya çalışmaktadır.

Tüm bu kriz hatlarından açığa çıkmış olan, yaşam alanlarına yönelen tahrip edici uygulamalara karşı direnç hattını koruyan muhalefet bileşenleri yeni bir dünya düzeninin ortak mücadele ile kurulabileceğini, krizlerin olağan hale geldiği dayatmacı anlayış yerine umudun, birlikteliğin ve adaletin egemen olduğu bir dünyanın var olabileceğini göstermektedir. Bu düşünce etrafında bir araya gelen irade; barolara, meslek birliklerine, meslek odalarına yapılan saldırılara da karşı durmaktadır. Soma`da emek sömürsüne, Cerattepe ve Kaz Dağları`nda madene, Hasankeyf`te ve Munzur`da baraja, Nazilli`de jeotermale karşı yaşam alanlarını koruma mücadelesi veren yurttaşların kararlılığındadır bu irade. İktidarın önümüzdeki süreçte karşı karşıya kalacağı açmazlardan biri de günden güne büyüyen, yayılan ve umudu büyüten bu mücadeleler olacaktır.

Tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi sebebiyle bu sene sanal ortamda gerçekleştirilecek olan 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 44. Kolokyumu, çok boyutlu bir kriz ortamında gerçekleştirilmektedir. Pandemi, psikolojik boyutlarından mekânsal etkilerine, sınıfsal eşitsizlikleri derinleştiren yönünden kentsel risklere kattığı yeni boyutlara, kamusal alan kavramına yeni anlamlar yüklemesinden kentsel dirençliliğe getirdiği yeni tartışmalara

kadar çok farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Pandemi ile birlikte, görünmez kılınmaya çalışılan kriz başlıklarını farklı tartışma eksenleri ve kuramsal tartışmalarla öne çıkarmak, kamusal bilgi üretmek ve yeni açılımları tartışmak üzere kolokyum programı “Kriz” başlığı ile hazırlanmıştır.

Programından içeriğine kadar tüm organizasyon aşamalarını birlikte kurguladığımız, emekleri çok değerli olan kurullarımıza ve Oda çalışanı arkadaşlarımıza, farklı disiplinlerden katkı sağlayıp programı zenginleştiren ve yurt dışından çok değerli katkılar sunan düşün insanlarına, öğrenci arkadaşlarımıza ve tüm meslektaşlarımıza böylesi zorlu koşullarda verdikleri destekten ötürü çok teşekkür ediyor; Kolokyumun üretken ve verimli bir tartışma ortamı oluşturmasını diliyoruz.

açılış oturumu

İKTİSADİ, SİYASİ KRİZ VE KENTSEL POLİTİKA

OTURUM BAŞKANI

Dilek Karabulut

Fikret Başkaya

Prof. Dr. Fuat Ercan

Prof. Dr. Hatice Kurtuluş Aydal

Açılış Oturumu'nun kaydına [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

**Tamamı deşifre metinden elde edilmiştir.*

İKTİSADİ, SİYASİ KRİZ VE KENTSEL POLİTİKA

DİLEK KARABULUT- Merhabalar, öncelikle birbirimizle ekranlar vasıtasıyla ulaşmış olsak da 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 44. Kolokyumunun tüm katılımcılarına ve izleyicilerine hoş geldiniz demek istiyorum. Bu seneki kolokyumun temasını bildiğiniz gibi “Kriz” olarak belirledik. Burada hem iktisadi, siyasi krizi, hem de 2020’nin ilk aylarından itibaren tüm dünyanın krizi haline gelen ve aslında kapitalizmin krizinin kendiliğinden bir çıktısı olarak okuyabileceğimiz Covid-19 pandemisinin tüm eşitsizlikleri daha da belirgin hale getirerek yarattığı ekonomik, toplumsal ve mekansal etkiyi kolokyum boyunca tartışmayı hedefledik.

Açılış oturumumuza başlamadan önce kolokyumun temasına biraz değinmek istiyorum. Bugün mevcut paradigmanın sürekli kriz döngüsünün ekolojik, siyasi ve toplumsal sonuçları, emek piyasasındaki örgütsüzleşme ve güvencesizleşmenin derinleşmesinden, nefes alabildiğimiz her talan edilmesine, kadın cinayetlerine, LGBTİ+ düşmanlığına, muhalif basına yapılan baskılara, mültecilere yönelik dışlayıcı politikalara, Türkiye özelinde etkilerinin fiilen hâlâ devam ettiği OHAL ile daha da derinleşen siyasi kriz ve muhalif belediyelere atanan kayyumlar vasıtasıyla toplumun iradesinin tamamen yok sayılmasına kadar ilerlemiş olduğunu görüyoruz. Çoklu ve birbirine bağlı, hatta bağımlı krizler ortamında mekan ise; hem bu krizle başa çıkabilmek için başvurulacak bir uğrak, hem de sonuçlarını net olarak okuyabileceğimiz bir alan olarak karşımızda duruyor. Buradan doğru kentlerin ve kırsal alanların bugün var olan haliniyse geçtiğimiz hafta İzmir’de yaşadığımız depremin ardından karşı karşıya kaldığımız feci tablo gibi bir durumu maalesef çok acı bir şekilde bize yaşatmış oluyor.

Türkiye’ye son 20 yıl içerisinde dahi baktığınızda kapitalizmin sürekli kriz döngüsünü aslında açık bir şekilde okuyabiliyoruz. 2001 krizi ardından iktidara gelen AKP’nin bu krizi aşmak için öne çıkardığı yegane sektör olan inşaat sektörünün her ne kadar iktidar tarafından Türkiye’yi teğet geçtiği iddia edilse de 2008-2009 küresel ekonomik krizinin birçok etkisiyle birlikte inşaat sektörünü daraltması ve bu daralmanın aşılması

için benimsenen daha çok borca dayalı büyüme stratejisinin 2018-2019'da yaşanan inşaat sektörü temelli borç krizine dayanmış olması bu sürekli bir kriz halinde bize göstermektedir. Ülke hâlâ 2018-2019 borç krizinin yıkıcı etkileri altındayken bu krizin Covid-19 salgınından kaynaklı dünya kriziyle birleşmesiyle Türkiye bugün artık tarihi kur krizlerini üst üste yaşayan bir ülke haline gelmiş oldu. Son aşamada iktidar negatif reel faiz politikasıyla konut satışlarındaki ivmenin düşmesini engellemeye çalışıyor. Bu ise işçi sınıfı için her geçen gün daha fazla ödeyemeyecekleri borçlar altına sürüklenmeleri anlamına geliyor.

Bu tablo içerisinde gerçekleştirdiğimiz 44. Kolokyumumuzun çağrısına bu yılın haziran ayında çıktık. Gelen bildiri özetleri çoğunlukla pandemiyle ilişkili olarak kriz tartışmasına katkı koyacak. 4 gün boyunca sürece kolokyumumuzda hâlâ içinde bulunduğumuz küresel çaptaki bu krizle mekanla ilişkisini birçok yönüyle tartışılacağını düşünüyorum. Oturumlarımız ve 5 farklı tematik sunuşla kriz tartışmalarına katkı sunacağını ve verimli geçeceğini umuyorum. Bu vesileyle de kolokyuma emek veren herkese ve tüm katılımcılarımıza teşekkür ederek açılış oturumumuza geçmek istiyorum.

Bu oturumumuzda üç değerli hocamızla birlikte iktisadi kriz, siyasi kriz ve kentsel politika başlıklarını tartışmayı hedefledik. Açılış oturumu olması nedeniyle soru-cevap almayacağız bu oturum için, bu nedenle hocalarımızın konuşma sürelerini biraz daha esnetme olanağımız oldu. Her konuşmacımız için yaklaşık 25 dakika gibi bir süre olması uygun olacaktır sanırım, oturumumuzda ilk olarak çok değerli Fikret Başkaya Hocamızdan kapitalizmin krizini, bugünkü dünyanın durumunu ve Türkiye üzerinden bu krizlerin nasıl okunduğunu dinleyeceğiz. Daha sonra Hatice Kurtuluş Aydal Hocamızdan kentsel politikanın krizini tarihsel perspektifte kent sosyolojisi çalışmaları üzerinden dinleyeceğiz. Son olarak Fuat Ercan Hocamız hem sermayenin, hem de ulus devletin krizinin nedenlerini ve sonuçlarını kentler ve kentlerin dönüşümü üzerinden bize aktarmış olacak. Daha fazla vakit kaybetmeden Özgür Üniversite'nin hem kurucusu, hem de başkanı olan değerli hocamız Fikret Başkaya'ya sözü bırakmak istiyorum. Fikret Hocam, buyurun.

FİKRET BAŞKAYA- - Bu aşamada kriz temelli bir kolokyumu düzenledikleri için Şehir Plancıları Odası yöneticilerini kutluyorum, herkesi de saygıyla selamlıyorum. Eğer şeyleri anlamak, bilince çıkarmak gibi samimi bir niyetimiz varsa şeyleri adıyla çağırarak başlamamız gerekir. Zira adıyla çağırmamak bir yalan söyleme yöntemidir. Kriz değil kapitalizmin krizi, Covid-19'un tetiklediği bir kriz değil, dünya sisteminin, kapitalist sisteminin derinleşen krizi söz konusu olan, esasen kapitalizm dahilinde krizler istisna değil, kuraldır. Bir yol kazası değildir, tam tersine krizler kapitalizmin mantığında ve işleyişinde içerilmiş durumdadır. O kadar ki yağmur bulutta kadar içerilmişse, krizler de kapitalizmde aynı şekilde içerilmiştir. Onda mündemiçtir. Krizler kapitalizmde

öylesine mündemiçtir ki kapitalizm krizler olmadan yol alamaz, dolayısıyla krizler yanlış politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkmazlar, keza üretmezler, önlenebilir değildirler. Krizleri önlemek mümkün olmadığı gibi kapitalizmi reforme etmek de mümkün değildir. O halde kapitalizm neden krizler peydahlamadan yol alamıyor sorusuyla devam edebiliriz. Bu amaçla kapitalizmin temel eğilimlerini, dinamiklerini, temel hareket yasalarını kısaca hatırlatmak gerekiyor.

Birincisi, kapitalizm üretim ve yaşam araçlarının özel mülkiyetine dayanan bir meta uygarlığıdır. Her şeyi insan ve toplum yaşamının tüm veçhelerini metalaştırıyor, paralılaştırıyor, şeyleştiriyor, birer ticaret nesnesine dönüştürüyor. Canlı olan ne varsa ölü metalara dönüştürüyor ve kaçınılmaz olarak bir meta fetişizmi ortaya çıkarıyor. İkincisi, kapitalizm dahilinde üretim ihtiyaçlarının karşılanması arasında bağ kopmuş durumdadır. Üretim kullanım değeri için değil, mübadele değeri yaratmak amacıyla yapılıyor. Üçüncüsü, kapitalizm çılgın, vahşi rekabete dayalı bir işleyişe sahiptir. Rekabete dayanıyor olması her kapitalisti veya kapitalist toplumu her seferinde daha çok üretmeye zorluyor. Bir kapitalistin, kapitalist işletmenin çılgın rekabet ortamında varlığını sürdürebilmesi büyümekle mümkün, toplam artı değerden daha büyük pay kapmakla mümkün, dolayısıyla sistem sınırsız büyüme dinamiğine sahiptir. Sınırsız üretim ve sınırsız tüketimi varsayıyor ve fakat bu dünyanın kaynakları sınırlı. Şimdilerde olduğu gibi bir zaman geliyor, sınırsız üretim sınırlı kaynakların duvarına çarpıyor. Kapitalizmde durmak diye bir şey yoktur. Kapitalist ileriye doğru kaçmak zorunda olan biridir. Onun bireysel iradesinin bir kıymeti harbiyesi yoktur. Dördüncüsü, kapitalizm kutuplaştırıcı bir sistemdir. Bir kutupta yoksulluk üretmeden karşı kutupta zenginlik üretmesi mümkün değildir. Beşincisi, kapitalizm dahilinde doğa-toplum-ekonomi ilişkisi tersyüz olmuş durumdadır. İlişkinin yönü ekonomiden topluma doğrudur, dolayısıyla bu ekonominin toplumu kolonize etmesi, sömürgeleşmesi demeye geliyor. Bu durumda sayısız olumsuzluklara, kötülöklere kaynaklık ediyor. Yani üretim sistemi kapitalizm dahilinde topluma yabancılaşıyor, toplumdan uzaklaşıyor. Altıncısı, kapitalist sistemde üretim kararları birbirinden bağımsız yüz binlerce, milyonlarca kapitalist girişimci tarafından veriliyor. Dolayısıyla üretim anarşik bir ortamda gerçekleşiyor. İşte kısaca sözünü ettiğim bu eğilimlerin, bu dinamiklerin ve bu tersliklerin bir sonucu olarak krizler kaçınılmaz hale geliyor. Başka türlü söylersek kapitalizm krizlerle var olan, yol alan bir sistemdir ve iki türlü kriz söz konusudur: Birincisi, devrevi, dönemsel veya konjonktürel kriz denilenler, bir de uzun dalgalar veya uzun dalgaların ikinci evresi durgunluk dönemi. Buna yapısal kriz de deniliyor. Konjonktürel krizler 7, 9, 8, 11 yılda ortaya çıkıyor. Bu krizler 19. Yüzyılda çok daha sık ve yoğun yaşanıyordu. Sıklıkları ve yoğunlukları fazlaydı. Bir de uzun dalgalar denilenler var. Uzun dalganın birinci aşamasında ekonomi oldukça istikrarlı bir büyüme seyri izliyor ve yaklaşık 25-30 yıl devam ediyor, onu 25-30 yıllık bir durgunluk veya kriz dönemi izliyor. Yapısal krizler sistemin kendi içinde çözülebilir

krizler değildir. Bir dış müdahaleyi, politik kertenin müdahalesini gerektirir. İlk yapısal kriz 1871'de ortaya çıktı ve kolonyalizmle, sömürgecilikle aşılabildi. 1910'lu yılların başındaki yapısal kriz iki dünya savaşı ve faşizmle aşılabildi. İkinci emperyalist savaş sonrasında kapitalizm yeniden 30 yıl kadar sürecek bir genişleme dönemine girdi. 1971'de sistem tekrar yapısal krize girdi ve yaklaşık yarım yüzyıl sonra krizden çıkabilmiş değil. Ben buna nihai kriz diyorum.

Gerici ekonomik ve anti-sosyal paradigma olan neoliberalizm dayatılarak kâr oranlarını restore etmek mümkün olsa da -ki bu ücretleri bastırarak mümkün oldu- yeterli üretim ve verimlilik artışı sağlanamadı. Geride kalan yaklaşık 50 yılda hiçbir zaman 1971 öncesi dönemin performansına ulaşamadı. Fakat pek önemsenmeyen bir şey var. Bugün kapitalist dünya sistemi içinde bulunduğu durum kriz kelimesi, kriz kavramıyla karşılanabilir değil. Zira kriz normal durumdan, genel denge durumundan bir sapma demektir, ama normale dönüşü de ima eder. İşte bu kriz mesela, bir kalp krizi olsa işte bypass yapılarak, kalp mesajı yapılarak aşılabılır, bir böbrek krizi ortaya çıksa diyelim işte taş düşürülür, vesaire, fakat dünya kapitalist sisteminin bugün içinde bulunduğu durumun çöküş kelimesiyle karşılamak gerekiyor. Zira çöküş artık geri dönüşü olmayan eşğin aşıldığını ima ediyor, bu anlama geliyor. Tabii bir an yanlış anlamaya meydan vermemek gerekir. Zira bir sosyal formasyonun, bir üretim tarzının veya uygarlığın çöküşü bir canlının, bir kuşun, bir insanın ölümüne benzemez. Anlık bir şey değildir, zamana yayılmış bir süreç, bir eğilim olarak tezahür eder. Türkiye çöküşe koşar adımla giden ülkelerin başında geliyor. Bütün gösterge ışıkları kırmızıda, fakat çöküş tablosunun yegane nedeni de sadece politik İslamcı AKP iktidarının neoliberal politikaları gözü kara uygulaması değil, aslında ekonominin temeli 1980'de alınan virajla aşılmaya devam ediyordu. Kırılma 24 Ocak kararları, 12 Eylül NATO'cu askeri darbeyle başladı. Güya Türkiye dışa açılacak, ihracat vb. büyüyecek, dünya ekonomisiyle bütünleşecek, muasır medeniyetin seviyesinin üstüne çıkacaktı. Aslında yapılan, gerçekleşen bir yeniden kompradorlaşma tercihiydi. O dönemden başlayarak ekonominin temeli aşınmaya devam etti. Ekonominin iç eklemlenmesi aşındı, dışa bağımlılık ve dışarıdan yara alabilirliği büyüdü. AKP son 18 yılda onu daha da derinleştirdi ve bir yıkım tablosu ortaya çıkmış bulunuyor. Artık bildik politikalarla bu durumun üstesinden gelmek mümkün değil, fakat kapitalizm çöküyor demek kendi kendine çökecek demek anlamına da gelmiyor. Ya sen öldürürsün ya da o seni öldürür. Kapitalizm ancak politik mücadeleyle aşılabılır ve bu iş için bugün potansiyel mevcut. Eğer bir sosyal formasyon, bir uygarlık, bir üretim tarzı verili yasal, kurumsal çerçeve dahilinde toplum nüfusunun çoğunluğunun temel ihtiyaçlarını su, gıda, konut, giyim, kuşam, enerji, ulaşım, sağlık, güvenlik, vesaire asgari düzeyde bile karşılayamaz duruma gelmişse, artık krizden değil, çöküşten söz etmek gerekecektir. Sistemin bugünkü durumu Antonio Gramsci'nin "organik kriz" dediği duruma denk geliyor. Gramsci: "Organik kriz şudur ki eski olan ölmekte, yeni de ufukta

görünmüyor ve bu alacakaranlıkta canavarlar üüyor” demişti. Dolayısıyla söz konusu olan kapitalizmin içinde bir kriz değil, doğrudan kapitalist sistemin bütününe angaje eden bir kriz, sadece ekonomik kriz değil, sosyal kriz, ekolojik kriz, iklim krizi, politik kriz, etik krizi, etik değerler krizi ve bunların tamamı. Sistemin tüm bileşenlerini, tüm veçhelerini angaje eden bir kriz, üstelik bunların her biri de diğerini azdırmak şartıyla; velhasıl sistem her seferinde çözüldüğünden daha çok sorun yaratır duruma gelmiş bulunuyor. Kapitalizm artık yeteri kadar değer, fazla değer, artı değer üretmekte zorlanıyor. Doğayı, canlı müşterekleri yağmalayarak yol alıyor. Daha doğrusu yol alamıyor, patinaj yapıyor. Bireyler borçlu, aileler borçlu, şirketler borçlu, belediyeler borçlu, devletler borçlu ve fakat ekonomik büyüme belirli düzeyde bir büyüme olmadan, yani ekonomi belirli oranda büyümeden borçlar ödenebilir olmaktan çıkar ve çıkıyor. Şu anda çıkmış durumdadır. Fakat bir de doğaya borcumuz var. İnsanlığın doğaya borcu var. İnsanlık her yıl doğanın bir yılda ürettiği yeni kaynaktan daha çoğunu tüketiyor. Yakın zamanda dünya limit aşımı günü diye bir ölçü geliştirdi bilindiği gibi, geçen yıl dünya limit aşımı günü 29 Temmuzla gerilemişti ki bu yılın 5 ayını borçlu geçireceğiz anlamına geliyor. Türkiye dünya ortalamasının yaklaşık bir ay önünde, o konuda muasır medeniyetin önüne geçtiğini söyleyebiliriz. Tabii enerji sorunu da çözülebilir değil, iklim krizi de derinleşmeye devam ediyor.

O halde bu çöküş tablosundan nasıl çıkılabilir? Batı işçi sınıfları 19. Yüzyılda ve 20. Yüzyılın üçüncü çeyreğinde 1980'lere kadar toplumların önemli bir aktörüydü. Burjuva toplumunda önemli kazanımlar elde etti. Sendika, grev, toplu sözleşme hakkı, sosyal güvenlik, emeklilik hakkı, ücretli tatil, iş güvenliği, bir dizi kazanımlar elde etti. Fakat 1980'den itibaren dalga kesin olarak işçi sınıfının aleyhine döndü. Yaklaşık 40 yıldır savunmada, kazanımlarını birer birer kaybetti. Neoliberal küreselleşmeyle, finanslaşmayla, finans yönetimiyle her ülkenin işçi sınıfları diğerinin rakibi haline geldi. Fakat kapitalizmin kapsamlı saldırısı karşısında direnişler de çoğaldı ve çeşitlendi. Önemli bir ekolojik muhalefet ortaya çıktı. Feminist hareket önemli bir odak haline geldi. Yaşam alanları yok edilen köylüler, çiftçiler yeni mücadele unsurları halinde sahneye çıktılar. Yerli halkların mücadelesi büyümekte, gençler artık sahnede, nitekim Greta Thunburg öncülüğünde büyüyen iklim krizine, milyonlarca genç iklim krizine karşı dünya ölçeğinde tepkisini ortaya koyabildi. Kapitalizmin saldırısı arttıkça işçi sınıfının da yeniden sahnedeki yerini alması

DİLEK KARABULUT- Sanırım Fikret Hocanın bağlantısında bir sorun oldu. Tekrar bağlanmayı deneyecek arkadaşlarımız, isterseniz bu sırada ikinci konuşmacımıza geçelim. Fikret Hoca bağlandığında tekrar oradan devam ederiz. Hatice Hocamıza geçelim, kendisi kent sosyolojisi profesörü. Hatice Kurtuluş Aydal Hocamız bize kentsel politikanın krizi nasıl yönettiğini veya yönetemeyerek kendisinin bizzat krizde olup olmadığını kent sosyolojisi literatürü üzerinden aktaracak. Hatice Hocam, buyurun isterseniz.

Prof. Dr. HATİCE KURTULUŞ AYDAL- Selamlar, öncelikle açılış paneline bizi davet ettiğiniz için bu davetten onur duyduğumu, çok mutlu olduğumu söyleyeyim, çok teşekkür ederim.

Bu seneki tema gerçekten Fikret Hoca'nın da söylediği gibi, Emin Beyin de, diğer arkadaşlarımızın da söylediği gibi kriz teması çok iyi bir tematik karar olmuş. Gerçekten bunu artık hani krizle de açıklamak zor, krizin ötesinde bir şey yaşıyoruz. Belki çok derin bir kriz denilebilir. Bütün alanlarda üstelik sadece kent alanında değil, onun üzerinde gerçekleşen bütün toplumsal ilişkilerde, iktisadi ilişkilerde, mekansal ilişkilerde tamamında bir kriz var gibi görünüyor. Her gün çok sıradan gündelik hayatına devam eden insanlar da bu krizi yaşıyorlar, akademik olarak da bu kriz çeşitli veçheleriyle çalışılıyor ve gazeteciler ve diğer ortamlarda, düşünsel ortamlarda bu kriz konuşulmaya devam ediyor. O nedenle gerçekten de şehircilik alanında ve ben bugün biraz kentsel politikayla ilgili konuşacağım için o alandaki krizi de biraz tarihsel de bakmak gerekiyor. Bu kriz haline nasıl geldik bu kadar kentsel politika alanında, bu kadar şaysizlik nasıl diyelim, karar verememe zafiyeti ya da karar alamama zafiyetleri nasıl oluştu? Bu iktidar ilişkilerine biraz bakan bir konuşma hazırladım ben de bu toplantı için, önce tabii her şeyden önce depremde hayatlarını kaybedenlere ve hâlâ enkaz altında olanlara onları bekleyenler için hani çok acıyı biz de içimizde hissettiğimizi, hepimizin aynı şekilde sallandığımızı psikolojik olarak söylemekte yarar var. Çünkü bu doğrudan, bizim alanımızla doğrudan ilişkili, yani deprem bir doğa olayı ve insanlığın bu tarihinde bu doğa olayından yara almadan çıkabilecek hem politikalar var, hem de teknikler var. O nedenle gerçekten bu da bir deprem değil, cinayet demek daha doğru aslında buna, yani doğayı suçlamamak lazım, kendimizi suçlamamız gerekiyor, politikalarımızı suçlamamız gerekiyor. Bu da çok önemli bir şey, ilk cümleyi ona ayırmak istedim.

Şimdi kentsel politikanın krizi dediğimiz zaman aslında kentsel alan merkez ve yerelin, yerel iktidar ve merkezi iktidarın bir gerilim, bir rekabet alanı esasında, ama kentsel politika aslında kentlerin sürdürülebilmesi için, yani kentler sürekli geliyor, değişiyor, sürekli siz daha önce de hep konuştuğumuz gibi sürekli siz ona bakarken onun kendisini değiştirdiği yapılar, siz onun hakkında bir politika üretirken, siz daha onu üretirken onun değiştirdiğine tanık olduğumuz yapılar kentler, sürekli bir değişim var kentlerde ve bunun çok nedenleri var. Burada konuşmayacağız tabii ki bu değişimin hızlı biçimiyle ilgili, çok farklı zamansal, mekansal ilişkiler var. Onları konuşmayacağız, ama biliyoruz ki bu alan böyle bir alan ve bu alanda politika üretiminin zaten kendi zorlukları var. Çünkü bu kadar devingen ve rekabet, mekan üzerinde bir rekabetin olduğu bir alanda politika üretmenin zaten zorluklarını biliyoruz, ama bir de üstelik bu zorluklara bu iyi niyetle ortaya çıkan politikaların da yaşayacakları zorluklar olduğunu biliyoruz. Onları uygulamada yaşanacak zorluklar olduğunu biliyoruz, ama bunun dışında bu politika üretim süreçlerinde bu zorlukların dışındaki iktidar rekabeti, yani iktidar krizleri esas belirleyici oluyor.

Şimdi bunun temel kaynağını esasında şöyle düşünmek lazım: Yerel iktidarlar, yani yerel yönetimler diyelim daha doğrusu, yerel yönetimler merkezi yönetimlerden yerel yönetimlere iktidar aktarımı, yani iktidar paylaşımında, merkezi-yerel arasındaki iktidar paylaşımında yerel yönetimlere doğru iktidar kullanımı arttıkça demokratikleşmenin arttığını biliyoruz. Yani dünya ölçeğinde bilinen bir şey bu, ne kadar yerelde kararlar alınabiliyorsa kendi haklarına olumlu-olumsuz sonuçları olabilecek, ama kendi kararlarını alabiliyorsa demokratikleşmenin o kadar yoğun olduğunu biliriz ya da daha demokratik toplumlardır bunlar, daha demokratik yerleşme modelleridir diye düşünürüz. Onun için aslında bütün dünyada da çok sert merkezi yapılarda olmuş devletlerde de yerelliğe belirli zamanlarda belirli alanlar açarlar ve o iktidarı onunla paylaşır ve genişletirler; ama 2000'li yıllardan beri Türkiye'de de, dünyada da olan şey bu ilerlemenin, yani yerel yönetimler lehine, yerel demokrasi lehine bu 70'ler boyunca 80'lerin ortalarına kadar bir şekilde gelen bu demokratikleşmenin, yani yerel yönetimlerdeki iktidar paylaşımının yerel yönetimlerde yine artmasının 90'ların sonları ve 2000'lerde tekrar merkeze doğru iktidarın geri çekildiğini, geri alındığını görüyoruz. Bununla ilgili işte İmar Yasalarındaki değişiklikler, hukuki mevzuatlardaki değişikliklerle yeniden merkezin yerele karşı iktidarın daha büyük kısmına sahip olma, iktidarını paylaşmak istemediğini görüyoruz. Aslında burada büyük bir iktidar mücadelesinden söz edebiliriz. Yani biz sonra krizin kaynağı olarak da bunu göreceğiz.

Şimdi burada bu neden oluyor. Bu iktidar mücadelesi çok boyutlu bir mücadele değil aslında, çok sınırlı bir alanda sürüyor. O sınırlı alandan boyutlanıyor. Bu sınırlı alan ne? İmar Yasalarıyla mekanın üretimi, yani İmar Yasaları eliyle hani mesela, hiç kimse güçlü bir İmar Yasası olmadan bir orman alanında bir ağaç kesemezsiniz, değil mi? Gider orman müdürlükleri hemen size davayı açar ve cezaları yağdırır. Yani bu İmar Yasaları eliyle bu tırnak içinde suçlar işlenebiliyor. Yani suç olmaktan çıkıyor ve hukuki bir şey oluyor. Suç aslında, ama hukuki bir biçimde, meşru bir biçimde gerçekleşmiş hukuki meşruiyeti olduğu için bunlar bir suç olmaktan çıkarılıyor. Demek ki merkezi iktidarla yerel iktidar arasındaki gerilimin ve güç mücadelesinin, iktidar mücadelesinin temelini imar hakları, imar meseleleri oluşturuyor. Sanki kentler sadece üzerinde yapılmış bir çevrenin üretildiği, yapıların üretildiği bu yapılar binalar olabilir, parklar olabilir, vesaire bir sürü üretimden bahsediyoruz bu mekanın üzerinde gerçekleşecek, sanki sadece bundan ibaretmiş gibi. Yani iktidarların gerilimi ki yerel ve merkezi iktidarın gerilimi bu imar hakları mücadeleleri üzerinde yükseliyor ve bu o kadar yükseliyor ki merkez var olan yetkilerini daha da güçlü kullanabilmek için istisna yetkiler ediniyor. Örneğin, imar planlama, plan yetkisi merkezi ve yerel yönetimden başka bir bakanlığa daha alınıyor. Mesela, Şehircilik Bakanlığı ya da TOKİ'ye alınıyor. Yani o kadar güçlü bir çıkar var ki o mekanın üzerinde, var olan hukuki sistemi, imar hukuki sistemini, yasal sistemi bile aşan istisna mevzuatlar, yasalar düzenleniyor ve onlarla yine mekana müdahale ediliyor. Yani

sanki şehirler sadece imar edilebilir yerler olarak görülüyor, yani bir imar alanı olarak görülüyor. Bu en büyük problemimiz buradan kaynaklanıyor. Oysa şehirler bizim yaşama alanlarımız, kendimizi ürettiğimiz, üretimimizi yaptığımız, herhangi rejim altındaysan o rejimin bütün ideolojik, politik söyleminin olduğu, bizim felsefi ve gündelik hayatımızın sosyolojik bütün ilişkilerinin olduğu bir alan aslında, kimliğimizin olduğu, kendimiz aidiyetlerimizin olduğu bir alan esasında, ama sanki kentler böyle yerler değil. En önemlisi bu üretimin alanı böyle yerler değil de üzerinde imar kararlarının alındığı böyle boşluk düzlemler gibi, yani bizim en büyük problemimiz bu algının sadece iktidarda değil, merkezi ve yerel iktidar odaklarında değil, aynı zamanda bizim odalarımızda çoğu zaman planlama düşüncemizde, tabii böyle olmayan büyük bir kitleyi bunun dışında tutuyorum, ama genel olarak böyle bir düzlem içinde biz hareket ediyoruz. Bu hareket dediğim gibi sadece iktidarlara değil, hepimiz yapıyoruz bunu, hepimiz yapıyoruz. Mesela, kentsel dönüşüm meselelerini düşünün, herkes oradaki imarda yeni imar mevzuatıyla kazanacağı, yani yeni çıkarılacak Kentsel Dönüşüm Yasalarıyla kazanabileceği şeyin peşinde koşuyoruz. Biz kentsel mekanı böyle bir yer olarak algılamamızın suçunu sadece iktidarlara atamayız, hepimizde var ve bunun değişmesi için büyük bir politika değişikliği gerekiyor. Bu politikayı yapabilme gücü de bir irade gerektiriyor. Yani bir siyasi irade gerektiriyor. Bu iradenin oluşup oluşmamasında da sadece politikacıların değil, hepimizin payı var. Şimdi şöyle bir örnek vereyim: 1980'lerde, 1984'teki 3194 sayılı İmar Kanunuyla, yani buna imar yerel yönetimler reformu denildi sizin de bildiğiniz gibi, bununla aslında yerele büyük yetkiler verildi. Belde belediyeleri kuruldu ve beldelere büyük imar yetkileri verildi. Bu şimdi başta baktığımızda ne kadar demokratik bir şey, değil mi? Yerel kendi ihtiyaçlarına göre, kendi orada yaşayan nüfusunun, kent sakinlerinin de gündelik hayatın aktığı yerin ihtiyaçlarına göre imar kararları alacaktı ve yerelden demokratik bir kentleşme modeli; hayır, böyle olmadı, değil mi? Yereldeki bu imar yetkileri inanılmaz bir biçimde mekan üretimi gereksiz mekan üretimi olarak kullanıldı ve bizim özellikle İstanbul için söyleyeyim -hani İstanbul'u bildiğim için, diğer kentleri bilen arkadaşlar da bunu teyit edecekler- İstanbul'da İstanbul merkezden çevreye doğru deli gibi sıçrayarak bu yeni belde belediyelerinin imar kararlarıyla büyüdü. Bu sıçramada aradaki boşluklar da hızla yine düzensiz bir biçimde, yani plansız, düzensiz bir biçimde aradaki boşluklar da hızla doldu. Bir başka size örnek vereyim. Yani olmadı, çünkü oradaki kentsel politika kararı değildi. Yine mekanın üretimi üzerinden, işte rant ve sermaye birikiminin gidebilecek bir sürecin kurgusuydu aslında, yani demokratik bir karar alma mekanizmalarıyla kentin çevresinin, metropoliten çeperin, özellikle metropoliten çeperin yeniden biçimlenmesi değildi mesele, çünkü kentler büyüyecekti ve o çeperde yapılaşmalar elbette olacaktı ve kentler büyüyor. Bu daha büyük bir politika kentlerin büyümesini engellemek, tabii tartışırız ve bunu arzu ederiz, ama bu şu anda elimizde olan bir doğrudan müdahale edebileceğimiz bir alan değil göçler ve diğer daha büyük olgular nedeniyle, ama en azından bu hızlı büyümenin kontrollü bir biçimde olabilmesinin olanağı gibi görünen

bu belde belediyelerinin imar yetkileri -diyelim daha doğrusu- inanılmaz bir faciayla sonuçlandı. Bu facia üstelik şimdi deprem riskinde de bir kısmı en riskli alanları oluşturuyor.

Bir başka örnek vereyim, özellikle yine İstanbul'dan vereyim bu örneği: 70'ler boyunca 60'lardan itibaren, hatta 50'lerden İstanbul'un kent sosyolojisi alanında da, kentsel siyaset alanında da, doğrudan reel politik alanında da en büyük sorunlardan bir tanesi olan gecekondular görüldü, değil mi? Yani bir literatüre bakın, gecekondular literatürüne, hâlâ yazıyoruz gecekondular, çünkü hâlâ önemli bir olgu olarak görünüyor. Peki, orada gözden kaçan bir şey vardı: Asıl kentleri biçimlendiren şey gecekondular değildi ki kentleri asıl biçimlendiren şey imar hukukuna uygun ruhsatlı apartmanlaşmaydı. Yani 70'lerde deli gibi artan, her aralığa, her küçük arsaya, her küçük boşluğa ruhsatlı bir biçimde bina yapmaya imkân veren o apartmanlaşma dönemi idi. Bugün bizim en riskli, kentsel alanda en riskli alanlarımızın onlar olduğunu da biliyoruz. Bugün gecekondular alanlarımız değil riskli alanlar, gecekondudan apartmanlaşmaya dönmüş alanlarla bildiğimiz ruhsatlı -hani 70'lerin Laz müteahhitleri binaları diyoruz, yanlış söylüyoruz, ama bunu açmayacağım şimdi burada, sadece Lazlar yoktu orada çünkü- o apartmanlaşma dönemi bizim bugün asıl kentsel alandaki en büyük sorunumuz. Aslında kentsel dönüşüm politikalarındaki en büyük sorunumuz, o politikaların üretilmesinde karşılaştığımız en büyük sorunumuz gecekondular alanlarından daha çok bu kentin merkezi hemen ilk çeperin etrafında, ilk merkezin etrafındaki ilk çeperde oluşmuş apartmanlaşmış alanlar. Bunu da biliyoruz, ama bu bizim literatürümüzde o kadar az çalışma var ki inanamazsınız. Ben biraz orta sınıfın mekansal inşası nasıl oluyor, mekanda kendini nasıl inşaat üretiyor diye bu apartmanlaşmaya biraz bakıyorum. Literatürde o kadar az çalışma var ki bununla ilgili, yani bizim dev bir gecekondular literatürümüz var. İşte Fuat Hoca da bahsedecektir belki, ama çok güdük bir kentin diğer yapı stokuna dair bir literatürümüz var. Bunun tarihini, oluşumuna, ilişkilerine, oradaki siyasi ilişkilere, oradaki iktidar ilişkilerine dair çok az, çok küçük bir literatürümüz var. Yani gecekondular dünya literatürüne girecek çalışmalar yapıyoruz, bu alanda hiçbir şey yok. Halbuki kentlerimizin asıl büyük problemi buradan geliyor.

Kent mekanı yerelle merkez alanındaki iktidar mücadelesinin alanı olarak imar alanı üzerinden kuruluyor. Şimdi bunun külliyen değişmesi gerekiyor. Yani hem bizim politika üretim süreçlerimizde diyelim ki odalarımızın, işte Mimarlar Odası, Şehirciler Odası, diğer meslek odaları diğer akademik alandaki çalışmalarımızda, gerek yerel yönetimlerin ofislerinde, yani bu alanda çalışan ofislerinde bir kere bunun dipten tepeye değişmesi gerekiyor. Bizim bakacağımız alanlar bu imar alanlarının dışında bir, onun üzerinde bir politika üretmemiz gerekiyor. Yapılı çevre üretiminden bu kadar çok artık bahsetmememiz gerekiyor. Onun üzerinde ne olacağından bahsetmemiz gerekiyor. Tabii ki konuşuyoruz, deprem konuşuyoruz, betonlaşma, çevre tahribatı, ulaşım problemi, gündelik hayatın

akışında sağlıklı donanımlar problemleri, işte kent kimliğinin yok oluşu, bütün bunları tartışıyoruz, ama ana tartışmaya hiçbir zaman bunlar giremiyor. Ana tartışma hâlâ o imar meselesi ve onun üzerinden gidiyor. Yüzlerce kentsel sorun ve kentsel politika üretimi beklerken, kentsel politika beklerken kentsel politikada hâlâ temel alanını bu oluşturuyor. Oysa kentsel politika demek kentlerin dayanıklı, içindeki insanların mutlu, o kentte yaşamaktan mutlu oldukları, o kentten kaçmayı planlamadıkları, hatta o kentin bir cazibe alanı olduğu, başka kentler için de örnek olduğu bir üretim alanı olmalı. Örneğin, güzel binalarımızla övünmek yerine insanların gündelik hayatındaki yolculuklarını ne kadar kısaltabildiğimiz ve onların yolda sarf ettikleri emek sürecinde, yani üretim sürecinde çalışırken yolda sarf ettikleri zamanı ne kadar azalttığınızla övünebilmemiz gerekiyor. Kentsel politika üretirken mesela, onu değil, bunu öne çıkarmak gerekiyor, “Bunu azaltacak ne üretiyorum’a bakmak gerekiyor. Kentin gençlerinin, yaşlılarının, kadınların, kırılgan bütün diğer grupların bu kentin üzerinde yaşarken, gündelik hayatlarını burada kurarken bu kenti ne kadar kullanabildiklerinin politikasını üretmemiz gerekiyor. Onları kentin mekanına dahil edebiliyor musunuz kent mekanına, edemiyor musunuz? Politika bu soruyu sormalı, biz bunları hep konuşuyoruz gibi gelebilir, ama politik irade, güçlü bir biçimde bunu konuşmaya başladığınız zaman bunun altında güçlü ve çok boyutlu kentsel politikalar ürettiği zaman ve bunları konuştuğu başladığı zaman bizim bu algımız mutlaka değişecektir. Mesela, kentsel dönüşüm özellikle şimdi bu depremde bu kadar hani henüz yaşadığımız çok radikal bir acıyken ve İstanbul depremini de beklerken mesela, kentsel dönüşüm politikaları, bizim hâlâ bir kentsel dönüşüm politikamız yok ve bu sadece merkezi iktidarın kentsel dönüşüm politikası yok değil, yerel yönetimlerin de kentsel dönüşüm politikaları yok. Mesela, İstanbul’un gerçekten elde tutulur bir kentsel dönüşüm politikası var mı? Varsa da bu bütün kentsel dönüşümde olması gereken farklı nitelikteki dönüşüm biçimlerini, farklı çıkar gruplarını, farklı faydalananacak grupları alacak esneklikte ve adaleti sağlayacak bir nitelikte bir kentsel politika mı? Yok. Acil olarak bizim bunu merkezi iktidardan bunu beklememiz çok anlamlı değil, çünkü merkezi iktidar zaten temelini sermaye birikiminin temelini Menderes’ten beri sağ iktidarların tamamlamada neredeyse sermaye birikiminin ikinci döngüsü dediğimiz mekanın üretimi çok temel bir çıkış, krizden çıkış aracı zaten ve bunu bekleyeceğimiz yer neresi? Tabii ki sosyal demokratlar, sosyalistler ve diğer işte çevreciler, diğer politika üreticileri, siyasi elit seçkinlerden –diyelim, tırnak içinde söylüyorum– bekleyeceğiz bunu elbette, ama o alanda henüz bu yok. Bunun acilen gündemimize gelmesi gerekiyor. Yani kentsel politikanın krizinin kaynaklarını önce çözmesi gerekiyor bu politikanın üreticilerinin, yani büyük gerçekten belki toplantılar yaparak, çalıştaylar yaparak, yapıyor da belediyeler bunları, ama yeterli değil. Gerçekten bildiklerimizi konuşmanın ötesine gitmeyen şeyler, bunun güçlü bir biçimde tekrar konuşulması gerekiyor.

Bir başka mesele yine kentsel politikayla ilgili, onun kriziyle ilgili biz kentsel alanda hem kentsel alanda iktidara aday olanlar, yani yerel yönetimlere aday olan başkanlar, meclisler, vesaire, partilerin yerel yönetimler ekipleri, artı bizler, yani sıradan seçmenler ve kent sakinleri; biz nasıl davranıyoruz kentsel politika üretileceği bir alanın aracı olan seçimlerde? Yani seçimler olacak, birileri gelecek yerel yönetici olarak ve onlar kentsel politikaları hem yapacak, hem uygulayacaklar. Merkezde de mücadelelerini güçlü bir biçimde sürdürecekler. Yani merkezin vesayeti ya da merkezin müdahalelerine, yetki gasplarına, vesaire karşı da bir güçlü iradeyle mücadele sürdürecekler. Seçimin esası bu, ama biz seçimlerde bakın, şimdi bütün partilerin seçim programlarını izleyin, burada bunun çok güçlü bir biçimde vurgulandığını görmüyoruz. Yani bu iradenin nasıl bir kentsel politika üreterek bu sorunları çözeceğine dair güçlü politik araçlar görmüyoruz. Daha çok söylemsel, yukarıda yani bunu yapacağız, şunu yapacağız, çok kreş açacağız, okul sayısını arttıracacağız; bu nasıl peki, kime, kim için, nerede? Mesela, bu sorular bütün ilçelerimizde kreş sayımızı arttıracaktır. Neden bütün ilçelerimizde kreş sayısını arttıracaktır ki? Belli yerlerde belki ihtiyaç yoktur, belli yerlerde çok ihtiyaç vardır. Hani bu çok söylemsel bir şey, daha doğrusu bir seçim kampanyası diyeyim. Peki, biz nasıl oy veriyoruz? Yani kentsel politika alanını belirleyen şeylerden bir tanesi de bizim verdiğimiz oylar, biz kimi seçersek kentsel politikayı onlar yapacaklar. Bizi ona ne kadar katıp katmayacaklarını onlar belirleyecekler. Biz öyle insanları seçeceğiz ki biz katılabilecek miyiz acaba o politika üretim sürecine? Bize çok katılacaklarını söylediler diyelim, sizi katacağız, bütün mahalle meclisleri oluşturacağız, böyle yapacağız, şöyle yapacağız. Sizi kentsel politika üretim süreçlerine katacağız. Nasıl katacaksınız, var mı elinizde bunun katılımına dair bir aracınız bize sunduğunuz? Hayır yok, ama biz katacağız diyoruz. Biz de bekliyoruz, siz bizi ne zaman katacaksınız? Böyle oluyor. Biz nasıl oy veriyoruz peki? Aslında yerel sorunlarımızı ve yaşadığımız kentlerin sakini olarak o kentlerde yaşadığımız sorunları dikkate alarak oy vermiyoruz. Ülkenin genel politik süreci içinde oluşmuş ayrımlara göre, orada oluşmuş yapılara göre oy veriyoruz. Yani açıkça söyleyeyim, bir CHP'li gidip da başka bir partiye çok kolay oy vermiyor ya da bir HDP'li Selahattin Başkan "gidin işte oy verin Millet İttifakına" demeden önce vereyim mi, vermeyeyim mi diye düşünüyorum. Vermeyeyim diyor, benim başkanım içeride olduğu bir sistemde oy versem, oy vermesen ne olacak diyor. Bakın, hepsinde aslında şimdi AKP'yle gidiyor diyor ki: "İktidarı kaybetmek üzereyiz, gideyim oy vereyim, partime oy vereyim, yoksa kaybedeceğiz iktidarı" Yani bakın, bunların hiçbirinin içinde kentsel alandaki meseleler yok aslında, biz neye göre oy veriyoruz da çok ciddi bir sorunumuz var. Biz merkezi iktidara oy verir gibi yerelde oy veriyoruz. İşte kentsel politik alanının temel krizlerinden bir tanesi de budur. Oy verirken elbette şöyle bir şey de var, ne sunuyor ki neye oy verelim diyebiliriz tabii, yani demin dediğim şey, orada sunulan şey de çok söylemler, çok yüzeysel ayakları çoğu zaman yere basmayan, nasıl uygulanacağına dair şeylerin ortaya koyulmadığı, ayakların, yani o strüktürün ortaya konulmadığı bizi inandırıcı

olmayan söylemsel şeyler olduğu için de bu böyle, ama bunlar ikisi beraber bir politika krizi yaratıyor. Bizim şu anda bunu düşündüğümüzde adaletli, kentsel adaleti sağlayıcı ve bu kentleri dayanıklı kılıcı her şeye, yani depreme, krizlere, ekolojik krize, siyasi krize mesela dayanıklı kılacak bir kentsel politikamız yok. Var diyenler oturup konuşalım bunu, nasıl, nereden bunu söyleyebiliyorlar ve ilk önemli şey o nedenle bu krizi aşmanın en önemli yolu ne kadar sürerse sürsün, ne kadar ütöpik olursa olsun bir kentsel politika üretim sürecinin gerçekleşmesi, yani düşünsel, ama ayakları yere basan, yani altında neye dokunduğunu bilen, dokunduğu şeyin niceliğini, niteliğini, yapısını, dayanıklılığını, kırılabilirliğini bilen bir politika üretim sürecine ihtiyacımız var. O nedenle kentsel politikanın krizi sadece bir yetki gaspı krizi değildir. Yetki gaspı çok önemli bir şey evet, yani şu anda yerel yönetimleri kazanmış muhalif partinin, muhalefetin kazandığı yerel yönetimlerde yetkiler şiddetle gasp ediliyor. Bu ağır bir suç, ceza gerektirir belki hani doğru dürüst bir hukuk sistemimiz olsa, ama bunun ötesinden bir şeyden bahsediyorum. Bu yetki gaspları olmasa da bizim uygulayabileceğimiz sağlam, bütüncül ve aynı zamanda da esneklikleri olan, aynı zamanda da temelde demokratik olması gereken, adaleti sağlaması gereken politikalarımız çok eksik ve bizim hepimize bunları üretmekte büyük rol düşüyor. Odalarımıza, bu konuda çalışan akademisyenlere, aktivistlere, yerel yöneticilerimize büyük rol düşüyor. Böyle bitireyim, çok teşekkür ediyorum.

DİLEK KARABULUT- Çok teşekkürler Hocam. Fikret Hocanın sözünü tamamlaması için tekrar söz vermek istiyorum, ama hâlâ Fikret Hocanın bağlantısında bir sorun var diye düşünüyorum. Bu yüzden eğer uygunsa Fuat Hocaya geçmek istiyorum. Fuat Hocamız Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde hâlâ dersler vermekte, kendisi bize hem sermayenin, hem de ulus devletin krizlerinin nedenlerini ve sonuçlarını kentlerin dönüşümü ve bu dönüşümdeki büyük ölçekli projelerin rolü üzerinden aktaracak. Buyurun Fuat Hocam.

Prof. Dr. FUAT ERCAN- Merhaba, günaydın. Bu online buluşmak birazcık zor, bağlantı, teknolojik altyapıyı hazırlamak, ama herhalde şunu söylemek isterim: Şehir Plancıları Odası tam zamanında bir gündemine aldığı kriz konusu çok çok önemli, böyle bir zamanda sadece kriz konusunu gündeme almak değil, bayağı büyük bir emek harcayarak kriz konusunda ve kent konusunda bütün dünyada ve Türkiye’de düşünce haritamızı oluşturan insanları bir araya getirdiniz, çok çok teşekkür ederim.

Şimdi dünyada ve Türkiye’de krizden bahsederken birazcık herhalde şunu söylemek gerekiyor: Girişte özellikle İzmir depreminin hüznünü yaşarken basit bir belki Türkiye’ye çekmek için söyleyeyim, bir dönem Japonya’da deprem ekonomi politik toplantısına çağırılmışlardı beni, oraya gittiğimde Van’ı anlattığımda şaşırmıştım. Çünkü işte Van’daki depremin, 6 nokta kaçlık bir depremin 600’e yakın insanın canını aldığını anlatırken Japonya’daki ekonomi politik ve deprem uzmanları şaşırmıştı. Bu herhalde Türkiye’nin kendi eliyle kendine özgüllükleriyle de bağlantılı, bu konu çok çok önemli.

Diğer taraftan aslında açılış konuşmasını yapan arkadaşlar, sevgili Fikret Hoca, Hatice detaylı dile getirdi. Ben birazcık daha yapabilirsem eğer, paylaşabilirsem bağlantıları birazcık böyle bir bütünsel ilişkisel bir şey kurabilir miyim? Hiçbir zaman zamanını yetiştiremiyorum, ama olabildiği kadarıyla zamanı etkin kullanacağım. Birazcık da işte sabahın bu saatlerinde görsel malzemeyle gidersek daha iyi olur. İşte beş aşamalı olacak. Yapabildiğim kadarıyla ne kadar şey olursa, sevgili Dilek istediğin zaman, zaman konusunda müdahale edebilirsin. Şimdi şeye baktığımızda aslında belki de en önemli şeylerden birisi yakın çekim yapacağız, kavramlar. Hangi kavramlarla konuşacağımızı söyleyeceğiz. Sonra birazcık daha uzak çekim, yani bugün karşılaştığımız Covid-19'dan İzmir depremine, bunun acaba neyle bağlantıları vardır? Sonra bir örnek, tabii ki örnek deyince İstanbul'dan örnek vereceğiz ve en sonunda da sevgili Hatice demin “kent politikamız yok” demişti, belki de alternatifi ne olabilir? Artık bu kriz konuşmalarının mutlaka bir alternatifinin oluru üzerinden gitmesi gerekiyor. İlk etapta aslında yakın çekim Fikret Hoca söyledi.

Video gösterimi: “Evet, beton makinesinin sesi bu ülkede hiç eksik olmasın. Bu beton makinesi ben inşaat mühendisiyim, çok keyif alırım onun sesinden, böyle pat pat vurdukça Türkiye kalkınıyor, kalkınacak, gelişecek, Türkiye 2023-2071 hedeflerine gidiyor diyor. Şimdi biraz sonra o beton pompası vurmaya başlayacak”

Evet, beton pompasına hayran kalan ve Çevre Şehircilik Bakanımız, yani Şehirciler Gününde bunu dile getirmek anlamlı. Mesela, bir başka şey daha paylaşayım. -Video gösterimi- Neyi yiyeceği geliyor? Kumu yiyeceği geliyor bir siyasinin, yani aslında bu ilk iki örnekten hareketle bu yakın çekime baktığımızda Fikret Hoca'nın söylediğine katılıyorum, bugünlerde kriz kavramını yeniden düşünmemiz gerekiyor. Biraz onun üzerine gideceğiz. Ben kriz değil, daha çok bir çözümsüzlük süreci de yavaş yavaş çözüm bulanamadığı için Türkiye'de daha fazla olmak üzere bir çürümeden bahsediyorum. Kriz çünkü biraz sonra söyleyeceğim gibi ani patlama anında bir çözüm bulmayla ilgili, fakat çözüm ancak politik aktörlerin varlığında dile geleceği için çözüm bulunamadığı ölçüde yavaş yavaş her tarafımızda bu çürümenin ipuçlarını yaşıyoruz.

Şeye baktığımızda birazcık da bu krizle ilgili tabii ki bizde 2008'de bir kriz çıkmıştı ve o zaman Denizli'de ilginç bir toplantı olmuştu. Türkiye Kamu-Sen bir araya gelmiş, dua etmişlerdi. Belki de biz de şimdiden dua edip zaten güncelde olan şey “Ya Rabbi, bizi krizden koru” deyip, bu işten paçamızı yırtabiliriz. Yani duayla olabilir, yani anlam dünyasına girebiliriz, ama 2008'den sonra 2020'ye geldiğimizde Mahir Ünal bizi uyarıyor: “Aman krizden bahsetmeyin, ülkeye savaş açanlarla aynı yerde olursunuz” diyor. Bu sefer de korkup konuşmamı burada bırakabilirim. Aman Allah'ım, ya dua edeceğiz, ya korkacağız ikilemi içindeyiz. Tabii biz bunları yaparken bir taraftan da 2008 kriz sonrası gazetelere düşen bir haber var: “Koç Holding 2008 net kârı 2 milyar Türk Lirası geçmiştir”

Demek ki krizi birazcık da güncel haberlerle incelediğimizde herkes için kriz olmuyor.

Türkiye'ye baktığımda bu kriz muhabbetinde bir gün gazetelerde üçüncü sayfada bir fotoğraf çıktı. –Fotoğraf gösterimi- Bu beni çok etkiledi. Türkiye'yi anlamak için acaba nereden başlamalı? Türkiye'deki kriz ve denge toplumu kendini yeniden üretebilme hali birazcık buna benziyor. Bakın, birisi ötekinin sırtına çıkmış, birisi parmağıyla tutuyor, öteki sopanın ucuyla tutuyor. Düştü düşecek, hani Türkiye'deki süreklilik arz eden bu durumu en iyi anlatan şeylerden birisi, bunun teorisini bir dönem bir antropolog Türkiye için “evrimleşemeyen karmaşa” demişti, ama bir karmaşa var, fakat evriliyor. Karmaşanın da bir adı var. Demin yine Fikret Hoca güzel bir şey söyledi, herhangi bir şeyden bahsediyorsak adını koymamız gerekiyor, ama gerçekten de şu an Türkiye'yi anlamamız açısından, anlam dünyamız, üretim ilişkilerimiz, siyasi iktidarın varlığı, belki de yer yer muhalif oluştta böyle tam bu görüntüyü yansıtan bir yerden geçiyoruz. Şeye baktığımızda tam da bugünlerde başka bir şeyle karşılaştık. O da ne? Covid-19. Hepimiz evlerde sırça köşkerimiz olan kentlerde birden evlere kapanınca bir maskeli hale, biraz sonra detaylandıracağız. Birileri durmak bilmiyor. Maskeli haliyle tam Covid'in en belalı dönemlerinde İstanbul'da bir araya gelen şirket ve siyasi iktidarın temsilcileri, devletin temsilcileri Kanal İstanbul ihalesini açıyor. İlginç bir durum, değil mi? Çürüme mi diyeceğiz buna ya da şeyi mi soracağız, niçin böyle bir zorunluluğu gündemlerine aldılar, niçin böyle bir süreçten geçiyoruz sorusunu gündemimize aldık.

İkinci nokta: Belki de aslında hani herhalde en çok bugünlerde, yani her şeyin çürümeye, krizin yoğunlaştığı, algılarımızın dağıldığı bir dönemde kavramlara ihtiyacımız var ve kavramlarla içinde yaşadığımız bu çürüme ya da sistem, işleyiş arasında bağlantılar kurmamız gerekiyor. O yüzden herhalde belirli konularda artık konuştuğumuzda, hele hele çözüme yönelik konuştuğumuzda kullandığımız kavramların içini de doldurmamız gerekiyor. En azından ben öyle düşünüyorum. Bu içini doldurma sürecinde evet, bu acayip bilmece, ama bilmecenin üzerine gittiğimizde her şeyden önce kriz kavramı eski Yunan'dan itibaren aynı zamanda kritikte eşanlama geliyor. Yani her kriz dönemi bir toplumun herhangi bir işleyişin kendi üretemediği dönemde ölümle yaşam arasında kaldığı noktada o son anda bir kritiği açığa çıkar. Bir eleştiridir, var olana, verili olana karşı eleştiridir ve eleştiri oklarının herhalde en yoğun olması gereken dönemdir. O yüzden mesela, Umberto Eco'nun çok güzel bir vurgusu var burada, der ki: “Derin bir sorun ortaya çıktığında, kriz ortaya çıktığında toplum herkesi ilgilendirir” Peki, düşünür, entelektüel ne yapar? Çok pratik bir şey söylüyor, diyor ki değişmezlik tarlasına her şeyin doğal, böyle gelmiş böyle gider -hani annelerimiz derdi ya oğlum, siz mi değiştireceksiniz dünyayı ya da alemi- tam tersine bu dönem kritik dönemi değişmezlik tarlasına kuşku tohumlarını sürmek ve işleyişleri açığa çıkarmayı gerektiğini düşünüyorum. O yüzden kriz kavramını bu anlamda kullanmayı öneriyorum, ama demin söylediğiniz gibi aslında Türkiye'de özellikle, ama dünyada da, fakat daha çok Türkiye'de “kriz” kavramıyla birazcık

problemimiz var. Çünkü aslında kriz belli bir anda, bunun en iyi tanımını da aslında Karl Marx bir dönem yapmış, kendi yaptığı hatayı da görmüş. Çünkü bir dönem çıkan kriz “aman Allah’ım, işte kapitalizm devriliyor” falan dediğinde, “çalışmalarım boşa gidiyor” dediğinde böyle olmadığını görüyor ve işte o noktada diyor ki: “Kriz belirli bir toplumun kendini yeniden üretimi değil, belirli anlarda çözüm bulamadığındaki patlamadır” O patlamaya da ani cevaplar verilir ve o problem çözülünce yeniden toplum kendi dengesini sorgular. Fakat toplumsal ilişkiler alanında çözüm bulmaya yönelik her türlü özne olma, politika hareket, politik yapılanmanın önü kesildiği zaman çözüm bulunamadığında artık yavaş yavaş su kokar. Yani bizde patates ve soğanın kokması gibi eğer onu şey yapamazsanız yavaş yavaş kokar. Şu an Türkiye’de özellikle kriz uzun zamandır belirli bir zamanda çözülemediği için yavaş yavaş toplumsal süreçlerin tümüne yayılan bir çürüme haline geldi. Aslında çürüme bir taraftan da yeniden yapılanmanın, yeniden şey yapmanın ürünüdür. İşte topluma, toprağa attığınız tohum eğer kendisini yok etmezse yeniden var olamaz. O yüzden ben krizden daha çok günümüzde politik yapılara izin verilmediği için ya da da politik yapılar özne olarak kendisini ifade etmediği için bir çürümeden bahsedeceğimizi söylüyorum. Üçüncü kavramın konuşmak istediğim daha çok tabii ki bu Dünya Şehircilik Günüyle ilgili şehircilik kavramı, kent kavramı. Şimdi ekranda gördüğünüz şey bizim hepimizin canını yakan Covid-19’un dünyanın bir kentinde, bir ülkenin bir kentinde Wuhan’dan çıkıp nasıl saniyelerle, zamanla bütün dünyayı, ama özellikle kentleri içine aldığı gösteren kırmızı lekeler halinde özetle kentlere yayıldığını gösteriyor. Ne güzel ki arkadaşlarımız şeyi çağırması, şimdi ismini hatırlayamadım, ama Toronto’dan Hocamızı, onun çok güzel “Erken Dönem” kitabı var, bu hastalıkların dünya ölçeğinde nasıl yayıldığını anlatıyor. Yani dünya ölçeğinde artık kent kavramı ya da şehir kavramını yeniden düşünmemiz gerekiyor. Bu yüzden de kavram artık kent değil, şehir kavramı dememiz gerekiyor biraz Lefebvre’den hareketle, ama niye öyle dediğimi de söyleyeyim. Çünkü kentler insanların yaşam ortamlarını üretmek için inşa ettikleri, kendi ellerinin ürünü olan eseriye tam da Lefebvre’nin söylediği şimdi artık şehirler endüstrileşmenin, ulus devletin, sermaye birikimi mekanizmasının birer ürününe dönüşüyor. Gittikçe kendi kendine benzeyen tam da 68’deki kent çalışmalarının söylendiği gibi tek tipleşen bir arada olmaları, yabancılaşmaları ifade ediyor ve bu anlamda da bu dünya ölçeğinde kentlerin network halinde olması, birbirine benzemesinin üzerinde durmamız gerekiyor. Bu zaten mekan kavramı ve kent kavramını artık hani bazı kent, şehir planlama hocalarının söylediği gibi network analizine geçmemiz gerekiyor. Artık şehirden bahsetmememiz gerekiyor. Doğru, ama bir dünya ölçeğindeki şehirlerin, kentlerin şehirlere dönüşmesinin arkasında yatan mekanizmayı, yani Fikret Hoca’nın söylediği gibi adını koymamız gerekiyor. Bu endüstriyel ulus devlet ve sermaye birikiminin her gün kendisine benzettiği yaşam ortamları, o yüzden kentlerin dünya ölçeğinde birbirine benzeyen, ama bir mekanizmanın ürünü olduğu, yani endüstrileşmenin, sermaye birikiminin ulus devletin içinden geçtiği bir yapı olduğu ve içinden geçtikçe de network

halinde bütün dünyada bağlantılarının kurulduğunu söylememiz gerekiyor. Covid-19 doğanın bir kazası değil, bu network işleyişinin bir yerdeki işte yersiz yurtsuz bırakılan virüsün bütün dünyaya bu trafik içinde, network içinde akmasının sonucu.

Diğer bir şey, birazcık bunu detaylandıramayacağım. Zamanı kötü kullanmak istemiyorum, ama düşünürken biz özellikle bugünlerdeki yaşam ortamına baktığımızda sonuçlarla karşılaşılıyor. Fakat ısrarla sonuçlara yol açan nedenlerle, belki daha da önemlisi mekanizmaya bakmamız gerekiyor, işleyişe bakmamız gerekiyor. Mekanizma ve işleyiş dediğimde de belki de tartışılacak bir konu, uzun zamandır kendi adıma öyle bir şey düşünüyorum. Kapitalizm eşittir sermaye birikimi değil, iç içe işleyen dört mekanizmanın farklı zamanlarda eklenmesiyle oluşuyor. Nedir bu mekanizmalar? Ulus devlet, endüstri devrimi, sermaye birikimi ve ataerkil yapılanma. Bu dört değişken, daha çok da ulus devletle sermaye birikimi kendi içinde işlemeye başladığında insanın toplumsal doğasını da değiştiriyor. O yüzden herhalde alternatif bir mücadele alanı kurulacaksa, sadece bu mekanizmalara karşı değil, bu mekanizmaların ürettiği insanın toplumsal doğasına da karşı bir dil geliştirmemiz gerekiyor. Bu değişkenler, mekanizmalar bir araya geldiğinde de kentleri de şehirlere dönüştürüyor, yeni bir insan doğası, ama toplumsal doğası, sakın insan doğasından bahsetmiyorum, değişken oluşturur bir şey. O yüzden de kapitalizm kavramını sadece indirgemeci mekanik bir şeyle, sermaye birikimiyle değil, sadece ataerkil yapılanma değil, sadece teknik bir kavram olarak endüstrileşmeye değil, ama bunların farklı zamanlarda, farklı düzeylerde eklenerek oluştuğu bir işleyiş olduğunu görüyor ve düşünüyorum. Kapitalizm kendi kendini yeniden üreten, kavramlarımız bu.

Peki, mekanizma nedir dediğimizde mekanizma aslında çürümenin nedenleri. Krizin nedenleri, ama şimdi çürüme olarak tanımlıyoruz. Burada Burhan Sönmez çok güzel söyledi. Tam da aslında belki de edebiyatın Lefebvre'i daha iyi ifade etmesi, der ki: "Kent yalan, köy de yalandı. Şimdi iki yalan arasında sıkışıp kalmıştı. Her yer çürüyordu. Dünyada kaçacak yer kalmamıştı" Acaba kentle köyü birleştiren ve çürümeye yol açan, dünyada kaçacak yer bırakmayan şeyler nelerdir, nedir onlar dediğimizde birazcık sürece bakmamız gerekiyor. O sürece baktığımızda belki şey olacak, ama iki değişken üzerinden baktığımızda birisi sermaye birikim mekanizması, diğeriye ulus devlet. Sermaye birikim mekanizması, ulus devlet birbirleriyle ilişkisi olan, ama birbirine indirgenemeyecek iki tane değişken; krizi de burada aramız gerekiyor. Krizler sermaye birikim mekanizmasının krizleri aslında kendi içinde dinamik, sürekli çelişki arz eden aşırı birikim krizi, biz buna yeni değerlenememe krizi diyoruz. Bu aşırı birikimin yarattığı en önemli şey üreticiler, ticaretle uğraşanlar ve parayla, finansla uğraşanlar birikim arttıkça yeni mekanlara, yeni alanlara, yeni şeye yöneliyor. Bu kent açısından Lefebvre'in dediği gibi "explosion", patlamaya yol açıyor. Hem inşa ettiği şehrin kendi içinde bir dünya kuruyor hem de dışarıya doğru yeni mekanları, Wuhan'dan çıkan yersiz yurtsuz yapılara da yol açıyor.

Bir diğerk kriz eğer kapitalizm Fikret Hocamız girişte söyledi, muazzam meta üretiyorsa, bu metaların da dolaşıma girmesi gerekiyor. Bu da dolaşıma girdiğinde kendisini yeniden retemediğinde aşırı üretim krizi diyoruz, realizasyon krizi diyoruz buna, Kanal İstanbul'a baktığımızda, 3. İstanbul Havalimanına bunların etkisini göreceğiz. rneği zamanımız olursa, tabii ki sermaye birikiminin esas en önemli krizi ikisi çok kendi içine içkin krizler, bir de tabii işçi sınıfının politik mücadelesi sermayesine önemli kriz. Bir dördüncüsü Türkiye'de gittikçe yoğunlaşarak artan, dünyada belirli çatışmalara yol açan sermayeler arası atışma. Aşırı birikim krizi ve realizasyon krizi açığa çıktıkça farklı sermayeler arasında hem ittifaklar, hem çatışmalar başlar. Bugün İstanbul üzerinde mesela, daha yeni bir yazı bitirdim. "Haydarpaşa Garı ne olacak" sorusuna baktığımızda Haydarpaşa'yı ne yapalım sorunu bir şekliyle sermayelerle iktidar arasında ne yapacağız sorusuna yöneliyor. Fakat belki de kenti anlamamız açısından çok daha önemli olan bir dinamik varsa o da ulus devletler, ulus devletler özellikle 70'lerde, yani hem bizim gibi geç kapitalistleşen ülkelerde, hem de erken kapitalistleşen ülkelerde artan lde mali kriz dediğimiz, finansal kısıtlılık dediğimiz bir krize giriyor. Özellikle mali kriz ve finansal kriz beraberinde devletin de, kocaman bir makine olan devletin de kendini yeniden üretmesi için kaynak ihtiyacını tetikliyor. Bu mali kriz ya da finansal kısıt devletin iç mimari yapısını hızla dönüştürüyor. Mesela, Mali Disiplin Yasasını Türkiye'de anlamadan, bakmadan, oraya yönelmeden süreci anlamamız çok çok zor. Çünkü tek tek devleti oluşturan kurumlara kaynağınızı siz bulacaksınız, disipline olacaksınız, verimli olacaksınız, etkili olacaksınız, etkinlik olacaksınız demiş. İkinci kriz sistemin kendini yeniden retemediğinde, sistemi yeniden üretmek için devletin merkezi yerde durduğu bir noktada meşruluk krizi dediğimiz bir krizle karşı karşıyayız. Devletler özellikle gayrisafi milli hasılanın arttığı, artı değerin arttığı, katma değer yaratan değerin arttığı dönemlerde sadece sermayenin getirisini arttırmıyor, tabii ki vatandaşlar açısından birtakım hizmetleri de arttırıyor. Finansal kriz devreye girdikçe devletlerin, ulus devletlerin önemli bir krizi de meşruluk krizi. Meşruluk krizi hem söylem ideolojik anlamda gündeme geliyor, ama en çok da gündeme gelen birikim ve bölüşüm politikalarında devletin yeniden dağıtılmış işlevleri yerine getiremeyince bu sefer devletler ister istemez bu benim için önemli, sadece sermaye döngüsünü değil, bir de gelir döngüsü yaratmak zorunda. Bizim ılgın projeler dediğimiz o binlerce kamyonla bir yerlerde görüntüler olan şey sadece sermaye döngüsünü hızlandırmak değil, bir de meşruluk krizi ve gelir bozukluğuna karşı devletin bir gelir yaratma mekanizmasının da bir parçası. Sadece kendi çevresindekilere kaynak aktarma değil, aynı zamanda bir gelir döngüsü yaratıyor.

Bir diğerk şey tabii ki en önemli konulardan birisi de özellikle Türkiye açısından dünya lğiğinde demin anlattığımız network, şebeke tarzı sermayenin üretim, bölüşüm, tüketim ilişkileri gerçekleşirken her ulus devlet bu sürece dahil olmak zorunda. Bu sürece dahil olup olamama ulus devletlerin güçlü ya da zayıflığına bağlı olarak uluslararasılaşma krizi

dediğimiz, devletlerin uluslararasılaşma krizi dediğimiz krize yol açıyor. Mesela, Kanal İstanbul'u açıklayan Cumhurbaşkanı şey söyledi: "Eğer dünyadan kaynak bulamazsak biz içeride kaynak buluruz" Demek ki dünyayla adapte olmakta bir zorluk var.

Şimdi söylediğimiz bu iki tane mekanizmanın krizleri kendisini nerede açığa çıkarıyor? Birtakım öteleme mekanizmaları kuruyor. Öteleme mekanizmalarını anlattığımızda zaten demin Hocamızın söylediği gibi her şeyden önce eğer üretim alanında gerekli kaynak yaratılamıyorsa doğa, hem sermaye birikim mekanizması, hem devletin kaynak arayışında doğa devreye giriyor. Yeni metalaşma alanları yaratılıyor ve en önemlisi ve Türkiye'deki politik mücadelenin de hızlandığı kamu hizmetlerinin niteliği değişiyor, metalaşmaya başlıyor. Bir diğeri tabii ki bu doğanın sürecin içine çekilmesi daha çok kentsel alanlarda karşımıza çıkıyor, hem de kırdı karşımıza çıkıyor. İşte son dönem çıkan yasalara bakalım: Maden Yasası, Su Yasası, su yönetmeliği, afet döneminde yapıli kent ortamının yeniden sistemin içine çekilmesi. Tabii bunların yapılabilmesi için sermayeyle devlet arasında çok önemli yapısal dönüşümler geçiriyor. Biz bir dönem Türkiye'de muhalif kesimlerin aman istemem dediği yönetim çok önemli bir kavram, devletle sermaye mekanizmasının bir arada hareketliliğini sağlayan şey. İkinci çok tehlikeli kavram bana göre, kalkınma dersi veren birisi olarak bu sürdürülebilir kentler, sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir binalar Sürdürülebilirlik aslında 1600'lü yıllarda açığa çıkan bir kavram, devam edemeyen bir şeyin desteklenmesi, şeyde tutulması demek. Bu öteleme mekanizmaları zorunlulukları ulus devletle sermayenin zaten tarihle değişen, dönüşen yapısına yeni bir şey kattı. O da kamu-özel işbirliği ya da sermaye ve devletin ittifakı. Sermaye ve devletin ittifakı beraberinde devletle sermaye arasındaki hukuksal, yasal, kurumsal bütün yapıyı tepeden tırnağa dönüştürmeye başladı ve bu da karşımıza sadece Türkiye'de değil, ama dünyada mega projeler biraz sonra bahsedeceğiz, ama çok daha kullanılan bir şey kentsel yenileme proje, kentsel yenilenme ya da kentsel gelişme projeleri denilen projelerin önünü açtı. Bu hem kentin etkileşim içinde olduğu enerji için Soma katliamı gündeme geliyor. Kentteki fabrikalar çalışacak, tüketim gerçekleşecek. Yani kent hem dışarıyla ilişki kuruyor, hem de kendi içinde dönüşüyor. Tam da Lefebvre'in söylediği hem içe doğru dinamikleri var, hem dışa doğru; işte burada karşımıza çıkan belki Dünya Şehircilik Gününde şehirlerin mahvedilmesine yol açan en önemli vurgulardan birisi kentsel gelişme projeleri. Fakat iki tane mekanizma toplumun toplam yeniden üretimindeki egemen olanların kurduğu mekanizma krize girdiğinde ister istemez bir zorlama, devletin zorlaması gündeme geliyor. Biz buna da otoriterleşme diyoruz. Otoriterleşme sınırları farklı, ya yürütmenin güçlendirilmesi bizde kanun hükmünde kararnamelerle başladı, torba yasalarla başladı, ama yavaş yavaş otoriterleşme baskıcı, totaliter ve bugünlerde adını koymamız gereken faşist yapılara dönüşüyor. Tek kişinin yönetimine dönüşüyor. Merkezi ve yerel iktidarlar otoriterleşiyor, ama demin Hatice'nin anlattığı dünyada farklı özellikler var. Bu kentsel gelişme projeleri yerel yöneticilerin otoriterleşmesini gündeme getirirken Türkiye'nin

kendi gündeminde merkezi otoriterleşme arttıkça İstanbul örneğinde gördüğünüz gibi yerel iktidarları baskılama yönünde bir gelişme var. Bu aslında iki mekanizmanın açığa çıkardığı krizi çözme değil de öteleme mekanizmaları olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Burada da Türkiye’de belki de kent çalışmalarında değil sadece, bütün Türkiye’yi analiz ederken çok haklı bir yerden başlayıp, ama tek nedene bağlanan bir şeye daha yol açıyor: O da kayırmacılık ilişkileri, klientalistik ilişkiler ve bağlantılar. Evet doğru, kayırmacı ilişkiler bu otoriterleşmenin gündeme getirdiği bir şey, ama hastalığı, krizi çürümeye yol açan şey mekanizma. Yani bugün eğer Türkiye’de 4-5 tane bütün ihaleleri alan yapılarla siyasi iktidar arasında bağlantı varsa evet, bu bir kayırmacılık, ama bu kayırmacılığı açığa çıkaran mekanizmalara bakmamız gerekiyor.

Şeye baktığımızda aslında belki bir kriz hatırlatması yapaım. Türkiye tarihine baktığımızda ilginç bir şey oluyor. Ne oluyor? İşte 1960-1971 krizi, 1979-1980, 2001-2008 krizi her birinde zaman içindeki bu krizlere siyasi müdahaleler yapılıyor ve siyasi müdahalelerle tam da kriz tanımına uygun ani patlak veriyor. İşte bir Anayasa fırlatılıyor, bir şey oluyor, ani patlak veriyor, ama siyasi müdahalelerle süreç yeniden kendisini tamir ederek yola devam ediyor, ama 2010’lardan sonra siyasi müdahaleler tamamen merkezi iktidarın tanımladığı, kodladığı bir yerde olduğu için bir dönüşememe haliyle çürümeye yol açıyor. Burada zamanım yok, bana kalırsa bugünkü siyasi iktidarın da elinde patlayan Türkiye’deki kapitalizmin, sermaye birikiminin, ulus devletin burada çözülmesi gereken de birikimli yapısal sorunları var. O yüzden de bir şey daha söylemek istiyorum. Yine analiz açısından kentleri ve Türkiye’yi anlamak açısından her şeyi bugünkü siyasi iktidar yaptı demek bir şeyleri perdelemek anlamına geliyor, ama her şeyi bugünkü siyasetler yapıyor. O ikisi arasındaki bağlantıyı, yani Türkiye’nin kapitalistleşme, modernleşme ve sermaye birikimi arasındaki tarihsel zorunluluklarını mekan bazında düşünmemiz gerekiyor. Burayı çok detaylandıramayacağım, ama dünyada ve Türkiye’de söylendiği gibi, daha çok Marksist arkadaşların bir dönem söylediği gibi devlet sermayenin basit bir uzantısı değil, devletler de bizim bir dönem söylendiği gibi bir anonim şirket gibi yöneteceksin, şirket gibi yöneteceksin. Türkiye’de devlete baktığımızda şirket gibi örgütlenen bir devlet yapısı var. Zaman içinde gittikçe farklılaşıyor. Yürütmenin güçlenmesi, kanun hükmünde torba yasalar, üstün kamu yararı, 5018 sayılı çok önemli bir yani herhalde en önemli bakmamız gereken Yasa bu kentin dönüşümünü de etkileyen şey, kamu hizmetinin ticarileşmesi, özelleştirme, kamu personel rejimini değiştirmesi, hizmet satın alma sözleşmeleri ve kamu mülkiyeti ve ortak kullanım alanlarının finansallaşması gayrimenkul yatırım ortaklığı dediğimiz, tabii bu daha sonra da başkanlık sistemiyle bütün bunun katmerlendiği bir yapıdan bahsediyoruz.

Peki, eğer şey yapacaksak demin söylediğimiz şeyleri bir araya daha bir görünür kılalım. Kentsel gelişme projeleri, kentler çıkar alan içine çekildiğinde nelerden bahsedebiliriz? Kentsel gelişme projeleri mega projeler oluyor, mega projeler kamu-özel işbirliği,

yap-işlet-devlet ya da yap-işlet-kirala -18 ayrı çeşidi var bunun- burada çıkar ittifakları oluşuyor. Bu bir dönem kentsel üretim makineleri denilen şey çok daha aktif bir şekilde gündeme geliyor. Tabii bunların olabilmesi için sadece Türkiye’de değil, sadece az gelişmiş denilen geç kapitalizmin nedeni gelişmiş ülkelerde yürütme güçlendiriliyor ve beraberinde yürütme güçlenince ister istemez kayırmacılık başlıyor. Kayırmacılık rantı dayalı bir sistem değildir. Kayırmacılık değer yaratma sürecinde birilerinin öne çıkartılmasıdır. O yüzden şehirleşme, plancılık ve Türkiye’deki sol muhalif yapının bu kayırmacılık eşittir rantı dayalı sistem dediği anda bütün bu mekanizmayı sadece siyasi iktidarla kayırmacı arasında bir şeye indiriyor, ama Marksist terminolojiyle düşündüğümüzde bu rant yaratılabilmesi için, işte bu mega projelerin olması için, 3. İstanbul Havaalanında olduğu gibi çalışanların olması gerekiyor, bir değer yaratılması gerekiyor ki mekan değerlendirilsin, oradan rant elde edilsin. Tabii ki rant var, ama rant üretim sürecinde yaratılan toprağa ait bir şey. Tabii birazcık ne yapalım? Böyle bir soğanın şeyi gibi, yani en görünür şeyden etrafa doğru aldığımızda bu işleyiş siyasi iktidar var, TOKİ var, yerel yönetimler var. Bu tarafa döndüğümüzde müteahhidi var, bankalar var, emlakçılar var, inşaatçılar var ve daha da tanımladığımızda ulus devletle sermaye birikim mekanizmanın şeyi var. Burada sigorta sermayesi diye yeni bir şey var. Kentleri hızla yok etme üzerine kurulan gayrimenkul yatırım ortaklıkları var. Bunlar yeni durumlar, çünkü kapitalizm sürekli kendisini yenileyerek, fark yaratarak yeni kurumlarla devreye giriyor. Ben bunu sermaye birikimiyle ulus devletin ittifakı diyorum ve bu mekanizmayı da bu ittifakın yeniden üretimini sağlayan bileşenler olarak görüyorum.

Şeye baktığımızda, birazcık örnek verelim. Peki, Dünya Bankası şöyle bir açıklama yapmıştı: “Dünyada en fazla devletten ihale alan şirketlere baktığımızda ilk 5 şirket Türkiye’den” Kimler? Bunları artık her gün hayatımıza giren kentin yapısını, yeraltını, yerüstünü şey yapan Limak mı dersiniz, Cengiz Holding mi dersiniz, Kolin Grubu mu dersiniz, yani muazzam yapılanmalarıyla, güçlü ağlarıyla böyle bir süreç yaşanıyor. İşin ilginç tarafı Oxford ekonomisinin her yıl hazırladığı dünyada yatırım olanakları üzerine yaptığı geleceğe doğru projeksiyonda 2016’yla 2040 yılı için muazzam bir yatırım olanağı olarak altyapı yatırımları görünüyor. Bunun yüzde 54’ünün de Asya kıtasında olduğu söyleniyor ve proje tipleri de çok yakından bildiğimiz telekomünikasyon, havaalanları olarak tanımlanıyor ve o zaman şu anlama da geliyor: Hâlâ bu adı geçen ve desteklenen şirketlerin muazzam bir geleceğe yönelik yatırım olanakları olduğunu da bize gösteriyor.

Peki, üçüncü bir örneğe geçelim. Bu örnekte son zamanlarda biraz çalıştığım Kanal İstanbul, 3. Köprü olsun. Söylediklerimizi bir örnekle açıklayalım. Gerçekten de yine Burhan Sönmez’in İstanbul-İstanbul çalışmasının çok güzel bir ifadesi var: “İstanbul bir şeyin parçası değil, parçaların toplandığı bütündür” Kendisi de bunu söylemeye çalışıyor bize, aslında bugünkü İstanbul’u çürütenler de İstanbul’un parçalarını çürütenlerin parçası olarak gündeme geliyor. Mesela, bu bir tane reklam: “Türkiye son yıllarda ulaşım,

altyapı, enerji ve savunma alanlarında mega projelere hız verdi. Dünyanın gıptayla baktığı mega projeler hayata geçirilmeye başlandı. İşte Türkiye'nin 130 ülkenin milli gelirini geride bırakan 21 mega projesi Türkiye'nin 2023 hedefi yolundaki dev projelerinden biri olan Kanal İstanbul hizmete açıldığında para basacak. Yılda 50 000 gemiye ev sahipliği yapacak olan çılgın projeden 8 milyar dolarlık gelir hazinenin kasasına girecek” Evet, reklamı gördük. Mega projeler genellikle çılgın diye tanımlanıyor. Evet, çılgın projeler, bu mega projeleri küçük projelerin bir araya geldisi olarak görmemek gerekir. Mega projeleri devletle sermayenin farklılaşan yeni bir formu olarak ele almamız gerekiyor. Mesela, Strateji ve Bütçe Başkanlığının bir verisine bakalım. 86 yılından 2018'e kadar 210 adet işletmede, 32 adedi finansal kapanış ya da yapım aşaması olması toplam yatırım tutarı 63.8 milyar ABD doları olan 242 KÖİ projesi, yani sermaye-devlet ilişki projesi gerçekleşiyor ve yaklaşık bunların sözleşme değeri 140 milyar. Bir diğer şeye bakalım, peki bu herkes kazanacak şeye baktığımızda Türkiye'de en fazla kamu-özel işbirliği ihalesi alan 10 şirketten bahsediliyor ve verilere göre 130 milyar dolar seviyesinde ihalelerle bu şirketlere aktarıldığı söyleniyor. O yüzden Türkiye gerçeğinden hareket ettiğimizde Türkiye'de sermaye birikiminin ve ulus devletin biraz önce anlattığımız krizleri tam da sistemin mantığından dolayı görece artı değer -burada ona girmeyeceğim- yaratamama halinde yeni kaynaklara yöneliyor, yeni metalaşma alanlarına yöneliyor. Bu hem ulus devletin, hem de sermayenin kendi içinde dönüşümlerine yol açıyor ve bu sistem üç tane de kaynaktan besleniyor. Her ne kadar Marx “sermaye canlı emek gücünü emen bir vampir” dese bile artık sermayeler demin söylediğim anlamda ellerindeki biriken sermayeyi değerlendirmek için doğayı, yaşam ortamını, kentsel ortamı da yatırım alanına dönüştürüyor. Emek gücü, doğa, yaşam ortamı dediğimiz doğayı ve tabii ki emek gücüne yeniden üretim sağlayan kadın emeği bu sürecin önemli bileşenlerinden birisidir.

Peki, çok uzattım, örneğimize bakalım. Hepsini birazcık daha somut hale getirelim. Türkiye'de aslında demin Fikret Hocamız güzel söyledi, artık şunu söylememiz gerekiyor: Bu çürümenin sahipleri var, öznelere var, bu çürümenin adını kapitalizm ve sermayedarları göstermeden şehircilik, planlamacılık, iktisatçılık yapılamaz. Yani etik olarak yapılamaz. Kanal İstanbul sürecinde TMMOB bir şey hazırladı bilim kurulu, bilim kurulundaki temel bilimci hocalarımıza, arkadaşlarımıza hayran kaldım. Çünkü Kanal İstanbul'un temel bilimler açısından ne kadar problemli olduğunu tek tek her yerde açıkladılar, ama sosyal bilimler alanı nedense birazcık daha zor bir alan, belki de edindiğimiz kavramlardan, düşüncelerden uzaklaşmak birazcık daha zor, ama bir taraftan da tabii ki tehlikeli. Şeye baktığımızda kentsel mega projeleri eğer şöyle bir şey yapacak olursak, üç tane kentsel projede kimler vardı diye bakalım ve siyahlar sermayeyi, şirketi gösterebilir, kırmızılar devleti, kamuyu gösterebilir. Kuzey Marmara Otoyolu, 3. Köprü, 3. İstanbul Hava Limanı diyelim, bu mega projelere baktığımızda evet, kamu-özel işbirliği denilen devletle sermaye, uluslararası bağlantılar var. 3P deniliyor, public-private partnership kamu-özel işbirliği,

yap-işlet-devret, yap-kirala-devlet mesela, 3. Hava Limanı yap-işlet, pardon, Kanal İstanbul'da yap-işlet-devretti, sonra yap-kirala-devret'e dönuştü. Sürekli 18'e yakın böyle farklı mekanizma. Peki, kimler varmış? Mesela, Kuzey Marmara'ya baktığımızda İçtaş diye ulusal sermaye var, bir de Astaldi diye uluslararası sermaye var. Demek ki sermayeler arasında bazen neler oluyor? Büyük projeler, mega projeler farklı sermayeleri bir araya getiriyor. Peki, kiminle birlikte? Ulaştırma Haberleşme Denizcilik Bakanlığı, bizim Orman Su işleri o zaman tabii ki Çevrecilik ve Şehircilik Bakanlığı. Peki, 3. İstanbul Havalimanına bakalım. Cengiz, Kalyon, Mapa, Limak bir araya geliyor, İGA Anonim Şirketini kuruyor ve daha sonra finans dışarıdan çok sağlanamadığı için içeriye dönüşülüyor. Kamu bankaları devreye sokuluyor. Finansbank, Garanti Bank, Denizbank, Ziraat Bankası, Halk Bankası özel ve kamu bankaları devreye sokuluyor ve böylelikle sermayeyle devlet arasındaki aktörleri de görmüş oluyoruz. Bugün İstanbul bir kent, dünya kenti 1990'larda İstanbul'u nasıl satın alır demişti bazı sosyal bilimcilerimiz, hocalarımız, şimdi Kanal İstanbul İstanbul'u satma projesi bir taraftan, ona da baktığımızda Kanal İstanbul ne? Çok ilginçtir, Kanal İstanbul'da da yeni bu şirketler bir araya gelerek Kanal İstanbul'da raporlarda işaretlenen bütün işleri yapan yeni bir şirket kuruluyor. O şirketlerin yanı sıra çok bildiğimiz Rönesans Anonim Şirketin adı geçiyor ve bu süreç böyle aktörleriyle, yapılarıyla bir arada. Bu artık sadece şunu da söylemek isterim, bu süreçte bu değişimi mega projelerle kentsel ve doğal ortamı mahveden ortam devlet birtakım alanları sermayeye bırakmıyor. Hiç kullanmadığım, hiçbir zaman da kullanmayacağımız neoliberalizm kavramı çok tehlikeli bir kavram, bu 80'li yıllardan sonra devlet tam tersine kendi hizmet alanlarını yeniden üretmek için değil, kendisini yeniden üretmek için çok daha güç kazanıyor. Devletle piyasa arasında bir ayrışma değil, Türkiye'de daha çok muhalif sorun, bu gizli özelleştirmedir, özel hayır, bu yeni bir dönemi ifade ediyor. Bu yeni dönemde de devlet sermayeler üzerinde daha da güç kazanarak bir devletin yeniden üretim mekanizmasını tabii iktidar üzerinden sağlıyor. Buna özelleştirme ya da gizli özelleştirme dememek gerekiyor. O anlamda devlet ve sermayenin iç mekanizmalarının yeniden dönüştüğü yapıdan bahsetmemiz gerekiyor. Peki, ne yapmalı? Bu tam da herhalde tam da zamanı, ne yapmalı sorusunu dile getirmeli. Tabii bu konuda herhalde en fazla kullanacağımız şey, dünya şehircilik, bu kent hakkı, fakat Türkiye'de ve dünyada Lefebvre'e çok haksızlık yapılıyor. Lefebvre'in kent hakkı sanki birtakım ihtiyaçların güncel sağlanması yönünde bir dile dönüştürüldü. Birazcık evcilleştirilmiş bir kent hakkından bahsediliyor. Oysa Lefebvre'in kent hakkı kavramı kentleri şehre dönüştüren endüstriyel yapılanma, sermaye birikimi ve ulus devlete karşı yeni alternatif bir kent oluşumunu, umut dolu bir oluşumu bir çığlık olarak da tanımlar. Bunu söylerken de kent hakkı bugünlerde eğer sermaye birikimi, ulus devlet, imalata dayalı sistem bir network gibi yapılanmışsa, bu artık bir toplumsal tahakküm sistemidir. Artık şehirler sadece şehir değil, bütün çevresiyle bir hinterlanda dönüşmüşse, networka dönüşmüşse, kent hakkı toplumsal telkine karşı çapraz dayanışma bağları olmak zorunda. Bu anlamda belki Sabahattin Ali'nin söylediği

gibi Covid-19 bize şeyi gösterdi, hani “sakın tepenize bir sırça köşk kurmayınız, ama günün birinde nasıl böyle bir sırça köşkün yıkılmaz, devrilmez bir şey olduğunu da sanmayın” diyor. Gerçekten de Türkiye’ye baktığınızda birisi Muğla’daki kadınların ekolojik ortam için mücadelesi, diğeri de 3. Hava Limanı için mücadeleydi. O yüzden aslında artık yaşadığımız her alanda o kadar da umutsuzuz, karamsarız, ama her alanda da kendisini var ettirmeye çalışan, özne olmaya çalışan verili yapıları artık yaşanmaz kıldığı ortamda yeni özneler açığa çıkarıyor. Bu anlamda belki yeniden şeyi söylemek gerekiyor, mesela yine bu dönemde çok fazla gündemde, yani Lefebvre’in ifadesi: “Toprak sadece tarım değil, yeraltı ve kaynaklarıdır” der. Aynı zamanda belli bir bölgeye bağlı ulus devlettir. Dolayısıyla mutlak siyasettir ve siyasal stratejidir. Şimdi siyasi iktidarla sermayeler toprağı ve kenti bu halde hızla dönüştürüyorsa, bu dönüşümün kendisi herhalde birçok şey öğrendiğimiz ve bu çok önemli toplantı teması için Siviligo’nun söylediğı gibi sermaye birikimi ulus devletin her hareket alanı kendisinden yeniden Siviligo’nun dediğı gibi yeni siyasal alan, yeni siyasal alanları yaratıyor. Tam bu dönemden geçiyoruz ve ezberleri unutmadan, ama ezberleri kapitalizmin dinamiğı içinde yeniden bir siyasal alan, siyasal olan ve en önemlisi de herhangi bir hiyerarşik üstünlük tanımadan o yaratıcı yıkım diyorlar, yaratıcı yıkım filan değil, yıkımın kendisine karşı alternatif dayanışma bağları, ağları kurmak gerekiyor. Gerekli sorun diğeri o mesela, İzmir depremi İzmir halkına karşı gösterilen o olumlu umut verici şey bir araya gelme hali bence bütün alanlarda inşa edilmeli. Bu Fikret Hoca’nın söylediğı gibi sadece ve sadece kendinden olacak bir şey değil. Evet, sermayenin kendi ulus devletin iç gerilimleri devam ediyor, ama süreç siyasal alanla siyasal olanı yeniden düşünmek, özneler arasında, şeyler arasında yeni politik mücadele alanları açmak gerekiyor. Yoksa görüldüğü gibi, yani doğaya atfedilen krizler değil, bu insan eliyle, toplumsal tahakkümün karşımıza çıkardığı bir yıkım, kriz ve çürümeyle karşı karşıyayız. Çok çok teşekkürler, eğer zamanı uzattıysam çok teşekkür ederim.

DİLEK KARABULUT- Çok teşekkür ederiz Fuat Hocam, çok sağ olun. Aslında hem Fikret Hoca, hem de Fuat Hoca aynı şeye değindi. Kapitalizmin krizinin doğal bir sonucu olduğunu, aslında krizin kapitalizm için doğal olduğunu ve kaçınılmaz olduğunu, fakat bugün içinde bulunduğumuz durumu kriz değil, artık çok şey olarak değerlendirilebileceğine değindiler ikisi de, Fikret Hoca tekrar bağlanabildi.

DİLEK KARABULUT- Hocam, bağlantımız koptu siz konuşurken, devam etmeniz için kaldığınız yerden, bağlantının koptuğı yeri size hatırlatayım isterseniz. En son kapitalizmin saldırısı karşısındaki mücadele hatlarından bahsetmiştiniz. Eski olanın öldüğünü, yeni olanın da ufukta görünmediğini, fakat buna karşı da mücadele hatlarının olduğundan bahsetmiştiniz. Buradan devam etmek isterseniz buyurun Hocam.

FİKRET BAŞKAYA- Şimdi aslında iki şey söyleyeceğim. Bir tanesi şu, aslında egemen sınıfların, küresel oligarşinin dünyanın hiçbir yerinde meşruiyet üretme yeteneği yok. Çünkü sistem her seferinde çözümün rahat opsiyonunu yaratıyor. Dolayısıyla sistemin sorunu çözme yeteneği yok, Bu nedenle artık bir meşruiyet, bir rıza üretme şansı yoktur. O zaman ne kalıyor geriye? Şiddet, baskı, savaş, çatışmayı dayatmak, bu iş nükleer yıkıma kadar gidebilir. Birincisi bu, ikincisi dünyada şu an itibarıyla asla mücadele yok diye bir şey yok. 2010'dan beri dünyanın her yerinde mantar gibi ortaya çıkan hareketleri, protestoları, devrimleri düşünün, işte Arap baharından beri dolayısıyla yani insanlar ayakta. Üçüncüsü, eskisinden farklı olarak muhalefet çok çeşitlenmiş durumda, fakat bir sorun var. Bu hareketler bölük pörçük; bir perspektife, paradigmaya, ütopyaya endeksli değil. Yani hep birbirinden bağımsız bu çeşitliliği bir şekilde, yani çeşitlilik içinde bütünlüğün sağlandığı andan itibaren dalga tamamıyla ezilen ve sömürülen sınıfların lehine dönme imkanı çok yüksek ve bu bölük pörçük hareketleri, bu ne demek? Yani savunma aşamasının pek ötesine gidemeyen hareketler. O zaman yapılması gereken bu dağınıklığı demir bir politik özne, politik mücadele aracına, etkin bir araca dönüştürmek gerekiyor. Bunun için de bence artık bir eko-sosyalist paradigma oluşturulması gerekiyor. Yani bir eko-sosyalist geçiş programıyla, eko-sosyalist paradigmayla bu yıkım tablosundan, bu insanlığa dayatılan rezil durumdan çıkma imkanı daima var. Biliyorsunuz umut mücadeleden doğuyor ve ütopyası, perspektifi olmayan bir toplum mümkün değil, ideali olmayan bir insan da mümkün değil, dolayısıyla yani bu kapitalizmin kapsamlı saldırısına, yok edici saldırısına karşı direnişi örgütlememiz, örgütlenmesi gerekiyor. Bir de şunu son olarak söyleyeyim: Eğer eleştiri radikal değilse, sorunların etrafında dolanmaya yarar. Radikal eleştiriye hiç bu kadar ihtiyaç olmadı. Dolayısıyla radikal eleştiriye her aşamada, her ortamda içselleştirmemiz gerekiyor. Benim maruzatım bundan ibaret, eğer soru varsa memnuniyetle cevaplamaya çalışırım. Bir de tabii bu kesintiden dolayı da üzgünüm, teknik şeylerden ilk defa hayatımda böyle bir sanal ortamda bir şeye katıldığım için de acemilik de var, onun için de özür diliyorum. Sorular varsa memnuniyetle cevaplarım.

DİLEK KARABULUT- Çok teşekkür ederiz bizi kırmayıp katılmayı kabul ettiğiniz için, zannediyorum sorular yok, hem de süremizi biraz aştık gibi görünüyor. Fakat sunumlar özellikle benim için çok değerli oldu. Çöküşten, çürümeden bahsettiniz hem siz, hem Fuat Hoca, aynı zamanda siz sistemin sorunlarının kendisinin bir çözüm üretemeyeceğini söylediniz ki Hatice Hoca da bunu kentsel politikanın kendisinin yokluğuna ve sistem içerisinde bunun olmadığından bahsetti ve en son olarak da sizin eko-sosyalist bir paradigma geçiş aşaması önerinizle açılış oturumumuz son bulmuş oldu. Bence gayet de iyi bir açılış oturumu oldu. Eğer eklemek istediğiniz bir şey yoksa...

FİKRET BAŞKAYA- Hepinize, oradaki herkese teşekkürlerimi iletiyorum, saygılarımı sunuyorum.

oturum - 2

PANDEMİ SÜRECİNDE TOPLUMSAL GRUPLAR

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Asuman Türkün

Ötekileştirmenin Sosyo-Mekansal Krizi: Ayrıştırıcı Söylemlerin ve Dışlayıcı Mekansal Pratiklerin Covid-19 Salgını Bağlamında Toplumsal Uyuma Etkisi

Hakkı Ozan Karayığit

Yaşlılık ve Kamusal Mekân İlişkisinin Pandemi Döneminde Belirginleşmesini Karaköy Perşembe Pazarı Sahilindeki Dönüşüm Üzerinden Okumak

Can Bulubay

COVID-19 Pandemisinin Yarattığı Sosyal ve Mekansal Kriz Karşısında Kentlilerin Planlamada Karar Verme Sürecine Katılma İstekliliği: İzmir, Karşıyaka'da Farklı Sosyo-Ekonomik Gruplar Üzerine Bir Deneyim

Dr. Öğr. Üyesi Gözde Ekşioğlu Çetintahra, Dr. Senem Tezcan, Bedriye Çınar

2. Oturum'un kaydına [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

COVID-19 Bağlamında Ötekileştirmenin Sosyo-Mekansal Krizi?

Hakkı Ozan Karayığit

Syracuse Üniversitesi, Maxwell School of Citizenship Public Affairs, Coğrafya Bölümü

Özet

Bu alışma, Ankara'nın Mamak ilçesine bağlı Demirlibahçe Mahallesi sokaklarında yaşayan Iraklı, Roman ve yerel halkın birbirlerine karşı ürettikleri dışlayıcı söylemleri COVID-19 bağlamında inceleyecektir. Bu doğrultuda, salgını kontrol altına almak adına sosyal mesafe, maske takma ve hijyen gibi sorumlulukların bireylere atfedildiği gündelik hayat pratiklerinin Demirlibahçe Mahallesi'ndeki halihazırda var olan dışlayıcı söylemleri artırıp artırmadığı araştırılmıştır. Gerçekleştirilen öncü saha araştırması işığında ötekileştirmenin söylemsel boyutta üretiminde salgının ne ölçüde etki ettiğini keşfetmek amacıyla mahallede yer alan/yaşayan 20 yerel halk, 7 Iraklı işyeri sahibi ve 10 Roman mahalle sakini ile yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Elde edilen bulgular göstermektedir ki salgın mahallede yaşayan üç grup arasındaki ötekileştirmeyi kızıştırmıştır. Böylelikle, bu saha alışması Sotiris'in tabandan biyo-siyaset kavramı ile ortaya attığı salgına karşı toplumsal bir bütünüleşme ile mücadele edilebileceği beklentisinin naifliğini ancak demokratik biyo-siyasetin ise gerekliliğini göstermektedir. Yapılan tartışma nihai olarak 'kriz' kavramının Demirlibahçe örneğinde işlevselleştirilebilirliğine değinecektir.

Anahtar kelimeler: biyo-siyaset, mekan-oluşturma, toplumsal uyum, ötekileştirme

Socio-spatial Crisis of Othering in the Context of COVID-19?

Abstract

This study investigates the production of exclusionary discourses in the context of COVID-19 outbreak between the three communities – Iraqi, Roma, and local in the Demirlibahçe neighborhood of Mamak district of Ankara. In this regard, the main emphasis is given to the everyday life practices that whether individual responsibilities such as social distancing, face masks and hygiene in preventing the spread of the virus might potentially be used as tools for othering. In light of the initial field studies, this study facilitates the semi-structured in-depth interviews with 20 locals, 7 Iraqis, and 10 Roma residents in order to explore how the pandemic affects the ongoing exclusionary socio-spatial practices in the neighborhood. The findings reveal that the pandemic has exacerbated the exclusionary practices between each group towards the other. Therefore, this field study demonstrates that it would be naïve to expect the realization of Sotiris' call for bio-politics from below, but possible to use democratic biopolitics in countering the pandemic in a socially cohesive way. Eventually, the discussion here will reflect upon to operationalizability of the 'crisis' in the everyday life of Demirlibahçe neighborhood.

Keywords: bio-politics, place-making, social cohesion, othering

Giriş

COVID-19 virüsünün küresel çapta yarattığı siyasal ve ekonomik etkiler yerel ölçekte özellikle de dezavantajlı grupları, doğurduğu zaruri bedensel pratikler (maske takma, sosyal mesafe ve kişisel hijyen) üzerinden etkilemektedir. Bu bedensel pratiklerin uygulanabilirliği her sosyo-ekonomik sınıf için mümkün değilken Türkiye genelinde yaşanan kriz ortamında Roman ve göçmen grupların büyük zorluk yaşadığı gözlemlenmiştir. İki grubun da benzer şekilde gündelik hayatın toplumsal ve kurumsal yapısından halihazırda soyutlanmış olması salgının ortaya çıkışıyla birlikte mevcut dışlanmışlığı daha da artırmıştır. Nitekim her iki grup üyeleri de hayati idamelerini gündelik işlerde çalışarak karşılarlarken getirilen karantina uygulamaları ile birlikte tamamen savunmasız duruma düşmüşlerdir (Üstüncü & Karadağ, 2020; Sezgin & Fırat, 2020). Nitekim bu durumda uygulanması istenilen bedensel pratikler, sosyal ve sağlık hizmetlerine erişimleri olmayan Roma ve Iraklı göçmenler için imkansızlık halini almıştır.

Belirtilen bedensel pratikler üzerinden yapılan yeni tip damgalama ve dışlamalar Roman ve göçmen gruplar için aslında sık karşılaşılan bir durumdur. Ulusal ve uluslararası boyutlarda bu iki grubun eğitim, çalışma, sağlık ve barınma hakları için çeşitli çabalar sürdürülürken, yerel boyutta karşılaşılan ayrımcılık ve dışlamaların önüne geçilememiştir. Türkiye'nin 2000'li yıllarda başlayan Avrupa Birliği uyum süreci özellikle Romanlar için başlıca bir dönüm noktası olmuştur (Akkan, 2018, s. 11). Şayet bu döneme kadar Romanlar, Türkiye'deki yoksulluk ve sosyal dışlanma tartışmalarında yer bulamazken 2009'da başlayan Roman Açılımı ve beraberinde gelen Avrupa Konseyi'nin SIROMA projesi ile siyasal görünürlük elde edebilmiştir. Benzer şekilde, Suriye iç savaşı neticesinde karşılaşılan zorlukları aşarak göçmen ve mülteci halkarını korumak adına Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (2013) açılması ile çeşitli kurumsal düzenlemelere gidilmiştir. Aynı zamanda, Acil Sosyal Güvenlik Ağı (ESSN) gibi, uluslararası bazda sağlanan fon ve bütçe programları ile göçmen gruplar ekonomik güvence altına alınmaya çalışılmaktadır. Ancak, her ne kadar elde edilen kurumsal düzenleme ve yapılaşma etkisini sivil toplum kuruluşlarının yaygınlaşması ile gösterse de Roman ve göçmen gruplarının 'öteki' olarak nitelendirilmesi devam etmiştir (Uştuk & Tunç Cox, 2019; Üstüncü, 2020).

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de göçmenler ve Romanlar siyasal ve ekonomik kayıp yaratacakları korkusu ile ırkçı söylemlerle karşılaşmaktadır (Saraçoğlu & Belanger, 2019; Uzpeder, Danova-Roussinova, Özçelik, & Gökçen, 2008). Bu söylemlerde Romanlar genellikle 'pis' ve 'sapkın hırsızlar' olarak algılanırken (The Council of Europe: Protecting the rights of Roma, 2015) göçmenler 'fırsat avcıları' ve 'vatanını terk eden korkaklar' olarak betimlenmektedir (Nayari, 2019). Hukuki veya sosyo-ekonomik statüleri fark etmeksizin Roman ve göçmen nüfus bu sınıflandırmalar altında soyutlanarak daha düşük bir toplumsal pozisyona indirgenmiştir. Bu soyutlanma kendisini Demirlibahçe

Mahallesi'nde Iraklı göçmenler ile Roman müzisyenler özelinde de göstermektedir. Roman müzisyenlerin 'çingene,' Irak'ın Telafer ilçesinden gelen göçmenlerin ise yabancı olarak soyutlanması gündelik hayatta olumsuz söylemlerin üretilmesinin kaynağını teşkil etmektedir.

Roman ve Iraklı nüfusa birbirine paralel sokaklarda ev sahipliği yapan Ankara'nın Demirlibahçe Mahallesi ayrımcı söylem ve mekânsal pratiklerin COVID-19 salgın sürecinde ne ölçüde arttığı meselesine önemli bir örnek teşkil etmektedir. Saha araştırma süreci halen devam eden ve Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Merkezi (VEKAM) tarafından desteklenen olan geniş çaplı bir projenin parçası olarak bu çalışma, mahallede yaşanan ırkçı söylem ve mekânsal pratiklerin salgın çerçevesinde uyulması beklenen bedensel pratikler üzerinden nasıl yeniden şekillendiğini incelemektedir. Salgın bağlamında geliştirilen karantina uygulamaları korunaksız grupları "kabul edilebilir kurbanlar" (Beckett, 2020) olarak değerlendirirken, yaşamları daha da değersiz gösterilen Iraklı ve Roman nüfus mahalledeki salgının yayılmasında başlıca faktör olarak yansıtılmaktadır. Bu doğrultuda, bu araştırma mevcut sosyal mesafe biyo-siyasetinin (Sylvia IV, 2020), kamu sağlığının demokratik yöntemlere dayalı demokratik biyo-siyaset (Sotiris, 2020) ve tabandan biyo-siyaset (Sotiris, Against Agamben: Is a Democratic Biopolitics Possible?, 2020) ile geliştirilebilmesini nasıl engellediğini vurgulamaktadır.

COVID-19 salgını ile birlikte gelen bedensel pratiklerin Demirlibahçe Mahallesi'nde nasıl ötekileştirme aracına dönüştüğünü ve bu durumun ne tür bir sosyal uyum krizine yol açtığını inceleyen bu çalışma 5 ana aksta ilerlemektedir. İlk bölümde Demirlibahçe Mahallesi'nin sosyo-mekansal bağlamı mekan-zamansal olarak tanıtılmaktadır. Bu doğrultuda, hava fotoğrafları ve sahada yaşanan tecrübelerden yararlanılarak mahallenin geçirdiği sosyo-mekansal değişim süreci gösterilmektedir. İkinci bölümde araştırmacının çalışmadaki konumu ve araştırma stratejileri ile yöntemi üzerine bir detaylandırma sağlanmaktadır. Üçüncü bölümde sosyal uyum ve kriz kavramları üzerine yapılan benzer çalışmalar göz önüne serilerek demokratik biyo-siyaset kavramının uygulanabilir olup olmadığı tartışılmaktadır. Dördüncü ve beşinci bölümlerde mevcut bulgular incelenerek kriz söylemlerinin sosyal üretim pratikleri gün yüzüne çıkarılmaktadır. Nihai olarak ise sağlıklı kamu politikaların planlanması konusunda bir görüş sunulmaktadır.

Demirlibahçe Mahallesi ve Mahalle Sakinleri

Çankaya ilçesine bağlı Cebeci Mahallesi'ne komşu olan Demirlibahçe, Mamak ilçesi sınırlarında yer almaktadır (şekil 1). Her ne kadar mahalle genellikle Cebeci'nin bir uzantısı olarak karıştırılsa da Talatpaşa Bulvarı hem Mamak-Çankaya hem de Demirlibahçe-Cebeci sınırındır. Batıda Plevne Caddesi ve doğuda Şafaktepe parkının yer aldığı Demirlibahçe Mahallesi, aynı zamanda Mamak ilçesi genelinde henüz kentsel dönüşüme uğramamış sayılı mekanlardan biridir. Ancak, 2014 yılından itibaren mahallede

büyük ölçekte Iraklı göçmenlerin gelişi ve mekan yaratma pratiklerine bağlı olarak sosyo-mekansal dönüşümler yaşanmaktadır. Mevzubahis sosyo-mekansal dönüşümlerin en fazla hissedildiği birbirine paralel dört sokakta (Demirkapı Sk., Doğanbahçesi Sk., Uzgörenler Sk., ve Ağacli Sk.) Roman, yerel halk ve Iraklı göçmen gruplar ayrılmış konaklama özellikleri sergilerken eskiden Romanlarla yerel halk arasında eskiden mevcut olan sosyal uyum yeniden yapılanmaktadır.¹



Şekil 1. Demirlibahçe Mahallesi'nin Ulus ve Kızılay'a göre konumu. Görüntü: Google Haritalar.

Birbirine paralel olan Uzgörenler, Doğanbahçe, Demirkapı ve Ağacli sokaklar sahip olduğu sosyal ve kurumsal toplanma noktaları nedeniyle dinamik bir özelliğe de sahiptir. Demirkapı Sokak'ta Demirlibahçe banliyö tren istasyonu, Muhtarlık binası ve iki adet kahvehane, Doğanbahçesi Sokak'ta bir düğün salonu ve yenilenen Demirlibahçe İlkokulu'nun girişi, hemen üstündeki Uzgörenler Sokak'ta kuyumcudan manava, restoranlardan otellere birçok küçük işletme, ve onun yanındaki Ağacli Sokak'ta ise Osmanlı Türkmenleri Yardımlaşma Derneği ile yine birçok küçük işletme yer almaktadır. Gruplar arası iletişime yol açabilecek bu tür yerlerin sıklığına rağmen ayrıştırıcı pratikler ve dışlayıcı söylemlerin önüne geçilememiştir.

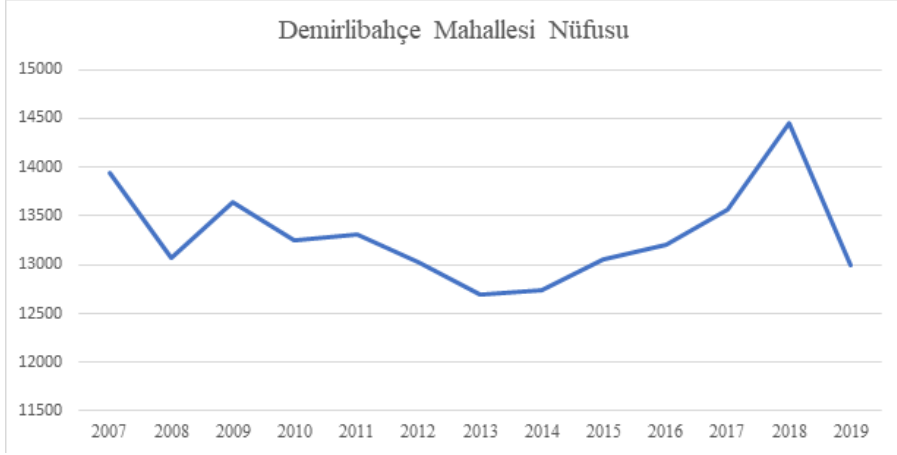
Dışlayıcı söylemlerin kurumsallaşması kendisini mekânsal pratiklerle göstermektedir. Mahalle sakinleri tarafından 'çingene sokağı' olarak adlandırılan Demirkapı Sokak, Roman müzisyenlerin yoğunlukla yaşadığı bölgedir. Sokakta sosyalleşme mekanı olarak işletmeciliğini yerel halktan kişilerin yaptığı iki adet (Roman) kahvehane ile 2020 yılı yazında açılan Müzisyenler Derneği bulunmaktadır. Doğanbahçesi Sokak'ta genellikle

¹ Bu konu VEKAM çalışması bünyesinde daha detaylı bir şekilde incelenmektedir.

işletme harici konutlar bulunmaktadır. 2017 yılına kadar son derece sessiz bir yapıya sahip olan bu sokak Iraklı göçmenlerin ağırlıklı tercihi ve yenilenen ilkokul girişinin buraya alınması ile yoğunlaşma yaşamaktadır. Türkmen göçmenler bu sokağa Bağdat Sokağı demektedir. Üstündeki Uzgörenler Sokak ise Demirlibahçe Mahallesi'nin yıllardır ana arteri olmuştur.

Telaferli göçmenlerin mahalleye gelmeye başladıkları 2014 yazından bu yana, mahalle genelinde ve bu sokaklar özelinde dört ana dönüşüm gözlemlenmiştir. İlk olarak yaşanan bu dış göç ile birlikte yerel halk ile Romanlar arasında kurulmuş olan otuz-kırk yıllık toplumsal uyum bozulmuş ve yeniden yapılanma sürecine girmiştir. İkinci olarak göçmen nüfusun yoğun olduğu bölgede yaşamak istemeyen yerel halkın önemli bir bölümü evlerini satarak ya da kiradan çıkarak Ankara'nın batıdaki ilçelerine taşınmışlardır. Yaşanan bu nüfus 'transferine' bağlı olarak mahallenin kira fiyatlarının daha ucuz olduğu doğu cephesindeki sokakları Iraklı göçmenler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Demirlibahçe İlkokulu'nun şaibeli bir şekilde yıkılıp yeniden yapılması ise üçüncü ana dönüşümdür. Okul idaresi her ne kadar 2014-2019 yılları için beş yıllık bir plan hazırlamış olsa da alınan hızlı bir kararla 2017 yılında yıkılıp 2019 yılında daha fazla öğrenciye hizmet verebilmek adına yeniden açılmıştır. Ancak, açılan yeni okul farklı kökenden çocukların kaynaşmasına olanak sağlayabilecek bir habitus (Bourdieu, 2008) olmaktan ziyade bu farklılıkların karşı karşıya geldiği bir yüzleşme mekanına dönüşmüştür. Son ana dönüşüm ise yine fiziksel boyutta yaşanmıştır. Demirkapı Sokak eskiden Yemeni Sokak üzerindeki köprüyle mahallenin geri kalanına bağlanırken 2017 yılında yürütülen Başkentray projesi köprüyü yıkmış ve sokağı izole bir hale getirmiştir. Sokak sakinleri her ne kadar bu durumu protesto etmiş olsa da (Giritoğlu, 2017) Romanların bulunduğu bu bölge mahallenin geri kalanından uzaklaştırılmıştır (Akkan, Deniz, & Ertan, 2017). TÜİK'ten elde edilen nüfus verileri ise mahallenin bozulmakta olan yapısını göstermektedir. Her ne kadar ufak çaplı dalgalanmalar görülse de gözlemlenen başlıca değişim 2019 yılında mahalle nüfusunun %10'unun taşınması ile gerçekleşmiştir.

Tablo 1. Demirlibahçe Mahallesi 14 yıllık nüfus değişimi. Kaynak: TÜİK.



COVID-19 Bağlamında Yerel Halk, Romanlar ve Iraklılar

Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, ülkedeki ilk COVID-19 vakasını 10 Mart 2020'de açıkladı ve ardından ülke 16 Mart'ta karantina uygulamalarını yürürlüğe koydu. Ankara İl Hıfzıssıhha Kurulu kararıyla manavlar dışında sosyal mesafenin korunmasının zor olabileceği çoğu küçük ölçekli işletme kapatıldı. Ardından, 11 Mayıs'ta aşağıda detaylı bahsedilecek bedensel uygulamaların katı bir şekilde düzenlenmesi ile berber, güzellik salonu/merkezi, kuaför ve benzeri işletmelerin 09:00- 21:00 saatleri arasında faaliyete geçmelerine izin verildi. Karantina tedbirleri yardımıyla bu dönemde, salgın bir derece kontrol altına alınmış, İl Umumi Hıfzıssıhha Kurulu, İçişleri Bakanlığının düzenlemesini takiben lokanta, kafe, pastane, kafeterya, kahvehane, çay bahçesi ve kulüplerin (iskambil, okey, tavla oyunları ve nargile satışları ile doğrudan temasa neden olacak şekilde dans/oyun vb. ile bu amaçla yapılan canlı müzik faaliyetleri hariç olmak üzere) 1 Haziran 2020 Pazartesi gününden itibaren saat 22:00'ye kadar yeniden hizmet vermeye başlayacağını belirtti. Kısa bir süre sonra, 3 Haziran 2020'de işletmelerde sadece müşterilerin dinlemesine yönelik müzik yapılmasına müsaade edileceği, kişiler arası mesafe ihlaline ve temasa neden olabilecek dans/oyun vb. amaçlarla müzik (canlı müzik dahil) kesinlikle yapılamayacağı ve yapılması durumunda ağır şekilde cezalandırılacağı ilan edildi. 21 Temmuz'da ise restoranlar, kafeler, pastaneler, kahvehaneler, çay bahçeleri ve kulüplere yönelik yarı katı karantina önlemleri tamamen kaldırıldı. Gazino, pavyon, diskotek, taverna ve gece kulübü gibi umuma açık istirahat ve eğlence yerleri ilk karantina önlemlerinden bu yana kapalı kalmaya devam etti. 16 Eylül'de yayınlanan bir karar ile bu işletmelerin ana faaliyet alanları alkolsüz kafe veya restoran olarak dönüşmeleri durumunda İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik çerçevesinde eski ruhsatlarını iptal ederek yeniden ruhsatlandırma işlemi yapabilecekleri açıklandı. 1 Aralık 2020'deki son

düzenlemenin ardından ise ülke, sokağa çıkma kısıtlamaları ile 16 Mart'ta alınan ilk karantina önlemlerine geri döndü (Ankara Valiliği İl Sağlık Müdürlüğü, 2020).

Bu tür kısıtlamalar, dünyanın dört bir yanındaki savunmasız grupların sosyal ve ekonomik refahını ciddi şekilde kötüleştirmiş ve sağlık ikincil endişe konusu olmaya başlamıştır. Romanların ve göçmen durumunda olduğu gibi, düzensiz çalışma koşullarının da sona ermesi bu kişilerin aşırı yoksulluk ile birlikte sosyal ve kültürel anlamda daha fazla ötekileştirilmesine yol açmıştır. Nitekim Roman ve göçmen nüfus, eğitime, resmi işgücü piyasasına ve barınmaya erişim eksikliği gerekçesiyle sosyal tehlikeler açısından her zaman kendi durumlarından sorumlu olarak görülmüştür (Crețan ve Light, 2020; Cengiz ve Cengiz, 2020). Virüsün ekonomik etkileri Arnavutluk, Bosna Hersek, Moldova, Karadağ, Kuzey Makedonya, Sırbistan ve Ukrayna'da yaşayan Roman nüfusunun %73'ünün sadece gelirinin azalmasına neden olmakla kalmamış (Willis, 2020), aynı zamanda Slovakya'da olduğu gibi silah zoruyla tüm mahalle ölçeğinde hayata geçirilen karantina uygulamaları yoluyla damgalamayı artırmıştır (Holt, 2020). Göçmenlere gelince, dünya çapında devlet sınırlarının kapatılması nedeniyle "dünyanın dört bir yanında canları için ülkelerini terk eden birçok insan, Sözleşme'nin (1951) sağladığı yasal korumadan ve küresel mülteci rejiminden yararlanmanın hiçbir yolu olmaması sebebiyle kapana kısılmıştır" (Perzyna, 2020, s. 6).

Türkiye'de ne Romanlara ne de göçmenlere yönelik karantina uygulamalarıyla doğrudan bir damgalama söz konusu değildir. Yine de virüsün ekonomik etkileri, göçmen grupları arasında iş kaybına neden olmuştur ki şu anda %71'i işsiz olan göçmenlerin %27'si salgın öncesinde normal işlerde çalışmaktaydı (ASAM-SGDD, 2020). Diğer bir deyişle, Geçici Koruma kapsamındaki göçmenlerin %88,59'u şu anda işsizdir; geçimleri yalnızca özel hayır kurumları ve yerel yönetimler tarafından sağlanmaktadır (Özkul, 2020). Bu sorun, göçmenlerin yaklaşık %30'unun uzaktan öğretime katılamadığı eğitim konusunda da hissedilmektedir. Bununla birlikte, ilk çabalar göçmenleri virüse karşı korumaya yönelik olduğu için, bu kişilerin kayıtlı oldukları şehirler yerine herhangi bir şehirde sağlık hizmeti almalarına izin verilerek erişimleri kolaylaştırılmıştır.

Ekonomik kısıtlamalar, hastalığın yayılma endişesiyle birleştiğinde, COVID-19 salgınına yönelik alınan önlemler Demirlibahçe'deki dışlayıcı sosyo-kültürel pratikleri daha da alevlendirmiştir. Roman ve Iraklı grupların ana gelir kaynağını oluşturan ticari alanların kapatılması ve tüm müzik faaliyetlerinin sona ermesi, alternatif iş fırsatları arayışına yol açmıştır. Virüse maruz kalmakla aşırı yoksulluk içinde yaşamak arasındadır çıkmazla karşı karşıya kalan Demirlibahçe'deki Romanlar ve Iraklılar, kendilerini sosyal mesafe, yüz maskeleri ve kişisel hijyen gibi bedensel uygulamaların yerine getirilmesi imkânsız sorumluluklar haline geldiği çaresiz bir durumda bulmuştur. Son zamanlarda Demirlibahçeli bir Roman grubu, ağırlaşan işsizlik koşulları ve müzisyenlere yönelik

kamu politikalarının ihmal edilmesi üzerine ana muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) genel merkezi önünde bir protestoya katılmıştır (Fox TV, 2021). Halihazırda var olan dışlayıcı uygulamalar karantina önlemlerinin yarattığı sosyal ve ekonomik etkiler ile ivmelenirken, yerel halk arasında rahatsızlık ve tedirginlik yaratmıştır.

Araştırma Planı ve Yöntemi

Anneannem ve dedem, 1950'lerin sonlarında buraya yerleşti. Fakat dedem dışında ailemden hiç kimse, sokaktaki bazı komşular dışında mahalleyle güçlü bağlar geliştirmedim. Ben de Demirlibahçe'de doğup büyüdüm ve çocukluğumu Düşün Sokak'ta anneannemin komşularının oğulları veya torunları olan arkadaşlarımla geçirdim. Liseye başladığım 2007 yılından sonra sokaktaki yaşamım sona erse de bugüne kadar orada (düzensiz aralıklarla da olsa) anneannem ve dedemle yaşamaya devam ettim.

Bu hikaye, bir araştırmacı olarak çalışmadaki konumum, positionality, hakkında küçük bir tartışmayı gerekli kılmaktadır. Ebeveynlerim ve ben komşularla sohbet etme, beraber küçük hediyeler verme ve birbirimiz hakkında bilgiler paylaşma gibi açıkça sosyalleşme olarak tanımlanan (Guest & Wierzbicki, 1999, s. 93) faaliyetlere katılmama rağmen bunlar yalnızca bir sokak ile sınırlı kalmıştır. Nitekim o dönemlerde Uzgörenler gibi diğer sokaklara doğru gittiğimde kaybolma korkusu yaşadım. Diğer bir deyişle, mahallenin çoğuna tamamen yabancıydım. Bu nedenle, bir mahalle sakini olarak kişisel deneyimlerimi salgın sırasında günlük yaşamı keşfetmek için kullanırken kendimi bir yabancı, outsider, olarak konumlandırıyordum. Bu çalışmanın da tarafı olduğu Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Merkezi (VEKAM) için araştırma projesini yürütürken, kendimi araştırmakta olduğum sosyal olguların gerisinde tuttum (Blaikie, 1993, s. 11). Mahalle sakini olmak insanlara ulaşmamı kolaylaştırırsa da görüşmeleri yaparken her zaman araştırmacı kimliğimi ön plana sürdüm. Bu bakımdan rolüm, uzman ve öğrenen (expert-learner) olan üzere iki aşırı kutbun birleşimi haline geldi. Araştırması yapılan üç grubun ötekini nasıl inşa ettiğini keşfederken bir öğrenen; fakat başlangıçta tüm araştırma projesini kavramlar ve teorilerle modellerken uzman konumunda bulundum. Bu nedenle araştırma planının mantığı da retrodution ve abduction yöntemlerinin bir karışımı haline geldi, çünkü bu çalışmanın amacı "sosyal aktörlerin araştırılan olgunun üretiminde, yeniden üretiminde ve yorumlamasında kullandığı bilgiyi" (s. 10) kullanarak "gözlenen bir düzenliliğin üretilmesinden sorumlu olan gerçek temel yapı(lar)ı veya mekanizma(lar)ı tespit etmektir" (s. 9).

Her grubun sakinleri ile düzensiz sohbetlerin yanı sıra toplam 35 yarı yapılandırılmış mülakat yapılmıştır. Bunların 18'i orta veya orta-alt gelir sınıfına mensup yerli halk olurken, 17'si (7 Roman, 10 Iraklı) Roman ve Iraklı alt gelir grubuna mensup kişilerdir. Örneklemen yaş dağılımı 16 ile 65 arasında değişmektedir. Mülakatlar, mülakata katılanların bugünün Demirlibahçe'sini geçmiş ile kıyaslamaları ve dönüşümdeki en büyük faktörü

belirlemelerinin istendiği “saha turu” (Saraçoğlu, 2008, s. 32) soruları ile başlamıştır. Benzer soru grubu, küçük düzenlemeler ile her gruba aynı tarzda yöneltmiştir. İlâveten, çevrimiçi ve çevrimdışı dünyaların birbirlerini ne ölçüde etkilediğini ve şekillendirdiğini değerlendirerek netnografik yöntemlerden de yararlanılmıştır (Galip, 2017; Kozinets, 2011). Bu amaçla, çoğu şu anda mahallede yaşamayan ilk sakinler tarafından oluşturulmuş iki Facebook sayfasında, Ankara Demirlibahçem ve Demirlibahçeliler biz bir aileyiz, yer alan gönderilerin incelemesi yapılmıştır. Ancak, bu çalışma kapsamında yalnızca COVID-19 bağlamıyla ilgili veriler kullanılmıştır.

Kavramsal ve Kuramsal Pencere – Neyin Krizi?

2011 yılında Suriye’de yaşanan iç savaşla Türkiye’ye gelen göçmenlerin yaratacağı sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri karşılamak adına ülkede çeşitli kurumsal düzenlemelere gidilmiştir. Toplumsal Uyum teması altında üretilen bu düzenlemelerde birçok farklı sosyal proje ve bilimsel araştırma yazıları üretilmiştir.

Avrupa bağlamında geliştirilen projeler kapsamında, sosyal uyum genellikle ‘bağlantılılık,’ ‘sosyal ilişkiler’ ve ‘ortak fayda anlayışı’ temaları üzerinden yürütülmüştür (Ataseven & Bakış, 2018; Social cohesion and well-being in the EU, 2014). Bu projelerle toplum genelinde ortak değerler, paylaşılan zorluklar ve eşit imkanlar yaratmak amacı güdülmüş, güven ve umut teması altında uygulamalar yapılmıştır (Jenson, 1998, s. 4). Temel odak, toplum içerisinde dengeli gelir dağılımı yakalamayı hedefleyerek (Woolcock, 2006; Kantzara, 2016) esasen neoliberal politikaların doğurduğu gelir eşitsizliği, evsizlik, sokak ölçekli suçlar ve farklı çeşit kanunsuzluklar ile genç işsizliği, jenerasyonlar arası sosyal uyuma bağımlılık ve son olarak da çocuk yoksulluğu gibi sorunları kurumsal bazda politika planlaması geliştirerek aşmak olmuştur (Jenson, 1998, s. 6).

Anglo-Saxon ve ulusal yazında geliştirilen kavramsal pencereler ise, sosyal uyum, güç ağlarının direkt ve dolaylı etkileri sonucu kişiler üzerindeki “grup aidiyetinde tavır ve davranış” durumları ölçülmüştür (Friedkin, 2004, s. 411). Sosyal uyum sürecindeki aşamaları inceleyen bu kavramsal pencere aynı mekânı paylaşan iki farklı grup için kullanıldığında genellikle toplumsal kapsayıcılık ifadesini ele alınmaktadır (Narli & Özaşçılı, 2020, s. 304). Göç konusu tartışmalarında da bu kavramlar genellikle yerel halk ile göçmenler arasındaki kapsayıcılık ve dışlayıcılık pratiklerini odak almıştır (Kavas, Avşar, Kadkoy, & Bilgiç, 2019). Türkiye’de kavramın popülist söylemlerin etkisinde kaldığını belirten araştırmalar (Yenigün & Eraydın, 2019) göçmenlerin uyum sürecinde vatandaşlık ve mülteci haklarından tam olarak faydalanamaması sebebiyle “farklı bir kapsayıcılık”² altında bulundukları kanısına varmıştır (Baban, Ilcan, & Rygiel, 2017).

² Kavramın orijinal hali: Differential Inclusion

Herhangi bir sosyal uyum projesi Demirlibahçe özelinde henüz tespit edilememiştir, ancak terimin kavramsal olarak uygulanması da mahalle için pek uygun değildir. Şayet Iraklı göçmenlerin mahalleye geniş gruplar halinde yerleşmesi büyük çapta bir dış göçe sebebiyet vermiş ve bölgenin demografik yapısını değiştirmiştir. Bu değişim sonucunda ise Romanlar ve yerel halk arasında kurulmuş olan eski bağlar kısmen kopmuş ve yenilenme sürecine girmiştir. Mahalledeki eski yaşamın bozulup yeni dinamiklerin gelişmesi sonucu sosyal uyum krizi (Forrest & Kearns, 2001) olarak da kavramsallaştırılabilen bu süreçte Demirlibahçe'nin birçok farklı kriz tiplerine ev sahipliği yapmaya başladığı söylenebilir. Bu farklı kriz kavramları Demirlibahçe'de, küresel ölçekte Avrupa Birliği ülkelerinde yoğunlukla incelenen göç krizi (Berry, Garcia-Blanco, & Moore, 2015) ve sınırlararası kriz (Boin, 2018) olarak kendisini mahalle sakinlerinin söylemleri üzerinden; bu söylemlerle baskılanmaya çalışılan göçmen azınlığın barınma arayışı ve emlakçıların sömürüsü üzerinden konut krizi (Madden & Marcuse, 2016); kısıtlı konutlarda kira bedelini azaltmak için kalabalık ailelerle yaşayan göçmenlerin aynı sokakta kendi küçük ölçekli banliyöleşme benzeri pratikleri burada kentsel kriz (Weaver, 2017) olarak yorumlanabilir.

Bu bağlamda, mahallenin parçalanmış toplumsal yapısı göz önüne alındığında COVID-19 salgını ile mücadele amacıyla Sotiris'in ifade ettiği gibi bir tabandan hareket gerçekleştirilmesi pek de mümkün gözükmemektedir. 'Virüsle savaş' söylemlerinin sıklıkla dillendirildiği bu günlerde, devletin siyasal hayatın biyolojik temellerini koruyamaması, uygulamalardaki gözetleme, surveillance, yöntemleri üzerinden güçlü eleştirilere maruz kalmaktadır (Toscano, 2020). Karantina ve gözetleme sistemlerine yönelik artan eleştiriler genellikle kişisel verilerin güvencesi konusunda tartışılmaktadır (Sylvia IV, 2020). Foucault'nun biyo-siyaset (2013) kavramını işlevselleştirerek bu eleştirileri ortaya atan uluslararası yazında pandeminin yalnızca biyolojik değil toplumsal kırılma noktaları da arttırdığı için aynı zamanda sosyal bir süreç olduğu vurgulanmaktadır (Sotiris, 2020, s. 5).

Nitekim bir kişiyi ölüme sevk etme, ya da yaşamasına engel olma, gücü sağlık, siyaset, ırkçılık ve sosyal düşmanlık ilişkileri üzerinden üretilmektedir. Yaşamlarının değeri diğerlerinden daha fazla olan grupların virüsle hissettiği sosyo-ekonomik yükün hafifletilmesi amacıyla üretilen güvenlik ve savaş söylemleri güvencesiz insanları toplumun bütününe potansiyel bir tehdit olarak tanıtmaktadır (Sotiris, 2020; Sylvia IV, 2020). Nitekim vatandaşların belirtilen bedensel pratikleri yap(a)mayan kişileri ihbar etmesini sağlayan Sağlık Bakanlığı tarafından coşkuyla sunulmuş Hayat Eve Sığar (HES) mobil uygulaması güvencesiz insanların potansiyel risk olarak görülmesinde bir araç kullanıma potansiyeli taşımaktadır.

Kamu sağlığını güvenlik meselesi haline getiren karantina stratejilerini eleştiren Sotiris, tabandan biyo-siyaset kavramını ortaya atmıştır. Sotiris, egemen güç baskısından ziyade bütüncül gelişebilecek bir hareketle bedensel pratiklerin geniş ölçekte yeniden düzenlenmesini teşvik ederek kamu sağlığını 'kişisel önlem' nosyonu üzerinden demokratik katılım ile yeniden şekillendirmenin mümkün olup olamayacağını sorgulamıştır. Kişisel sorumluluk olarak gelişen bedensel pratikleri devlet gözetimi ve yaptırımlarından ziyade kişisel rıza ile yerel ölçekler özelindeki bağamlara uygun şekilde yeniden düzenlemenin toplum genelinde davranışsal değişiklikleri doğurabileceği tartışılmıştır (Sotiris, 2020, s. 28). Bilginin demokratikleşmesi, bireysel örgütlenme ve bütüncül mücadele ile, Sotiris HIV virüsündeki ACT UP hareketi ile olduğu gibi COVID-19 ile de tabandan gelişecek bir yaklaşımın sağlanması gereğini vurgulamıştır.

Demirlibahçe'de bulunan parçalanmış toplumsal yapı göz önünde bulundurulduğuunda tabandan biyo-siyaset çok da olası gözükmemektedir. Fakat, demokratik biyo-siyaset fikri toplumsal dışlanmadan kaynaklanan bu sorunsalın önüne geçme ihtimali taşıtmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmanın amacı, daha şeffaf bir yönetişim modeli, daha sağlıklı vre koşulları ve sağlık hizmetlerine tam erişim sağlanmasını öneren demokratik biyo-siyaset kavramını Demirlibahçe Mahallesi'nde tecrbelenen örnekler üzerinden inceleyerek bütüncül politika planlamaları geliştirmeye yöneliktir. Bir sonraki bölüm bu doğrultuda mahallede COVID-19 sürecindeki gündelik hayatın betimlemesini yaparak demokratik biyo-siyaset önündeki üç ana toplumsal dışlama pratiklerini ortaya çıkartmaktadır. Bu üç dışlama pratikleri, Romanlar özelinde virüse inanmama, göçmenler özelinde virüse teslimiyet ve yerel halk özelinde panik-korku olarak gruplandırılmıştır.

COVID-19 ncesi Mevcut Dışlama Pratikleri

Pandemi ortaya çıkmadan önce, mahalledeki dışlama örüntüleri genellikle yaratılmış basmakalıp algılar üzerinden üretilmiştir. Bu tür söylemlerin genellikle dışladığı grup yeleri ile yakın ilişkiler kurmamış kişiler tarafından kullanıldığı gözlemlenmiştir. Roman ve göçmenler üzerinde küresel çapta yaygınlaşmış olan bu basmakalıp algılar yerel halkın kültür farklılığı tematiği üzerinden dışlayıcı pratikler geliştirmesine yol açmıştır. Bu kültürel farklılıklarda konuşma, yürüme ve yolda bekleme gibi genellikle gündelik hayat hareketlerini hedef alan sorunlar vurgulanmış, ve beraberinde diğer gruplar tarafından karşı söylemlerin üretimine yol açmıştır. Bu çalışmada, geliştirilen tüm bu söylemsel dışlama pratikleri toplumsal cinsiyet, yemek kültürü, kimlik ve kentli olma kategorileri altında ele alınmaktadır.

Kadın görüşmecilere olan erişimin yeterli seviyede olamaması (4 yerel halk, 2 Roman, 4 Iraklı) bu araştırmanın başlıca eksikliği olmuştur. Ancak gözlemlenmiştir ki erkek görüşmeciler diğer gruplar üzerine dışlayıcı söylemleri kadınların tasviri üzerinden inşa etmektedir. Toplumsal cinsiyet temelli bu algı, genellikle yerel halk tarafından Iraklı

kadınların sadece damızlık olarak kullanıldığı ifadesi ile kendini göstermektedir. Dış görünüşleri ve yaşam tarzları üzerinden geliştirilen eleştirilerle Iraklı kadınların alışveriş ve güzellik salonu ziyaretleri bu algıları somutlaştırmada bir araç olarak kullanılmaktadır. Üretilen toplumsal cinsiyet temelli ötekileştirme söylemi aynı zamanda iki kadın görüşmeci tarafından da yinelenmiştir. Iraklı kadınların başları örtüp vücut hatlarını belli eden giysiler giymesi vurgulanarak dindarlıkları sorgulanmıştır. Bir diğer kadın görüşmeci ise Iraklı erkeklerin kadınlarını namus adına gizleyip Türk kadınlarına arzu geliştirdiğini söylemiştir. Benzer endişeler mahalledeki yerel halktan diğer erkekler tarafından daha agresif biçimde ifade edilmiştir.

Dışlayıcı söylemlerin ikinci boyutu yemek tüketimi ve kültürü üzerinden yapılmaktadır. Iraklı göçmenlerin pis ve kokuyor oldukları algısı tükettikleri yemekler üzerinden somutlaştırılmaktadır. Iraklı göçmenlerin mahallede kendi restoranlarını açması bu söylemleri daha da körüklemiştir. Yerel halktan bir kişinin işlettiği bir tuhafiyeci “her ne kadar yanımda bir kebabçı öteki tarafta da iki tane restoranları olsa da oradan yemek asla almam. Yemeklerin kokusu bir garip geliyor. Bir de eğer yemek söyleyeceksem kendi esnafımıza katkıda bulunmak isterim” ifadelerini belirtmiştir. Her ne kadar yerel halk Iraklı ailelerin kalabalık yaşamaları ve geçim sıkıntısı çekmeleri nedeniyle bu tarz kokuların oluşabileceğini kabul etse de gündelik hayatta yemek kültürü üzerinden koku algısı dışlayıcı söylemlerde sıklıkla yer edinmiştir.

Üçüncü boyut kimlik inşası üzerinden gelişmektedir. Iraklı göçmenler kendilerini Osmanlı Türkmenleri olarak tanıtmaktadırlar. Her ne kadar bu kimlik kendilerini toplumun genelinde kabul ettirmiş olsa da, mahalledeki yerel halk kültürel geri kalmışlık teması üzerinden bunu reddetmektedir. Kimlik üzerinden bu hayali cemiyete (Anderson, 1991) olan aidiyet Iraklı göçmenlerin gündelik hayatta yaptıkları sıradan faaliyetlere yönelik gelişen dışlayıcı söylemlerin biraz da olsun önüne geçmiştir. Ancak, kalabalık halinde sokaklarda gezinme, gürültü yapma ve kaldırımlarda bekleme pratikleri üzerinden farklılaşan Iraklı göçmenlerin Türklükleri ve Osmanlılıkları sorgulanmıştır.

Son olarak, Iraklı göçmenlerin kentli hayata olan yabancılığı yerel halk tarafından sıklıkla vurgulanmıştır. Kentlilik söylemleri Iraklı göçmenlerin Türklük hayali cemiyetine dahil olma çabasını engellerken aynı zamanda da kültürel geri kalmışlık algısını da güçlendirmiştir. Telafer ilçesinde kırsal bir hayat tarzına aşina olan göçmenler, yapılan tüm mülakatlarda bu sorunu kendilerinin de yaşadıklarını ifade etmişlerdir. “Biz burada aslında hapisanedeyiz” sözleriyle görüşmeciler yaşadıkları zorlukları anlatmış ve alışık olmadıkları bu koşullardan dolayı çevrede rahatsızlık oluştuğunun farkındalığını belirtmişlerdir. Nitekim apartman her ne kadar modernleşen konut tipinin bir sembolü olarak gösterilmiş olsa da ilerleyen zamanlarda literatürde de “modern hapisane” tabiri ile kullanılmaya başlanmıştır (Erman, 1997, s. 98). Özellikle gecekondu sakinlerini

disipline etmeye yönelik yapılan kentsel dönüşüm projelerinin yarattığı mağdurlar tarafından kullanılan bu tanımlamada apartmanların “komşularla iletişimi engellediği, iş hayatı ile aile yaşamını kamu ve özel alan ayrımı üzerinden genişlettiği” vurgulanmıştır (Erman & Hatiboğlu, 2018, s. 812). Dolayısıyla, bugün Iraklı göçmenlerin zorunlu göçü sonrası Demirlibahçe mahallesinde yaşadığı hayat geçmişin gecekondu sakinlerinin geçirdiği dönüşüm ile benzerlik göstermektedir.

Benzer ötekileştirme pratikleri Romanlara yönelik de sergilenirken beraberinde iki grup içinde karşı reaksiyonlara yol açmıştır. Her ne kadar bu dışlamalara karşı bütüncül bir örgütlenme görülmesi de Roman ve göçmenler genellikle yerel halkın ötekileştirme üzerinden korumaya çalıştığı kimlik yapısını hedef almıştır. Bu doğrultuda, kendilerini Türkmen olarak tanımlayan Iraklı göçmenler yapılan görüşmelerde sahip oldukları kimliğin gerçek Türklük olduğunu ve yerel halkın aslında (İslami) geleneklerinden koptuğunu ifade etmişlerdir. Örneğin bir Iraklı görüşmeci “Buradaki Türklerin Allah’a sadakatı kalmamış. Bayramda komşuları ziyaret için gezmeye çıktığımda hangi Türk’ün kapısını çaldıysam açmadı” ifadeleriyle bu farklılığı vurgulamıştır. Yerel halkın içinde bulunduğu bu kültürel yozlaşmayı hedef alarak bir karşı söylem üretimi kullanılmış ve ayrıca kadınlar üzerinden yaratılan dışlanmayı bir ölçüde güçlendirmiştir. Türk kadınlarının yaşam pratiklerini eleştiren Iraklı göçmenler kendi geleneksel yaşam tarzlarını karşı grup kadınlarını inşa ederek benzer şekilde yapmaya başlamışlardır.

Yerel halk tarafından kullanılan ayrıştırıcı söylemlere cevaben, Romanlar genellikle Türk olmanın mantığını hedef almışlardır. Yerel halkın kendilerine tepeden baktığını belirten Romanlar, inşa edilmiş Türklük kavramının kendilerini neden dışarıda bıraktığına eleştiri getirerek onların sözde ‘elitist’ yaklaşımına karşı söylem geliştirmişlerdir. Geliştirilen bu elitist söylemlerin mesleklerini de hedef aldığını belirterek (yerel halk genellikle Romanların müziğe olan yeteneklerini çalgıcı terimi üzerinden küçümsemektedir) “bunlar ne bizim çalıştığımız koşullarda çalışabilir ne de müzikten anlarlar. Ama buna rağmen gelip bize laf ediyorlar, tepeden bakıyorlar. Bu ülkeye ne katkıları oldu da bu tavırları sergileyebiliyorlar şaşıyorum” ifadelerini kullanmışlardır. Ancak, uzun süredir sistematik şekilde maruz kaldıkları dışlama ve ötekileştirme pratikleri ışığında Romanların da benzer davranış ve söylemleri Iraklı göçmenlere yönelttiği gözlemlenmiştir. Fakat bu söylem ve davranışlar daha çok sitem şeklinde olmaktadır.

COVID-19 Dönemi Gelişen Dışlama Pratikleri

Salgının ortaya çıkmasıyla beraber mahallede hakim olan ötekileştirme pratikleri daha da güçlenmiştir. Roman ve Iraklı göçmenler halihazırda zaten dezavantajlı konumda olduklarından virüsten korunma onlar için yüksek öncelik teşkil edememiştir. Salgını önlemek amacıyla kanunen zorunlu kılınan bedensel pratikler, geçim kaygısı ve güvencesi adına farklı gelir kaynağı bulmaya çalışan Roman ve Iraklılar için çok da önemli bir unsur olamamıştır. Ancak bu durum beraberinde yerel halkın tepkilerini daha da arttırmıştır.

Salgının mahallede kalabalık gruplar halinde gezen Iraklılar üzerinden daha da yayılacağını hem Facebook grupları hem de yapılan görüşmelerde dile getiren yerel halk, karantina önlemlerinin işlevsizliğini vurgulamıştır. Pandemi öncesinde de muhtarlığa Iraklı göçmenlerin kalabalık olması üzerine şikayetler dile getiren mahalle halkı salgınla mücadelede yapılması istenen bedensel pratiklerin eksikliği üzerinden Iraklıları tekrar hedef almaya başlamıştır. Romanlar üzerine acıma duygusu dışında yerel halk tarafından salgın süreci ile ilgili herhangi bir söylem geliştirilmezken, bu durum Romanlar tarafından ilgisizlik olarak görülmüş ve kendi kendilerine terk edilmişlik algısını üretmiştir.

Sosyal ve ekonomik boyutları göz ardı eden siyasal-üstü karantina uygulamalarının sonucu olarak, geneli orta gelir sınıfına ait olan yerel halk, salgına yönelik bedensel pratikleri uygulayamayan gruplara karşı tepki göstermekte hiç tereddüt etmemiştir. Nitekim bir mahalle sakini “Vallahi ben bu Iraklılar nasıl genlere sahip şaşırıyorum. Ne maske takıyorlar, ne hijyen kurallarına dikkat ediyorlar. Kaldı ki kalabalık gruplar halinde geziyorlar ve herkes herkesle tokalaşıyor, öpüşüyor. Hala da hasta olmuyorlar. Bence tıp dünyası bunları alıp incelemeli” ifadelerini kullanmıştır. Göçmenleri toplayarak tekrar Irak’a göndermenin tek çözüm olacağını belirten bir emlakçı ise “açıkçası ben buraya Iraklı biri geldiği zaman ekstra titizleniyorum. Etrafı hemen siliyorum” ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca, Ankara Demirlibahçem Facebook grubuna yazılan bir iletide de benzer sorunlar tartışılmaya başlanmıştır. Her ne kadar salgının ilk zamanlarında hakim olan panik hali yerini genel bir bıkkınlığa bıraksa da hastalık yayılımı üzerinden üretilen dışlayıcı söylemler konusunda bir değişim gözlemlenmemiştir.



Bu söylemlere cevaben, Iraklı göçmenler sıklıkla içinde bulundukları çaresizlikleri dile getirmişlerdir. Gelir elde etmek amacıyla kötü şartlarda çalışmak zorunda olduklarının ve kendilerini virüse açık hale getirdiklerinin farkında olduklarını belirten görüşmeciler bu durumun onlar için zorunluluk olduğunu vurgulamışlardır. Kendilerini ev karantinasına sokabilecek güvence ve gelirlerinin olmadığını belirten göçmenler, içinde bulundukları durumu teslimiyet ifadeleri kullanarak göstermektedirler. Bu noktada, virüse yakalanma ihtimali ve beraberinde oluşabilecek sağlık sorunları 'Allah'ın takdirine' bırakılmıştır. Örneğin, bir görüşmeci "Irak'tayken kaç tane bomba düştü önüme de ölmedim, şimdi virüsten mi çekineceğim? Sonuçta ölüm de yaşam da Allah'ın kararı. Ben hiç endişeli değilim bu konuda" ifadelerini kullanmıştır. Pandemi sürecini kader olarak tanımlayan Iraklı görüşmeciler yerel halk tarafından söylenen 'virüse dayanıklılık' konusunda ise şu karşılığı vermişlerdir: "Eğer bizim virüsten etkilenmediğimizi düşünüyorlarsa bu daha iyi ya, demek ki onlardan daha güçlüyüz!" Öte yandan, kendi ailelerinden de birçok kişinin virüs nedeniyle hayatını kaybettiğini ve göç sırasında da benzer ölümlerin yaşandığını belirten görüşmeciler bu olayları Allah'a olan inançlarından dolayı büyütmediklerini söylemişlerdir.

Pandemi ile mücadele yöntemleri kapsamında kurumsal bazda göçmen gruplara kıyasla daha da dışlandıklarını düşünen Romanlar genel olarak virüsün varlığına karşı bir sorgulama geliştirmiştir. Suriyeli ve Geçici Koruma altındaki diğer göçmenlere sağlanan sağlık ve diğer hizmetleri sıklıkla eleştiren görüşmeciler alınan önlemler doğrultusunda yaşadığı gelir kayıplarından yakınmaktadır. Örneğin bir müzisyen pandemi sebebiyle kapatılan müzikli işletmeler sonucunda altı ayda yaklaşık 150.000 lira maddi kayıp yaşadığını belirtmiştir. Bir diğer görüşmeci uygulanan önlemlerin yarattığı etkileri "Bence bu virüs mirüs olayları yaşlıların düzenini korumak için ortaya atılan bir uydurma. Kendilerinden başka kimseyi düşünmüyorlar. Virüsün yansıtıldığı kadar kötü olduğunu hiç düşünmüyorum. Zenginler tatillerini yapmaya devam ederken bizim çalışmamız engelleniyor. Bu nasıl bir saçmalaktır?!" sözleri ile dile getirmiştir. 15 Ocak 2021'de bu önlemler sonucunda yaşanan sorunları protesto etmek adına enstrümanlarını satışı çıkartan bir diğer müzisyen ise (Fox TV, 2021) yapılan görüşmede "yalnızca Demirlibahçe'de bulunan biz Romanlar Ankara'daki eğlence ve müzik sektörünün yaklaşık yüzde ellisini oluşturmaktayız. Ancak bize ne bu pandemi sürecinde ne de daha öncesinde bir değer verildi. Müzik öyle herkesin icra edebileceği bir sanat değildir. Ne demiş Atatürk? 'Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir.' Dolayısıyla bizim içerisinde bırakıldığımız durum yalnızca bizi değil ülkeyi de etkilemektedir" ifadelerini kullanmıştır. Yüksek gelirlielerin refahını korumaya yönelik geliştirilen elitist karantina politikalarını vurgulayarak görüşme yapılan tüm Romanlar ortak bir şekilde uygulanan kararları eleştirmiş ve COVID-19 sağlığa yönelik etkilerini önemsizleştirmişlerdir.

Sonuç

Bu araştırma, Demirlibahçe mahallesinde COVID-19 ile ilgili dışlayıcı söylemlerin altında yatan mekanizmayı ele almıştır. COVID-19'un getirdiği bedensel pratikleri benimsememenin mahallede nasıl bir ötekileştirme yolu haline geldiğini araştıran bu çalışma, virüse karşı mücadelede gündelik hayatın sosyal ve siyasal ekonomik yönlerini göz ardı eden kamu politikalarının ötekileştirme uygulamalarının şiddetlenmesine yol açtığını ileri sürmektedir.

Mahalledeki mevcut üç grup, salgından önce de toplumsal cinsiyet, yemek kültürü, kimlik ve kentlilik kategorileri üzerinden ayrılmış mekânsal pratikler sergilemekteydi. Ancak, salgın sonucu uygulanan karantina önlemleri mahalle halkının sağlığını korumada yetersiz kaldığı gibi sosyo-ekonomik güvencelerini de kaybetmelerine yol açmıştır. Böylece, yerel halk genelinde hakim olan panik ve korku hali salgınla ilişkili bedensel damgalamanın temelini oluşturmaya sebebiyet vermiştir.

Pandemi, dünya genelinde bireysel ve kurumsal faaliyetlerin davranış şekillerini değiştirirken kriz kavramı da yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Ancak, bu kavramlar altında yerel ölçekte gelişen sosyal ve ekonomik tahribat, küresel ölçekte mücadelesi verilen yöntemlerin kaçınılmaz bir sonucu olarak görülmüştür. Krizi salgının küresel çapta yayılması olarak nitelendiren ve bu tutuma yönelik uygulamalar geliştiren yöntemler beraberinde kaçınılmaz olarak kriz zincirleri doğurmuştur. Demirlibahçe'de halihazırda mevcut olan dışlayıcı ve ötekileştirici söylemlerle birleşerek mahalledeki sosyo-mekânsal kriz üç ana çerçeve üzerinden yeniden üretilmiştir; korku ve panik, teslimiyet ve inanmama.

Bu durum karşısında toplumsal uyumu önceden varsayan tabandan biyo-siyaset fikri her ne kadar imkansız gözükse de Sotiris'in geliştirdiği diğer kavram olan demokratik biyo-siyaset bir çıkış yolu sağlayabilir. Nitekim Durakoğlu'nun (2020) Güney Kore'nin COVID-19 ile mücadeledeki başarısını ele aldığı araştırma bu kavrama somut bir örnek olarak değerlendirilebilir. Merkezi, bölgesel, yerel ve şehir bazında tüm hiyerarşi düzenini tek bir merkezi yönetimde toplayarak salgınla mücadelesine devam eden Kore hükümeti şeffaf yönetim anlayışını odak almaktadır. Sotirisin de belirttiği bilginin demokratikleşmesini sağlayan bu yaklaşım, Kore'nin akıllı şehir projeleri ile hayata kolayca geçirilirken COVID-19'la mücadelede daha hafif karantina politikalarının uygulandığı yeni bir Kore stili olarak başarı örneği şeklinde tanımlanmaktadır (s. 154).

Bu doğrultuda, her ne kadar Türkiye'deki dijital altyapı Kore kadar gelişmiş olmasa da demokratik biyo-siyasetin önünü açmak adına Kore'de kullanılan Co100 gibi uygulamaların geliştirilmesi teşvik edilebilir. İnsanların dinamik bir şekilde kendi özel sağlık güncelleştirmeleri (örneğin geçtikleri yolları interaktif haritalarda işaretlemek)

kontrol ve takibe dayalı bir yönetim anlayışı geliştirerek hem salgının yayılmasının hem de sosyo-ekonomik buhranların önüne geçebilir. Ayrıca, bu tip dijital alt yapı uygulamaları sadece virüsle mücadelede değil ileride akıllı şehir projeleri için de önemli bir katkı sağlayabilir.

Son olarak, gerçekleşen bir olguyu kriz şeklinde kavramsallaştırmak yaratacağı geniş ölçekli soyutlama sebebiyle her zaman bir risk taşımaktadır. COVID-19 sürecinde yaşanan yerel ölçekli farklılıkları küresel ölçekte yaşanan kurumsal güçlüklerle aynı kavram üzerinden okumak durumu kavramayı güç kılmaktadır (totalizing). Nitekim kriz kelimesi küresel ölçekte göç, kent, sağlık vb. konular üzerinden geliştirildiğinde neoliberal politika üretimini teşvik ederken yerel ölçekte kullanımı bu politikaların yarattığı etkileri hedef almaktadır. Bu araştırma Demirlibahçe Mahallesi'ndeki kriz algısını bu sorunları vurgulayarak incelemiştir.

Kaynakça

(2014). Social cohesion and well-being in the EU. Eurofound and Bertelsmann Stiftung.

(2015, May 22). The Council of Europe: Protecting the rights of Roma. Council of Europe. https://www.humanrights.ch/cms/upload/pdf/150522_Roma.pdf adresinden alındı

Akkan, B. (2018). Roma and representative justice in Turkey. Horizon 2020 Framework Programme of the European Union. ETHOS - Towards a European Theory Of Justice and fairness.

Akkan, B., Deniz, M. B., & Ertan, M. (2017). The Romanization of poverty: Spatial stigmatization of Roma neighborhoods in Turkey. *Romani Studies*, 27(1), 73-93.

Anderson, B. (1991). *Imagined Communities*. London, New York: Verso.

Ankara Valiliği İl Sağlık Müdürlüğü. (2020, 12 1). Kurul Kararları: http://www.ankara.gov.tr/kurumlar/ankara.gov.tr/ankara2020/dosyalar/kararlar/Duzenlenmis_kararlar/UHK_2020_85.pdf adresinden alındı

ASAM-SGDD. (2020). COVID-19 Salgınının Türkiye'de Mülteciler Üzerindeki Etkilerinin Sektörel Analizi. SGDD-ASAM İzleme ve Değerlendirme Birimi, Ankara.

Ataseven, A., & Bakış, Ç. (2018). *Türkiye'de Sosyal Uyum*. Sabancı University. Istanbul: Istanbul Policy Center.

Baban, F., Ilcan, S., & Rygiel, K. (2017). Syrian refugees in Turkey: pathways to precarity, differential inclusion, and negotiated citizenship rights. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(1), 41-57.

Batuman, B. (2010). The shape of the nation: Visual production of nationalism through maps in Turkey. *Political Geography*, 29, 220-234.

Beckett, L. (2020, March 24). Older People would rather die than let COVID-19 harm U.S. economy - Texas official. *The Guardian*: <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/24/older-people-would-rather-die-than-let-covid-19-lockdown-harm-us-economy-texas-official-dan-patrick> adresinden alındı

Berry, M., Garcia-Blanco, I., & Moore, K. (2015). Press coverage of the refugee and migrant crisis in

the EU: a content analysis of five European countries. Report for the UNHCR,

<https://www.unhcr.org/56bb369c9.pdf>

Blaikie, N. (1993). *Approaches to Social Inquiry*. Cambridge: Polity Press.

Boin, A. (2018). The Transboundary Crisis: Why we are unprepared and the road ahead. *Journal of Contingencies and Crisis Management*. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 1-6.

Bourdieu, P. (2008). *The Logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press.

Cengiz, Ö., & Cengiz, C. (2020). Political Economy of Anti-Refugee in Turkey and Cyber-Racism: Thematic Analysis of #suriyelilerdefolsun Hashtag. S. Karlıdag, & S. Bulut (Dü) içinde, *Handbook of Research on the Political Economy of Communications and Media* (s. 339-358). IGI Global.

Durakoğlu, A. (2020). "Smart" Korea and COVID-19: Exploring the Potential of Smart City as a Tool of Public Diplomacy. *Collection of Essays on Korea's Public Diplomacy: Possibilities and Future Outlook* (s. 139-165). içinde Ministry of Foreign Affairs, Republic of Korea.

Erman, T. (1997). Squatter (gecekondu) Housing versus Apartment Housing: Turkish Ruralto-Urban Migrant Residents' Perspectives. *Habitat International*, 27(1), 91-106.

Erman, T., & Hatiboğlu, B. (2018). Gendering Residential Space: From Squatter and Slum Housing to the Apartment Estates in Turkish Renewal Projects. *City & Community*, 17(10.1111/cico.12325), 808-834.

Forrest, R., & Kearns, A. (2001). Social Cohesion, Social Capital and the Neighbourhood. *Urban Studies*, 38(12), 2125-2143.

Fox TV. (2021, January 15). Ana Haber: <https://youtu.be/u7pCCZ-jQC0?t=996> adresinden alındı

Friedkin, N. E. (2004). Social Cohesion. *Annu. Rev. Sociol.*, 30, 409-25.

Galip, İ. (2017). *Dangerous Words: Online Citizenship and Censorship in Turkey*. MA Thesis, London School of Economics, Sociology.

Giritoğlu, D. (2017, 08 03). Mahalle ikiye bölündü. *Hürriyet*: <http://www.hurriyet.com.tr/mahalle-ikiye-bolundu-40539469> adresinden alındı

Guest, A. M., & Wierzbicki, S. K. (1999). Social Ties at the Neighborhood Level: Two Decades of GSS Evidence. *Urban Affairs Review*, 35(1), 92-11.

Gürboğa, N. (2016). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Devletin Mübadil Romanlara İlişkin Söylem ve Politikaları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 109-140.

Holt, E. (2020). COVID-19 lockdown of Roma settlements in Slovakia. *Newsdesk*, 20(6), 659.

Jenson, J. (1998). *Mapping Social Cohesion: The State of Canadian Research*. Canadian Policy Research Networks Inc.

Kantzara, V. (2016). Social Cohesion and Development. *Social Cohesion and Development*, 6(1), 37-50.

Kavas, A., Avşar, İ., Kadkoy, O., & Bilgiç, E. Ç. (2019). *İstanbul'da Suriyeliler ve Savaş Sonrası Suriye Gettoları*. Ankara: TEPAV Yayınları.

- Kozinets, R. V. (2011). *Netnography: Doing Ethnographic Research Online*. Los Angeles: SAGE.
- Madden, D., & Marcuse, P. (2016). *In Defense of Housing: The Politics of Crisis*. London and New York: Verso.
- Narli, N., & Özaşçılar, M. (2020). Understanding and Measuring the Social Inclusion of Syrian Refugees in Istanbul: The Case of Zeytinburnu. *Refugee Survey Quarterly*, 39, 299–320.
- Nayari, D. (2019). *The Ungrateful Refugee: What Immigrants Never Tell You*. Catapult.
- Özkul, D. (2020). Covid-19 Salgını Sureci ve Sonrası için Düzensiz Göçmen, Sığınmacı ve Mültecilere Yönelik Politika Önerileri. *İstanbul: İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü*.
- Perzyna, M. (2020). *The Substance of Solidarity: What the Response to the COVID-19 Pandemic Says About the Global Refugee Regime*. Ryerson Centre for Immigration and Settlement (RCIS).
- Sağlık, C. (2020). *Pavyon Kültürünün Aile Hayatına Etkisi*. Master's Thesis, Nevşehir University, Department of Sociology.
- Saraçoğlu, C. (2008). *Migration, Neoliberalism and Ethnicization: The Middle-Class Construction of Kurdish Migrants in Izmir, Turkey*. University of Western Ontario, Sociology, London.
- Saraçoğlu, C., & Belanger, D. (2019). Loss and xenophobia in the city: contextualizing anti-Syrian sentiments in Izmir, Turkey. *Patterns of Prejudice*, 53(4), 363–383.
- Sezgin, S., & Fırat, M. (2020). Covid-19 pandemisinde uzaktan eğitime geçiş ve dijital uçurum tehlikesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 37-54.
- Sotiris, P. (2020, March 14). Against Agamben: Is a Democratic Biopolitics Possible? Critical and Legal Thinking: <https://criticallegalthinking.com/2020/03/14/against-agamben-is-a-democratic-biopolitics-possible/> adresinden alındı
- Sotiris, P. (2020). Thinking Beyond the Lockdown: On the Possibility of a Democratic Biopolitics. *Historical Materialism*, 28, 3–38.
- Sylvia IV, J. (2020). The Biopolitics of Social Distancing. *Social Media + Society*, 1-4.
- Toscano, A. (2020). The State of the Pandemic. *Historical Materialism*, 28(4), 3-23.
- Üstüncü, A. (2020). 'Street-level justifications': Service providers mediating refugee reception in the urban context of Istanbul. *Journal of Refugee Studies*, 0(0), 1-19.
- Üstüncü, A., & Karadağ, S. (2020). *Refugee Protection in Turkey during the First Phase of the COVID-19 Pandemic*. Turkey Interim Report, Koç University, Istanbul.
- Uştuk, O., & Tunç Cox, A. (2019). Roma people of Turkey re-write their cinematographic images. *Ethnicities*, 20(3), 501–519.
- Uzpeder, E., Danova-Roussinova, S., Özçelik, S., & Gökçen, S. (2008). *We Are Here! Discriminatory Exclusion and Struggle for Rights of Roma in Turkey*. Promoting Roma Rights in Turkey Project, Istanbul.
- Weaver, T. (2017). Urban crisis: The genealogy of a concept. *Urban Studies*, 54(9), 2039–2055.
- Willis, C. (2020, October). *Economic Effects of the COVID-19 Pandemic on Roma Communities in Albania, Bosnia & Herzegovina, Moldova, Montenegro, North Macedonia, Serbia and Ukraine*. European Center for Minority Issues.
- Woolcock, M. (2006). *Social Cohesion, Institutions, and Growth*. Economics and Politics.
- Yenigun, O., & Eraydın, A. (2019). *Governing urban diversity in Istanbul: Pragmatic and non-discriminatory solutions of*

Yaşlılık ve Kamusal Mekân İlişkisine Pandemi Döneminden Bakmak ve Karaköy Perşembe Pazarı Sahilindeki Dönüşüm

Can Bulubay

Marmara Üniversitesi, Yerel Yönetimler ve Kent Politikaları Doktora Programı

Özet

Neoliberal kent politikalarının etkisi kamusal mekânlar üzerinde açık biçimde görülmektedir. Kamusal mekânlar kapitalist yaklaşımlarla şekillendirilmekte, buna bağlı olarak kentlerde insanların kullanabileceği alanlar azalmaktadır. Toplum içinde bu durumdan en çok etkilenen grup ise yaşlı insanlardır. Yaşlı insanların uğradığı ayrımcılıklar son yıllarda artış göstermiştir. Bu durum, onların kamusal mekânlara erişiminin de zorlaşmasına sebep olmuştur. COVID-19 pandemisi de yaşlıların yaşadıkları zorlukların daha net biçimde görülmesini sağlamıştır. Karaköy Perşembe Pazarı'nın sahil kısmı geçmişte yaşlı insanların kolaylıkla erişebildiği ve ilgi gösterdiği bir kamusal mekân olarak hafızalarda yer etmiştir. Ancak bu alanda yakın dönemde yapılan yeni tasarım, yaşlı insanların bu alanla ilişkisinin kesilmesine sebep olmuştur. Bu çalışmada öncelikle yaşlılık ve kamusal mekân ilişkisi irdelenmiştir. Devamında yaşlılar adına bir kamusal mekân kaybı olarak tespit edilen Karaköy Perşembe Pazarı'ndaki dönüşüm incelenmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması için yaşlı insanlarla görüşmeler yapılmış, elde edilen bulgular sunulmuştur. Bu çalışma ile yaşlı insanların kamusal mekânlar konusunda çektiği sıkıntıların dikkat çekmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal mekân, Yaşlılık, Yaşlanma, Kamusal alan, COVID-19

Looking at the Relationship Between Old Age and Public Space from the Pandemic Period and Transformation on the Coast of Karaköy Perşembe Pazarı

Abstract

The impact of neoliberal urban policies is clearly seen on public spaces. Public spaces are shaped by capitalist approaches, and accordingly, the spaces available to people in cities are decreasing. The group that is most affected by this situation in the society is the elderly people. Discrimination against elderly people has increased in recent years. This situation made it difficult for them to access public spaces. The COVID-19 pandemic has also made it possible to see the difficulties experienced by the elderly more clearly. The seaside part of the Karaköy Perşembe Pazarı has been remembered in the past as a public space that elderly people can easily access and show interest in. However, the recent design in this area has caused the elderly people to lose contact with this area. In this study, firstly, the relationship between old age and public space has been examined. Subsequently, the transformation in Karaköy Perşembe Bazaar, which was determined as a loss of public space for the elderly, was examined. Interviews were made with elderly people for a better understanding of the subject, and the findings were presented. With this study, it is aimed to draw attention to the problems that elderly people have about public spaces.

Keywords: Public space, Old age, Aging, Public sphere, COVID-19

1. Giriş

Kamusal mekân bağlamında dünya genelindeki farkındalık son yıllarda giderek artmıştır. Buna bağlı olarak Türkiye’de de vatandaşların ve bu mekânların sağlayıcısı olan idari kurumların hassasiyetleri eskiye göre derinleşmiştir. Günümüz şartlarında kent mekânlarının özelleştirilmesi ve belli gelir gruplarının kullanımına sunulması yönündeki eğilim güçlenmiş, dolayısıyla kullanıcı ayrımı gözetmeyen ve kamuya bütünüyle açık kent mekânlarının varlığı kentler açısından önem kazanmıştır. Kentli insanın kentin kaotik yapısından uzak ve herhangi bir şekilde tüketime zorlanmadan vakit geçirebileceği mekânlar sayıca azalmış, kısıtlı sayıda da olsa varlığını sürdürmeye devam eden kamusal mekânlara yönelik ilgi ise artış göstermiştir.

İstanbul gibi mekânsal açıdan sıkışık kentlerde nitelik ve nicelik olarak kısıtlılık gösteren kamusal mekânlar, vatandaşların talepleri veya belediyelerin birtakım amaç ve kaygıları sonucunda sıklıkla değişime uğramaktadır. Bu noktada halkın çeşitli kesimlerinin kamusal mekânlara dair ihtiyaç ve talepleri örtüşmemekte, bu da belediyelerin kamusal mekânlara yönelik yaklaşım ve uygulamaları sonucunda ortaya çeşitli sorunlar ve şikayetlerin çıkmasına neden olmaktadır.

Günümüzde toplumun bütün kesimleri için kamusal mekânlara erişim ve bu mekânların kullanımı zor bir hâl almışken yaşlı insanlar için bu zorluk daha yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Kent mekânları neoliberal kapitalizmin getirisi olarak öncelikle genç ve orta yaşlı nüfusa göre planlanırken kamusal mekânlar da bu düşünceden doğrudan etkilenmiştir. Yeni nesil olarak adlandırılan ve canlılığın, dinamizmin ve yabancı dil görünürlüğünün ön planda olduğu moda mekânların hedef kitlesinin dışında bir konumda bulunan yaşlı insanlar, söz konusu mekânlar karşısında kendilerini sosyal dışlanmaya maruz kalmış hissetmektedirler. Bu grubun daha rahat şekilde erişebildiği ve neoliberal kapitalizmin dönüştürücü etkisinden uzak kalabilmiş eski tip mekânlar ise giderek azalmaktadır. Kent mekânlarının seçkinleştirildiği, doğrudan kamusal mekân olarak adlandırılabilir mekânların ise belli gruplara yönelik tasarımlarla erişimi zor hâl getirildiği bir ortamda yaşlı insanların sosyal hayata tutunmaları güçleştirilmiştir.

Yaşlılığı ve yaşlanmayı inceleyen bilim dalı olan gerontoloji, akademik düzlemde sıkça irdelenen bir olgu olsa da pratikteki etkisi yeterince güçlü olamamıştır. Eleştirel gerontoloji bu noktada ortaya çıkmış ve yaşlılığa dair sorunların çözümü bakımından daha etkin bir duruş ortaya koyulmasını sağlamıştır. Bu noktada ülkemizde de gerontoloji temelli sosyal yaklaşımlar barındıran çalışmalar özellikle son on yılda çeşitlenmiş, ancak bu çeşitlilik yaşlı insanların kamusal mekânlardaki görünürlüğünün artması yönünde bir etki yaratmaktan ve bu mekânların sağlayıcısı konumunda olan resmî kurumların dikkatinden uzak kalmıştır.

2020 yılında tüm dünyayı ciddi biçimde etkisi altına alan COVID-19 salgını yaşlılık üzerindeki tartışmalara hareket kazandırmış, yaşlı insanlarla empati kurulmasını kolaylaştırıcı bir etki yaratmış, onların mevcut sorunlarının daha fark edilir kılınmasını sağlamıştır. Yaşlı insanların afetlerden, salgınlardan, yoksulluktan ve daha birçok olumsuz gelişmeden birincil düzeyde ve ağır etkilenen gruplardan biri olduğu gerçeği salgın döneminde açıkça görülmüştür. Bu bağlamda yaşlı insanların yaşam kalitesinin yükseltilmesi, teoride “geri çekilme” şeklinde ifade edilen durumlardan uzak olarak, “aktif yaşlanma” kavramının gereklerine uygun bir yaşam sürmeleri aciliyet arz eden bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yürütülen “Yaşlı Dostu Kentler” ağının etkisi günden güne artmaktayken aynı zamanda yaş ayrımcılığı anlamına gelen *ageism* gibi kavramlar da etkisini arttırmış, yaşlılara yönelik toplum genelindeki tavır ve tutum endişe verici bir seviyeye ulaşmıştır. Bunun yanı sıra yaşlılık daha ziyade tıbbi yaklaşımlarla ele alınan bir durum olarak gözükmekte, bu da eksik bir bakış açısının varlığını ifade etmektedir.

İstanbul’un Karaköy semtinde yer alan Perşembe Pazarı sahilinde son yıllarda yaşanan dönüşüm, vatandaşların kamusal mekânlara yönelik ihtiyaç ve taleplerinin örtüşmemesini ortaya koyması ve yaşlı insanların kamusal mekân konusunda çektiği sıkıntıyı göstermesi bakımından uygun bir örnek olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kıyı şeridinde son yıllarda yapılan düzenlemeler, kullanım açısından birçok kolaylık ve imkân sağlamışsa da yaşlı insanların bu mekân ile ilişkisinin kesilmesini de beraberinde getirmiştir. Perşembe Pazarı sahilinin geçmiş dönemlerdeki kullanım biçiminde yaşlı insanların yoğun olarak görülüyor oluşu, günümüzdeki kullanımla karşılaştırıldığında zıtlık yaratmakta, kentlerin ve başta yaşlı insanlar olmak üzere birçok kesimin (engelliler, hamileler vd) sağlıklı ve huzurlu bir kent yaşamı sürmesi açısından sorun yaratmaktadır.

Bu çalışmada Karaköy Perşembe Pazarı sahilinin geçmişten günümüze kullanım biçimlerine değinilmiş, devamında mekânda son yıllarda yapılan düzenlemeler irdelenmiştir. Söz konusu bölgede 2013-2020 yılları arasında yapılan katılımcı gözlemler neticesinde yaşlı insanların mağduriyetinin tespiti, araştırmanın problemi olarak belirlenmiştir. Yaşlı insanların 2015 yılı ve öncesinde mekândaki görünürlüğü ve yoğunluğu yansıtılmış, sonraki yıllarda yapılan düzenlemede ortaya çıkan mekân kurgusunun yaşlı insanları bütünüyle dışladığı görülmüştür. Devamında ise 2019 yılında değişen İstanbul Büyükşehir Belediyesi yönetiminin söz konusu sahil şeridini de içine alan proje yarışmasına değinilmiş; yapılacak düzenlemelerde yaşlı insanları dışlamayacak bir yaklaşım uygulanmasına yönelik öneriler sunulmuş; araştırma problemi, ilgili yıllar arasında çekilmiş fotoğraflar ve yarı yapılandırılmış mülakat tekniğine dayalı görüşmeler ışığında elde edilen veriler eşliğinde detaylandırılarak tartışmaya açılmıştır. Tüm bu aşamaları daha sağlıklı bir biçimde ele alabilmek amacıyla, son yıllarda giderek genişleyen gerontoloji temelli alanyazın detaylı olarak taranmıştır. Karaköy Perşembe Pazarı sahilinin geçmiş ve bugünü arasındaki yaşlı insanlar temelli farklılık ortaya koyularak kamusal

mekân düzenlemelerinde göz önünde bulundurulması gereken faktörlere dikkat çekilmiş, sonraki uygulamalarda yaşlı insanların yaşam kalitesini yükselten bir yaklaşım benimsenmesine katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde makaleye temel oluşturan iki ana olgu olan 'yaşlılık' ve 'kamusal mekân' derinlemesine irdelenmiş, alanyazındaki kavramsal kullanımlarına ilişkin farklılıklara değinilmiştir. Sonraki bölümde ilişkilendirilecek bu iki olgu arasındaki sıkı bağın vurgulanmasına ve seçilen vaka örneği özelinde incelenmesine hazırlık teşkil etmesine çalışılmıştır.

2.1. Kamusal Mekânlar

Makalede odağa alınan iki olgudan biri olan kamusal mekân konusunda görüş farklılıkları, farklı kullanım amaçları veya uyumsuzluklar mevcuttur. Bu makalede kamusal mekân kavramı ile kentlerde kamunun serbest kullanımına açık olan alanlar işaret edilmektedir.

2.1.1. Kamusal Mekân - Kamusal Alan Karmaşası

Gerek kamusal mekân kavramının içeriğine farklı anlamlar yüklenebiliyor olması, gerekse de aynı anlamların farklı kavram kullanımlarıyla ele alınabilmesi, makaleye kavramsal açıdan dikkatli bir şekilde başlanması gerekliliği olarak tespit edilmiştir. Bu nedenle ilk olarak kamusal mekân ve kamusal alan kavramlarının kullanımlarına ve alanyazındaki yansımalarına değinilmiştir.

Habermas'ın 'kamu' ve 'kamusal' kelimelerine dair tespitleri, makalede vurgulanmakta olan kamusal mekânların içerdiği anlamların ortaya koyulabilmesi açısından önemlidir. Habermas'a (2007) göre bu iki kelimenin günlük dildeki kullanımlarında birbirleriyle uyummayan çeşitli anlamlar vardır ve farklı tarihsel evrelerden kaynaklanan bu anlamlar bulanık bir ilişki içerisinde. Yazar, muğlaklık arz eden bu durumun yalnızca bürokrasilerin ve kitle iletişim araçlarının jargonları ışığında şekillenen günlük dildeki kullanımlarda değil, başta hukuk, siyaset bilimi ve sosyoloji olmak üzere bilim dallarında da görüldüğünü ve gelenekselleşmiş 'kamu', 'kamusal', 'kamuoyu' gibi kavramlar üzerinden yüründüğünü belirtmiştir. Dacheux (2012) ise 'kamusal alan' kavramını öne çıkararak yine muğlaklık konusunu işaret etmiş; aynı kavramın farklı kabullere gönderme yaptığını belirterek bu anlam farklılıklarını sıralamıştır: evsel olmayan mekânlar bütünü, halkın toplandığı fiziksel yerler, politik tartışmaların gerçekleştirildiği medyatik alanlar. Taşçı'nın (2014) vurgusu, kamusal alan kavramının ideolojik tartışmaların da odağında yer almış olduğu ve bu nedenle kentteki açık alanların ve sokak, cadde gibi yerlerin kamusal alan olarak isimlendirilmesinin kavram karmaşası yarattığı üstünedir. Devletin kamusal alan kavramını kullanması ve toplumun algısı arasındaki farka değinen yazar,

kentte kamunun kullandığı açık alanları ifade eden kamusal alanların “topluma ait” oluşu yönünde bir çıkarım yapılabileceğini ifade etmiştir.

Demir ve Sesli (2007), kamuoyunun içinde olduğu alan olarak kamusal alanın tarihsel açıdan farklı doktrinler ve toplumsal şartlardan etkilendiğini ve Türkiye’de kamusal alanın ana hatlarıyla iki şekilde gelişim gösterdiğini ifade etmişlerdir. Bunlardan ilki genellikle ve büyük oranda resmi düzeyde “devlete ait alan” olarak tarif edilen ve bu minvalde kurgulanan bir kamusal alan iken diğeri ise evrensel anlamıyla ve özgürlüklerin genişletilmesi bağlamında tarif edilen bir kamusal alandır. Kamusal alan kavramının bünyesindeki anlam çeşitliliği nedeniyle farklı kullanımlar da önerilmektedir. Kocabay Şener’in (2019) devletin egemenliği ile parsellenmiş olduğunu dile getirdiği ‘kamusal alan’a alternatif olarak halkın egemen olduğu ‘kamunun alanı’ kullanımını önermesi bu bağlamda önemli olup kamu kelimesinden hareketle ortaya çıkan kavram karmaşasını ortaya koymaktadır.

Kamu kelimesinin Türk Dil Kurumu (URL1) sözlüğündeki farklı anlamları, toplum, devlet ve akademi tarafındaki yorum farklılıklarını da bir anlamda doğal kılmaktadır. Sözlükte kamu kelimesi sırayla; halk hizmeti gören devlet organlarının tümü; bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme; hep, bütün olarak üç farklı şekilde tanımlanmıştır. Turgut (2017) da kamusal alan kavramında devlet ve toplum ikiliğine değinmiş ve kavramın aslında sivil topluma ait olanı temsil ettiğini belirtmiştir. Buna göre kamusal alan, herhangi bir ön koşula bağlı olmaksızın ortak yaşam ve eylem alanı olarak toplumu kucaklayabilen bir fiziki mekân karşılık gelmektedir. Ancak yazara göre bu anlam kabulünde de bu kez mekânın kurgusundaki politik dinamikler devreye girebilmektedir.

Kamusal alan tanımlarına bakıldığında da farklı noktaların öne çıkarıldığı görülmektedir. Hannah Arendt ve Jürgen Habermas’ın kamusal alan tanımlarında kamusal alanın politik nitelikler taşıyan eylem ve aktivitelere mekân olduğu ve vatandaşların varlıklarını ortaya koydukları fikri öne çıkmaktayken, Richard Sennett’ta ise kamusal alanlar maddi alanlar olup meydan, cadde gibi somut alanlar içerirler ve kentin ruhu, ambiyansı niteliği taşırlar. Bunun yanı sıra kenti dönüştürmek, yeniden biçimlendirmek için bir araçtırlar ve vatandaşlık hislerinin, anıların yer aldığı, demokrasinin taşıyıcısı, kentin kalbidirler. Weber’de ise kamusal alan; farklı sosyal sınıflardan, ırklardan, etnik yapılardan insanların karşılaşma yeridir ve karşılıklı ilişkilerin, karşıtlıkların, müzakerelerin olduğu bir alandır (Gökgür, 2017).

2.1.2. Geçmişten Günümüze Kamusal Mekânlar

Kamusal mekân denildiğinde akla ilk olarak Antik Yunan şehirlerindeki akropoller, agoralar, stoalar, forumlar, tiyatrolar gelir. Toplanma yeri, kentin siyasal ve yönetsel bağımsızlığının simgesi, ticaretin yapıldığı bir alan, eğlence yeri gibi nitelikleri olan

bu alanlar kamusal mekânların nüveleridir. Devam eden süreçte ise kamusal mekânlar çeşitlenmeye başlamıştır ve bulvar, kavşak, kent girişleri, kentsel düğüm noktaları gibi ulaşım ile bağlantılı alanlar ve park, pasaj, pazar gibi kentsel donatı alanları olarak toplum hayatında yer edinmişlerdir (Gökgür, 2017). Geçmişten günümüze uzanan süreçte kamusal mekânlarda insanların neler yaptığı, ne tür etkileşimlere girdikleri, hangi aktivitelerle meşgul oldukları gibi sorular, antropoloji, sosyoloji, coğrafya, şehir planlama, çevresel psikoloji, mimari tasarım gibi farklı disiplinlerden birçok bilim insanının dikkatini çekmiştir ve bu mekânlar “sosyal aktivite alanı” olarak kabul edilmiştir (Erdönmez, 2017).

Kamusal mekânların günümüzde taşıdığı anlamların çeşitlilik göstermesi, kavrama ilişkin yapılan tanımlarda da çeşitlilik yaratmıştır. (Yazar notu: Makalede bundan sonraki bölümlerde farklı isimlendirmelerde bulunulmamış, ‘kamusal mekân’ kavramı kullanılmıştır. Derlenen tanım ve yorumlarda ise ilgili yazarların kavramsallaştırmaları yerine, işaret ettikleri anlam esas alınmıştır). Gökgür (2017) bu olguyu, “fiziksel içeriğiyle kentte serbest kullanımı olan ve ‘kamusal’ bir niteliği ifade eden, erişilebilir boş alanlar” olarak tanımlamıştır. Türkün Dostoğlu (URL2) ise kentlerin fiziksel yapısının pozitif ögeler olarak tanımlanan binalar ile negatif ögeler olarak nitelendirilen dış mekânlardan oluştuğunu, binalar tarafından sınırlandırılan dış mekânların kentsel dokunun negatif ögeleri, bir diğer deyişle kentsel mekânlar olduklarını belirterek bir anlamda makalenin odağındaki mekânları tarif etmiştir. Bir diğer tanımda ise kamusal mekânlar, her türlü sosyal ve kültürel sınıftan ve farklı etnik gruplardan insanın bir araya geldiği, birbirleriyle temas kurdukları kent mekânları olarak tarif edilmişlerdir (Erdönmez, 2017). Gürallar’a (2009) göre ise herkesin kullanımına açık; erişilebilir; insanların görülebilir ve duyulabilir olduğu; açık alanlar, parklar, meydanlar ve sokaklardan oluşan mekânlardır. Gökgür’ün (2017) toparlayıcı tanımı, kamusal mekânların taşıdığı nitelikleri ve işlevlerini ortaya koyması bakımından önemlidir. Buna göre kamusal mekânlar, nüfus grupları arasında farklı değerleri ve benzeşmeyen anıları paylaşarak iletişimi destekleyen; kente çekicilik ve şöhrat sağlayan bir imaj veren; politik, ekonomik, hukuksal ve estetik gibi bileşenlerle doğrudan ilişkili alanlar olup toplumun örgütlenmesini ve sorunlarını yansıtan bir uygulama alanı niteliğine kavuşmuş durumdadırlar.

Kamusal mekânların taşıdıkları işlevler ve karşıladıkları ihtiyaçlar söz konusu olduğunda ise tanımlardaki genel ifadelerin yerini daha detaylı tespitlerin alması gerekmektedir. Bu bağlamda kamusal mekânların, “yaratma” eylemini mümkün kıldığı; kullanım çeşitliliğini, gürültüyü, güvenliğini, kamusalılığı, kentsel mirası, yolları, şehirciliği barındırdığı; farklı kültürlerin bir araya geldiği alanlar olduğu gözükmektedir. Bunun yanı sıra Gökgür’e göre kamusal mekânlar geçiş yeri olma özelliği de taşımaktadırlar ve bir durumdan başka bir duruma geçmek (yalnızken arkadaş edinmek), bir yerden diğer bir yere geçmek (mekânsal geçiş), bir rolden başka bir role geçmek (izleyici durumdan katılımcı duruma geçmek) gibi tezahürleri vardır (Gökgür, 2017).

20. yüzyılın sonlarına gelinirken kamusal mekânların niteliklerinde önemli değişimler söz konusu olmuştur. Kamusal mekânların mülkiyeti ve denetimi, terimin de işaret ettiği üzere büyük oranda devlete ait iken küreselleşmeyle birlikte neoliberal kent politikalarının da kentlerin her alanında belirleyici ve kuşatıcı olması, kamusal mekânların tasarımı, niteliği ve işlevlerinde somut değişimler ve algı farklılıkları yaratmıştır. Kamuya ait ve kamuya yönelik yatırımların azalış göstermesi, özel sektörün ve sermayenin bu alanı doldurmasına neden olmuş, kamusal mekânlar da bir anlamda bu denge değişiminden nasibini almıştır. Alışveriş merkezleri, tematik alanlar, ticari işlevler barındıran parklar, eğlence merkezleri gibi mekânların kamusal mekân olarak kamuya sunulması, toplumun ve yönetenlerin kamusal mekân algısında kırılmalar yaratmıştır. Özel sektörün ürettiği ve belirleyici olduğu kamusal mekânlarda kontrollü geçişler, erişim kısıtlamaları, görünmez çitler gibi ayrıştırıcı uygulamalar söz konusu olmuştur. Bu biçimdeki kısıtların somut bir şekilde kurgulanmadığı mekânlarda dahi kullanıcıların tüketime yönltilmesi, birçok insanın bu mekânlardan ister istemez uzak durmasını sağlamıştır.

2.2. Yaşlılık

Yaşlanma, yaşlı, yaşlılık kavramları kimi zaman birbirinin yerine kullanılabilen, ancak aslında farklı durumlara işaret eden farklı kavramlardır. Yaşlanma, bireyin vücudundaki biyolojik ve fizyolojik değişimlerden kaynaklı olan evrensel ve karşı konulamaz değişim ve beraberinde bireyin toplumsal yaşamında görülen farklılaşmadır (Şentürk, Ü. 2018). Yaşlanma, bireyin hayatına yayılan bir süreci tarif etmesi bakımından, belli ve nispeten kısa bir süreci kapsayan yaşlılık kavramından ayrılmaktadır. Bu noktada yaşlılık ise insan hayatında gelişme ve olgunlaşma dönemini takip eden, genetik yapı ve çevre arasındaki etkileşimin en üst düzeye ulaştığı, fizyolojik ve ruhsal değişimlerin belirgin biçimde ortaya çıktığı insani bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Pekcan, 2000). Salur'a (2018) göre ise bu dönem yalnızca olumsuzluklarla paralel bir dönem olarak nitelendirilmemelidir. Zira yaşlanma, insanların ölümlülükleri ile yüzleştikleri, yoksunluklar ve yalnızlaşma gibi durumlarla karşılaştıkları, hayatın önceki dönemlerindeki kazanımların kaybı ile karşı karşıya kaldıkları zor bir evre olabildiği gibi fiziksel ve bilişsel sağlığın korunabildiği, aile ve dostlarla birlikte geçirilebilen, üretken olarak sürülmüş bir yaşamın devamında bunun sürdürülmeye devam edilebildiği, bilgelik ve huzur dolu bir evre de olabilmektedir.

2.2.1. Gerontoloji

Tufan'a (2014) göre yaşlılık üzerine öne sürülen görüşlerde abartılı bir tıbbi yaklaşım egemendir ve yaşlılığın farklı görünümünün algılanmasına engel olan bu yaklaşımın ardında gerontolojik bilgi eksikliği vardır. Yunanca 'geros' (yaşlı adam) ve 'logos' (bilim) kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiş, yaşlılığı ve yaşlanmayı inceleyen bilim dalı olan 'gerontoloji' (Yazıcı, 2014) özellikle Batı ülkelerinde 1900'lerle birlikte ölüm oranlarının düşmesi, ömür uzunluğunun artması, doğum oranlarının düşmesi ile

birlikte yaşı nüfusun artmasına paralel olarak gelişim göstermiştir. Gelişmiş ülkelerde yaşı nüfusun artması ekonomik açıdan bir yük olarak görülmeye başlamış, 1980'ler sonrasında neoliberal ekonomi politikaların da etkisiyle yaşı insanlar üzerindeki baskı artmış, yaşıllık olgusunun ekonomi-politik süreçlerden bağımsız ele alınamayacağı görüşü ağırlık kazanmıştır. Yaşıllık koşullarının toplumdaki ekonomik, sosyal ve kültürel dinamiklerden doğrudan etkilendiği kabulü ile birlikte yaygın gerontolojik yaklaşımların karşısında eleştirel gerontoloji yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Yaşlılığı ekonomik, politik, sosyal ve kültürel süreçlerden bağımsız ele almayan eleştirel gerontoloji, güç ve gelir dağıtımını odağına alarak yaşı insanların bu kaynak dağıtımından aldıkları payı sorgulamakta olup emeklilik, sağlık, bakım hizmetleri, sosyal hizmetler gibi alanlardaki yaklaşımların eksikliklerini gidermeye, eşitsizlikleri önlemeye çalışmaktadır (Korkmaz ve Yazıcı, 2014). Gerontoloji; psikoloji, sosyoloji, tıp gibi alanların merkezde yer aldığı çok disiplinli bir bilim dalı olmasının yanı sıra demografi, ekonomi, mimari, antropoloji, sağlık politikası gibi alanlarla da bağlantısı bulunmaktadır (Gültekin, 2020).

2.2.2. Ageism

Bir sonraki bölümde tartışılacak olan yaşıllık ve kamusal mekân ilişkisinin dinamiklerini göstermesi açısından 'ageism' (yaş ayrımcılığı) kavramı önem teşkil etmektedir. Gerontolog Neil Butler tarafından geliştirilmiş olan ageism kavramı, insanların sadece yaşlarından ötürü, ırkçılık ve cinsiyet ayrımcılığında olduğu gibi sistematik bir sosyal dışlanmaya maruz bırakılmaları anlamına gelmektedir ve bir yaftalama mekanizmasını barındırmaktadır (Kurtkapan, 2018). Danış ve Ef'e göre (2016) içinde bulunulan toplumda yaş ayrımcılığının teşvik edilip edilmemesi yaşlanma sürecinde önemlidir; zira bir toplumda yaşayan bireylerin yaşlanma ve yaşlıya yönelik negatif tutum ve bakış açısı içinde olmaları, yaşlılara sunulan eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal refah hizmetlerinin yapı ve kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bağlamda yaş ayrımcılığı, sağlıklı ve başarılı yaşlanmanın önünde engeldir.

2.2.3. Yaşıllık Kuramları

Yaşıllık ve yaşıllıkla gelen sorunlara ilişkin olarak birçok kuram geliştirilmiştir. Bu kuramların çıkış noktaları, yaşıllık ve beraberindeki sorunların giderilmesine yönelik olabildiği gibi yaşıllığa yönelik negatif bakış açıları içeren kuramlar da olabilmektedir. Makalede yaşlıların kamusal mekânlarla olan ilişkileriyle doğrudan alakası olduğu düşünülen kuramlara yer verilmiştir.

Elaine Cumming ve William E. Henry'nin geliştirdiği *geri çekilme kuramı*, modern toplumlardaki yaşı insanların toplumdaki yeri ve görünümünü çözümlemeye çalışmakta, birey ile toplumun karşılıklı olarak uzaklaşmasını konu edinmektedir. Kurama göre kişi ilerleyen yaşıyla birlikte fiziksel, sosyal ve ruhsal kayıplar yaşamaktadır ve kuram da

yaşlı kişilerin azalan etkinliklerini ve kendilerini içine düşmüş buldukları pasif konumları açıklamayı amaçlamaktadır. Kuram, yaşlıların bu durumdan memnun oldukları kabulüne dayanmaktadır ve geri çekilmenin hem birey hem de toplum açısından faydaları vardır. Yaşlılar bu şekilde toplumun beklentisinden muaf tutulmakta, topluma dinamizm katacak gençlerin ise önü açılmaktadır (Şentürk, Ü. 2018). Robert Atchley tarafından geliştirilen **süreklilik kuramında** ise yaşlanmanın gelişim sürecinde bireyin yıllar içerisinde oluşturduğu yaşam tarzındaki istikrarı korumaya çalışacağı savunulur ve bireylerin yaşlandıkça tutarlı bir davranış örüntüsünü koruma ve önceki yaşamlarında olduğu gibi etkinlikleri, davranışları, kişilik özellikleri ve ilişkilerini sürdürme eğiliminde olduğunu ileri sürer. Süreklilik kuramında yaşlı bireyin yaşam deneyimi, biyografisi, önceki yaşam biçimini anlama ihtiyacı bulunmaktadır ve bu nedenle birey merkezli bir yaklaşımdır. Bireye odaklanması nedeniyle de yaşlanma sürecini etkileyen diğer faktörler olan sosyal, ekonomik, tarihsel ve politik faktörlerin rolünü gözden kaçırmayı açısından eleştirilere konu olmaktadır (Tekin, 2020). Robert Havighurst tarafından geliştirilmiş olan **aktivite kuramında** ise geri çekilme kuramına karşıtlik arz eden fikirler mevcut olup yaşlı insanların ne kadar aktif olurlarsa yaşamlarından memnun olma olasılıklarının da o kadar artacağı üzerine temellenmektedir. Bu kurama göre yaşlı bireylerin ancak önceki yaşam evrelerine benzer statü, rol ve davranışları korumaya çalışarak, bir diğer deyişle aktif kalarak başarılı ve huzurlu bir yaşlılık dönemi geçirebilecekleri ileri sürülmektedir. Kuramda, bekârlık ve emeklilik gibi rol kaybı durumları karşısında yaşlı insanların azalan yaşam doyumlarının telafi edici faaliyetlerle ikame edilebileceği fikri mevcuttur (Tekin, 2020).

2.2.4. Türkiye’de ve Dünyada Yaşlılık Çalışmaları

Yaşlılık olgusuna dair hassasiyetlerin artmasıyla birlikte evrensel ve yerel ölçekte birçok resmî çalışma yapılmıştır. Devletler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler başta olmak üzere birçok odak yaşlılık çalışmalarını geliştiren girişimlerde bulunmuşlardır. Türkiye’de 2007 yılında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan “Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı”, 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yürütülmüş olan “Türkiye’de Yaşlılık Dönemine İlişkin Beklentiler” başlıklı araştırma, yine Aile ve Sosyal Politikalar tarafından 2018 yılında yapılan “Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Hizmetler, Kurumsal Yaşlı Bakımı ve Kurumsal Yaşlı Bakımında İllerin Durumu” başlıklı çalışma, yaşlılık odaklı birçok derneğin kurulması gibi gelişmeler yaşlılık konusunda artan hassasiyeti gösteren örneklerdir.

Evrensel ölçekte ise Birleşmiş Milletler tarafından 1982 ve 2002 yıllarında düzenlenen Dünya Yaşlanma Asambleleri kritik önemdedir. 2006 yılında Dünya Sağlık Örgütü tarafından “Yaşlı Dostu Toplum” kavramı üzerinden geliştirilen “Yaşlı Dostu Kentler” projesi başlatılmış, 2010 yılında ise “Yaşlı Dostu Kentler Ağı” oluşturulmuştur. Projeyi

uygulamayı kabul eden kentler arasında İstanbul, Tokyo, Londra, Moskova, Melbourne, Şangay gibi kentler bulunmaktadır. Yaşlı Dostu Kentler Ağı, yerel düzeyde yaşlıların toplum yaşamına tam katılımını teşvik eden, sağlıklı ve aktif yaşlanmayı destekleyen eylemlerde bulunulmasını amaçlamaktadır. Buna göre yaşlı dostu bir kent, yaşam kalitesini arttırmak için sağlık, katılım, güvenlik imkânlarını yükseltir; doğal ve inşa edilmiş ortamlarını her yaşta sakinler için tasarlar; nesiller arasındaki dayanışmayı destekler; sosyal izolasyon riski altındaki yaşlılara ulaşır (Erdem ve Yavuz, 2020).

2.3. Yaşlılık ve Kamusal Mekân İlişkisi

İlk kez 1990'lı yılların sonunda Dünya Sağlık Örgütü tarafından geliştirilmiş olan **aktif yaşlanma** kavramı, bu tarihten sonra kurgulanan birçok yaşlanma odaklı çalışmada merkeze alınan bir kavram olarak öne çıkmıştır. Aktif yaşlanma, yaşlı bireylerin içinde yaşadıkları toplumda onlara sunulan sağlık, katılım, güvenlik gibi olanakların geliştirilmesi yoluyla yaşam kalitelerinin artırılması süreci olup bireylerin fiziksel, sosyal, zihinsel kapasitelerinin en üst düzeyde tutulmasını amaçlamaktadır (Danış ve Efe, 2016). Yaşlı insanların fiziksel, sosyal, zihinsel, ruhsal anlamda en üst düzeyde tutulması konusundaki önemli araçlardan biri de onların çalışma hayatlarının sona ermeye başladığı zamanlardan itibaren sıkça vakit geçirdikleri kamusal mekânların kalitesidir. Bu nedenle yaşlılık ve kamusal mekân ilişkisi, yaşlı nüfusun giderek arttığı günümüzde daha da önemli hâle gelmiştir.

Til'e göre (2020) ortalama hanehalkı büyüklüğünün azalmış olması, geniş aile içerisinde saygın bir yere sahip olan yaşlı bireylerin aile içinde ve toplumda statülerini kaybetmelerine sebep olmaktadır ve itibar edilen, saygı gören yaşlı bireylerin zaman içinde muhtaç duruma düşmeleri ve yük olarak görülmeleri söz konusudur. Tufan (2014), yaşlıların toplumda bazen pozitif bazen negatif özellikler ile algılandığını belirtmiştir. Buna göre pozitif algıda yaşlılara saygı, deneyimlerine güven gibi yaklaşımlar mevcutken negatif algıda ise ekonomiye yük olma, öğrenme kabiliyeti olmama, muhafazakârlık gibi yargılar mevcuttur ve yazara göre negatif yöndeki eğilim Türkiye'de yükseliş gösterir durumdadır.

Yaşlılıkla ilgili öne çıkan kavramlardan biri de **sosyal dışlanmadır**. Toplumdaki yerleşik yaşantı değerlerinin dışında kalmak ve dezavantajlı bir konumda yer almak anlamına gelen sosyal dışlanma, sahip oldukları özellikler nedeniyle her yaş grubundan insanın karşı karşıya kalabileceği bir durum olmakla birlikte, yaşlılık nedeniyle oluşan sosyal dışlanma en sık rastlanan dışlanma çeşitlerinden biridir. Emeklilikle birlikte gelen gelir kaybı, engellilik, hastalık, dul kalma gibi durumlar bu dışlanmayı tetikleyen sebeplerdir (Şentürk, Ü 2018). Sosyal dışlanma, yaşlı insanların ruhsal ve fiziksel sağlıklarını geriye götürme potansiyeli olan bir olumsuzluktur. İnsanın sosyal bir varlık oluşu yaşlılık dönemi için de geçerlidir ve insan yaşlılığında da diğer insanlarla birlikte olmayı isteyen bir varlıktır. Duben'in (2019), sosyal kalamayan izole insanın çökeceği yönündeki tespiti

bu açıdan önemlidir. Öyle ki bu kaygı ve güdü nedeniyle yaşlı insanların evde oturmak yerine sık sık dışarı çıkma, kendilerine iş ve meşgale yaratma, hayatın akışı içerisinde vakit geçirme tercihinde bulundukları, bir anlamda mekân ürettikleri görülmektedir.

Nüfusun yaşlanmakta olduğu ve kentlerin günden güne sıkışmakta olduğu günümüzde kent mekânları da bu süreçten doğrudan etkilenmekte, kente ilişkin tasarımlar yaşlı insanlar açısından daha önemli hâle gelmektedir. Yaşlı insanların çevre ve toplumla sağlıklı ilişkiler tesis edebilmeleri, ruhsal ve fiziksel olarak sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri için ise kent mekânlarının, vakit geçirdikleri fiziksel ortamların her açıdan kalite arz etmesi gereklidir. Ancak mekânsal olarak her geçen gün daha da sıkışan kentlerde yaşlı insanların huzurlu ve sağlıklı bir şekilde vakit geçirebilecekleri, hoşnut kalacakları eylemlerle meşgul olacakları mekânlar nitelik ve nicelik olarak zayıflamakta, azalmaktadır. Yalnızca parklar, bahçeler gibi geniş açık alanlar kadar sokaklar, caddeler, kaldırımlar gibi hareketlilikle özdeşleşen mekânların da yaşlı insanların sorun yaşamadan dahil olabileceği yapılara kavuşabilmesi, onların toplumda kendilerini dezavantajlı hissetmesinin de önüne geçilmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda yaşlılık ve kamusal mekân ilişkisi, yaşlı insanların huzuru, sağlığı, sosyalliği açısından kritik önemdedir.

Neoliberal kapitalizmin kentleri neredeyse tüm detaylarına kadar belirlediği bir ortamda kent mekânları da harcama ve tüketme gücü yüksek, bir diğer deyişle yaşlı olmayan kesimler için kurgulanmaktadır. Küreselleşmenin de etkisiyle birlikte birçok mekân dönüşüm geçirmiş, sıfırdan yaratılan birçok mekân ise gelir düzeyi yüksek kişilere göre tasarlanmıştır. Yaşlı insanların bu süreçte ihmal ediliyor veya bilinçli olarak denklemin dışında bırakılıyor oluşu, yaşlılık ve kamusal mekân ilişkisini daha belirgin hâle getirmiştir.

Yaşlı insanların kamusal mekânlar konusunda sıkıntı çekmesini sağlayan başka bir dinamik ise yapılaşma ve inşaat ekonomisine verilen önem doğrultusunda kentsel alanların giderek küçülmesi ve yaşlıların hareket alanlarının buna bağlı olarak kısıtlanmasıdır. Kapalı sitelerin ve yüksek binaların yoğunlaşması, kent merkezindeki rant paylaşımının artması, yaşlıların kullanabileceği alanların kaybına yol açmıştır (Kurtkapan, 2018). Yaşlı insanlar adına olumsuz cereyan eden bu durumda en büyük etkilerden biri de yaşlıların engellilerle birlikte çatışma yeteneği en kısıtlı grup olmasıdır. Bu kesimdeki bireylerin toplumda seslerini yeteri kadar duyuramamaları, yaşam koşullarındaki geriye gidişi açıklar niteliktedir (Tufan, 2014).

3. Karaköy Perşembe Pazarı Sahilindeki Dönüşüm

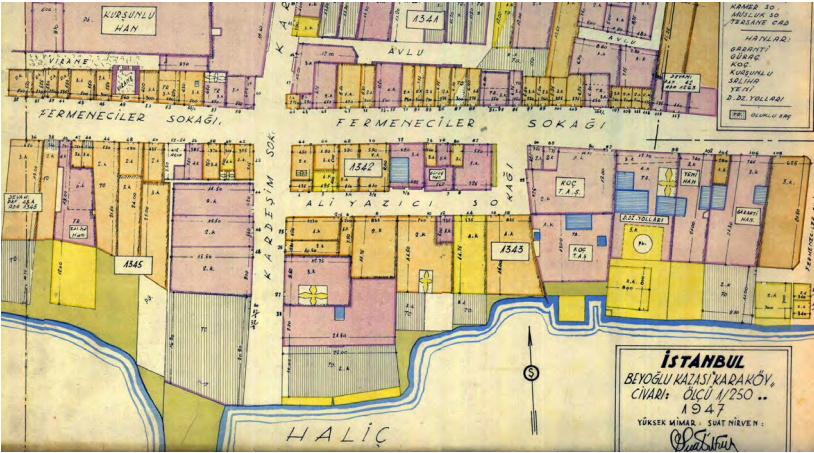
Karaköy Perşembe Pazarı sahil bölümü, günümüzde Beyoğlu ilçesi sınırlarında bulunan, Karaköy semtinde Galata Köprüsü ile Unkapanı Köprüsü arasında yer alan ve Haliç'e kıyısı olan bir alandır. Makalenin odağında yer alan kısım ise bu şeritte motor iskelesi ve Makbul İbrahim Paşa Camii arasında bulunan (işaretlenmiş noktalar arasındaki) 100-150 metre uzunluğundaki hattır (Resim 1).



Resim 1: Karaköy Perşembe Pazarı Sahili, 10.06.2020

Kaynak: Google Earth

Perşembe Pazarı 20. yy'da balıkçılar, hâl, ambarlar, ticarethaneler gibi ögelerin yoğun olduğu bir liman alanı olup kıyıda bugün görülen boşlukların yerinde denize bitişik yapılar mevcuttur (Resim 2).



Resim 2: Karaköy Perşembe Pazarı Sahili, 1947

Kaynak: Nirven Haritaları

1982 tarihli görselde (Resim 3) Perşembe Pazarı'nın Haliç'le birleştiği noktadaki yoğun yapı stoku ve liman özelliği net biçimde görülmektedir. Bedrettin Dalan'ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olduğu (1984-1989) dönemde, Haliç kıyıları'nın kötü yapılaşmadan temizlenmesi çalışması kapsamında Perşembe Pazarı'nda yıkım çalışmalarına başlanmış, ancak bu çalışmalar söz konusu dönem içinde tamamlanamamıştır.



Resim 3: Karaköy Perşembe Pazarı Sahili, 1982

Kaynak: sehirharitasi.ibb.gov.tr

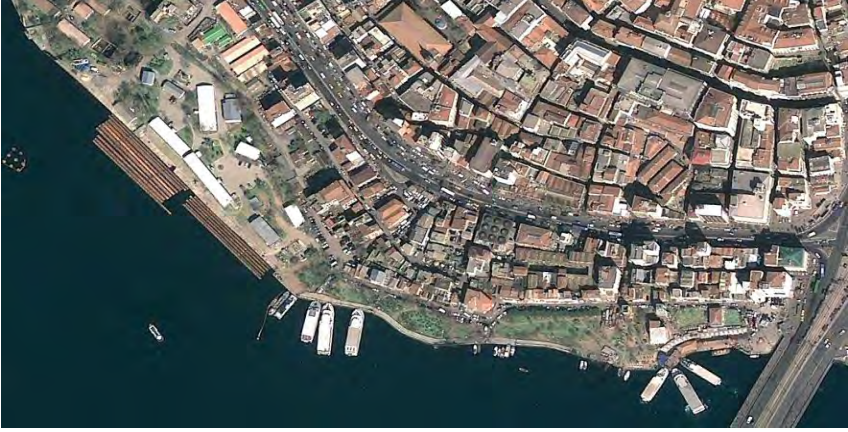
Yıkımların belli kısmının tamamlanması (Resim 3'te işaretlenmiş hattın güney kısmı) sonrasında kıyıda birçok boşluk ortaya çıkmış olup bu alanlar yeşil alan hâline getirilmiştir (Resim 4). İç kısımlarda Tersane Caddesi'ne yakın tarafta bulunan yedek parçacılar, nalburlar, tornacılar vs ise varlıklarını sürdürmüş ve günümüze kadar ulaşmışlardır.



Resim 4: Karaköy Perşembe Pazarı Sahili, 10.01.2007

Kaynak: Google Earth

1991'de sit alanı ilan edilen bölgenin Unkapanı Köprüsü'ne yakın olan kısmında, Haliçi kesecek biçimde kurgulanan metro geçişinin sağlanması amacıyla planlanan köprü inşaatının başlamasıyla birlikte yeşil alanların çoğu şantiyeye çevrilmiştir ve alanın ıssızlaşması söz konusu olmuştur (Resim 5). Bunun yanı sıra 2010 yılında bu alan yenileme alanı ilan edilmiştir.



Resim 5: Karaköy Perşembe Pazarı Sahili, 20.03.2010
Kaynak: Google Earth

2010 yılından sonra sahil şeridinin Makbul İbrahim Paşa Camii ve motor iskelesi arasında kalan 100-150 metrelik kısmında (Resim 6) yasal olmayan çay bahçeleri belirmiş ve varlıkları 2015 yılına kadar sürdürmüşlerdir.



Resim 6: Karaköy Perşembe Pazarı Sahili, 04.05.2015
Kaynak: Google Earth

Kentin tarihî merkezlerinde benzerlerine çok az rastlanan bir yapıya sahip olan bu çay bahçelerinde dört mevsim boyunca günü her saati toplumun her kesiminden insanlar görülmüş, bu alan yıllar boyunca büyük bir canlılık göstermiştir. Denizin kıyısında, kamunun büyük kısmının herhangi bir engelle takılmadan erişebileceği bir alan olan bu sahilde birkaç adet çay bahçesi, özellikle yaşlı insanların erişebildiği bir görünüm ve yapı arz etmiştir (Resim 7).



Resim 7: Karaköy Perşembe Pazarı Sahili, 04.02.2015

Kaynak: Yazar Arşivi

Gelir düzeyi düşük kesimlerin rahatlıkla vakit geçirebileceği ucuzlukta, erişim ve ulaşım imkânları geniş, sakin ama aynı zamanda canlı, kapsayıcı, önü açık, seyir müsaait, denizle birleşik, 4 mevsim aktif bir kamusal mekân olan Perşembe Pazarı sahili 22.06.2015 tarihinde resmî makamlarca fiziksel olarak geri dönüşü olmayacak şekilde değiştirilmiştir. İş makineleriyle birçok ağaç parçalanmış, yasal olmayan çay bahçesi yapıları yıkılmış, alan çitlenerek insanlara kapatılmıştır (Resim 8).



Resim 8: Karaköy Perşembe Pazarı Sahili, 22.06.2015

Kaynak: Yazar Arşivi

Yıkım işleminin ardından kısa bir süre atıl kalan ve herhangi bir uygulamanın görülmediği alanda 2017 yılında çeşitli düzenlemeler yapılmaya başlanmış ve sahilin görünümüyle işlevi geçmişe oranla büyük ölçüde değiştirilmiştir (Resim 9).



Resim 9: Karaköy Perşembe Pazarı Sahili, 2020

Kaynak: konkur.istanbul

Yapılan yeni düzenlemede herhangi bir ticari işlev öngörülmemiş olup sahilin ücretsiz olarak kamuya sunulması, geçmişteki ucuz da olsa paralı kullanım çeşidine göre olumluluk arz etmiştir. Olumsuzluklar olarak sayılabilecek uygulamalar ise genel olarak alandaki ağaç, buna bağlı olarak da gölge imkânının bir hayli azaltılmış olması; yaşlı insanların kullanımına uygun işlevler ve kent mobilyaları düşünülmemesi; gelinen değil geçilip gidilen bir mekân yaratılmış olması; yaz ve bahar ayları dışında fazlasıyla tenha olması; kullanılan ahşap malzemelerin önemli kısmının kısa sürede aşınmış ya da parçalanmış olması; güvenlik eksikliği nedeniyle sorunlar yaşanmasıdır.

2019 yılında değişen İstanbul Büyükşehir Belediyesi yönetimi, araştırmada konu edilen alanı da kapsayacak şekilde “Haliç Kıyıları Tasarım Yarışması” düzenlemiş, yarışmayı 2020 yılı içerisinde sonuçlandırmıştır. Buna göre bu alanda yeni bir tasarım hayata geçirilecek olup faaliyetler makalenin yazıldığı tarihte henüz başlamamıştır.

4. Araştırmanın Yöntemi ve Nitel Araştırma Bulguları

Çalışma süresince varılan kanılar ve yapılan tespitlerin sahada ne ölçüde geçerliliği olduğunun ortaya çıkarılmasının amaçlanmasıyla birlikte nitel bir araştırma süreci kurgulanmıştır. Bu bağlamda, geçmişte Karaköy Perşembe Pazarı sahilinde bulunan çay bahçelerindeki duruma tanıklık etmiş kişiler ve İstanbul'un çeşitli ilçelerindeki benzer nitelikler arz eden kamusal mekânları sık olarak kullandığı tespit edilen ve yaşları 65-76

arasında değişen 28 kişiyle yarı yapılandırılmış mülakat formu kullanılarak derinlemesine bire bir görüşmeler yapılmıştır. Mülakatların akışına göre sorular çeşitlendirilmiş ve katılımcılardan maksimum veri elde edilmeye çalışılmıştır. Görüşmeler makalenin odağında yer alan mekâna benzer mekânlarda yapılmış, COVID-19 pandemisi göz önünde bulundurularak sosyal mesafe kurallarına özen gösterilmiştir.

Örneklemin belirlenmesinde amaçsal örneklem ve kartopu örnekleme yöntemleri uygun görülmüştür. Yaşlı insanların kamusal mekânlar konusunda sıkıntı çektikleri fikri nedeniyle bir yanlılık da içeren örneklem seçimi sürecinde mülakat yapılacak yaşlı insanların çalışmayan ve doğal olarak vakitlerinin önemli kısmını dışarıda geçiren insanlar olmasına dikkat edilmiştir. Bunun yanı sıra aynı sosyo-kültürel çevrelerden olmamaları, İstanbul'un birbirlerine zıtlık arz eden ilçelerinden olmaları gibi şartlar aranmış ve Fatih, Kadıköy, Bağcılar ve Bakırköy ilçeleri araştırmanın yürütüleceği ilçeler olarak seçilmiştir. Örneklemin araştırma evrenini temsil edebilecek yapıda olması, katılımcıların araştırmanın konusuna dair tecrübe ve gözlemlere sahip olması gerektiği düşüncesinden hareketle mülakatlar öncesi kısa diyaloglar gerçekleştirilmiş, buna ek olarak görüşme onayı alınmıştır.

Yapılan tüm görüşmeler katılımcıların onayı dahilinde ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Görüşmelerin çözümleri yapıldıktan sonra ortaya koyulan fikirler belli gruplar altında tasnif edilmiş ve sahada 2015 öncesinde Karaköy Perşembe Pazarı'nda ve sonraki süreçte İstanbul'un çeşitli yerlerindeki kamusal mekânlarında yapılan katılımcı gözlemlerden elde edilen veriler ile birleştirilerek bulgular adı altında sunulmuştur.

Görüşmeler öncesinde katılımcılara Karaköy Perşembe Pazarı sahilinin eski ve yeni işlevinde yapılan gözlemler aktarılmış, dönüşüm sürecinde yapılan tespitler sunulmuş, bu mekânın yaşlı insanlar açısından bir kayıp olup olmadığı ve kentlerin açık alanlarında ve kamusal mekânlarında ne tür zorluklar yaşadıkları başta olmak üzere sorular sorulmuştur.

Yapılan görüşmelerde öncelikli olarak tüm katılımcıların sosyalleşebilmek ve huzurlu bir yaşam sürebilmek maksadıyla kamusal mekânlara tutunma, mekân üretme ve onlara bağlanma çabasında oldukları görülmüş, bu ihtiyaç ve güdünün çatı niteliğinde bir kapsayıcılığa sahip olduğu tespit edilmiştir.

Toplumda ve sosyal bilimler dünyasında kamusal mekân kavramından anlaşılanlar konusunda bir uzlaşma olmadığı açıktır. Kamusal mekân tanımı yapılırken ve bu tanım sahaya tasarımı ve uygulama olarak yansırken ortaya birçok şart koyulmakta, ancak bu durum kullanıcı gruplarının talebiyle her zaman örtüşmemektedir. Karaköy Perşembe Pazarı örneğinde görülen işlev değişikliği bu açıdan açıklayıcıdır. Söz konusu bölgede önceden ucuza çay-kahve içme olanağı varken bu ticari işlev sonlandırılmış ve alan tümüyle ücretsiz olarak kamuya sunulmuştur. Ancak birçok yaşlı insan için bu durum

bir avantaj yaratmadığı gibi dezavantaja sebep olmuştur. Görüşmede birçok katılımcı yalnızca bir bankta hiçbir şey harcamadan oturmak istemediklerini, kendilerine sunulan tek seçeneğin bu olmaması gerektiğini, onların da bir mekânda önlerinde masa olacak şekilde ve geleneksel içecekleri tüketerek vakit geçirmek isteyebildiklerini belirtmişlerdir. Kamusal mekânın yalnızca ücretsiz olması koşulunda söz konusu olabileceği fikri bu nedenle eksik ve sakat bir yaklaşım olarak gözükmektedir.

Yaşlı insanların ev dışında vakit geçirebilecekleri cafe-çay bahçesi gibi mekânların son yıllarda giderek çehre değiştirmeleri, yabancı isimler kullanmaları söz konusudur ve bu durum görüşmelerde şikayet konusu olmuştur. Katılımcılar yadırganmayacaklarını düşündükleri mekân (kafe, çay bahçesi, restoran) sayısının çok az olduğunu düşünmektedirler. Vakit geçirecekleri mekânları dışarıdan görebilme ihtiyacı bu noktada öne çıkarılmakta, ortamının ve işleyişinin dışarıdan görülemeyeceği, menülerinde kullanılan dilin ve ürünlerin fiyatlarının incelenemediği mekânlardan ister istemez uzak durduklarını beyan etmektedirler.

Bunun yanı sıra yalnızca kendi yaş gruplarının kullanımına göre tasarlanmış mekânlarda bulunmama isteği de öne çıkan görüşlerden biridir. Katılımcıların genel isteğinin toplumdan izole olarak belli mekânlarda bulunmak değil, her yaş grubundan insanla iç içe olarak hayatın akışında yer almak olduğu görülmüştür.

Aidiyet duygusu da yaşlı insanların kamusal mekân kullanımlarında önde gelen hassasiyetlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Bir mekânın müdavimi olmak, oradaki görevliler tarafından tanınmak ve saygı görmek, kendilerini orada güvende hissetmek, beyanlarına göre her daim ihtiyaç duydukları ancak kısıtlı ölçüde elde edebildikleri bir ayrıcalıktır.

Toplumda sık görülen hırsızlık, gasp gibi olaylar da katılımcıların henüz soru yöneltmeden ifade ettikleri bir başlık olarak ön plandadır. Açık kamusal mekânlarda yanlarına yaklaşan insanlardan tedirgin olduklarını, stres altında bulunduklarını ifade eden katılımcılar, sınırları belli ve bünyesinde çalışanlar barındıran mekânlarda oturmaının kendilerini güvenlik açısından daha rahat hissettirdiğini dile getirmişlerdir.

Hava şartları da görüşmelerde sıkça değinilen başlıklardan biri olmuştur. Açık kamusal mekânları yılın birçok ayında soğuk havalar, yüksek sıcaklık, güneş, yağış gibi etkenler sebebiyle kullanamadıklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda yine fiziksel koruması yüksek olan ucuz cafe ve çay bahçelerinde vakit geçirmeyi tercih ettiklerini söylemişlerdir.

Kamusal mekânlarda vakit geçirmek için başka insanlarla sohbet etme ya da temas kurma gibi şartları olmadığını, bazen yalnızca tek başına hayatı izlemek, toplumu gözlemlemek, hayatın akışının içinde yer almak, muhitlerinde neler olup bittiğini gözden kaçırmamak ve haberdar olmak amacıyla kamusal mekânlarda bulunmak istemeleri de önemli başlıklardan biridir.

Görüşmelerde ortaya çıkan önemli bir durum da İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin 2020 yılı içerisinde kentteki önemli kamusal mekânların tasarım sürecini halkla birlikte yürütmek amacıyla katılımcı ve demokratik bir yönetimin gereği olarak kurguladığı yarışma-oylama uygulamalarıdır. Bu sürece dair bilgi sahibi olup olmadıkları, oylamalara katılıp katılmadıkları katılımcılara sorulmuş, büyük kısmının bu süreçten haberdar olduğu, ancak interneti projeleri inceleyecek ve bu oylamaya katılacak kadar kullanamadıklarından ötürü oylamalara katılmadıkları görülmüştür. Bu da makalenin akışında sözü edilmiş olan, yaşlı insanların ihtiyaçlarını topluma ve yönetenlere duyurma konusunda çektiği sıkıntıları kanıtlar nitelikte bir durumdur.

Görüşmelerin yapıldığı zamanlarda hayatı derinden etkilemekte olan COVID-19 pandemisi de katılımcıların bahsettiği sorunları arttıran bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Pandeminin 2020 Mart ayından itibaren Türkiye'nin de ana gündemi olmasıyla birlikte yaşlı insanlara yönelik baskı gözle görülür biçimde artmıştır. Her türlü kısıtlama ve yasaklamada önce yaşlı insanlardan fedakarlık yapmaları istenmiş, bunun onların sağlığı için olduğu algısı ile birlikte üstlerindeki baskı -katılımcılara göre- haddinden fazla artmıştır. Bankaların toplatılması, sokağa çıkmak için çok kısıtlı süreler tanınması, toplu taşıma araçlarına binmenin yasaklanması gibi durumlar yaşlı insanların fiziksel ve ruhsal sağlığını derinden etkilemiştir. Görüşmelerde pandemi öncesi dönemde de bir anlamda kapana kısılmış olduklarını ifade eden yaşlı insanlar pandemi ile birlikte bu durumun etkisini kat kat fazla hissettiklerini belirtmiş, kent meydanlarındaki oturma alanlarının, cami avlularındaki bankların kaldırılması ve kahvehanelerin kapanması gibi uygulamaların onları eve mahkûm ettiğini ve sağlıklarının olumsuz yönde etkilendiğini dile getirmişlerdir. Resmî makamlar nezdinde yaşlılara yönelik gösterilen tutumda ilgi ve alaka öne çıkmakta, ancak bu durum onlar üzerindeki muhtaçlık algısını besleyici nitelik arz etmektedir. Bu da makalenin ilk bölümlerinde ortaya koyulmuş olan tıbbi yaklaşımın egemenliğini, sosyolojik yaklaşımın eksikliği durumunu doğrulamaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

İnsan, başka insanlarla birlikte ve onların çevresinde varlığını sürdüren, zamanının önemli bölümünü yerleşim bölgelerindeki kamusal mekânlarda geçirme ihtiyacı duyan sosyal bir varlıktır. Kentler de insanların vakit geçirmek ve sosyalleşmek ihtiyaç duyduğu kamusal mekânları barındırması gereken, toplum yaşantısıyla bütünleşmiş alanlardır. Ancak günümüz kentlerinde kamusal mekânlar konusunda nicelik ve nitelik olarak kayıplar yaşanmaktadır. Bütün kullanıcı gruplarına karşı kapsayıcılık arz etmesi gereken kamusal mekânlar özellikle yaşlı insanların kullanımına kapanmakta, yaşlı insanların kamusal mekânlara erişimi zorlaşmaktadır.

Harvey'ye (2015) göre şehir her türden ve sınıftan insanın yan yana gelerek durmadan değişen müşterek bir yaşantıyı ürettiği bir mekândır. Bu üretimin en belirgin biçimde gerçekleştiği alanlar da makalenin odağında yer alan kamusal mekânlardır. İnsanlar en

doğal güdülerinden biri olan sosyal yaşamı bu mekânlarda hayata geçirmektedir ve bu durum da kamusal mekânların onlara sunduğu imkânlar, fırsatlar, rahatlık ve konfor ile yakından ilişkilidir. Stavrides'in (2018), mekânın toplumsal ilişkilerin etkin bir biçimi, yapıcı unsuru, ilişkiler kümesi olduğu; toplumsal yaşamın etkisiz bir kabı değil, onun tezahürlerinin ve olaylarının ayrılmaz bir parçası niteliği taşıdığı yönündeki fikirleri insan-mekân ilişkisini açıklayan ifadelerdir. Özetle denilebilir ki insanlar tarafından kurgulanmış ve oluşturulmuş olan bu alanlar, insanların manevi varlıklarıyla kimliklerini kazanmışlar, mekâna dönüşmüşlerdir.

Kentlerde kamusal mekân üretimi ve tasarımları ise birçok odağın görüş ve çıkarlarının çatıştığı bir saha olarak kent gündeminin merkezinde yer almaktadır. Kentleri yöneten kişi ve kurumların kamusal mekânlara dair öncelikleri, bilim insanlarının görüşleri ve kullanıcı gruplarının istekleri çoğu zaman çatışabilmekte ve akabinde ortaya çıkan kamusal mekânlarda çeşitli kullanıcı gruplarının şikayetleri söz konusu olabilmektedir. Yaşlı insanlar bu süreçte en çok göz ardı edilen ve seslerini duyurmakta güçlük çeken toplumsal gruplardan biridir.

Karaköy Perşembe Pazarı'nda 2015-2020 yılları arasında yaşanan değişim yaşlı insanların kamusal mekân kullanımları açısından yukarıda özetlenen süreci örnekler niteliktedir. Bu bölgedeki kamusal mekânların resmî makamlar tarafından biçim ve işlevlerinin değiştirilmesi, yaşlı insanların bu alanla olan bağını koparmış, kendileri adına bir kamusal mekân kaybı sonucunu yaratmıştır.

2020 yılında bütün dünyayı etkisine alan COVID-19 pandemisinin Türkiye'de de görülmesiyle birlikte hâlihazırda toplum yaşamını etkileyen birçok sorunun görünürlüğü artmıştır. Yaşlı insanların toplum nazarındaki konumları, resmî kurumlar ve insanların kendilerine karşı tutumları sorgulanır hâle gelmiştir. Bu süreçte yaşlı insanların kamusal mekânlara olan erişimleri de büyük oranda kısıtlanmış, salgının etkilerini en çok hisseden gruplardan biri olarak yaşlı insanlar büyük sorunlar yaşamışlardır.

Tüm bu sorunların tespiti sonrasında çalışma kapsamında yaşlı insanların kamusal mekânlarla olan mevcut ilişkisinin dinamiklerine derinlemesine hâkim olabilmek amacıyla yaşlı insanlarla nitel araştırma sürecinde bire bir görüşmeler yapılmış ve elde edilen veriler sahada yapılan gözlemlerle bir araya getirilerek mevcut kamusal mekânlarda yapılacak düzenlemelere ve sıfırdan yapılacak kamusal mekân tasarımlarına ilişkin olarak bu bölümde öneriler sıralanmıştır.

Kamusal mekân düzenlemelerinde öncelikli olarak yaşlı insanların yaşam kalitesini yükseltecek tercihler yapılmalıdır. Bu aşamada yaşlı insanlara sunulacak kolaylıkların toplumdaki birçok dezavantajlı gruba doğrudan fayda olarak yansıtacağı da göz önünde

bulundurulmalıdır. Bu uygulamalar hayata geçirilirken kentlerimizde son yıllarda artan yaşlı göçmen sayısı da atlanmamalı, onların da kolaylıkla kamusal mekânlara kolaylıkla erişebilmesi sağlanmalıdır.

Kamusal mekânların, her türlü mevsim ve iklim koşulunda kullanılabilecek özelliklerle donatılması gerekliliği, yapılan görüşmelerde de üzerinde fazlasıyla durulmuş bir konudur. Gölge ihtiyacı ve buna bağlı olarak ağaç varlığı önemsenmeli, yüksek yaz sıcaklıklarının yaşlı insanlar üzerindeki olumsuz etkisi en aza indirilmeye çalışılmalıdır. Buna ek olarak aydınlatma unsurları, oturma elemanları gibi vakit geçirmeyi kolaylaştırıcı öğeler unutulmamalıdır. Güvenlik olgusunun yaşlandıkça savunmasızlaşan insanlar için çok önemli bir konu olduğu gözden kaçırılmamalı, yaşlı insanların kendilerini güvende hissetmelerini sağlayacak canlılıkta ortamlar tesis edilmelidir.

Yaşlı insanlar yalnızca kendilerine ait olarak kurgulanmış kamusal mekânlardan genel olarak hoşnut olmamaktadır. Onlar için hayatın akışına doğrudan dahil olabilecekleri, hayatın akışının doğrudan seyredilebileceği alanlar yaratılmalıdır. Ulaşım da kamusal mekânlara erişimde önemli bir konudur. Yaşlı insanların kamusal mekânlara ulaşımı belediyelerce kolaylaştırılmalı, mekâna erişim aşamasındaki engeller ortadan kaldırılmalıdır.

Yaşlı insanların kentle görsel ilişki kurma ihtiyaçları düşünülmeli, hapsedilmiş ve çevrelenmiş değil, çevreye görsel açıdan mümkün olduğunca hâkim alanlar kurgulanmalıdır. Ücretsiz olarak yalnızca genç insanlar kamusal mekânlarda daha rahat vakit geçirebilirlerken yaşlı insanların ucuz bir şekilde içecek-yiyecek tüketerek var olabilecekleri kamusal mekânlara ihtiyaç duymaları atlanmamalıdır. Kamusal mekânın yalnızca ücretsiz olarak kullanılması gereken alanlar olduğu ezberinin bazen yanlış olabildiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Yaşlı insanlar içerisinde kadınların erkeklere oranla tek başlarına kamusal mekânlarda daha az zaman geçirdikleri görülmüştür. M. Şentürk'ün (2015) çalışmasında da ortaya koyduğu üzere yaşlı kadınların kamusal mekânlarda yaşadıkları önemli sıkıntılar bulunmaktadır. Bu nedenle yaşlı kadınların kent hayatına katılımının ve kamusal mekânlardaki görünürlüğünün artırılması da kamusal mekânların kapsayıcılığı ve kent haklarının eşit dağılımı açısından elzemdir.

Kamusal mekân tasarımlarında toplumsal grupların hassasiyetlerinin gözetilmesi gerektiği kadar bu alanların kentlerle olan ilişkisi unutulmamalı, kentin kimliğine ve estetiğine aykırı uygulamalardan kaçınılmalıdır. Özellikle yerel yönetimlerin tasarım aşamasında ilgili alanların geçmiş kullanım şekillerini göz önünde bulundurması, katılımcı pratiklerle proje geliştirmesi, sosyologları ve sivil toplum kuruluşlarını da sürece dahil etmeleri gerekmektedir. Yaşlı insanların fiziksel ve ruhsal sağlıklarını kendileri açısından sorun teşkil etmeyecek bir düzeyde tutmaları, kaliteli ve yeterli kamusal mekânların sağlanmasıyla mümkündür.

Kaynaklar

- Dacheux, É. (2012). Kamusal Alan. Hüseyin Köse (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Danış, M. Z., Efe, F. (2016) Aktif Yaşlanma. Velittin Kalinkara (Ed.), Yaşlılık: Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler içinde (s. 263-292).
- Demiş, Ş., Sesliş, M. (2007). Kamusal Alan (Türkiye’de Kamusal Alan Kavramlaştırılmasının Muhtevası: Tektiplilik mi, Çoğulculuk mu?). Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2 (1), 273-292.
- Duben, A. (2019). Toplum ve Aile Odağında Yaşlanma ve Yaşlılık: Alan Duben ile Söyleşi. Beyond İstanbul: Mekanda Adalet ve Yaşlılık içinde (9-21). İstanbul: Mekanda Adalet Derneğı.
- Erdem, S., Yavuz, C. (2020). Yaşlı Dostlu Kentler. Deniz Say Şahin (Ed.), Yaşlılık Sosyolojisi içinde (s. 281-297-14). Bursa: Ekin.
- Erdönmez, E. (2017). Kamusal Alan ve Toplum. İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları.
- Gökğür, P. (2017). Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri. İstanbul: Bağlam.
- Gültekin, T. (2020). Gerontolojinin Doğuşu ve Gelişimi. Deniz Say Şahin (Ed.), Yaşlılık Sosyolojisi içinde (s. 1-14). Bursa: Ekin.
- Gürallar, N. (2009). Kamu - Kamusal Alan - Kamu Yapıları - Kamusal Mekân: Modernite Öncesi ve Sonrası İçin Bir Terminoloji Tartışması. Mimarlık, 350, 52-55.
- Habermas, J. (2007). Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü. Tanıl Bora, Mithat Sancar (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Harvey, D. (2015). Asi Şehirler. Ayşe Deniz Temiz (Çev.). İstanbul: Metis.
- Kocabay Şener, N. (2019). Bir Mücadele Alanı Olarak Kentsel Uzam ve Toplumun Hafızası. Ayrıntı Dergi, 29, 103-108.
- Korkmaz, N., Yazıcı, S. (2014). Giriş: Küreselleşme ve Yaşlanan Dünya. Nilüfer Korkmaz ve Suzan Yazıcı (Der.), Küreselleşme ve Yaşlılık: Eleştirel Gerontolojiye Giriş içinde (s. 9-20). Ankara: Ütopya.
- Kurtkapan, H. (2018). Kentte Yaşlılık ve Yerel Yönetim Uygulamaları. Ankara: Nobel.
- Pekcan, H. (2000). Yaşlılık. Erkan Gönül, Vedat Işıkhân (Ed.), Antropoloji ve Yaşlılık (Vedia Emiroğlu’na Armağan) içinde (s. 51-54), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu.
- Salur, G. (2018). Yaşlılık ve Bilişsel Süreçler. Alan Duben (Der.), Yaşlanma ve Yaşlılık: Disiplinlerarası Bakış Açıları içinde (s. 9-28), İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Stavrides, S. (2018). Müşterek Mekân: Müşterekler Olarak Şehir. Genk Saraçoğlu (Çev.). İstanbul: Sel.
- Şentürk, M. (2015). Sonuç ve Tartışma: Bir Yaşam Alanı Olarak Kent ve İstanbul’da Yaşlanmak. Murat Şentürk ve Harun Ceylan (Ed.), İstanbul’da Yaşlanmak içinde (s. 283-341).
- Şentürk, Ü. (2018). Yaşlılık Sosyolojisi: Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri. Bursa: Dora.

Taşçı, H. (2014). Bir Hayat Tarzı Olarak Şehir, Mekân, Meydan. İstanbul: Kaknüs.

Tekin, A. (2020). Yaşlılığa İlişkin Sosyolojik Yaklaşımlar. Deniz Say Şahin (Ed.), Yaşlılık Sosyolojisi içinde (s. 15-34). Bursa: Ekin.

Til, A. (2020). Nüfus Yaşlanması ve Toplumsal Boyutları. Deniz Say Şahin (Ed.), Yaşlılık Sosyolojisi içinde (s. 55-74). Bursa: Ekin.

Tufan, İ. (2014). Türkiye'de Yaşlılığın Yapısal Değişimi. İstanbul: Koç Üniversitesi.

Turgut, S. (2017). Kentlerin Sinerji Kapları: Kamusal Alanlar ve Yitirilen Anlamı. Ebru Erdönmez Dinçer ve Aynur Atmaca Can (Ed.), Kamusal Alan Okumaları Esenler içinde (s. 16-39). İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları.

URL1. <https://sozluk.gov.tr/>

URL2. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=52&RecID=1286>

Yazıcı, S. (2014). Gerontoloji ve Gelişim Süreci. Nilüfer Korkmaz ve Suzan Yazıcı (Der.), Küreselleşme ve Yaşlılık: Eleştirel Gerontolojiye Giriş içinde (s. 21-38). Ankara: Ütopya.

COVID-19 Pandemisinin Yarattığı Sosyal ve Mekansal Kriz Karşısında Kentlilerin Planlamada Karar Verme Sürecine Katılma İstekliliği: İzmir, Karşıyaka’da Farklı Sosyo-Ekonomik Gruplar Üzerine Bir Deneyim¹

Dr. Öğr. Üyesi Gözde Ekşioğlu Çetintahra

Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi-Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Dr. Senem Tezcan

Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama ABD

Bedriye Çınar

Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama ABD

Özet

2019 yılının Aralık ayında Wuhan (Çin) kentinde ortaya çıkan Covid-19 virüsü Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından dünya genelinde yayılması dolayısıyla pandemi olarak ilan edilmiştir. Damlacık yoluyla bulaşan virüsün bulaş riskini en aza indirmek için ülkeler bir dizi önlem almaya başlamıştır. Bu doğrultuda “Koronavirüs Riskine Karşı 14 kural” gibi bilgilendirmeler, maske takma ve mesafe gibi kişilere kamusal alanlarda kısıtlamalar, yurda girişlerde karantinalar, sokağa çıkma yasakları, bazı sektörlerde hizmet veren işyerlerinin geçici olarak kapatılması, kente giriş-çıkışlarda kısıtlılıklar gibi geniş bir çerçevede düzenlemeler yapılmıştır. Süresi göz önüne alındığında kişisel alanlara büyük ölçekli müdahaleler olmuştur. Yaşanan bu sağlık krizin çözümünde ve normalleşmenin yaşam alanlarına entegre olmasında karar vericiler de düzenlemeler yapmaya çalışmıştır. TÜBİTAK da bu doğrultuda toplumsal çözüm üretme amaçlı kısa süreli proje çağrısına çıkmıştır. Bu projelerden bir tanesinden üretilen bu çalışmada sağlık krizi karşısında bir kentsel alanın geleceğine ve kullanım alanlarına dair görüşlerine yönelik bir çalışmaya katılma durumlarına yönelik bir araştırmayı içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Mahalle, Planlamaya Katılım, Sosyo-demografik yapı

¹Bu çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenen 120K672 nolu “Covid-19 Salgınıyla Mücadele Sürecinde Konutlanımdan Çıkamayan Çocukların ve Ebeveynlerinin Kentsel Mekana İlişkin Sağlık Güvenliği Algısı ve Normalleşme Sürecinde Çocukların Fiziksel Aktivite Düzeylerine Olası Etkisi” başlıklı projeden hazırlanmıştır. Çalışma, T.C. Sağlık Bakanlığı ve DEÜ Fen ve Mühendislik Bilimleri Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından onaylanmıştır.

Participation Willingness of Citizens in the Decision Making Process against Social and Spatial Crisis Caused by the COVID-19 Pandemic: An Experience on Different Socio-Economic Groups in İzmir, Karşıyaka

Abstract

The Covid-19 virus, which appeared in Wuhan (China) in December 2019, was declared as a pandemic by the World Health Organization (WHO) due to its spread worldwide. Countries have started to take a series of precautions to minimize the risk of transmission of the virus transmitted through droplets. In this direction, a wide range of regulations was made, such as informing such as "14 rules against coronavirus risk", restrictions in public areas like wearing masks and distance, quarantines at the entry to countries, curfews, temporary closure of workplaces serving in some sectors, limitations at the entrance and exit the city. There have been large-scale interventions in personal spaces considering the duration. In this direction TÜBİTAK (The Scientific and Technological Research Council of Turkey) also called for short-term projects to produce social solutions. This study which is one of these projects, includes research on participation in the future of an urban area and its land uses against a health crisis.

Keywords: Covid-19, Neighbourhood, Participation in planning, Socio-demographic structure

Giriş

2019 yılı Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 virüsü, kısa sürede dünya geneline yayılması nedeniyle Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan edilmiştir. Hastalığın damlacık yolu ile bulaşıyor olması ve bu bulaşın engellenmesi adına alınan önlemler doğrultusunda, sosyal ve/veya fiziki mesafe, maske kullanımı, kişisel hijyen ve el hijyeni kuralları gibi toplumun daha önceleri odaklanmadığı kavramlar gündeme gelmiştir. Bu kavramlar, sağlık uzmanlarının ilgi alanlarında bulunmakla birlikte, esasen sağlık disiplini ile aynı orijinden gelen şehir planlamanın da ilgi alanına giren ve de ivedilikle çözüm yolları üretilmesi gereken kavram ve/veya oluşumlara dönüşmüştür. Öyle ki mesafe, açık alanda bulunmak, temizlik/hijyen gibi konular yerel ve merkezi yönetimlerin kentsel mekanda birtakım önlemler olarak uygulamalar üretmesine neden olmuştur. Örneğin ülkemizde Mart ayından itibaren başlayan #evdekalturkiye kampanyaları geliştirilmiş, 3 Nisan 2020 tarihi itibarıyla 20 yaş altı ve 65 yaş üstü nüfus gruplarının zorunlu olmadıkça evden çıkmaması yönünde genelgeler çıkarılmış ve yönlendirmeler yapılmıştır. Kalabalık grupların kullandığı okul, üniversite, AVM gibi birçok alan, 1 Haziran 2020 tarihine kadar kullanıma kapatılmış, işyerlerinde esnek çalışma olanakları sağlanmış, ev dışındaki alanlarda maske takma zorunluluğu, rekreasyon ve park alanlarındaki oturma elemanlarını kaldırma gibi müdahalelerle, kentsel alandaki sosyal ve mekânsal yaşantı düzenlenmeye çalışılmıştır. 1 Haziran 2020 tarihinden itibaren yeni normal olarak adlandırılan ve dışarıya çıkma kısıtlamalarının kaldırıldığı / esnetildiği süreç başlamış; bu durum koronavirüse yakalanan vaka sayısında, önceki döneme göre artışa neden olmuştur. Covid-19, karar vericilerin sürekli gündeminde olmuş ve özellikle ilk vakanın görülmesiyle birlikte birçok karar üretilmiştir (Şekil 1). Kamuoyu nezdinde yapılan tartışmalar ve beklentiler, kısıtlamaların önümüzdeki süreçte devam edebileceği yönündedir. Bu husus doğrultusunda kent yaşamı ve kentsel düzene ilişkin öngörüler yapılmaktaysa da bunlara ilişkin karşılaşılabilecek sonuçlar henüz bulanıktır. Planlamanın da içinde olduğu birçok disiplin konuyu her boyutuyla değerlendirerek bilgi, sorun tespiti ve çözüm önerileri geliştirmeye çalışmaktadır.



Şekil 1: Türkiye'de Pandemi Sürecinde Merkezi Yönetim Tarafından Alınan Kararların Dağılımı

(Karar Sayısı/Gün)

Akademik camiada pandemi süreciyle mücadele kapsamında bilgi üretimi, olgu sunumları ve tedavi geliştirmeye yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Bu sağlık krizinde öncelikle çözüm üretilmesi gereken alanlar sağlık üzerine olmuştur. Ancak, pandemi sürecinin uzun sürmesi, sürecin ne zaman sona ereceğinin belirsiz olması, kısa ve uzun vadede yaşamsal alanlara etkili olacağından, pandemi ile birlikte yaşamın sürdürülebilirliğine yönelik çözümler üretilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Sağlık disiplini dışında sosyal ve beşeri bilimler perspektifinden de salgının mevcut durumunun ve ileride yaşanabilecek sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmaların yapılması gerektiğinden yola çıkarak TÜBİTAK, “Covid-19 ve Toplum: Salgının Sosyal, Beşeri ve Ekonomik Etkileri, Sorunlar ve Çözümler” başlıklı bir proje çağrısına çıkmıştır. Bu çalışma, söz konusu çağrı kapsamında kabul edilmiş “COVID-19 Salgınıyla Mücadele Sürecinde Konutlarından Çıkamayan Çocukların ve Ebeveynlerin Kentsel Mekana İlişkin Sağlık Güvenliği Algısı ve Normalleşme Sürecinde Çocukların Fiziksel Aktivite Düzeylerine Olası Etkisi” başlıklı proje kapsamında hazırlanmıştır. TÜBİTAK projesinde amaçlanan COVID-19 sonrası normale döndürülmesi planlanan gündelik yaşantı ve kentsel mekana ilişkin çocukların ve ebeveynlerin “sağlık güvenliği algısını” belirleyerek, yaşadıkları mahallelerde bulunan dış mekan fiziksel aktivite imkanlarına ilişkin görüşlerini elde etmek ve böylece çocuk / ebeveyn çiftlerinin yaşadıkları mahallelerde COVID-19 sonrası hangi mekanları kullanılabilir ya da kullanılamaz olarak algıladıklarını tespit etmektir. Çalışmanın kentsel mekana ilişkin kentlilerin görüşlerini ve beklentilerini içeriyor olması, kentin merkezi ve yerel yönetim kademesinde İzmir Valiliği, İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Karşıyaka Belediyesi’nin de projeyi desteklemelerinin önünü açmıştır. Çalışmanın verisi, pandemi ile mücadelede hassas gruplar içerisinde yer alan çocukların ebeveynleriyle yapılan çevrimiçi anketlerle toplanmıştır. Çalışma kapsamında yapılan ankette, dış mekan kısıtlamaları öncesi (3 Nisan 2020 öncesi), karantina süreci (3 Nisan – 1 Haziran 2020) ve normalleşme dönemini (1 Haziran 2020 sonrası) içeren üç zaman aralığında çocuklarının sağlıkları için gerekli olan dış mekan fiziksel aktivitelerini gerçekleştirdikleri alanlara ilişkin sağlık güvenliği algıları ve pandemi sonrası yaşadıkları konut çevrelerinden beklentileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın, kentin merkezi ve yerel yönetimleri tarafından da destekleniyor olması, çalışma sonucu elde edilecek verilerin ve bu veriler ışığında yapılacak önerilerin, söz konusu makamlara ulaştırılabilmesi açısından önemlidir. Bu husus, anket çalışması kapsamında gönüllülere bildirilmiş ve yaşadıkları mahallelere/kentsel mekanlara ilişkin görüşlerini iletebilecekleri bir kanal olduğu vurgulanmıştır. Ancak anket ile ilgilenen ve çevrimiçi anket formuna giriş yapan 3216 kişinin, yalnızca 1550 adedi anketi tamamlamıştır. Bu durum, kentsel mekana ilişkin karar verme/ karar geliştirme sürecinde bir aktör olabilecek iken, gönüllülerin (ebeveynlerin) bu çalışmaya katılım istekliliklerinin sorgulanmasını gerektirmektedir. Bu çalışmada, anketi tamamlayan ebeveynlerin, böylesi bir çalışmaya katılım istekliliklerini, ebeveynlerin sosyo-ekonomik statüleri ve yaşadıkları konut çevreleri / mahalleleri

bağlamında sorgulamayı amaçlamaktadır. Anket uygulamalarının, planlamanın önemli bir konusu olan katılım için etkili bir araç olduğu göz önünde bulundurulduğunda, çalışma kapsamında yapılan katılım istekliliğine ilişkin sorgulamanın sonucunda ortaya çıkan bulguların, tüm sosyo-ekonomik gruplardan insanların yaşantısını etkileyen ve bir krize dönüşen pandemi koşullarında yaşantının hızlıca iyileştirilmesinde kişilerin bir aktör olarak yer alma istekliliği bağlamında şehir plancısı bakış açısı ile değerlendirilmesi, ileriki süreçte planlamanın geliştireceği araçlar açısından önemli bir katkı sunacaktır.

2. Kent ve Bir Sağlık Krizi Olarak Pandemi

2019 yılı itibariyle hayatımızın neredeyse belirleyicisi haline gelen Covid-19 pandemisi bir “sağlık krizidir”. Jüstinyen vebası, kara veba ve İspanyol gribinden sonra dördüncü küresel salgındır, ancak tarihsel süreçler açısından ele alındığında her birinin etkisi aynı olmamıştır (Parlaktuna, 2020). Kentsel krizlerden biri sayılabilecek pandemiler, Kimmelman’ın (2020) ifadesi ile kentin karşıtı bir olgudur. Bu olgu, Covid-19 ile yaşanan sorunlarla mücadelede alınan kentsel mekanlara yönelik kararlar nezdinde de izlenebilmektedir. Geliştirilen araçların, kişileri kentsel mekandan soyutlamaya yönelik olması bunun bir göstergesidir. Karşılaşılan krizler dışında, halihazırda kentlerin tasarlanmasında, kentin kendi ürettiği sorunlara ve kentte yaşayanların karşılaştığı veya karşılaşılabileceği problemlere çözüm üretmeye çalışılmakta; mevcut durumlardan elde edilen verileri bilimsel analizlerle inceleyerek geleceğe yönelik öngörülerde bulunmaktadır. Ancak yapılan öngörüler bağlamında kentlerde, sakinim planlaması, afet planlaması gibi yeni araçlarla birlikte, gözlemlenebilen risklere karşı önlemler geliştirilmeye çalışılmaktaysa da Covid-19 gibi beklenmeyen, yaygınlığı göz önüne alındığında boyutları tahmin edilemeyen ve doğrudan gözlemlenemeyen riskleri de içerdiği artık görülmektedir. Bu durum, günlük hayatı devam ettirmeye yönelik bir araç olarak görülen planlamanın kentleri herhangi bir salgınla baş edebilecek biçimde tasarlanmadığını da göstermiştir (Constable, 2020). Burada salgının boyutu da önemlidir. İçinde bulunduğumuz yüzyıl SARS, MERS, Ebola, kuş ve domuz gribi gibi etki alanı daha dar olan salgınlarla kısmen mücadele edilebilmiştir. Ancak Covid-19 pandemisi gibi, ülkeden kente birçok farklı ölçekte etkisi olan, ne kadar süreceği kestirilemeyen ve bu süreçte yaşamın alışlagelen düzenine göre çokça kısıtlanmasına neden olan bir kriz karşısında, kentsel yaşama dair sorgulamaların yapılması ivedidir.

Salgınlar dahil olmak üzere sağlık alanındaki krizler, yönetimlerin fiziksel olarak önlemler geliştirdiği alanlardan bir tanesidir ve örnekleri uzun zamandır görülmektedir. Atina vebası, Jüstinyen vebası ve kara veba kentsel nüfusta önemli rakamlarda kayıplara neden olmuştur. Bu tür salgınlarla mücadelede, kentsel mekana ilişkin geliştirilen birçok uygulamalar da görülmüştür. On dördüncü yüzyılda görülen veba salgını Rönesans dönemi kentsel gelişimlerine ilham verirken, on sekizinci yüzyıl sonrasında yaşanan sarıhumma, kolera

ve çiçek hastalıkları kentlerde geniş bulvarların, geniş çaplı kanalizasyon sistemlerinin, kapalı su tesisatlarının kullanımı ortaya çıkarmıştır. Mimari açıdan hastalıkları önlemek amacıyla yapılarda ışık ve havalandırmaya yönelik düzenlemeler getirilmiştir. 19. Yıdan itibaren sanayileşmenin etkisiyle kentlerdeki bulaşıcı hastalıkların tehdit halini alması ile haritalandırma yapılarak hastalıkların yoğunlaştığı noktalar bulunmuş; sorunlar tespit edilerek halk sağlığı ve kent planlamanın önemi ortaya çıkarılmıştır (Öner, 2020; Balcı ve Türk, 2020; Özuduru, 2020; Öztas Karlı ve Çelikyay, 2020; Tuğaç, 2020). 40 yıllık zaman zarfında yaklaşık 25 milyon kişinin hayatını kaybettiği AIDS (HIV), 26 ülkede görülen ve 774 kişinin hayatını kaybettiği SARS-CoV, 2009 yılı itibarıyla 700 milyon kişiye bulaşan H1N1 (Domuz Gribi), 7 ülkede 11.310 kişinin ölümüne neden olan EBOLA, 2012 yılında ortaya çıkan MERS-CoV (Öner, 2020) ise son yarım yüzyılın salgınlarındandır. Ancak son dönemlerde yaşanan bu salgınlarda, kentsel mekan düzenlemelerini içeren müdahale araçları, öncelikle başvuru kaynakları olmamıştır. Günümüzde ise Covid-19 son dönemde kentsel yaşamın her alanında kendini gösteren ve kontrol altına alınmasında zorluklar yaşanan bir salgın olarak karşımıza çıkmış, bu sağlık krizi ile mücadelede öncelik kentsel mekana ilişkin kısıtlamaları, sosyal yaşamı içeren zorunlulukları gerektirmiştir.

Salgınlara yarattığı bu sağlık krizleri kentlerin kendi içeriklerinin ürettiği birer sonuç olması itibarıyla çözümleri de kentsel mekanlar üzerinden kurgulanmaktadır. Kent yönetimleri halihazırda sağlık çerçevesinde iklim değişikliği, sera gazları gibi kimi çevresel problemlerle mücadele ederken etkileri bakımından bu krizler birbirleri ile de mücadele eder hale gelmektedir (Shenker, 2000; Banai, 2020). Her birinin çözümünde benzer bir yol izlemek başarılı sonuçlar ortaya çıkarmakla birlikte yoğunluk temelli kuramlar ele alındığında, kentsel gelişime dair farklı karar süreçlerini uygulamak gerekmektedir. Kentsel, ekonomik ve sosyal faaliyetlerin ve aslında insanların yoğunlaştığı kentlerin, bu yoğunluğu düzenlemeye yönelik form ve tasarımları çoğu zaman onlarisaglık ve çevresel krizler karşısında savunmasız bırakmıştır (Sharifi ve Khavarian-Garmsir, 2020). Örneğin Covid-19 gibi beklenmedik bir salgın, teknolojinin gelişimiyle mükemmel şekilde tasarlanmış görünen kentlerin kusurlu ve eksik kalan kısımlarının neden olduğu kırılganlığı da göstermiştir (Polat, 2020; Sitko ve Massella, 2019). Günümüz salgın ortamında kentler pandemiye hazırlıksız yakalanmanın yarattığı stresin çözümüne yoğunlaşmaktadır ve bu kısa süreli şokların ileride nasıl bir düzenleme getireceği belirsizdir. Günümüzde yaşadığımız salgın gibi tüm dünyayı etkileyen İspanyol gribinin etkisinin 100 yıl önce bitmiş olması, 1950'lerde ortaya çıkan çocuk felci ve çiçek hastalığına neden olan virüslerin aynı yüzyıl sonunda kaybolması, SARS, EBOLA gibi virüslerin hızla kontrol altına alınabilmesi deneyimleri (Kleinman, 2020; Parnell, 2020; Batty, 2020) de salgına kentsel mekan düzenlemeleri açısından hazırlıksız yakalandığını, sorunların çoğunlukla sağlık disiplini dahilinde giderildiğini göstermektedir.

Post-pandemik kentlerin tartışılmaya başlandığı bu süreçte güvenlik ve sürdürülebilirlik çerçevesinde mevcut uygulamaların sorgulandığı çalışmalar üretilmeye başlanmıştır. Diğer salgınlardan farklı olarak korona virüs yayılımı beklenmedik olmuştur. Kentlerin küresel ağları bu sorgulamanın başında gelmiştir. Geçmiş dönemlerde ticaret ve savaş gibi kurulan temaslar sonucunda yayılan salgınların günümüzdeki yayılma nedensellikleri karmaşık ve bağımlılıkları olan küresel kentlerde insanların, malların, paranın ve hizmetlerin hızlı akışından kaynaklanmaktadır (Barbarossa, 2020; Batty, 2020; Tuğaç, 2020). Bu durum sadece uluslararası değil kentsel bölgeler için de geçerli bir hal almıştır. Kent-kır sınırının zayıflaması, kentsel alanlardaki yoğunluk ve yapılaşma biçimleri, hastalıkların sirkülasyonunu arttırmakla birlikte sosyal mesafenin kurulmasını da zorlaştırmakta (Sayın ve Bozkurt, 2020) ve yaygın kentleşme, yeni kırılmalı biçimlerini ortaya çıkarmaktadır (Piquard ve Grindsted, 2009). Kimi çalışmalarda kentsel yoğunluk ve hastalığın yayılım hızı araştırıldığında hem ilişkili hem de ilişkisiz sonuçlara ulaşılmıştır. Bununla birlikte yoğunluktan bağımsız bir biçimde sağlık altyapısının hazır olması ve kaynaklara erişimin kolaylığı, kentlerin direncinde belirleyici olmuştur (Sharifi ve Khavarian-Garmsir, 2020).

Esasında planlamanın ve kentsel tasarımın “mükemmelliği” içerisinde sağlıklı ve temiz çevrelerin tasarlanması önemli bir ilke olarak her zaman yer almıştır. Yapı yoğunluğu, kamusal alan, açık ve yeşil alan, erişilebilirlik gibi konuları odağına alan ve özünde sağlık-kent-yapılı çevre bağlamını içeren Bahçe Şehir, Güzel Şehir gibi yaklaşımlar geliştirilmiştir. Radburn tasarımı, Yeni Şehircilik İlkelerigibi akımların ana kısımlarını kentin karmaşıklığı, kirliliği ve hastalık yaratan öğelerinden kaçınarak, aktif yaşamı destekleyerek bireysel ve toplumsal sağlığı geliştirmek amacıyla oluşturmuştur. Bu durum halk sağlığı ve kent planlamanın ortak noktasıdır ve sağlık krizlerinin yarattığı sorunlara karşı barınma ve sosyal reformlarla bağlantılı tepkilerin sonucunda fiziksel çözümleri barındırmaktadır. Söz konusu sağlık sadece salgınlar ile ilişkili değil, kentsel formların da etkisiyle oluşan obezite, kötü beslenme ve hareketsizlik gibi konularda bireylerde ortaya çıkan savunmasızlığın da bertaraf edilmesine yöneliktir. Bu durum kentleri, artan doğal afetler, sağlık krizlerine dönüşen salgınlar, siyasi protestolar ve organize suçlar nedeniyle “risklerin odağı” haline getirmiştir. Covid-19 ise bir pandemiden daha çok bir doğal afet gibi şekillenerek yaşam alanlarını, alışkanlıkları ve kente dair anlayışları büyük ölçüde değiştirmiştir (Özüduru, 2020; Banai, 2020; Lai vd., 2020). Covid-19 ile mücadele edilirken Sağlıklı Kentler yaklaşımının 30 yıldan fazla süredir gündeminde olan obezite, hareketsizlik, sosyal etkileşimin eksikliği gibi sağlık sorunlarında da artış olmuştur (Eşbah Tunçay ve Eşbah, 2020; Xie vd., 2020). Her ne kadar uygulama aşamasında sıkıntılar olsa da sağlıklı kentler olma yolunda adım atan kentlerin toplu taşıma, aktif ulaşım olanakları, erişilebilirlik, açık ve yeşil alanlara önem verilmesi gibi konular pandemi döneminde de öne çıkmıştır(Özüduru, 2020).

Önceki salgınlardan neredeyse yüzyıl sonra karşımıza çıkan Covid-19 pandemisi bağlamında kalabalık kent merkezleri ve bu kalabalığın salgınla mücadele kapsamında oluşturduğu sorunlar, planlamanın en çok tartıştığı alanlar olmaktadır. Kentlerin planlanmasına yönelik tartışmalardaki odak, 2050 dünya nüfusunun yaklaşık %68'inin kentlerde yaşayacağı öngörüsü üzerinedir. Bununla birlikte kentlerin kendi kendilerine yetmeleri gibi üst ölçekli tartışmalardan kamusal alanların daha sağlıklı olmasına kadar farklı ölçeklerde öneriler geliştirilmeye çalışılmaktadır. Kalabalığın daha geniş alanlara seyreterek yayılması için bazı sokak ve caddelerin araç trafiğine kapatılması, bisiklet kullanımının özendirilmesi, kamusal alanlarda el yıkama üniteleri yerleştirilmesi, merdiven ve asansör seçeneklerinin çoğaltılarak bina içi ortak kullanım yoğunluğunun azaltılması, vb. hızlı çözümler salgın döneminde toplumsal yaşantıyı devam ettirmeye yönelik olmuştur (Constable, 2020; Van den Berg, 2020). Tüm bu tartışmalar, halen planlama ve karar vericiler tarafından, uzmanlık alanları kapsamında yürütülmektedir. Ancak bu sürecin, kentlilerin katılımı ile ilerlemesi, planlamaya ve alınan kararlara bağlılığı pekiştirecek ve alınan önlemlere uyma ya da alınması gereken önlemleri belirleme aşamalarının daha sağlıklı yürütülmesini sağlayacaktır. Bu hususta, planlamada katılım sürecinin canlandırılması ve tekrar tartışılması önemli bir konu haline gelmektedir.

3. Kentte Karar Verme Süreçlerine Katılım

Küreselleşmenin getirdiği serbest ve sınırsız ulaşım/erişim, salgın gibi sağlık problemlerinin dolaşım yoluyla dünya genelinde bir kriz haline gelmesine neden olabilmektedir (Xie vd., 2020). Günümüzde Covid-19 pandemisinin yarattığı ortam bu şekildedir ve sonuçları tahmin edilemeyen dağılımı ile birlikte sosyal, ekonomik ve toplumsal alanlarda günlük yaşam üzerinde halen süregelen izler bırakmıştır ve bu izlerin, daha ne kadar süre devam edeceği de muğlaktır. Sağlık anlamında korunma ve kaçınma isteklikleri ile birlikte yönetimler de pandeminin bulaş riskini kontrol altına almak adına bireysel hak ve özgürlüklerden mahrum edecek ölçüde olağanüstü hal koşullarına özgü önlemler almaktadır. Kişiler bir taraftan salgının yarattığı riskle bireysel mücadele etmekte, bir taraftan ise olabildiği ölçüde günlük hayatlarına devam etmeye çalışmaktadırlar. Yarattığı ekonomik etkinin izleri ise salgın devam ederken kendini göstermiş; kişiler arasındaki halihazırdavar olan ekonomik eşitsizlikler derinleşmiştir. Güvensiz çalışma koşulları, maddi anlamda dayanıksız olma, uzaktan eğitim hizmetlerine erişememe, sağlık başta olmak üzere temel gereksinimlere erişmede yaşanan sıkıntılar, özellikle savunmasız ve dezavantajlı gruplar üzerinde eşit olmayan bir etki yaratmıştır (Moraci vd., 2020). Yapılan bir çalışmada (Bozkurt, 2020), çalışmaya katılan kişilerin çoğunlukla orta ve üst gelir grubuna mensup olmalarına rağmen 2 aylık süreçte ihtiyaçlarını karşılayamama kaygısı içerisinde olduğunu göstermiştir. Bu durum salgının bir sağlık sorunu olmasıyla birlikte kamu sağlığı bakımından bir refah sorunu olduğunu (Alpar, 2020) ve birçok farklı sosyo-ekonomik grubun benzer kaygılar taşıdığını göstermektedir.

Pandemi, mekan ve kentsel alanlara bakış açımızı da oldukça değiştirmiştir. Toplumda birçok kesim pandemi öncesine oranla çok daha fazla süre boyunca evde vakit geçirmekte; evde çalışmakta ve eğitim hizmetlerini evinde almaktadır. Bu durum, yaşanan konutun yapısal ve mekansal niteliklerini de tekrar tartışılır hale getirmiştir. Zülfikar ve Özmen (2020) yaptıkları çalışmada ikamet edilen konutun yüksekliği arttıkça psikolojik sağlık sorunlarında artış olduğunu, küçük ve az odalı hanelerde yaşayanlarda aile içi problemlerde artış görüldüğünü tespit etmişlerdir. Kamusal alan kullanımının pandemi ile birlikte azalmasına rağmen, yaşanan alana “en yakın” olarak tabir edilen sokak, kaldırım, mahalle parkı ve bina girişlerinin, daha sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Sayan Atanur, 2020). Yapılan bilimsel tartışmalar, kişilerin kent içinde ulaşım tercihlerinde de değişimler olduğunu ileri sürmektedir (Özüduru, 2020). Kentsel alanlarda yaşanan tüm bu değişimler bir sağlık krizi karşısında gündelik yaşamın sürdürülmesine olanak sağlayacak düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde, kentlilerin de bir beklentisinin olabileceğini düşündürmektedir.

Kentler, kentlilerin kendi yaşamsal alanlarını düzenlemeye yönelik faaliyetlere katılımını gerektirmektedir ve bilimsel yazın alanında yapılan tartışmalar bunun nasıl düzenlenebileceğine ilişkindir. Salgın öncesinde de yaşanan tüm krizler, nedeni ve şekli değişmekle birlikte fiziksel, mekânsal, sosyal, psikolojik ya da kimi zaman sembolik etkilere neden olmuştur. Yaşanan kentsel krizlerle mücadelede katılım öne çıkmakta ve krizlere karşı güvenlik açısından güçlendirici bir etki yaratmaktadır. Kentlerdeki kriz anında yaşanan kırılganlığın temel nedenlerine müdahale etmek, kentlerdeki tüm aktörleri kentin geleceğini planlarken bugünün ihtiyaçlarına cevap vererek ilerlemesiyle olmaktadır (Piquard ve Grindsted, 2009; Parker ve Maynard, 2015; Twigg ve Mosel, 2018; Sitko ve Massella, 2019). Lefebvre’in kent hakkı tanımlaması, kullanıcılara yönelik olan bir kente varabilmeyi içermektedir. Bu tanımlı geliştiren Harvey ise kent hakkını kentsel kaynaklara ulaşma özgürlüğünden öte kenti değiştirmek yoluyla kendimizi değiştirme hakkı şeklinde tanımlamaktadır (Harvey, 2008; Kuran, 2016). Yaşanan krizler ise temel hizmetlerle birlikte farklı servisleri de içeren yeni bir “kent hakkını” talep etmektedir. Bu şekilde kentsel çevre yeni ihtiyaçlarla onu yeniden keşfederek biçimlendirme ve değiştirme hakkını ortaya çıkaracaktır. Kentleri bu yeni krizden kurtarabilecek topluluk duygusunu güçlendiren, yerelde dayanıklılık sağlayabilecek ve sürdürülebilirliği içeren yeni bir şehir eşitliği, fırsat ve sosyal yenilik yaratma hakkını sağlayacaktır (Barbarossa, 2020).

Bu hakkın kullanımı, esasında kentte karar verme süreçlerine katılım ile olmaktadır ve literatürde planlama temelinde katılımın olup/olmaması, nasıl olabileceği, aktörlerinin katılımı gibi tartışmalar yer almaktadır. Aydar (1991), katılım tartışmalarının ilk başladığı dönemde katılımın önünü açacak araçlar ve uygulamaları belirtmiştir ki bunlar 30 yıllık süreçte güncelliğini korumaktadır. Buna göre Halk katılımının tabandaki yayılımı genişledikçe plancılarının ve halkın kamuya dair politikalar ve kenti şekillendiren planlar

üzerinde etkinliği o derece artacaktır. Süreç temelli yaklaşıldığında temsil edilen çıkarların farklılıkları, sonuçlar üzerinde yeniliklere açık olunmasını sağlayacaktır. Karar verme süreçlerinde merkezden uzaklaştıkça bu yenilikler çeşitlenerek artacaktır. Katılım çerçevesinde değerlendirildiğinde planlamanın amaçları ile toplumun istekleri daha çok örtüşecektir. Toplumun katılımına ne kadar çok başvurulursa o ölçüde planlamanın programları halkın desteğini alacaktır. Halkın planlama süreçlerine katılımını kolaylaştırmak demokratik ve toplumsal bir güç olarak planlamanın işlevlerinde toplum nezdinde daha çok farkındalık yaratacaktır. Önerilere açık bir katılım kurgusu toplumsal sorunların çözümünde yenilik sağlayacaktır. Katılımın bu şekilde tariflenmesi ve sağladığı etkinlik, karşılıklı bir işbirliği üreteceğinden kentsel yaşam alanlarının geleceğini şekillendirmede önem kazanacaktır.

Bu çevrelerin kurgulanmasında, çatışan çıkarların ve farklı paydaşların katılımı üzerinden kentte karar verme süreçlerinin bir parçası olunması, planlama kararlarının kalitesini ve uygulanabilirliğini arttıracak, bununla birlikte çevresel sorunlara karşı halkın bilinçlenmesine katkı sağlayacaktır. Farklı paydaşların bir arada olduğu kentsel alanların geleceğini belirlemede halkın endişelerinin ve tercihlerinin ifadesine fırsat verilmesi ve karar vericilerin bu endişeleri dikkate alarak plan üretmesi önemlidir. Bu durum şeffaflığı artırırken uygulamalarda da gereken desteği ve meşruiyeti sağlayacaktır. Bunu yaparken kültürel ve yasal anlamda bir güven düzeyinin oluşturulması gerekmektedir (Kubicek, 2010; Innes ve Booher, 2005). Aidiyet duygusunun yaratılması ve çevreye sahip çıkmak kamusal alanların hem kullanımında hem de tasarımında aktif olmanın belirleyicisi olmaktadır. İstekli olmak, yerel aktörler ve yönetimlerin sürdürülebilir yanıtlarla karar vermesini ve uygulamalar yapmasını sağlamaktadır (Şahin ve Altun, 2019; Sitko ve Massella, 2019).

Tüm bu arayışın temelinde bilgi toplumuna ulaşmak da bulunmaktadır. Bilgiye kolay bir şekilde erişebilmek, düşüncelerini çeşitlendirilmiş araçlarla ifade etmek, haberleşme sistemlerinin erişilebilir, geniş ve ucuz bir biçimde sağlanabilmesi ile oluşturulan bilgi alışverişi demokrasi ve kültürel katkılar açısından önemlidir. Burada beklenen bilinçli yurttaş olunmasıdır (Güngör, 2014). “Aşağıdan yukarıya” şeklinde tariflenen karar verme süreçlerinde toplumun tüm kesiminin katılımı sağlanmalıdır (Hahn, 1970). Çekimser olmak, katılım araçlarının çeşitlendirilmemiş ve erişilebilir hale getirilmemiş olması, karar verme süreçlerinde “planlamaya katılmama” kavramını da ortaya çıkarmaktadır. Katılma isteği göstermeme ya da planlamaya katılmama, farklı nedenler üzerinden incelenmektedir. Bunun nedenleri arasında isteksizlik, kendini yetkin görmeme, kendi lehine etki yaratacak kararlarda sınırlı bir katılım gösterirken, aleyhinde olanlara daha yoğun bir çaba sarf etme, güdümlenme, planlı olarak tasarlanmış katılımsızlık sayılabilmektedir (Karkin, 2012; Maier, 2001; Hansen ve Prospero, 2005; Arnstein, 1969; Innes ve Booher, 2005). Planlamayakatılmama sorunu katılımın gerçekleştirilmesinin imkansız olmasından öte, başkaları için başarmanın zor olmasından kaynaklanmaktadır (Eversole, 2012).

Bu noktada kent karar vericilerinin politika üretirken katılımı ne boyutta ve nasıl istedikleri önemli olmakla birlikte katılımın çeşitlenen araçlarından faydalanma biçimleri de farklı olmaktadır. Bunun bir kolaylaştırıcı yoluyla mı olacağı, hangi modellerin kullanılacağı ve araçların belirlenmesi katılım üzerinden yaşanan bu tartışmaların ışığında şekillenmektedir. Özellikle internetin günümüzde hızlı gelişimi ve bilgi paylaşımındaki rolü, GIS gibi haritalandırma imkanlarına teknolojik olarak sahip olunması, kanunlarda katılımın gerekliliği üzerine maddelerin olması, dijital katılıma imkanı olmayan veya tercih etmeyen kamusal kesim için kolaylaştırıcıların varlığı da katılımı arttırmak açısından önemlidir (Karkin, 2012; Kubicek, 2010). Tüm bu hususlar, planlamaya katılımın bir isteklilik düzeyinde tartışılmasını, bu isteklilikle katılım araçlarının irdelenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

4. İzmir-Karşıyaka’da Farklı Sosyo-Ekonomik Gruplar Üzerine Bir Deneyim

Kentsel alanlarda karar mekanizmalarına katılım kentsel çevrenin iyileştirilmesi, planlama uygulamalarının başarılı olması ve kullanıcıların yaşam alanlarının geleceğinin şekillenmesinde belirleyici rol oynaması açısından önemlidir. Özellikle Covid-19 salgını gibi önemli bir krizde, kentsel alanlardaki kullanımların ve pandemi döneminde yaşamının koşullarını sağlamada halkın deneyim, endişe ve önerilerine çok daha fazla gereksinim duyulmaktadır. Normal zamanlarda beklenenden daha fazla, ani ve müdahaleci önlemlerin alındığı bu günlerde, yaşam çevrelerine yönelik uygulamaları şekillendirmede çok daha hızlı kararlar almaya başlanmıştır. Bununla birlikte pandemide kentsel yaşamdan her grup fazlasıyla etkilenirken söz konusu çocuklar olduğu zaman kişilerin yaklaşımlarının daha gerçekçi ve çözüm odaklı olması beklenmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, TÜBİTAK nezdinde kentsel yaşama ilişkin bir çözüm sağlamaya yönelik bir projeye katılım düzeylerinin irdelenmesini daha da önemli hale gelmektedir.

4.1. Çalışma Alanı

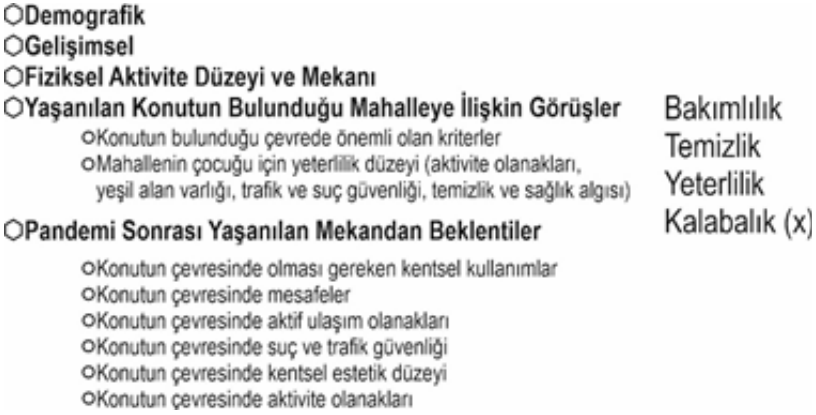
İzmir, İstanbul ve Ankara ile birlikte Türkiye kentleşmesinin önemli özelliklerini gösteren kentlerden bir tanesidir. Yarışmaların dahil olduğu planlama faaliyetleri ile kent imarlı olarak gelişirken, 1950’lerle birlikte göçün sonucu olan yapılaşma biçimlerinin örnekleri de görülmeye başlamıştır. Zamanla merkezde de yoğunluk artmış, yeşil alanlar azalmıştır. Kent dokusu yapsatıcı modelde apartmanlaşmaya başlamıştır. Bu merkezin çevresinde ise gecekondular alanları oluşmuştur. 1980’lerle birlikte kooperatiflerle üretilmeye başlayan konutlara girişimcilerin ürettiği konutlar eklenmiştir. Kentlerde organize sanayi siteleri, büyük uzmanlaşmış siteler, kampüsler, alışveriş merkezleri gibi büyük kentsel kullanımla reklenmesiyle kentler büyümeye başlamıştır (Tekeli, 2009). İzmir’in merkez ilçelerinden biri olan Karşıyaka da anılan kullanımlara sahip ilçelerden bir tanesidir.

Karşıyaka 1865 tarihinde İzmir-Menemen demiryolu hattının hizmet vermesiyle yerleşime açılmış ve 1874'te Konak ile vapur ulaşımının sağlanmasıyla gelişmeye başlamış, Anadolu Caddesi gibi önemli bir ulaşım aksı eklenmiştir (Karşıyaka Belediyesi b.t.). 1950'lerde Alaybey Tersanesi, 1960'larda ise Altınyol olarak adlandırılan ve Karşıyaka'yı, kent merkezine bağlayan ana aks dahil olmuştur. Bu tarihten sonra Altınyol çevresinde ve 1980'lerden sonra Anadolu Caddesinin kuzeyinde yeni yerleşim alanları belirmeye başlamıştır. İzmir Çevre Yolunun Bornova'dan Çiğli'ye doğru genişletilmesi ve ardından İZBAN (İzmir Banliyö) güzergahının Menemen yönünde ilerletilmesiyle kentte hem yeni yerleşim dokuları oluşmuş hem de var olan yapı stoku değişmeye başlamıştır. Merkez alan bölgesel olarak değişmekle birlikte, bitişik ve ayrık nizamdaki yerleşim dokusu 1990'lardan itibaren kapalı siteler, büyük alışveriş merkezleri ve kentsel dönüşüm alanlarıyla dönüşmeye başlamıştır. İlçe, çeşitli demografik ve sosyoekonomik özellikler gösteren farklı nüfusların yerleşim yeri olan ilçelerinden bir tanesidir. Kıyı bandı ve lüks konut dokusunun yanı sıra, göç ile gelen nüfusun yerleştiği mahallelere de sahiptir (Şekil 2).

Şekil 2: Karşıyaka İlçesi Yerleşim Düzeni

4.2. Veri Toplama Süreci ve Katılımcılar

Bu çalışma, “COVID-19 Salgınıyla Mücadele Sürecinde Konutlarından Çıkamayan Çocukların ve Ebeveynlerin Kentsel Mekana İlişkin Sağlık Güvenliği Algısı ve Normalleşme Sürecinde Çocukların Fiziksel Aktivite Düzeylerine Olası Etkisi” başlıklı TÜBİTAK projesinden üretilmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda, Karşıyaka sınırlarında yer alan 27 devlet ilkokulunda, 2019-2020 Eğitim yılında (pandemi dönemi) eğitim alan 1., 2., 3. ve 4. Sınıf öğrencilerinin ebeveynlerine ulaşılarak, çevrimiçi bir anket uygulanmıştır. Anket, katılımcıların demografik ve gelişimsel özelliklerini elde etmeye yönelik sorular içermektedir. Ardından katılımcıların pandemi öncesi ve sonrası görüşlerine göre yaşadıkları mahalleleri sağlık güvenliği (bakımlılık, temizlik, kalabalık olmama ve yeterlilik) açısından değerlendirebilecekleri ve pandemi sonrası gelecek zamanda, yaşam alanlarından beklentilerini içeren sorular barındırmaktadır(Şekil 3).



Şekil 3: Anket İçeriği

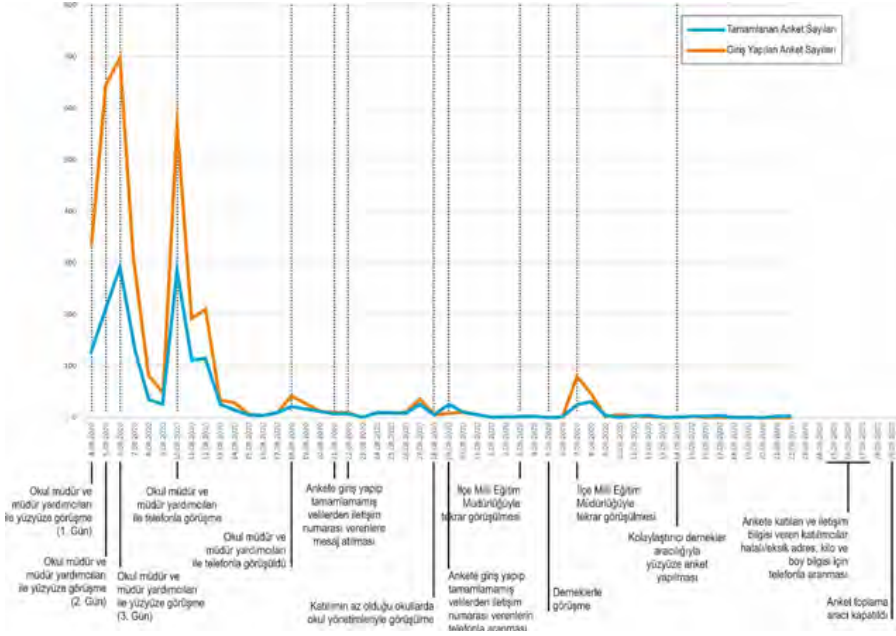
Anketin uygulanabilmesi için, İl ve İlçe Milli Eğitim Müdürlüklerinden gerekli izinler alınmış ve 27 devlet okulunun yöneticileri ile görüşülmüş, ilgili okullar tarafından gerekli desteğin sağlanacağı izin yazıları üzerinden ibraz edilmiştir. Gerekli izinlerin alınmasının ardından, Ağustos ayında okullara gidilmiş, okul yöneticilerinin tüm okullardaki sınıf öğretmenlerine, çevrimiçi anket bağlantı adresinin iletilmesi sağlanmıştır. Projenin, pandemi koşullarını iyileştirmeye yönelik hızlıca çözüm üretmesi beklenen bir TUBİTAK proje çağrısı kapsamında gerçekleştirildiği, kentin merkezi ve yerel yönetimlerince destekleniyor olduğu, proje kapsamında elde edilecek bilgiler ışığında ebeveynlerin yaşadıkları mahallelerde çocuklarının fiziksel aktivite yapmalarının önünde pandemi ile ilişkili olan engellerin belirleneceği, bu belirlenen noktasal ve alansal sorunların, merkezi ve yerel yönetimler ile paylaşılacağı bilgisi hem sınıf öğretmenlerine hem de sınıf öğretmenleri üzerinden ebeveynlere iletilmiştir. Aynı zamanda çalışmanın T.C. Sağlık

Bakanlığı ve DEÜ Fen ve Mühendislik Bilimleri Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu tarafından onay alındığı da iletilmiştir. Etik Kurul onayı gereği, anket formunun başında katılımcı onamı gerekmiştir. Bu onamda, ankete katılacak kişilerin, gönüllülük esasıyla çalışmada yer alabileceği, verilen bilgilerin 3. kişiler ile paylaşılmayacağı, ankete devam etmek zorunda olunmadığı ve istenildiği zaman hiçbir zorlama ile karşılaşmadan anketten çıkabilecekleri açıklanmıştır. Aynı zamanda herhangi bir sorun ile karşılaştıklarında proje ekip üyelerine ulaşabilmeleri için iletişim bilgileri de paylaşılmıştır. Bu bilgilerin paylaşılmasındakatılımcılarda güven ortamının sağlanması ve katılımın tabanda daha geniş bir kitleye ulaşması amaçlanmıştır.

Anket yanıtları, anket bağlantı adresinin dağıtılmaya başlanmasından itibaren anlık olarak kaydedilmiş ve anket giriş sayıları ile tamamlanma durumları günlük olarak takip edilmiştir. Anket girişlerinde ve tamamlanma sayılarında durağanlaşmanın yaşandığı tarihlerde, proje ekibince önlemler alınmıştır (Şekil 4). Buna göre, anketin ilk dağıtıldığı dönemde, çevrimiçi ankete giriş yapan ve anketi tamamlayan ebeveyn sayıları yüksektir. Ancak bu dönemi izleyen haftalarda sayılarda düşüş gözlenmiş, bu durum fark edilerek okul yönetimlerine telefon ile ulaşılmış ve anket formunun öğretmenlere ve velilere tekrar hatırlatılması istenmiştir. Bu görüşmelerden sonra tekrar veri sayıları artmışsa da birkaç gün sonra anketin tamamlanma sayısındaki azalmaya müdahale edilmesi gerekmiş ve bu amaçla okul yönetimleri ile tekrar görüşülmüştür. Ancak bu ikinci görüşme sonucunda beklenen artış sağlanamamıştır. Bu nedenle proje ekibince önlem alınması istenmiş, bu sefer ankete giriş yapıp anket sorularının az bir kısmını dolduran ve (anket formunda zorunlu tutulmamakla birlikte) iletişim bilgilerini paylaşan 590 gönüllüye kısa mesaj servisi (SMS) kullanılarak anket bağlantı adresi gönderilmiş ve bu bağlantı adresini açmaları durumunda ankete kaldıkları yerden devam edebilecekleri bildirilmiştir. Ancak ankete geri dönüş sayısı beklenen düzeyde olmamıştır.

Anket girişleri ve tamamlanma oranları incelenirken 5 okulda veri girişinin oldukça az sayıda olduğu tespit edilmiştir. Bu okulların yöneticileri ile tekrar ve yüz yüze görüşülmüştür. Bu okullardan biri Örnekköy mahallesinde yer alan ve Roman vatandaşların çocuklarının yoğun olarak eğitim aldıkları bir okuldur. Söz konusu öğrenci-veli grubunun internet ve bilgisayar olanaklarının oldukça sınırlı olduğu bilgisi okul yönetimince proje ekibi ile paylaşılmış, bu okulda eğitim alan çocukların velilerine ulaşabilmek adına Roman Toplumu Gençlik Eğitim ve Kalkınma Derneği yöneticileri ile görüşülebilmesi için proje ekibi yönlendirilmiştir. Anılan derneğin yöneticileri, söz konusu okulda eğitim alan çocukların ebeveynleri ile görüşmüş, yüz yüze anket uygulaması için 9 ebeveyninden randevu alınabilmektedir. Diğer 4 okul yöneticileri ile de görüşülerek, internet / bilgisayar / telefon olanakları kısıtlı olup çalışmaya gönüllü olmak isteyen ebeveynler ile yüz yüze anket yapılabileceği belirtilmişse de bu yönde bir talep gelmemiştir.

Süreç içerisinde veri tekrar incelenmiş, eksik veri barındıran okullardan giriş yapan ve anketin önemli bir kısmını dolduran ancak tamamlamadan çıkan 107 kişi tespit edilmiş ve bu kişiler telefonla aranarak anketi doldurmaları rica edilmiştir. 107 kişiden 41 kişi anketi tamamlamışsa da anket verisinde eksiklik barındıran okullardaki velilerden beklenen sayıda dönüş yapılmamıştır.

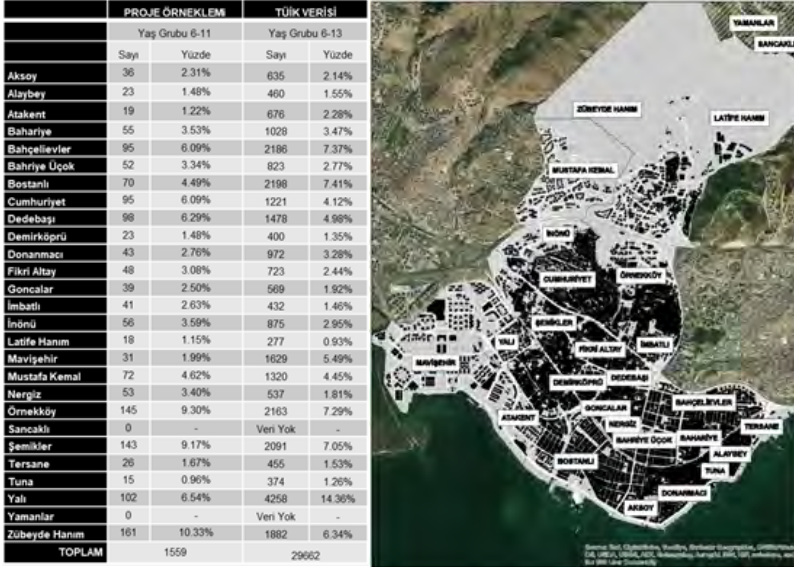


Şekil 4: Veri Toplama Döneminde Katılım Düzeyleri

Anket verilerinde bir kısım okuldaki yeterli geri dönüş alınamadığından Karşıyaka İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü ile görüşülmüş ve anılan okulların yöneticileri ve öğretmenleri ile iletişime geçilmesi talep edilmiştir. Bu görüşme sonucunda yeni giriş ve anket tamamlanma sayılarında görece bir artış izlenmişse de Eylül ayından itibaren yeni veri girişi ve/veya anket tamamlanmasının olmadığı tespit edilmiştir. Eylül ayının son haftasında anket bağlantı adresi kapatılarak, anket çalışması sonlandırılmıştır. Dolayısıyla, çevrimiçi anket formuna, 3216 kişi giriş yapmış, anketi tamamlayan ve proje gerekliliği olan koşulları sağlayan yalnızca 1550 kişi olmuştur. İnternet olanakları olmayan ancak çalışmaya katılmaya gönüllü olan 9 kişi ile yüz yüze anket uygulaması yapılmış ve dolayısıyla proje kapsamında veri seti, 1559 ebeveynin anket cevapları üzerinden oluşturulmuştur.

Şekil 5, veri setini oluşturan 1559 ebeveynin, Karşıyaka ilçesi içerisinde ikamet ettikleri konutların mahallelere göre dağılımını göstermektedir. Yine Şekil 5, mahalle bazında TÜİK'ten alınan yaş gruplarının dağılımı ile proje verisini oluşturan çocukların,

mahallelere göre yaş dağılımı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Buna göre, kentsel bir yerleşim örüntüsü göstermeyen ve TÜİK verilerinde de hedef yaş grubundan nüfus gözlemlenemeyen Yamanlar ve Sancaklı mahallelerinden veri toplanamamıştır. Bunun dışında, Karşıyaka ilçesi içerisindeki 25 mahalleden, çalışmaya gönüllü olan ebeveynlerin verileri toplanmıştır. Çalışmanın hedef grubunda yer alan ve pandemi döneminde çalışma alanındaki okullarda eğitim alan 12366 öğrenci bulunmaktadır. Çalışma kapsamında bu örneklemin %12,6'sına ulaşılmışsa da ankete giriş yapan 3216 ebeveynin neredeyse yarısı (%48,2) çalışmaya katılmada istekli olmamıştır.



Şekil 5: Mahallelere Göre Dağılım

4.3. Bulgular

Çalışmanın verilerinin toplanması aşamasında katılımın mahalleler ve bu mahallelerde yaşayan nüfusun sosyal yapısına göre farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Ankete katılan 1559 ebeveynin (%94,3 anne; yaş ortalaması 38,3, SD=5,3) %24,5'i kendi hesabına çalışan, %55,5'i ücretli çalışandır. Ücretli çalışanlar arasında işçi/hizmetli oranı %18,3, memur/ofis çalışanı oranı %14,5'tir. Katılımcıların %7,7'si geçici işsiz, %6,3'ü emekli ve %5,9'u ev kadınıdır.

Eğitim durumları açısından bakıldığında, katılımcıların %37,1'i üniversite, %34,1'i lise, %12,4'ü ilkök, %11,5'i ortaokul mezunudur. 7kişi yalnızca okuma-yazma bildiğini belirtmişken katılımcıların %4'ü lisansüstü eğitimlerini tamamladığını beyanetmiştir. Gelir durumu dağılımına bakıldığında katılımcıların %41,8'i 2501 TL- 5000 TL arasında gelire sahiptir. Aylık ortalama geliri asgari ücrete yakın ve altında (2500 TL ve altı) olan

katılımcıların oranı %23,7'dir. 5001 TL – 7500 TL arasında bir gelir durumuna sahip olan katılımcı oranı %19,1, 7501 TL – 10000 TL arasında aylık geliri olan katılımcıların oranı %9,5'tir. Katılımcıların %5,9'u, 10000 TL ve üstünde aylık geliri olduğunu belirtmiştir. (Tablo 1).

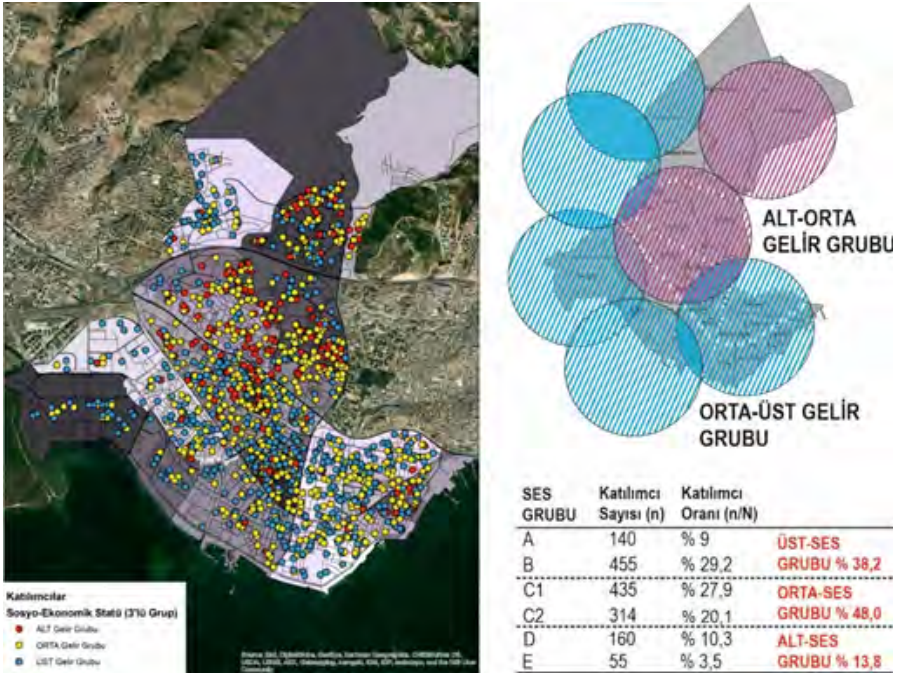
Tablo 1: Hanehalkı Reisinin İş, Eğitim ve Gelir Durumu

HANEHALKI REİSİ İŞ DURUMU		Katılımcı Sayısı (n)	Katılımcı Oranı (n/N)
ÇALIŞMAYAN	Ev Kadını	92	% 5,9
	Emekli	98	% 6,3
	Geçici İşsiz	120	% 7,7
	Nitelikli serbest meslek sahibi	265	% 17,0
KENDİ HESABINA ÇALIŞAN	0-5 çalışanlı tüccar	60	% 3,8
	6-20 çalışanlı tüccar	16	% 1,0
	20+ çalışanlı tüccar	7	% 0,4
	1-9 çalışanlı şirket/imalathane sahibi	25	% 1,6
	10-25 çalışanlı şirket/imalathane sahibi	3	% 0,2
	25+ çalışanlı şirket/imalathane sahibi	8	% 0,5
	Üst düzey yönetici	62	% 4,0
ÜCRETLİ ÇALIŞAN	10'dan az çalışanlı orta düzey yönetici	53	% 3,4
	10'dan fazla çalışanlı orta düzey yönetici	95	% 6,1
	Nitelikli uzman, mühendis, teknik eleman	143	% 9,2
	Memur/ofis çalışanı	226	% 14,5
	İşçi/hizmetli	286	% 18,3

HANEHALKI REİSİ EĞİTİM DURUMU	Katılımcı Sayısı (n)	Katılımcı Oranı (n/N)
Okuma/yazma bilmiyor	4	% 0,3
Okuma/yazma biliyor	7	% 0,4
İlkokul mezunu	194	% 12,4
Ortaokul mezunu	180	% 11,5
Lise mezunu	532	% 34,1
Üniversite mezunu	579	% 37,1
Lisansüstü mezunu	63	% 4,0

HANEHALKI REİSİ GELİR DURUMU	Katılımcı Sayısı (n)	Katılımcı Oranı (n/N)
2.500 TL ve altı	370	% 23,7
2.501 TL-5.000 TL	651	% 41,8
5.001 TL-7.500 TL	298	% 19,1
7.501 TL-10.000 TL	148	% 9,5
10.000 TL üstü	92	% 5,9

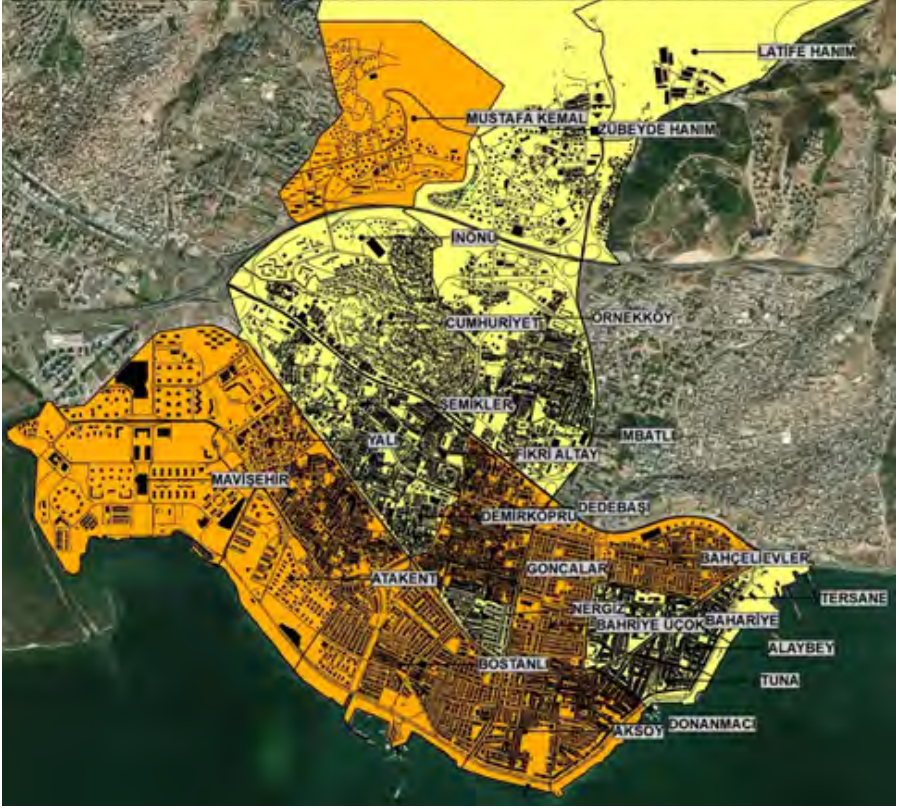
Tablo 1’de yer alan veriler, TÜİK Sosyo-Ekonomik Statü (SES) tablosuna göre SES gruplarına ayrıştırılmıştır. TÜİK SES tablosuna göre, eğitim ve iş durumu bazında A,B, C1, C2, D ve E statülerine göre gruplama yapılabilmektedir. Bir alt grup olarak ise A ve B grupları “üst”, C1 ve C2 grupları “orta” ve D ve E grupları “alt” SES gruplarına ayrıştırılmıştır. Üst SES grubu, eğitim ve gelir durumu yüksek, alt SES grubu, eğitim ve gelir durumu düşük kesimleri göstermektedir. Orta SES grubu ise bu iki grubun arasında kalan kesimleri ifade etmektedir. Buna göre katılımcıların %38,2’si üst, %48’i orta SES grubunda iken, yalnızca %13,8’i alt SES grubundadır (Şekil 5).



Şekil 5: Karşıyaka SES Dağılımları

SES gruplarına göre katılımcıların mahallelere dağılımı Şekil 6'daki gibidir. Buna göre, turuncu renkte gösterilen mahalleler (A bölgesi), üst SES grubundan katılımın daha fazla olduğu, sarı renkte gösterilen mahalleler (B Bölgesi) ise orta SES grubundan katılımın daha fazla olduğu mahalleleri belirtmektedir. Üst SES grubunun yoğun katılım sergilediği mahallerden katılımcılar, toplam verinin %54,5'ini oluşturmaktadır. Bu mahalleler, halihazırda kıyı tasarım projesi gibi büyük bir kentsel alan tasarımının uygulandığı, tramvay gibi yeni bir ulaşım biçiminin yer seçtiği, bisiklet yolu gibi aktif ulaşım güzergahlarının yoğunlaştığı ve kentin önemli rekreasyon alanını içeren kıyı bölgeleri ile kendi içinde yeterli birimleri olan ve önemli ulaşım akslarının bağlantı noktalarına göre konumlanan toplu konut alanları ve kapalı sitelerin yoğun olarak bulunduğu alanlardır. B bölgesinde yer alan mahallelerden katılım ise %45,5 oranındadır. Bu mahalleler, Karşıyaka'nın kıyı bandında yer alan yerleşimler ve önemli ulaşım akslarının kentsel alanda yer seçmeye başlaması sonrasında şekillenen ve değişen, içinde dönüşüm alanlarını barındıran alanlardır. Burada görülmektedir ki fiziksel çevre nitelikleri açısından bakıldığında, A bölgesi sahip olduğu nitelikler, yönetimlerin yatırımları ve konut stoğunun daha eski tarihli olmasından kaynaklı olarak bahçe kullanımının öncelendiği bir yapılaşma koşuluna sahip olması nedeniyle pandemi sürecinin gerektirdiği kalabalık olmama, temiz ve hijyenik çevreler açısından daha avantajlı bulunmaktadır. B bölgesinde yer alan yerleşimlerde

katılımın daha yoğun olacağı beklenmişse de bu beklenti karşılanmamıştır. Böylesi bir beklentinin nedeni, B bölgesinin A bölgesine nazaran pandemi koşulları açısından daha dezavantajlı olduğunun düşünülmesidir. Bununla birlikte Karşıyaka ilçesi mekansal olarak sınırları çok net çizilmeyen, sosyo-ekonomik açıdan homojen bir dağılımı da içinde barındıran bir yerleşim dokusuna sahiptir. Bu bölgeler oluşurken, A bölgesinde katılımın bu homojenlikten sıyrılarak üst SES grubundan, B bölgesinde ise orta SES grubundan daha yoğun olduğu tespit edilmiştir. Bu durum da çalışma kapsamında beklemeyen bir sonuçtur. Sonuç olarak bulgular, katılım istekliliğinin üst SES grubundan, alt SES grubuna doğru azaldığını göstermiştir.



Şekil 6: SES gruplarının mahalleler göre dağılımı (Turuncu renk=A bölgesi, sarı renk=B bölgesi)

5. Kentsel Bir Kriz Karşısında Katılımın Karşıyaka İlçesi Üzerinden Değerlendirilmesi

2019 yılında başlayan ve 2020 yılının en önemli gerçeği haline gelen COVID-19 pandemisi sağlık temelli bir kentsel kriz olarak insanoğlu tarihinde önemli bir iz bırakmıştır ve bırakmaya devam etmektedir. Böylesi bir krize hazırlıksız yakalanan kentler, bulaş riskini en aza indirmek için alınan önlemler doğrultusunda yapısal çevrenin, kamusal alanların, donatıların tekrar sorgulanmasına neden olmuştur. Pandeminin seyri, belirtileri ve diğer özellikleri konusunda bilgiler arttıkça “eski normal” olarak tabir edilen yaşam tarzına henüz dönülemese de “yeni normal” olarak adlandırılan dönemde gündelik yaşama adapte olmaya yönelik çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Çünkü pandeminin etkileri ekonomik, toplumsal ve sosyal yaşamda kendini göstermiştir ve sistemler bu kriz karşısında tıkanmıştır. Salgına yönelik aşı ve ilaç gelişmeleri gibi tıbbi yaklaşımlar bağlamında geliştirilen mücadele araçları hızla sürdürülürken TÜBİTAK tarafından, salgının tetiklemiş olduğu problemleri sosyal ve beşeri bilimlerin de ele alması gerekliliği göz önünde bulundurularak COVID-19 ve Toplum temalı proje çağrısına çıkılması, pandeminin etkilerinin geniş bir alana yayıldığının önemli bir göstergesidir. Proje çağrısının amacı, “salgının mevcut ve öngörülen sorun ve etkilerinin sosyal ve beşeri bilimler perspektifinden incelenmesi, araştırılması ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi” olarak belirlenmiş, çağrı kapsamında kabul edilen projelerden, (1) mevcut durumun ve eğilimin kanıt temelli bilimsel verilerle ortaya konulması, (2) kısa, orta ve uzun vadeli projeksiyon, öngörü, analiz ve planlama çalışmaları yapılması ve (3) bu analiz ve öngörüler doğrultusunda karar alıcılara ve uygulayıcılara katkı sağlayacak çözüm önerileri oluşturulması beklenmiştir (TÜBİTAK, 2020). Böylesi bir krizde çözüm alanını genişletmek ve akademik çevrenin üreteceği verilerden faydalanmak oldukça önemli bir adımdır. Bu çalışmanın örnek alanını oluşturan proje de bu çağrı sonucu kabul edilmiş projelerden bir tanesidir. Burada sunulan çalışma, projenin amacı doğrultusunda ürettiği veriler ile birlikte planlamanın gündeminde her zaman önemli bir yeri olan ve yaşanan süreçte de gerekli olan katılım perspektifinden çalışmayı ele almıştır.

Bu çalışmanın temelini oluşturan proje kapsamında, normal olarak sayılabilecek zamanlardan farklı olarak kısıtlamaların ve müdahalelerin yoğunlaştığı bu olağanüstü dönemde özellikle de pandeminin başladığı ilk andan itibaren fizyolojik ve psikolojik gereksinimlerinin aksi yönünde zorunlu kısıtlamalar altında kalan çocukların ve ebeveynlerinin yaşadıkları çevreye ilişkin deneyimlerini yansıtarak katılabilecekleri bir çalışma yürütülmüştür. Katılımcılara çocukların pandemi sonrası sağlıklı gelişimlerini desteklemek amacıyla kentsel dış mekanda fiziksel aktiviteye yönelme ve ebeveynin yaşadığı mahalleye ilişkin sağlık güvenliği algısını belirlemek olsa da İzmir gibi metropoliten bir kentin önemli bir merkez ilçesinde yaşayan bir grubun pandemi sonrası kentsel mekandan beklentilerini tespit edecek olması açısından da önemlidir. Projenin

temelinin bir sağlık krizi karşısında mekansal sorunları belirlemeye yönelik olması ve kent karar vericilerinin bu nedenle projeyi destekliyor oluşu esasında, kişilerin yaşama alanlarına ilişkin sorunlarını duyurabilecekleri ve yapılabilecek dzenlemelere yon verebileceği bir fırsat sağlamaktadır.

Pandemi ile m¼cadele s¼recinde alınan ¼nlemlerden en ¼ok etkilenen gruplar arasında ¼ocuklar bulunmaktadır. Okulların kapanması, uzaktan eğitim s¼reci, kentsel mekan kısıtlamaları gibi uygulamalar ¼ocukların psikolojik, sosyolojik ve fizyolojik gereklilikleri karşılamalarında sınırlandırmalar oluşurmaktadır. Bu sınırlandırmalar ¼ocukla birlikte ebeveynleri de etkilemekte, bir¼ok ebeveyn pandemi s¼recinde yaşananlar karşısında ¼ocuđu i¼in endişe duymaktadır. Bu ¼alıřmanın hem ¼ocuk gibi hassas bir konuyu i¼ermesi, hem de ebeveynlerin ¼ocukları i¼in duyuduğu kaygıları yerel y¼netimlere iletmesinde bir ara¼ olduğu, veri toplama s¼resince katılımcılara sıklıkla vurgulanmıştır. İhtiya¼ duyulan g¼ven ortamı i¼in proje ¼alıřanları tarafından katılımcıların da g¼ven duyuduğu okul ¼neticileri, okul aile birlikleri, sınıf ¼đretmenleri ve dernek y¼neticileri vasıtasıyla ankete katılmaya teşvik edilmişlerdir. Ancak katılım beklenildiği gibi hedeflenen toplam rakamlara olduk¼a kısa bir s¼rede ulaşmasına rağmen katılımın her okul ve sınıf d¼zeyinde eşit bir şekilde dağılmadığı da projenin ilk zamanlarından itibaren g¼zlemlenmiřtir. Katılımı ¼ok daha geniş bir tabana yaymak amacıyla ¼alıřanlar tarafından farklı bir ¼rneklem veya metod denenmesinden ¼te b¼yleyi bir geniş yelpazenin ¼alıřmada yer alması gerekliliği d¼ř¼ncesinden ¼t¼r¼ katılımı kolaylaştıracak yollara başvurulmuş; sorun olan noktalar ¼öz¼me kavuşturulmaya ¼alıřılmıřtır. Anket ¼alıřması hedeflenen ¼rnekleme ulaşmasıyla birlikte ise Eyl¼l 2020 itibarıyla erişime kapatılmıştır. Elde edilen verilerin ve katılma d¼zeylerinin belirlenmesinde pek ¼ok belirleyici olmakla birlikte bu ¼alıřmada Sosyo-Ekonomik Stat¼ (SES) bakımından incelenmiştir.

¼alıřma kapsamında, fiziksel ¼evre nitelikleri ile sosyo-ekonomik stat¼leri avantajlı olan gruplardan ¼ok tersine nitelikleri barındıran yerleşim alanlarında yaşayan ve alt SES gruplarının ¼alıřmaya katılım g¼stereceđi ve yaşadıkları ¼evrelerden, ¼ocuklarını merkeze alarak karşılaştıkları sorunları iletmede bu ¼alıřmayı bir aracı / iletici olarak g¼receđi beklenmiştir. Ancak bulgular bunun tersini g¼stermiřtir. Bu noktadan hareketle ve ¼alıřmanın olabildiğince tabanda geniş bir katılım sağlanmasına yönelik ¼öz¼mler ¼retilmesine rağmen ¼alıřmaya katılımın yoğun olarak orta ve ¼st gelir gruplarında olduğu izlenmiştir. Mekansal olarak halihazırda pandemi dışında da ¼nemli problemleri bulunan alanlardan ve ayrıca alt gelir grubundan katılımcıların az sayıda olması, kişilerin bu katılım aracını farklı nedenlerden tercih etmediğini g¼stermektedir. Katılımı arttırabilmek i¼in ¼evrimi¼i bir anket dolaştırmak dışında y¼z y¼ze anket yapma talebinde bulunulması ancak ¼ok az sayıda geri d¼n¼ř alınması, anketi yarım bırakan katılımcılara telefon ile ulaşılarak anketi tamamlamaları y¼n¼nde teşvik edilmesi, ancak kişilerin b¼yleyi bir ¼alıřmaya g¼n¼ll¼ olmak istememesi g¼z ¼n¼nde bulundurulduğuunda bu durum, katılımı

sadece bir araç olarak değil, katılma (katılmama) durumunun kendisini de sorgulamayı gerektirmektedir. Sonuç olarak Covid-19 pandemisinin yarattığı sosyal ve mekansal kriz karşısında kentlilerin planlamada karar verme istekliliklerini, Karşıyaka ilçesinde farklı sosyo-ekonomik gruplar üzerinde deneyimleyen bu çalışma, ileriki dönemde planlamanın önemli konuları arasına girecektir.

Kaynakça

- Alpar, B. I. (2020). Covid-19 Salgın Sürecinde Kadın ve Hane İçi Emeği. Dilek Demirbaş, Veysel Bozkurt, Sayım Yorğun (Ed.), Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal Ve Siyasal Etkileri içinde (s. 171-184). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Arnstein, S. R. (1969). A Ladder Of Citizen Participation. Journal of the American Institute of Planners, 35 (4), 216-224.
- Aydar, E. (1991). Şehir Planlamasında Halk Katılımının Tanımı ve Önemi. Ege Mimarlık, 1991/3, 36.
- Balcı, D., Türk, A. (2020). Covid-19 Sonrası Kent Planlamasında Yaşanacak Olası Değişimler Üzerine. Journal of Turkish Studies. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.45905> Sayfa Sayısı:3389-3400.
- Banai, R. (2020). Pandemic and the Planning of Resilient Cities and Regions. Cities, 106, 1-6.
- Barbarossa, L. (2020). The Post Pandemic City: Challenges and Opportunities for a Non-Motorized Urban Environment. An Overview of Italian Cases. Sustainability, 12, 1-19.
- Batty, M. (2020). The Coronavirus Crisis: What Will the Post-pandemic City Look Like? EPB: Urban Analytics and City Science, 47(4), 547-552.
- Bozkurt, V. (2020). Pandemi Döneminde Çalışma: Ekonomik Kaygılar, Dijitalleşme ve Verimlilik. Dilek Demirbaş, Veysel Bozkurt, Sayım Yorğun (Ed.), Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal Ve Siyasal Etkileri içinde (s. 115-136). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Constable, H. (2020). Koronavirüs: Salgın hastalıklara karşı nasıl şehirler inşa edilebilir? Retrieved from <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52531299>.
- Eşbah Tunçay, H., Eşbah, H. O. (2020). Sağlıklı Kentler Ve Pandemi: Covid19 Pandemisinin Düşündürdükleri. PEYZAJ - Eğitim, Bilim, Kültür ve Sanat Dergisi, 2/2, 57-64.
- Eversole, R. (2012). Remaking Participation: Challenges For Community Development Practice. Oxford University Press and Community Development Journal, 47 (1), 29-41.
- Güngör, S. (2014). E-Demokrasi: Umutlar ve Riskler. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 39, 68-89.
- Hahn, A. J. (1970). Citizens in Local Politics: Nonparticipation and "Unrepresentation". Journal of the Community Development Society, 1 (2), 63-74.
- Hansen, H. S., Prosperi, D. C. (2005). Citizen Participation and Internet GIS - Some Recent Advances. Computers Environment and Urban Systems, 29(6), 617-629.
- Harvey, D. (2008). The Right to the City. New Left Review, 53. Retrieved from <https://newleftreview.org/issues/ii53/articles/david-harvey-the-right-to-the-city>.

Innes, J. E.,Booher, D. E. (2005). ReframingPublicParticipation: Strategiesforthe 21st Century. Planning Theory&Practice, 5(4), 419–436.

Karkın, N. (2012). e-Katılım Kavramı ve Süreci: Kamu Siyasa Oluşum Sürecine Vatandaş Katkısının Olabilirliği. Sosyoekonomi, 2012-1, 41-62.

Karşıyaka Belediyesi. (b.t.). Karşıyaka Bilgileri. Retrievedfrom<https://www.karsiyaka.bel.tr/karsiyaka-bilgileri#:~:text=Karşıyaka%2C%201865%20yılında%20İzmir-Menemen,baslatılmasıyla%20gelişmiş%20bir%20yerleşim%20yeridir>.

Kimmelman, M. (2020). Can City Life SurviveCoronavirus? Retrievedfrom<https://www.nytimes.com/2020/03/17/world/europe/coronavirus-city-life.html>.

Kleinman, M. (2020). PolicyChallengesforthePost-pandemicCity. EPB: Urban Analyticsand City Science, 47(7), 1136–1139.

Kubicek, H. (2010). ThePotential of E–Participation in Urban Planning: A EuropeanPerspective. Carlos NunesSilva (Ed.), Handbook of Research on E–Planning: ICTsfor Urban Development andMonitoring içinde (s. 168-194). New York: IGI Global.

Kuran, H. (2016). Kitap İncelemesi: HenriLefebvre: Şehir Hakkı. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 71 (2), 653-655.

Lai, Y.,Yeung, W., Celi, L. A. (2020) Urban IntelligenceforPandemicResponse: Viewpoint. JMIR PublicHealthandSurveillance, 6(2), 1-7.

Maier, K. (2001). CitizenParticipation in Planning: Climbing a Ladder? European Planning Studies, 9 (6), 707-719.

Moraci, F.,Errigo, M. F., Fazia, C.,Campisi, T., Castelli, F. (2020). CitiesunderPressure: Strategiesand Tools toFaceClimateChangeandPandemic. Sustainability, 12, 1-31.

Öner, Ş. (2020). Küresel Pandemi (COVID-19) ve Kent Yönetimlerinin Tepkisi: Londra Belediyesi Örneği. SocialSciencesResearchJournal, 9 (4), 75-94.

Öztaş Karlı, R.G.,Çelikyay. S. (2020). Akıllı Kentlerin Gelişiminde Covid-19 Etkisi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 321-338.

Özüduru, B. H. (2020). COVID-19 ve Şehirler. Ankara: İdealKent Yayınları.

Parker, E.,Maynard, V. (2015). HumanitarianResponsetoUrban Crises a Review of Area-basedApproaches. Londra: International Institutefor Environment and Development [IIED].

Parlaktuna, İ. (2020). COVID-19 Salgınında Ekonominin Durumu. Retrievedfrom<http://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/09/COVID-19-Salgınında-Ekonominin-Durumu-Doc.-Dr.-Inci-Parlaktuna.pdf>

Parnell, S. (2020). TheEnablingConditions of Post-pandemicCity Government. EPB: Urban Analyticsand City Science, 47(7), 1143–1145.

Piquard, B.,Grindsted, A. (2009). CitiesandCrises. DennisDay,AnnetteGrindsted,BrigittePiquard, David Zammit (Ed.), CitiesandCrises içinde (s. 13-24). Bilbao: University of Deusto.

Polat, E. (2020). Pandemiden Sonra Kentsel Mekâna Erişebilirlik. Retrieved from <http://www.skb.gov.tr/pandemiden-sonra-kentsel-mekana-erisebilirlik-s35631k/>.

Sayan Atanur, G. (2020). COVID 19 ve Neden Evinizin Yanındaki Bahçeye İhtiyacınız Var? Retrieved from <http://www.skb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/09/COVID-19-ve-Neden-Evinizin-Yanindaki-Bahceye-Ihtiyaciniz-Var-Doc.-Dr.Gul-Sayan-Atanur.pdf>.

Sayın, Ö., Bozkurt, V. (2020). Pandemide Küresel Kentte Yaşamak: İstanbul'un Covid-19 Deneyimi. Dilek Demirbaş, Veyssel Bozkurt, Sayım Yorğun (Ed.), Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal Ve Siyasal Etkileri içinde (s. 203-216). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Sharifi, A., Khavarian-Garmsir, A. R. (2020). The COVID-19 Pandemic: Impacts on Cities and Major Lessons for Urban Planning, Design, and Management. *Science of the Total Environment*, 749, 1-14.

Shenker, J. (2020). Cities After Coronavirus: How Covid-19 Could Radically Alter Urban Life. Retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/26/life-after-coronavirus-pandemic-change-world>

Sitko, P., Massella, A. (2019). Building Urban Resilience in the Face of Crisis A Focus on People and Systems. Retrieved from https://www.preventionweb.net/files/63926_4.buildingurbanresilienceinthefaceof.pdf.

Şahin, K. ve Altun, A. (2019). Kentli Vatandaş Katılım Ölçeğinin Geliştirilmesi Üzerine. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 54(4), 1807-1826.

Tekeli, İ. (2009). Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tuğaç, Ç. (2020). Kentsel Sürdürülebilirlik ve Kentsel Dirençlilik Perspektifinden Tarihteki Pandemiler ve Covid-19 Pandemisi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Salgın Hastalıklar Özel Sayısı, 259-292.

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu [TÜBİTAK]. (2020). 1001-Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı "COVID-19 ve Toplum: Salgının Sosyal, Beşeri ve Ekonomik Etkileri, Sorunlar ve Çözümler" Özel Proje Çağrısı. Retrieved from <https://tubitak.gov.tr/tr/destekler/akademik/ulusal-destek-programlari/1001/icerik-covid-19-sobag-cagrisi>.

Twigg, J., Mosel, I. (2018). Informality in Urban Crisis Response. Londra: Overseas Development Institute [ODI].

Xie, J., Luo, S., Furuya, K., Sun, D. (2020). Urban Parks as Green Buffers During the COVID-19 Pandemic. *Sustainability*, 12, 1-17.

Van den Berg, H. (2020). How Will COVID-19 Affect Urban Planning? Retrieved from <https://thecityfix.com/blog/will-covid-19-affect-urban-planning-roger-van-den-berg/>.

Zülfikar, H., Özmen, S. (2020). COVID-19 İzolasyon Sürecinde Bireylerin Sosyo-Ekonomik Özellik ve Davranış İlişkileri. Dilek Demirbaş, Veyssel Bozkurt, Sayım Yorğun (Ed.), Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal Ve Siyasal Etkileri içinde (s. 251-262). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

tematik sunuş

PROF. DR. ROGER KEIL

MODERATÖR

Ceren Gamze Yaşar

Sunuşun simultane türkçe çeviri kaydına [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

Orijinal dilde (İngilizce) sunuşa [buradan](#) erişebilirsiniz.

Beyond the Virus: Urban Research and Planning in Times of Risk and Uncertainty

Roger Keil

Faculty of Environmental and Urban Change, York University, Toronto

Introduction

The pandemic experience seems to suggest that we are living increasingly in face of risk and uncertainty in an urban world. In many ways, we have always lived in a world of uncertainty. What has changed, it appears, is the predominance of urban ways of life that now characterize our world. That urban world brings with it a heightened degree of complexity as Canadian journalist Ethan Lou (2020) has observed: “With increasing complexity, our world has become a multitude of looming disasters and impending catastrophes, each coming with the direst warnings from the most wizened experts.” But that again may be only a question of perspective. As Nigerian-American novelist Teju Cole reminds us through his narrator in *Open City* (2011: 200), “We are the first humans who are completely unprepared for disaster. It is dangerous to live in a secure world.” That secure world is, of course, not the one shared by the majority of the world’s humans but it is unique to the time and place we call “the West”. And it is no surprise that scholars outside of that range of experiences insist we look instead “at lifeworlds that cannot be so clearly divided into ‘before’ and ‘after’ the pandemic, and where ‘crisis’ and the ‘everyday’ are not so neatly separable. These are places where worlds have not been interrupted as much as continued in intensified contingencies, provoking rearrangements in massive

processes of micro-speculations and compounding risks" (Bhan, et al., 2020). In fact, In many parts of the world the pandemic wasn't the only or even the biggest crisis that affected urban communities and it is not so neatly sequestered into a separate temporal-spatial niche.

So, it might be useful, as I do in this brief chapter, to ask about the relationship of urbanization and disease in this context: what has changed? How has urban pandemic governance and planning played a role, or rather is still playing a role as we moving from response to preparation, recognizing that now everywhere, the sense of before and after has been severely shaken. We also ask what is beyond the reveal of societal division that the pandemic carried with it and propose that it is syndemic urbanism as we shall see.

An (urban) world of emergencies and risks

In their work on risk, hazards, emergencies and crises, Schweizer and Renn (2019) have found that "While hazards are natural, disasters are not." At some point during the latter half of 2020, it became clear, as the medical journal *The Lancet* (2020) noted, "It is time to forcefully impress on people that basic measures to limit the transmission of SARS-CoV-2 are here to stay. This is the new normal." Yet, to expand on the notion of the permanent crises experienced by the majority of populations (see Bhan et al., 2020), we can maintain that what appears as the new normal in the cities of the West has been the always normal in many cities of the Global South. Indeed, in many cities in-between and in all cities in our planetary urban society we now find those experiences now as intertwined as even in the rich cities of the global North with advanced health care systems, institutionalized public health and social welfare provisions, entire sections of cities have been ravaged by the disease. In the Toronto region, where I live, many areas where risk factors such as low income, essential work, reliance on public transit, overcrowded living conditions, newcomer status, racialization, etc. have been compounded, were particularly hard hit by infections and deaths and originally subject to slow or delayed vaccination rollouts (Bascaramurty, Bhatt and Lum, 2021).

This observation of folded and cascading crisis experienced by many during the Covid-19 pandemic leads to the notion of systemic risk. Schweizer and Renn (2019: 862) name geophysical hazards (e.g. earthquakes that trigger tsunamis), biological hazards (climate change causing further disease), and multiple anthropogenic processes that provoke or affect disasters to which different populations have unequal exposure due to their variable social position or disposition.

Systemic risks emerging from such compounded and cascading situations (that we increasingly find in urban settings) are characterised by high complexity, are transboundary and global in nature, display complex (“stochastic”) relationships between trigger and effect, are non-linear and include tipping point and response to them suffers from lag in perception and regulation in relation to their potential devastating impacts (Schweizer and Renn, 2019: 863-4)

Importantly, from the point of view of municipal action, managing systemic risk has now become a major issue taken up by the insurance industry which has made use of the predictive capacities of disease modellers, virologists, epidemiologists in order to understand the (systemic) risk that emerging infectious disease might contain for economic relationships. Time horizons usually applied to events such as a 100-year flood or earthquake predictions now find their counterparts in the world of infectious disease. The industry applies tools such as a “Sentiment Index,” which one participant describes as effectively being “a catalog of dread.” In this context, betting against pandemics is a planning game that involves manipulating understandings of time, a chief ingredient in urban planning (Ratliff, 2020).

In the climate emergency, insurance risk financialization has indeed become a major feature of municipal politics and policy more generally as “Insurance-linked securitization (ILS) plays an increasingly important role in protecting this propertied order of accumulation from climate risk. ILS serves as a transformer: Capital drawn largely from US and European institutional investors is transfigured into reinsurance, or insurance for insurers” (Taylor, 2020: 2). This mode of thinking and operation will now likely also have impacts on the way we prepare the postpandemic city for future outbreaks.

Similarly, denial has been a problem faced by municipal public health advocates in communicating emerging disease threats to the public. This may paradoxically be even more difficult in a postpandemic situation with the experience of lockdowns, social distancing etc fresh on people’s mind and subject to active suppression and resistance. With respect to climate change, scholars have spoken of five stages of climate denial: 1) Deny the Problem Exists; 2) Deny We’re the Cause; 3) Deny It’s a Problem; 4) Deny We can Solve It; and 5) It’s too Late (Nuccitelli, 2013). Denial discourses must be countered by a systematic campaign to bring nuance to private and public forms of behaviour and implementation of public measures to demonstrate the complexity of any response to a current pandemic and preparedness for the next. Early in the Covid-19 outbreak, Australian virologist Ian Mackay adapted the “Swiss Cheese model” of emergency response, long held dear by experts in the field, to respiratory disease caused by a virus (Roberts, 2020). Municipal action, local public health and urban planning have a central role to play in both incentivizing behaviour in the area of personal responsibilities and

enabling institutional responses in the area of shared responsibilities (as captured in Figure 1).

Urbanization and disease: what has changed?

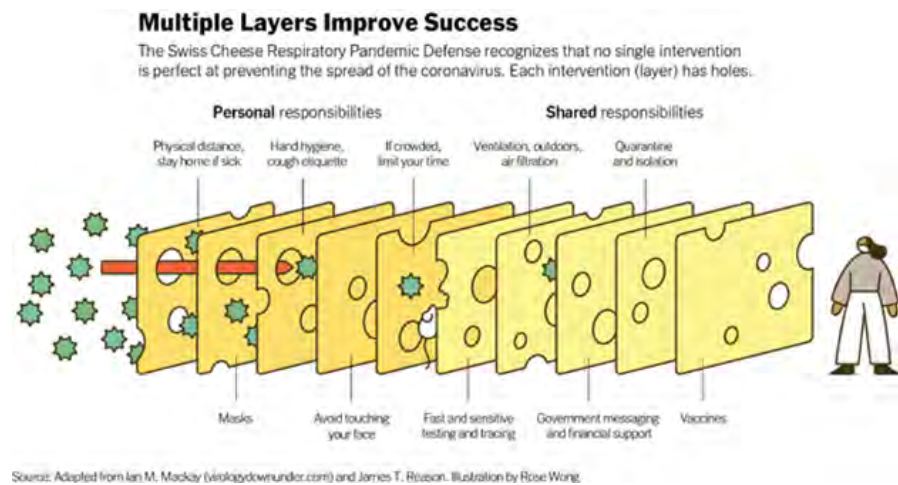


Figure 1: The Swiss Cheese model (Source: Roberts, 2020).

The legacies of the hygienic century: modernization and development

The legacy of the 20th century's thrusts of modernization and development, one medical and one urban, remains important today. Municipal planners and public health officials still deal with both. In the late 1960s, especially, a triumphant medical profession trumpeted victory after victory over microbial infections that had plagued humankind for millennia. At the same time, the growing rate of urbanization in the world led to the assumption that we would soon all live in healthier environments than our mostly nonurban and agricultural forebearers.

First, there was the assumption that medical research and innovation might be able to create a world without (infectious) disease. While never going so far as to say that infectious diseases had disappeared, the US Surgeon General, Dr. William H. Stewart noted in 1969: "Powerful tools have been developed to characterize these diseases in man and in society—the tools of microbiology, epidemiology, and biostatistics... means for preventing or alleviating disease in an individual or en masse have been developed and applied...and never before in man's history has a society reached such a peak of health..." (in Spellberg and Taylor-Blake, 2013). The growing sense of safety from infectious disease weakened society's readiness to prepare and fight emerging

pandemics. Public health as a practice that had courageously improved urban living conditions early in the 20th century had also abandoned its more radical positions of that time and its efficacy been “shrouded by the complacency of good health” (Yong, 2021).

Secondly, at the same time when medical prowess outshone the prudence of public health, the world began to see itself at the brink of becoming majority urban. Originally formulated as a hypothesis by Henri Lefebvre in 1970, we can now attest to the reality that humanity lives in an “entirely urban society” on a planet of “complete urbanization” (Lefebvre 2003). This has meant, as Thomas Bollyky (2019) outlined just months before the Covid-19 pandemic hit the world that “the future of global health is urban health.” Bollyky based his short article at the time on a pithy observation by Jane Jacobs who had predicted in her classic *The Death and Life of Great American Cities* that “Cities were once the most helpless and devastated victims of disease, but they became great disease conquerors.” (cited in Bollyky, 2019).

In subsequent decades, both hypotheses, that we would be largely free of infectious disease and that urbanization acted as an effective bulwark against the spread of such disease, was put to the test repeatedly and with great effects on the life of people. Under the impression of emerging infectious disease (HIV/Aids), Ebola Virus Disease, SARS) in the late 1990s, early 2000s, it was time, then, to reassess the relationship of cities and infection and to develop a new “urban political pathology” that took into account both the changing landscapes of disease (and their political ecologies) and the changing landscapes of urbanization (globalized forms of extended urban form and relationships) that now determined together the conditions under which urban life in the 21st century had to be imagined.

Urban political pathologies in the extended city

In work connected to the study of global suburbanization over the decade prior to the Covid-19 pandemic, we had argued that contemporary extended urbanization, including suburbanization, post-suburbanization and peri-urbanization potentially heightened the vulnerability to emerging and spreading infectious disease. We could detect a new constellation at the nexus of urbanization and infectious disease, that showed that emerging infectious disease is dialectically related to socio-material transformations on the metropolitan edge: demographic change, infrastructure development and governance shifts have been at the core of these developments. Even before Covid-19 made the relationships of urbanization and infectious disease a general experience, there were existing examples of various (re-)emerging infectious disease events and outbreaks around the world that had revealed how extended urbanization had amplified the conditions necessary for the spread of infectious diseases. We had thus called

for future research on the spatialities of health and disease to pay attention to how variegated patterns of extended urbanisation may influence possible outbreaks and the mechanisms through which such risks can be alleviated (Connolly et al., 2020).

This shifting urban political pathology put forth the hypothesis that we now indeed lived in “One (Urban) World” of networked disease (Ali and Keil 2008). The One Health One World campaign (and mode of thinking) that had gained significance in the early years of the century could be understood as a response to the complexity created “by intensified interspecies encounters, growing ecological concerns and the (re-)emergence of infectious diseases, manifesting themselves in the interplay of medical and biological, but also social, cultural and political processes,” many of which were outcomes of the increasing urbanization of the world and the geographical shifts that accompanied that process (Wolf, 2015: 5; 2016).

The geopolitical tectonic shifts during the first two decades of the 21st century were indeed dramatic and reflected a changing planetary urban geography characterized by intense processes of urban concentration and extension (Brenner 2014). We could argue, for example that the outbreak of Severe Acute Respiratory Syndrome (the SARS coronavirus) which affected much of eastern Asia and Canada in 2003 exposed the exoskeleton of the global economy through the global city system where it found most of its victims. The international control centres of Hong Kong, Singapore and Toronto stood out as hubs in the network of that disease, which sent a severe warning around the world at the time that there could be a swift and devastating epidemic event that threatened urban life across several continents in quick succession (Ali and Keil, 2003). Globalization as an economic and cultural phenomenon was still a spectre that loomed but not an experienced reality.

Things changed dramatically in only 15 years. SARS-CoV-2 2020, the virus that causes the disease we call Covid-19, raced around the world in early 2020 and claimed 5 million deaths at the time of this writing, despite unprecedented global health measures that resulted in lockdowns, mobility restrictions and social distancing and even rapid response through massive vaccination that began less than a year after the World Health Organization had declared the disease a pandemic. Covid-19 exposed the flesh and bones of global capitalism and that was a more intensively and extensively globalized capitalism than the one that was hit by SARS a little more than a decade before. Everything was now an “innerland” of capitalism, not just a “hinterland”. This was perhaps most obvious in China itself as became apparent in this observation by a journalist early in the pandemic: “Wuhan [the outbreak’s original epicentre] is one of the ‘newly discovered innerlands of the global production chain as the Chinese coasts have become more expensive” (Zairong 2020).

The expansion of capitalist reach in urban space was accompanied by the continued annihilation of space through time and rapidly accelerated mobility patterns. Today, our means of transportation have gathered speed, and the routes of connectivity have been shortened. At the times of SARS in 2003 the global airline industry transported just under 2 billion annual passengers. When SARS-cov-2 first boarded a plane in the body of a human being, that number had risen to 4.7 billion (<https://www.statista.com/statistics/564717/airline-industry-passenger-traffic-globally/>).

While disease became extremely concentrated in many global urban centres as had its predecessor SARS (among the initially worst hit cities were Wuhan, Milan, Madrid, London, and New York), but it soon became the extended disease of a new and pervasive reality of extended urbanization. Recognizing this shift determined how we construct the narratives of the origin, transmission, outbreak, response, containment, and preparedness for the next pandemic.

It relates to our general beliefs in how we live in this world of extended urbanization. And in the entire urban expanse that now houses 4.4 billion humans out of 7.8 billion total by some measure (<https://www.worldometers.info/world-population/world-population-by-year/>), which is 56 percent, it is some of the weakest, most marginal and peripheral communities that have been most affected. We know about the old as a population as the prime victims of COVID-19. But we must also say that our collective decision to sequester the elderly into underfunded, overcrowded, badly designed, geographically segregated facilities made age a social, not a physical fact on which the virus fed and sought its victims. It has been a social (and sometimes spatial) peripheralization with consequences.

This most recent set of events confirmed in new ways that cities and infectious disease have always had a symbiotic relationship. We know that one makes the other (and vice versa) but it remains an empirical question in each new epidemic event how such interaction takes place in practice. Related questions that became important as scholars and the general public attempted to make sense of the rapid changes that happened them after March 2020: Do cities (still) pay a health penalty? Does urbanization cause outbreaks of emerging infectious disease? Is density good or bad when pandemics hit? How do outbreak response and pandemic preparedness work? Can cities be pandemic-proof? For whom?

Those questions will be answered by scholars and practitioners in the years to come as they sift through the ashes of the infectious fire that burned through the cities of the world. If there is such a thing as a distinct period and form of COVID urbanization, these are the starting points of its characterization:

- We all live in an urban society, the diseases we have most likely are diseases in and of that urban society.
- the urban is not a collection of distinct towns and cities but a set of built, social, and natural environments that are connected through urban lifestyles and priorities shaped by urban life's demands and needs.
- In this urban world, local, and regional jurisdictions remain important, perhaps more than ever, as bounded forms of territorial decision-making and governance areas that are also connected to other such areas regardless of their location in a particular nation state
- urban society produces new types of social conflict and politics which will demand responses from authorities far and wide.

If we could isolate one characteristic from this universal landscape, it might be that COVID-19 presented itself as the disease of the social, spatial and institutional periphery in individual city-regions as much as around the world (Biglieri et al., 2020; for a critique see Mullis, 2021).

Global urban pandemic governance

This finally leads us to the question how to deal with the challenges of this new landscape, whose fault lines were exposed by Covid-19 and the question of global pandemic urban governance. To swing back once more to the experience of SARS in 2003, it was named by Fidler “the first post-Westphalian pathogen” (Fidler 2004) – exploding the nation state based governance that held global health regulations together with the WHO at the centre) -- while the same author reverted to calling COVID-19 a “Westphalian virus.” (Fidler 2020). Fidler’s assessment came early in the pandemic’s life and referred to the jarring nationalist and chauvinistic posturing of the world’s two large superpowers, China and the United States that both positioned themselves in opposition to and outside of the sphere of power that the WHO was supposed to have jurisdiction for.

The WHO had, in fact, made mistakes and it showed weakness in the face of both those superpowers. Once again, it seemed that its International Health Regulations (IHR) that the organization had brought in swiftly after SARS (2005) were a blunt and inflexible instrument in responding to a global pandemic. A feeble attempt at bringing cities into the circle of global health governance in 2009 with a report on Cities and Public Health Crises did not prove robust enough to confront the challenges of Covid-19 with a concerted, WHO-led urban strategy (WHO, 2008).

Yet, cities (and regions) remained important in the COVID-19 narrative, and many central-local conflicts erupted in federal and centralized nation states. There were conflicts of extended urbanization as newly urbanized peripheries where the pandemic had hit hard became hotspots not just for the virus but also for new kinds of pandemic politics related to the specific needs of newcomers, changing patterns of work and life, and an underequipped system of health care services that could not withstand the waves of infections that threatened those communities in late 2020, early 2021, especially the third wave during the winter of 2021.

The suburban hotspots of Brampton and Mississauga, major cities on the western periphery of the Toronto area with majority newcomer populations, many of them from South Asia, were indicative of the pervasive toll the pandemic took in the social, spatial and institutional peripheries of urban regions (Biglieri, et al., 2020). Mayor Patrick Brown of Brampton and Mayor Bonnie Crombie in Mississauga became effective spokespersons for their communities as the pandemic revealed their structural socioeconomic inequalities and lack of government funding in areas such as health care and emergency response: hospital beds, fewer testing centres, fewer tests, longer wait times (Nasser, 2020; Stone, 2021). Brampton showed itself vulnerable due to its residents' dependence on the nearby international airport's jobs, the particular exposure of workers in the city's trucking industry, and on account of the fact that its large immigrant population was connected through international flights to places far away and the preponderance of multi-generational households in immigrant communities. Moreover, outbreaks at workplaces – a chicken processing plant in Brampton in May 2020 and an undisclosed factory in the neighbouring city of Mississauga in September -- demonstrated another aspect of vulnerability that the suburban community has been experiencing. Representatives of affected communities in Brampton, however, have rejected the focus on alleged cultural characteristics such as multigenerational living and diaspora travel as distracting and racist and have urged to instead emphasize the conditions under which these communities live and work, especially structural underfunding and lack to necessary services (Nasser 2020). But the divide was not just of Toronto and its periphery. The so-called “inner suburbs”, a mix of highrise concrete slab housing and single family homes built in the suburban stretches of the city in the second half of the 20th century which have now become home to majority newcomer populations, too, were also hotspots of infection: overrepresented in the pandemic, underserved and ill understood by a public focused on the more secure middle class neighbourhoods in and around the city centre (Yang et al., 2020).

Beyond the reveal: Syndemic Urbanism

In a brief commentary, Richard Horton, editor of the medical journal *The Lancet*, in the fall of 2020 suggested a syndemic approach to understanding the ongoing pandemic as experts and citizens alike realized that COVID-19 would not just go away. This approach is useful in the context of urban practice and planning as it reveals biological and social interactions that are important for prognosis, treatment, and health policy: "The most important consequence of seeing COVID-19 as a syndemic is to underline its social origins. The vulnerability of older citizens; Black, Asian, and minority ethnic communities; and key workers who are commonly poorly paid with fewer welfare protections points to a truth so far barely acknowledged—namely, that no matter how effective a treatment or protective a vaccine, the pursuit of a purely biomedical solution to COVID-19 will fail" (Horton, 2020). As we would learn much later, this merging of biomedical thinking with social science based insights was also a powerful tool to understand the efficacy of vaccine rollouts, once available, that tended to favour more powerful and wealthy populations both inside individual urban regions and across the globe. It confirmed that biomedical interventions alone would not be able to stem infections. Approaches would need to be based in social action and the political will for change.

Can we then speak of syndemic planning and design?

Urban planners and designers grapple with the literal and metaphorical blueprints of urbanism beyond the pandemic (Florida et al., 2021). Much hope was placed at the beginning of the pandemic on the potential catalytic effects of the pandemic on urbanism (Keesmaat, et al., 2020). While jurisdictions at all levels are in the process of opening up (but in the presence of a fourth wave of infections) in the fall of 2021, the debate remains wide open: it varies from attempts to recur to known categories of urbanism at one end and to wild speculation about the urban future at the other (Elsheshtawy, 2021).

In light of the syndemic lessons from the events of the two plague years make the way(s) forward ambiguous. There have been the boosters. Richard Florida ventured to say early on, as one reporter put it, that "while some families and older people may leave city centres for the suburbs or the countryside in the wake of the pandemic, their departure will create opportunities for younger people" (Fairs, 2020). He noted specifically that "What we see throughout history, and what we're seeing now, is that cities are the kind of place that young people have to go. ... And I think that's what we're going to find: that young people, artistic creatives, have a mass migration back to cities. ... If you're a young person, and you want to establish your career, you want to meet other young people, you don't want to sit in your parents' basement forever ... artists and creatives have been critical to revitalizing cities, especially in the past century. And they will be so in the current crisis."

The numbers on inner city revival remain ambiguous, though, as the traditional office centres remain deserted and even in a post-vaccination urban public sphere life remains awkwardly reduced in intensity and recovery remains slow. For example, “the volume of weekday workers in Toronto’s financial district is still down by 77 per cent” at the time of writing (Saba, 2021). But it is not just the downtown that is suffering. We found in a study on the effects of the pandemic on housing markets in Toronto that “Covid-19 interrupted and exacerbated the economic growth model built on the suburban–financial nexus on which the Ontario economy depends” (Ucoglu et al., 2021: 364). Some are decamping for “Zoomtows” where COVID geographies manifest in technologically mediated de-agglomeration or privilege driven work-life balance re-centralization (Smith, 2020).

Saskia Sassen takes offers a different take on the postpandemic urban condition by stressing the ways in which humans must be in the centre of the recovery:

Across the centuries, we have done vast migrations to escape negative conditions and find better worlds. Today’s presence of the coronavirus feels like we have no space to run to. And we cannot escape. The only option is to stay in spaces surrounded by big walls and windows we can close.

And yet, this is a temporary condition, even though a recurrent one. Most of us humans whom the virus penetrated, have survived, but often barely. And far too many died.

But the fact that a majority of us survived matters. It matters not only because it tells us we can survive it. It also matters because its presence and its failure to kill most of us is significant. And it tells us that we can have a chance to survive it, but that chance needs to be made and developed. It does not fall from the sky ready made to defend us. We need to protect ourselves, and whenever it is an option we need to alert or help those who are at risk and do not know it. We cannot be silly or mindless. (Sassen, 2020).

In the end, the postpandemic city confronts mostly a political challenge: “Much as they affect the body, pandemics affect the body politic,” quipped Simon Lewsen (2020) in a Canadian magazine. That body politic today is largely synonymous with the city which has prompted some experts to call for “seeing COVID-19 through an urban lens” (Acuto et al., 2020).

Through this lens, the syndemic realities of the pandemic became clear. As Kim Phillips-Fein (2020) has written about New York City, pointing way beyond idiosyncrasy and

place, in both historical and geographical senses and teasing out the general dynamics of class and race in the city:

The virus held up a mirror to the city that revealed a very different image from that of a gleeful elegance and striving opportunity: a distorted, cruel urban landscape divided between those with the means and resources to depart and those who had no choice but to keep taking the subway, even as the viral wave crested. Zip code maps showing infection rates in the Bronx, Brooklyn, and Queens compared with those in Manhattan told the story. When George Floyd was killed in Minneapolis, his death seemed to magnify the vulnerability, racism, and exclusion already evident, and New York, like many other places in the United States, justifiably erupted in protest.

Beyond the reveal

It became fashionable during the pandemic to speak of the revealing capacities of the virus. It showed us the cracks of the urban society that we deemed safe and sheltered from disease, at least in the West. Yet, it became clear that the virus reveals and it hides at the same time. It does not act on its own. In this sense, we cannot afford to let the virus be political, we have to be political ourselves. Viruses don't plan cities. We need to ask for the change we want and need. The syndemic nature of the crisis won't allow us to forget that the spatial grammar of the pandemic is now also the spatial grammar of the city. And the syndemic nature of the crisis opened up a perspective towards a world of permanent and rising risk in today's urban society.

There are now shades of adaptability: Will there be a normal to plan for? As we ask this question, those of us in the West, in cities like New York, Milan or Toronto need to continue to learn from elsewhere: "Instead of the totalizing and singular narratives that the pandemic has produced, we urge a focus on quotidian formations of collective life, a way of understanding the pandemic and the world that is attuned to southern urban processes and experiences."

(Bhan, et al., 2020)

Bibliography

Acuto, M.; Larcom, S.; Keil, R. et al. (2020): Seeing COVID-19 through an urban lens.

Nature Sustainability; <https://doi.org/10.1038/s41893-020-00620-3>.

Bascaramurty, Dakshana, Vrunda Bhatt and Fred Lum (2021) Impossible choices: How this Brampton community explains Canada's Covid-19 crisis like no other, The Globe and Mail, May 20; <https://www.theglobeandmail.com/canada/article-l6p-brampton-english/>

Bhan, G., Caldeira, T., Gillespie, K., & Simone, A. (2020, August 3). The pandemic, southern urbanisms and collective life. *Environment and Planning D: Society and Space*. <https://www.societyandspace.org/articles/the-pandemic-southern-urbanisms-and-collective-life>

Biglieri, Samantha, Lorenzo De Vidovich & Roger Keil (2020): City as the core of contagion? Repositioning COVID-19 at the social and spatial periphery of urban society, *Cities & Health*, DOI: 10.1080/23748834.2020.1788320

Bollyky, Thomas (2019) The Future of Global Health Is Urban Health, Council on Foreign Relations, January 31; <https://www.cfr.org/article/future-global-health-urban-health>

Connolly, C., Keil, R., & Ali, S. H. (2021). Extended urbanisation and the spatialities of infectious disease: Demographic change, infrastructure and governance. *Urban Studies*, 58(2), 245–263. <https://doi.org/10.1177/0042098020910873>

Elsheshtawy, Yasser (2021) 'Build Back Better' or 'Business as usual'? Notes on a Post-Covid Urbanization Paradigm in the Arab World and Beyond, *Built Environment*, 47,3: 292-310.

Fairs, Marcus (2020) "No evidence" that urban density helps spread of coronavirus says Richard Florida, *dezeen*, November 2; <https://www.dezeen.com/2020/11/02/coronavirus-cities-affordable-creatives-richard-florida/>

Florida, Richard, Andrés Rodríguez-Pose, and Michael Storper (2021) Cities in a post-COVID world, *Urban Studies*, DOI: 10.1177/00420980211018072

Horton, Richard (2020) "Offline: COVID-19 Is Not a Pandemic." *The Lancet* 396, no. 10255: 874.

Keesmaat, Jennier, Kwame McKenzie, Richard Florida (2020) Canada's New Normal begins in our cities, *The Globe and Mail*, May 23.

Lewsen, Simon (2020) The Spanish Flu Rewrote History. Will This Pandemic Do the Same?, *The Walrus*, July 16; <https://thewalrus.ca/the-spanish-flu-rewrote-history-will-this-pandemic-do-the-same/>

Lou, Ethan (2020) Why We're So Bad at Disaster Planning, *The Walrus*, September 29; <https://thewalrus.ca/why-were-so-bad-at-disaster-planning/>

Nasser, Shanifa (2020): Brampton has emerged as one of Ontario's COVID-19 hotspots, but experts urge caution on where to lay blame. *CBC News*, September 14;

<https://www.cbc.ca/news/canada/toronto/brampton-coronavirus-covid19-southasian-1.5723330>.

Nuccitelli, Dana (2013) The 5 stages of climate denial are on display ahead of the IPCC report, *The Guardian*, September 16; <https://www.theguardian.com/environment/climate-consensus-97-per-cent/2013/sep/16/climate-change-contrarians-5-stages-denial>

Phillips-Fein, Kim (2020) The Metamorphosis, *The Nation*, October 19; <https://www.thenation.com/article/society/saving-american-cities-lizabeth-cohen/>

Ratliff, E. (2020): We Can Protect the Economy From Pandemics. Why Didn't We?

Wired, June 16, <https://www.wired.com/story/nathan-wolfe-global-economic-fallout-pandemic-insurance/>

Roberts, Siobhan (2020) The Swiss Cheese Model of Pandemic Defense, *New York Times*, December 5; <https://www.nytimes.com/2020/12/05/health/coronavirus-swiss-cheese-infection-mackay.html>

Saba, Rosa (2021) Downtown put to the test, *Toronto Star*, November 10, B1.

Sassen, Saskia (2020) The city and the virus, *Shapes*, June 4; <https://www.iberdrola.com/shapes-en/saskia-sassen-crisis-coronavirus>

Schweizer, Pia-Johanna and Ortfried Renn (2019) Governance of systemic risks for disaster prevention and mitigation, *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, vol. 28 no. 6 DOI: <https://doi.org/10.1108/DPM-09-2019-0282>

Smith, Lilly (2020) 'Zoom towns' are exploding in the West, *Fast Company*, October 17; <https://www.fastcompany.com/90564796/zoom-towns-are-exploding-in-the-west>

Spellberg, B., Taylor-Blake, B. On the exoneration of Dr. William H. Stewart: debunking an urban legend. *Infect Dis Poverty* 2, 3 (2013). <https://doi.org/10.1186/2049-9957-2-3>

Stone, Laura (2021) COVID-19 has brought Patrick Brown back to prominence. Is all forgiven?, *The Globe and Mail*, May 17; <https://www.theglobeandmail.com/canada/article-covid-19-has-brought-patrick-brown-back-to-prominence-is-all-forgiven/>

Taylor, Z. J. (2020). The real estate risk fix: Residential insurance-linked securitization in the Florida metropolis. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 52(6), 1131–1149. <https://doi.org/10.1177/0308518X19896579>

The Lancet Microbe (2020) Editorial: COVID-19: we will not be returning to the old normal, *The Lancet Microbe*, October, DOI:[https://doi.org/10.1016/S2666-5247\(20\)30151-8](https://doi.org/10.1016/S2666-5247(20)30151-8)

Murat Üçoğlu, Roger Keil and Seyfi Tomar (2021) Contagion in the Markets? Covid-19 and Housing in the Greater Toronto Area, *Built Environment*, 47, 3, Autumn, 355-366(12), DOI: <https://doi.org/10.2148/benv.47.3.355>

WHO (2008) Cities and public health crises: report of the international consultation, 29-30 October 2008, Lyon, France; <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-HSE-IHR-LYON-2009-5>

Wolf, Meike (2015) Is there really such a thing as "one health"? Thinking about a more than human world from the perspective of cultural anthropology, *Social Science & Medicine*,

129, 5-11; <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.06.018>

Wolf, Meike (2016): Rethinking urban epidemiology. Natures, networks and materialities. *International Journal of Urban and Regional Research* 40, 5: 958-982.

Yang, Jennifer, Kate Allen, Rachel Mendleson and Andrew Bailey (2020) Toronto's COVID-19 divide: The city's northwest corner has been 'failed by the system', *Toronto Star*, June 28; <https://www.thestar.com/news/gta/2020/06/28/torontos-covid-19-divide-the-citys-northwest-corner-has-been-failed-by-the-system.html>

Yong, Ed (2021) How Public Health Took Part in Its Own Downfall, *The Atlantic*, October 23; <https://www.theatlantic.com/health/archive/2021/10/how-public-health-took-part-its-own-downfall/620457/>

Zairong, X. (2020): COVID-19: on the epistemic condition. *Open Democracy*, April 6; <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/covid-19-epistemiccondition/>.

Virüsün Ötesinde: Risk ve Belirsizlik Zamanlarında Kentsel Araştırma ve Planlama

Roger Keil

Çevresel ve Kentsel Değişim Fakültesi, York Üniversitesi, Toronto

Giriş

Pandemi deneyimi bizlere gösterdi ki bizler giderek artan riskler ve belirsizliklerle karşı karşıya kaldığımız kentsel bir dünyada yaşıyoruz. Aslında, birçok yönden her zaman belirsizliklerle dolu bir dünyada yaşıyorduk. Görünüşe göre değişen şey, dünyamızı şekillendiren kentsel yaşam pratiklerinin baskınlığıdır. Şöyle ki, Kanadalı gazeteci Ethan Lou'nun gözlemlediği gibi kentsel dünya kendisiyle birlikte artan derecede bir karmaşıklık getirmektedir: "Artan karmaşıklıkla birlikte dünyamız, her biri uzmanların en sert uyarılarıyla gelen, her an gerçekleşebilecek felaket ve afetlere açık hale geldi." Ancak, Nijerya-Amerikalı yazar Teju Cole'un hatırlattığı gibi bu durum sadece bir bakış açısı sorunsalı olabilir: "Korunaklı bir dünyada yaşamak bir tehlike arz etmektedir ve bizler afetlere karşı tamamen hazırlıksız olan ilk insan jenerasyonunun üyeleriyiz." Bu korunaklı dünya, tabii ki de dünya halklarının çoğunluğu tarafından paylaşılmıyor. Aksine, bahsedilen bu korunaklı dünya "Batı" olarak nitelendirdiğimiz zamana ve mekana özgü olma özelliği taşıyor." Bu deneyim yelpazesinin dışında kalan bilim insanlarının, bunun yerine, "pandemi 'öncesi' ve 'sonrası' olarak bu kadar net bir şekilde bölünemeyen ve 'kriz' ile 'gündelik hayatın' bu kadar net bir şekilde birbirinden ayrılmadığı yaşam

dünyalarına bakmamız konusunda ısrar etmeleri şaşırtıcı değil. Burada yaşam dünyaları olarak tasvir edilen ise ağır beklenmedik durumlarla bölünmemiş ve muazzam mikro ölçekli spekülasyonların ve bağıntılı risklerin yeniden düzeltim süreçlerini provoke eden yerlerdir.” (Bhan, et al., 2020). Aslına baktığımız zaman, pandemi kentsel toplulukları etkileyen tek ya da en büyük kriz olmamakla birlikte henüz ayrı bir zaman-mekan mevkisine dahi görünür şekilde ayrılmış durumda değildir.

Dolayısıyla, bu kısa bölümde yaptığım gibi, kentleşme ve hastalık ilişkisini şu bağlamda sormak faydalı olabilir: Ne değişti? Kentsel pandemi yönetişi ve planlaması nasıl bir rol oynadı ya da daha doğrusu, öncesi ve sonrası duygusunun ciddi şekilde sarsıldığını kabul ederek, şimdi her yerde müdahaleden hazırlığa geçerken hala bir rol oynuyor mu? Ayrıca pandeminin beraberinde getirdiği toplumsal bölünmenin ortaya çıkmasının ötesinde ne olduğunu soruyoruz ve göreceğimiz gibi bunun sendromik şehircilik olduğunu ileri sürüyoruz.

Acil Durumlar ve Risklerle Dolu (Kentsel) Bir Dünya

Schweizer ve Renn (2019), risk, tehlikeler, acil durumlar ve krizler üzerine yaptıkları çalışmada, “Tehlikeler doğal olsa da, afetler değildir” ifadesinde bulunmuşlardır. 2020'nin ikinci yarısında bir noktada Tıp dergisi The Lancet'in açıklamasıyla bu durum daha açık hale geldi. The Lancet (2020), SARS-CoV-2'nin bulaşmasını sınırlamak için temel önlemlerin kalıcı olduğu konusunda insanları güçlü bir şekilde etkilemenin zamanının geldiğini ve yeni normalin bu olduğunu ifade etti. Yine de, nüfusun yoğunluğunun yaşadığı kalıcı krizler kavramını genişletmek için (bkz. Bhan ve diğerleri, 2020), Batı'nın şehirlerinde yeni normal olarak görünen şeyin, Küresel Güney'in birçok şehrinde her zaman normal olduğunu söyleyebiliriz. Gerçekten de, aradaki birçok şehirde ve gezegensel kentsel toplumumuzdaki tüm şehirlerde artık bu deneyimleri, gelişmiş sağlık sistemleri, kurumsallaşmış halk sağlığı ve sosyal refah hükümleri ile küresel kuzeyin zengin şehirlerinde bile iç içe geçmiş durumda buluyoruz. Şehirlerin tüm bölümleri hastalık tarafından harap edildi. Yaşadığım Toronto bölgesinde, düşük gelir, temel iş, toplu taşımaya bağımlılık, aşırı kalabalık yaşam koşulları, yeni gelen statüsü, ırk ayrımcılığı vb. gibi risk faktörlerinin birleştiği birçok alan, enfeksiyon ve ölümlerden özellikle çok etkilendi ve başlangıçta yavaş veya gecikmeli aşılama maruz kaldı (Bascaramurty, Bhatt ve Lum, 2021).

Covid-19 pandemisi sırasında birçok kişinin yaşadığı katlanmış ve basmaklı krizin bu gözlemi, sistemik risk kavramına yol açmaktadır. Schweizer ve Renn (2019: 862) bunları, değişken sosyal konumları veya eğilimleri nedeniyle farklı popülasyonların eşit olmayan şekilde maruz kaldığı afetleri kışkırtan veya etkileyen jeofizik tehlikeler (örneğin, tsunamileri tetikleyen depremler), biyolojik tehlikeler (iklim değişikliğinin daha fazla hastalığa neden olması) ve çoklu antropojenik süreçler olarak isimlendirmektedir.

Bu tür bileşik ve basamaklı durumlardan (kentsel ortamlarda giderek daha fazla karşılaştığımız) ortaya çıkan sistemik riskler, yüksek karmaşıklık ile karakterize edilir, doğaları gereği sınır ötesi ve küreseldir, tetikleme ve etki arasında karmaşık (“stokastik”) ilişkiler gösterir, doğrusal değildir ve kritik eşik (devrilme noktası) içerir ve bunlara verilen yanıt, potansiyel yıkıcı etkileriyle ilgili olarak algılama ve düzenlemede gecikmeden muzdariptir (Schweizer ve Renn, 2019: 863-4).

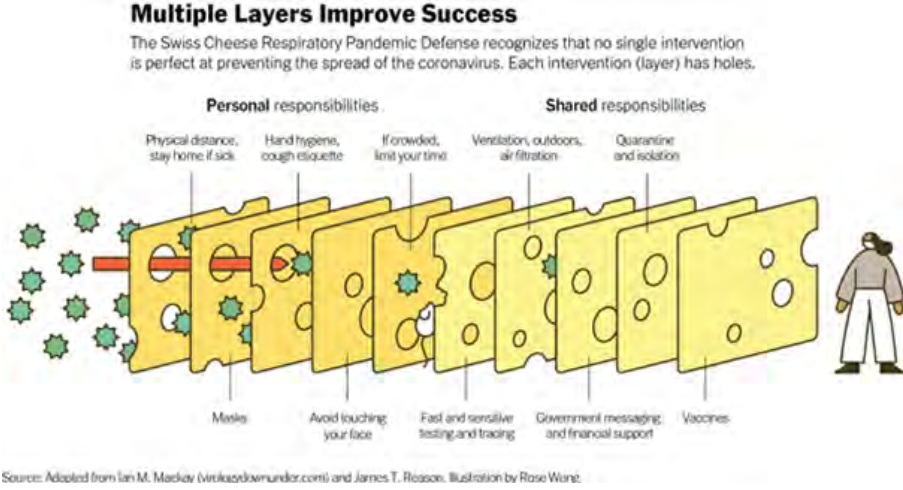
Daha da önemlisi, belediye çalışmaları açısından, sistemik riskin yönetilmesi, yeni ortaya çıkan bulaşıcı hastalıkların ekonomik ilişkiler için içerebileceği (sistemik) riski anlamak için hastalık modelleyicilerinin, virologların, epidemiyologların tahmin kapasitelerini kullanan sigorta endüstrisi tarafından artık önemli bir konu haline geldi. Genellikle 100 yıllık sel veya deprem tahminleri gibi olaylar için uygulanan kontrol tarihleri, artık bulaşıcı hastalık dünyasında karşılık buluyor. Sektör, herhangi bir katılımcının bilfiil “korku kataloğu” olarak tanımladığı “Duygu İndeksi” gibi araçlar uyguluyor. Bu bağlamda, pandemilere karşı bahis oynamak, şehir planlamasının ana bileşeni olan zaman anlayışını manipüle etmeyi içeren bir planlama oyunudur (Ratliff, 2020).

“Sigorta bağlantılı menkul kıymetler (Insurance-linked securitization /ILS), bu özel birikim düzenini iklim riskinden korumada giderek daha önemli bir rol oynadığı için, iklimsel acil durumlarda, sigorta riskinin finansallaşması gerçekten de kentsel siyasetinin ve siyasanın daha genel bir özelliği haline geldi. ILS bir dönüştürücü görevi görmektedir: Büyük ölçüde ABD ve Avrupalı kurumsal yatırımcılardan alınan sermaye, reasürans veya sigortacılar için sigortaya dönüştürülür” (Taylor, 2020: 2). Muhtemelen bu düşünce ve operasyon tarzının pandemi sonrasında şehri gelecekteki salgınlara hazırlama şeklimiz üzerinde de etkileri olacaktır.

Benzer şekilde inkar, kentsel halk sağlığı savunucularının ortaya çıkan hastalık tehditlerini halka iletmede karşılaştığı bir sorun olmuştur. Bu, paradoksal olarak, karantinalar, sosyal mesafeler gibi insanların zihninde taze olan ve aktif baskı ve direnişe maruz kalmalarına neden olan deneyimlerle bir pandemi sonrası durumda daha da zor olabilir. İklim değişikliğiyle ilgili olarak, bilim adamları iklim inkarının (climate denial) beş aşamasından söz ettiler: 1) Sorunun Var Olduğunu Reddet; 2) Bizlerin Neden Olduğunu Reddet; 3) Bir Sorun Olduğunu Reddet; 4) Çözebileceğimizi Reddet; ve 5) Çok Geç (Nuccitelli, 2013). İnkâr söylemlerine, özel ve kamusal davranış biçimlerine dikkat çekmek için sistematik bir kampanyayla karşı çıkılmalıdır ve yine mevcut bir pandemiye herhangi bir müdahalenin karmaşıklığını ve bir sonrakine hazırlıklılığı göstermek için kamusal önlemlerin uygulanmasıyla karşı çıkılmalıdır. Avustralyalı virolog Ian Mackay, Covid-19 salgınının başlarında, alanında uzmanların uzun süredir değer verdiği “İsviçre Peyniri modelini” bir virüsün neden olduğu solunum yolu hastalığına uyarladı (Roberts, 2020). Kentsel eylem, yerel halk sağlığı ve kentsel planlama hem kişisel sorumluluklar alanında

davranışı teşvik etmede hem de paylaşılan sorumluluklar alanında kurumsal tepkileri etkinleştirmede aşağıda da görülebileceği gibi merkezi bir role sahiptir (bkz. Şekil 1).

Kentleşme ve Hastalık: Ne Değişti?



Şekil 1: İsviçre Peyniri Modeli (The Swiss Cheese Model) (Kaynak: Roberts, 2020).

Hijyenik yüzyılın mirası: Modernleşme ve Kalkınma

Biri tıbbi ve diğeri kentsel anlamda 20. yüzyılın modernleşme ve kalkınma hamlelerinin mirası bugün hala önemini korumaktadır. Kentsel plancıları ve halk sağlığı çalışanları hala her ikisiyle de ilgileniyor. Özellikle 1960'ların sonlarında, büyük başarı kazanmış hekimlik mesleği, binlerce yıldır insanlığın başına dert olan mikrobik enfeksiyonlara karşı zafer üstüne zafer ilan etti. Aynı zamanda, dünyadaki artan kentleşme hızı, yakında hepimizin çoğunlukla kırsal ve tarımsal alanda yaşayan atalarımızdan daha sağlıklı ortamlarda yaşayacağımız varsayımına yol açtı.

İlk olarak, tıbbi araştırma ve inovasyonun (bulaşıcı) hastalısız bir dünya yaratabileceği varsayımı vardı. ABD Federal Hükümeti Kamu Sağlığı Sözcüsü Dr. William H. Stewart, hiçbir zaman bulaşıcı hastalıkların ortadan kalktığını söyleyecek kadar ileri gitmemekle birlikte, 1969'da şu ifadeleri kullandı: "[...]Bu hastalıkları insanda ve toplumda karakterize etmek için mikrobiyoloji araçları, epidemiyoloji ve biyoistatistik gibi birçok güçlü araç geliştirildi [...] bir bireyde veya toplu halde hastalıkları önleme veya hafifletme araçları geliştirildi ve uygulandı[...] ve insanlık tarihinde daha önce hiçbir toplum bu kadar sağlık zirvesine ulaşmadı[...]" (Spellberg ve Taylor-Blake, 2013) . Bulaşıcı hastalıklara karşı artan güvende olma hissi, toplumun ortaya çıkan salgınlara hazırlanma ve bunlarla mücadele etme hazırlığını zayıflattı. 20. yüzyılın başlarında kentsel yaşam koşullarını

cesurca iyileştiren bir uygulama olarak halk sağlığı, o zamanın daha radikal konumlarını da terk etmiş ve etkinliği “sağlığın rehavetiyle örtülmüştür” (Yong, 2021).

İkinci olarak, aynı zamanda, tıbbi hüner halk sağlığının sağduyusunu gölgede bıraktığında, dünya kendisinin büyük bölümünün kentsel hale gelmesinin eşliğinde görmeye başladı. İlk olarak 1970’de Henri Lefebvre tarafından bir hipotez olarak formüle edilmiş, insanlığın “tamamen kentsel bir toplum” içinde “tam bir kentleşme” gezegeninde yaşadığı gerçeğini artık doğrulayabiliriz (Lefebvre 2003) sonucuna varılmıştır. Bu, Thomas Bollyky’nin (2019) Covid-19 pandemisinin dünyayı sarmasından sadece aylar önce ana hatlarıyla belirttiği gibi, “küresel sağlığın geleceği kent sağlığıdır” anlamına geliyordu. Bollyky, o zamanki kısa makalesini, klasik The Death and Life of Great American Cities’de şu öngöründe bulunan Jane Jacobs’un özlü bir gözlemine dayandırdı: “Şehirler bir zamanlar hastalıkların en çaresiz ve harap kurbanlarıydı, ancak büyük hastalık fatihleri haline geldiler.” (Bollyky, 2019’dan alıntılanmıştır).

Sonraki yıllarda, bulaşıcı hastalıklardan büyük ölçüde kurtulacağımıza ve kentleşmenin bu tür hastalıkların yayılmasına karşı etkili bir siper görevi gördüğüne dair her iki hipotez de, insanların yaşamları üzerinde büyük etkilerle tekrar tekrar teste tabi tutuldu. 1990’ların sonunda, 2000’lerin başında ortaya çıkan, 21. yüzyılda kent yaşamının tasavvur edilmesi gereken koşullarını birlikte belirleyen bulaşıcı hastalıkların (HIV/Aids, Ebola Virüsü Hastalığı, SARS) etkisi altındayken şehirler ve enfeksiyon ilişkisini yeniden değerlendirmek ve hem değişen hastalık (ve bunların politik ekolojilerini) hem de değişen kentleşme manzaralarını (genişletilmiş kentsel biçim ve ilişkilerin küreselleşmiş biçimleri) hesaba katan yeni bir “kentsel politik patoloji” geliştirmenin zamanı gelmişti.

Genişletilmiş Şehirde Kentsel Politik Patolojiler

Covid-19 pandemisi öncesi on yıl boyunca küresel banliyöleşme çalışmasıyla bağlantılı bir çalışmada, sehircilikte banliyöleşme, banliyöleşme sonrası ve çeperde kentleşme dahil olmak üzere modern genişletilmiş şehirleşmenin, ortaya çıkan ve yayılan bulaşıcı hastalıklara karşı savunmasızlığı potansiyel olarak artırdığını iddia etmiştik. Kentleşme ve bulaşıcı hastalık bağlantı noktasında, ortaya çıkan bulaşıcı hastalıkların metropol uçtaki sosyo-materyal dönüşümlerle diyalektik olarak ilişkili olduğunu gösteren yeni bir ilişkisel grup tespit edebildik: demografik değişim, altyapı gelişimi ve yönetim değişimleri bu gelişmelerin merkezinde yer aldığını saptadık. Covid-19, kentleşme ve bulaşıcı hastalık ilişkilerini genel bir deneyim haline getirmeden önce bile, dünya çapında (yeniden) ortaya çıkan çeşitli bulaşıcı hastalık olaylarının ve salgınlarının mevcut örnekleri genişleyen kentleşmenin bulaşıcı hastalıkların yayılması için gerekli koşulları nasıl güçlendirdiğini ortaya koydu. Bu nedenle, genişletilmiş kentleşmenin çeşitlenen modellerinin olası salgınları ve bu tür risklerin hafifletilebileceği mekanizmaları nasıl etkileyebileceğine dikkat etmek için ve sağlık ve hastalığın mekansallıkları hakkında gelecekteki araştırmalar için çağrıda bulunduk (Connolly ve diğerleri, 2020).

Bu değişen kentsel politik patoloji, şimdi gerçekten de entegre hastalıkların “Tek (Kentsel) Dünyasında” yaşadığımız hipotezini ortaya koyuyor (Ali ve Keil 2008). Yüzyılın ilk yıllarında önem kazanan Tek Sağlık Tek Dünya kampanyası (ve düşünce biçimi), yoğunlaştırılmış trlar arası karşılaşmaların, artan ekolojik kaygıların ve bulaşıcı hastalıkların (yeniden) ortaya çıkmasının yarattığı karmaşıklığa, hem tıbbi ve biyolojik etkileşimde hem de sosyal, kültürel ve politik süreçlerde bir yanıt olarak anlaşılabilir. Bunların birçoğu dünyanın artan kentleşmesinin ve bu sürece eşlik eden coğrafi değişimlerin sonuçlarıydı (Wolf, 2015: 5; 2016).

21. yüzyılın ilk yirmi yılındaki jeopolitik tektonik değişimler gerçekten çarpıcıydı ve aşırı kentsel yoğunlaşma ve yayılma süreçleriyle karakterize edilen değişen bir gezegensel kentsel coğrafyayı yansıtıyordu (Brenner, 2014). Örneğin, 2003 yılında Doğu Asya ve Kanada'nın çoğunu etkileyen şiddetli Akut Solunum Sendromu (SARS koronavirüsü) salgınının, kurbanlarının çoğunu bulduğu küresel şehir sistemi aracılığıyla küresel ekonominin dış iskeletini açığa çıkardığını iddia edebiliriz. Hong Kong, Singapur ve Toronto'nun uluslararası kontrol merkezleri, hızlı bir şekilde art arda birkaç kıtada kentsel yaşamı tehdit eden hızlı ve yıkıcı bir salgın olayının olabileceğine dair tüm dünyaya ciddi bir uyarı gönderen bu hastalık ağındaki merkezler olarak öne ıktı (Ali ve Keil, 2003). Ekonomik ve kültürel bir fenomen olarak küreselleşme, hâlâ görünen ama deneyimlenmeyen gerçeklik olan bir hayaletti.

Sadece 15 yılda işler önemli ölçüde değişti. Covid-19 olarak adlandırdığımız hastalığa neden olan virüs olan SARS-CoV-2 2020, karantinalar, hareket kısıtlamaları ve sosyal mesafe ile sonuçlanan benzeri görülmemiş küresel sağlık önlemlerine, hatta Dünya Sağlık rgt'nün hastalığı pandemi ilan etmesinden bir yıldan kısa bir süre sonra başlayan kitlesel aşılama yolunun hızlı bir şekilde yanıt vermesine rağmen, 2020'nin başlarında dünya çapında bir etkiye sahip oldu ve bu yazının yazıldığı sırada 5 milyon lme sebebiyet verdi. Covid-19, küresel kapitalizmin etini ve kemiğini ortaya çıkardı ve bu, on yıldan biraz daha uzun bir süre önce SARS'ın vurduğu kapitalizmden daha yoğun ve kapsamlı bir şekilde küreselleşmiş bir kapitalizmdi. Artık her şey sadece bir “art bölge”(hinterlant) değil, kapitalizmin “i bölgesi” idi. Bu, pandeminin başlarında bir gazetecinin şu gözleminde açıkça görüldüğü gibi, belki de en çok Çin'in kendisindeydi: “Wuhan(salgının gerçek merkez ss), Çin kıyıları daha pahalı hale geldiğinden, küresel üretim zincirinin yeni keşfedilen i bölgelerinden biridir” (Zairong 2020) şeklinde ifade edilmişti.

Kapitalist erişimin kentsel mekanda genişlemesine, mekanın zaman içinde sürekli olarak yok edilmesi ve hızlandırılmış hareketlilik kalıpları eşlik etti. Günümüzde ulaşım araçlarımız

hızlanmış, bağlantı yolları kısalmıştır. 2003 yılındaki SARS döneminde, küresel havayolu endüstrisi yılda 2 milyardan az yolcu taşıırken SARS-cov-2 insan vücudunda uçağa ilk bindiğinde bu sayı 4,7 milyara yükselmişti. (<https://www.statista.com/statistics/564717/airline-industry-passenger-traffic-globally/>)

Hastalık, atası olan SARS'ta (başlangıçta en kötü etkilenen şehirler arasında Wuhan, Milano, Madrid, Londra ve New York yer alıyordu) olduğu gibi birçok küresel kent merkezinde aşırı derecede yoğunlaşırken, kısa süre sonra yeni ve yaygın bir genişletilmiş kentleşme gerçeğinin yaygın hastalığı haline geldi. Bu değişimin farkına varmak, bir sonraki pandeminin kaynak, bulaşma, salgın, müdahale, kontrol ve hazırlık hikayelerinin nasıl inşa edileceğini belirledi. Bu genişletilmiş kentleşme dünyasında nasıl yaşadığımıza dair genel inanışlarımızla ilgilidir ve bir ölçüye göre (<https://www.worldometers.info/world-population/world-population-by-year/>) toplam 7,8 milyardan 4,4 milyar insanı barındıran kentsel alanın tamamında, yani yüzde 56'sında, en çok etkilenenler, en zayıf, en marjinal ve çeperdeki topluluklardan bazılarıdır. Nüfus olarak yaşlıları COVID-19'un başlıca kurbanları olarak biliyoruz. Ama şunu da söylemeliyiz ki, yaşlıları yetersiz finanse edilen, aşırı kalabalık, kötü tasarlanmış, coğrafi olarak ayrılmış tesislere ayırma konusundaki toplu kararımız, yaşı virüsün beslendiği ve kurbanlarını aradığı fiziksel bir olgu değil, sosyal bir olgu haline getirdi. Sonuçlarıyla birlikte sosyal (ve bazen mekansal) bir çeperleşme oldu.

Bu en son olaylar dizisi, şehirlerin ve bulaşıcı hastalıkların her zaman simbiyotik bir ilişkiye sahip olduğunu yeni yollarla doğruladı. Birinin diğerini (ve tersi) yarattığını biliyoruz, ancak her yeni salgın olayında bu tür bir etkileşimin pratikte nasıl gerçekleştiği ampirik bir soru olarak kalıyor. Bilim insanları ve genel halk Mart 2020'den sonra meydana gelen hızlı değişiklikleri anlamlandırmaya çalışırken önem kazanan ilgili sorular, "Şehirler (hala) bir sağlık cezası mı ödüyor?", "Kentleşme, ortaya çıkan bulaşıcı hastalık salgınlarına mı neden oldu?", "Pandemiler sarsıldığında yoğunluk iyi mi kötü mü?", "Salgına yanıt verme ve pandemi hazırlığı nasıl çalışır?", "Şehirler pandemiye dayanıklı olabilir mi?", "Kimin için?" olarak gündeme geldiler.

Bu sorular, gelecek yıllarda dünya şehirlerini yakan bulaşıcı yangının küllerini elerken bilim insanları ve uygulayıcılar tarafından cevaplanacak. COVID kentleşmesinin ayrı bir dönemi ve biçimi diye bir şey varsa, karakterize edilmesinin başlangıç noktaları şunlardır:

- Hepimiz bir şehir toplumunda yaşıyoruz, sahip olduğumuz hastalıklar büyük ihtimalle o şehir toplumunun içindeki hastalıklardır.
- Kent, farklı kasaba ve şehirlerden oluşan bir koleksiyon değil, kentsel yaşam tarzları ve kentsel yaşamın talep ve ihtiyaçları tarafından şekillendirilen öncelikler aracılığıyla birbirine bağlanan bir dizi yapı, sosyal ve doğal ortamdır.

- Bu kentsel dünyada, yerel ve bölgesel yargı yetkileri, belirli bir ulus devletteki konumlarından bağımsız olarak, bu tür diğer alanlara da bağlı olan sınırlı bölgesel karar alma ve yönetim alanları biçimleri olarak belki de her zamankinden daha fazla önemini korumaktadır.

- Kent toplumu, her yerde yetkililerden yanıt talep edecek yeni tür toplumsal çatışma ve siyaset üretir.

Bu evrensel görüntüden bir özelliği ayırabilseydik, bu durum COVID-19'un kendisini dünyanın her yerinde olduğu kadar bireysel kent-bölgelerde de sosyal, mekansal ve kurumsal çevrenin hastalığı olarak sunmuş olması olabilirdi (Biglieri ve diğerleri, 2020; bir eleştiri için bkz. Mullis, 2021).

Küresel Kentsel Salgın (Pandemi) Yönetimi

Bu nihayet bizi, fay hatları Covid-19 tarafından ortaya çıkarılan bu yeni manzaranın zorluklarıyla ve küresel pandemik kentsel yönetim sorunuyla nasıl başa çıkılacağı sorusuna götürüyor. 2003 yılındaki SARS deneyimine bir kez daha geri dönecek olursak, SARS Fidler tarafından "ilk Westphalia sonrası patojen" olarak adlandırıldı (Fidler 2004) – DSÖ ile birlikte küresel sağlık düzenlemelerini merkezde tutan ulus devlet temelli yönetim patladı - aynı yazar, COVID-19'u bir "Vestfalya virüsü" olarak adlandırmaya geri döndü. (Fidler 2020). Fidler'in değerlendirmesi, pandeminin yaşamının başlarında geldi ve kendilerini DSÖ'nün sahip olması gereken güç alanının karşısında ve dışında konumlandıran dünyanın iki büyük süper gücü Çin ve ABD'nin sarsıcı milliyetçi ve şovenist duruşuna atıfta bulundu.

Aslında DSÖ hatalar yaptı ve bu iki süper güç karşısında zayıflık gösterdi. Bir kez daha, örgütün SARS'tan (2005) sonra hızla getirdiği Uluslararası Sağlık Tüzüğü'nün (UST) küresel bir pandemiye yanıt vermede katı ve esnek olmayan bir araç olduğu görülüyordu. 2009'da Şehirler ve Halk Sağlığı Krizleri üzerine bir raporla şehirleri küresel sağlık yönetimi çemberine sokmaya yönelik zayıf bir girişim, DSÖ liderliğindeki uyumlu bir kentsel strateji ile Covid-19'un zorluklarıyla yüzleşmek için yeterince sağlam olduğunu kanıtlayamadı (WHO, 2008).

Yine de şehirler (ve bölgeler) COVID-19 anlatısında önemini korudu ve federal ve merkezileşmiş ulus devletlerde birçok merkezi-yerel çatışma patlak verdi. Pandeminin sert vurduğu yeni kentleşmiş çevreler, yalnızca virüs için değil, aynı zamanda yeni gelenlerin özel ihtiyaçları ile ilgili yeni tür pandemi politikaları, değişen iş ve yaşam kalıpları, 2020'nin sonlarında, 2021'in başlarında, özellikle 2021 kışındaki üçüncü dalgada bu toplulukları tehdit eden enfeksiyon dalgalarına dayanamayan yetersiz donanımlı sitemi olan sağlık hizmetleri için sıcak noktalar haline geldiğinden, genişletilmiş kentleşme

çatışmaları yaşandı.

Brampton ve Mississauga'nın banliyö odakları, çoğu Güney Asya'dan yeni gelen nüfusa sahip Toronto bölgesinin batı çevresindeki büyük şehirleri, pandeminin kentsel bölgelerin sosyal, mekansal ve kurumsal çevrelerinde aldığı yaygın bedelin göstergesiydi (Biglieri ve diğerleri, 2020). Pandemi topluluklarındaki yapısal sosyoekonomik eşitsizliklerini ve sağlık hizmetleri ve acil müdahale gibi alanlarda hükümet finansmanının eksikliğini ortaya çıkardığı için Brampton Belediye Başkanı Patrick Brown ve Mississauga Belediye Başkanı Bonnie Crombie toplulukları için etkili sözcüler oldular; hastane yatakları, daha az test merkezi, daha az test, daha uzun bekleme sürelerine dikkat çektiler (Nasser, 2020; Stone, 2021). Brampton, bölge sakinlerinin yakındaki uluslararası havalimanındaki işlere bağımlılığı, kentin kamyon taşımacılığı endüstrisindeki işçilerin özellikle maruz kalması, büyük göçmen nüfusunun uzak yerlere gitmek için uluslararası uçuşlara bağımlılığı ve göçmen topluluklarında çok kuşaklı hanelerin baskınlığı gibi nedenlerden dolayı bölgenin savunmasızlığını gösterdi. Ayrıca, Mayıs 2020'de Brampton'daki bir tavuk işleme tesisi ve Eylül'de komşu Mississauga kentindeki gizlenen bir fabrika olan işyerlerindeki salgınlar, banliyö topluluğunun yaşadığı savunmasızlığın başka bir yönünü gösterdi. Bununla birlikte, Brampton'daki etkilenen toplulukların temsilcileri, çok kuşaklı yaşam ve diaspora seyahati gibi iddia edilen kültürel özelliklere odaklanmayı dikkat dağıtıcı ve ırkçı olarak reddettiler ve bunun yerine bu toplulukların yaşadığı ve çalıştığı koşulları, özellikle yapısal yetersiz finansman ve gerekli hizmetlerdeki yetersizliklerini vurgulamaya çağırdılar (Nasır 2020). Ancak bölünme sadece Toronto ve çevresi değildi. 20. yüzyılın ikinci yarısında şehrin banliyö bölgelerinde inşa edilen ve artık yeni gelen nüfusun çoğunluğuna ev sahipliği yapan yüksek katlı betonarme döşeme konutları ve müstakil evlerin bir karışımı olan "iç banliyöler" de aynı zamanda hastalık odaklarıydı ve pandemide beklentilerin üstünde temsil edildi. Yetersiz hizmet verildi ve şehir merkezi ve çevresindeki daha güvenli orta sınıf mahallelere odaklanan bir halk tarafından yeterince anlaşılmadı (Yang ve diğerleri, 2020).

Ortaya Çıkanın Ötesinde: Sindemik Kentleşme

Kısa bir yorumda, Tıp dergisi The Lancet'in editörü Richard Horton 2020 sonbaharında vermiş olduğu kısa bir demeçte, uzmanlar ve vatandaşlar COVID-19'un öylece ortadan kaybolmayacağını anladığından, devam eden pandemiye anlamak için sendromik bir yaklaşım önerdi. Bu yaklaşım, prognoz, tedavi ve sağlık politikası için önemli olan biyolojik ve sosyal etkileşimleri ortaya çıkardığı için kentsel uygulama ve planlama bağlamında faydalıdır: "COVID-19'u bir sendrom olarak görmenin en önemli sonucu, sosyal kökenlerinin altını çizmektir. Yaşlı vatandaşların savunmasızlığına; Siyahi, Asyalı ve azınlık etnik topluluklara; ve genellikle düşük ücretli ve daha az sosyal güvenlik koruması olan kilit işçilere, şimdye kadar ancak kabul edilen bir gerçeğe işaret ediyor. Yani, bir

tedavi ne kadar etkili olursa olsun veya ne kadar koruyucu bir aşı olursa olsun, COVID-19'a tamamen biyomedikal bir çözüm arayışı başarısız olacaktır" (Horton, 2020). Çok daha sonra öğreneceğimiz gibi, biyomedikal düşüncenin sosyal bilim temelli kavrayışlarla birleştirilmesi, aynı zamanda, hem tek tek kentsel bölgelerde hem de dünyanın her yerinde daha güçlü ve zengin nüfusları destekleme eğiliminde olan aşılardan kullanıma sunulmasının etkinliğini anlamak için güçlü bir araçtı. Ayrıca bu düşünce, tek başına biyomedikal müdahalelerin enfeksiyonları durduramayacağını doğruladı. Yaklaşımların değişim için sosyal eylem ve siyasi iradeye dayanması gerektiği fikrini ortaya çıkardı.

O Halde Sindemik Planlama ve Tasarımdan Bahsedebilir Miyiz?

Şehir plancıları ve tasarımcılar, pandeminin ötesinde şehirciliğin gerçek ve mecazi plan çıktılarıyla boğuşuyor (Florida ve diğerleri, 2021). Pandeminin şehircilik üzerindeki potansiyel katalitik etkileri konusunda pandeminin başlangıcında çok umut vardı (Keesmaat, et al., 2020). 2021 sonbaharında tüm seviyelerdeki yargı yetki alanları açılma sürecindeyken (dördüncü bir enfeksiyon dalgasının varlığında) tartışma oldukça geniş kapsamlı bir hal aldı. Bu durum, bir uçta bilinen şehircilik kategorilerine geri dönme girişimlerinden, diğer uçta kentsel gelecek hakkında vahşi spekülasyonlara kadar çeşitlilik göstermektedir (Elscheshtawy, 2021).

İki veba yılındaki olaylardan çıkan sendromik derslerin ışığında, yol(lar)ı belirsiz kılıyor. Bu süreçte destekleyiciler oldu. Richard Florida, bir muhabirin dediği gibi, "Bazı aileler ve yaşlı insanlar pandemi sonrasında şehir merkezlerini banliyölere veya kırsal bölgelere terk edebilirken, ayrılmaları genç insanlar için fırsatlar yaratacaktır" demeye cesaret etti (Fairs, 2020). Özellikle, "Tarih boyunca ve şu anda gördüğümüz şey, şehirlerin gençlerin gitmesi gereken türden yerler olduğudur. ... Ve bence bulacağımız şey ise genç insanlar ve sanatsal yaratıcılar tarafından gerçekleştirilecek şehirlere kitlesel bir göçün varlığıdır... Eğer gençseniz ve kariyerinizi kurmak istiyorsanız, başka gençlerle tanışmak istiyorsanız, sonsuza kadar anne-babanızın bodrumunda oturmak istemezsiniz. ... sanatçılar ve yaratıcılar, özellikle geçtiğimiz yüzyılda şehirleri canlandırmak için kritik öneme sahiptirler ve mevcut krizde de öyle olacaklar."

Bununla birlikte, geleneksel ofis merkezleri terk edildiğinden ve aşılama sonrası kentsel kamusal alan yaşamında bile yoğunlukta garip bir şekilde azalmaya devam ettiğinden ve iyileşme yavaş kaldığından, şehir içi canlanma konusundaki rakamlar belirsizliğini koruyor. Örneğin, "Toronto'nun finans bölgesindeki hafta içi çalışanların hacmi hala yüzde 77 azalmış durumda" (Saba, 2021). Ancak acı çeken sadece şehir merkezi değil. Pandeminin Toronto'daki konut piyasaları üzerindeki etkileri üzerine bir çalışmada, "Covid-19'un Ontario ekonomisinin bağlı olduğu banliyö-finance bağlantısı üzerine inşa edilen ekonomik büyüme modelini kesintiye uğrattığını ve şiddetlendirdiğini" buldu (Uçoğlu ve diğerleri, 2021: 364). Bazıları, COVID coğrafyalarının teknolojik olarak aracılık

edilen dağılma veya ayrıcalık odaklı iş-yaşam dengesinin yeniden merkezileştirilmesinde tezahür ettiği “Zoomtowns” için kaçıyor (Smith, 2020).

Saskia Sassen, insanların iyileşmesinin merkezde olması gereken yolları vurgulayarak, pandemi sonrası kentsel duruma farklı bir bakış açısı getiriyor:

Yüzyıllar boyunca olumsuz koşullardan kaçmak ve daha iyi dünyalar bulmak için büyük göçler yaptık. Bugünün koronavirüs varlığı, kaçacak yerimiz yokmuş gibi hissettiriyor ve kaçamayız. Tek seçenek, kapatabileceğimiz büyük duvarlar ve pencerelerle çevrili mekanlarda kalmak.

Yine de bu, tekrarlayan bir durum olsa da geçici bir durumdur. Virüsün nüfuz ettiği biz insanların çoğu zaman zorlukla hayatta kaldı, ancak çok fazla kişi öldü.

Ancak önemli olan şey çoğumuzun hayatta kalmasıdır. Bu, sadece bize hayatta kalabileceğimizi söylediği için önemli değil, aynı zamanda varlığı ve çoğumuzu öldürmedeki başarısızlığı için önemlidir. Bu durum, bize bundan kurtulmak için bir şansımız olabileceğini ama bu şansın yaratılması ve geliştirilmesi gerektiğini söylüyor. Biz savunmaya hazırken gökten düşmez. Kendimizi korumalıyız ve bir seçenek olduğunda, risk altında olan ve bunu bilmeyenleri uyarmalı veya onlara yardım etmeliyiz. Aptal veya akılsız olamayız (Sassen, 2020).

Sonunda, pandemi sonrası şehir çoğunlukla politik bir meydan okumayla karşı karşıyadır: Simon Lewsen (2020), bir Kanada dergisinde "Pandemiler bedeni etkilediği kadar, beden politikasını da etkiler" diye iğneledi. Bugün bu politik yapı, bazı uzmanların “COVID-19'u kentsel bir mercekle görme” çağrısı yapmasına neden olan şehirle büyük ölçüde eş anlamlıdır (Acuto ve diğerleri, 2020).

Bu mercek sayesinde pandeminin sendromik gerçekleri netlik kazandı. Kim Phillips-Fein'in (2020) New York City hakkında, hem tarihsel hem de coğrafi anlamda kendine özgü ve mekanın ötesine işaret ederek ve şehirdeki sınıf ve ırkın genel dinamiklerini ortaya çıkararak yazdığı gibi:

Virüs, neşeli bir zarafet ve çabalayan fırsattan çok farklı bir görüntüyü ortaya çıkaran şehre bir ayna tuttu. Ayrılmak için araçlara ve kaynaklara sahip olanlar ile viral dalga tepedeyken bile metroya binmek zorunda olanları korumaktan başka seçeneği olmayanlar arasında bölünmüş çarpık, acımasız bir kentsel manzara. Bronx, Brooklyn ve Queens'deki enfeksiyon oranlarını Manhattan'dakilerle karşılaştıran posta kodu haritaları hikayeyi gösterdi. George Floyd Minneapolis'te öldürüldüğünde, ölümü zaten

aşık ar olan kırılmalığı, ırkçılığı ve dışlanmayı büyütmiş gibiydi ve New York, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki diğer birçok yer gibi haklı olarak protestoda patlak verdi.

Ortaya Çıkanın Ötesinde

Pandemi sırasında virüsün ortaya çıkma kapasitelerinden bahsetmek moda oldu. En azından Batı'da, güvenli ve hastalıktan korunaklı saydığımız kent toplumunun çatlaklarını bize gösterdi. Ancak virüsün ortaya çıktığı ve aynı zamanda saklandığı ortaya çıktı. Virüs kendi başına hareket etmez. Bu anlamda virüsün politik olmasına izin veremeyiz, kendimiz politik olmak zorundayız. Virüsler şehirleri planlamaz. İstedığımız ve ihtiyacımız olan değişimi talep etmeliyiz. Krizin sendromik doğası, pandeminin mekansal dilbilgisinin artık şehrin mekansal dilbilgisi olduğunu unutmamıza izin vermeyecek. Bununla birlikte, krizin sendromik doğası, günümüzün kentsel toplumunda kalıcı ve yükselen bir risk dünyasına yönelik bir bakış açısı açtı.

Artık uyum sağlamanın tonları var. Planlanması gereken bir normal olacak mı? Bu soruyu sorarken, Batı'da, New York, Milano veya Toronto gibi şehirlerde bulunan bizlerin başka yerlerden öğrenmeye devam etmesi gerekiyor. Bhan'ın iletlediği gibi "Pandeminin ürettiği bütünleştirici ve tekil anlatılar yerine, kolektif yaşamın gündelik oluşumlarına, pandemiye ve güneydeki kentsel süreçlere ve deneyimlere uyumlu dünyayı anlamının bir yoluna odaklanmaya çağırıyoruz." (Bhan, et al., 2020)

Kaynakça

Acuto, M.; Larcom, S.; Keil, R. et al. (2020): Seeing COVID-19 through an urban lens.

Nature Sustainability; <https://doi.org/10.1038/s41893-020-00620-3>.

Bascaramurty, Dakshana, Vrunda Bhatt and Fred Lum (2021) Impossible choices: How this Brampton community explains Canada's Covid-19 crisis like no other, The Globe and Mail, May 20; <https://www.theglobeandmail.com/canada/article-l6p-brampton-english/>

Bhan, G., Caldeira, T., Gillespie, K., & Simone, A. (2020, August 3). The pandemic, southern

urbanisms and collective life. Environment and Planning D: Society and Space. <https://www.societyandspace.org/articles/the-pandemic-southern-urbanisms-and-collective-life>

Biglieri, Samantha, Lorenzo De Vidovich & Roger Keil (2020): City as the core of contagion? Repositioning COVID-19 at the social and spatial periphery of urban society, Cities & Health, DOI: 10.1080/23748834.2020.1788320

Bollyky, Thomas (2019) The Future of Global Health Is Urban Health, Council on Foreign Relations, January 31; <https://www.cfr.org/article/future-global-health-urban-health>

Connolly, C., Keil, R., & Ali, S. H. (2021). Extended urbanisation and the spatialities of infectious disease: Demographic change, infrastructure and governance. *Urban Studies*, 58(2), 245–263. <https://doi.org/10.1177/0042098020910873>

Elscheshtawy, Yasser (2021) 'Build Back Better' or 'Business as usual'? Notes on a Post-Covid Urbanization Paradigm in the Arab World and Beyond, *Built Environment*, 47,3: 292-310.

Fairs, Marcus (2020) "No evidence" that urban density helps spread of coronavirus says Richard Florida, *dezeen*, November 2; <https://www.dezeen.com/2020/11/02/coronavirus-cities-affordable-creatives-richard-florida/>

Florida, Richard, Andrés Rodríguez-Pose, and Michael Storper (2021) Cities in a post-COVID world, *Urban Studies*, DOI: 10.1177/00420980211018072

Horton, Richard (2020) "Offline: COVID-19 Is Not a Pandemic." *The Lancet* 396, no. 10255: 874.

Keesmaat, Jennier, Kwame Mckenzie, Richard Florida (2020) Canada's New Normal begins in our cities, *The Globe and Mail*, May 23.

Lewsen, Simon (2020) The Spanish Flu Rewrote History. Will This Pandemic Do the Same?, *The Walrus*, July 16; <https://thewalrus.ca/the-spanish-flu-rewrote-history-will-this-pandemic-do-the-same/>

Lou, Ethan (2020) Why We're So Bad at Disaster Planning, *The Walrus*, September 29; <https://thewalrus.ca/why-were-so-bad-at-disaster-planning/>

Nasser, Shanifa (2020): Brampton has emerged as one of Ontario's COVID-19 hotspots, but experts urge caution on where to lay blame. *CBC News*, September 14;

<https://www.cbc.ca/news/canada/toronto/brampton-coronavirus-covid19-southasian-1.5723330>.

Nuccitelli, Dana (2013) The 5 stages of climate denial are on display ahead of the IPCC report, *The Guardian*, September 16; <https://www.theguardian.com/environment/climate-consensus-97-per-cent/2013/sep/16/climate-change-contrarians-5-stages-denial>

Phillips-Fein, Kim (2020) The Metamorphosis, *The Nation*, October 19; <https://www.thenation.com/article/society/saving-american-cities-lizabeth-cohen/>

Ratliff, E. (2020): We Can Protect the Economy From Pandemics. Why Didn't We?

Wired, June 16, <https://www.wired.com/story/nathan-wolfe-global-economic-fallout-pandemic-insurance/>

Roberts, Siobhan (2020) The Swiss Cheese Model of Pandemic Defense, *New York Times*, December 5; <https://www.nytimes.com/2020/12/05/health/coronavirus-swiss-cheese-infection-mackay.html>

Saba, Rosa (2021) Downtown put to the test, *Toronto Star*, November 10, B1.

Sassen, Saskia (2020) The city and the virus, *Shapes*, June 4; <https://www.iberdrola.com/shapes-en/saskia-sassen-crisis-coronavirus>

Schweizer, Pia-Johanna and Ortfried Renn (2019) Governance of systemic risks for disaster prevention and mitigation, *Disaster Prevention and Management: An International Journal*, vol. 28 no. 6 DOI: <https://doi.org/10.1108/DPM-09-2019-0282>

Smith, Lilly (2020) 'Zoom towns' are exploding in the West, *Fast Company*, October 17; <https://www.fastcompany.com/90564796/zoom-towns-are-exploding-in-the-west>

Spellberg, B., Taylor-Blake, B. On the exoneration of Dr. William H. Stewart: debunking an urban legend. *Infect Dis Poverty* 2, 3 (2013). <https://doi.org/10.1186/2049-9957-2-3>

Stone, Laura (2021) COVID-19 has brought Patrick Brown back to prominence. Is all forgiven?, *The Globe and Mail*, May 17; <https://www.theglobeandmail.com/canada/article-covid-19-has-brought-patrick-brown-back-to-prominence-is-all-forgiven/>

Taylor, Z. J. (2020). The real estate risk fix: Residential insurance-linked securitization in the Florida metropolis. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 52(6), 1131–1149. <https://doi.org/10.1177/0308518X19896579>

The Lancet Microbe (2020) Editorial: COVID-19: we will not be returning to the old normal, *The Lancet Microbe*, October, DOI:[https://doi.org/10.1016/S2666-5247\(20\)30151-8](https://doi.org/10.1016/S2666-5247(20)30151-8)

Murat Üçoğlu, Roger Keil and Seyfi Tomar (2021) Contagion in the Markets? Covid-19 and Housing in the Greater Toronto Area, *Built Environment*, 47, 3, Autumn, 355-366(12), DOI: <https://doi.org/10.2148/benv.47.3.355>

WHO (2008) Cities and public health crises: report of the international consultation, 29-30 October 2008, Lyon, France; <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-HSE-IHR-LYON-2009-5>

Wolf, Meike (2015) Is there really such a thing as “one health”? Thinking about a more than human world from the perspective of cultural anthropology, *Social Science & Medicine*, 129, 5-11; <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.06.018>

Wolf, Meike (2016): Rethinking urban epidemiology. *Natures, networks and materialities. International Journal of Urban and Regional Research* 40, 5: 958-982.

Yang, Jennifer, Kate Allen, Rachel Mendleson and Andrew Bailey (2020) Toronto's COVID-19 divide: The city's northwest corner has been 'failed by the system', *Toronto Star*, June 28; <https://www.thestar.com/news/gta/2020/06/28/torontos-covid-19-divide-the-citys-northwest-corner-has-been-failed-by-the-system.html>

Yong, Ed (2021) How Public Health Took Part in Its Own Downfall, *The Atlantic*, October 23; <https://www.theatlantic.com/health/archive/2021/10/how-public-health-took-part-its-own-downfall/620457/>

Zairong, X. (2020): COVID-19: on the epistemic condition. *Open Democracy*, April 6; <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/covid-19-epistemiccondition/>.

oturum - 3

EKOLOJİK KRİZ TARTIŞMALARI

OTURUM BAŞKANI

Prof. Dr. Aykut Çoban

Sürdürülebilir Gıda Sistemlerinin Yaratılmasında Bir Aktör Olarak Gıda Örgütlenmeleri: İstanbul Tüketici Kooperatifleri ve Gıda Toplulukları Örneği

Arş. Gör. Serim Dinç, Prof. Dr. Azime Tezer, Doç. Dr. Elif Alkay

İklimle Uyumlu Kentsel Planlamada, Kent Morfolojisi ve Soğuk Ada İlişkilerinin İncelenmesi

Elif Güldü, Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş Kuşçu Şimşek

***Yerel Su Krizinin Çözümü İçin Bütünleşik Geleneksel ve Çağdaş Doğa-Temelli Stratejiler: Bodrum Örneği**

Fatma Öykü Çömez, Dr. Öğr. Üyesi Nicel Saygın

3. Oturum'un kaydına [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

**Bu bildiri yazarın isteği üzerine yayınlanmamıştır.*

Sürdürülebilir Yerel Gıda Sistemlerinin Yaratılmasında Bir Aktör Olarak Gıda Örgütlenmeleri: İstanbul Tüketici Kooperatifleri ve Gıda Toplulukları Örneği

Arş. Gör. Serim Dinç

İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Doç. Dr. Elif Alkay

İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Endüstrileşmiş gıda sisteminin kırılganlığını artıran COVID-19, sürdürülebilir ve dayanıklı sistemlerin geliştirilmesindeki aciliyeti göstermiştir. Entegre, sürdürülebilir ve yerel tabanlı üretim, dağıtım ve tüketime dayanan yerel gıda sistemleri yeni örgütlenme biçimlerini harekete geçirme potansiyeline sahiptir. Gıda örgütlenmeleri, yerel gıda ekonomilerini yaratarak yerel gıda sistemlerinin güçlendirilmesinde önemli bir aktör olarak ortaya çıkmaktadır. Araştırmada gıda örgütlenmelerinin sürdürülebilir ve dayanıklı gıda sistemlerinin oluşturulmasındaki rollerinin İstanbul örneği üzerinden incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma, (1) kavramsal bağlamı “yerel gıda ekonomileri” ve “gıda örgütlenmeleri” üstünden tartışan literatür araştırması; (2) İstanbul'daki 5 tüketici kooperatifi ve 4 gıda topluluğu ile gerçekleştirilen “yapılandırılmış görüşme” sonuçlarının aktarımı üzerinden kurgulanmıştır. Elde edilen bulgular örgütlenmelerin sürdürülebilir gıda sistemlerinin ötesinde dayanıklılık ve sürdürülebilirlikle ilişkilendirilecek faydalarını ortaya koymuş ve bütüncül etkilerinin görülmesinin ancak örgütlenmeler arası çok paydaşlı ve açık bir organizasyon yapısının benimsenmesi ile mümkün olabileceğini göstermiştir. Bu araştırmanın literatürde yeni bir tartışmayı başlatacağı ve literatüre teorik ve ampirik katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda, yerel politikalar için alternatif bir bakış açısı da sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir yerel gıda sistemleri, Yerel gıda ekonomileri, Gıda örgütlenmeleri, Tüketici kooperatifleri, Gıda toplulukları.

Food Organizations as an Actor in the Creation of Sustainable Local Food Systems: The Case of Istanbul Consumer Cooperatives and Food Communities

Abstract

By increasing the vulnerability of the industrialized food system, COVID-19 has demonstrated the urgency in developing sustainable and resilient systems. Local food systems based on integrated, sustainable and local production, distribution and consumption have the potential to mobilize new forms of organization. Food organizations are emerging as an important actor in strengthening local food systems by creating local food economies. The aim of the research is to examine the role of food organizations in the creation of sustainable and resilient food systems through the case study of Istanbul. The research is based on (1) the literature review that discusses the conceptual context over “local food economies” and “food organizations”; (2) the transfer of the results of the structured interviews with 5 consumer cooperatives and 4 food communities in Istanbul. The findings obtained demonstrated the benefits of organizations to be associated with resilience and sustainability beyond sustainable food systems, and showed that seeing their holistic effects can only be possible with the adoption of a multi-stakeholder and open organizational structure between organizations. It is thought that this research will start a new discussion in the literature and will provide theoretical and empirical contribution.. It also offers an alternative perspective for local policies.

Keywords: Sustainable food systems, Local food economies, Food organizations, Consumer cooperatives, Food communities.

1. Giriş

COVID-19, dünya genelinde var olan açlık, gıdaya sınırlı erişim, gıda güvensizliği gibi sorunların görünürlüğüne artırırken yeni krizlerin de tetikleyicisi olmuştur. Küresel ölçekte yaşanan bu şok, gıda sisteminin zayıf yönlerini ve kırılganlığını ortaya çıkarmış, sürdürülebilir esnek ve dayanıklı bir sistemin oluşturulmasının aciliyetini net bir şekilde göstermiştir (Blay-Palmer vd., 2020; Clapp ve Moseley, 2020; FSIN ve Global Network Against Food Crises, 2020). Salgınla mücadele kapsamında alınan tedbirlerden karantina ve hareket kısıtlamaları hem üretimin sürekliliğine ve ürünün pazara erişimine hem de sağlık krizinin açlık kriziyle daha da karmaşık hale gelebilme ihtimaline ilişkin endişeleri artırmıştır. Pandemi, 2020 yılı itibarıyla gıda tartışmalarını derinleştirmiş ve gıda sistemlerinin krizlere uyum sağlama yeteneğini artıracak uyarlanabilir çözümler üretmeyi zorunlu kılmış olsa da söz konusu tartışmaları başlatan nüfus artışı, hızlı kentleşme, iklim değişikliği, endüstrileşmiş küresel gıda sistemi gibi fenomenler, tarımsal üretimin ve gıdanın üzerinde yarattığı baskılar ile 21. yüzyıl toplumu için ciddi bir tehdit unsuru olarak süregelmektedir.

Yerel gıda kavramı bahsedilen tehditler nedeniyle oluşan sosyal, ekonomik ve çevresel kaygıları ele almanın ve yarattığı sorunları hafifletmenin bir yolu olarak ortaya çıkmıştır. Kentli toplumda gelir düzeyi artışıyla orantılı olarak yüksek yaşam kalitesi beklentisi, değişen tüketim biçimleri ve bilgiye erişimin kolaylaşmasıyla artan bilinçlenme ile daha sağlıklı, daha az işlenmiş ve daha güvenilir gıdalara erişimin değerine yönelik farkındalığın oluşması da yerelde üretilen gıdalara talebin ve ilginin artmasını sağlamıştır (Pinchot, 2014; Telligman vd., 2017).

Abate'nin (2008) belirttiği üzere yerel gıda konseptinin temelini, yakın üretici-tüketici ilişkilerine dayanan daha küçük coğrafi alanlarda yaşayabilir ve sürdürülebilir yerel gıda sistemleri oluşturur. Sürdürülebilir yerel gıda sistemlerinin temel varsayımı; kendine güvenen, entegre ve sürdürülebilir bir üretim, işleme, dağıtım ve tüketim döngüsünün gerçekleştirilebileceğidir. Böylesine bütünlüklü bir alternatif sistemin belirli bir bölgede gerçekleştirilmesi ise ancak yerel tabanlı, kendine güvenen gıda ekonomilerinin oluşturulmasıyla mümkün olmaktadır (Connelly vd., 2011; Katchova ve Woods, 2011).

Sürdürülebilir yerel gıda sistemlerinin en önemli potansiyeli yeni ilişkiler ve değer katma yöntemleri geliştirerek yeni örgütlenme biçimlerini harekete geçirebilmesidir (Renting vd., 2003). Örneğin, gıda örgütlenmeleri, yerel gıda ekonomilerini yaratarak hem yerel gıda sistemlerinin güçlendirilmesinde etkin bir aktör hem de yenilikçi alternatif iş modellerinin geliştirilmesinde öncü bir role sahiptir. Gıda örgütlenmeleri, yerelde gerçekleşen ekonomik etkileşimlerle üretici-tüketici ilişkilerini yatayda güçlendirerek birlikte öğrenme ve üretme sürecini teşvik ederler. Bu durum, Kahiluoto (2020)'nın gıda sistemlerinin uyum sağlama kapasitesinin gelişimi için işaret ettiği gıda değer

zincirlerinde ve ağlarında diyalog, şeffaflık ve kolektif öğrenme ilkeleri ile tutarlılıklarını gösterir. Böylelikle, söz konusu organizasyon yapılarının gıda sistemlerinin dayanıklılığını artırmada etkin bir rol oynadığı söylenebilir. Avrupa Komisyonu'nun yayımladığı "Tarladan Sofraya Stratejisi"nde (Farm to Fork Strategy) de özellikle tüketici kooperatifleri aracılığıyla tedarik zincirinin tüm seviyelerinde (üretim, işleme ve dağıtım/tüketicieye ulaştırma) COVID-19'a verilen yanıtlar doğrultusunda gıda örgütlenmelerinin dayanıklılık kapasitesini geliştirdiği ortaya konmuştur (Schmidt ve Dubravská, 2020).

Türkiye'nin tarım ve gıda tarihinde Cumhuriyet dönemi itibarıyla örgütlenme modellerine rastlanıyor olsa da üretici ve tüketicilerin kolektif bir yaşam kurma çabalarında önemli bir girişim olarak ortaya çıkan "yeni nesil kooperatifçilik" anlayışı 2009 yılından sonra gelişmeye başlamıştır. Ancak, bu örgütlenme yapılarının asıl artışı 2017 sonrasında görülmektedir. Ulusal literatürde oldukça yeni olan bu araştırma alanına yönelik geliştirilen bu çalışma, yerel tüketici ağlarının güçlendirilmesinde ve yerel olarak üretilen ürünlerin dağıtımında etkin aktör olarak yer alan gıda örgütlenmelerinin sürdürülebilir ve dayanıklı yerel gıda sistemlerinin oluşturulmasındaki rollerinin İstanbul'daki gıda örgütlenmeleri üzerinden incelenmesi amaçlanmaktadır. Belirtilen amaç doğrultusunda araştırmanın kapsamı iki adımlı kurguyla çizilmiştir: (1) Sürdürülebilir yerel gıda sistemlerinin yaratılmasında ve devamlılığında kavramsal bağlamı "yerel gıda ekonomileri" ve "gıda örgütlenmeleri" üstünden kurmak ve tartışmak üzere literatür araştırması; (2) tartışmaya açılan kavramsal bağlamı ampirik kanıtlarla desteklemek üzere İstanbul'daki 5 tüketici kooperatifi ve 3 gıda topluluğu ile Mayıs-Haziran 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilen "yapılandırılmış görüşme" sonuçlarının aktarımı.

Türkiye'de gıda örgütlenmelerinin çok yakın bir tarihe sahip olması nedeniyle ulusal literatürde söz konusu yeni girişim deneyimlerine ilişkin az sayıda çalışmaya rastlanmaktadır ve bu çalışmaların bir kısmı gıda örgütlenmelerinin niteliksel özelliklerini ve gelişme süreçlerini ele alırken (Çelik, 2016; Karakaya, 2016; Mekânda Adalet Derneği, 2018); tüketici davranışlarını ve/veya bu girişimlere katılma motivasyonlarını inceleyen araştırmalar da bulunmaktadır (Bozlu ve Gürler, 2020; Kurtal ve Viaggi, 2020). Gıda örgütlenmelerinin yerel gıda ekonomileri yaratabilecek kapasitedeki gıda sistemlerine etkisini sonuç odaklı değerlendiren herhangi bir araştırmaya ise rastlanmamıştır. Bu nedenle, bu araştırma literatürde yeni bir tartışmayı başlatacağı ve literatüre ampirik katkı sağlayacağı için önem taşımaktadır. Aynı zamanda, kriz anlarına hazırlıklı sürdürülebilir yerel gıda sistemlerinin oluşturulmasının acil ihtiyacı karşısında araştırma, yerel politika geliştirmeye zemin hazırlamak için alternatif bir bakış açısı da sunmaktadır.

2. Sürdürülebilir Yerel Gıda Sistemleri: Yerel Gıda Ekonomileri ve Bir Aktör Olarak Gıda Örgütlenmeleri

Küresel endüstriyel gıda üretimi ve dağıtımında üretici ve tüketici arasındaki mesafenin giderek açılmasıyla orantılı olarak gıda tedarik zincirleri de oldukça uzamıştır. Zincirin herhangi bir aşamasında oluşacak aksaklık tüm sistemin bozulmasına neden olurken, ciddi bir güvenlik açığı yaratma riskini de taşımaktadır. Mevcut sisteme bir alternatif ve sosyal, çevresel ve ekonomik sorunlara yönelik bir çözüm önerisi olarak yer ve toplum temelli bir yapıyı vurgulayan “yerele dönüş” işaret edilmektedir. Benton vd. (2017) de küresel gıda sisteminin çökeceği varsayımına dayanarak bu riske karşı korunmanın en iyi yolunun gıda kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve yerelleştirilmesinden geçtiğini öne sürmüştür. Aynı zamanda yerellik kavramı, gıdaların daha doğal, daha sağlıklı ve daha adil olması için kritik bileşenler olan güven, şeffaflık ve hesap verebilirlik özelliklerine dayalı alternatif gıda sistemlerinin başarısının arkasındaki itici güçtür.

Gıda sistemlerini yerelleştirme girişimleri, tüketiciler ve üreticiler arasında daha kısa tedarik zincirlerini, diğer bir deyişle, alternatif gıda ağlarını yaratmanın arkasındaki kilit stratejidir (Goodman, 2003; Marsden, 2004; Connelly vd., 2011). Böylelikle, daha az sayıda düzlemsel bağlantıya sahip olacak kısa tedarik zincirlerinin dayanıklılık kapasitesi artacak ve buna bağlı olarak gıda sisteminin şoklara tepki verme ve uyum sağlama yeteneği gelişecektir. Benton vd. (2017)’nin savunduğu gibi gıda üretimini, dağıtımını ve tüketimini hem sosyal hem de mekânsal olarak yerelleştirmek bir taraftan tedarik zincir boyunu kısaltırken diğer taraftan da gıda sisteminin oluşumunu ve sürdürülebilirliğini destekleyen yerel gıda ekonomileri yaratılmaktadır. Esasında yerel gıda sistemi ve yerel gıda ekonomisi arasında döngüsel bir ilişkinin olduğunu, yerel gıda sistemleri olmadan yerel gıda ekonomilerinin olamayacağını ya da tam tersi yerel gıda ekonomileri olmadan etkili bir yerel gıda sisteminin oluşup sürdürülemeyeceğini söylemek yanlış olmaz.

Ulusal literatürde ilk defa bu çalışmada kullanılan *yerel gıda ekonomisi* kavramını, Schulschenk (2010) finansal, beşeri, sosyal ve çevresel sermaye de dâhil olmak üzere yerel tüketim amacıyla yerel ölçekte gıda üretimi ve dağıtımında yer alan topluluk temelli işletmelerden oluşan bir ağ içindeki kaynak akışı olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdan başka, literatürde yer alan diğer tanımlar yerel gıda ekonomilerini sağladığı faydalar doğrultusunda kavramsallaştırmıştır. Bu tanımlamalara göre yerel gıda ekonomileri,

- Modern gıda sisteminin bazı olumsuz etkilerini azaltmanın ve daha sürdürülebilir, adil, esnek ve güçlendirilmiş yerel toplulukları teşvik etmenin bir yoludur (Norberg-Hodge vd, 2002; McKibben, 2007).
- Toplumun gelecekteki şoklara karşı dayanıklılığını artıran alternatif kaynak akışları sağlama potansiyeli yüksek gıda sistemlerinin yaratılmasını destekler (Schulschenk, 2010).

- Hem üretici kimliği ve üretim ilişkilerini hem de üreticilerden tüketicilere doğru oluşabilecek olası ürün değer kaybını önleyebilecek yerel ekonomik zemini oluşturur (McFadden vd., 2016).
- Sağlıksız yaşam tarzları ve gıda rejimleri, ekolojik olarak sürdürülemez üretim, gıda güvensizliği ve asimetrik ekonomik büyüme ile siyasi güç gibi “toplumsal hastalıklar”a karşı panzehirdirler (Carson vd., 2016).
- Yeni ağ ilişkileri ve değer katma yöntemleri ile toplumsal temelli yerel ve bölgesel ekonomik kalkınmayı destekleyerek daha adil, istikrarlı ve sürdürülebilir büyüme çabalarının birleşimidir (Renting vd. 2003; Lamie vd., 2014; Christensen ve Phillips, 2016; McFadden vd., 2016).
- Yerelde toplumun tüm üyeleri için iş fırsatları oluşturur, beceri kapasitesini geliştirir ve benlik saygısını ve güven duygusunu yaratır (Norberg-Hodge vd., 2002; Seyfang ve Smith, 2007).

Yapılan araştırmalar doğrultusunda yerel gıda ekonomilerinin sürdürülebilir yerel gıda sistemlerinin gelişimini ve sürdürülebilirliğini desteklemesinin yanı sıra yerel toplumu sosyo-ekonomik açıdan desteklediği de görülmektedir. Üstelik Benton vd. (2017)’nin ifade ettiği gibi yerel gıda ekonomileri dayanıklı geçim kaynakları yaratarak tekrarlayan, uzun süreli veya beklenmedik şoklara daha iyi hazırlanacak ve bunlarla daha iyi başa çıkabilecek toplumların gelişimine yardımcı olmaktadır. Birçok farklı süreci, değer zincirini ve etkileşimi içeren yerel gıda ekonomileri birden çok aktörü de sistemin içine dâhil etmektedir. Alternatif gıda ağlarına artan ilgi, kentsel nüfusun temiz ve adil gıdaya erişim talebiyle birleşince de yerel gıda üreticileri ve tüketicileri arasındaki etkileşimi sağlayan bir aktör olarak çeşitli gıda örgütlenmelerini ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda yerel gıda örgütlenmeleri bir yandan yerel gıda ekonomileri üstünde temellenen diğer yandan sürdürülebilir yerel gıda sistemlerini oluşturan temel aktörlerden biri olarak yerel gıda ekonomilerini güçlendiren etkin bir role sahiptir.

Gıda örgütlenmeleri ***“yerelde örgütlenerek, aracıları ortadan kaldırarak, üreticisiyle doğrudan iletişim kurarak, “temiz, adil, sağlıklı ve lezzetli” gıdaya ulaşmaya niyetli, bu gıdaların üretimine ve üretenine destek olmak, karbon ayak izini azaltmak, gıda tedarik zincirini kısaltmak isteyen ve zehirsiz bir dünya hayal eden insanların bir araya geldikleri topluluklardır”*** (Kılıç, 2019). Gıda mirasını korumak ve sürdürülebilirliğe katkı sağlamak üzere yola çıkan gıda örgütlenmeleri; temelde çeşitlilik, sağlık, yemek, tarım, gelenek ve kültür öğelerini merkeze alarak (Çelik, 2016) yerel gıda ekonomilerinin zeminini oluştururlar.

1970'li yıllarda kimyasal kullanımlara karşı ve organik tarım hareketinin başlangıcı olarak Japonya'dan doğan gıda örgütlenmeleri konsepti, 1986'da Slow Food hareketi ile birlikte tekrardan gündeme gelmiştir (Ross, 2019). Günümüzde ise üretici pazarları, gıda toplulukları, tüketici kooperatifleri, topluluk destekli tarım grupları (TDT), kent bahçeleri/ bostanları, yerel tohum ağları gibi farklı modellerle görünürlük kazanmışlardır. Bu kadar çeşitli yapılanmalarının olmasına rağmen gıda örgütlenmeleri temelde ortak bir işleyiş göstermekte ve üretici-tüketici arasında benzer karşılıklı faydayı sağlamaktadırlar: küçük üreticiler tarafından yetiştirilen sağlıklı ve doğal ürünlerin adil fiyatlarla, aracısız olarak tüketiciye ulaştırılması; gıda ağının parçası olan tüketicilerin risk paylaşımı, adil fiyat oluşumu ve bilgi aktarımındaki rolü ile küçük üreticilerin desteklenmesi (Çelik, 2016). Söz konusu işleyişin faydalarını kanıtlar nitelikte Andretta ve Guidi (2017) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, örgütlü tüketicilerin ve küçük üreticilerin krizin tehditlerini aşmak için ortak üretim deneyimi üzerinden ilişkilerini kurdukları ve bu yerel sivil gıda ağları aracılığıyla alternatif süreçler geliştirerek krize yanıt verebildikleri ortaya konmuştur.

Türkiye'de gıda ile ilişkili örgütlenmelerin başlangıcı 19. yüzyıl ortalarına dayansa da 1930'lu yıllardan itibaren küçük köylülüğü korumak ve desteklemek amacıyla yapılan yasal düzenlemeler ile ön plana çıkmıştır. Bu girişimler, 1960'lı yıllarda küçük üreticinin üretken gücünün artırılması, ulusal pazarla eklemlenmesi ve hatta tüccar, tefeci gruplar karşısında varlığını sürdürebilmesi gibi hedeflerle kapsamlı koruma ve destekleme programlarına dönüşmüştür (Özden, 2017). Özellikle bu dönemde devlet öncülüğünde kurulan kooperatifler ve kuruluşlar (Tariş, Fiskobirlik, Toprak Mahsulleri Ofisi, ÇAYKUR gibi) belirlenen hedeflere ulaşmak için önemli rol oynamıştır. Ancak 1980'lerden itibaren devletin tarıma yönelik politika ve uygulamalarında büyük yapısal dönüşümler yaşanmış; aile emeğiyle üretim yapan üreticiler için risk ve güvencesizliklerin arttığı yeni bir döneme girilmiştir (Yıldırım, 2017). Bu süreç içinde 2001 yılında Dünya Bankası tarafından hazırlanan Tarım Reformu Uygulama Projesi nedeniyle devlet destekli kooperatiflerin ve kuruluşların etkinliklerini kaybetmesi bu ortamı daha da güvencesiz bir hale getirmiştir. Tarımsal üretime devam etmeleri için küçük üreticilere verilen desteğin önünün kesilmesiyle gıdanın karşılaştığı tehdidin boyutu, özellikle 2000'ler sonrasında tarımsal ilaç gibi kimyasal girdilerin yoğun olarak üretimde kullanılmasıyla artmıştır.

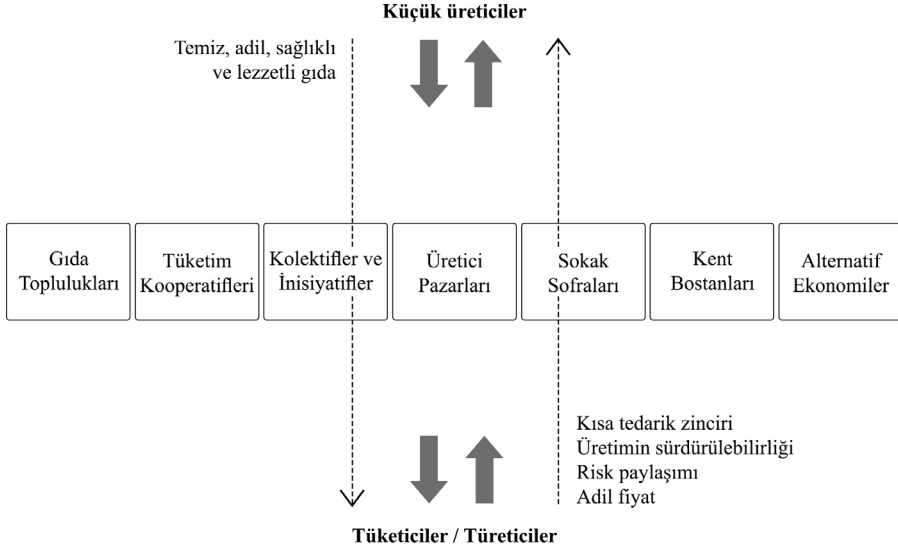
Tarım ve gıdanın hem üretime hem de sağlığa zarar veren politikalarla yeniden düzenlenmesi sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, son yıllarda Türkiye'de toplum genelinde yeni arayışlar gündeme gelmiştir. Dernekler, kooperatifler, topluluk destekli tarım grupları, çiftçi sendikaları ve tohum takas ağları gibi oldukça çeşitlilik gösteren örgütlenmeler tarımda üretim, gıda ve tohum dağıtım süreçlerinde alternatif modeller oluşturmaya çalışmaktadır (Özden, 2017). Değerin yeniden dağıtılması; üreticiler ile tüketiciler arasındaki mesafenin azaltılırken üretici-tüketici ilişkisinin yeni bir formda kurulması; sağlıklı gıdaya erişimin sağlanması; küçük ölçekli üreticilerin, kırsallığın ve

kırsal geçim kaynaklarının korunması; çevresel kaygılara sürdürülebilir bir ortak eylemin yenilikçi biçimleri ile çözüm üretilmesi; gıdanın kiteselleşmesinin önlenmesi gibi hedefler (Karakaya, 2016) doğrultusunda kurgulanan bu modeller, sürdürülebilir ve dayanıklı yerel gıda sisteminin, dolayısıyla dayanıklı toplumun yaratılmasında önemli bir fırsat sunmaktadır. Kentler ve toplumlar için sürdürülebilirliğin ve dayanıklılığın bu kadar önemli olduğu bir gündemde, ulusal literatürde şimdiye kadar büyük ölçüde göz ardı edilen gıda örgütlenmelerinin etkilendiği ve yarattığı dinamiklerle ele alınması oldukça önem taşımaktadır. Bu kapsamda, çalışma gıda örgütlenmelerinin rollerini ve yarattığı potansiyelleri anlamaya, toplumsal dayanıklılık kapasitesinin artırılmasına yönelik katkılarını ortaya koymaya çalışacaktır.

3. Araştırmanın Yöntemi

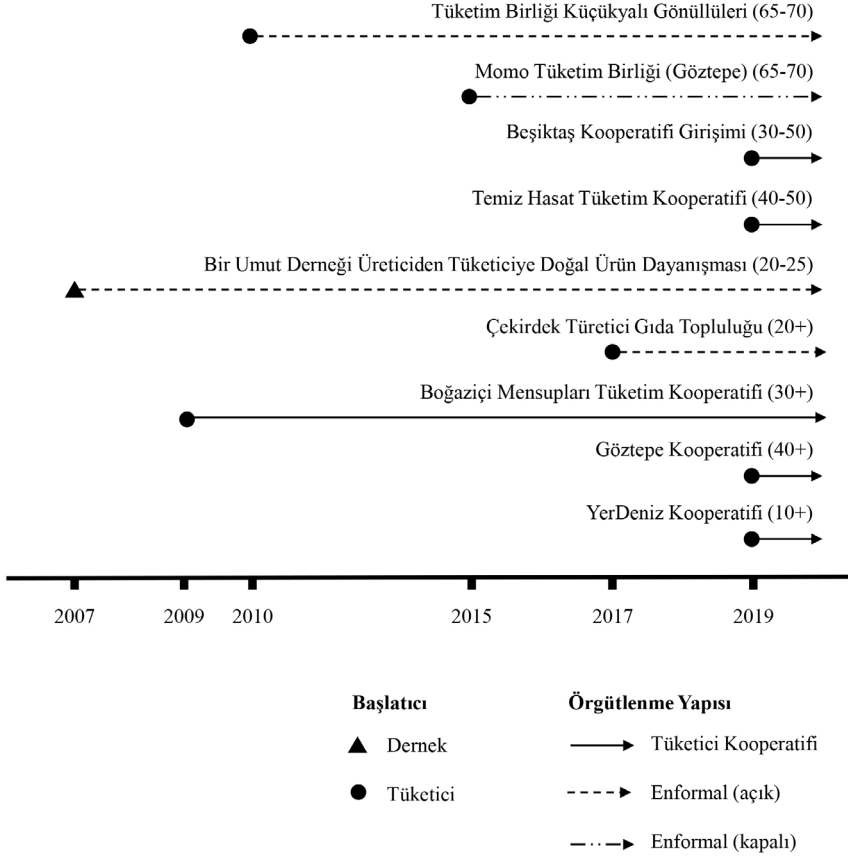
TÜİK 2019 verilerine göre 16 milyona yaklaşan ve giderek artan bir nüfusa sahip olması ve büyük kentsel projeler ile ormanlık alanların ve su havzalarının tahrip edilmesi nedeniyle İstanbul'da gıdaya erişim her geçen gün daha karmaşık bir hâl almaktadır (Greenpeace, 2019). Bu sorunun çözülmesi için gıda örgütlenmeleri elzem bir ihtiyaçtır ve Türkiye'deki mekânsal dağılımlarına (URL-1) bakıldığında da bu örgütlenmelerin İstanbul'da yoğunlaştığı görülmektedir.

İstanbul'un bir metropoliten alan olarak yarattığı dışsallıklar nedeniyle örgütlenme kapasitesi, mevcut beşeri sermaye ve fiziki altyapı nedeniyle kaynak akışları oluşturma kapasitesi, dolayısıyla gıda temelli yerel ekonomik gelişme yaratma kapasitesi yüksektir. Ancak, bu fırsatları yaratan etkenlerin mevcut durumda tarımsal üretim kaynak potansiyelini ortadan kaldırması nedeniyle İstanbul için gıdaya dayalı bir yerel ekonomik gelişme modeli yalnızca uzak mesafeden temin edilebilecek süreli bir tarımsal ürün akışıyla mümkün olmaktadır. Bu durum, yerinde üretim ve tüketim anlayışı ve modelinden farklılaşsa da hem içerik olarak sağlıklı gıda temininde iyi örgütlenmiş bir yapı fırsatı yaratabilecek hem de bu örgütlenme modeli üstünden yerel ekonomik-toplumsal gelişme sağlayabilecek olması İstanbul'u öncelikli kılmaktadır. Bu nedenle, araştırmada ikincil kaynak literatür taramaya dayalı olarak oluşturulan teorik çerçevenin gerçek hayattaki yansımalarını görmek için İstanbul'daki gıda örgütlenmeleri ele alınmıştır. Kolektiflerin, üretici pazarlarının, sokak sofralarının ve kent bahçelerinin/bostanlarının da dâhil olduğu bu örgütlenme modelleri (Şekil 1) içinden daha formal modellerin sayıca fazla olması nedeniyle "gıda toplulukları" ve "tüketici kooperatifleri" seçilmiştir.



Şekil 1: İstanbul'daki alternatif gıda ağları (Kaynak: Çelik, 2016'dan uyarlanarak İstanbul için geliştirilmiştir.)

İstanbul'da 8 tüketici kooperatifi ve 13 gıda topluluğu aktif olarak çalışmaktadır. Tüm örgütlenmelere e-mail, Facebook ve Instagram üzerinden ulaşılmaya çalışılmıştır. Beş tüketici kooperatifinden (Beşiktaş Kooperatifi Girişimi, Boğaziçi Üniversitesi Mensupları Tüketim Kooperatifi (BÜKOOP), Göztepe Kooperatifi, Temiz Hasat Tüketim Kooperatifi, YerDeniz Kooperatifi) ve dört gıda topluluğundan (Bir Umut Derneği Üreticiden Tüketicieye Doğal Ürün Dayanışması, Çekirdek Türetici Gıda Topluluğu, Tüketim Birliği Küçüküyalı ve Momo Gönüllüleri) geri dönüş alınabilmektedir (Şekil 2). İstanbul'da yer alan gıda topluluklarının yedi tanesinin Yeryüzü Derneği çatısı altında yer alması ve görüşmeleri Küçüküyalı ve Momo Gönüllülerinin kurucusu olan tek bir kişiye yönlendirmeleri nedeniyle aynı cevapların yer almasını önlemek için diğer beş gıda topluluğu araştırmaya dâhil edilmemiştir. E-mail yoluyla iletilen soruların cevapları Mayıs-Haziran 2020 tarihleri arasında katılımcıların tercihine göre çevrim içi olarak gerçekleştirilen yapılandırılmış görüşmelerle (4) veya yazılı olarak (5) toplanmıştır.



Şekil 2: Görüşme yapılan gıda örgütlenmelerinin kuruluş tarihleri, ilk girişimi gerçekleştiren başlatıcıları ve örgütlenme yapıları. (Parantez içinde belirtilen rakamlar görüşmenin yapıldığı tarihte iletişim halinde oldukları üretici sayıdır.)

(Kaynak: Araştırma kapsamında üretilmiştir.)

4. Alan Araştırması: İstanbul Tüketici Kooperatifleri ve Gıda Toplulukları

Tüketici kooperatifleri ve gıda topluluklarından gelen/edinilen cevaplar/bilgiler doğrultusunda elde edilen bulgular aşağıda aktarılmıştır. Bulguların sınıflandırıldığı alt başlıklar temel olarak yerel gıda ekonomilerinin temel unsurları olan gıda örgütlenmelerini yapısal olarak anlamayı, kurdukları ağ ilişkileri ve kendileri üstünden sağlanan kaynak akışlarını mevcut durumuyla yansıtmayı, sağladıkları faydaları görünür kılmayı, ve sürdürülebilirliklerine, ağ kapasitelerinin artırılmasına ve tedarik zincirinin kısaltılmasına ilişkin sundukları potansiyelleri yansıtmayı hedeflemektedir.

- **Kuruluş nedenleri ve hedefleri**

Yapılan görüşmelerde her bir örgüt yapısı temel motivasyonlarını ve hareket noktalarını farklı kelimelerle ifade etmiş olsalar da ortak bir kuruluş nedeninden bahsetmişlerdir: “yerel gıdayı küçük ölçekli üreticilerden tüketiciye adil, temiz, aracısız olarak, doğrudan ulaştırmak”.

BÜKOOP “tarımdaki toplumsal, ekonomik ve ekolojik eşitsizliklere çözüm alternatifi” olarak Boğaziçi Üniversitesi kampüsünde kurulurken, Çekirdek Türetici “temiz tarım yapan yahut işleyen üreticilerle doğrudan ilişki kurup bu ürünlerin Fatih Suriçi’nde belli noktalardan teslim alınabileceği bir sistemi oluşturmayı” çıkış noktası olarak belirtmiştir. Bir Umut ise “marketlerde, organik pazarlarda, organik veya ekolojik ürün başlığı altında çok pahalıya satılan (alıcısının belli olduğu) ürünler varken yoksulun göz göre göre kimyasal katılarak üretilmiş-işlenmiş ürünleri yemeye mahkûm edilmesinin insani bir suç olduğunu” vurgulayarak gıda konusunun sosyo-ekonomik boyutuna dikkat çekmiştir.

Katılımcıların hepsi tüketiciye adil, temiz ve aracısız ürünü ulaştırmanın ötesinde küçük üreticilere fayda sağlamayı birincil hedefleri olarak belirtmişlerdir. Bir Umut hedefini şöyle ifade etmektedir: “üretici köylülüğün desteklenmesi için ürettiği ürünü hak ettiği bedelde tüketiciye ulaştırmanın yollarını zorluyoruz”. Temiz Hasat ise kendilerini kooperatiftan daha çok sosyal girişim olarak adlandırmayı tercih etmektedir. Kooperatifin üyelerine bir fayda sağlamak maksatlı kurulduğunu ancak, kendi girişimlerinde “asıl faydayı sağlamak istedikleri kişilerin ürünleri satın aldıkları bölgedeki yerel üretici” olduğunu belirtmiştir.

- **Örgütlenme modelleri**

Görüşmelerin gerçekleştirildiği kooperatiflerin ve gıda topluluklarının tamamında örgütlenme modeli katılımcı ve şeffaftır; hiyerarşik bir düzen bulunmamaktadır ve gönüllülük esasına dayanmaktadır. Örgütlenmelerin herkese açık yapısı sadece Momo’da farklılık göstermektedir. Bir anaokulu bünyesinde yer alması ve sadece oradaki velilere hizmet veriyor olması nedeniyle Momo kapalı bir topluluktur.

Gıda toplulukları çalışmalarını enformel olarak sürdürdüklerinden tüzel kişiliğe sahip kooperatiflerden daha düzensiz ve gönüllülüğün daha fazla öne çıktığı bir yapı göstermektedirler. Toplulukta yer alan gönüllülerin profesyonel olarak başka işleri olduğundan zaman kısıtlarının olduğu ve bu durumun da gönüllülük esasına dayanan yapının işleyişinde aksaklıklara yol açabildiği söylenmiştir. Bu nedenle, gıda topluluklarında gönüllü veya tam zamanlı aktif olabilecek kişi sayısı ne kadar fazla olursa hem üreticinin hem de tüketicinin olumlu etkileneceği belirtilmiştir.

Daha sistemli bir yapıya sahip olan kooperatiflerde ise sorumluluklar ve görev tanımları net bir şekilde belirlenmiştir. 2009 yılında faaliyet göstermeye başlayan BÜKOOP

İstanbul'daki ilk örnek olması ve önemli bir deneyimi bulunması nedeniyle sonrasında kurulan kooperatifler için bir model ve yol gösterici olmuştur. BÜKOOP, modelini şu şekilde anlatmaktadır: *“Bütün organizasyonel ve fikir temelli işleri gönüllüler yürütüyor. Yaklaşık 30-35 kadar gönüllü olarak satış, muhasebe, duyurular, ürün sorumlulukları, kargo karşılama vb. çok sayıda işi beraber organize ediyoruz, kararlar da oy çokluğuyla değil, oy birliğiyle alınıyor. Tamamen hiyerarşiden uzak, yatay bir örgütlenme söz konusu. Yönetim Kurulumuz ve Genel Kurulumuz da Kooperatifler Kanunu gereklerine uygun olarak kuruluyor. 170 civarı ortağımız var, gönüllülerimiz ortak olmak zorunda değil, ama hem ortak hem gönüllü olanlar da var. Toplantılarımız herkese açık, gönüllüler katılıyor ve kararları alıyor. Ortaklarımız ve gönüllülerimiz idari ve akademik personel ile öğrencilerden oluşuyor.”*

Temiz Hasat görüşme yapılan örgütlenmelerin içinde en sistemli ve sorumlulukların en net şekilde tanımlandığı kooperatif olarak öne çıkmaktadır. Organizasyon yapıları aşağıdaki birimlerden oluşmaktadır:

- Üretici grubu: Ürünlerin belirlenmesi, hangi üreticiden, hangi yöreden alınacağına dair kararların verilmesi, ürünlerin incelemelerinin yapılması (toprak, ilaç, gübre kontrolü).
- Satış grubu: Gelen ürünün piyasa ile ilişkili olarak fiyat değerlendirmesinin yapılması, dengeli beslenme göz önünde bulundurularak dayanışma paketlerinin içeriklerinin oluşturulması.
- Operasyon grubu: Lojistik, paketleme, kargo ve depolama işlerinin yapılması.
- Tanıtım grubu: Sözcülük edilmesi, sosyal medya içeriklerinin hazırlanması.
- Mali işler grubu: Mali denetimlerin yapılması.
- Hukuki işler grubu: Yasal konuların takip edilmesi.
- Gönüllü ilişkileri grubu: Temiz Hasat ekibinin organize edilmesi (kime nerede ihtiyaç varsa duyurusunun yapılması), satış dükkânında görev almak üzere alınacak kişiyle görüşmeler yapılması.
- Dış ilişkiler grubu: Diğer gıda ağları, yerel yönetimler, tarım müdürlükleri ile görüşmeler yapılması.

Beşiktaş Kooperatifi herkese açık örgütlenme yapısını vurgularken iki alt birimden bahsetmiştir: Gönüllüler ve Mutfak ekibi. Mutfak ekibi karar alma süreçlerinde ve düzenli olarak gerçekleştirdikleri toplantılarda muhakkak yer almaktadır. Aynı zamanda, ürünlerin de sorumlularıdır. Göztepe ve YerDeniz Kooperatifi de benzer bir organizasyon yapısına

sahiptir. Her ikisi de haftada bir gün düzenli toplantı yapmakta ve her konuyla ilgili kararlar bu toplantılarda görüş birliğiyle alınmaktadır. Göztepe Kooperatifi'nde işleri koordine etmek için ürün-üretici, iletişim, koordinasyon, arşiv, mali birim gibi çeşitli alt çalışma birimleri bulunduğunu ve dükkânda bulunmak için herkesin belirli günleri olduğunu belirtmiştir. YerDeniz ise *“karar alma mekanizmamız çalışma birimlerinden başlar, gündemler ve pratik işler toplantı gündem maddeleri olarak hazırlanıp, toplanarak grupta paylaşılır. Toplantılarda alt çalışma birimlerimiz çalışmalarını ve ilerleyiş yöntemlerine dair kararları hakkında bilgilendirmelerini yaparlar. Her hafta birimlerin ilerleyişinin bilgilendirmeleri dışında pratik işleyişimizdeki gündemlerimiz önem sıralamasına göre görüşülür ve konsensüsle alınan kararlar raporlaştırılır. Toplantı notları tüm grupta paylaşılarak arşivlenir. Ayrıca kısa ve uzun zamanlı stratejik planlamalar yapmak, gıda dışında farklı çalışma alanlarının fizibilitesini değerlendirmek, dayanışmamızı iç hukukumuzu sağlamlaştırmacı ve zihin açıcı çözüm arayışlarımız gibi dönemsel ihtiyaçlarımıza bağlı olarak kolektivizmimizi ve kooperatif yapımızı geliştirici iç toplantılar düzenliyoruz”* şeklinde yapılarını ifade etmiştir.

• Üretici seçimi / Üretici ile iletişim

Tüm örgütlenmeler tarafından üreticiler bu dayanışma ağının içinde doğrudan paydaş olarak görülmektedir ve onlar olmadan bu girişimlerin sürdürülmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir. YerDeniz *“özellikle paydaş kavramını kullanmadıklarını, hayatı birlikte örgütleme perspektifleri doğrultusunda üreticileri yol arkadaşları; dertlerini, tasalarını, sorunlarını ortaklaştıran dayanışmacı bir örgütlenmenin eşit bileşenleri olarak gördüklerini”* belirtmiştir.

Üretici seçimlerini bazı örgütlenmeler araştırmaları doğrultusunda kendileri yaparken; bazıları buna ek olarak kendilerine ürün satışı için başvuruda bulunan üreticiyi de dikkate almaktadır. Bu seçimlerin belirli kriterleri bulunmaktadır.

Görüşme yapılanların tamamı üreticinin gübre, tohum, enerji gibi kullanımlarını dikkate alarak ekolojik üretim yapmasını ve üretimde emek sömürsünün olmamasını beklemektedir. Bu üreticiler içinde ise toprağını terk etme, boş bırakma ve/veya göç riski yaşayan köylü küçük üreticiler, kadın odaklı çiftçilik/kadın kooperatifleri ve örgütlü çalışmaya yatkın üreticiler öncelik sahibidir. Bunlara ek olarak, Göztepe Kooperatifi ve YerDeniz Kooperatifi mevsimlik tarım işçisi olmayı reddeden ya da kooperatif kurma yetkisi olmayan göçebe kadınları da üretici ağlarının içine katmaktadır.

Temiz Hasat ve Bir Umut'un diğerlerinden farklılaştığı noktalar bulunmaktadır. Temiz Hasat hazırlamış olduğu bir bölge kalkınma planı olduğunu belirtmiştir. Bu plan kapsamında önce bölge ve o bölgedeki ürünler belirlenmektedir. Bu ürünlerin alımı gerçekleştirildikten sonra tüketicinin ihtiyacı/talebi doğrultusunda eğer eksik ürün kalıyorsa farklı bölgelerdeki köylü küçük üreticilerle iletişime geçilmektedir. Bir Umut ise üretici seçim kriterlerini

şöyle belirtmektedir: “Öncelikle hak mücadelesi sürdürmüş ve halen sürdüren (Düzce imece evleri, Marmaris magnezyum madenine karşı diren köylüler, Ordu-Ünye altın madenine direnen köylüler, HES karşıtı köylüler vb.) üreticilerle dayanışma içerisinde olmayı öncelik belirledik. Doğasını, suyunu, toprağını savunanla dayanışmanın, yaşadığı yerle daha güçlü bağ kurmasını ve köyünü, toprağını terk etmemesini sağlayacağını düşünüyoruz. Bütün tedarikçi köylülerimiz aynı kriterde olmasa da küçük aile çiftlikleriyle dayanışma içerisinde olmayı doğru buluyoruz.”

Kooperatiflerin ve toplulukların üretici ağı tüm Türkiye’ye yayılmış durumdadır ve üreticilerin çok yüksek bir oranı kırsalda daimi olarak yaşamakta ve kendi topraklarında üretim yapmaktadır. Göztepe Kooperatifi’nin Tekirdağ, Zonguldak, Kars, Kilis, Hatay, Muğla, İzmir, Bursa, Tunceli, Trabzon; Bir Umut’un ise Bergama, Foça, Aydın, Düzce, Marmaris, Konya, Çatalca, Artvin, Ordu, Adıyaman gibi şehirlere yayılmış bir üretici ağının bulunması bu durumu kanıtlamaktadır.

• Tüketici/Türetici katılımı, Üretici-Tüketici ilişkileri

Örgütlenmelerin üretici ve tüketiciyi buluşturma misyonu, bu oluşumları üretici-tüketici arasında bir köprü niteliğinde konumlandırırsa da görüşmeler esnasında yöneltilen “üretici ve tüketici arasında kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz?” sorusuna “biz tüketicinin/türeticinin bizzat kendisiyiz” ortak yanıtı alınmıştır. Türetici kavramı, bu örgütlenmelerin köprü görevinden öte üretici ve tüketicinin doğrudan bir araya gelmesini/etkileşime girmesini sağlayan organizasyon yapıları olduğunu göstermektedir. Slowfood’un kurucusu Carlo Petrini tarafından kazandırılan türetici kavramı, “gıdasına sahip çıkan alıcıların üretimin içine katıldığı, çiftçinin sorunlarını fark ettiği, çözümler ürettiği, aracısız ve güvene dayalı yeni bir ilişki biçimi”ni tanımlamaktadır (Aydemir, 2013).

Göztepe Kooperatifi üreticilerini bizzat ziyaret etmekte ve üretim sürecine tanık olmaktadır. Güvene dayalı dürüstlük yaklaşımının ve üretici ile tüketici arasında birlikte öğrenme sürecini geliştiren Katılımcı Onay/Sertifika Sistemi destekleyerek de hem bilgiyi hem de denetimi yatay olarak paylaşmış olduklarını ifade etmiştir. Söz konusu sistemi kullanan YerDeniz ise “Üreticiyle bu sistem sayesinde birlikte öğrenerek karşılıklı birbirimizi dönüştürecekğimiz bir ilişki geliştiriyoruz. Yerelin imkânlarıyla ihtiyaçlarını bilmek, kırsaldaki güncel üretim kapasitesinin gerçeklerini bilmek, kentteki ihtiyaçlarla örtüştürebilmenin yollarını araştırmamıza yardımcı oluyor. Tam tersi olarak da kentteki ihtiyaçlarımız ve imkânlarımız üzerinden kırsaldaki potansiyeli değerlendirmelerini talep ederek gerçekleştirmenin yollarını hep beraber düşünüyoruz” şeklinde belirterek üretici-tüketici ilişkilerinin nasıl geliştiğini anlatmıştır.

BÜKOOP, üreticilerinin yerel koşullarını birinci elden öğrendiği ve tüketicilere doğrudan aktardığı iletişim mekanizması ile üretici-tüketici ilişkisini kurduğunu belirtmiştir.

Çekirdek Türetici, Whatsapp grubunda t reticilerin deneyimlerini samimi bir ortamda paylaştığından ve bu da paydaşların kendilerini tüketicilerden ziyade güzel bir sosyal grubun parçası olarak görmelerini sağladığından bahsetmiştir. Bunun olumlu etkisini ise 2019 yılında bir  ilek t reticisinin mahsulünün don nedeniyle mahvolduğunu, tüketicilerin ise kendi inisiyatifleri doğrultusunda t reticiye destek olduklarını söyleyerek örneklemiştir.

- **Kooperatifin/Topluluğun t reticiye ve yerele katkıları**

YerDeniz,  zellikle İstanbul'da yaygınlaşan kooperatif örgütlenmelerinin, doğrudan t reticilerle çalışarak büyük perakende tekellerinin dağıtım ağına giremeyen t reticilere yeni ve ulaşamayacakları bir kanal a tıklarını belirtmiştir. Çekirdek T reticinin  ıkış noktasını kaliteli ürüne sahip ancak, pazarlama kabiliyeti olmayan ya da pazarlama ağlarına ulaşamamış t reticiyi desteklemek ve onlara "can suyu" vermek olarak ifade etmektedir.  rg tlenmeler sayesinde pazara erişim fırsatını yakalayan türetici tarımsal türetimini devam ettirme ve geliştirme eğilimi göstermektedir.

BÜKOOP, t reticilerin piyasaya ürün verdiklerinde kendi emeklerinin maliyetini fiyata katamadıklarını (dayatılan toptan fiyatlar vb. sebebiyle) ancak, kendilerinin t reticilere emek masrafı da dâhil olan bir fiyat ödediklerini belirtmiştir. BÜKOOP, benzeri kooperatifler ve kooperatif girişimleri sayesinde çoğu t reticinin ürününün ve emeğinin karşılığını alabildiğini ifade etmiştir. T reticinin yerelde t retilenin ve verilen emeğin karşılığını bulabildiğinden yola çıkılarak bu sistemin ekonomik anlamda t reticiye katkısının yanı sıra tarımsal türetim devamlılığını sağlayarak miras değerlerini sürdürülebilir kıldığı da söylenebilir.

Bu durumu kanıtlayacak diğer uygulamalar ise Temiz Hasat ve  ekirdek T reticinin benimsediği etki yatırımı (*impact investment*) yaklaşımı ile ilişkilidir. Temiz Hasat'ın satış kanallarından birini oluşturan Dayanışma Paketleri ve  ekirdek T reticinin arıcılar ve kiraz t reticileri ile tüketiciler arasında başlattığı sözleşme sistemi t reticiye o yilki türetimini planlayabilme şansı tanırken ve ürününe alım garantisi verirken önceden ödeme ile (*pre-financing*) t reticinin kredi çekmesinin ve bankaya faiz ödemesinin önüne geçme imkânı sunmaktadır.

Göztepe Kooperatifinin "t reticilerimizin bulunduğu yerelde bizim onların ürünlerini kentte anlatıyor, son kullanıcı ile buluşturuyor olmamız, doğal türetim devamlılığını sağlıyor. Böyle bir alternatif kanal ile çiftçinin marketlere mahkûm olmasını engelliyor, geçimlik ücretini kazanabileceği bir dayanışma ekonomisini var ediyoruz" ifadesi de t reticilere katkılarını ortaya koymaktadır.

Beşiktaş Kooperatifinin uyguladığı ürün formu, Göztepe Kooperatifinin ve YerDeniz'in kullandığı Katılımcı Onay/Sertifikasyon Sistemi ve tüm örgütlenmelerin ürün numunelerini kendi imkânlarıyla analiz ettirmeleri üreticileri organik sertifika şirketlerine ödeme yapmaktan kurtarmakta ve maliyetlerini aşağıya çekmeyi sağlamaktadır. Ayrıca, üreticilerin lojistik maliyetleri örgütlenmeler tarafından karşılanırken, büyük marketlerde olduğu gibi raf bedeli uygulaması bulunmamaktadır.

Kooperatif ve gıda topluluklarının üreticileri üretim süreçleri, yerel/atalık tohum kullanımı, ekolojik uygulamalar, katma değer artışı gibi konularda yönlendirmesi üreticilerin daha bilinçli ve kaliteli üretim yapmalarını sağlamaktadır. Temiz Hasat'ın başlatmış olduğu üreticilere yönelik bilgi, birikim, pazarlama gibi eğitimlerle; Göztepe Kooperatifinin üreticilerle yerelde yaşadıkları/yaşayabilecekleri sorunları, örneğin köy uzak olduğu için nakliye yaşanan gecikmeler veya enerji maliyetlerini nasıl düşürecekleri konusunu, birlikte düşündükleri ve çözüm geliştirdikleri toplantılarla üreticilerin kapasite ve yetenek gelişimine katkı sağlamaktadır. Buna ek olarak, yakın çevrede bulunan üreticilerin yerelde örgütlenmeleri/kooperatifleşmeleri özellikle teşvik edilmektedir.

Temiz Hasat Bölge Kalkınma Planı sayesinde bölgesel ölçekteki etkisi daha güçlü olsa da BÜKOOP, üreticileri vasıtasıyla modeli gören başka üreticilerin de benzer temiz üretim yöntemlerine geçişini teşvik ettiğini, böylelikle yerelde temiz üretimin yaygınlaştırılmasına katkısının olduğunu belirtmiştir.

• **Kooperatifin/Topluluğun Sürdürülebilirliği**

BÜKOOP, kooperatifin sürdürülebilirliğinden şu şekilde bahsetmektedir: *“Mali sürdürülebilirliğimizi sağlamak için detaylı muhasebe hesaplarımızı gönüllüler neredeyse anlık olarak kontrol ediyor. En önemli dar boğazımız olan gönüllü sürdürülebilirliği için yeni gönüllüleri aramıza katmaya çalışıyoruz. İhtiyaç temelli BÜKOOP'a gelip (spesifik bir ürün almak için örneğin) sonradan güler yüzlü ortamımızı ve toplumsal fayda sağlama çabalarımızı sevip kalanlar oluyor. Bunu sürdürebilmek için üretici söyleşileri, tarla ziyaretleri, duyurular, sosyal medya, herkese açık toplantılar vs. hepsi işe yarıyor”.*

Temiz Hasat, tüzel bir kişilik olmasının sebebinin sürdürülebilirliği sağlamak olduğunu; böylelikle hem kendi içinde hem kurumsal hem de üreticiye karşı bir sorumluluğun oluştuğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda, sistemli bir şekilde grup içinde görev tanımlamalarının yapılmasının da kooperatifin sürdürülebilirliği için önemli olduğunu söylemiştir.

Beşiktaş Kooperatifi, kooperatifler arası iletişimin devam etmesinin, ürün fiyatlarına yansıtıkları %20 katkı payının ve 2-3 ayda bir geçen süre içinde neler yaptıklarını, kendilerini yeniden yapılandırmalarının gerekli olup olmadığını, ulaşamadıkları hedefler

için nasıl bir yol izlemeleri gerektiğini tartıştıkları toplantıların sürdürülebilirliği sağlamada önemli olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda, “ekonomik dayanışma modelinin” benimsenmesini de sürdürülebilirlik açısından gerekli görmektedir.

Çekirdek Türetici için sürdürülebilir olmanın temel hedefi zamanın şartlarına uyum göstermek ve kurguyu esnek tutmaktan geçmektedir. Topluluk, ölçek olarak çok geniş bir gruba ulaşmasa da, katıldığı seminerlerde veya radyo programlarında modelini anlatarak bu modelin yaygınlaşmasına vesile olmaktadır.

YerDeniz ise kooperatifin içinde yer alan ve üreticilerden aldıkları ürünlerle hizmet veren bir kafeyi işletmeleri ve toplu ürün satışı gerçekleştirmek için okul, kafe/lokanta, sendika gibi yerlerle görüşmeleri sürdürülebilirlik çerçevesinde değerlendirilmektedir. Aynı zamanda, yaptıkları çalışmalar hakkında herkesin her an bilgi alabileceği web tabanlı bir arşivlerinin olması ve ileriye yönelik neler yapabileceklerini birlikte konuşmak için dönemlik strateji toplantılar yapmaları, dönem içinde yıllık değerlendirmeler yaparak yol almaya çalışmaları da sürdürülebilirliği sağlamak adına önem taşımaktadır.

Bunlara ek olarak, üreticilerin örgütlenme içindeki devamlılığının sağlanması da kooperatifin/topluluğun sürdürülebilirliği için önem taşımaktadır. Çekirdek Türetici'nin risk altındaki üreticilere can suyu verdikten sonra üreticinin müşteri portföyünü genişletmesini, pazarlama kabiliyetini artırmasını ve iş geliştirmesini takip ederek bu desteğe ihtiyacı olan farklı üreticilere kayması bu duruma örnek gösterilebilir. Aynı zamanda, bu üreticilerin başarıya ulaşması, bilinirliklerinin artması (Çankırı ve Urla Kadın Kooperatifinde olduğu gibi) toplum içinde farkındalık yaratarak tüketici talebinin ve yeni üreticilerin sisteme katılmasını sağlayacak ve böylelikle kooperatifin/topluluğun sürdürülebilirliği söz konusu olacaktır.

- **Aktörler arası iletişim / koordinasyon (Diğer örgütlenmeler ile, yerel yönetimler ve otoriteler ile vb.)**

Özellikle yeni kurulan gıda toplulukları ve kooperatifler diğer kooperatiflerin (genellikle Kadıköy, Çiftçi-sen ve BÜKOOP'un) ortak çiftçi havuzundan faydalanmaktadır ve bu süreç içinde deneyimlerinden yararlanabilmek için diğer kooperatiflerle sürekli iletişim halindedirler. İş öğrenip ve geliştirip kendi standartlarını belirledikten sonra da bu iletişim devam etmektedir. Bütün kooperatiflerin ve gıda topluluklarının yer aldığı Whatsapp grubu bu etkileşim için en önemli iletişim kanalıdır. Bu grup üzerinden ortak ürün alımları ve birbirleri arasında alışveriş gerçekleşmekte, bilgi havuzu devam etmekte ve herhangi bir sorunla karşılaşıldığında yardım edilmektedir. BÜKOOP, “*konular ortak olduğunda toplantılar yapıyoruz, bazen beraber senelik sipariş verdiğimiz de oluyor (mercimek, vb. üreticinin elinde toptan olarak çıkardığı ürünlerde)*” diyerek bu durumu desteklemektedir.

Çekirdek Türetici, çeşitli gıda ağı ve inisiyatifleriyle zaman zaman çeşitli organizasyonlar veya daha uzun soluklu kampanyalar vesilesiyle birlikte çalışmaya fırsatını yaratmaya çalışmaktadır. Ayrıca, üyelerinden birinin Yavaş Gıda Türkiye Derneği'nin kurucularından olması ve 2019'dan beri Zehirsiz Sofralar inisiyatifini oluşturan 95 paydaş arasında yer alması da farklı ağlarla kurdukları iletişimi göstermektedir.

Göztepe ve YerDeniz Kooperatifleri, kır ve kentteki kooperatif ve diğer örgütlenmeleri bir araya getiren Kır-Kent Ağı örgütlenmesinin bileşenleridir. Bu ağ üzerinden, İstanbul ve farklı illerdeki kooperatiflerle sürekli iletişim kurmaktadırlar. Ürün-üretici bilgileri paylaşmaktan mevzuat, ruhsat vb. konulara kadar birbirlerine her türlü desteği vermektedirler. Farklı kooperatiflerle ortak atölyeler düzenlemekte, birlikte üretici ziyareti gerçekleştirmekte, ortak sorunları konuşmaktadırlar. Ayrıca bu ağ içinde bir dayanışma kumbarası da oluşturmuşlardır. YerDeniz yakın bir zamanda LGBTI+ bireylerin kendilerini rahat hissedeceği Sugar Mekânlar ağına da dâhil olmuştur.

Göztepe ve YerDeniz Kooperatiflerinin diğer örgütlenmelerden en önemli ayırt edici özelliği küçük üreticilerin yerel örgütlenmelerle kurdukları kooperatiflerle birlikte çalışmalarıdır. Çekirdek Türetici de tüketici kooperatiflerinin üretici kooperatiflerine ulaştıkça üretici sayılarını artırabildiklerini belirtmiştir.

Görüşmelerde Temiz Hasat yerel yönetimlerle birlikte çalıştıklarını, yerelde (Şişli) neler yapabileceklerini tartıştıklarını ve özellikle yardım/ramazan paketleri için ürün verdiklerini belirtmiştir. Kadıköy Kent Konseyi Gıda Çalışma Grubu içinde yer alan Göztepe Kooperatifi ve YerDeniz yerel yönetimle iletişimi olan diğer örgütlenmelerdir. Aynı zamanda YerDeniz, komşuluk ilişkisi üzerinden birçok çalışma ve etkinlik düzenleyerek gıda mücadelesini yerelde/mahallesinde büyümeye çalışmaktadır. Mahalle muhtarlığının yürüttüğü deprem hazırlık ve salgın günlerinde oluşturulan dayanışma çalışmaları gibi faaliyetlerde de yer almaktadır.

YerDeniz, Ziraat Mühendisleri Odası ve Kimya Mühendisleri Odası İstanbul Şubeleri, Çiftçi-Sen gibi kuruluşlarla iletişimleri sayesinde ve bu kuruluşların verdikleri referanslar ve yönlendirmeler doğrultusunda ürünün doğru üretim bölgesinde yerel/yadigar tohumla temiz güvenilir üretim yapan üreticilere ulaşabilmektedir.

• Belirtilen eksiklikler / öneriler

Göztepe Kooperatifi, gıda topluluklarının ve kooperatiflerinin sorunlarını detaylı bir şekilde sıralamıştır: a) Kentteki tüketicilerin endüstriyel gıda ve doğal gıda hakkında düşük bilinç düzeyi b) Bu bilincin olduğu kişilerin çoğunda yeterli alım gücü olmaması c) Büyük market zincirlerinin hem üreticiyi hem tüketiciyi hem de doğayı sürekli ve artan biçimde sömürmesi d) Üreticilerin artan üretim maliyetleriyle başa çıkamaması ve devlet

politikalarının buna bir çözüm getirmemesi e) Tohumda dışa bağımlı hale gelinmesi f) Suyun, havanın ve toprağın kirlenmesi g) İklim değişikliği ve kuraklığın olumsuz etkileri h) Çiftçilerin kendi topraklarında işçi haline getirilmeleri. Ancak kooperatifler örgütlü bir şekilde çoğalırsa üreticilerin üretim faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için fırsatlar yaratabileceğini belirtmektedir. Çünkü bu örgütlenmelerin var olma nedenini tüm bu sorunlara dikkat çekmek olarak göstermektedir.

BÜKOOP, kooperatifçilik yasasının eski bir yasa olduğuna ve yeni nesil kâr amacı gütmeyen kooperatiflere uygun olmadığına vurgu yapmaktadır. Bunun dışında yasal altyapıyla ilgili pek çok konuda eksik bilgilerin bulunduğunu, yasa ve yönetmelikleri daha kolay anlayabilmek için hukuki desteğe (ya da mali müşavir desteğine) ihtiyaçları olduğunu belirtmektedir. Yerel yönetimlerin de destek verebileceği ortak bir bilgi paylaşımının olmasını çözüm olarak sunmaktadır. Sosyal medyada tüketicilerin üreticiler hakkında derinden kuşku içinde olduğunu ve bilgi kirliliğine maruz kaldıklarını belirterek farklı bir soruna işaret etmektedir. BÜKOOP vb. yapıların mutlaka bu duruma müdahil olup bu ilişkiyi modere etmesinin, bilimsel veriye dayalı bilgiyi paylaşmasının elzem olduğunun altını çizmektedir.

YerDeniz ise kooperatifçilik yasasını üretici kooperatifleri tarafından ele almakta; mevzuat ve vergi, SGK gibi konular iyileştirilmedikçe üreticilerin tarımsal faaliyetlerine devam edecekleri koşullarda da düzelmenin olmayacağına dikkat çekmektedir. Kadın kooperatiflerindeki her üreticinin emeklilik hakkının olması gibi iyileştirilmesi gereken birçok konu başlığının bulunduğunu da eklemektedir.

Temiz Hasat, örgütlenmelerin ürün analiz etmeye duydukları ihtiyaçlardan, ancak bu işin çok masraflı olduğundan bahsetmektedir. Bu analizlerin yapılabilmesi için gerekli bilimsel teknik altyapının geliştirilmesini, bunun için üniversitelerde laboratuvar kurulmasını önermektedir.

5. Değerlendirme ve Öneriler

COVID-19 pandemisinin gıdaya erişimi daha da zorlaştırdığı süreçte kısa tedarik zincirleri aracılığıyla ulaşılan temiz ve sağlıklı gıdanın değerinin farkına varılması gıda örgütlenmelerinin de görünürliğini artırmıştır. Yapılan görüşmelerde örgütlenmelerin tamamının bu süreç boyunca satışlarının artmış olduğunu belirtmesi de bunu kanıtlar niteliktedir. Clapp ve Moseley'in (2020) belirttiği gibi COVID-19 gıda sistemleri için bir dönüm noktasına işaret etmekte ve temel dönüşümler arayan alternatif çözümlere gereksinimi ortaya koymaktadır. Söz konusu talep artışı ve ihtiyaç gıda örgütlenmelerinin yaygınlaştırılması ve bu sayede yerel gıda ekonomilerinin gelişmesi için önemli bir fırsat sunmaktadır. Böylelikle, kriz anlarına uyum sağlayabilen sürdürülebilir yerel gıda sistemleri ile gıda ve gıdaya erişim krizinin önüne geçilmiş olacaktır. Ancak, bu

örgütlenmelerin hem üretici hem de tüketici üzerinde etkinliklerinin artırılması ve daha fazla fayda sağlaması için bir takım politikaların geliştirilmesi ve düzenlemelerin yapılması gerekliliği görüşmelerde ortaya çıkmıştır.

- **Örgütlenme modeli**

Türkiye’de gıda örgütlenmelerinin faaliyetlerini gerçekleştirebilmeleri için en iyi tüzel kişilik “tüketici kooperatifi”dir. Özellikle söz konusu kurumsal yapı, bu girişimlerin daha fazla üretici ve tüketiciye ulaşmak için gerçekleştirecekleri projelere yönelik gerekli fon/hibe bulmalarını kolaylaştırmaktadır.

Her bir örgütlenmenin sahip olduğu organizasyonel yapının kendi iç dinamikleri ve hizmet verdiği yerel dinamikler bağlamında uygun bir model ortaya koyduğunu yereldeki (hem kendi yerel çevresi, diğer bir deyişle konumlandığı mahalle ölçeği, hem de iletişimde oldukları üretici çevresi, diğer bir deyişle ürünlerini temin ettiği kırsal ölçek) olumlu etkileri ve başarıları üzerinden söylemek mümkündür. Yerel gıda sistemlerinin temelde üretimin devamlılığı ile işleyecek olması, bu girişimler için üreticinin öncelikli olarak ekonomik açıdan desteklenerek tarımsal faaliyetinin sürdürülebilirliği odak noktasını oluşturmaktadır. Ancak BÜKOOP, Göztepe Kooperatifi ve Çekirdek Türetici, tek başına bir gıda örgütlenmesinin bütün üreticileri geçindirmesinin mümkün olmadığını, bu örgütlenmelerin bir bütün olarak toplamda bir etki yaratabileceklerini, nitekim örgütlenmeler arasında iletişimin devamlılığı ile bunu yapmaya çalıştıklarını özellikle belirtmişlerdir.

Yerelde hedeflenen etkinin yaratılabilmesi için Bauwens ve Kostakis (2014) tarafından geliştirilen “çok paydaşlı açık kooperatif” yaklaşımı, gıda örgütlenmelerinin üst ölçekte birbirleri arasında bir organizasyon yapısının oluşturulması için bir model olabilir (Şekil 2). Dayanışma kooperatifleri olarak da adlandırılan bu yapı belirli bir toplumsal hedefe ulaşmak için eşitlik, sürdürülebilirlik ve sosyal adalete öncelik vermeli ve çok paydaşlı yapısı gereği faaliyetten etkilenen herkes söz sahibi olmalıdır (Bauwens ve Kostakis, 2014). Söz konusu modelde farklı aktör grupları, yalnızca kendi ihtiyaçları yerine organizasyonun ortak hedeflerini takip edebilmekte ve temsilcileri olan farklı aktörler arasında uzlaşma oluşturulmasına olanak tanıyan etkili karar alma süreçleri oluşturabilmektedir (Leviten-Reid ve Fairbairn, 2011).

Gıda örgütlenmelerini birleştiren üst ölçek bir organizasyon modeli daha kolektif bir gücü yaratarak dayanışma ekonomisi örgütlenmelerini hem yerel hem de ülke düzeyinde inşa edebilmeyi mümkün kılacaktır. Bu sayede, olanaklarını bir araya getirerek sorunları birlikte çözebilme ve ihtiyaçları ortak karşılayabilme becerilerini geliştiren gıda örgütlenmelerinin gıda sistemleri içerisinde daha aktif ve etkin bir hale gelmesi söz konusu olacaktır.

Göztepe ve YerDeniz Kooperatifinin hâlihazırda yapılarının içine dâhil ettikleri güven, sosyal ağ ve bilgi/deneyim takasına dayalı Katılımcı Onay/Sertifikasyon Sistemi gıda örgütlenmelerini, üreticileri/üretici kooperatiflerini ve tüketicileri buluşturan ve doğrudan sürece katılımlarını sağlayan önemli bir altyapıya sahiptir. IFOAM tarafından organik tarım sertifikasyon sistemine alternatif olarak geliştirilen sistem (URL-2) üretici ve tüketici arasındaki bilgi ve deneyim paylaşımına imkân tanıyarak üreticinin emeğine ve statüsüne yeniden bir değer atfetmekte, sosyal bütünleşmeyi ve sürekliliği sağlamakta ve tarımsal gelişimi desteklemektedir.

- **Diğer aktörler arası iletişim / koordinasyon**

Gıda örgütlenmelerinin güç kazanması ve daha çok sayıda üreticiye ve tüketiciye ulaşması için yerel yönetimlerin sistem içerisinde aktif rol alması gerekmektedir. Pandemi süreci yerel yönetimlerin ve devlet aklının yıllardır terk ettiği tarımsal üretime yüzlerini döneceklerinin işaretlerini göstermeye başlamıştır.

Gıda örgütlenmesinin hizmet verdiği yerelde belediyelerin tüketicilerin ihtiyaçlarını takip etmeye yönelik söz konusu örgütlenme ile işbirliği yapması, bu örgütlenmenin faaliyetlerini duyurması ve bölge nüfusunun temiz ve sağlıklı gıdaya ilişkin farkındalığının artırılmasına yönelik kampanyaları gerçekleştirmesi daha fazla tüketicinin bu ağa katılmasını sağlayacaktır. Aynı zamanda toplanma mekânı, depo, laboratuvar, pazar alanı, ürünlerin tüketiciye ulaştırılması için lojistik destek gibi birçok konuda yardımcı olarak hem süreci kolaylaştırabilecek hem de verilen hizmetin kalitesini artıracaktır. Böylelikle, üreticiyi teşvik etmeye de yardımcı olacaktır. Tüm bunların ötesinde, söz konusu destekler, tek başlarına yerel gıda ekonomisi yaratımı güç olan gıda topluluklarını destekleyecek yerel bir güç ile yerel gıda ekonomilerinin oluşturulmasına ivme kazandıracaktır.

Üreticinin bulunduğu yerelde ise il tarım müdürlüklerinin, belediyelerin ve muhtarlıkların sürecin içine dâhil edilmesi ekolojik uygulamaları gerçekleştirmeye yatkın ve **“can suyuna”** ihtiyacı olan üreticileri bulmayı ve onlarla iletişime geçmeyi kolaylaştıracaktır.

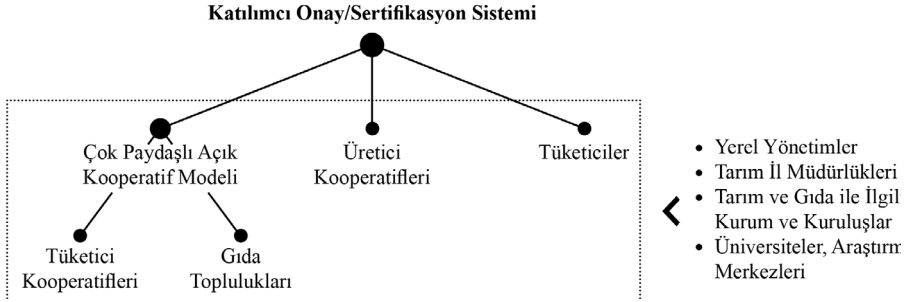
Tüketiciler açısından yerel yönetimler temiz ve adil gıda ve gıda örgütlenmelerinin faaliyetleri hakkında farkındalık yaratma ve bilgilendirme görevlerini üstlenecektir.

Görüşme yapılan tüm katılımcıların belirttiği üzere bireysel üreticilerin yerelde örgütlenmesi hedeflenmektedir. Bu sayede, üreticiler üretim, işleme, paketlenme, lojistik ve pazara erişim konularında yaşadıkları sorunlara ortak bir paydada çözüm üretebilecekler ve kendi aralarında uzmanlaşmaları belirleyerek iş bölümü yapabilecekler; yerel yönetimlerden ve kamu otoritelerinden talep ettiklerini daha güçlü bir şekilde ifade edebilecekler ve dayanışma yoluyla bölgedeki diğer bireysel üreticileri de bu ağa katabilmek için fırsat yaratabileceklerdir. YerDeniz ve Göztepe Kooperatiflerinin de kendi uygulamaları doğrultusunda belirttikleri gibi üretici ve tüketici örgütlenmeleri arasındaki işbirlikleri

yerel gıda ekonomilerinin güçlenmesini daha geniş bir yayılımla destekleyecektir.

Son olarak, üniversitelerin ve araştırma merkezlerinin gıda örgütlenmeleri ve üreticiler ile işbirliği ürünün, toprağın, tohumun vb. analiz edilmesi için gerekli bilimsel teknik altyapıyı sunacaktır. Böylelikle daha kaliteli ve sağlıklı üretim sürecine ulaşılmış olacaktır.

Tendall vd. (2015) dayanıklılığın daha katılımcı gıda sistemleri anlamına geldiğini ve bütün bir sistem perspektifini benimsediğini ifade etmektedir. Bu doğrultuda, hem düzeyde hem de yatayda işbirliklerini içeren bir örgütlenme yapısı (Şekil 3), yerel gıda sistemlerinin dayanıklılığını, dolayısıyla yerel gıda ekonomilerinin etkinliğini, artırma potansiyeline sahiptir.



Şekil 3: Gıda örgütlenmelerinin ve diğer aktörlerin arasındaki ilişkileri gösteren öneri organizasyon yapısı. (Kaynak: Araştırma kapsamında üretilmiştir.)

• Yasal düzenlemeler

Kooperatifçilik yasasının farklı bakanlıkların birlikte çalışmasını gerektiren yapısı nedeniyle yeni koşullara göre güncellenmesinin yıllardır tamamlanamamış olması söz konusudur. Ancak, topluma hizmeti önceliklendiren “yeni nesil kooperatifleri” teşvik etmesi amacıyla söz konusu yasanın yeniden düzenlenmesi önem arz etmektedir. Bu düzenleme kapsamında kooperatiflerin kuruluş mevzuatlarının, vergi yüklerinin, ortaklarının sigortalı çalışmasının, üreticilerinin emeklilik hakkının, genel kurullar gibi mali yüklerin ele alınarak iyileştirilmesi gıda örgütlenmelerinin faaliyetlerini kolaylaştıracak ve daha aktif bir hale gelmelerini sağlayacaktır.

• Farkındalık yaratma ve bilinçlendirme

Hem üretici hem de tüketici tarafında temiz ve adil gıdaya yönelik bilgi eksikliği söz konusudur. Bu konuda toplumun tüm kesimlerinde farkındalığın yaratılması için gıda örgütlenmeleri ve yerel yönetimlerin işbirliği içinde bulunması oldukça önem taşımaktadır. Aynı zamanda, Türkiye’de hemen hemen her köyde rastlanmakta olan

tarımsal amaçlı kooperatiflerin aktif katılımının sağlanması bu süreci kolaylaştıracaktır. Bugüne kadar bu kooperatiflerde sağlıklı gıdanın önemi, sürdürülebilirlik gibi konulara hiç önem verilmemiştir; verilecek eğitimlerle bu kooperatiflerin bilgilendirilmesi yerelde de dönüşümü tetikleyecektir.

Temiz Hasat'ın üreticiler için gıda sisteminin iyileştirilmesine, katma değer üretilmesine vb. yönelik düzenlediği eğitimler yerelde uzmanlaşma ve daha kaliteli üretimlerin yapılması fırsatını taşımaktadır. Tüm gıda örgütlenmelerinin yerel yönetimler ve diğer tarımsal kooperatiflerle işbirliği içinde bilgi akışını sağlayacakları etkinlikler yereldeki çevre duyarlı ve daha adil kalkınma yönündeki bilinci güçlendirecektir.

Farkındalık yaratmanın bir diğer boyutu da örgütlenme yapılarına dezavantajlı grupların katılımı üzerinden değerlendirilebilir. Hâlihazırda genç katılımının oldukça yüksek olduğu örgütlenmelere ev kadınları, toplumsal olarak dışlanmış bireyler, emekliler gibi grupların dâhil edilmesi dayanışmaya yönelik toplumsal farkındalığı ve bilinci artırma potansiyeli taşımaktadır. Böylelikle, geliri doğrultusunda bu ürünlere erişebilenlerin ötesinde, geliştirilecek dayanışma projeleri ile dar gelirli ve gıdaya ulaşımında güçlük çeken gruplar için de sağlıklı gıdaya erişim fırsatı yaratılmış olacaktır. Bu dayanışma kültürü gıda örgütlenmelerini toplum içerisinde daha aktif kılarken toplumun dayanıklılık kapasitesinin artmasını da sağlayacaktır.

6. Sonuç

Gıda örgütlenmelerinin, tüketicilerin üreticiyle kurdukları doğrudan ilişki sayesinde, dolaylı satın alım kanallarını devre dışı bırakarak üreticiyle buluştukları bir güven ortamını oluşturdukları; böylece kopmuş olan üretim-tüketim bağınyı yeniden kurup güçlendirerek ve çiftçilere düzenli bir gelir sağlayarak yeni bir ekonomi ve alternatif bir gıda sistemi yarattıkları belirtilmektedir (Kılıç, 2019).

Yapılan görüşmeler göstermiştir ki söz konusu örgütlenmelerin yerel gıda ekonomilerinin oluşumuna ve sürdürülebilir gıda sistemlerinin yaratılmasına katkısının yanı sıra sürdürülebilir kalkınma, kriz anlarında kolay uyum sağlayabilecek ve değişime hızlı cevap verebilecek nitelikte güçlü bir toplum yaratabilme potansiyelleri de öne çıkmaktadır. Gıda örgütlenmeleri:

1. Toprağını terk etme, boş bırakma ve göç etme riskiyle karşı karşıya olan üreticilerin üretim yapmalarını teşvik ederek ve ürünlerini tüketiciye ulaştırarak ekonomik bir katkıda bulunurken, tarımsal üretimin devamlılığını sağlayarak “varlık temelli kırsal kalkınmaya” katkı sunmaktadır.
2. Adil, temiz ve ulaşılabilir gıdaya erişmenin ve üretimini gerçekleştirmenin tarifini

yaparken bir yandan da yeni bir toplumsallığın oluşumunu sağlamaktadır.

3. Üreticileri yerinde ziyaret ederek, onlarla sorunlarını tartışması ve birlikte çözüm üretmesi, üretici ve tüketicinin bir araya gelmesini sağlayarak aralarında bilgi ve deneyim paylaşımını teşvik etmesi sayesinde “ortak bir kültürün” gelişimine yardımcı olmaktadır.
4. Düzenledikleri eğitimler, toplantılar, üretim alan ziyaretleri vb. etkinliklerle üretim süreçlerinin iyileştirilmesi, katma değeri yüksek üretim, kaliteli ve sağlıklı üretimin yapılması gibi konularda üreticiyi bilgilendirerek ve yönlendirerek üreticilerin “pazara erişimlerinde nitelik kazanmalarını” ve “kapasite gelişimlerini” desteklemektedir.
5. Üreticiyi örgütlenmeye/kooperatifleşmeye yönlendirerek hem dayanışma kültürünün gelişimini hem de üreticilerin güçlenmesini sağlamaktadır.

Yapılan görüşmelerde katılımcılar tarafından ifade edildiği gibi tekil girişimler oldukça küçük bir etkiye sahiptir. Sistemsel değişimler ve krizlerle hızlı bir şekilde baş edebilme yetisinin kazanılmasında bütüncül ve kapsayıcı bir etkinin yaratılabilmesi örgütlenmeler ve kurumlar arası çok paydaşlı ve açık bir organizasyon yapısının benimsenmesi ile mümkün olacaktır. Bu yapıya yerel yönetimler başta olmak üzere tarım ve gıda ile ilgili kurum ve kuruluşların, üniversitelerin de dâhil olması gıda örgütlenmelerinin güçlenmesini ve yaygın etkilerinin artmasını sağlayacaktır.

İstanbul’da ve hatta Türkiye’de bu oluşumların yeni yeni artmaya başladığı ve önem kazandığı düşünüldüğünde gelecek için önemli bir potansiyel taşıdıkları ve desteklenmeye değer oldukları söylenebilir. Araştırma, gıda örgütlenmelerinin gıda sistemlerinin, daha geniş etkisiyle toplumun dönüşümüne ilişkin taşıdığı potansiyelleri ortaya koyarak literatüre ve yerel politika geliştirme süreçlerine katkı sunmaktadır. Söz konusu girişimlerin yukarıda da belirttiğimiz üzere pek çok farklı boyuta ve sürece temas etmesi konuya ilişkin gelecek çalışmaların çeşitlenebileceğini göstermektedir. Gıda örgütlenmelerinin faydaları olarak sıralanan her bir madde farklı bir araştırma başlığını ortaya koyduğu gibi bu organizasyon yapılarının gıda sistemlerini aynı bölge içerisinde yeniden konumlandırarak yerel tanımının ölçeğini yeniden düşündürmesi, bir başka ifadeyle yerelin bölgeselleşmesi araştırmaya değer bir konu olarak görülmektedir.

Bilgi notu:

1. Bu çalışma, İTÜ Şehir ve Bölge Planlaması Doktora Programı, Yerel Ekonomik Gelişme Politikaları ve Planlaması dersi kapsamında hazırlanmış olan makaleden üretilmiştir.
2. COVID-19 pandemisinin şiddetlendiği dönemde büyük bir özveriyle çalışmaya katkı sunan tüketici kooperatiflerine ve gıda topluluklarına çok teşekkür ederiz.

Kaynaklar

- Abate, G. (2008). Local Food Economies: Driving Forces, Challenges, and Future Prospects, *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, 3(4): 384-399.
- Andretta, M. & Guidi, R. (2017). Political Consumerism and Producerism in Times of Crisis: A Social Movement Perspective? *PACO*, 10 (1): 246-274.
- Aydemir, G. (2013). Tükenen Bir Dünyada Türetici Olmak. *Ekolojik Yaşam Rehberi*, 15: 1-4.
- Bauwens, M. & Kostakis, V. (2014). From the Communism of Capital to Capital for the Commons: Towards an Open Co-operativism. *TripleC*, 12(1): 356-361.
- Benton, T., Crawford, J., Doherty, B., Fastoso, F., Jimenez, H. G., Ingram, J., Lang, T., Smith, P. & Tiffin, R. (2017). British Food- What Role Should UK Food Producers have in Feeding the UK? (Research Report). Wm Morrisons plc.
- Blay-Palmer, A., R. Carey, E. Valette & M. Sanderson. (2020). Post COVID 19 and Food Pathways to Sustainable Transformation. *Agriculture and Human Values*, 37: 517-519.
- Bozlu, B. & Gürler, G. (2020). Gıda Toplulukları Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme: Antalya Örneği. Bedia Koçakoğlu & Diren Çakılcı (Ed.), *Antalya Kitabı: Antalya'da Doğa ve Medeniyet içinde* (s.195-203). Konya: Palet Yayınları.
- Carson, R.A., Hamel, Z., Giarrocco, K., Baylor, R. & Mathews, L.G. (2016). Buying in: The influence of interactions at farmers' markets. *Agriculture and Human Values*, 33: 861-875.
- Clapp, J. & Moseley, W. G. (2020). This food crisis is different: COVID-19 and the fragility of the neoliberal food security order, *The Journal of Peasant Studies*, 47 (7): 1393-1417.
- Christensen, B. & Phillips, R. (2016). Local food systems and community economic development through the lens of theory. *Community Development*, 47: 638-651.
- Connelly, S., Markey, S. & Roseland, M. (2011). Bridging sustainability and the social economy: Achieving community transformation through local food initiatives. *Critical Social Policy*, 0261-0183 101; Vol. 31(2): 308-324
- Çelik, Z. (2016). Gıda Toplulukları ve Aracısız Ürün Ağı Analizi. *Meyve Bilimi*. 1: 26-32.
- Deller, S. C., Lamie, D. & Stickel, M. (2017). Local foods systems and community economic development, *Community Development*.
- Espelt, R., Peña-López, I. & Rodríguez, E. (2018). "¿Economía alternativa o tecnopolítica? Activismo desde el consumo cooperativo de productos agroecológicos", CIRIEC-España, *Revista de Economía Pública, Social y Cooperativa*, 93: 293-318.
- FSIN and Global Network Against Food Crises. (2020). Global Report on Food Crises 2020 September update: in times of COVID-19. Rome. https://www.fsinplatform.org/sites/default/files/resources/files/GRFC2020_September%20Update_0.pdf
- Goodman, D. (2003) 'The Quality "Turn" and Alternative Food Practices: Reflections and Agenda', *Journal of Rural Studies* 19(1): 1-7.

Greenpeace Akdeniz. (2019). Türkiye'nin Gıda Sistemi ve İstanbul'un Tedarik Zinciri: Eğilimler, Sorunlar ve Alternatifler. <<https://storage.googleapis.com/planet4-turkey-stateless/2019/11/e641d246-tu%CC%88rkiye-nin-g%C4%B1da-ve-tar%C4%B1m-sistemi-rapor.pdf>> Erişim: 29 Ocak 2021.

Kahiluoto, H. (2020). Food Systems For Resilient Futures. Food Security, 12: 853-857.

Karakaya, E. (2016). Agro Food System Transitions? Exploring Alternative Agro Food Initiatives in İzmir, Turkey. (Doktora Tezi). İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Katchova, A. L. & Woods, T. A. (2011). The Effectiveness of Local Food Marketing Strategies of Food Cooperatives. Agricultural and Applied Economics Association's 2011 AAEA & NAREA Joint Annual Meeting, Pittsburgh, PA, July 24-26, 2011.

Kılıç, A.C. (2019). Kentsel Tarımı ve Gıda Topluluklarını Kentsel Muhalefet Çerçevesinde Düşünmek. <<https://xxi.com.tr/i/kentsel-tarimi-ve-gida-topluluklarini-kentsel-muhalefet-cercevesinde-dusunmek>> Erişim: 29 Ocak 2021.

Kurtsal, Y. & Viaggi, D. (2020). Exploring Collaboration and Consumer Behavior in Food Community Networks and Constraints Preventing Active Participation: The Case of Turkey. Sustainability, 12 (3292).

Lamie, R.D., Dunning, R., Bendfeldt, E., Lelekacs, J.M., Velandia, M., & Meyer, L. (2014). Local food systems in the South: A call for a collaborative approach to assessment. Choices, 28 (4).

Leviten-Reid, C. & Fairbairn, B. (2011). Multi-stakeholder Governance in Cooperative Organizations: Toward a New Framework for Research? Canadian Journal of Nonprofit and Social Economy Research, 2(2).

Marsden, T. (2004) Theorizing food quality: some key issues in understanding its competitive production and regulation. In Harvey, M., McMeekin, A., Ward, A. (Der.) Qualities of Food. Manchester: Manchester University Press.

Mekânda Adalet Derneği. (2018). Mekânda Adalet ve Gıda. Beyond.istanbul. Print Center: İstanbul.

McFadden, D.T., Conner, D., Deller, S., Hughes, D., Meter, K., Morales, A., & Tropp, D. (2016). The economics of local food systems: A toolkit to guide community discussions, assessments and choices. US Department of Agriculture, Agricultural Marketing Service.

McKibben, B. (2007). Deep Economy: The Wealth of Communities and the Durable Future. Times Books: New York.

Norberg-Hodge, H., Merrifield, T. & Gorelick, S. (2002). Bringing the Food Economy Home: The Social, Ecological and Economic Benefits of local food. ISEC (International Society for Ecology and Culture). Devon.

Özden, F. (2017). Doğadan Tüketicilere Tarımda Kapitalist Tahakkümün Kimi Görünümleri, Yabancılaşma ve Alternatifler Üzerine. Praksis. 43 (2017): 741-763.

Pinchot, A. (2014). The Economics of Local Food Systems: A Literature Review of the Production, Distribution, and Consumption of Local Food. University of Minnesota.

Rakopoulos, T. (2013) Responding to the crisis: food co-operatives and the solidarity economy in Greece. Anthropology Southern Africa. 36 (3-4): 102-107.

Ross, J. (2019). The Origins of Community Supported Agriculture (CSA). <<https://heartbeetfarms.com/who-invented-community-supported-agriculture-csa/>> Erişim: 29 Ocak 2021.

Renting, H., Marsden, T.K., & Banks, J. (2003). Understanding alternative food networks: Exploring the role of short food supply chains in rural development. *Environment and Planning A*, 35: 393–411.

Schulschenk, J. (2010). Benefits and limitations of local food economies to promote sustainability: A Stellenbosch Case Study. (Yüksek Lisans Tezi). Stellenbosch University / School of Public Management and Planning, Güney Afrika.

Schmidt, P. & Dubravská, J. (2020). From Farm to Fork: A Sustainable Food Strategy [COM(2020) 381]. European Economic and Social Committee.

Seyfang, G. & Smith, A. (2007). Grassroots innovations for sustainable development: towards a new research and policy agenda. *Environmental Politics*, 16: 584-603.

Svensson, S., Balogh, P. & Cartwright, A. (2019). Unexpected Counter-Movements to Nationalism: the Hidden Potential of Local Food Communities. *Eastern European Countryside*. 37-61.

Telligman, A.L., Worosz, M.R., & Bratcher, C.L. (2017). "Local" as an indicator of beef quality: An exploratory study of rural consumers in the southern US. *Food Quality and Preference*, 57: 41–53.

Tendall, D. M., Joerin, J., Kopainsky, B., Edwards, P., Shreck, A., Le, Q. B., Kruetli, P., Grant, M. & Six, J. (2015). Food System Resilience: Defining The Concept. *Global Food Security*, 6 (2015): 17-23.

URL-1 < <https://www.ekoharita.org/ekoloji-haritasi/> > erişim tarihi: 29 Ocak 2021.

URL-2 <<https://www.ifoam.bio/our-work/how/standards-certification/participatory-guarantee-systems>> erişim tarihi: 29 Ocak 2021.

Yıldırım, U. D. (2017). Tarımda Alternatif Kamusalılığın Olanakları: İzmir Tire Süt Kooperatifi Örneği. *İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi*. 2: 50-67.

İklima Uyumlu Kentsel Planlamada, Kent Morfolojisi ve Soğuk Ada İlişkilerinin İncelenmesi

Elif Güldü

Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Uzaktan Algılama ve CBS

Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş Kuşçu Şimşek

Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Uzaktan Algılama ve CBS; Fen Fakültesi, Uzak Bilimleri ve Teknolojileri Bölümü

Özet

İklima uyumlu kentsel tasarım/planlama çalışmalarında, ısı adalarının azaltılmasına yönelik çözüm stratejisi olarak uygulanan en kolay, en az maliyetli ve en çevre dostu yöntem kentin soğuk ada potansiyellerinin değerlendirilmesidir. Çevrelerine göre daha düşük yüzey sıcaklığına sahip olan ve serinletme gücü olan yeşil alanlar, orman alanları, su yüzeyleri, kıyılar ve sokak ağaçlandırmaları kentsel alanın en önemli soğuk ada potansiyelleridir. Ancak kentsel soğuk adaların büyüklükleri, soğutucu faktörlerin yoğunluğu, çevresinin morfolojik özellikleri serinletme kapasitelerini değiştirmektedir. Dolayısıyla, her kentin iklim karakteristiğinin, kendi özniteliklerine bağlı olarak değerlendirilip ortaya konulması gerekmektedir.

Bu çalışmada, Akdeniz iklim kuşağında bulunan Antalya kentinin soğuk ada potansiyelleri, çevrelerinin morfolojik yapısı ile birlikte ele alınarak incelenmiştir. Yüzey sıcaklığı verileri 5 farklı tarihe ait uydu görüntüsü kullanılarak uzaktan algılama yöntemi ile elde edilmiştir. Soğuk adalar ve çevrelerindeki kentsel doku arasındaki ilişkiler, istatistiksel analizlerle incelenmiştir. Sonuçlar, açık tasarıma sahip alanların kompakt tasarıma sahip olan alanlara göre soğuk adaların serinletme etkisinden daha iyi yararlandığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent iklimi, Kentsel soğuk ada, Kentsel yeşil alanlar, Sulak alan, Şehir planlama

Abstract

The easiest, the least costly, and the most environmentally friendly method applied as a solution strategy for reducing heat islands in climate-sensitive urban design/planning studies is reclamation of the cool island potentials of the city. The most important cool island potentials of the urban area are, green areas, forest areas, water surfaces, coasts, and street afforestations, which have a lower surface temperature than their surroundings and have cooling capacities. However, the size of the urban cool islands, the density of cooling factors, and the morphological characteristics of the peripheries of cool islands change their cooling capacity. Therefore, the climatic characteristics of each city should be evaluated and put forward based on their own characteristics.

In this study, the cool island potentials of Antalya, which is located in the Mediterranean climate zone, have been examined together with the morphological structure of their peripheries. Surface temperature values were obtained by remote sensing method using satellite thermal images of 5 different dates. Relationships between the cool islands and the urban pattern have been analyzed by statistical methods. The results showed that urban form with an open design benefits better from the cooling effect of cool islands than the areas that were designed more compactly.

Keywords: Urban climate, Urban cold island, Urban green spaces, Wetlands, Urban planning

Giriş

Bugün dünya nüfusunun %55'i kentlerde yaşamaktadır ve bu sayının 2050 yılında %68'e ulaşması beklenmektedir (UN, 2019). Bu hızlı nüfus artışıyla birlikte kentleşen dünya, daha fazla çevre problemiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu problemlerin en önemlilerinden birisi de, özellikle son 20 yılda daha fazla dikkat çekmeye başlayan küresel iklim değişimidir. Kentleşme nedeniyle doğal alanların tahrip edilmesi, kentsel alanların genişlemesi, bina yoğunluğunun artması küresel iklim değişikliğini tetiklerken; iklim değişikliği sonucunda sıcaklıkların artması, aşırı hava olayları, seller, kuraklık gibi afetler ise kentler üzerinde baskı oluşturmaktadır (Du vd., 2017; Aygün ve Torlak, 2019; McCarthy vd., 2010; Hunt ve Watkiss, 2011).

Yerel iklim, şartlar uygun olduğu sürece dış mekânla ilişki içerisinde olma eğiliminde olan insanın yaşam konforu açısından büyük önem taşımaktadır. Kentleşmeyle birlikte antropojenik etkilere bağlı olarak artan kentsel ısınma ve konfor standartlarının dışına çıkan ortamlar, insan için ölümcül sonuçlar doğurabilmektedir. Özellikle, küresel iklim değişiminin sonucu olarak meydana gelen ani sıcak hava dalgaları karşısında kentsel alanlar savunmasız kalmakta, daha fazla ölümcül sonuçla karşılaşabilmektedir. Nitekim 2003 yaz aylarında Avrupa'da yaşanan sıcak hava dalgalarında 70.000 kişinin, 2010 yılı yaz aylarında Rusya'da 55.000 kişinin, 2015 yılı yaz aylarında Hindistan'da 2330 kişinin, 2018 yılı yaz döneminde Kanada'da 10 günde 700 kişinin, 2020 yılı yaz döneminde Japonya'da sadece 1 haftada 27 kişinin öldüğü bilinmektedir (URL1; URL2; URL3;URL4;URL5). İnsanın iklimsel konfor standartları 18 °C – 23 °C aralığındadır (Matzarakis, 2017). Ülkemizde de yaz aylarında, özellikle güney kentlerinde sıklıkla yaşanan 40 °C üstü sıcaklıklarda, ölüm oranlarının artıyor olacağı aşikârdır. Aslında, bir tür afet olarak nitelendirilebilecek bu olaylar karşısında, eylem planlarının oluşturulması ve çözüm stratejilerinin geliştirilmesi artık bir zorunluluktur. Ancak, kentlerin coğrafi konumlarının, topoğrafyasının, morfolojik yapısının, yoğunluğunun, taşıdığı ekolojik özelliklerin ve hatta kentlilerin yaşam biçimlerinin ve tüketim alışkanlıklarının birbirinden farklı olması her kentin kendine özgü iklimsel karaktere sahip olmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, her kentin, kendi iklimsel özelliklerine uygun stratejilerin belirlenmesi gerekmektedir (Kuşçu Şimşek; 2020). Oysa yapı ölçeğinden kent ölçeğine kadar, tasarımın kent iklimini yönlendirdiği/şekillendirdiği aslında tarih boyunca yerleşimlerin gelişiminde kullanılan bir bilgi olmuş; yapıların ve şehirlerin tasarımına, yapı malzemelerinin seçimine yön vermiştir. Örneğin soğuk iklim bölgelerinde soğuk havanın binalara girişini engellemek için kalın duvarlı, yoğun sıvalı ve küçük pencereci yapıların dar açıklıklarla konumlandırıldığı görülürken; ılıman ve sıcak iklim bölgelerinde binaların dış cephelerinde daha açık renkler kullanıldığı ve binalar arası mesafenin geniş tutulduğu görülmektedir. Yoğun yağış alan yerlerde nemin etkisini azaltmak için binalar bir platformun üzerine oturtulmuştur. Kar yağışının yoğun olduğu yerlerde birbirine yakın eğimli çatıların kullanıldığı görülürken,

yazların çok sıcak geçtiği yerlerde büyük avluların yapıldığı ve bu avlularda çeşme veya küçük havuzların kullanıldığı görülmektedir (Toy ve Yılmaz, 2009). Ancak sanayi devrimi sonrasında artan kentleşmeyle birlikte değişen mimari ve planlama anlayışları öncelikleri değiştirmiş, iklimsel ihtiyaçlar, ta ki iklim değişimi probleminin gündeme gelmesine kadar geri plana itilmiştir. Bugün bir tarafta iklim değişimi ile mücadelede yerel iklimin iyileştirilmesi konusu tartışılırken, diğer tarafta küresel iklim değişiminin en önemli sebeplerinden birisi olan kentlerin iklim değişimi ile mücadeledeki önemi tartışılmakta; çözümün ise iklime uyumlu tasarım/planlama anlayışında saklı olduğu vurgulanmaktadır (WHO, 2004).

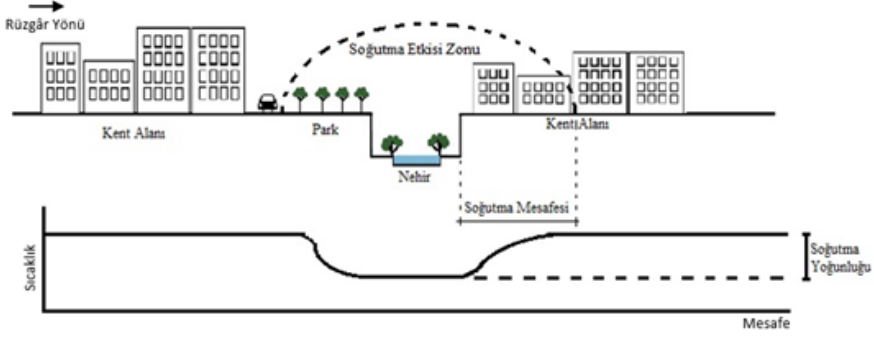
Yapı tasarımı, kentsel planlama ve bölge planlamanın iklimle ilişkili olan başlıca konuları Şekil 1'de özetlenmiştir (Bitan,1988).

Bölge planlama	Kentsel planlama	Yapı tasarımı
☐	☐	☐
☐ Coğrafi konum	☐ Yerleşim düzeni	☐ Konut tipi
☐ Yer seçimi	☐ İşlev, yer ve arazi kullanımı	☐ Yön
☐ İşlev, yer ve arazi kullanımı	☐ Yoğunluk ve mesafe optimizasyonu	☐ Güneş radyasyonunun kullanımı
☐ Afet yönetimi	☐ Yerleşim gölgeleme ve radyasyon kontrolü	☐ Gölgeleme
☐ Peyzaj planlama	☐ Açık alan kullanımı	☐ Havalandırma
	☐ Rüzgâr barınakları	☐ Pencere ve kapı tasarımı
	☐ Peyzaj planlama	☐ Yapı ve yalıtım malzemeleri
		☐ Renk seçimi
		☐ Peyzaj planlama

Şekil 1: İklimle ilişkili planlama/tasarım konuları (Bitan, 1988)

Bu çerçevede son yıllarda yapılan araştırmalar incelendiğinde, kentsel ısınmanın etkilerini azaltmada soğuk ada potansiyellerinin artırılması gerekliliğinin; hem uygun maliyetli olması, hem çevre dostu olması hem de kolay uygulanabilir olması nedeniyle stratejik bir yöntem olarak ön plana çıkarıldığı görülmektedir (Byrne ve Jinjun, 2009; Carvalho vd., 2017; Du vd., 2016; Masoudi ve Tan, 2019; Qiu ve Jia, 2020; Aram vd., 2019). Çevrelerine göre daha düşük yüzey sıcaklığına sahip olan ve serinletme gücü olan yeşil alanlar, orman alanları, su yüzeyleri, kıyılar ve sokak ağaçlandırmaları kentsel alanın en önemli soğuk ada potansiyelleridir (Honjo ve Takakura, 1990; Jauregui, 1990; Feyisa vd., 2014; Wang vd., 2018; Masoudi ve Tan, 2019; Ren vd., 2018; Wu ve Zhang, 2019; Du vd., 2016). Soğuk adaların etkileri; soğutma etkisi yoğunluğu ve soğutma mesafesi

ile ölçülmektedir. Soğutma etkisi yoğunluğu, kent alanının maksimum sıcaklığı ile yeşil alanın minimum sıcaklığı arasındaki fark ile; soğutma mesafesi ise soğuk adanın uç kenarından serinletme etkisinin kaybolduğu kentsel alan noktasına kadar olan mesafe ile tanımlanmaktadır (Honjo ve Takakura, 1990). Şekil 2’de soğuk adanın soğutma etkisinin yoğunluğu ve mesafesi gösterilmektedir.



Şekil 2: Kentsel soğuk adaların termal etkisi, yeniden üretildi (Honjo ve Takakura, 1990; Park vd., 2019)

Yeşil alanlar, havayı temizleyerek, rüzgâr sirkülasyonunu sağlayarak, yağış desenlerini düzenleyerek, yüzeylerin doğrudan gölgelenmesini sağlayarak ve bitkilerin buharlaşma yoluyla güneş ısıyı emilimini azaltarak hava sıcaklığının düşmesine yardımcı olmaktadır (MacDonald, 2007; Ellison vd., 2017; Moss vd., 2019). Sulak alanlar ise buharlaşma ve ısı depolaması özellikleri ile iklim düzenlenmesinde önemli role sahiptir (Gou vd., 2015; Nakayama ve Fujita, 2010; Ramamurthy ve Bou-Zeid, 2014). Suyun termal kapasitesinin toprak, kaya ve bitki örtüsünden daha yüksek olması nedeniyle, su kütleleri daha fazla ısı depolayabilmekte ve çevresindeki sıcaklık değişimini yavaşlatabilmektedir. Diğer bir değişle sulak alanlar da, soğuk ada oluşturarak çevre bölgelerinin iklimini düzenleyebilmektedirler (Zhang vd., 2016, Daniel vd., 2018). Ancak kentsel soğuk adaların büyüklükleri, soğutucu faktörlerin yoğunluğu, çevresinin morfolojik özellikleri, kentin iklimi, rüzgâr hızı serinletme kapasitelerini değiştirmektedir (Du vd., 2017; Naeem vd., 2018; Wang vd., 2018, Park vd., 2019, Sun vd., 2012). Dolayısıyla, soğuk adalardan en fazla verimin alınabilmesi için soğuk adaların kendi fiziksel özellikleriyle birlikte çeperlerinin fiziksel özelliklerinin bir arada değerlendirilmesi ve bir plan çerçevesinde düzenleme yapılması gerekmektedir.

Örneğin park alanlarının peyzaj tasarımının, bulundurduğu ağaçların türlerinin, geçirimsiz yüzey oranlarının soğuk ada potansiyellerini etkilediği (Chang vd., 2007; Kong vd., 2014), park çeperlerinin morfolojik yapısının ve rüzgar hızının da, parkın çevresini serinletme gücünü etkilediği bilinmektedir (Bernard vd., 2018). Diğer taraftan sulak

alanların soğutma kapasitelerinin ise, suyun kendi fiziksel özellikleriyle birlikte (Bai vd., 2013; Carrington vd.,2001) çeperlerinde bulunan arazi örtüsü ve arazi kullanımına bağlı olarak değiştiği (Kuşçu Şimşek ve Ödül, 2018) bilinmektedir. Örneğin, kentsel soğuk adalarla ilgili uzaktan algılama kullanılarak yapılmış olan farklı çalışmalar incelendiğinde; yeşil alanların soğutma mesafesinin ortalama 150 m ile 600 m arasında, soğutma yoğunluğunun ise 1.71 °C - 6.72 °C arasında değiştiği (Du vd., 2017; Feyisa vd., 2014; Qiu ve Jia, 2020, Kuşçu Şimşek, 2016); orman alanlarının 3 km kadar soğutma mesafesine sahip olduğu (Kuşçu Şimşek, 2020) ve yaklaşık 3.6 °C ile 7.82 °C soğutma yoğunluğu gösterdiği (Tang vd., 2018; Zhou vd., 2019); sulak alanların 400 m ile 1000 m arasında soğutma mesafesine sahip olduğu, soğutma yoğunluğunun 2.74 °C ile 3.49 °C arasında değiştiği (Sun vd., 2012; Du vd., 2016; Kuşçu Şimşek ve Ödül, 2018; Xue vd., 2019); akarsuların 200 m ile 850m etki mesafesinin olduğu ve yaklaşık 1.51 °C ile 6.36 °C soğutma yoğunluğu gösterdiği (Du vd., 2016; Sun vd., 2012; Xue vd., 2019; Wu ve Zhang, 2019; Kuşçu Şimşek vd., 2018) belirlenmiştir.

Kentsel soğuk adaların belirlenmesinde iki farklı yöntem kullanılmaktadır. Bu metotlardan ilki geleneksel olan yersel ölçümlerdir (Chang vd., 2007; Park vd., 2019), ikincisi ise termal bantlara sahip uydu görüntüleri kullanılarak yüzey sıcaklıklarının belirlendiği uzaktan algılama teknikleridir (Cao vd., 2010; Xue vd., 2019). Seçilecek yöntem ise çalışmanın amacına ve ölçeğine bağlı olarak belirlenmektedir. Geleneksel yöntem meteoroloji istasyonlarından alınan verileri kullandığı için veriler daha hassastır, ancak özellikle geniş alanlarda maliyet nedeniyle sınırlı sayıda istasyon kullanılabilecek olması bu hassasiyeti değiştirmektedir. Diğer taraftan uzaktan algılama teknikleri ile yüzey sıcaklıkları elde edilmektedir ve ölçü sayısı görüntü çözünürlüğüne bağlı olarak değişmektedir. Dolayısıyla, tek seferde, ölçüm alanında yersel istasyonlarla elde edilemeyecek kadar bilgi toplanabilmektedir, ancak bu yöntemde de direk hava sıcaklıklarının ölçülemediği olması, onun yerine aralarında yüksek korelasyon bulunduğu tespit edilmiş olan yüzey sıcaklıklarının kullanılıyor olması hassasiyeti bir miktar düşürmektedir. Ayrıca, her iki yöntemin bir arada kullanıldığı hibrit yöntem de çalışmalarda kullanılabilmektedir ve bu şekilde daha sağlıklı sonuçlar elde edilmektedir. Özellikle geniş sahalarda yapılacak çalışmalarda, yersel istasyonların kurulacakları yerlerin seçiminde, uydu görüntülerinden elde edilmiş yüzey sıcaklığı verileri üzerinden ön değerlendirmeler yapılarak problem noktalarının belirlenmesi ve bu noktaların istasyon noktaları olarak belirlenmesi, yersel ölçümle yapılacak olan çalışmaların hassasiyetini artırmaktadır.

Bu çalışmada, Akdeniz iklim kuşağında bulunan, hava sıcaklığının ve nemin çok yüksek olduğu ve kentleşmenin çok hızlı arttığı Antalya kentinin soğuk ada potansiyelleri, çevrenin morfolojik yapısı ile birlikte ele alınarak incelenmiştir. Araştırmada çalışma alanı olarak Antalya'nın merkez ilçelerinde bulunan 15 yeşil alan (Makilik Alanlar, Makilikle Karışık Yeşil Alan, Mezarlık, Narenciye Bahçesi, Orman Alanı, Büyük Şehir Parkı, Çocuk

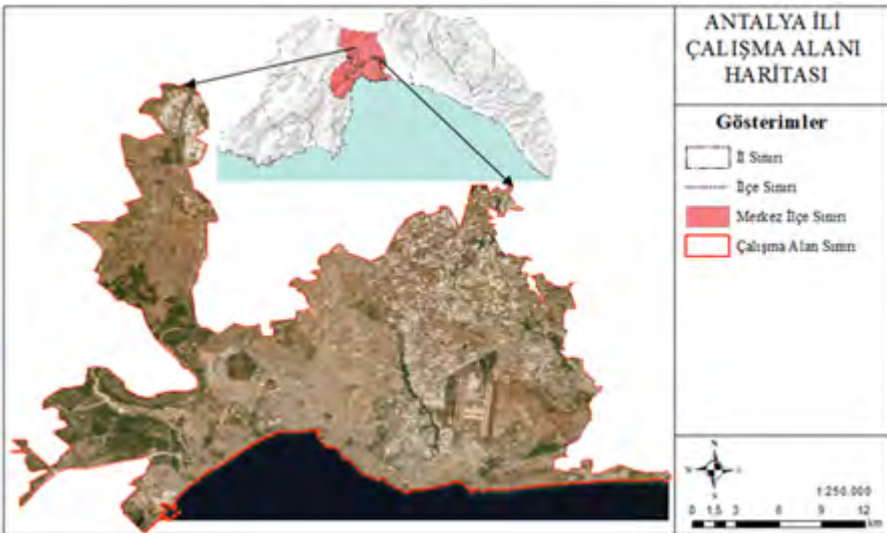
Oyun Alanı), 3 dere parçası ve kıyı şeridi kullanılmıştır. Yüzey sıcaklığı verileri 5 farklı tarihe ait uydu görüntüsü (Landsat 8) kullanılarak uzaktan algılama yöntemi ile elde edilmiştir. Yüzey sıcaklıkları; yeşil alan tipi, kentsel alanın doku tipi, ormana uzaklık, kıyıya uzaklık, yeşil alana uzaklık, dereye uzaklık, yeşil alan yoğunluğu (NDVI), yükseklik verileri ile ilişkilendirilerek incelenmiştir. Her bir soğuk adanın 1km'lik çeperi birlikte ele alınarak değerlendirildiği analizlerde korelasyon ve Anova testleri kullanılmıştır.

Yapılan analizlerle; soğuk adaların çevrelerinde yer alan kentsel dokuların soğuk adalardan faydalanabilme kapasiteleri; soğuk ada tiplerinin etki alanları; soğuk ada tiplerinin dokulara göre etkileri; yeşil alanların, alansal büyüklüklerine göre serinletme kapasiteleri; bitki örtüsü yoğunluğuna bağlı olarak yeşil alanların serinletme kapasiteleri ve yeşil alan tiplerinin, serinletme kapasiteleri sorgulanmıştır. Mezo ve mikro ölçekte ele alınan analizler ile soğutma kapasiteleri ve çevrelerinin morfolojik özellikleri ile etkileşimleri, iklime duyarlı kentsel planlama açısından tartışılmıştır.

ANTALYA KENTİ ÖRNEĞİ

Çalışma Alanı

Antalya ilinin tamamı Akdeniz Bölgesi'nin batısında yer alır, 36°K, 30°D koordinatlarında ve Antalya Körfezi'yle Batı Torosların arasında bulunmaktadır. Toplam 19 ilçesi bulunan kentin 2019 TÜİK verilerine göre toplam nüfusu 2.511.700 kişidir. Türkiye'nin en kalabalık 5. şehridir. Yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı geçen Akdeniz ikliminin hakim olduğu kentte, doğal bitki örtüsü olarak maki türü bitkiler ağırlıklı olarak bulunmaktadır. Bu çalışmada Antalya merkez ilçeleri olan Aksu, Döşemealtı, Kepez, Konyaaltı ve Muratpaşa ilçeleri çalışma alanı olarak belirlenmiştir (Şekil 3).



Şekil 3: Çalışma Alan Sınırı

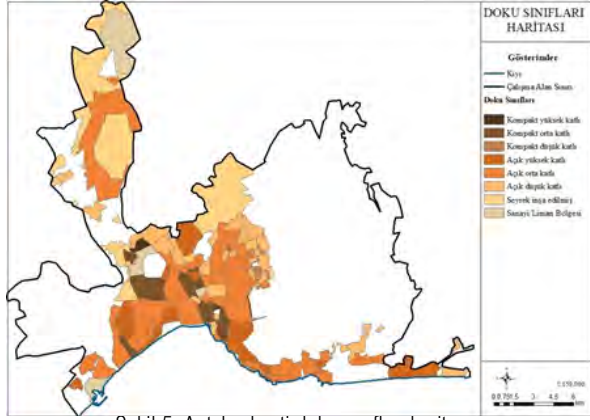
Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı kentin soğuk ada potansiyelleri olan kentsel yeşil alanların, orman alanlarının, su yüzeylerinin ve kıyının soğutma yoğunluklarının, çeperlerinin morfolojik yapısı ile birlikte ele alınarak tespit edilmesi ve değerlendirilmesidir. Çalışmaya başlanmadan önce kentin morfolojik yapısı ve soğuk ada potansiyelleri incelenmiş; literatürde yer alan sınıflandırmalar ve kentin kendine özgü morfolojik örnekleri dikkate alınarak doku ve soğuk ada potansiyelleri alt sınıflara ayrılmıştır.

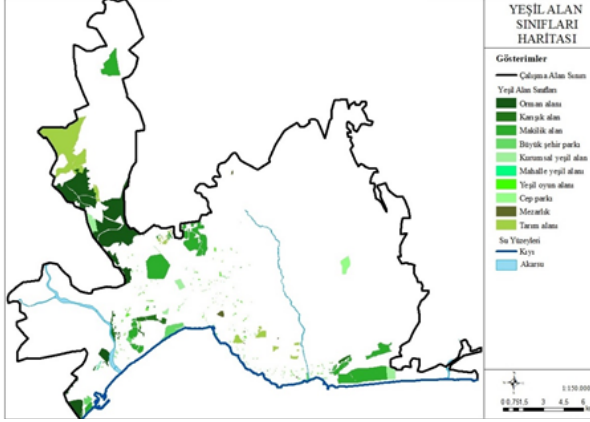
Doku tipleri belirlenirken Stewart ve Oke (2012) tarafından geliştirilmiş olan iklim tabanlı sınıflandırma yöntemi esas alınmıştır. Bu yöntemde yapı türleri 10, arazi örtüsü türleri ise 7 sınıfa ayrılmaktadır (Şekil 4). Bu sınıflandırmanın dikkate alınarak yapıldığı doku gruplandırmasında kentin doku tipleri; kompakt yüksek katlı, kompakt orta katlı, kompakt düşük katlı, açık yüksek katlı, açık orta katlı, açık düşük katlı, seyrek yapılaşma, liman ve sanayi olarak belirlenmiştir (Şekil 5). Yeşil alan sınıfları belirlenirken ise Panduro ve Veie (2013) tarafından kullanılmış olan 8 sınıflı ve Rall vd. (2015) tarafından kullanılmış olan 8 ana kategori 44 alt kategorili yeşil alan sınıflandırmaları dikkate alınarak kent merkezinde bulunan bütün yeşil alanlar tespit edilip yoğunluk, büyüklük, kullanım şekilleri ve örtü tipine göre gruplandırılmıştır. Bu aşamada, literatürde sınıf olarak tanımlanmamış olan, ancak Antalya kentinde sıklıkla görülen “makilik alanlar” ve maki ile ağaçlık alanların bir arada bulunduğu “karışık alanlar” da sınıf olarak eklenerek kentin kendi yeşil alan sınıfları oluşturulmuştur (Şekil 6). Bu çerçevede, kentin yeşil alan sınıfları olarak orman alanları, karışık alanlar, makilik alanlar, büyük şehir parkları, yeşil oyun alanları, mezarlıklar, narenciye bahçeleri belirlenmiştir. Bunlar içerisinde analizlere uygun olan 4 orman alanı, 1 karışık alan, 3 makilik alan, 1 büyük şehir parkı, 4 yeşil oyun alanı, 1 mezarlık ve 1 narenciye bahçesi olmak üzere toplamda 15 tane yeşil alan örnek alanlar (Şekil 7) olarak seçilmiştir.

Yapı Türleri	Tanımı	Arazi Örtüsü Türleri	Tanımı
1) Kompakt Yüksek Katlı	Yüksek binalardan oluşur. Az ya da hiç ağaç yok. Arazi örtüsü çoğunlukla kaplıdır. Yapı malzemeleri beton, taş, çelik, cam.	A) Yoğun Ağaçlar	Yaprak dökme ve / veya yaprak dökmeyen ağaçların yoğun ağaçlık peyzajı. Arazi örtüsü çoğunlukla geçirgen (düşük bitkiler). Bölge işlevi doğal orman, ağaç yetiştiriciliği veya kentsel parktır.
2) Kompakt Orta Katlı	Orta katlı binaların yoğun karışımı (3-9 kat). Az ya da hiç ağaç yok. Arazi örtüsü çoğunlukla kaplıdır. Yapı malzemeleri taş, tuğla, fayans ve beton.	B) Dağınık Ağaçlar	Yaprak dökme ve / veya yaprak dökmeyen ağaçların hafif ağaçlık peyzajı. Arazi örtüsü çoğunlukla geçirgen (düşük bitkiler). Bölge işlevi doğal orman, ağaç yetiştiriciliği veya kentsel parktır.
3) Kompakt Düşük Katlı	Alçak binaların yoğun karışımı (1-3 kat). Az ya da hiç ağaç yok. Arazi örtüsü çoğunlukla kaplıdır. Yapı malzemeleri taş, tuğla, fayans ve beton.	C) Çalı, Çalılık	Çalılar ve kısa, odunsu ağaçların açık düzeni. Arazi örtüsü çoğunlukla geçirgen (çiplak toprak veya kum). Bölge fonksiyonu doğal çalılık veya tarımdır.
4) Açık Yüksek Katlı	Yüksek binalardan oluşur. Geçirgen arazi örtüsü bitkiler, dağınık ağaçlar. Yapı malzemeleri beton, çelik, taş ve cam.	D) Düşük Bitkiler	Çim veya otsu bitkiler niteliksiz peyzaj. Az ya da hiç ağaç yok. Bölge işlevi doğal otlak, tarım veya kentsel parktır.
5) Açık Orta Katlı	Orta katlı binaların açık düzenlenmesi (3-9 kat). Geçirgen arazi örtüsü boldur (düşük bitkiler, dağınık ağaçlar). Yapı malzemeleri beton, çelik, taş ve cam.	E) Çıplak Kaya veya Taşla Döşenmiş	Nüteliksiz peyzaj, kaya veya döşeli arazi örtüsü. Çok az ya da hiç ağaç veya bitki yok. Bölge işlevi doğal çöl (kaya) veya kentsel ulaşım.
6) Açık Düşük Katlı	Alçak binaların açık düzenlenmesi (1-3 kat). Geçirgen arazi örtüsü boldur (düşük bitkiler, dağınık ağaçlar). Yapı malzemeleri ahşap, tuğla, taş, fayans ve beton.	F) Çıplak Toprak veya Kum	Nüteliksiz toprak veya kum örtüsü. Çok az ya da hiç ağaç veya bitki yok. Bölge işlevi doğal çöl veya tarımdır.
7) Hafif Alçak Katlı	Tek katlı binaların yoğun karışımı. Az ya da hiç ağaç yok. Arazi örtüsü çoğunlukla sıkışık. Hafif yapı malzemeleri (örn. Ahşap, saz, oluklu metal).	G) Su	Denizler ve göller gibi büyük, açık su kütleleri veya ırmaklar, rezervuarlar ve lagünler gibi küçük su kütleleri.
8) Büyük Alçak Katlı	Büyük alçak binaların açık düzenlenmesi (1-3 kat). Az ya da hiç ağaç yok. Arazi örtüsü çoğunlukla kaplıdır. Yapı malzemeleri çelik, beton, metal ve taş.	Değişken Arazi Örtüsü Özellikleri	Değişken veya geçici arazi özellikleri, hava durumu, tarım uygulamaları ve / veya mevsimsel döngülerle önemli ölçüde değişirler.
9) Seyrek İnsi Edilmiş	Küçük veya orta ölçekli binaların doğal bir ortamda seyrek yerleşimi. Geçirgen arazi örtüsü boldur (düşük bitkiler, dağınık ağaçlar).	b. Çıplak Ağaçlar	Kıyan yaprak dökme ağaçlar. Gökyüzü görüş faktörü artar. Albedo düşer.
10) Ağır Sanayi	Alçak katlı ve orta katlı endüstriyel yapılar (küleler, tanklar, istifler). Az ya da hiç ağaç yok. Arazi örtüsü çoğunlukla döşeli veya sıkışık. Yapı malzemeleri metal, çelik ve beton.	s. Kar Örtüsü	Kar örtüsü 10 cm'den büyük bir derinliğe sahipse albedo düşer.
		d. Kuru Zemin Kavrulmuş Toprak	Albedo artar.
		w. Islak Zemin Nemli Toprak	Albedo düşer.

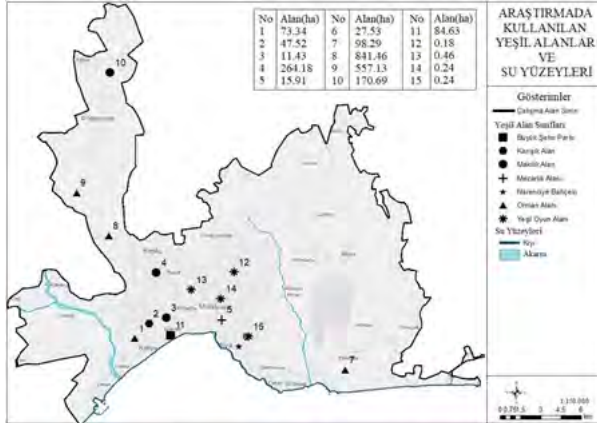
Şekil 4: Kentsel doku sınıflandırması (Stewart ve Oke, 2012)



Şekil 5: Antalya kenti doku sınıfları haritası



Şekil 6: Yeşil alan sınıfları ve su yüzeyleri haritası

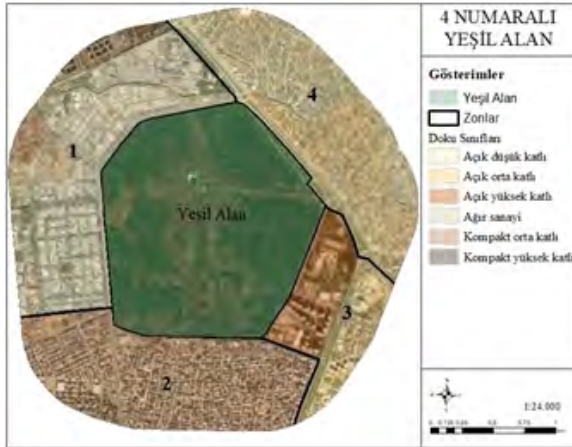


Şekil 7: Araştırmada kullanılan Yeşil Alanlar ve Su Yüzeyleri¹

1 1-7-8-9 orman alanı; 2 Akdeniz Üniversitesi karışık alanı; 3 Akdeniz Üniversitesi makilik alanı; 4 Zeytinpark; 5 Andızlı Mezarlığı; 6 Narenciye Bahçesi; 11; Atatürk Kültür Parkı; 13 Turgut Özal Parkı; 15 Şehit Mustafa Bedirhan Bebek Parkı

Uydu görüntüleri üzerinden yürütülen bu çalışmada, 2018-2019 yıllarına ait, birbirleriyle yüksek korelasyonlu (> 0.80) 5 adet yaz dönemi Landsat 8 uydu görüntüsü kullanılmıştır. Görüntü işleme çalışmalarına başlamadan önce termal veriler Landsat 8 radyometrik kalibrasyon parametrelerine (USGS, 2019) göre düzeltilmiştir. Daha sonra yüzey elemanlarının yansıma özelliklerini belirginleştiren bitki örtüsü indeksi (NDVI) ve emissivite (ϵ) değerleri hesaplanmıştır. Emissivite değerleri hesaplanırken Sobrino vd. (2008) tarafından formüle edilen NDVI Threshold Method kullanılmıştır. Daha sonra, Radiative Transfer Equation yöntemi (Jiménez-Muñoz vd., 2009) kullanılarak, tüm termal görüntüler için ayrı ayrı yüzey sıcaklıkları hesaplanmıştır.

Soğuk adaların etki alanları tespit edilirken, daha önce irdelenmiş olan literatür bilgisinden de faydalanılarak tampon bölgelerin ilk etapta kullanılacak üst sınırları belirlenmiştir. Orman alanları için 3000 m, yeşil alanlar için 1500 m, yeşil oyun alanları için 500 m, kıyı için 2000 m, akarsu için de 400 m tampon bölgeleri oluşturulmuştur. Daha sonra, oluşturulan her bir alan içinde ayrı ayrı yüzey sıcaklığı değişimleri incelenmiştir. Yüzey sıcaklığı değişimleri incelenirken, soğuk adaların çevreleri, doku tipleri ve soğuk adanın geometrik yapısı dikkate alınarak zonlara bölünmüş (Şekil 8), her bir zon içerisinde sıcaklık mesafe ilişkilerinin korelasyonları incelenmiştir. Korelasyon ilişkileri önce literatüre göre belirlenmiş tampon bölgeler çerçevesinde ele alınmış daha sonra, belli aralıklarla küçültülerek analizler tekrarlanmıştır. Bu analizler sonucunda korelasyonun en yüksek elde edildiği mesafeler, yeni üst sınırlar olarak kabul edilmiştir. Daha sonra, her bir zon içerisinde bulunan ve yeşil alana komşu olan doku tipleri ele alınarak homojenleştirilmiş alanlar için analizler tekrar yapılarak değerlendirilmiştir.



Şekil 8: Soğuk ada çevresinin morfolojik yapısı ve park geometrisine göre belirlenen zonlar örneği

İstatistiksel analizler yapılırken, öncelikle verilerin normal dağılıp dağılmadığını anlamak için normallik testi yapılmıştır, sonrasında mesafe ve yüzey sıcaklığı arasındaki ilişkinin yönünü ve derecesini anlayabilmek için korelasyon analizi yapılmıştır. Dokular arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını anlamak için anova testi yapılmıştır ve son olarak etki mesafesi ve yoğunluğunun anlaşılabilmesi için saçılım grafikleri oluşturulmuştur. İncelenen soğuk adaların karakteristik özelliklerine, çevresindeki kent morfolojisine göre ortaya çıkan farklılıklar; soğutma mesafeleri ve mesafeye bağlı olarak meydana gelen soğutma etkisi yoğunluğu farkı (her bir doku tipi içerisinde soğuk adaya en uzak bölge ile soğuk adaya en yakın bölgenin ortalama sıcaklık farkı ile hesaplanmıştır) üzerinden değerlendirilmiştir.

Bulgular

Makilik Alanlar

Makilik alan örneği olarak ele alınan 3, 4 ve 10 numaralı yeşil alanlar için zon / doku analizleri bir arada değerlendirildiğinde; eğer yan faktörler (başka bir soğuk adanın ya da ısı adasının etkisi altına girmesi, farklı faktörlere bağlı baskın mikro klima alanı vb.) etkilemiyorsa, dokuların birbirinden farklı korelasyonlar sergilediği görülmüştür. Ancak dokulardaki bu farkın anlamlı olup olmadığını anlamak için anova testleri yapılmıştır. Yapılan Anova testlerinin ve Tukey testlerinin sonuçları incelendiğinde doku tiplerindeki sıcaklıkların birbirlerinden büyük oranda anlamlı biçimde ayrıldığı, yalnızca açık orta katlı ve kompakt orta katlı doku tipleri arasında karışmaların bulunduğu tespit edilmiştir.

Makilik alanların çevresindeki sıcaklık değişimlerini görebilmek için hem zonlara göre hem de doku tiplerine göre saçılım grafikleri oluşturulmuştur (Tablo 1). Grafikler incelendiğinde makilik alanın soğutma mesafesinin ortalama 200 m olduğu ancak doku tipine ve çevredeki diğer faktörlere bağlı olarak 300 m'ye kadar çıkabileceği tespit edilmiştir (Tablo 2).

Ayrıca soğutma etkisi yoğunluğu farkları incelendiğinde ise; kompakt orta katlı dokularda yaklaşık -0.6 °C, açık yüksek katlı dokularda yaklaşık 1.5 °C, açık orta katlı dokularda yaklaşık 1.7 °C, seyrek inşa edilmiş dokularda yaklaşık 1.3 °C, liman/serbest bölge dokusunda yaklaşık 0.75 °C farklar olduğu görülmektedir.

Ormanlık Alanlar

Ormanlık alanlar 1, 7, 8 ve 9 no'lu örnek alanlar üzerinde incelenmiştir. Ancak, orman alanları için öncelikli belirtilmesi gereken nokta, orman alanlarına yakın olan büyük yeşil alanların, orman alanlarının etkisini kırarak, soğutma mesafesinin net bir şekilde ölçülmesini engellemiştir. Ancak Anova testleri, orman çevresindeki doku tiplerinde sıcaklıkların birbirinden anlamlı bir şekilde ayrıldığını ortaya koymuştur. Zonlara ve doku

tiplerine göre oluşturulan saçılım grafikleri incelendiğinde ormanlık alanın soğutma mesafesinin 500 m'ye kadar çıktığı görülmektedir. Soğutma etkisi yoğunluğu farkları incelendiğinde ise; seyrek inşa edilmiş alanlarda 2 °C'ye kadar ulaşan sıcaklık farkının, açık düşük katlı alanlarda yaklaşık 1.3 °C, açık orta katlı alanlarda yaklaşık 0.9 °C, kompakt orta katlı alanlarda ise yaklaşık 0.2 °C olduğu tespit edilmiştir.

Karışık Alanlar

Çalışma kapsamında 2 numaralı yeşil alan, karışık yapılı alan olarak incelenmiştir. Ancak bu örnekte, soğuk adaya olan mesafe ile yüzey sıcaklığı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Narenciye Bahçesi

Kent içinde kalmış en büyük narenciye bahçesi olan 6 numaralı örnek alanın çevresi tek tip doku ile kaplıdır. Bu alanda mesafe ile yüzey sıcaklığı arasında anlamlı korelasyon bulunduğu, açık yüksek katlı alanlarda soğutma mesafesinin ortalama 350 m olduğu ve 500 m'ye kadar ulaşabildiği, bu alanlarda soğutma etkisi yoğunluğu farkının yaklaşık 1 °C olduğu belirlenmiştir.

Mezarlık

5 numaralı alan Mezarlık alanı örneği olarak incelenmiştir. Mezarlık çevresindeki doku tiplerinde sıcaklıkların birbirinden anlamlı bir şekilde ayrıldığı görülmüştür. Grafikler incelendiği zaman yetişkin ağaçlara sahip mezarlık alanının soğutma mesafesinin ortalama 300 m olduğu ancak 500 m'ye kadar çıkabildiği, doku ve diğer faktörlerin bunun üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Doku tiplerine göre soğutma etkisi yoğunluğu farkları incelendiğinde ise; kompakt yüksek katlı alanlarda yaklaşık -0.5 °C, kompakt orta katlı alanlarda yaklaşık 0.4 °C, açık orta katlı alanlarda yaklaşık 1 °C, açık düşük katlı alanlarda yaklaşık 0.7 °C tespit edilmiştir.

Büyük Şehir Parkı

Kentin büyük şehir parkı niteliğinde tek yeşil alanı bulunmakta olup 11 numaralı örnekte incelenmiştir. Ancak bu alanın kıyıya paralel olması, kıynın soğuk ada etkisinde de kalmasına neden olmaktadır. Nitekim, araştırma sonuçları da bunu desteklemektedir. Bu alan içerisinde mesafe – sıcaklık ilişkileri incelendiğinde korelasyonların pozitif veya negatif yönlü olarak değiştiği görülmüştür. Pozitif yönlü ilişkiler sergileyen doku tipleri arasındaki sıcaklık farklılıkları incelendiğinde, sıcaklıkların birbirlerinden anlamlı şekilde ayrıldığı tespit edilmiştir. Grafikler incelendiğinde büyük şehir parkının soğutma mesafesinin doku tipine bağlı olarak 300 m'ye kadar çıkabildiği görülmektedir. Doku tiplerinde meydana gelen soğutma etkisi yoğunluğu farklarının ise; açık yüksek katlılarda 0.8 °C, açık orta katlılarda ise 0.7 °C farklılıklar oluştuğu görülmüştür.

Yeşil Oyun Alanı

Yeşil oyun alanlarının küçük alanlar olması nedeniyle çevrelerinde doku farkı gözlenememektedir. Bu nedenle, 4 farklı doku tipinde yer alan 4 yeşil oyun alanı örnek olarak seçilmiştir. Yeşil oyun alanlarının 80 m'ye kadar soğutma mesafesine sahip olduğu görülmektedir. Doku tiplerinde meydana gelen soğutma etkisi yoğunluğu farkları incelendiğinde; kompakt orta katlı dokuda $-0.2\text{ }^{\circ}\text{C}$, açık yüksek katlı dokularda $0.1\text{ }^{\circ}\text{C}$, açık orta katlı dokularda $0.3\text{ }^{\circ}\text{C}$ ve açık düşük katlı dokularda ise $0.4\text{ }^{\circ}\text{C}$ fark tespit edilmiştir.

Akarsu

Çalışma alanı kapsamında Boğa Çayı, Aksu Çayı ve Düden Çayı incelenmiştir. Dokular arasındaki farklılaşmayı anlamak için yapılan anova testi sonucunda bütün dokuların birbirinden farklılaştığı tespit edilmiştir. Sonuçlar her bir akarsu için tek tek ele alındığında;

Boğa Çayı'nın korelasyon sonuçlarına göre mesafe ve sıcaklık arasında açık orta katlı doku tipinde pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu yani mesafe arttıkça sıcaklığın da arttığı görülmektedir. Boğa Çayı'nın soğutma mesafesi 500 m, soğutma etkisi yoğunluğu farkının ise yaklaşık $5\text{ }^{\circ}\text{C}$ olduğu tespit edilmiştir. Fakat bu sonuçların değerlendirilmesinde, ele alınan bölgenin çayın gölette toplandığı alan olduğu, dolayısıyla akarsu niteliğini kaybettiği ve bu bölgenin kıyıya çok yakın olduğu, göz önünde bulundurulmalıdır.

Aksu Çayı'nda korelasyon sonuçlarına göre mesafe ve sıcaklık arasında açık yüksek katlı doku tipinde ve açık düşük katlı doku tipinde pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Aksu Çayı'nda soğutma mesafesinin 500 m'ye kadar ulaştığı, soğutma etkisi yoğunluğu farklarının ise açık yüksek katlı doku tipinde $1.1\text{ }^{\circ}\text{C}$, açık düşük katlı doku tipinde ise $1.8\text{ }^{\circ}\text{C}$ olduğu tespit edilmiştir.

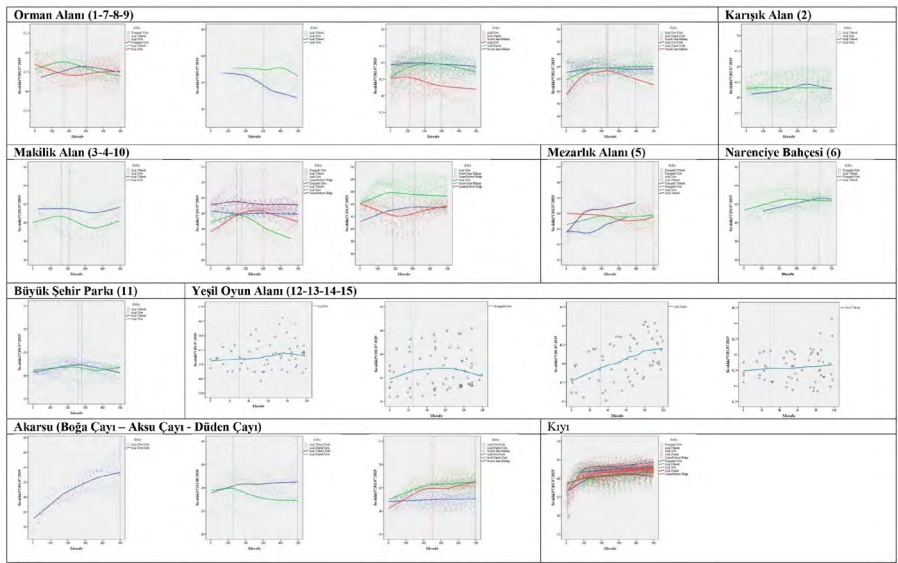
Düden Çayı'nda korelasyon sonuçlarına göre mesafe ve sıcaklık arasında açık orta katlı, açık düşük katlı ve seyrek inşa edilmiş doku tiplerinde pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Düden Çayı'nın soğutma mesafesinin 500 m'ye ulaştığı; soğutma etkisi yoğunluğu farklarının ise açık orta katlı doku tiplerinde $0.89\text{ }^{\circ}\text{C}$, açık düşük katlı doku tiplerinde $2.25\text{ }^{\circ}\text{C}$ ve seyrek inşa edilmiş doku tiplerinde ise $4.65\text{ }^{\circ}\text{C}$ sıcaklık farkları tespit edilmiştir.

Kıyı

Kıyı incelenirken sahil ve falez bölgeleri ayrılmış; Konyaaltı sahil bölgesi, falez üstü kentsel alanı ve Lara sahil bölgesi olarak 3 bölgede ele alınmıştır. Korelasyon sonuçlarına göre kompakt orta katlı, açık yüksek katlı, açık orta katlı, açık düşük katlı, liman bölgesi doku tiplerinde sıcaklık mesafe arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Kıyının soğutma mesafesinin ortalama 500 m olduğu; soğutma etkisi yoğunluğu farklarının ise kompakt orta katlı doku tipinde 1.8 °C, açık yüksek katlı doku tipinde 2.3 °C, açık orta katlı doku tiplerinde 3.7 °C, açık düşük katlı 3.2 °C, liman bölgesi doku tiplerinde ise 5.1 °C olduğu tespit edilmiştir.

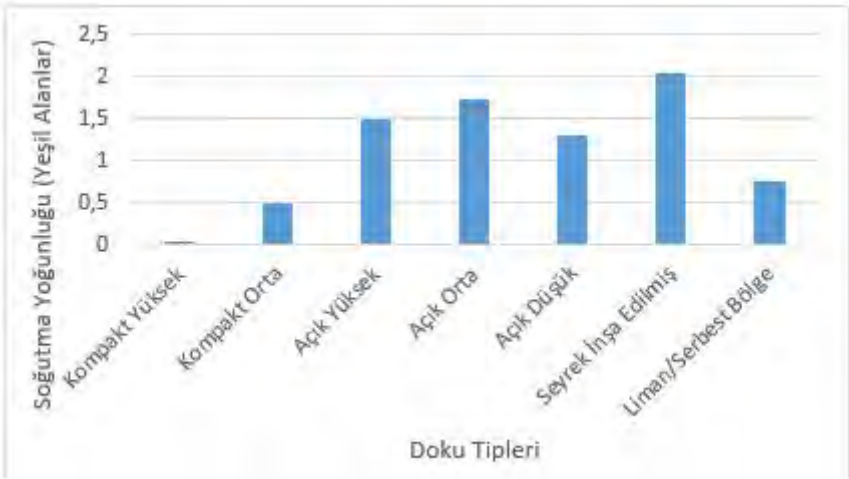
Tablo 1: Soğuk adaların mesafeye göre yüzey sıcaklığı saçılım grafikleri (grafikler tek yıl örneğini göstermektedir)



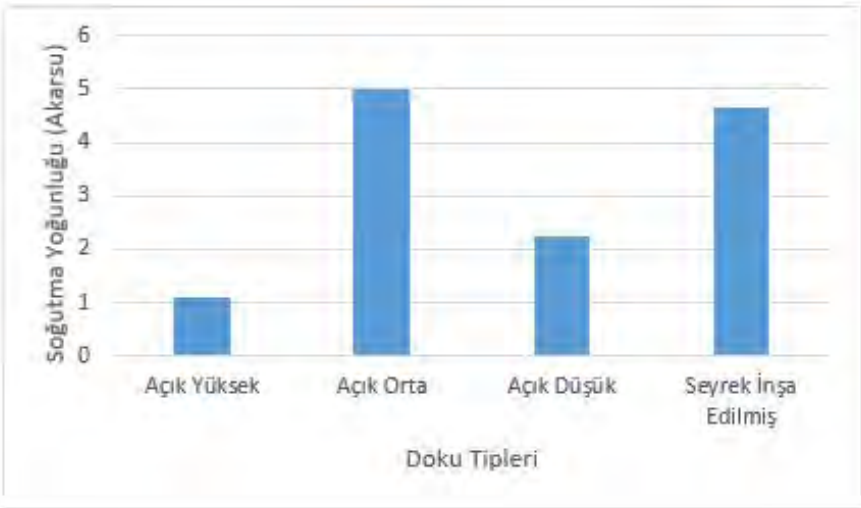
Tablo 2: Kırılma noktaları ve maksimum sıcaklık değişimleri

		DOKU									
		Kompakt Yüksek Katlı	Kompakt Orta Katlı	Kompakt Düşük Katlı	Açık Yüksek Katlı	Açık Orta Katlı	Açık Düşük Katlı	Hafif Alçak Katlı	Büyük Alçak Katlı	Sıcak İnşa Edilmiş	Liman/Serbest Bölge
YEŞİL ALAN	1- Orman Alanı		Max. 300 m Ort. 225 m 0,21 °C +		Max. 300 m 0,53 °C +	Max. 300 m 0,91 °C -					
	2- Karışık Alan				Max. 350 m Ort. 200 m 0,48 °C +	Max. 200 m 0,25 °C +					
	3- Mahalle Alanı				Max. 300 m Ort. 200 m 0,35 °C +	Max. 300 m 0,76 °C +					
	4- Mahalle Alanı		Max. 200 m 0,67 °C -		Max. 300 m 1,48 °C +	Max. 300 m 1,74 °C +					Max. 200 m 0,75 °C +
	5- Mezarlık Alanı	Max. 200 m 0,46 °C -	Max. 500 m Ort. 200 m 0,36 °C +		Max. 200 m 1,03 °C +	Max. 300 m Ort. 200 m 0,7 °C +					
	6- Narenciye Bahçesi		Max. 500 m Ort. 300 m 0,49 °C +		Max. 300 m 0,94 °C						
	7- Orman Alanı				Max. 200 m 0,36 °C -	Max. 300 m 0,92 °C +					
	8- Ormanlık Alan					Max. 350 m Ort. 200 m 0,28 °C +	Max. 300 m Ort. 200 m 1,14 °C +			Max. 200 m 0,12 °C -	
	9- Ormanlık Alan					Max. 300 m 0,65 °C +	Max. 500 m Ort. 200 m 1,31 °C +			Max. 200 m 2,04 °C +	
	10- Mahalle Alanı					Max. 300 m Ort. 200 m 1,06 °C +				Max. 200 m 1,3 °C +	Max. 200 m 1,48 °C -
	11- Büyük Şehir Parkı				Max. 300 m Ort. 200 m 0,81 °C +	Max. 240 m Ort. 200 m 0,71 °C +					
	12- Yeşil Oyun Alanı					Max. 80 m 0,3 °C +					
	13- Yeşil Oyun Alanı		Max. 80 m 0,2 °C -								
	14- Yeşil Oyun Alanı						Max. 80 m 0,4 °C +				
	15- Yeşil Oyun Alanı				Max. 80 m 0,1 °C +						
Kıyı	Kıyı		Max. 500 m 1,81 °C +		Max. 500 m 2,3 °C +	Max. 500 m 3,67 °C +	Max. 400 m 3,16 °C +				Max. 200 m 5 °C +
	Boğa Çayı					Max. 500 m 4,99 °C +					
	Düden Çayı					Max. 500 m 1,81 °C +	Max. 300 m 2,25 °C +			Max. 200 m 4,65 °C +	
Akarsu	Aksu Çayı				Max. 200 m 1,1 °C +		Max. 500 m 0,71 °C +				

Tablo 3: Yeşil alanların doku tiplerine göre soğutma yoğunlukları

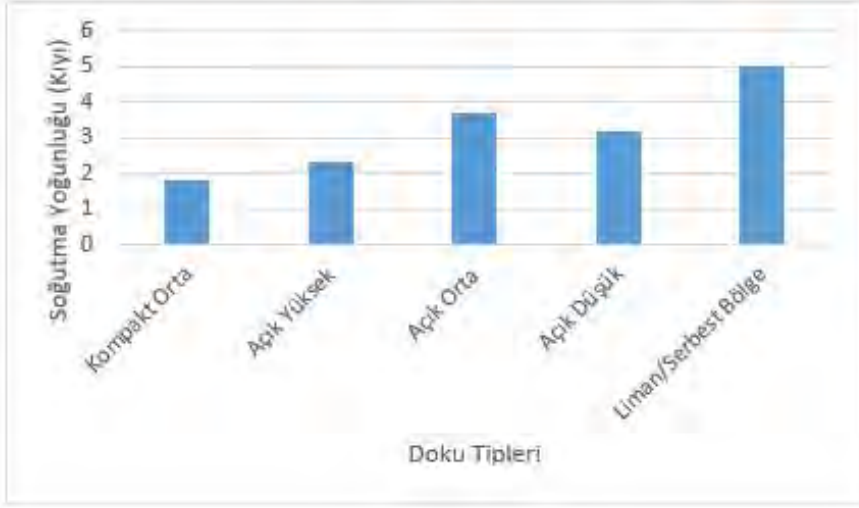


Tablo 4: Akarsuların doku tiplerine göre soğutma yoğunlukları



Tablo 5: Kıyının doku tiplerine göre soğutma yoğunlukları

Tablo 5: Kıyının doku tiplerine göre soğutma yoğunlukları



Tartışma ve Sonuçlar

Küresel ısınmanın etkilerinin her geçen gün daha belirgin biçimde hissedildiği kentsel alanda, dış mekân iklim konforunun sağlanması planlamanın güncel problemlerinden birisi haline gelmiştir. Özellikle, küresel iklim değişiminin bir sonucu olarak sık sık karşılaşılan ani hava değişimleriyle ortaya çıkan hastalık ve ölüm oranları, ana konusu insan olan planlamada günümüz kentlerinin yeniden gözden geçirilmesini, mevcut durum içerisinde çözüm önerileri geliştirmesini gerekli kılmaktadır. Çok geniş kapsamlı olarak değerlendirilmesi gereken problem mikro ölçekten makro ölçeğe geniş bir yelpaze içinde ele alınmakta; arazi kullanım planlamasından, mimari tasarıma kadar farklı ölçeklerde çözümler değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, iklim konforunu artırmaya yardımcı yeni ekolojik malzeme ve ürünlerin kullanımlarıyla yapılan yeşil binalar, çatı bahçeleri, dikey bahçeler vb. yöntemler önerilmektedir (Shalaby ve Aboelnaga, 2017; Uncu, 2019; Sheweka ve Mohamed, 2012). Ancak maliyetli olan bu çözüm önerilerinin, tüm kentte uygulanabilmesi veya etkili olması mümkün değildir. Bu durum, çok daha etkili ve ucuz olan, tüm kent için uygulanabilir ve kentin iklim konforunu önemli ölçüde değiştirebilir bir yöntem olarak soğuk ada potansiyellerinin değerlendirilmesi gerektiğini dolaylı yoldan zorunlu hale getirmektedir. Ayrıca, önerilen yapay yöntemler ancak destek unsurları olarak kullanılabilecek yöntemlerdir; orman alanları, yeşil alanlar, sulak alanlar, sokak ağaçlandırmaları gibi doğal soğutucuların soğutma kapasiteleri etkinliğinde çözüm üretemeyecekleri aşikârdır. Nitekim yakın zamanda İstanbul kentinde dikey bahçelerin

sökülmesi üzerine, kentin iklimi için önemi yoğun biçimde tartışılmıştır. Evet, önemlidir ancak, yok edilen orman alanları, sulak alanları, parçalanmış park alanları, yapılaşmış vadileri ya da hızla ağaçsızlaşan kentsel alanıyla karşılaştırıldığında çok da önemli değildir; bu mücadelenin, kentin öncelikli korunması gereken doğal soğutucuları için verilmesi gerekmektedir.

Kentsel alanda soğuk adalardan etkin faydalanabilmek için, önce kentsel alanın soğuk ada potansiyelleri belirlenmeli, soğutma mesafeleri ve soğutma etkisi yoğunlukları hesaplanmalıdır. Bu çalışmada örnek alan olarak Antalya kenti seçilmiş, yeşil alan ve su alanı üst başlıklarında 15 soğuk ada örneği üzerinden; soğutma mesafeleri ve soğutma etkisi yoğunluğu farkları, çeperlerinin morfolojik yapılarıyla birlikte ele alınarak incelenmiştir. Yeşil alanlar makilik alanlar, orman alanları, karışık alanlar, narenciye bahçesi, mezarlık, büyük şehir parkı ve yeşil oyun alanları olarak; su alanları ise, kent içerisinde geçen 3 akarsu ve kenti saran kıyı alt sınıfları üzerinden değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre orman alanının, narenciye bahçesinin ve mezarlık alanının 500 m'ye kadar, maki ve boylu ağaç karışık alanların 350 m'ye kadar, makilik alanların ve büyük şehir parkının 300 m'ye kadar, yeşil oyun alanlarının ise 80 m'ye kadar soğutma mesafesine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Elde edilen sonuçların literatürle uyumu incelendiğinde; öncelikli dikkat çeken 3 km'ye kadar etki alanı oluşturabilen orman alanlarının (Kuşçu Şimşek, 2020), soğutma mesafelerinin 500 m olarak tespit edilmiş olmasıdır. Antalya kentini batı tarafından saran orman alanlarının etki alanının net olarak görülebilmesi için, uzun mesafede hiçbir soğuk ada etkisine girmeden kesintisiz devam eden kentsel alan olması gerekmektedir. Ancak bu bölgede bulunan geniş parçalar halindeki makilik alanlar, orman parçaları ya da geniş parklar bu sürekliliği engellemekte, orman etkisinin ancak net biçimde 500 m'ye görülebilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, literatür bilgisine de dayanarak, orman alanlarının daha fazla soğutma mesafesine sahip olacağı düşünülerek, orman alanları en az 500 m soğutma mesafesine sahiptir denilmesi de uygun olacaktır. Diğer taraftan yetişkin ağaçlara sahip olan; büyük şehir parkının 300 m, mezarlık alanının ve narenciye bahçesinin 500 m'ye kadar soğutma mesafesine sahip olmasının, literatürde benzer yapılı yeşil alanlar için belirtilen 300 m – 500 m'lik soğutma mesafeleriyle uyumlu olduğu görülmüştür (Hamada ve Ohta, 2010; Doick vd., 2014; Yu ve Hien, 2006). Ayrıca, en küçük yeşil alanlar olarak nitelendirilecek yeşil oyun alanlarının 80 m'lik soğutma mesafelerinin de Gargiulo vd. (2016)'nin küçük yeşil alanlar için tespit etmiş oldukları 80 m soğutma mesafeleriyle uyumlu olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada, kentsel alandan geçen akarsuların 200 m - 500 m'ye kadar soğutma mesafesine sahip olduğu tespit edilmiştir. Elde edilmiş bu bulgular, literatürde geçen 400 m ile 1000 m arasında değişen soğutma mesafeleri ile (Wu ve Zhang, 2019; Du

vd., 2016; Kuşçu Şimşek ve Ödül, 2018) kısmen uyumludur. Ancak bilindiği gibi, soğutma mesafesi akarsuyun büyüklüğü ve çevrenin morfolojik yapısı ile de ilişkilidir. Elde edilen bulgulara farklılık gösteren alt sınırın, kentsel doku ile birlikte farklı kentsel fonksiyonlardan etkilendiği düşünülmektedir. Ancak, bu detayların uzaktan algılama teknikleriyle ortaya çıkartılabilmesi mümkün değildir. Bunun için, bu bölgelerde yersel ölçümlerin yapılması gerekmektedir.

Antalya'da kentsel alanın ortalama 500 m'lik kısmının kıyının soğutma etkisinden faydalandığı tespit edilmiştir. Kıyı alanlarının, kentsel dokuya da bağlı olarak 1000 m'ye kadar soğutma mesafesine sahip olduğu bilinmektedir (Kuşçu Şimşek, 2020). Antalya kentinde liman/serbest bölge dokusunda 200 m'ye kadar görülen kıyının soğutma mesafesinin, diğer doku türlerinde 400 m – 500 m aralığında ulaştığı tespit edilmiştir. Liman, serbest bölge, sanayi alanları gibi büyük miktarda enerji tüketilen, binalarda metal çatıların kullanıldığı, yeşillendirmenin az olduğu, beton ve diğer ısı emici yüzeylerin yaygın olarak kullanıldığı alanlarda ekstrem ısınmalar yaşandığı bilinmektedir (Kato ve Yamaguchi, 2005; Wong ve Yu, 2005; Jusuf vd., 2007), dolayısıyla 200 m'ye kadar geri çekilen soğutma mesafesinde, bölgede meydana gelen ısı adasının önemli etkisi bulunmaktadır. Ayrıca, liman bölgesinin 1 km'lik çeperinde bulunan orman alanlarının farklı bir soğuk ada oluşturmalarının da bunun üzerinde bir miktar etkisinin olduğu düşünülmektedir.

Doku tiplerinin soğuk adalardan faydalanma kapasiteleri incelendiğinde ise; soğuk ada tiplerinin (yeşil alan, akarsu ve kıyı) her üçünde de, serinletici etkiden en fazla yararlanan doku grubunun seyrek inşa edilmiş alanlar ile açık düşük ve açık orta katlı alanlar olduğu tespit edilmiştir (Tablo 3, Tablo 4, Tablo 5). Kentsel soğuk adaların soğutma mesafesi ve soğutma etkisi yoğunluğu, çevresindeki binaların hacim, yükseklik ve yoğunluk gibi özelliklerinden etkilenmektedir (Shih, 2020; Xue vd., 2019; Masuda vd., 2005). Elde edilen sonuçlara göre; soğuk adaların etki alanlarının çevrelerindeki doku tipine göre farklılaştığı; ayrıca açık tasarıma sahip alanların kompakt alanlara göre soğuk adaların serinletme etkisinden daha iyi faydalandıkları tespit edilmiştir. Literatürle uyumlu olan bu sonuçlar, soğuk adalardan etkin faydanın sağlanabilmesi için soğuk adanın çevresiyle birlikte planlanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Yapılan bu çalışmada soğuk adaların soğutma mesafeleri ve soğutma etkisi yoğunluğu farkları, uydu görüntüleri kullanılarak hesaplanmış değerlendirilmiştir. Uydu görüntüleri üzerinden yapılan iklim araştırmalarında en çok dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi, görüntülerin alındığı tarihlerdeki mevsim ve hava şartlarının benzer özellikte olmasıdır. Bu çalışmada, kentin iklimsel açıdan en problemli mevsimi olan yaz döneminin incelenmesine karar verilmiş; bu çerçevede birbirine benzer özellikte 5 termal uydu görüntüsü veri olarak seçilmiştir. Dolayısıyla, sonuçlar yorumlanırken bulguların yalnız

yaz dönemini ifade ettiği ve bu dönemde gece/gündüz çok fazla klima kullanıldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Kentsel ısı adalarının artmasının, klima kullanımını % 19 artırdığı belirtilmektedir (Li vd., 2019). Çift yönlü sarmal olan bu süreçte, ısı adalarının artması klima kullanımını artırırken, klima kullanımının artması ısı adalarını artırmaktadır. Dolayısıyla, ısı adası etkisini artırmada önemli rol oynayan klimaların, soğuk ada etki yoğunluğu ve soğuk ada etki mesafesinde negatif rol oynayabileceği düşünülmektedir. Bu nedenle, kentte klimaların kullanılmadığı bahar dönemleri için analizlerin tekrarlanması önerilmektedir. Ayrıca, her ne kadar kentin yaz ve kış dönemi hakim rüzgâr yönü aynı (kuzey - güney) doğrultulu olsa da, rüzgar hızındaki farkların soğutma mesafesi ve soğutma etkisi yoğunluğunda farklar oluşturacağı düşünülmektedir; bu ayrımın netleştirilmesi için de kış dönemi görüntülerinin ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışma sonucunda vurgulanması gereken ve daha önce de belirtilmiş olan önemli bir nokta, uydu görüntüleriyle yapılan çalışmaların yersel ölçümlerle desteklenerek hassasiyetinin artırılması gerekliliğidir. Burada elde edilmiş bulgular yüzey sıcaklıkları üzerinden değerlendirilmiş; nem, rüzgâr, hava kalitesi gibi faktörler, kentsel alan içerisinde yeterli sayıda yersel istasyon bulunmaması nedeniyle veri olarak kullanılamamıştır. Bu tarz çalışmalarda uzaktan algılama ile detaylı analizlerin yapılması gereken yerler tespit edilmeli ve hem yersel ölçümler hem de uzaktan algılama çalışmaları bir arada kullanılmalıdır. Kent içerisinde, kentin soğuk adaları ile morfolojik yapısının bir arada değerlendirilebileceği noktalara yersel istasyonlar kurularak belli bir zaman aralığında sürekli veri toplanması, elde edilen bu sonuçların detaylandırılarak yorumlanabilmesine olanak tanıyacaktır.

Sonuç olarak, kentsel soğuk adaların oluşturdukları serinletme etkisi kentlerimizde termal konforun sağlanması açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir. Ancak soğuk ada etkisinin gücü, kapsamı ve soğuk ada etkisinden faydalanabilme tamamen planlama ile ilgilidir. Dolayısıyla, kentsel iklim konusu, salt ısı adalarının belirlenmesi ve bu bölgelerde kullanılmaya çalışılan maliyetli ve sonradan eklenmiş çözüm önerileri çerçevesinin dışında; temelden ve kentin bütününe kapsayan çözüm önerileriyle, iklime duyarlı planlama anlayışı çerçevesinde ele alınmalıdır. Bu bağlamda kentsel alanın çeperindeki orman alanları, yeşil alan oranları, yeşil alanlarının peyzajları ve geçirimsiz yüzey oranları, kent içerisindeki yeşil akslar, bahçe düzenlemeleri, kent içerisindeki veya çevresindeki akarsu, göl gibi su varlıkları, su varlıklarının çevre düzenlemeleri, kıyıları, kıyı düzenlemeleri ve soğuk ada çevrelerinin morfolojik yapısının tek tek ele alınarak değerlendirilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

Referanslar

- Aram, F., Higuera García, E., Solgi, E., & Mansournia, S. (2019). Urban green space cooling effect in cities. *Heliyon*, 5(4), e01339. doi:10.1016/j.heliyon.2019.e01339
- Aygün, A., Torlak, S.E. (2019). Denizli İli'nin İklim Değişikliğine Karşı Dayanıklılığının İncelenmesi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 648- 664.
- Bai, J., Lu, Q., Zhao, Q., Wang, J., & Ouyang, H. (2013). Effects of alpine wetland landscapes on regional climate on the Zoige Plateau of China. *Advances in Meteorology*, 10(1), 1–7.
- Bernard, J., Rodler, A., Morille, B. and Zhang, X. (2018). How to Design a Park and Its Surrounding Urban Morphology to Optimize the Spreading of Cool Air, *Climate*, 6(10):1-15
- Bitan, A. (1988). The methodology of applied climatology in planning and building. *Energy and Buildings*, 11, 1-10.
- Byrne, J., Jinjun, Y., (2009). Can urban greenspace combat climate change? Towards a subtropical cities research agenda. *Australian Planner*, 46, 36-43.
- Cao, X., Onishi, A., Chen, J., & Imura, H. (2010). Quantifying the cool island intensity of urban parks using Aster and Ikonos data, *Landscape and Urban Planning*, 96, 224-231
- Carrington, D. P., Gallimore, R. G., & Kutzbach, J. E. (2001). Climate sensitivity to wetlands and wetland vegetation in mid-Holocene North Africa. *Climate Dynamics*, 17, 151–157.
- Carvalho, D., Martins, H., Marta-Almeida, M., Rocha, A., Borrego, C., (2017). Urban resilience to future urban heat waves under a climate change scenario: A case study for Porto urban area (Portugal). *Urban Climate*, 19, 1-27.
- Chang, C., Li, M & Chang, S. (2007). A preliminary study on the cool-island intensity of Taipei city parks, *Landscape and Urban Planning*, 80, 386-395.
- Daniel, M., Lemonsu, A., Viguie, V., (2018). Role of watering practices in largescale urban planning strategies to face the heat-wave risk in future climate. *Urban Climate* 23 (March), 287e308. Elsevier B.V.
- Doick, K. J., Peace, A., & Hutchings, T. R. (2014). The role of one large greenspace in mitigating London's nocturnal urban heat island. *Science of The Total Environment*, 493, 662-671 doi:10.1016/j.scitotenv.2014.06.048
- Du, H., Song, X., Jiang, H., Kan, Z., Wang, Z., Cai, Y., (2016). Research on the cooling island effects of water body: a case study of Shanghai, China. *Ecological Indicators*, 67, 31-38.
- Du, H., Wenbo, C., Xu, Y., Wang, Z., Wang, Y., Cai, Y., (2017). Quantifying the cool island effects of urban green spaces using remote sensing data, *Urban Forestry and Urban Greening*, 27, 24-31.
- Ellison, D., Morris, C. E., Locatelli, B., Sheil, D., Cohen, J., Murdiyarsa, D., ... Sullivan, C. A. (2017). Trees, forests and water: Cool insights for a hot world. *Global Environmental Change*, 43, 51–61. doi:10.1016/j.gloenvcha.2017.01.002
- Feyisa, G.L., Dons, K., Meilby, H. (2014). Efficiency of parks in mitigating urban heat island effect: An example from Addis Ababa, *Landscape and Urban Planning*, 123, 87-95.
- Gargiulo, C., Tulisi, A. & Zucaro, F., (2016). Small green areas for energy saving: effects on different urban settlements, A. "ACE: Architecture, City and Environment", 11(32), 81-94, doi: 10.5821/ace.11.32.4659
- Gou, Q., Qu, J., & Han, Z. (2015). Microclimate and CO2 fluxes on continuous fine days in the Xihu desert wetland, China. *Journal of Arid Land*, 7(3), 318-327.
- Hamada, S., Ohta, T., (2010). Seasonal variations in the cooling effect of urban green areas on surrounding urban areas. *Urban Forestry & Urban Greening*, 9(1): 15-24. [http:// dx.doi.org/10.1016/j.ufug.2009.10.002](http://dx.doi.org/10.1016/j.ufug.2009.10.002).

Honjo, T., Takakura, T., (1990). Simulation of thermal effects of urban green areas on their surrounding areas. *Energy and Buildings*, 16, 443–446. [https://doi.org/10.1016/0378-7788\(90\)90019-F](https://doi.org/10.1016/0378-7788(90)90019-F)

Hunt A., Watkiss P., (2011). Climate change impacts and adaptation in cities: a review of the literature. *Climate Change*, 104:13–49.

Jauregui, E., (1990). Influence of a large urban park on temperature and convective precipitation in a tropical city. *Energy Building*, 15–16, 457–463.

Jiménez-Muñoz, Cristóbal, J., Sobrino, J. A., Soria, G., Ninyerola, M., & Pons, X. (2009). Revision of the single-channel algorithm for land surface temperature retrieval from landsat thermal-infrared data. *IEEE Transactions on Geoscience and Remote Sensing*, 47(1), 339–349.

Jusuf, S. K., Wong, N. H., Hagen, E., Anggoro, R., & Hong, Y. (2007). The influence of land use on the urban heat island in Singapore. *Habitat international*, 31(2), 232–242.

Kato, S., Yamaguchi, Y., (2005). Analysis of urban heat-island effect using ASTER and ETM_p data: separation of anthropogenic heat discharge and natural heat radiation from sensible heat flux. *Remote Sensing of Environment*, 99(1–2), 44–54.

Kong, F., Yin, H., James, P., Hutya, L.R ve He, H.S., (2014). Effects of Spatial Pattern of Greenspace on Urban Cooling in a Large Metropolitan Area of Eastern China, *Landscape and Urban Planning*, 128:35–47

Kuşçu Şimşek, Ç., (2016). Orta Ölçekli Parkların Mikro İklimsel Etki Alanlarının Araştırılması: Gezi Parkı, Maçka Parkı ve Serencebey Parkı Örneği, *METU JFA* ,2, 33:2, 1-17.

Kuşçu Şimşek, Ç. & Ödül, H. (2018). Investigation of the effects of wetlands on micro-climate. *Applied geography*, 97, 48–60.

Kuşçu Şimşek, Ç., Ödül, H., Cabbaroğlu, C. (2018). Kızılırmak Nehri'nin Mikroiklimsel Etkilerinin Belirlenmesi. VII. Uzaktan Algılama Ve Cbs Sempozyumu. 10.15659/uzalcbs2018.7036

Kuşçu Şimşek, Ç., (2020). İstanbul'un mezo ve mikro iklimsel değişiminin kuzey ormanları ve kent içi yeşil alanlarla ilişkisi. Şu esrede: Ünal Akkemik (Ed.). *Ekosistem, İklim ve Kentsel Büyüme Perspektifinden İstanbul ve Kuzey Ormanları*. Türkiye Ormancılar Derneği Yayın No: 50, Marmara Şubesi Yayın No:4, İstanbul. ISBN: 978-975-93478-7-1. S:96-109.

Li, X., Zhou, Y., Yu, S., Jia, G., Li, H., Li, W., (2019). Urban heat island impacts on building energy consumption: A review of approaches and findings. *Energy*, 174, 407–419.

MacDonald, J., (2007). How Cities Use Parks for Climate Change Management. American Planning Association (APA), Washington. (<https://www.planning.org/publications/document/9148693/>) Erişim Tarihi: 29.07.2020

Masoudi, M., Tan, P.Y. (2019). Multi-year comparison of the effects of spatial pattern of urban green spaces on urban land surface temperature, *Landscape and Urban Planning*, 184, 44–58. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2018.10.023>

Masuda, Y., Ikeda, N., Seno, T., Takahashi, N. & Ojima, T. (2005). A Basic Study on Utilization of the Cooling Effect of Sea Breeze in Waterfront Areas along Tokyo Bay, *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, November, 4(2), 483–487

Matzarakis, A., Rutz, F., Chen, Y., Fröhlich, D. (2017). RayMan Pro, A Tool for Applied Climatology, Rayman Manual Version 0.1. <https://www.urbanclimate.net/rayman/RayManManual.pdf> adresinden alındı.

McCarthy, M. P., Best M. J., Betts, R. A., (2010). Climate Change In Cities due to global warming and urban effects. *Geophysical Research Letters*, 37: L09705. <https://doi.org/10.1029/2010GL042845>

Moss, J. L., Doick, K. J., Smith, S., & Shahrestani, M. (2019). Influence of evaporative cooling by urban forests on cooling demand in cities. *Urban Forestry & Urban Greening*, 37, 65–73, doi:10.1016/j.ufug.2018.07.023

Naeem, S., Cao, C., Qazi, W.A., Zamani, M., Wei, C., Acharya, B.K., Rehman, A.U. (2018). Studying the association between green space characteristics and land surface temperature for sustainable urban environments: An analysis of Beijing and Islamabad, *International Journal of Geo-Information*, 7(38). <https://doi.org/10.3390/ijgi7020038>

Nakayama, T., & Fujita, T. (2010). Cooling effect of water-holding pavements made of new materials on water and heat budgets in urban areas. *Landscape and Urban Planning*, 96, 57–67.

Panduro, T. E., Veie, K. L., (2013). Classification and valuation of urban green spaces—A hedonic houseprice valuation. *Landscape and Urban Planning*, 120, 119–128.

Park, C.Y., Lee, D.K., Asawa, T., Murakami, A., Kim, H.G., Lee, M.K., Lee, H.S. (2019). Influence of urban form on the cooling effect of a small urban river, *Landscape and Urban Planning*, 183, 26–35. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2018.10.022>

Qiu, K., Jia, B. (2020). The roles of landscape both inside the park and the surroundings in park cooling effect. *Sustainable Cities and Society*, 52, 101864. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2019.101864>

Rall, L., Niemela, J., Pauleit, S., Pintar, M., Laforteza, R., Santos, A., ... & Železnikar, Š. (2015). A typology of urban green spaces, eco-system services provisioning services and demands. Report D3, 1.

Ramamurthy, P., and E. Bou-Zeid (2014), Contribution of impervious surfaces to urban evaporation, *Water Resour. Res.*, 50, 2889–2902, doi:10.1002/2013WR013909.

Ren Z., He X., Pu R., Zheng H., (2018). The impact of urban forest structure and its spatial location on urban cool island intensity. *Urban Ecosystems*, 21, 863–874.

Shalaby, H., Aboelnaga, S., (2017). Climate Change Impacts on Urban Planning in the Cities. 1st International Conference on Towards a Better Quality of Life, November 24. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3162375>

Sheweka, S. M., & Mohamed, N. M. (2012). Green Facades as a New Sustainable Approach Towards Climate Change. *Energy Procedia*, 18, 507–520. doi:10.1016/j.egypro.2012.05.062

Shih, W.Y., Ahmad, S., Chen, Y.C., Lin, T.P., Mabon, L., (2020). Spatial relationship between land development pattern and intra-urban thermal variations in Taipei. *Sustainable Cities and Society*, 62, 102415.

Sobrino, J. A., Jiménez-Muñoz, J. C., Sòria, G., Romaguera, M., Guanter, L., & Moreno, J. (2008). Land surface emissivity retrieval from different VNIR and TIR sensors. *IEEE Transactions on Geoscience and Remote Sensing*, 46(2), 316–327.

Stewart, I. D., Oke, T. R., (2012). Local climate zones for urban temperature studies. *Bulletin of the American Meteorological Society*, 93(12), 1879–1900. <https://doi.org/10.1175/BAMS-D-11-00019.1>

Sun, R., Chen, A., Chen, L., Lü, Y., (2012). Cooling effects of wetlands in an urban region: The case of Beijing, *Ecological Indicators*, 20, 57–64.

Tang, Z., Zheng, H., Ren, Z., Zhang, D., Wang, P., Zhai, C., ... & He, X. (2018). Evaluating environmental equities of urban forest in terms of cooling services using ETM+ and Google data. *Journal of the Indian Society of Remote Sensing*, 46(2), 287–296.

Toy, S., Yılmaz, S., (2009). Peyzaj Tasarımında Biyoklimatik Konfor ve Yaşam Mekanları İçin Önemi. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, ISSN : 1300-903640 (1), 133–139.

Uncu, B.A., (2019). İklim İçin Kentler Yerel Yönetimlerde İklim Eylem Planı. *Dijital Düşler Basım San. Ve Tic. A.Ş.*, 106s, İstanbul.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision (ST/ESA/SER.A/420)*. New York: United Nations.

Url-1< <https://www.cnnturk.com/2007/dunya/03/23/asiri.sicaklar.2003te.70.bin.can.aldi/320258.0/index.html>. Erişim

Tarihi: 30.01.2021

Url-2< https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/07/100720_russia_heatwave. Erişim Tarihi: 30.01.2021

Url-3< <https://edition.cnn.com/2015/06/01/asia/india-heat-wave-deaths/>. Erişim Tarihi: 30.01.2021

Url-4< <https://www.haberturk.com/kanada-da-asiri-sicaklar-10-gunde-54-can-aldi-2049748>. Erişim Tarihi: 30.01.2021

Url-5< <https://www.takvim.com.tr/dunya/2020/08/17/son-dakika-japonyada-asiri-sicaklar-can-aldi-tokyoda-27-kisi-hayatini-kaybetti>. Erişim Tarihi: 30.01.2021

USGS, 2019. Landsat 8 (L8) Data Users Handbook. https://prd-wret.s3.us-west-2.amazonaws.com/assets/palladium/production/atoms/files/LSDS-1574_L8_Data_Users_Handbook-v5.0.pdf.

Wang,X., Cheng, H., Xi, J., Yang, G., Zhao, Y. (2018). Relationship between park composition, vegetation characteristics and cool island effect, Sustainability, 10(3), 587. <https://doi.org/10.3390/su10030587>

Wong, N. H., & Yu, C. (2005). Study of green areas and urban heat island in a tropical city. Habitat international, 29(3), 547-558.

World Health Organization (WHO). (2004). Heat waves: risks and responses. Health and Global Environmental Change Series, No. 2, WHO Regional Office for Europe, Denmark.

Wu, Z., Zhang, Y., (2019). Water Bodies' Cooling Effects on Urban Land Daytime Surface Temperature: Ecosystem Service Reducing Heat Island Effect. Sustainability, 11, 787. <https://doi.org/10.3390/su11030787>

Xue, Z., Hou, G., Zhang, Z., Lyu, X., Jiang, M., Zou, Y., Shen, X., Wang, J., & Liu, X. (2019). Quantifying the cooling-effects of urban and peri-urban wetlands using remote sensing data: Case study of cities of Northeast China, Landscape and Urban Planning, 182, 92-100.

Yu, C., Hien, W.N., (2006). Thermal benefits of city parks. Energy and Building 38(2): 105-120. <http://dx.doi.org/10.1016/j.enbuild.2005.04.003>.

Zhang, W., Zhu, Y., & Jiang, J. (2016). Effect of the urbanization of wetlands on microclimate: A case study of Xixi wetland , Hangzhou, China. Sustainability, 8, 885.

Zhou, W., Cao, F., & Wang, G. (2019). Effects of spatial pattern of forest vegetation on urban cooling in a compact megacity. Forests, 10(3), 282.

oturum - 4

PLANLAMA EĞİTİMİNİN KRİZİ

Prof. Dr. Arzu Başaran Uysal

Prof. Dr. Ela Babalık

Prof. Dr. Serap Kayasü

Prof. Dr. Ebru Öcalır

4. Oturum'un kaydına [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

tematik sunuş

ASSOC. PROF. DR. LESLIE KERN

MODERATÖR

Esra Alkım Karaağaç

Sunuşun simultane türkçe çeviri kaydına [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

Orjinal dilde (İngilizce) sunuşa [buradan](#) erişebilirsiniz.

oturum - 5

PANDEMİ SÜRECİNDE KENTSEL YAŞAM

OTURUM BAŞKANI

Öğr. Gör. Aslı Odman

COVID-19 Pandemisine Eşitsizlikler Üzerinden Bakmak: Kimler Evde Kalabildi, Kimler Çalışmaya Devam Etti?

Prof. Dr. Ferhan Gezici Korten, Arş. Gör. Cansu İlhan

Stres: Yeni Normalde Kamusal Mekanların Dönüşümü

Pelin Usta

Ekoterapötik Mekânlar ve Pandemi Sürecinde Kentli Üzerindeki Etkileri

Didem Kara, Dr. Öğr. Üyesi Gülden Demet Oruç

5. Oturum'un kaydına [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

COVID-19 Pandemisine Eşitsizlikler Üzerinden Bakmak: Kimler Evde Kalabildi, Kimler Çalışmaya Devam Etti?

Ar. Gör. Cansu İlhan

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi-Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Prof. Dr. Ferhan Gezici Korten

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi-Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Bu çalışma, İstanbul'da COVID-19 sürecinde, 15 Nisan - 4 Mayıs tarihleri arasında yapılan anket sonuçlarına göre, pandemi ile değişen çalışma biçimlerinin sektör ve meslek gruplarına etkilerini ortaya koymaktadır. Bu çalışma kapsamında 36 ilçede 372 anket yapılmıştır. Çalışmanın birinci kısmında pandemi sürecinde sektörlerle ve meslek gruplarına göre çalışma biçimlerinin değişimi ve ekonomik dayanıklılıkları ele alınmıştır. İkinci bölümünde ise, evden çalışabilenlerin, sektör ve meslek grupları üzerinden metropol kent bütününde ilçelere göre farklılaşmasına bakılmıştır. Çalışma, İstanbul'da farklı sosyo-ekonomik grupların pandemi sürecindeki deneyimlerini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Çalışmanın bulguları, pandemi sürecinde aynı sektör içerisinde farklı konumdaki çalışanların gerek ekonomik, gerekse çalışma biçimlerinde de farklar olduğunu göstermektedir. Bu çalışma pandemiye ilişkin tedbir kısıtlamalarının en yoğun olduğu dönemde yapılan anket çalışması gözlemlerini içermekte ve normalleşme sürecini kapsamamaktadır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Evden Çalışma, Eşitsizlikler, İstanbul.

Looking at the COVID-19 Pandemic In Terms Of Inequalities: Who Stayed At Home, Who Continued To Work?

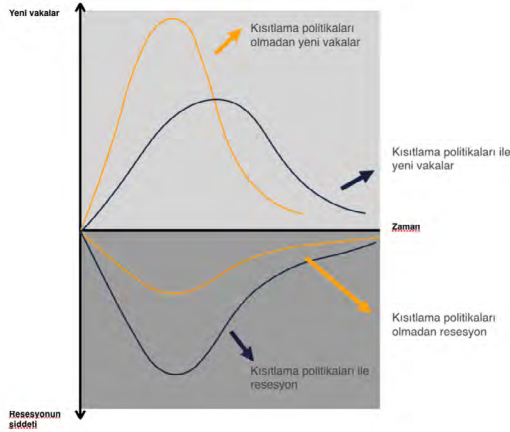
Abstract

This study reveals the effects of changing working conditions with the COVID-19 pandemic in sectoral and occupational groups based on the results of a survey conducted between April 15 and May 4 in İstanbul. Within the scope of this study, 372 questionnaires were conducted in 36 districts of İstanbul. In the first part of the study, the change in working styles and economic resilience during the pandemic are discussed. In the second part, the differentiation of those who can work from home, by sector and occupational groups and by districts in the whole metropolitan city is examined. The study is important in terms of revealing that the experiences of groups at different socio-economic in Istanbul during the COVID-19 pandemic. The results of the study reveal that the pandemic led to different effects both on different sectors and on employees in different positions in each sector. This study includes the observations from a period when strict pandemic-related restrictions were exercised in Istanbul and does not involve normalisation process.

Keywords: COVID-19, Teleworkability, Inequalities, İstanbul.

1. Giriş

2019'un son günlerinde Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan koronavirüs salgını, hızla dünya çapında yayılmasının ardından 11 Mart 2020'de DSÖ tarafından pandemi ilan edilmiş ve Ağustos ayı ortası itibarıyla tüm dünyada 22 milyonu aşan vakaya ulaşmıştır. Hastalığın temas yoluyla hızlı yayılımı birçok ülkede karantina, seyahat kısıtlaması, eğitime ara verilmesi, spor müsabakalarının ertelenmesi gibi tedbirlerin alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Hastalığın kontrolü amacıyla getirilen tedbirler ve artan sosyal izolasyon ile birlikte üretim ve tüketimin azalması, hareketliğin yavaşlaması ile küresel çapta bir ekonomik krize neden olmuştur. Baldwin & Di Mauro'nun (2020) Şekil 1'deki grafikte de ifade ettiği üzere kısıtlama politikaları ile resesyonun şiddeti artarken, yeni vakalar azalmakta; kısıtlamalar olmadığında ise yeni vakalar artarken, resesyonun şiddeti azalmaktadır.



Şekil 1. Kısıtlama politikaları ve salgın resesyon eğrileri: Düzleştirme ve Dikleştirme (Baldwin & Di Mauro, 2020)

Birçok ülkede pandemi tedbirleri sonucu alınan karantina kararı ile başlayan seyahat kısıtlamaları, okulların kapatılması ve diğer sınırlayıcı önlemler çalışanları, işletmeleri ve sektörleri şiddetli şekilde etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Kriz ile birlikte ortaya çıkan aksamalar, ekonomik faaliyetlerde keskin ve öngörülemez düşüşler ile istihdam ve toplam çalışma saatlerinde çarpıcı düşüşlere neden olmaktadır (ILO, 2020). Öte yandan, Dünya Bankası'nın yoksulluk tahminleri pandeminin sosyal ve ekonomik etkilerinin oldukça derin olabileceğine işaret etmektedir. Haziran 2020 Küresel Ekonomik Beklentiler Raporu'na göre, COVID-19 pandemisi en iyi senaryoda 71 milyon insanı yoksulluk sınırına iterek aşırı yoksulluk oranını % 8,82'ye; en kötü senaryoya göre ise 100 milyon insan ile bu oranı % 9.18'e çıkarabilir (World Bank, 2020).

COVID-19 pandemisi, gerek evden çalışma fırsatı olmayanlar için neden olduğu ekonomik kayıp bakımından, gerekse işe gitmeye devam edenlerin maruz kaldığı hastalık riski nedeniyle eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Bu süreçte kritik pozisyonda bulunan çalışanlar (sağlık çalışanları, tedarik zincirinde yer alan çalışanlar vb) finansal olarak daha az etki altında olsalar da enfeksiyon riski altında çalışmaya devam etmektedirler (Bergamini, 2020). Diğer yandan, karantina ve sosyal mesafe önlemleri ile kritik pozisyonda yer almayan sektör ve meslek gruplarında ise ekonomik faaliyetler yeniden şekillenmiştir (Leibovici vd., 2020).

Pandeminin neden olduğu ekonomik maliyetlerin ve oluşan eşitsiz koşulların önemli bir belirleyicisi işlerin uzaktan yapılabilme kapasitesi ile ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır (Saltiel, 2020). Kimi işler iş yerinde fiziksel olarak bulunma hali gerektirirken, kimi işler ise uzaktan yapılabilir (Brussevich vd., 2020). İşlerin uzaktan yapılabilirliği ise sektörlerin, çalışanların ve işin niteliğine göre farklılık göstermektedir. Örneğin; uzaktan eğitimde akademisyenler çalışmaya devam edebilirken; aynı üniversitede kantin, kırtasiye vb. hizmeti veren çalışanlar durumdan olumsuz etkilenebilmektedir (OECD, 2020). COVID-19 pandemisi sürecinde alınan kısıtlama tedbirleri gereği evden çalışma biçiminin gündeme gelmesi sektörler ve meslek grupları için farklı sonuçlar doğurmuştur. Evden çalışma biçimi bir yandan pandeminin neden olduğu ekonomik maliyetlerin azaltılması için fırsat sunarken, diğer yandan tüm sektörler ve meslekler için aynı durum söz konusu değildir. (Özgüzel vd., 2020).

Brussevich vd. (2020) yaptıkları çalışmada, COVID-19 salgını ile birlikte hangi iş gruplarının daha fazla risk altında olduğunu ortaya koymuşlardır. Uzaktan çalışabilirlik düzeyinin; yaş, eğitim durumu, cinsiyet ve gelir düzeyi gibi çalışan özellikleriyle nasıl değiştiğini ve farklılaştığını, ve son olarak bu durumun gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler arasındaki farklarını 35 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke üzerinden incelemişlerdir. Bu çalışmanın bulgularına göre; konaklama ve yiyecek hizmetleri, ulaşım, toptan ve perakende ticaret gibi uzaktan çalışma imkanının en düşük olduğu sektörlerde çalışan işçiler krizden en çok etkilenenlerdir. Diğer yandan, daha az fiziksel yakınlık ve fiziksel olarak bulunma hali gerektiren ve daha çok dijital araçlara ve teknolojilere bağlı, uzaktan çalışabilirliğe en uygun sektörler ise; bilgi ve iletişim, finans ve sigorta, profesyonel hizmetler olarak ortaya çıkmaktadır (Brussevich vd., 2020). Mongey vd.'ne göre (2020) evden çalışabilirlik açısından daha düşük kapasiteye sahip ve sosyal mesafe politikalarından etkilenme olasılığı daha yüksek olan mesleklerde çalışanlar ekonomik olarak daha kırılgandır.

Brussevich vd., (2020) uzaktan çalışma kapasitesinin sektörel farklılaşmasının ötesinde, ekonomik gelişmişlik düzeyi ile belirli bir sektördeki uzaktan çalışma kapasitesi arasındaki ilişkiye de dikkat çekmektedirler. Finlandiya, Singapur ve Litvanya; bu ülkelerdeki dijital

teknolojilerin daha fazla kullanımının etkisiyle, üretim ve ticaret gibi daha az uzaktan çalışabilirliğe uygun sektörlerde bile daha yüksek oranlara sahiptir. Genel itibarıyla ülkeler arasındaki heterojenliğin nedenleri arasında; üretim yapısındaki farklılıklar (örneğin hizmet sektörüne karşılık imalat sektörünün büyüklüğü), teknoloji kullanımı, iş gücü piyasası gibi farklılıklar yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde teknolojiye erişimin ve kullanımının düşük olması bu ülkeleri sokağa çıkma yasaklarında daha fazla zorlukla karşı karşıya bırakmaktadır (Brussevich vd., 2020). Yine IMF (2020)'nin raporuna göre, evden çalışma kapasitesinin yüksek olduğu ülkeler görece daha gelişmiştir ve GSYİH arttıkça evden çalışabilirlik artmaktadır.

Brussevich vd., (2020)'nin bulgularına göre; Türkiye, Şili, Meksika, Ekvador ve Peru gibi ülkeler daha düşük uzaktan çalışma kapasiteleri ile öne çıkmaktadır. Gelişmiş ekonomiler içerisinde ise; Yunanistan ve İtalya en düşük uzaktan çalışma kapasitesine sahip ülkeler arasında yer alırken, İskandinav ülkeleri ve Singapur, görece gelişmiş dijital ekonomilerinin de bir yansıması olarak en yüksek uzaktan çalışma kapasitesine sahip ülkelerdir. Türkiye, Peru ve Meksika'nın uzaktan çalışma kapasitesinin düşüklüğü, bu ülkelerde kayıtdışı ekonominin yaygınlığı ile ilişkilendirilmektedir (Brussevich vd., 2020). Tüm ülkelerde kayıt dışı çalışanların COVID-19'un neden olduğu sonuçlara karşı, daha savunmasız ve daha yüksek bir yoksulluk riski ile karşı karşıya olduğuna vurgu yapılmaktadır (Satiel, 2020; Brussevich, 2020)

Uzaktan çalışabilirliğin ilişkili olduğu bir diğer konu ise çalışanların eğitim düzeyidir. Üniversite eğitimi olmayan çalışanların daha eğitilmiş çalışanlara göre evden çalışabilirlikleri daha düşüktür (Brussevich vd., 2020; Mongey vd., 2020; Satiel, 2020). Eğitim ve yaş grupları birlikte değerlendirildiğinde ise; ülkelere göre homojen bir durum olmamakla birlikte, ortalama olarak daha yaşlı çalışanlar (60 yaş üstü) daha genç çalışanlara (30 yaş altı) kıyasla daha yüksek oranda evden çalışma imkanına sahiptir. Brussevich vd (2020); Kore, Singapur, Japonya gibi Asya ülkelerinde ve Kazakistan, Ekvador gibi bazı gelişmekte olan ülkelerde yaş yükseldikçe uzaktan çalışabilirliğin azalmasını, otomasyon teknolojilerinin benimsenmesi ve ülkeler arasındaki eğitim düzeyi farkları ile açıklamaktadır.

Evden çalışabilirliğin cinsiyet ile olan ilişkisine bakıldığında ise; Mongey vd. (2020) ve Brussevich vd. (2020)'nin bulgularına göre kadınlar erkeklere oranla daha yüksek oranda evden çalışabilmektedir. Brussevich vd (2020); erkeklerin kadınlara göre, inşaat, ulaşım ve imalat gibi fiziksel mevcudiyet gerektiren sektörlerde daha fazla çalıştıklarını; kadınların ise daha çok kamu, bakım ve eğitimde yoğunlaştıklarını belirtmektedirler.

Evden çalışabilirlik ile gelir ilişkisine bakıldığında ise; Brussevich vd, (2020), Satiel (2020), Dingel & Neiman (2020) ve Bergamini (2020)'nin bulguları gelir ile uzaktan çalışabilirlik arasında pozitif bir ilişkiye işaret etmektedir. En alt gelir diliminde yer alan

çalışanlar, fiziksel mevcudiyet gerektiren meslek ve sektörlerde yoğunlaşırken, gelir diliminin üstünde yer alanlar yüksek oranda evden çalışabilmektedir.

Ülkeler genelinde duruma bakıldığında uzaktan çalışma kapasitesinin; genç, düşük eğitilmiş, yarı zamanlı işte çalışanlar ve gelir dağılımında en alt dilimlerde yer alan ve ekonomik olarak daha kırılgan olan çalışanlarda daha düşük olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (Satiel, 2020; Brussevich vd., 2020). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde evden çalışma imkanına sahip olmayan çalışanların ve sektörlerin özelliklerini tespit etmek ve meslekler arasındaki fiziksel mesafe gerekliliklerini anlamak hükümetlerin kriz anında etkilenen sektör ve çalışanlara yönelik politikaları hedeflemesine yardımcı olması açısından kritik önemdedir (Satiel, 2020; Mongey vd., 2020)

Bu çalışma, İstanbul'da COVID-19 pandemisi sürecinde, 15 Nisan - 4 Mayıs arasında yapılan anket sonuçları doğrultusunda kısıtlama tedbirleri ile değişen çalışma biçimlerinin sektör ve meslek gruplarına etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Gerek Türkiye'de iller arasındaki gelişmişlik farkları, sektörel farklılaşma ve iş gücü niteliğindeki heterojenlik, gerekse büyük şehirlerin evden çalışmaya uygun olan meslekleri daha fazla barındırması (OECD, 2020) nedeniyle böyle bir incelemenin kent düzeyinde daha anlamlı sonuç vereceği sonucunu çıkarmaktadır. Bu nedenle, çalışma İstanbul'a odaklanmakta ve 36 ilçede¹ online olarak yapılan 372 ankete dayanmaktadır. Çalışmanın birinci kısmında pandemi sürecinde çalışma biçimlerinin değişimi (evden çalışma, tam zamanlı çalışma, yarı zamanlı çalışma, zorunlu yıllık izin, işten çıkarılma vd), sektörler ve meslek gruplarına göre değerlendirilmiş, çalışan ve işverenlerin ekonomik dayanıklılıkları² ele alınmıştır. İkinci bölümde ise, evden çalışabilenlerin, sektör ve meslek grupları üzerinden metropol kent bütününde ilçelere göre farklılaşmasına bakılmıştır. Böylelikle çalışma, İstanbul'daki farklı sosyo-ekonomik grupların COVID-19 pandemisinin ilk dönemindeki deneyimlerini ortaya koymaktadır.

2. Türkiye'de Evden Çalışabilirlik

OECD'nin (2020) ülkelerin uzaktan çalışma kapasitelerini değerlendirdiği raporuna göre; Türkiye'de uzaktan çalışma kapasitesi ortalama % 21 iken, bu oranın en yüksek olduğu il % 30 ile İstanbul'dur. Türkiye, raporda yer alan 27 ülke arasında en düşük uzaktan çalışma kapasitesine sahiptir.

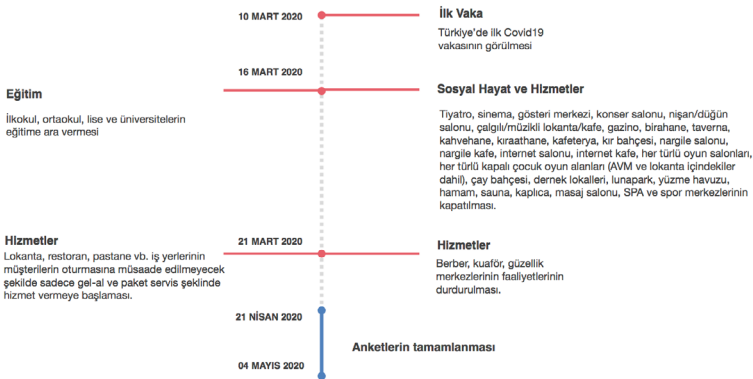
Aytun ve Özgüzel (2020) ise yaptıkları çalışmada, Türkiye'de özel sektördeki işlerin %24'ünün evden çalışmaya uygun olduğunu ve bunun toplam ücretlerin %31'ne karşılık geldiğini ortaya koymuşlardır. İBBS-2 düzeyinde yürütülen çalışmada evden çalışabilirlikte; İstanbul % 30, Ankara % 29 ve İzmir %26 ile başı çekmektedir. Aytun ve Özgüzel (2020)'in bulgularına göre; yöneticiler ve profesyonel meslek grupları % 70 oranında evde çalışabilirken, bu oran nitelik gerektirmeyen meslekler ve zanaatla uğraşan

kişiler için %10'un altındadır. Çalışmanın sektörel bulguları ise; eğitim, mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler, bilgi ve iletişim sektörlerinin evden çalışmaya daha uygun olduğunu göstermektedir. Evden çalışabilirliğin yüksek olduğu meslek grupları ve sektörlerin ücretlerden aldıkları pay da paralel şekilde daha yüksek seyretmektedir.

Sektörlere, bölgelere ve meslek gruplarına göre evden çalışma oranlarında farklar olduğuna işaret edilen çalışmada, ayrıca evden çalışabilirliğin eşitsizliklerle olan ilişkisine de değinilmiştir. Bu çalışmaya göre, yüksek gelirli, üniversite ve lisansüstü eğitime sahip, kayıtlı ve kadın çalışanların genel olarak evden çalışabilirliğinin daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Kuşkusuz, evden çalışabilme durumu, bireylerin sosyo-ekonomik özellikleri ve koşulları ile birlikte, yaşadıkları kentin sunduğu teknolojik altyapı ile de doğrudan ilişkilidir.

3. Kimler Evde Kaldı, Kimler Çalışmaya Devam Etti?

Türkiye'de ilk vakanın görüldüğü 10 Mart 2020 tarihinden itibaren hızla kısıtlama tedbirleri uygulanmaya başlamış ve bu kapsamda 16 Mart 2020 itibarı ile eğitime ara verilmiş ve tiyatro, sinema, gösteri merkezi, konser salonu, nişan/düğün salonu, çalgılı/müzikli lokanta-kafe, gazino, birahane, taverna, kahvehane, kiraathane, kafeterya, kır bahçesi, nargile salonu, nargile kafe, internet salonu, internet kafe, her türlü oyun salonları, her türlü kapalı çocuk oyun alanları (AVM ve lokanta içindekiler dahil), çay bahçesi, dernek lokalleri, lunapark, yüzme havuzu, hamam, sauna, kaplıca, masaj salonu, SPA ve spor merkezleri kapatılmıştır³. 21 Mart 2020 ile birlikte ise lokanta, restoran, pastane vb. iş yerlerinin müşterilerin oturmasına müsaade edilmeyecek şekilde sadece gel-al ve paket servis şeklinde hizmet vermeye başlamış⁴ ve yine berber, kuaför, güzellik merkezlerinin faaliyetleri durdurulmuştur⁵.



Şekil 2. Türkiye'de COVID-19 önlemleri zaman çizelgesi

Tablo 1. Öne çıkan beş sektör ve beş ilçedeki evden çalışma ve işe gitme durumları ve borçlanma oranları

İmalat	%25	%55,5	%38,9
Sağlık	%9	%84,8	%3
Eğitim	%65	%7,5	%23
Ticaret	%27,6	%34	%44,7
Finans	%68,8	%12,5	%18,8
	Evden Çalışma (%)	İşe Gitme Oranı (%)	Borçlanma (%)
Kadıköy	%57,5	%17,5	%25
Ümraniye	%35	%30	%35
Üsküdar	%41,2	%35	%29,4
Bahçelievler	%36,5	%33	%46,7
Küçükçekmece	%35	%30	%15,8

İmalat Sektörü

İstanbul Sanayi Odası, imalat sanayi performansındaki referanslardan biri olan, Türkiye PMI (Satın Alma Yöneticileri Endeksi) raporunda Nisan (2020) ayında belirgin bir yavaşlamaya işaret etmektedir. Endeks eşik değeri 50,0'nin üzeri kabul edilirken, Mart 2020'de 48,1 olarak ölçülen bu değer Nisan 2020'de 33,4'e gerilemiştir. Sektördeki bu yavaşlama, 2008 yılındaki küresel krizden bu yana en yüksek oranda gerçekleşmiştir. Nisan ayında üretime ara verilmesi ve küresel ölçekte tüm pazarların etkilenmesiyle birlikte siparişler azalmış ve ihracatta da sert düşüşler yaşanmıştır. Bu durumun etkileri istihdamda kendini göstermiş ve firmaların istihdamlarını düşürmelerine neden olmuştur. Rapora göre imalat sektöründe en sert etkinin görüldüğü alt sektör giyim ve deri ürünleri olurken, en az etki ise gıda ürünlerinde görülmüştür. İstihdama bakıldığında ise; kimyasal, plastik ve kauçuk ürünler sektörü istihdamını arttırırken, ana metal ve tekstil gibi diğer kollarda iş gücü kayıpları olmuştur. (İSO, 2020).

Bu çalışma kapsamında da; imalat sektöründe çalışanlar tüm anketlerin % 9,8'ini oluşturmaktadır. İmalat sektöründe çalışanların %55,5'i yarı ve tam zamanlı olarak çalışmaya devam ederken, % 25'i evden çalışmış, % 8,3'ü ücretli izinli, % 11,2'si ise ücretsiz izinli olarak bu süreci geçirmiştir.

İmalat sektöründe pandemi sürecinde işe gidenlerin meslek grupları dağılımına bakıldığında, %40'ı nitelik gerektirmeyen işlerde çalışırken, %30'u sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar, %15'i ise tesis ve makine operatörleri ve montajcılardan oluşmaktadır. İmalat sektöründe evden çalışabilen %25'in tamamı ise profesyonel meslek mensuplarıdır.

İmalat sektöründe çalışanların %39'u pandemi sürecinde bankalara ya da çevrelerine borçlanırken, krizin ekonomik etkileri farklı meslek grupları için farklı şekilde hissedilmiştir. Bu sektörde yöneticiler ve profesyonel meslek mensupları için çok büyük oranda süreç ekonomik olarak herhangi bir olumsuzluk ya da anormallik yaratmamakla birlikte, diğer yandan özellikle nitelik gerektirmeyen işler ve zanaat ve ilgili işlerde çalışanlar için ücretlerin azalması nedeniyle zorlu geçmektedir.

Toptan ve Perakende Ticaret

Pandemi sürecinde sokağa çıkma kısıtlamaları, tedarik zincirlerinin yavaşlaması ve bozulması gibi sebeplerden dolayı ciddi etkilerin görüldüğü sektörlerden birisi de toptan ve perakende ticaret sektörü olmuştur (Menkü, 2020). Tedbirlerin başladığı ilk aylarda gıdada panik alımlar oluşurken⁷, diğer yandan devam eden aylarda tüketicilerin harcamalarıyla ilgili endişeli bir hale büründükleri ve fiyat hassasiyetlerinin arttığı, harcamaların ötelendiği ve tasarrufa yönelimlerinin arttığı görülmüştür (Deloitte, 2020).

Bu çalışma kapsamında da; toptan ve perakende ticaret sektöründe çalışanlar, tüm anketlerin % 12,7'sini oluşturmaktadır. Bu sektördeki çalışma biçimlerine bakıldığında; çalışanlar yarı ve tam zamanlı olarak % 34 oranında çalışmaya devam ederken, % 27,6'sının evde kaldığı, % 19,2'sinin ise bu süreci ücretsiz izinde geçirdiği görülmüştür. Bu sektörde çalışmaya devam edenlerin meslek grupları dağılımına bakıldığında, %50'sini hizmet ve satış elemanları oluştururken, %31'ini yöneticiler oluşturmaktadır. Evden kalabilenlerin ise %36,4'ünü yöneticiler oluştururken, %27,3'ü ise profesyonel meslek mensuplarıdır.

Toptan ve perakende ticaret sektöründe çalışanların pandemi nedeniyle borçlanma oranı % 44,6'dır. Bu sektörde; işten çıkarılanlar ve ücretsiz izine zorlananların yanı sıra, tam ya da yarı zamanlı olarak çalışmaya devam edenlerin de borçlandıkları tespit edilmiştir. Pandeminin ekonomik etkileri hemen her meslek grubunda hissedilirken, gelirin azalması ve evde kalma nedeniyle giderlerin artması sonucu harcamaların kısılması yönünde bir eğilim ortaya çıkmıştır.

Sağlık

Sağlık sektörü çalışanları tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de pandemi sürecini en zorlu ve fedakar biçimde geçirenler olmuştur. Ayrıca, bu süreçte sağlık çalışanlarının izin ve istifa istemleri yasaklanmıştır⁸. Sağlık sektörü, diğer sektörlerle oranla ekonomik açıdan daha dayanıklı olmakla birlikte yine de etkiler söz konusudur. Sağlık kuruluşları, özellikle bulaş riski nedeniyle koronavirüs dışı hastalıklarda düşen hasta hacimleri gibi çeşitli negatif etkiler altındadır (Eren, 2020).

Bu çalışma kapsamında ankete katılanların % 9'unu sağlık çalışanları oluşturmaktadır.

Sağlık sektöründe çalışanların % 84,9'unun çalışmaya devam ettiği görülmektedir. Bu sektörde evden çalışabilme imkanına sahip % 9'luk kesim ise sağlık personeli olmayıp, sağlık sektöründe çalışan mühendis ve yöneticilerdir. Sağlık sektöründe çalışmaya devam edenler %78,6 oranında profesyonel meslek mensupları olup, bunun büyük çoğunluğunu doktor ve hemşireler oluşturmaktadır. Sağlık sektörü çalışanlarında pandemi nedeniyle borçlanma oranı % 3 düzeyindedir. Bu sektörde çalışan doktor ve hemşireler gelir kaybı yaşamadıklarından pandeminin ekonomik etkilerini çok fazla hissetmezken, dış hekimleri gibi kritik pozisyonda yer almayan sağlık çalışanları için aynı durum söz konusu değildir. Aynı zamanda, hastanelerdeki yoğunluğun ötesinde, bulaş riski nedeniyle acil olmayan sağlık sorunları için doktora ve hastaneye gitmenin ertelendiği de bilinmektedir.

Mali ve Sigorta Faaliyetleri

COVID-19'un ekonomik etkileri diğer sektörlerde olduğu gibi mali ve sigorta faaliyetlerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Dünyanın dört bir yanında aksayan ekonomik faaliyetler sigorta taleplerini de etkilemektedir (Euler Hermes, 2020).

Bu çalışma kapsamında mali ve sigorta faaliyetleri sektöründe çalışanlar tüm anketler içinde % 8,7'lik paya sahiptir. Bu sektördeki çalışma biçimlerine bakıldığında; çalışanların % 68,8'i evde çalışabilirken, % 12,5'luk kısım ise tam ya da yarı zamanlı olarak çalışmaya devam etmiş, % 18, 5 ise izine zorlanmış ya da iş yerlerini kapatmışlardır. Bu sektörde evden çalışabilenlerin meslek grupları dağılımı ise % 68,2 oranında profesyonel meslek mensupları ve % 22,7 yöneticilerdir.

Mali ve sigorta faaliyetlerinde çalışanların borçlanma düzeyi ise % 18,8'dir. Bu sektörde çalışan olarak yer alanlar ücretlerinde bir kesinti olmadığı için büyük oranda pandeminin ekonomik etkilerini hissetmezken, iş veren ya da kendi işini yapanların ise borçlanma oranı daha yüksektir.

Eğitim

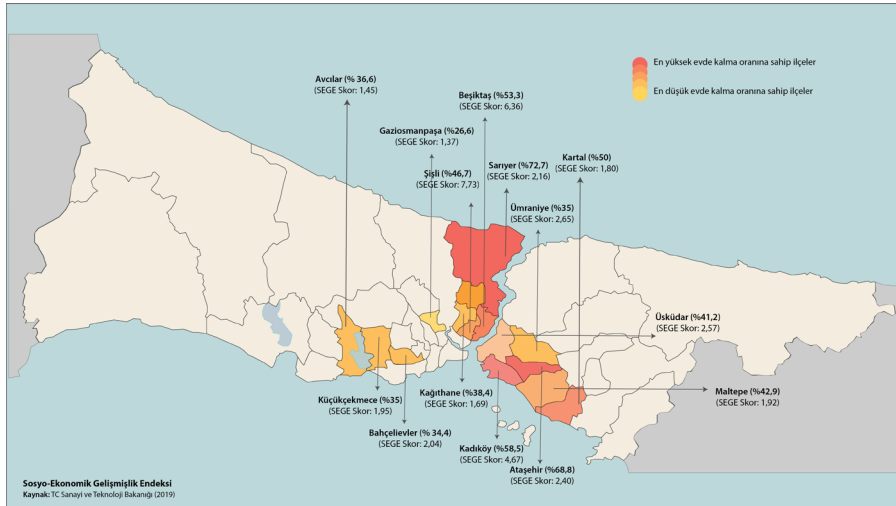
Eğitim sektöründe 16 Mart'ta eğitime ara verilmesi ve ertesi haftalarda başlayan online eğitime geçiş ile birlikte ders başına ödeme alan ücretli öğretmenler için önemli bir gelir kaybı yaşanmıştır. Öte yandan, pandeminin başlangıcından günümüze geçen zaman içinde öğretmenlerin artan yükleri ile birlikte, uzaktan eğitimin hem öğrenciler hem öğretmenler için varolan eşitsizlikleri daha da görünür kıldığına ilişkin tartışmalar yoğunlaşmıştır.

Bu çalışma kapsamında eğitim sektörüne bakıldığında ise evden çalışma oranı % 65 iken, ücretli izindekilerin oranı % 15'dir. Bu sektörde çalışanların borçlanma oranı ise %23'tür. Eğitim sektöründe çalışanlar, pandeminin ekonomik etkilerini diğer sektörler kadar hissetmezken, giderleri azaltma yönünde bir eğilimden söz etmek mümkündür.

İlçelere Göre Mekansal Farklılıklar

Sektörler ve meslek gruplarına göre yapılan değerlendirmelerin, metropol kent içinde nasıl farklılaştığını görebilmek için mekansal bir değerlendirme yapılması gerekmektedir. Her ne kadar, pandeminin kısıtlamalarının en yoğun olduğu dönemde yapılan bir araştırma da olsa, evden çalışabilenlerin ilçeler düzeyinde incelenmesinin, pandemi süreci ve sonrasına ilişkin önemli ipuçlarını vereceği düşünülmektedir. Öte yandan, ilçe bütünü için sunulan veriler ilçe içinde varolan sosyo-mekansal farklılıkları görmemize imkan vermediğinden, bu çalışmanın bulgularının mahalle düzeyinde çalışmalara yönlendirici olması beklenebilir.

Anket bulgularına göre evden çalışma oranının en yüksek olduğu ilçeler Sarıyer, Ataşehir, Kadıköy ve Beşiktaş olmuştur. Evden çalışmanın en düşük olduğu ilçeler ise Küçükçekmece, Bahçelievler, Gaziosmanpaşa ve Ümraniye'dir. Bu ilçeler sosyo - ekonomik gelişmişlik seviyeleri (SEGE) ile birlikte ele alındığında sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi arttıkça evde kalmanın oranının arttığı, SEGE skoru azaldıkça ise evde kalma oranının da düştüğü görülmektedir (Şekil 4).



Şekil 4. Evde kalma oranının en yüksek ve en düşük olduğu ilçelerde⁹ sosyo-ekonomik gelişmişlik skorları

Evde kalabilenlerin oran olarak yüksek olduğu ilçeler daha çok beyaz yakalı çalışanların yerleştiği, veya Merkezi İş Alanları'na yakın ilçelerdir. Diğer yandan çeper ilçelerde daha çok üretim / sanayi alanlarının yoğunlaşması ve sanayi çalışanlarının bu alanlara yakın konumlanması bu ilçelerdeki evden çalışma oranının düşüklüğü ile ilişkilendirilmektedir. Ancak, özellikle çeper ilçelerdeki anket sayısının az olması bu konuda daha derinlemesine bir analizin yapılmasına imkan vermemektedir.

Çalışma sonuçlarına en çok anket yapılan beş ilçe üzerinden bakıldığında ise;

Kadıköy

Kadıköy'e bakıldığında; bu ilçede yaşayan çalışanların % 58,5'u evden çalışabilirken, % 17,5'i yarı ya da tam zamanlı olarak işe gitmeye devam etmiştir. Kadıköy'de % 15 ile öne çıkan sektör mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetlerdir. Kadıköy'de meslek grupları dağılımına bakıldığında ise profesyonel meslek grupları oranı % 53,6; hizmet ve satış elemanları % 14,6; yöneticilerin oranı ise % 12,2'dir.

Ankete katılanlar içinde Kadıköy'de yaşayanların pandemi nedeniyle borçlanma oranı % 25 iken, ekonomik olarak herhangi bir olumsuz etki hissetmeyenler farklı sektörlerde evden çalışma imkanına sahip profesyonel meslek grupları ve yöneticilerdir. Süreci ekonomik olarak zorlayıcı olarak tanımlayanlar ise başta hizmet ve satış elemanları iken, herhangi bir gelir kaybı yaşamayan farklı meslek grupları için de sürecin belirsizliği tedirginlik yaratmaktadır.

Üsküdar

Üsküdar'da evden çalışma oranı % 41,2 iken, işe gitme oranı ise % 35'tir. Üsküdar'daki öne çıkan sektörel dağılım ise %29,4 ile eğitim sektörüdür. Üsküdar'daki meslek grupları dağılımını % 60,6 ile profesyonel meslek mensupları, % 15,2 ile yardımcı profesyonel meslek mensupları, % 12,1 yöneticiler ve % 12,1 diğerleri oluşturmaktadır.

Ankete katılanlar içinde Üsküdar'da yaşayanların pandemi nedeniyle borçlanma oranı % 29,4 iken, süreci ekonomik olarak normal / problemsiz olarak tanımlayanlar ağırlıklı olarak profesyonel ve yardımcı profesyonel meslek gruplarıdır. Ekonomik olarak zorlanan meslek grupları ise; düşük oranda profesyonel meslek grupları ve ağırlıklı olarak teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek mensupları, büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar, hizmet ve satış elemanları olarak görülmüştür.

Bahçelievler

Bahçelievler'de evden çalışma oranı % 36,5 iken, yarı ya da tam zamanlı olarak işe gidenlerin oranı %33'tür. Bu ilçede çalışanların sektörel dağılımına bakıldığında ise % 20 ile ulaştırma ve depolama çıkmaktadır. Meslek grupları dağılımına bakıldığında öne çıkan meslek grupları % 40 ile profesyonel meslek grupları, % 30 hizmet ve satış elemanları % 13,3 büro destek görevlileridir.

Ankete katılanlar içinde Bahçelievler'de yaşayanların pandemi nedeniyle borçlanma oranı % 46,7 iken, sürecin ekonomik etkilerini her 4 kişiden 1'i normal / iyi olarak tanımlamıştır. Sürecin ekonomik etkilerini kötü ve çok kötü olarak tanımlayanlar ise ağırlıklı olarak hizmet ve satış elemanlarıdır.

Küçükçekmece

Küçükçekmece'de evden çalışma oranı %35 iken, yarı ya da tam zamanlı olarak işe gidenlerin oranı %30'dur. Meslek grupları dağılımına bakıldığında öne çıkanlar; % 50 ile profesyonel meslek grupları ve % 15 nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlardır.

Ankete katılanlar içinde Küçükçekmece'de yaşayanların pandemi nedeniyle borçlanma oranı % 15,8 ile nispeten düşük olmakla birlikte, sürecin % 70'ten fazla oranda ekonomik olarak zor / kötü geçtiği ve harcamaların azaltıldığı belirtilmiştir.

Ümraniye

Ümraniye'de de Küçükçekmece ile aynı şekilde evden çalışma oranı %35 iken, yarı ya da tam zamanlı olarak işe gidenlerin oranı %30, ücreti izindekilerin oranı ise %20'dir. Bu ilçede çalışanların sektörel dağılımına bakıldığında ise % 20 ile finansal hizmetler öne çıkmaktadır. Meslek grupları dağılımına bakıldığında ise % 36,8 ile profesyonel meslek grupları öne çıkmaktadır.

Ümraniye'deki borçlanma oranı % 35 seviyesindeyken, gelir kaybı yaşamayan çalışanlar için ekonomik olumsuzluk söz konusu değilken ücretiz izindeki % 25'lik dilim için süreç ekonomik olarak zorlayıcıdır.

3. Sonuç ve Değerlendirme

15 Nisan - 4 Mayıs tarihleri arasında yapılan anket bulgularına göre, dünyada örnekleri görüldüğü gibi Türkiye'de ve İstanbul'da da pandemi süreci gerek sektörler gerekse çalışanların konumları ile ilişkili olarak farklı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Anket temsiliyetinin fazla olduğu sektörler ve ilçeler karşılaştırıldığında, eğitim (%65) ve finans (% 68,8) sektörünün yüksek oranda evden çalışabildiğini görmek mümkün iken, imalat (% 25) ve ticaret (% 27,6) sektöründe ancak yaklaşık 4 kişiden 1'i evde kalabilmektedir. İlçelerdeki evden çalışma durumlarında ise Kadıköy öne çıkmaktadır. Kadıköy'deki meslek grupları dağılımının (profesyonel meslek grupları % 53,6; yöneticiler % 12,2) evden çalışmaya daha uygun olduğu görülmektedir. Evden çalışma imkanına sahip ilçe ve sektörlerde pandemi nedeniyle borçlanma daha düşük oranda görülürken, evden çalışma imkanı olmayan ya da tedbirler nedeniyle faaliyetlerini durdurmak zorunda kalan sektör ve meslek gruplarının yaşadığı ilçelerde ise borçlanma daha yüksektir. Borçlanmanın yüksek olduğu ticaret (% 44,7) sektöründe % 51 ile hizmet ve satış elemanlarının ağırlıkta olduğu görülürken, bu meslek grubunun bu süreçte % 47,8 oranında ücretli / ücretsiz izinde olduğu ya da iş yerlerini kapattığı görülmektedir. Borçlanmanın yüksek olduğu Bahçelievler'de (%46,7) ise; çalışanların % 30'unun ücretli / ücretsiz izinde olduğu ya da iş yerlerini kapattığı görülmektedir.

Pandemi sürecinin ücretli çalışanlar için ekonomik olarak ne kadar sürdürülebilir olduğu sorusuna ilişkin cevaplar, evden çalışma imkanı olanlar için maaşlarını aldıkları sürece sürdürülebilir olduğuna işaret etmekle birlikte, ekonomik krizin derinleşmesi ve fiyatların artmasına yönelik endişeleri yansıtmaktadır. Yine bu sürecin ekonomik sürdürülebilirliği, gelir kaybı yaşayanlar (yarı zamanlı çalışanlar ve ücretsiz izindekiler) için pandemi öncesine ait birikimlerle ve borçlarla sağlanmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışmanın pandeminin kısıtlarının en yoğun olduğu dönemde yapılmış olması, devam eden sürece ilişkin değerlendirmelere imkan vermediğinden, daha sonraki süreçlerde yapılan çalışmaların bulgularına da bakmak yararlı olacaktır. Bahçeşehir Üniversitesi, Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi tarafından yapılan “COVID-19 Salgınının Hane Gelirleri Üzerindeki Yıkıcı Etkisi” adlı pandeminin ekonomik etkilerini ölçen ve Şubat ve Eylül aylarını da içerisine alan daha güncel bulgulara göre; ortalama kişisel gelir ve hane gelirleri Şubat ayından Eylül ayına % 4,5 oranında gerilemiştir. Raporda gelir kayıplarının özellikle düşük ve orta gelir seviyelerinde yoğunlaştığı ve gelir dağılımında bozulmaya sebep olduğuna dikkat çekilmektedir. Rapora göre hanelerinin geçimini sağlamakta zorlananların payı, %10'dan %19,6'ya yükselirken, biraz da olsa zorluk çektiğini söyleyenler ise % 7,5'ten % 41,9'a çıkmıştır. Raporun devamında hanelerin % 38,8'i herhangi bir gelir elde edemedikleri durumda mevcut birikimleri ile bir ay dahi idare edemeyeceğini açıklarken, 37,9'luk bir diğer kesim ise mevcut birikimleriyle en fazla üç ay idare edebileceğini ifade etmişlerdir (BETAM, 2020).

Bu çalışma COVID-19 pandemisi ile başlayan kısıtlamaların sonuçlarına İstanbul üzerinden bakmakta ve bunun sektörel ve mekansal yansımalarını ortaya koymaktadır. COVID-19 pandemisi, Türkiye ve İstanbul'daki hali hazırdaki eşitsizlikleri daha görünür kılmış ve derinleştirmiştir. Brussevich vd. (2020) ve Satiel (2020)'in de belirttiği üzere, gelir dağılımının en altında yer alan daha savunmasız konumdaki çalışanlar en çok kazanç kaybı ile karşı karşıyadır ve bu da COVID-19 kaynaklı kriz ile birlikte eşitsizliklerin artabileceğinin sinyallerini vermektedir.

Brussevich vd.(2020)'nin de ifade ettiği gibi; COVID-19 sonrası e-ticarete olan talebin artması, mal ve hizmetlere ilişkin tüketici tercihlerinin değişmesi geleceği dönüştürebilecek önemli bir etki yaratabilir. Ve bunun sonucu olarak bu süreçte kaybedilen bir takım talep ve alışkanlıkları (perakende ticaret, turizm, yeme-içme sektörü, kişisel hizmetler vb.) geri döndürülemeyecek şekilde değiştirebilir. Bu anlamda bu sektörlerle ve meslek gruplarına ilişkin belirlenecek politikalar eşitsizliklerin azaltılmasında kritik önemde olacaktır.

Yine bu süreçte evden çalışma ile zorunlu olarak ivme kazanan dijital dönüşüm var olan sosyo-ekonomik eşitsizlikleri, teknik altyapı imkanlarının mevcudiyeti ve erişimi ile daha görünür hale getirmiştir. Özellikle eğitim, teknik altyapıya erişimin en tartışmalı hale geldiği alanlardan biri olmuştur. Uzaktan eğitimin başlaması ile birlikte öğrencilerin dersleri takip

etmek için gerekli teknolojik donanımına sahipliği ve internete erişimin düşüklüğü eğitim alanındaki eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Türkiye’de öğrencilerin bilgisayar erişimi ortalama %70’in altında iken, bu oran avantajlı okullarda okuyan öğrenciler için %90 civarındadır. 1,5 milyon öğrencinin ise internet erişimi olmadığı tahmin edilmektedir. Diğer yandan uzaktan eğitime erişen, kısmen erişen ve erişemeyen öğrencilerin yanı sıra bu dönemde özel ders alan öğrenci sayısının artması eşitsizliği artıran bir diğer konudur. Kısaca, hali hazırda Türkiye’de eğitimdeki fırsat eşitsizliği COVID-19 pandemisi ile daha da artmıştır (Eğitim-sen, 2020). İstanbul İstatistik Ofisi’nin “İstanbul Yoksulluk Araştırması: Çocuklu Yoksul Ailelerde Dijital Erişim” (2020) raporu sonuçlarına göre; İBB’nin sosyal destek kapsamına alınan 65.294 hane ile yapılan anket sonuçlarına göre; hanelerin % 28’inde düzenli bir gelir mevcut değilken, % 40,2’sinde sabit internet aboneliği bulunmamakta, çocuğu okula giden hanelerin % 58,5’inde bilgisayar bulunmamakta, hanelerin % 83’ünde tablet, % 2,6’sında ise cep telefonu bulunmamaktadır.

Bir diğer konu ise evden çalışma biçimleri sermaye / iş veren açısından verimliliği artırıcı olması nedeniyle tercih edilirken, uzayan çalışma süreleri nedeniyle çalışanların aleyhine durumlar ortaya çıkarmaktadır. Ancak büyük şirketlerin, ofis çalışanlarının büyük bir bölümünün evden çalışmaya devam edeceği iş modellerini benimsedikleri bilinmektedir¹⁰. Evden çalışma ve esnek çalışma saatlerinin yakın gelecekte çok tartışılacak konuları gündeme getireceği tahmin edilmektedir. Öte yandan, İstanbul gibi büyük ve yaygın bir metropoliten kentte evden çalışmanın, kent içi hareketlilik, trafik yoğunluğu ve zaman maliyetini azaltıcı etkisi olumlu görülmektedir. Ancak, tüketimi arttırmak amaçlı düşük kredilerin de etkisiyle ikinci el otomobil satışlarının artması ve daha çok insanın bireysel araçları ile trafiğe çıkmalarının yaratacağı olası etkilere karşı da çözüm önerileri geliştirmek gerekecektir. Ayrıca, özel aracı bulunmayanlar ve toplu taşıma kullananlar için durum hastalık risklerinin artması anlamına gelmektedir.

Pandemi sürecinde üç kamu bankası tarafından sağlanan ihtiyaç kredileri borçluluk miktarını artırmış ve ekonomik olarak kırılgan grupların yüklerini artırmıştır. İstanbul İstatistik Ofisi’nin “COVID-19 Pandemisinin İstanbul Ekonomisine Etkileri” raporuna göre ihtiyaç kredileri ilk kez konut kredisinden daha yüksek oranda gerçekleşmiştir. Yine aynı rapora göre, İstanbul’da Eylül sonu itibarıyla tüketici kredileri bir önceki yılın aynı dönemine göre % 64, taşıt kredileri % 74, konut kredileri ise % 43,5 artış göstermiştir (İPA İstanbul İstatistik Ofisi, 2020). Hükümet tarafından açıklanan ekonomik tedbir paketleri ise daha çok müteşebbislere yönelik tedbirleri içermekte ve hanelere yönelik gelir destekleri düşük düzeyde kalmaktadır. Yine kısa çalışma ödeneği ve diğer araçların kayıtdışı ekonomiyi dışarda bırakması salgın sürecindeki eşitsizlikleri derinleştiren diğer başlıklardır.

Türkiye’de ve İstanbul’daki eşitsizlikleri artıran bir diğer konu ise yüksek kayıt dışı ekonominin varlığıdır. Elgin’in (2016) çalışmasına göre Türkiye ekonomisinin %28.72’sinin kayıt dışı olduğu tahmin edilmektedir. ILO (2020) salgından en çok zarar

görenlerin kayıt dışı ekonomilerde çalışanlar olduğuna işaret etmekte ve bu sektörlerde çalışanların yoksulluğunun artacağına vurgu yapmaktadır.

Sonuç olarak; pandemi süreci gerek sektörel gerekse çalışanların sektördeki konumları ile ilişki olarak farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Türkiye’de ilk sokağa çıkma yasağının uygulandığı 11 Nisan 2020 itibarıyla panik alımları artmış ve sonrasındaki süreçte ise evde kalmadan kaynaklı ev içi tüketimin arttığı, faturaların yükseldiği, tedbir amaçlı harcamaların kısıldığı, tasarrufun arttığı ve daha planlı harcama davranışlarının ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Bu süreç gelir kaybı yaşamadan evden çalışabilenler için olumlu görülürken, gelir kaybı yaşayan ya da işlerini kaybetme tehdidi ile karşı karşıya olanlar için harcamaların kısılması ve borçluluğun artmasına neden olmuştur. Yine bu süreçte yarı zamanlı çalışan ya da ücretsiz izine zorlananların gelir kaybı ve ev içi tüketimin artması zorluklar yaratmıştır. Aşı sürecinin başlamasına rağmen, gerek aşılamanın çok yavaş ilerlemesi, gerekse virüste görülen mutasyon, gelecek öngörüsüne ilişkin beklentileri olumsuz yönde etkilemektedir. Pandemi ötesinde yaşanmakta olan ekonomik krizin (enflasyon ve döviz kurlarındaki yükseliş), Nisan 2020’den bu yana her kesim için daha olumsuz koşulları ortaya çıkardığı, ve eşitsizlikleri derinleştirdiği anlaşılmaktadır.

Teşekkür

Bu çalışma kapsamındaki anketler, 2019-2020 öğretim yılı bahar döneminde, İTÜ Şehir ve Bölge Planlaması, Şehir Ekonomisi dersi öğrencileri tarafından yapılmıştır. Katkılarından dolayı öğrencilerimize teşekkür ederiz.

Kaynaklar

¹ İlçelere göre anket dağılımı herhangi bir seçkiye dayanmamaktadır.

² Anketlerin 15 Nisan - 4 Mayıs tarihleri arasında yapılması nedeniyle kısa çalışma ödeneğinden ne oranda yararlanılabildiği belirlenememiştir. Başvuru yapıldığına ilişkin yanıt olmakla birlikte sonucun olumlu ya da olumsuz olarak sonucuna ilişkin cevap alınamamıştır.

³ <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-koronavirus-tedbirleri-konulu-ek-genelge-gonderildi>

⁴ <https://www.icisleri.gov.tr/koronavirus-salgini-ile-mucadele-kapsaminda-lokantalarla-ilgili-ek-genelge>

⁵ <https://www.icisleri.gov.tr/bakanligimiz-81-il-valiligine-koronavirus-tedbirleri-konulu-ek-bir-genelge-daha-gonderdi>

⁶ İşten çıkarma yasağı 17 Nisan 2020’de yürürlüğe girmiştir.

⁷ <https://www.sozcu.com.tr/2020/ekonomi/alisveriste-panik-bitti-endise-basladi-5726105/>

⁸ <https://www.ttb.org.tr/userfiles/files/PERSONEL%20İZİNLERİ%201.pdf>

⁹ Gösterime konu olan ilçelerde anket sayısı kriter alınmıştır.

¹⁰ Koç Holding'den yapılan açıklamada, 35 bin ofis çalışanı için evden çalışmanın kalıcı bir uygulama haline geldiği duyuruldu. (<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/koc-holding-35-bin-ofis-calisan-icin-evden-calismanin-kalici-hale-geldigini-duyurdu-1809111>)

Aytun, U. & Ozguzel, C. (2020, April 12) Türkiye'nin evden calismasi mumkun mu? <https://sarkac.org/2020/04/turkiyenin-evden-calismasi-mumkun-mu/>

Baldwin, R. & di Mauro, B.W., 2020. Introduction, Mitigating the COVID Economic Crisis: Act Fast and Do Whatever It Takes içinde, R. Baldwin & B.W. di Mauro (Ed.), <https://voxeu.org/content/mitigating-covid-economic-crisis-act-fast-and-do-whatever-it-takes>

Bergamini, E. (2020, March 31). How COVID-19 is laying bare inequality [Web log post]. Retrieved October 12, 2020, from <https://www.bruegel.org/2020/03/how-covid-19-is-laying-bare-inequality/>

Brussevich, Mariya and Dabla-Norris, Era and Khalid, Salma, Who Will Bear the Brunt of Lockdown Policies? Evidence from Tele-Workability Measures Across Countries (June 1, 2020). IMF Working Paper No. 20/88.

Deloitte (2020, Mayıs). Küresel Covid-19 Salgınının Türkiye'de Farklı Kategorilere Etkileri - II. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/consulting/kuresel-covid-19-salgininin-turkiyede-farkli-kategorilere-etkileri-sayi-2.pdf>

Eğitim-Sen. (2020). Salgın Günlerinde Uzaktan Eğitim Çalıştayı Sonuç Raporu (Rep.). Eğitim-Sen.

Eren, U. (2020, Nisan) COVID-19'un Sağlık Hizmetleri Sektörüne Etkileri. EY. https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/tr_tr/pdf/covid-19/saglik-hizmetleri/covid-19-saglik-sektoru.pdf

Euler Hermes, (2020) Allianz Insurance Report 2020. Allianz Research. https://www.eulerhermes.com/content/dam/onemarketing/ehndbx/eulerhermes_com/en_gl/erd/publications/pdf/01072020GlobalInsuranceReport_Compressed.pdf

ILO – International Labor Organization (2020), ILO Monitor 2nd edition: COVID-19 and the World of Work.

İPA, (2020). COVID-19 Pandemisinin İstanbul Ekonomisine Etkileri. İstanbul Büyükşehir Belediyesi.

İstanbul Sanayi Odası (2020, 4 Mayıs). İSO Türkiye İmalat PMI Nisan 2020 Raporu ile Türkiye Sektörel PMI Raporu Açıklandı. <http://www.iso.org.tr/haberler/diger-haberler/iso-turkiye-imalat-pmi-nisan-2020-raporu-ile-turkiye-sektorel-pmi-raporu-aciklandi/>

Leibovici, F., A. M. Santacruce, and M. Famiglietti (2020). Social Distancing and Contact-Intensive Occupations. Technical Report, St. Louis Federal Reserve Bank. On the Economy Blog.

Menkü, M. (2020, 30 Mart). Covid-19 Salgını Perakende Sektörünü Nasıl Etkiledi? <https://hbrturkiye.com/blog/covid-19-salgini-perakende-sektorunu-nasil-etkiledi>

Mongey, S., Pilossoph, L., and A. Wienberg, 2020, "Which Workers Bear the Burden of Social Distancing Policies?," CEPR Covid Economics 12.

OECD (2020), "Capacity for remote working can affect shutdowns' costs differently across places", OECD COVID-19 Policy Note.

Ozguzel, Veneri & Ahrend (2020, July 15) Potential for remote working across different places. <https://voxeu.org/article/potential-remote-working-across-different-places>

Saltiel, F., 2020, "Home Working in Developing Countries," CEPR Covid Economics 6.

TMMOB (2020, May 16) COVID-19 Salgini Donemi Universite Ogrencileri Uzaktan Egitim Durum Degerlendirmesi <http://www.tmmob.org.tr/icerik/tmmob--ikk-covid-19-salgini-donemi-universite-ogrencileri-uzaktan-egitim-durum>

World Bank (2020) Projected poverty impacts of COVID-19 <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/brief/projected-poverty-impacts-of-COVID-19>.

Stres: Yeni Normalde Kamusal Mekanların Dönüşümü

Pelin Usta

Yıldız Teknik Üniversitesi, Kentsel Dönüşüm ve Planlama Yüksek Lisans Programı

Özet

Kentsel mekanların tarihsel süreçteki değişimi, kent kullanıcılarının günlük ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz ve sorunlu görülmüştür. Mekanın tanımında çelişkilerle dolu karmaşık bağlar, yeni kuramsal açıklamalara ve gerilimleri dengeleyecek çözüm arayışlarına yönelmeye sebep olmuştur. Gündelik hayatın etkileşim mekanları üzerinde kurduğu baskı, çelişkili (karmaşık) bağlardan doğar ve bireylerde stres faktörünün artmasına neden olur. Stres dengeli olmadığında, duygusal, zihinsel ve fiziksel tatminsizlik oluşur. Değişen sosyal yapı kırılgan hale gelebilir.

2019 yılında, Covid19 virüsünün bulaşmasını azaltmak ve halk sağlığını korumak için karantina uygulamaları ile kamusal mekan kullanımları engellenmiştir. Daha sonra izlenen normalleşme politikalarında ise kamusal alanlarda zaman kısıtlamaları ve mekan kullanım sınırlamalarının getirildiği görülmüştür. Bunun sonucunda, pek çok kent 'Hayalet şehirler'e benzetilmiş, kamusal alanın sosyal-ekonomik-politik ve kültürel rollerinin değişmesi ise toplumda negatif strese olmuştur. Literatür araştırması üzerinden şekillenen bu çalışma, stres ile mücadelede kentsel mekan ve toplum kavramlarını, dönüşümler boyutunda ilişkilendirmeyi amaçlar. Bu ilişkilendirme ile çalışmada, mekanın stresle mücadelesinde birey-toplum-yaşam alanı (kent) üçlemesi çerçevesinde yeni çözüm ve mücadele arayışlarından örnekler sunulur.

Anahtar Kelimeler: Dönüşüm, Kentsel Yaşam, Mekan, Stres, Toplum

Stress: The Transformation of the New Normal For The Workplace and Public Spaces

Abstract

The change of urban spaces in the historical process has been seen as insufficient and problematic to meet the daily needs of city users. Complex links full of contradictions in the definition of space; It has led to new theoretical explanations and the search for solutions to balance the tensions. The pressure that everyday life puts on the spaces of interaction arises from complex ties, causing an increase in stress factor in individuals. Emotional, mental and physical dissatisfaction occurs when the negative effect of stress is not balanced. The changing social structure can become fragile.

In 2019, quarantine practices and public spaces were prevented to reduce the transmission of the Covid19 virus and protect public health. In the normalization policies followed later, it was observed that time restrictions and space use restrictions were imposed in public spaces. As a result, many cities are likened to "ghost cities", and the change in social-economic-political and cultural roles of the public sphere has created negative stress in the society. This study, shaped through a literature research, aims to relate the concepts of urban space and society in terms of transformations in combating stress. Thus, in the study, examples of new solutions and struggles are presented in the framework of the trilogy between individual-society-living space (city) in the struggle of space against stress.

Keywords: Transformation, Urban Life, Space, Stress, Society

1. Giriş: Küreselleşme ve Kentsel Yaşam: Kentsel Yaşamda Stres

Küreselleşme sürecinde kent, temel ihtiyaçlarının en üst düzeyde karşılandığı, farklı (kültür-ırk-cinsiyet-eğitim-iş bölümü) insan gruplarını bir arada toplayan organizasyonları barındıran karmaşık yapılara dönüşmüştür. Bu sürece uyum sağlamak literatürde ‘Şehirleşme’ veya ‘Kentleşme’ olarak kullanılmıştır (Kaya, 2019). Ancak bu karmaşık yapı belirli bir düzende işleyemiyorsa güvenlik, bir arada yaşama sorunları, altyapı problemleri, ulaşım ve hizmet eşitsizliği sebebi ile kent yaşanması zor ve stresli alanlar olarak tanımlanmaya başlanır. Nitekim, stres “modern toplumun hastalığı” olarak tanımlanır (Sabuncuoğlu, 1998). Stres dengelenemediğinde, bireyin kentsel yaşam memnuniyetinin düşmesine neden olur. Birey, çevre ile ilişki kurduğu görsel, işitsel ve dokunsal sürprizler ile sosyal hayata katılır; çeşitli aktivitelerde bulunur, toplumsal sorunlarla yüzleşir, farklılıkları deneyimler, öğrenir ve zenginleşir. Eğer “Şehirdeki yaşam alanları” bireyin ihtiyaçları ile doğru orantılı ise bireyin yaşam memnuniyetine, şehri algılamasına ve bağ kurmasına sebep olur. Tersi durumda ise, bireylerin şehre zarar veren, saldırgan ve şehir güvenliğini tehdit eden eğilimlere meyil ettiği gözlemlenmiştir (Berkowitz, 1989). Pek çok sosyolog yoğun “stres” altında yaşayan bireylerin kentte yalnızlaştığını ve duyarsızlaştığını düşünmektedir. George Simmel (1993), şehirde yaşayan bireyin zihnindeki algıları incelemiş ve şehir hayatını, bireyin hayata bakışını, izlenimlerini ve imajlarını tanımlamıştır. Sonuçta, kentsel yaşam zorlukları yoğun uyaran bombardımanı olarak algılandığında kişinin duyarsızlaşarak kendini korumaya aldığını gözlemlemiştir. Simmel, kentlerde yaşayanların zaman içinde şehir karmaşasının bir parçası olduklarını ve birbirlerinden uzaklaştıklarını ifade etmektedir (Simmel, 1993 aktaran Kaya 2019).

Kentlerde, hava sıcaklığının artması, nem oranının yükselmesi, gürültü, salgın hastalıklar ve afetler doğal ortamlardan kaynaklanan uyum bozukluğu yaratırken; iletişim bozukluğu, aşırı çalışma, şiddet, terör gibi etkenler toplumsal ortamdan kaynaklanan ruhsal uyum bozuklukları ve kentte gerilimler yaratır. Denge, düzen, uyum arama çabasına ise stres adı verilir (Köknel, s.6). Düzen ve uyum, kentsel çevrede, toplum ve bireyin karşıt güçlerinin ve gerilimlerin dengelenmesi ile sağlanır.

Aslında ‘Stres’, yaşam sonucu ortaya çıkan normal ve gerekli bir süreçtir (Dyce, 1973 aktaran Kaya 2019:327). İlk olarak Selye (1956) tarafından bireyin dış uyaranlara (çevreye) karşı gösterdiği düşünsel, duygusal ve davranışsal tepkiler olarak tanımlanmıştır (Selye, 1956 aktaran Kaya:327). Ek olarak, çevrenin hiç stres yaratmaması durumunda, birey kendisini monoton ve sıkıcı bir ortamda algılar; huzurlu olsa da bireyler genellikle her gün aynı şeyleri yaşar, çok yönlü üretken yapısı körelebilir (Kaya, 2019). Dolayısıyla, stres toplumu düşünmeye, planlamaya, savunmaya veya harekete geçmeye zorlayan, hayatı canlı ve üretken hale getiren bir durumdur.

Kentsel mekanda gündelik hareketler (salınım hareketi) insanı yoran eylemler olarak görünse de, bireyin çevreye ve topluma uyum sağlayabilmesi için kendini yeniden şekillendireceği durumlar (stres) yaratır. Bu durumda, yaşamın sürprizlerinin gerçekleştiği kentsel mekan kurgusu içinde mutlu bireylerin oluşması için mekanın kalitesi önemli rolde olacaktır.

1.1. Kent, Mekan, Kamusal Mekan Kavramları

“...İnsanoğlu yerleşim için seçtiği fiziki ortama mekân karakterini yüklerken, onu anlayış, algılayış ve uzmanlığıyla inşa eder. Kentler var olduğu döneminde yaşayan toplum ve uygarlığın en görkemli eseri olabildiği gibi, geçmişinden ve sahip olduğu değerlerden uzaklaşmış, yaşayanlarıyla kültürel, sosyal ve psikolojik açıdan uyumsuz bir yapıda da olabilmektedir. Kimlik, bu açıdan önemli olup, canlı bir organizma olarak yaşayan kent olgusu, mekân ve sosyal ortamla uyumlu insanın bütünlüğünü açıklar (S. Sargın, 2018, s.221).”

Sargın'ın insan-mekan ilişkisi ölçeğinde kentlerin kimliğinin önemi için yaptığı çalışmada belirttiği gibi, kentler içinde bulundurdıkları değerler ile toplumu oluşturur. Bilgin (2011) de kent kimliğinin insanların o kente yükledikleri anlam ile oluşacağını ifade eder. Toplumu oluşturan kent kullanıcıları, kentin kendilerine verdiği fiziksel ve duygusal uyanlarla, o kente ilişkin algı geliştirirler (Bilgin, 2011). Dolayısıyla, kentleri incelemek önce insan ile başlamalıdır. Çünkü birey toplumu, toplum kamuyu ve kenti oluşturur. Robert Park ve Ernest W.Burgess'e göre kentler, insan doğasının bir ürünüdür ve insan davranışlarının nasıl biçimlendiğinin belirlenmesi açısından bir laboratuvar işlevi görürler (Sunar, 2010).

Kent ayrıca, insan davranışlarının denetim altına alınmasında da yol göstericilerdir. Farklı insanları ve farklı kültürleri birarada bulunduran kentler, sosyal ve mekansal bir ilişkiler yumağıdır. Aristoteles'in "Bir şehir farklı tür insanlardan oluşur, benzer insanlar, bir şehir meydana getiremez" (Erdönmez & Akı, 2005) sözü kenti, karmaşık ilişkiler yumağında somut bir bütünlüğe oturtur. Kent, görülebilir bir zamansal boyuta sahiptir ve simgesel değerleri bulunur. Farklı kültürlerin ve sosyal grupların bağlantı kurduğu kentsel mekanlar çeşitlidir ve toplumun etkileşim alanlarını oluşturur. Bir topluluk iletişim kuramıyorsa aradaki bağlantı kopar ve mekansal simgeler de değerini kaybeder (Akçakaya, 2015). Sosyal bilimcilere göre kent, kentsel alanda yaşayan bireylerin birbirleri ile karşılıklı olarak etkileşimleri sonucunda ortaya çıkan ilişkiler sembolüdür (Helle,1996: 71). Kentsel mekanı okumak sadece fiziksel katmanlar (sokak, blok, parsel, ada) üzerinden iki boyutlu olarak gerçekleştirilememektedir. Çünkü, mekanı anlamlı kılan kullanıcının kültürel kimliği, yaşantısı, fizik mekanla kurduğu sosyal ve psikolojik ilişkiler vardır. Şehirler, içinde yaşayan bireylerle etkileşim halinde olduğunda, birey ile şehir arasında bağlar oluşacak ve kentsel mekana kimliğini verecek olan kişilerin mekâna yüklediği

farklı anlamlar oluşacaktır (Solak, 2017, s.14). Gündelik hayatın geçtiği mekânlar ise yaşamın öznel ve psikolojik süreçlerinin geçtiği, algı ve deneyimlerin bilince, kişiliğe ve anılara dönüştüğü yerler olarak inşa edilecektir (Solak, 2017, s.17).

Mekanın algılanması ve değerlendirilmesi, kişinin o mekandaki davranışlarını da şekillendirir. Algı kelimesi, TDK'ya göre, "Bir olayı veya bir nesnenin varlığını duyu organlarıyla kavramak, idrak etmek"tir (URL 1).

Psikoloji biliminde "algılama" çevreden gelen uyaranlara bireylerin "kodlar" geliştirmesi, çeşitli organlardan "tepki" veya "davranış" geliştirmesidir (Ocakçı, 2015, s. 366). Mekânsal algı ile karşımıza çıkan iki önemli isim Lynch ve Norberg-Schultz'dur (Solak, 2017:17). Kentsel mekana yönelik yapısal çevre unsurları, biçim, sınırlar, renk, doluluk-boşluk ilişkilerini algılayan bireyde imgeler oluşurken; toplumda ise sembolik değerler oluşur. Toplumda, kentsel "hareketler" üzerinden "kitle psikolojisi" oluşur (Ocakçı, 2015). Algılama sürecinin işleyişine duygusal tavır ve eğilimler de karışarak nesneye ilişkin algılama sevmeme, sevmeme, iyi, kötü, korkma vb. gibi duygusal nitelikteki birtakım izlenimleri belirleyecektir (İnceoğlu, 2010: 81). Bu durumda toplumsal stres seviyesi kentsel algı ile değişebilmektedir.

Kentsel mekanların bireydeki aittik hissini güçlendirmesinin yanında, bir şehirde ya da bir yerleşim bölgesinde diğer insanları duyma ya da görme fırsatı, aynı zamanda çevredeki sosyal ortamı ve orada yaşayan ve çalışan insanlarla ilgili önemli bilgiler edinme imkanını yaratmaktadır. Bu çerçevede, iletişim aracı olarak mekan, bireylerin kendini tanıması, ifade etmesi, etkili iletişimle bağ kurmayı öğrenmesi ve deneyimlemesi için önemlidir.

İletişim, ruhsal-bedensel ihtiyaçları gidermek için gereklidir (Gürel, 2018). İletişim bireyin kendini ifade atmasını sağlayan bir köprü görevindedir. Birey kendini, başkaları ile kurduğu iletişim ile öğrenir. İletişim kurmakta en büyük engeller ise kentsel mekanlarda gerçekleşmektedir. Günümüzde iletişim, teknoloji sayesinde gerçek mekana temas gerektirmeden gerçekleşebilmektedir. Ancak, kentlerde etkili iletişimin kurulmaması; toplumda iletişim kurmayı bilememe, yanlış iletişim kurma, yalnız bırakılma sorunlarına neden olacaktır. İleri kapitalist ülkelerde ilişkiler ve hayata bakış bireyselliğe vurgu yapar niteliktedir (Dursun, 2011). Farklılıkları ile toplumsal varlığı inşa eden kent, hayata yabancılaşmış nesil ve toplulukları barındıran mekanlara ayrılmaktadır. Bu durumda, toplum da örgütlülük bilincinden yoksun olacaktır.

Bu bölümde, kentsel yaşamda, insan ile çevre arasındaki ilişkilerin insan motivasyon ve davranışlarını nasıl etkilediği aktarılmıştır. Varol (2004)'un da belirttiği gibi, birey-çevre etkileşiminde değişen ekonomik ve sosyal normlar bu ilişkileri açıklar. Varol' a göre kamusal alanları canlandırmaya yönelik kentsel dönüşüm projelerinde; şehir merkezleri

ve açık alanlarda kent kullanıcılarının yeme, dinlenme ve eğlence mekanlarını içeren, tüketime yönelik ihtiyaçlarını karşılayan yeni kamusal yaşamlar oluşturulur. Ancak, günümüz kamusal mekanında yenileme ve canlandırma projeleri yapılmasına rağmen eskisi gibi güçlü bir kamusal yaşam yaratılamamaktadır. Bunun nedeni toplum yapısında yaşanan değişim ile birlikte toplumun tüm bireylerine farklı seçenekler sunabilen ve birey olarak da rahat edebilecekleri mekanların eksikliğidir (Carr ve diğ.,1992 aktaran (Varol, 2004:19)). Erdönmez (2005) ise kent boşluklarının insanları bir araya getiren yerleri ve simgeleri oluşturduğunu belirtmiştir (Akı, 2005). Ancak, görüldüğü gibi kamusal mekanın yapısındaki değişim satandartlaşan, kimliksiz, yere ait özelliklerin kaybedildiği kentsel boşluklar yaratmaktadır. Toplumdaki çeşitliliği barındıramayan kent boşlukları toplumsal çözülmenin de sebebi olmaktadır. Türkiye’de özellikle kentsel yaşayan sokak kültürü mirasının değer kazandığı İstanbul, Ankara gibi metropol kentlerin merkezlerinin içinin boşaltıldığı, şehir güvenliğini tehdit eden tanımsız boşlukların arttığı gözlemlenebilmektedir. Bu durum, kent merkezlerinin stresle mücadele edecek donatılardan yoksun olduğunu da gösterir.

1.2. Toplumun Değişiminin Kuramsal Gelişimi

Toplumun değişimini, tarihteki kırılma noktaları ile ilişkilendirdiğimizde, sosyal etkileşim arayüzü olan mekanın işlevsel dönüşümü ile benzer çizgilerde gerçekleştiğini gözlemleyebiliriz. 20. Yüzyılın yapısalcı düşünürleri tarafından yapılan çalışmalarda (Marx, Durkheim, Levi-Strauss, Althusser vd.) toplumsal yapının işlevsel olarak bağlı oldukları unsurlarla (ekoloji, nüfus, mekansal organizasyon (Kıray, 2000, s.19)) uyum içinde değilse bütünlük ve denge arayışına girdiklerini gözlemlenmiştir (Sunar, 2010:15). Tezcan (1998, s.191), toplumsal değişimi “toplumsal yapının ve onu oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bu ilişkileri belirleyen toplumsal kurumların değişmesi” olarak, Tan (1981, s. 102) “toplumsal ilişkilerde, kurumlarda ve yapıda belirli bir durumdan ya da varlık biçiminden başka bir durum ya da biçime geçiş” olarak tanımlamaktadır (Tezcan, 1998 & Tan, 1981).

Toplum modelinde değişen bileşenler pek çok kuramcı tarafından içinde bulunulan koşullar boyutunda, nüfusun büyüklüğü, nüfusun yerleşimi, toplum aktiviteleri, kurumsal yapılandırma şekilleri, dayanışma ağları kapsamında ele alınmıştır. Dolayısıyla, toplumsal değişim, toplumun kültürü, yapısı, kurumları ve işlevi ile ilişkili geniş bir kavramdır (bkz. (Sullivan, 2009), s. 477). Kentler ise toplum modellerinin yoğunlaşmış halidir ve sürekli değişim halindedir. Değişimin miktarı, zaman boyutu (ani değişimler veya uzun süreçler) ve değişen birimin etkisine göre büyük, orta, küçük olarak sınıflandırmak mümkündür (Appelbaum, 1988 s. 12–13).

Tarihsel süreçte tarım toplumu, ticaret toplumu, sanayi toplumu ve bilgi toplumu gibi değişik toplum tiplerinin ortaya çıkmasına sebep olan değişimler büyük değişimlere birer

örnektir (Sunar, 2010, s.7). Her büyük değişimde aslında çalışma modellerindeki ve mekan organizasyonundaki değişim , toplumsal yaşama aktarılmıştır. Toplumsal hayatın temel unsurlarında yaşanan ani ve hızlı dönüşümler de büyük devrimsel değişimler yaratabilir. Örneğin, 1900'lerin başında Taylorizmin sanayiye uygulanması ile meydana çıkan Fordizm, üretimi yeniden örgütleyerek toplumsal yapıda sarsıcı değişimler meydana getirmiştir. Ayrıca, nüfus, siyasal yapı, iktisadi sistem ve mekânsal unsurlardaki önemli değişimlerin toplumsal yapıda meydana getirdiği değişimler orta düzeyli değişimlere birer örnek iken; toplumsal yapı dâhilindeki yeniliklerden kaynaklanan olgular ve kurumların karşılıklı etkileşiminden kaynaklanan değişimler ise küçük ölçekli değişimlere örnek oluşturur. (Sunar, 2010 s.7).

Toplumda değişim negatif veya pozitif olabilir. Durkheim'in anomi olarak adlandırdığı değişimdeki gerileme" durumu neticesinde değerler ile toplumsal yapı arasındaki uyum bozulur, toplumun bütünleşmesi ve işlevlerini sağlıklı bir biçimde yerine getirebilmesi zorlaşır (Sunar, 2010 s.13). Örneğin, Sennett 'Kamusal İnsanın Çöküşü' (Sennett, 2010) kitabında da sanayileşmeyle birlikte dönüşmeye başlayan Kamusal davranışın artık bir gözlem, pasif bir katılım ve bir çeşit röntgencilğe dönüştüğünden bahsetmiştir. Birey, aktif rol almak zorunda kalmadığı sürece kamusal nitelikteki katılımı reddetmemekte, ancak aktif olması gerektiğinde de kendisini gizleyen bir tavır sergilemektedir (Özsöz, 2011). Bu durum daha sonraki yıllarda, kamusal mekanda arzu, istek ve fikirlerini açık ve net olarak iletebilen; yani kendini ifade edebilen bireylerin, doğru iletişim kuramama problemlerinin sebeplerinden birini oluşturacaktır. Ekşi'ye göre, "Kendini iyi ifade edememek kişilerin belirsiz veya istenmeyen sonuçlar elde etmesine sebep olur. Bazen, aslında hiç kastetmek istemedikleri şekilde anlaşılabilirler. Öte yandan hiç anlaşılamayabilirler. Bu iletişim problemleri kişinin kendine ve/veya çevresine öfke duymasına sebebiyet verebilir (Ekşi, 2020)." Halbuki, kamusal mekanda toplum ile kazanılan kendini ifade, ilişki kurmada benlik kavramını güçlendirir; özgüvenli, uzlaşmacı ve yeni bakış açılarını ortaya çıkartmada yaratıcı ve içgörülü bireyler oluşturur. Sağlıksız kurulan iletişimin kentsel mekanda şiddet ve kargaşa yaratacağı kaçınılmazdır. Böyle bir ortamda bağ, aidiyet ve kimlik oluşumundan bahsedilemeyeceği gibi, yaşam stresi de oldukça dengesizdir.

Bu durum neoliberalizmin çelişkili doğasını yansıtır. Neoliberalizm, bireycilik anlayışında dışsal engellere karşı özgür, çıkarları olan bireyler yetiştirmeyi amaçlar ve "Rekabetçilik" anlayışıyla her birey tüm davranış ve düşünceleriyle sadece kendinden sorumlu tutulur. Neoliberal toplumsal düzende ekonomik ilişkiler ve toplumsal ilişkiler esnek ve kısa süreli sözleşmelere dayandırılmakta; evlilikler, arkadaşlıklar ve iş yaşamı gibi bireysel ilişkiler sıklıkla değişime açık duruma gelmektedir (Sever, 2018, s.41). Esnek ve hareketli yaşam tarzları kamusal alanların boş zaman odaklı sosyo-kültürel eğlence ve alışveriş alanlarına dönüşmesini desteklemiştir. Sennett, "Yeni Kapitalizmin Kültürü" (Sennett,

2010) olarak adlandırılan stratejiden bahsederek bunu destekler örneklendirmeler sunar. Ona göre, bireylere kendi kendini tüketme tutkusu “planlı eskime” yöntemleri ile aşılacaktır. “Planlı eskime” adı altında daha dayanıksız mallar üretilmekte, bireyleri sürekli tüketime mecbur bırakarak sermayenin akışı sürdürülmektedir (Sennett, 2006 s.89).

Kingsley Davis, toplumdaki büyük değişime kültürel değişim demeyi tercih etmiştir. Çünkü Davis’e göre, kısa vadede toplumsal değişim gerçekleşirken uzun vadede kültürel değişim oluşmaktadır (Davis, 1950 s. 622 aktaran Sunar, 2010 s.7). Buna göre, ‘homojen veya Batılılaşan bir kültür gelişimi’ küreselleşen tek tip mekanlar yaratır. Eski kentsel mekanlar ise günümüzde yerini büyük ve anlamsız boşluklara bırakmaktadır (J.Baca, 1995 aktaran Varol, 2004, s.45). Kültürel değişim ile tüketim alışkanlıkları ve kentsel yaşam tarzları da değişmektedir.

Covid-19, küresel dünyanın yaşadığı en büyük krizlerden biridir. Bu sürecin toplumsal dönüşüm meydana getirip getirmediği siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel izlerden takip edilebilir. Krizin üstesinden gelebilmek için toplumsal birliktelik sağlamak ve krizle baş edebilme becerilerini geliştirmek, davranışsal ve bilişsel olarak hazırlıklı olmayı gerektirir. Stres ile mücadele edebilme becerileri geliştirmek için hem bireysel hem toplumsal çaba gerekir. Kaybedilen değerlerin yeniden kazanılması, toplumsal aidiyetliği güçlendirirken, kentsel kimlik de korunmuş olacaktır.

2. 21. yy Pandemi Krizi ve Toplumsal Değişim

Pandemi sürecinde, ‘sokağa çıkma kısıtlamaları’ ve hastalığın yayılmasına önlem almak için uygulanan kamu politikaları, bireylerin kent ile bağlarını kesmektedir. Bireyler siber mekanlarda sosyalleşmeye itilirken; hareketsiz, izole hayatlara bir meyil söz konusudur. Fiziksel aktivitelerin kısılması, sosyal ve ekonomik ilişkilerin sekteye uğraması stres yaratabilmektedir.

Ekonomi sebepli stresin oluşumunda işsizlik problemi ön plandadır. TÜİK 2020 yılı Ekim dönemi verilerinde, işsizlik oranı Türkiye genelinde %12,7; 15-24 yaş aralığındaki genç nüfusta bu oran % 24,9 seviyesindedir. Bu süreç, işgücüne yönelik bireysel algıyı değiştirmektedir. Teknoloji tabanlı çalışma kollarında artış yaşanırken, mekana bağlı pek çok işletme kapanmıştır. İş Dünyası ve Çalışma Alanları Yeni Dönem Raporu, Pandemi öncesi beyaz yaka ofis kurallarını incelemiş; ofis kullanımlı iş dünyasının “çalışmak için yaşamak” hissini yarattığı üzerine katılımcı görüşlerine ve güvenlik problemlerine değinmiştir. Ofis hayatının çalışanlar üzerinde baskı kuran, gürültülü ve havasız mekanlar olarak gören olumsuz eleştirilere yer vermiştir. Çalışanlar, yıllardır dahil oldukları sistemin içinden ofis hayatının çekilip alınmasıyla, çalışma eyleminin kendisiyle baş başa kalmış iş yeri kurallarından, iş ilişkilerinin getirdiği baskılardan, görsel kaygılardan

uzaklaşmış ve işleri hakkında bugüne kadar pek farkında olmadıkları anlamları fark etmeye başlamışlardır (s.21). Buna göre, bireylerin insanlarla olan temasları ofis ve iş yerinin kapanmasıyla değişmiştir. Bireyin sosyalleşme ihtiyaçları daha da artmıştır. Bu durumu en iyi yansıtan veriler, sosyal medya kullanımlarındaki artışlardır. 2020 TÜİK verilerine göre 16-74 yaş aralığındaki internet kullanım oranı % 79'dur. Nisan 2019 ile Mart 2020 döneminde bu oran % 51,5 tir. Benzer durum, eğitim ve öğretim hayatında da yaşanmaktadır. Teknoloji tabanlı dönüşüm ile çalışma, sosyalleşme ve öğrenme fonksiyonları kentsel mekanın yerini sanal mekana aktarmış; internet bir araç olmaktan çok bir amaca dönüşmeye başlamıştır. İnternet sayesinde insana ve konut dışı mekanlara olan ihtiyaç azalmıştır. We Are Social raporu (URL 2), 2020 Türkiye internet, sosyal medya ve mobil kullanıcı istatistikleri'ne göre, Türkiye'deki internet kullanıcıları günde ortalama olarak 7,5 saat İnternet'te vakit geçirmekte, sosyal medyada ve televizyon başında 3 saat vakit geçirmektedir. Türkiye Sosyal Medya Kullanım İstatistikleri'nde en yüksek kullanım oranını ise 25-34 yaş arasındadır.

Kentsel mekanın iletişim kurma fonksiyonunu devralan sosyal medyanın insan sağlığı üzerinde olumsuz etki bıraktığı üzerine pek çok araştırma yazını bulunmaktadır. Yusufoğlu'nun üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmaya göre, akıllı telefonların grup çalışmalarında uyum bozukluğu yarattığı, adaptasyon problemlerine neden olduğu gözlemlenmiştir (Yusufoğlu, 2017). Sosyal medyanın bilinçli kullanılmaması durumu, kıyaslama ve yarış psikolojisine sokabilmekte, tatminizlik ve mutsuzluk hissini arttırabilmektedir. Ayrıca, sosyal medya, bireyde kimlik oluşumunda ve benlik algısının değiştirmede manüplatif etkiler yaratabilmektedir (Özdemir, 2015). Kısaca, toplumsal kimlik sosyal medya üzerinden şekillenmeye başlamıştır. Yusufoğlu'nun çalışmasına göre, üniversite öğrencilerinin yaklaşık %81,1'i bu teknolojiyi kullanmayan eski insanların daha mutlu olduğunu düşünmektedir. Günlük hayatın yüzyüze iletişiminin yerini sosyal medyada gelişen iletişim alması sonucunda, toplu yaşam olanakları azalırken, bireysel yalnızlık alanı genişlemektedir. Bu durum az konuşan, az gülen ve az düşünen kimliğiyle mekanikleşen yalnız bireyleri yaratmaktadır (Kuşay, 2013: 116).

Goffman ve Niedzwiecki gibi kuramcılar bireylerin internet teknolojisiyle yaşamış olduğu kültürel değişimi inceleyen çalışmaları, medya üzerinden yeni bir toplumsal bellek oluşumunu ele alır. Goffman'a göre insanlar, bellek mekanlarında sosyal kimliklerine göre farklı rolleri hayata geçiren aktörlerdir (Rosenfeld vd. 1995'den akt. Demir, 2002: 11). Goffman'ın "The Presentation of Self in Everyday Life" (Gündelik Yaşamda Benlik Sunumu) adlı eserinde (1959) hayat bir tiyatro oyununa benzetilmiştir ve bu oyundaki her bireyin izleyiciler için farklı roller oynadıklarını söylenmiştir. Buna göre insanlar, sosyal kimliklerine göre farklı rolleri hayata geçiren aktörlerdir. Modernleşme ile kitle iletişim araçları tarihin ve belleğin yeniden tanımlanmasına sebep olmuştur. Vaad edilen yeni yaşam biçimleri, modern olma hali, köksüz bireyi yalnızlığa ve bir boşluğa

itmiştir. Sennett de kamusal alanın sınırlarını 'erişkinlerin oyun alanı' (Sennett, 2010:129) olarak tanımlar. Erişkinlerin oyun alanı olan 'kent mekanları', ortak deneyim, beklenti ve eylem mekanlarından bir sembolik anlam dünyası yaratarak; birleştirici ve bağlayıcı gücüyle güven ve dayanak imkanı sağlayarak insanları birbirine bağlar. Böylece "biz" ile oluşan ortak kurallar ve değerlere bağlılık, ortak bilgi ve anlayış ile şekillenen kimlik ve aidiyetliğin temelleri atılmış olur (Erdoğan, 2014, s.5).

Bilinmeyen sürprizlerle (Ritm, görsel, işitsel, dokunsal) ile karşılaşılacak kentsel mekanın, toplumsal davranış geliştirmeye ve iletişim kurmaya yönelik öğreticiği vardır. Kamusal alanda, kamusal insan eylemde bulunur. Geç modern dönemde ise artık birey kamusal alanın bir aktörü değildir. Yani kamusal alan erişkin bireylerin oyun alanı değildir. Kamusal alanın benlik ve yurttaşlık ilişkilerindeki teslimiyetçi ve kanıksayıcı tavrı yerine sabırsız ve bencil tavrılara neden olan sanal uygulamalar geliştirilmiştir. Bu durumda, Simmel'in 'Sahte Birey'lerden oluşan toplum modeli oluşur. Kendini başkalarına feda etmeyi reddeden bir insanın, başkalarının kendi için feda etmeye niyetleneceği inancı sahte bireyciliğin en basit tanımı olabilir (Ağca, 2017). İletişim araçlarının bilinçsizce kullanılması; kentsel mekanın özelleştirme baskıları altında tüketilmesi, toplumdaki bireyselleşmeyi daha da arttıracaktır. Bu durum, bireysel ve toplumsal duyarlılığı köreltmektedir.

Yeni medyanın devlet ve toplum arasında kamusal bir alan olma olanakları gün geçtikçe artmaktadır. Kamunun zayıflaması insanların birbirleriyle olan iletişimini de etkilemiştir. Sennett, yeni dönemdeki bu ilişkileri sahte ve yavan bulmaktadır. Yeni medya platformlarında bireyler kimliklerinin bir gösteri nesnesine dönüşmesine neden olur. 'İlgi' ihtiyaçlarını maskeledikleri kimliklerle edinirler¹.

Bu durumda, gerçek mekanda gerçekleşen deneyim reddedilir, var olmayla ilgili gerilimler, hüsranslar, kaygılar yatıştırılmış; yapay bir forma sokulmuş olur. Sanal dünya, daha güvenli ve sürprizlere yol açmayan bir ortam olarak imajlar üzerine kuruludur. Bu durum, bireylerin mücadeledeki gerçek hayat deneyimlerini, irade ve akıl becerilerini, karar verme seçimlerini etkilemektedir. Bireylerde, tükenmişlik hissi, özgüven eksiklikleri, hafıza ve zeka kullanma kabiliyeti, dikkat bozuklukları, obezite, opsesyon bozukluklarının

1 Günümüz sosyal medya etkinliklerinde bireyler, hedef kitlesinin ilgisini çekebileceğini düşündüğü içerikler paylaşmakta, sosyal medya üzerinden paylaştıkları fotoğrafların da -beğenilebilir- olmasına özen göstermektedir (Özdemir, 2015:114). Temsil edilen maskeli kimlikler, bireylerin çoklu sosyal kimliklerini ürün haline getirir. Kullanıcı, durmaksızın kim olduğunu sergileyerek toplumsal görünürlük kazanır. Kamusala ilişkin mekan ve zaman kısıtlarının, sosyal medyadaki yeni biçimlere dönüşüyor olduğu görünmekte ve toplumun yapıtaşı olan birey bu dönüşmüş görünürlüğün içinde sosyalleşmektedir (Özdemir, 2015:120). Niedzwiecki, çağımızda yaşanan bu gelişmelere "Dikizleme Kültürü" adını vermiş; onaylanma ve toplumda görünür olma ihtiyacı ile ortaya çıktığını ifade etmiştir.

çeşitli nicel araştırmalarda artmakta olduğu gözlemlenmektedir². Bu sorunların bireysel olduğu kadar toplumsal bir sorun oluşturduğu unutulmamalıdır. Örgütsel bağlılık, temas, bağ kurma, ait hissetme ihtiyaçları, kültürel değerleri kentin ve kamusal alan kullanımlarının artırılması ile mümkün olduğu düşünülmektedir.

Toplumun en küçük örgütleri ailelerdir. Aile içi iletişim, toplumsal değişimin etkisi ile bozulmaktadır. 21. Yy. bireyselleşmeleri, aile yapısında ve ailenin sahip olduğu değerler üzerinde de değişimler yaratır. Aile içi ilişkilerde tahammülsüzlükler sonucu artan boşanmalar, aile kurumunun zarar gördüğünü ve kişiler arası ilişkilerin değişen yapısını göstermektedir. TÜİK Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2019 verilerine göre, evlilik oranları bir önceki yıla göre % 2,3 azalırken; boşanma sayısı önceki yıla göre % 8 artmıştır. Bu durum, Pandemi koşullarında, bir mekana kapalı kalmanın verdiği hoşnutsuzluk ve sosyal iletişimsizlikle daha da artmış; aile içi şiddet oranlarına da yansımıştır. Sosyo Politik Saha Araştırması Merkezi, 3-8 Nisan tarihleri arasında gerçekleştirdiği Covid-19 Kadının Etkilenimi ile Kadın ve Çocuğa Yönelik Şiddete İlişkin Türkiye Araştırma Raporu'na (URL 3) göre ; karantina süreci boyunca, katılımcıların % 23,7'si psikolojik şiddete , % 10,3' ü ekonomik şiddete, % 4,8' i dijital şiddete, % 1,7'si fiziksel şiddete, % 1,4' ü cinsel şiddete maruz kaldığını, % 1,1'i ısrarlı takibe uğradığını söylerken; % 57'si bu şiddet biçimlerinden hiçbirine maruz kalmadığını belirtmiştir.

Toplumdaki değişim ve kent kullanımındaki kısıtlamalar, çalışma alanları üzerinden de takip edilebilmektedir. Buna göre, akademisyen, mimar ve çeşitli meslek kollarından şirketlerin katılımı ile oluşturulan "İş Dünyası ve Çalışma Alanları Yeni Dönem Raporu'nda (URL 4) geleceğin çalışma alanları ve çalışma kültürü standartlarını yeniden değerlendiren veriler yayınlamıştır. Rapor'daki verilere göre (s.17), pandemi öncesinde çalışanlar günde en az bir saatlerini iş yerlerine ulaşmak için trafikte geçirmektedir. Pandemi ile birlikte ise, çalışanların %70'i evden çalışmaya başlamıştır. O halde, yeni kent sisteminde, konut ve çevresinin gündelik hayatın neredeyse tamamının geçtiği kentsel alana dönüştüğü söylenebilir.

Barınma işlevi dışında konut, çalışma-sosyalleşme işlevini de kazanmıştır. Stresin dengelenmesi anlamında, konut ve çevresinin kullanımının yaşanabilir formda olması gerekecektir. Yeni düzene adaptasyonda, konut ve çevrelerinde mobil çalışanlar için düzenlenmiş ofis-kafelerin (urban station) sayısı artmaktadır. Örneğin; yeni planlama

2 Pandemi, duygusal açlık oluşturarak obezitenin artmasına, oturarak çalışma sonucu bel ve boyun ağrılarının artmasına neden olmuştur. Bel ve boyun fıtığı hastalıklarının pandemide artışa geçtiğini belirten Beyin ve Sinir Cerrahisi Uzmanı Opr. Dr. Alper Alabulut, düzenli spor yapılamaması, kilo alımı ve hareket miktarının çevresel etmenlerden dolayı azalması nedeniyle bel ve boyun fıtığına sahip hasta sayısında belirgin bir artış yaşandığını ifade etmiştir.

reformları ve çalışma modelleri üzerindeki uzun süreli etkileri azaltmak ve yerel makamların ana caddelerindeki mülkiyet paylarını artırmak için İngiltere boş kalan yapılarını farklı kullanımlara açmıştır. Örneğin ;

- Lewisham'daki Catford DEK stüdyoları, kasabadaki sanatçılar ve tasarımcılar için çok ihtiyaç duyulan uygun fiyatlı, esnek ve yaratıcı çalışma alanı sağlayarak Catford'daki eski Lewisham belediye binasına hayat vermiştir (2016) .
- Bracknell Forest Council'in East Hampstead Works, işletmeler için uygun fiyatlı çalışma alanını esnek, uyurlanabilir stüdyo ve etkinlik alanları oluşturmuştur.
- International House Workspace projesi, Brixton'da beş yıl boyunca tasarım, yaratıcılık ve yeniliğe odaklanarak yeni ve büyüyen işletmelere, sosyal girişimlere ve hayır kurumlarına çalışmak için alan sağlamaya başlamıştır.
- Alışveriş Merkezleri örneklerinde ise Hammersmith'de yer alan, Kings Alışveriş Merkezi, yeni fikirleri test etmek isteyen girişimcilere, yapımcılara ve teknoloji uzmanlarına alışveriş merkezi içinde resmi olarak boş birimler sunmaktadır.

Toplumsal olarak, sadece iç mekanları güzelleştirmekten ziyade, yerel bazda yaşanan çevreyi güzelleştirmek için aidiyetlik ve örgütlülük psikolojisi gerekmektedir. Pandemi krizi, iç ve dış mekânlar arasındaki sınırların keskinleşmesine de neden olmuştur. Kamusal mekânlar, dış mekan olarak nitelendirilirse, bireyler sadece gereksinimlerini hızla karşılamak için kısa zamanlı ve mahalle çevresinde erişilebilir mekanları kullanmaktadır. Bireyin kendini sosyal varlık olarak hissettirdiği paylaşım alanları, günümüzde kullanım odaklı olma özelliğini yitirmiştir. Kent insanını şehirle buluşturacak, gün ışığı alma, temiz hava soluma, toprak ve gökyüzü ile temas kurma, hareket etme vb. ihtiyaçlara cevap verecek tasarımların kente nasıl kazandırılacağı ise önümüzdeki günlerde ortaya çıkacaktır. Birey yaşadığı yerle bağ kurduğunda ait hisseder. O halde, mahallelerin kimlik kazanabilmesi için daha çok kamusal mekanlar yaratmak, yaşanabilir ve kullanılabilir kılmak gerekir. Açık yeşil alanlar ve parklar, spor ve kültürel aktivite noktaları, yaya düzenlemeleri ve ekolojiyi destekleyen ulaşım modelleri ile daha insancıl kentsel yaşam alanlarının oluşmasını sağlayacaktır. Çocukların doğa ile bağlarının güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu süreçte çocuklar için de kentsel mekân kalitelerinin iyileştirilmesi gerekmektedir. Konut ve çevresinde, parklar ve oyun alanlarının tasarlanması; sokakların güvenliliği ve çocuk için elverişli olması (hijyenik, yaya dostu vb), okul bahçe düzenlemeleri önem kazanmaktadır.

Görüldüğü gibi, kent bir bütün olarak bireyin deneyim zenginliğinden ortaya çıkan semboller bütünü olma özelliğini yitirmektedir. Kent kavramı form değiştirmekte (Bell, Fisher ve Loomis, 1978; Lalli, 1992) ve bireylerin erişebilirlik ölçekleri ile sınırı yeniden çizilmektedir. Bu anlamda, kentsel formda “15-20 Dakikalık Şehir ” kurgusu gibi uygulamalar popülerlik kazanmaya başlamıştır.

Kent kimliği ve bireyin yaşadığı şehirle nasıl bir etkileşim içinde olduğunu “15 dakikalık” şehirdeki kamusal mekan kullanımlarını inceleyerek elde etmek mümkündür. Gündelik hayatın sınırlı mekanlarda gerçekleşmesi; ev-iş arasındaki ayrımın netleştirilmesine, yeniden tanımlamalar ile kimliklerin yöneltmesine ve düzenlenmesine ihtiyaç duyar. Kısaca, kent üzerinde oluşan stres; toplumlarda oluşan değişime adaptasyon süreci ile ilişkilidir. Ve Toplumsal yapının kendisini yeniden üretebilecek imkânları ise kamusal mekanlardır.

3. Geleceğin Kentleri İçin çözüm Arayışı: 15 dakikalık Kent Modeli Önerisi

Negatif stres, bir şehrin dokusunu günlük veya döngüsel olarak zayıflatır. Yüksek işsizlik, aşırı vergi veya verimsiz toplu taşıma sistemi, yerel şiddet ve kronik yiyecek ve su kıtlığı negatif stres oluşumuna örneklerdendir. Bir şehri tehdit eden ani, keskin olaylar da negatif strese neden olabilir. Pandemi de buna örnektir. Diğer örnekler arasında depremler, seller ve terör sayılabilir. Pandemi ile kentin ve bireyin problem çözme becerilerini arttırması ve güçlendirmesi amaçlanmalıdır. Carlos Moreno, ‘Yarının Akıllı Şehri’ kurgusuyla insanı ve yaşamı; çıkarımların ve değerlendirmelerin merkezine yerleştiren bir şehir için insan-teknoloji merkezli bir vizyonun vurgulanmasına katkıda bulunmuştur. Şehir sakinlerinin yaşam kalitesini iyileştirmeyi amaçlayan şehir planlama stratejisi ile pandemide artan stresi ortadan kaldırmak değil etkili kullanmak hedeflenir. Modele göre, bir birey onurlu konutta yaşamalı, çalışabilmeli, üretebilmeli, refahına erişebilmeli, arz edebilmeli, öğrenebilmeli, doğa ile temas kurabilmeli ve paylaşabilmelidir. Kentsel mekan bu ilkelere erişilebilecek formda, çeşitliliği barındıran, her yerde sürdürülebilir şekilde tasarlanmalıdır.

Peyzaj tasarımı, dış mekânda insanların ruhsal ve bedensel olarak konforlu hissetmesinde çok büyük etkiye sahiptir. Bu anlamda, peysajın doğala yakınlığı önem kazanmaktadır. Yeşil alanlar, doğal peysaj görünümünün yanında ekolojik öğeleriyle halkın sağlığında önemli etkilere sahiptir. Bu alanlarda yapılan egzersizler, temiz havaya erişim, yaban hayatı ve yeşil altyapı; bağışıklık sistemi, fiziksel ve zihinsel sağlık için de önemlidir (Seçkin, 2020:37). Görsel, işitsel, kokusal, tatsal duylara hizmet edecek dış mekanlar; bireylerin kapalı mekanda fiziksel ve ruhsal sağlık sorunlarının da çözümünde kullanılabilir.

Bu süreçte, engelli, yaşlı, çocuk ve diğer kent kullanıcılarının yeşil alanlara , parklara ve sosyalleşme ihtiyaçlarına cevap verebilen mekanların tasarımları kentsel mekanın uzun süre ve herkes tarafından eşit kullanımını sağlayacaktır.

Kentin iklimi ve sosyal hayatın önemi kentsel konforun sağlanmasında iki önemli başlık olabilir. Carlos Moreno'ya göre, “Bir şehirde nefes alabilmek, temiz enerjiden veya düşük enerjili binalardan yararlanmak, hatta kirlilikten arınmış bir ortamın tadını çıkarmak yeterli değildir. İnsanlar asıl toplumla temasa geçtiklerinde canlanırlar ve yaratma kapasitesi ile birlikte inşa etme ve birlikte yaratma olanakları elde ederler.”

Bir mahalle, sadece bir binalar topluluğu değil, aynı zamanda bir sosyal ilişkiler ağı, duyguların ve sempatinin gelişebileceği bir ortamdır. Stresin dengelenmesi, yaşam kalitesinin artırılmasıyla mümkündür. Bu da öncelikle yerel çevre koşullarının ve kullanıcıların dikkate alındığı, hem doğal hem de yapıli çevre değerlerini kapsayan çerçevede gerçekleşir. 15-20 dakikalık şehirler, Moreno tarafından geliştirilen, şehir sakinlerinin yaşam kalitesini iyileştirmeyi amaçlayan bir “yaşayan şehir” planlama stratejisidir. Karmaşık sisteme karşı geliştirdiği model Paris’te, Danimarka’da Kopenhag, Avustralya’da Melbourne “20 dk’lık kent”, Kanada’da Ottawa’da, Hollanda’daki Utrecht veya İskoçya’daki Edinburgh sosyo-teknik dönüşüme adapte edilmeye başlanmıştır (URL 5). ABD Oregon’daki Eugene Şehri, kentin yaşanabilirliğini iyileştirmeye yardımcı olmak için 2030 yılına kadar sakinlerinin % 90’ından fazlasını 20 dakikalık mahallelerde yaşatmayı planlıyor (URL 6). Bu model, konut sakinlerine evlerinin 15-20 dakikalık yarıçap içinde ihtiyaç duyabilecekleri her şeye erişim imkanı sağlamaktadır. İlkeleri ile hayat mahalleye sığar mı sorusunun da cevabını verir niteliktedir (URL 7). Paris El Commun; Paris kentinde 15 dakikalık model uygulaması hakkında stratejilerini açıklamıştır :

- Değişen dünya ile uyumludur ve kapsayıcıdır. Bu sayede, sosyal işlevleri kısa bir mesafede bir araya getirir, kişisel ve sosyal refahı sağlar. Bireyin ihtiyaç duyduğu aile ve komşularla vb. paylaşma ve sosyalleşme ihtiyacı için daha fazla zaman oluşturur. Modern zamanlarda kentlerde harcanan vakit işe, üretime, tüketime yöneliktir. Pandemi ise topluma kamusal alanların önemini ve diğer insanlarla sosyalleşme ihtiyaçlarını gösteren bir süreçtir. Böylece, bireyin kendisine, sevdiklerine, ailesine, mahallesine, çevresine ve doğaya daha çok zaman ayırması gerektiği anlaşılmıştır.
- Hareketlilikle ilgili olan zaman, her bakımdan maliyetli olan işe gidip gelme nedeniyle yaşam kalitesini büyük ölçüde bozmuştur. Bunun için zaman ve mekan ilişkisinde değişim yaratılır. Özellikle, esnek iş olanakları konut alanları ve çevresini şekillendirme ihtiyacını arttırmıştır Çeyrek saatlik şehir (15 dk’lık şehir) herkes için çabuk erişilebilir, sürdürülebilir, çok işlevli, düşük karbonlu mahalleler kurgular. Böylece, kentsel hareketlilikte zaman tasarrufu sağlar.
- Daha az stresli kentsel yaşam için kent merkezlerinde yayalaştırılmış bir gelecek öngörüsü vardır. Dolayısıyla, 15. dakikalık şehir modeli, “burjuvalaşma” sürecinde artan taşıt kullanımını eleştirir. Ayrıca, “Toplulukçuluk” ilkesini benimsemek aidiyet ve dışlanma duygularını yavaşlatır. Kamusal alanların varlığı ve kullanımı toplum için de faydalı olacaktır. Daha fazla yaya trafiğine sahip alanların, daha düşük yürüme istatistiklerine sahip alanlardan daha güvenli olduğu bulunmuştur. Bu durum, araba ile seyahat etmek için daha az zaman harcayan insanların genellikle toplum faaliyetlerine katılmak için daha fazla zaman harcadığını da göstermiştir. Yolların kamusal alan olarak yeniden tasarlanmasıyla topluluklar, topluluk bahçeleri, açık

hava spor etkinlikleri, yardım amaçlı bağış toplama ve daha fazlası gibi sürdürülebilir projeler geliştirebilir. Dışarıda birlikte daha fazla zaman geçiren topluluklar genellikle daha yakın bağlar oluşturur ve sosyal bağ güçlenir. Kent mekanlarının kullanılıyor olması kentsel kimliği de yaşatacaktır. Sosyal uyum ve kapsayıcılık aynı zamanda her insanın zihinsel sağlığının önemli bir parçasıdır.

- 15 dakikalık kent modeli her mahallenin kentsel işlevini, yaşam kalitesini arttırmak için iyileştirir. Böylece, banliyöler arası sınırları daha geçirgen hale getirmek; yaşama, çalışma, tedarik etme, ilgilenme, öğrenme ve eğlenme fonksiyonlarını çok merkezli bir şehir olarak erişilebilir kılmak hedeflenir.
- Ekolojiktir.Yaşanılan yerdeki biyoçeşitliliği önemser, bitki çeşitliliğini artırır. Bitki örtüsünün, doğanın ve suyun kente entegre edilmesi için kentsel ortak toplumsal işlevler oluşturulur. Şehirleri daha yeşil hale getirmenin açık bir yolu, ikamet edenlerin özel ulaşım olan bağımlılığını azaltmaktır. Yolları, yaya ve bisiklet dostu bölgeler olarak yeniden kullanmak, daha fazla sakini diğer ulaşım yöntemleri lehine arabalarını terk etmeye teşvik etmenin pratik bir yoludur. Yolların daraltılması, kaldırımların genişletilmesi, bisiklet şeritlerinin kurulması ve toplu taşıma altyapısının iyileştirilmesi, 15 dakikalık şehir projesinin merkezinde yer alır (URL 8). Daha güvenli yürüyüş yolları, bisiklet yolları ve daha fazla toplu taşıma seçeneği sunarak, arabaya güveni ve ihtiyacı aşamalı olarak ortadan kaldırmak hedeflenir. Yürüme ve bisiklete binme gibi aktif ulaşım modları, iklim değişikliğine katkıda bulunan sera gazı emisyonlarını/karbon ayak izini önemli ölçüde azaltabilir. Ayrıca, Devletin ulaşım yapılan yatırımlarının maliyeti de azalacaktır. Kişisel düzeyde, vatandaşlar önemli miktarda para biriktirebileceklerdir. Bunun bir nedeni, ulaşım yönelik maliyetlerin düşmesidir. Bir bisiklet için ortalama çalıştırma maliyetleri önemli ölçüde daha düşüktür.
- Sağlıklıdır. Araştırmalar, yürünebilir mahallelerde yaşayanların daha sağlıklı vücutlara sahip olduğunu göstermiştir. Sınırlı yürüme alanına sahip mahallelerde, kardiyovasküler problemler geliştirme riski % 33'e kadar artırmıştır. Daha fazla sakin yürüyüşe veya bisiklete binmeye başladıkça ve arabalardan uzaklaştıkça, hava kalitesi de artacaktır. Kötü hava kalitesi birçok sağlık sorununa yol açabilir. Hatta, hava kalitesi ölüme de sebep olabilir. Parçacık kirliliği astım ataklarını tetikleyebilir, felçlere, akciğer kanserine ve daha fazlasına neden olabilir .
- Finansal fayda sağlar. Örneğin, çevre bilincine sahip mahalleler, daha az arzu edilen bölgelerdekilere göre daha yüksek mülk değerlerine hükmedebilirler. Bu strateji, ulusal boyutta uygulandığında, uluslararası rekabet gücünü arttıracaktır. Ancak, süreçte sosyal kutuplaşmaya sebep olabilecek tutumlar yerine, eşitlik ilkesi benimsenmelidir. Aksi halde, soylulaşmanın sosyal boyutu derin etkiler yaratabilir

ve sosyo ekonomik dengesizlik derinleşebilir. Bunun için, kentsel politikalar yerel birliklerin arasında işbirlikleri sağlamalıdır. Yerel toplulukların ve işgücünün yükselen kira ve ev fiyatları açısından zorlanmaması önemlidir. Böylece, hem bölge sakinleri hem de işletmeler, mahallelerinde gelişmiş ekonomik dolaşımı sağlayabilirler. Özellikle işletmeler, 15 dakikalık şehir fikri sayesinde artan ve sadık bir müşteri tabanı yaşayabilecektir.

- Bugün kentlerde teknolojinin kullanımı artmaktadır. 15 dk şehir modeli için de teknoloji kentlere dahil edilir. Ancak, teknoloji kullanılarak getirilen yenilikler çözüm odaklı olmalıdır. Sosyo-ekonomik kutupsallaşmış kentler yaratan; insanın yer ile bağlarını ve başkalarıyla olan ilişkilerinin önemini göz ardı ederek, giderek daha fazla mahalle inşa edilmektedir. Bu anlamda, teknoloji temelli değişimi sosyal boyutta da olumluya çevirmek mümkündür. Aksi halde sosyal ayrıştırmalar, çevre tahribatı ve kriz toplumları, kentleri olumsuz etkilemeye devam edecektir. Bu modeller, kentin varolan değerlerine sahip çıkmayı gerektirir.
- Araba kullanımının kaçınılmaz olduğu durumlarda, bu araçların şehir bölgeleri üzerindeki etkisini azaltmak için akıllı teknolojiyi kullanmak gerekmektedir. Mahallelerde, mekanı geri kazanmak amacıyla yaya yürüyüş yolları, bisiklet yolları ve yeşil alanlar için yeniden tasarlanması, sakinleri özel araç kullanımından uzak tutmaya yardımcı olacaktır. Toplu taşıma ağlarının ve altyapısının genişletilmesi, sıklaştırılan otobüs güzergahları, özel otobüs şeritleri ve sübvansiyonlu geçişler toplu taşıma kullanımını daha çekici hale getirir (URL 9). Şehirdeki CO2 emisyonlarını azaltır. Hava kalitesini iyileştir. Akıllı teknoloji, Şehir merkezlerinde ihtiyaç duyulan araç sayısını azaltan düzenli teslimatlara olanak tanıyan akıllı teslimat sistemlerini, güvenli park alanlarını yönlendirebilecek uygulamalarını, yürünebilirlik-kırılganlı gibi haritaları oluşturmayı kapsar (URL 10). Yürünebilir mesafede akıllı sistemler oluşturma, seyahat modlarının çeşitliliğinin belirlemede (Kavşak yoğunluğu, bisiklet tesislerinin varlığı, kaldırımların varlığı yollar, şeritler ve rotalar), belirli bir mesafeyi kat etmek için gereken süreyi ölçmede ve gidilebilecek yerleri keşfetmekte (Otobüs durakları, Bakkallar, İlkokullar, Tam Hizmet Marketler, Diğer Mal ve Hizmetler, Parklar vb) yardımcı olur. Eugene şehir merkezinin çoğu, 24. cadde ve Hilyard caddesi çevresindeki mahalle ve Whitaker mahallesi 5. caddeden çevresindeki Blair caddesinin dahil edildiği bölge, yürünebilirlik açısından yüksek puan almış örnek mahallelerdendir.

Kısaca, Dünya'da müthiş bir sosyo-teknik devrim yaşanmakta ve bu dönüşüm veya devrimi ıskalayan ülkeler ve kentler ciddi bir şekilde sürecin dışına itilme riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu anlamda, mekan seçiciliği teknoloji temelli ekolojik ve insan odaklı bir sistem ve kapsamlı uygulaması ile mümkündür. Kentsel stresi dengelemenin

ve toplumsal rafahı iyileştirmenin önemli bir stratejisi kentlere form kazandırabilme kapısı aralayan çalışmalardan geçmektedir. 15-20 dakikalık şehir modeli, yerel müdahaleler ile, hükümetin planlama, sağlık, ulaştırma, suç, güvenlik ve ekonomik kalkınmadaki bir dizi politika hedefini karşılayacak, sosyo-ekonomik kalkınma için belirlenen stratejik fırsatları değerlendirir. Doğayı koruyan ve insanı benimseyen planlama ilkelerini barındırır. Sağlıklı ve ekolojik değerlere sahiptir. Düşük maliyetli etkinleştirmeler yerel tüccarları ve topluluğu destekleyen uygulamaları yoluyla COVID-19 kurtarma sürecine hızlı bir şekilde yanıt verebilir. Her zamankinden daha fazla bisiklet şeridi, daha geniş kentsel ulaşım seçenekleri ve yürünebilir altyapıya daha fazla yatırım, lentsel mekanın kullanımı sorununa uygulanabilir bir çözümdür.

Kaynakça

- Ağca, A. Ö (2017) George Simmel ve Sahte Bireycilik. Researchgate, url: https://www.researchgate.net/publication/330468976_GEORG_SIMMEL_VE_SAHT_E_BIREYCILIK
- Akçakaya, H. (2015) Açık kamusal Kent Mekanlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri. Url: <https://bacteriophage3400.wordpress.com/2015/06/27/acik-kamusal-kent-mekanlarinin-toplum-iliskilerindeki-etkileri/>
- Akı, A., Erdönmez, M.E. (2005) Açık Kamusal Kent Mekanlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri. Megaron 1(1), 67-87
- Appelbaum, R. P. (1988). Toplumsal değişim kuramları. (T. Alkan, Trans.). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Berkowitz, L. (1989) Frustration-Aggression Hypothesis: Examination and Reformulation. Psychological Bulletin 106(1), 53-73, Doi: 10.1037//0033-2909.106.1.59
- Bilgin, N. (2011) Sosyal Düşüncede Kent Kimliği. İdealkent 2(3), 20-47
- Davis, K. (1950) Human society. N.Y. Macmillan
- Donald N. Levine (Ed.) (1993) The Metropolis and Mental Life, George Simmel on individuality and social forms: Selected writings. Chicago: The University of Chicago Press
- Ekşi, G. (2020) Kendini İfade Etmek, url: <https://dunyadanismanlikmerkezi.com/kendini-ifade-etmek/>
- Erdoğan, A. (2014) Toplumsal Bellek ve Medya. Atatürk İletişim Dergisi, 1-16
- Gürel, A. (2018) İletişim Nedir? İletişim Neden Önemlidir? İletişim Türleri Nelerdir? url : <https://www.brandingturkiye.com/iletisim-nedir-iletisim-neden-onemlidir-iletisim-turleri-nelerdir/>
- İnceoğlu, M. (2010) Tutum, Algı ve İletişim. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları
- Kaya, F.Ş. (2019) Kent Yaşamı Memnuniyeti, Stresle Başa Çıkma ve Yaşam Doyumu İlişkisi : İstanbul Örneği. Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 325-342, Doi: 2587-2621
- Koç, E. (2018) Kamusal Alan Politikasının İstanbul E-5 Aksına Yansıması. mimar•ist (3)4

Kuşay,Y. (2013) Sosyal Medya Ortamında Çekicilik ve Bağımlılık: Facebook Üzerine Bir Araştırma. İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Larry E. Sullivan (2009) The SAGE Glossary of the Social and Behavioral Sciences. Sage Publications

Ocakçı, E.K. (2015) Kentsel Dokuda Mekânsal Yönelme Üzerine Bir Algı-Davranış Çalışması: Kadıköy Çarşı Bölgesi. Megaron 10(3), 365-388

Okan,O. (2010) Kent Sosyolojisi. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Lisans Programı, 12

Özdemir Z. (2015) Sosyal Medyada Kimlik İnşasında Yeni Akım: Özçekim Kullanımı. Maltepe Üniversitesi , İletişim Fakültesi Dergisi 2(1), 112-131

Özsöz,C. (2011) Kamusal İnsanın Çöküşü. Anadolu Üniversitesi Sosyoloji Notları, 18-22

Sabuncuoğlu,Z.; Tüz, M. (1998) Örgütsel psikoloji. İstanbul: Alfa Yayınları

Sargin, S. (2018) İnsan Mekân İlişkisi Ölçeğinde Kent Kimliği ve Gümüşhane Örneği. The Journal of International Scientific Researches 3(4), 221-239

Selye H. (1956) The stress of life. New York: McGraw-Hill

Sennett, R. (2010) Kamusal İnsanın Çöküşü. Çev. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Sennett, R. (2006) The Culture of the New Capitalism (Yeni Kapitalizm Kültürü) (çev.Aylin Onacak) İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Sever, H.K. (2018) Öğretmen Görüşlerine Göre Neoliberal Bireyciliğin Öğrencilere Yansıması. Dergipark 51(2) , 39-67

Solak, S.G. (2017) Mekan-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bakış. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi 6(1), 13-37

Sunar, L.(2010) Değişim Sosyolojisi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi

Tan, E. (1981) Toplumbilime Giriş: Temel Kavramlar. Ankara: Ankara Üniversitesi

Tezcan, M. (1998) Toplumsal Değişme ve Eğitim, Ankara: Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Fakültesi

Varol, E.B. (2004) İnsan-Çevre Etkileşimi Açısından Kamusal Mekanda Sanatın Rolü. İTÜ: FBE Mimari Tasarım Programı Yüksek Lisans Tezi

Yusufoğlu, Ö.Ş. (2017) Boş Zaman Faaliyeti Olarak Akıllı Telefonlar ve Sosyal Yaşam Üzerine Etkileri: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi (6)5, 2418

URL 1: <https://sozluk.gov.tr/?kelime=alg%C4%B1lamak>

URL 2: <https://datareportal.com/reports/digital-2020-july-global-statshot>

URL 3: <https://sahamerkezi.org/covid-19-karantinasindan-kadinin-etkilenimi-ile-kadin-ve-cocuga-yonelik-siddete-iliskin-turkiye-arastirma-raporu/>

URL 4: Bkz.<http://resetworkspace.com/rapor/>

URL 5: <https://www.pca-stream.com/en/articles/carlos-moreno-beyond-the-smart-city-114>

URL 6: <https://www.eugene-or.gov/1221/What-Is-The-20-Minute-Neighborhood-Asses>

URL 7: <https://www.forbes.com/sites/carltonreid/2020/01/21/phasing-out-cars-key-to-paris-mayors-plans-for-15-minute-city/?sh=1c081dca6952>

URL 8: <https://hub.beesmart.city/en/strategy/the-15-minute-city-nurturing-communities-for-smarter-cities>

URL 9: <http://www.moreno-web.net/the-15-minutes-city-for-a-new-chrono-urbanism-pr-carlos-moreno/>

URL 10 : <https://www.thealternative.org.uk/dailyalternative/2020/3/7/the-fifteen-minute-city-paris>

Eko-terapötik Mekânlar ve Pandemi Sürecinde Kentli Üzerindeki Etkileri

Didem Kara

İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kentsel Tasarım Anabilim Dalı, Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programı

Dr. Öğr. Üyesi Gülden Demet Oruç

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Son birkaç yüzyılda artan nüfus, gelişen teknoloji, sanayileşme ve küreselleşme gibi olguların itkisiyle hız kazanan kentleşme sonucu, insanın yaşamını sürdürdüğü mekânın özellikleri hızla değişmiş; bireylerin sağlığı ve psikolojisi değiştirdiği mekândan etkilenir hale gelmiştir. İnsanın kentsel alanda sürdürdüğü yaşamda doğadan uzaklaşması sonucu bozulan doğa-insan ilişkisine dikkat çeken eko-psikoloji yaklaşımı, bu uzaklaşmayı insanın fiziki ve psikolojik sağlığının bozulmasının nedenlerinden biri olarak açıklamakta (Rozsak, 1992); çözümü ise yeniden kurgulanacak doğa-insan ilişkisinde arayarak doğal alanlarda vakit geçirilmesi ve bunun günlük yaşamın bir parçası haline getirilmesi ile elde edilen eko-terapi hizmetinin gerekliliğini işaret etmektedir (Wheeling, 1993). Bu çalışma, pandemi sürecinde kentlerde derinleşen doğal alan yeterliliği ve erişimi sorununun, kentlinin pandemi deneyimi üzerindeki etkilerini araştırmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla İstanbul'da yaşayan ve pandemi sürecini İstanbul'da geçiren kentlilerle gerçekleştirilen online anket çalışması ile katılımcıların yaşadığı muhitin özellikleri, yeşil alan kullanımları ve pandemi deneyimleri incelenmiş, yeşil alanlara ve eko-terapi hizmetine erişme ve erişememe durumunun etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eko-psikoloji, Eko-terapi, Kovid-19 Pandemisi, Kentsel Yeşil ve Açık Alanlar

Eco-therapeutic Areas and Their Impacts on the Experience of Covid-19 Pandemic

Abstract

As a result of urbanization, which has accelerated due to the factors such as increasing population in the last few centuries, developing technology, industrialization and globalization, the characteristics of the place where people live have changed rapidly; As the relationship between human and environment is bidirectional, the health and psychology of individuals has become affected by the place they change. The eco-psychology approach, which draws attention to the nature-human relationship, which is disrupted as a result of the distancing of people from nature in the life they lead in the urban area, explains this disruption as one of the reasons for the deterioration of human physical and psychological health (Rozsak, 1992); The solution points to the necessity of eco-therapy service, which is obtained by spending time in natural areas by searching for a reconstructed nature-human relationship and making it a part of daily life (Wheeling, 1993). This study aims to investigate the effects of the problem of natural area existence and access, which have deepened in cities during the Covid-19 Pandemic, on the pandemic experience of the citizens. For this purpose, the characteristics of the neighborhood, the use of green spaces and pandemic experiences of the participants were examined, and the effects of access and inability to access green areas and eco-therapy services were examined with the online survey study conducted with the citizens living in Istanbul and had the pandemic process in Istanbul.

Keywords: Ecopsychology, Ecotherapy, Covid-19 Pandemic, Urban Green and Open Spaces

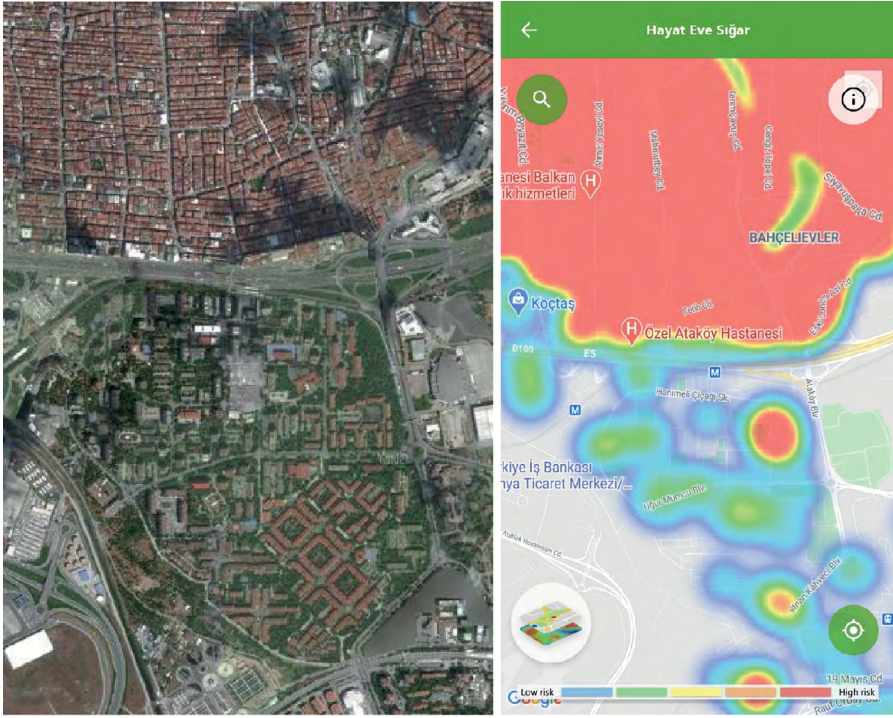
1. Giriş

Son birkaç yüzyılda artan nüfus, gelişen teknoloji, sanayileşme ve küreselleşme gibi olguların itkiyle hız kazanan kentleşme sonucu, insanın yaşamını sürdürdüğü mekânın özellikleri hızla değişmiştir. İnsan-çevre arasındaki çift yönlü ilişkiye bağlı olarak bireylerin sağlığı ve psikolojisi değiştirdiği mekândan etkilenmektedir. Dolayısıyla hızlı ve çarpık bir biçimde gelişen düşük nitelikli kent mekânı, kent dokusunda gelir düzeyine bağlı olarak gerçekleşen ayrışma, kentin her bölgesinde aynı derecede sağlanamayan hizmetler ve yüksek nüfus yoğunlukları gibi sorunlar insanın fiziksel ve psikolojik sağlığını olumsuz etkilemektedir. Kent dokusunda ve niteliğinde gerçekleşen bu ayrışmanın etkileri ise hâlihazırda deneyimlemekte olduğumuz Covid-19 salgını sürecinde önemli bir tartışma konusu haline gelmektedir.

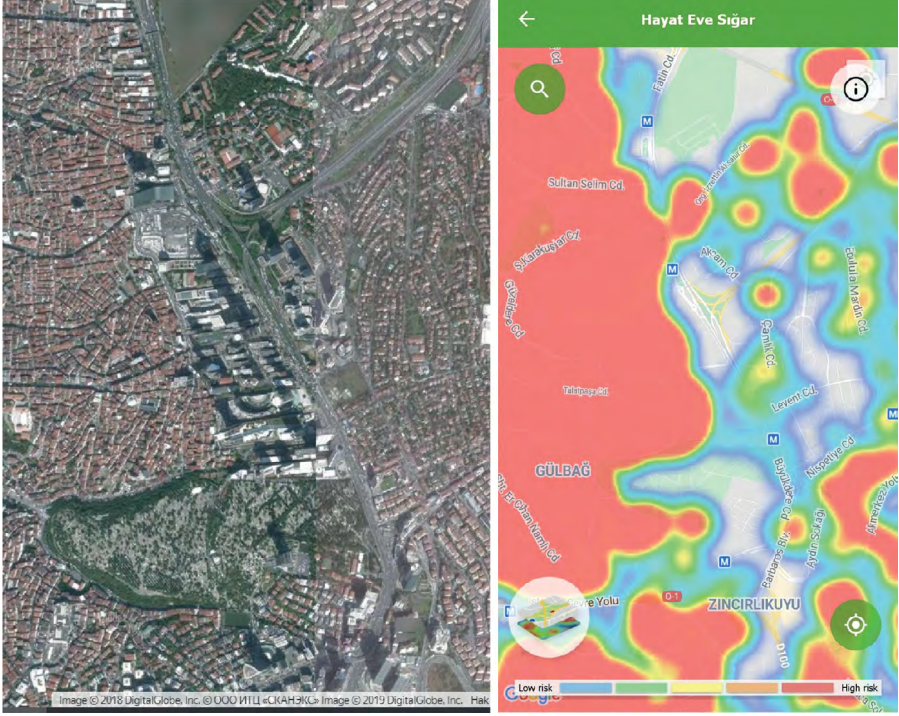
Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde başlayarak tüm dünyada etkisi hala devam eden Covid-19 salgını (Guan vd., 2020), ülkemizde de etkilerini göstermiş, virüsün yayılımını azaltmak amacıyla günlük hayatı değiştiren pek çok önlem ve uygulama hayata geçirilmiştir. Öncelikle uluslararası ve şehirlerarası yolculukların kısıtlanması ile başlayan kısıtlamalar, 16 Nisan 2020 tarihinde İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan genelge (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020) ile 31 şehirde sokağa çıkma yasağı ilan edilmesi ile devam etmiş, pandemi günlük hayatı ve kent yaşamını fazlaca etkiler hale gelmiştir. Haziran ayı itibarı ile başlayan normalleşme sürecine kadar kısıtlamalar vaka sayılarına bağlı olarak artırılıp azaltılmış, temel ihtiyaçların karşılandığı kentsel fonksiyonlar dışındaki ticari alanlar kapatılmıştır. Normalleşme süreci ve devamında artan vaka sayıları sebebiyle kafe, restoran ve eğlence yerleri gibi mekanlar tekrar kapatılmış; gece saat 9:00'dan sabah 5:00'a kadar her gün, hafta sonları ise tüm hafta sonunu kapsayan sokağa çıkma yasağı uygulanmaya başlamıştır.

Görüldüğü üzere gerçekleştirilen uygulamalar kentlinin günlük yaşamını oldukça etkilemektedir. Özellikle sokağa çıkma yasakları, evden çalışma uygulamaları ve çoğu kentsel fonksiyonun kapatılması, kentliyi evde daha fazla zaman geçirmeye itmiştir. Virüsün bulaşması çekincesi ile dışarıda daha az vakit geçirme ve sosyalleşme de bu etkilerden biri olarak görülebilir. Bu süreçte kentsel dokunun niteliğinin ise hem virüsün yayılması hem de kentlinin dış mekânda vakit geçirme süresi ile ilişkili olduğu açıktır. Çin'in Pekin kentinde yapılan bir çalışmada yeşil alanların kent içerisindeki dağılımı ve farklı gelir gruplarının bu alanlara erişimi incelenmiş, düşük gelir gruplarının yaşadığı alanlarda yeşil alanlara erişimin azaldığı ve yeşil alanlara erişim konusunda adaletsizlik olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda 'gated-community' olarak tanımlanan kapalı konut alanlarının bahçelerinin de değerlendirildiği çalışmada bu alanların kamuya açılması ile mevzu bahis kentsel adaletsizliğin bir nebze azalabileceğinden bahsedilmektedir (Wu vd., 2020). Benzer şekilde Almanya'nın Berlin kentinde yapılan bir çalışma ise

göçmenlerin yoğunlukta olduğu, yüksek nüfus yoğunluğuna sahip mahallelerde yeşil alanlara erişimin, diğerlerine göre daha kısıtlı olduğu ve konut grupları bazında yeşil alanlara erişim anlamında bir adaletsizlik olduğu tespit edilmiştir (Kabisch & Haase, 2014). Demografik yapı, yapılaşma şekli ve nüfus yoğunluklarının virüs yayılma sürecine etkisi Kovid sürecinde hayata geçirilen 'Hayat Eve Sığar' uygulaması ile verilen mekânsal Kovid riski haritalarında görülmektedir. Şekil 1'de görüldüğü üzere görece farklılaşan sosyo-ekonomik yapı ve toplu ulaşım kullanma zorunluluğunun yanı sıra, daha fazla açık ve yeşil alanın bulunduğu Ataköy'de risk alanı, yapılaşma yoğunluğunun fazla açık alanların ise az olduğu Bahçelievler'e göre daha az seyretmektedir. Benzer şekilde risk yoğunluğunun görece daha düşük yoğunluklara sahip Levent'te Kağıthane'ye göre daha düşük olduğu görülmektedir (Şekil 2).



Şekil 1: Ataköy ve Şirinevler Arasındaki Kovid-19 Riski Farkı (Hayat Eve Sığar Korona Risk Haritası, 2020)



Şekil 2: Levent ve Kağıthane Arasındaki Kovid-19 Riski Farkı (Hayat Eve Sığar Korona Risk Haritası, 2020)

Pandemi sürecinde gerçekleştirilen karantina ve sosyal mesafe uygulamaları sonucu dış mekânda belli şartlar altında ve belirli sürelerde vakit geçirebilen ve zaruri sebeplerle seyahat edebilen kentlinin dış mekânda rekreatif amaçlarla geçirdiği vaktin, tamamen kent mekânının bu şartlara elverişliliğine bağlı hale geldiği açıktır. Bu bağlamda normal şartlar altında yeşil alanların mevcut olduğu ve olmadığı alanlarda yaşanan adaletsizliğin, pandemi sürecindeki kısıtlamalar sebebiyle derinleştiği söylenebilir. Pandemi sürecinde rekreatif alanların ve faaliyetlerin pandemi deneyimine etkisi ve değişimi bilimsel araştırmalarda incelenen önemli bir konu haline gelmiştir. Örnek olarak Oslo kentinde Google Hareketlilik verilerinin analiz edilmesi ile gerçekleştirilen bir çalışmada, kentteki rekreatif faaliyetlerin %291 arttığı ve bu faaliyetlerin kent merkezinden kentin çeperinde yer alan doğal alanlara doğru kaydığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda yeşil alanların yasaklanan iç mekân spor aktivitelerine alternatif mekanlar oluşturdukları ve pandemi kısıtlamaları sebebiyle meydana gelen stres ile baş etmede rol oynadıkları belirtilmektedir (Venter vd., 2020). Çin'in Chengdu kentinde yapılan bir diğer çalışmada ise pandemi sürecinde kentlinin evlerine yakın konumlanan parklarda vakit geçirmeyi tercih ettiği tespit edilmiş; kullanıcıların yapılan bu park ziyaretlerinin bedensel ve zihinsel sağlıkları üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu belirttiklerinden bahsedilmiştir (Xie vd., 2020).

Görüldüğü üzere her iki çalışma da pandemi sürecinde yeşil alanların kentli tarafından tercih edildiği ve bu alanlardan çeşitli faydalar sağlandığına ilişkin sonuçlar sunmaktadır.

Pandemi öncesinde de açık ve yeşil alanlar hem kent sistemine hem de kentliye sağladığı faydalar doğrultusunda pek çok çalışma alanı tarafından incelenen bir konu olmakla birlikte; özellikle insan psikolojisi ve mekân arasındaki ilişkiyi inceleyen çevre psikolojisi alanı bu anlamda öne çıkmaktadır. Kentleşme ve doğal alanlardan uzaklaşma bağlamında ise bu alanların sağladıkları yararlar ve eksikliklerinde ortaya çıkan sorunlar konusunda eko-psikoloji yaklaşımının öne çıktığı görülmektedir. İnsanın kentsel alanda sürdürdüğü yaşamda doğadan uzaklaşması sonucu bozulan doğa-insan ilişkisine dikkat çeken ekopsikoloji yaklaşımı, bu uzaklaşmayı insanın fiziki ve psikolojik sağlığının bozulmasının nedenlerinden biri olarak açıklamaktadır (Rozsak, 1992). Sorunun çözümünü ise yeniden kurgulanacak doğa-insan ilişkisinde arayan yaklaşım, bu ilişkinin tekrar kurulabilmesi için doğal alanlarda vakit geçirilmesini ve bunun günlük yaşamın bir parçası haline getirilmesini işaret etmektedir (Wheeling, 1993). Çevre psikolojisi üzerinde temellenen ve aslında bir psikolojik araştırma alanı olan eko-psikolojinin mekânsal çalışmalara konu olabilmemesinin sebebi ise yaklaşımın önerdiği doğal alanlarda günlük olarak vakit geçirme gerekliliğinin kentsel alanın niteliklerine ve sunduğu imkânlara bağlı olmasıdır.

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı eko-terapötik kentsel açık ve yeşil alanların mevcut olduğu ve olmadığı alanlarda kentlinin dış mekânda geçirebildiği vaktin değişimi ve pandemi deneyiminin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda günlük yaşam rutininin değişmesi ve iç mekânda geçirilen sürenin artması sonucu kentlinin kısıtlı bir süre ve şekilde dahi olsa rekreatif amaçlarla vakit geçirmeyi tercih ettiği mekânlar ve bu mekânların nitelikleri araştırılmış; sağlık faydaları açısından işaret edilen doğal alanların kent dokusu içerisindeki varlığı ile bu süreçte kentlinin dış mekânda vakit geçirme süresi, gerekçesi, mekân tercihleri ve süreçten etkilenme biçimleri arasındaki ilişki incelenmiş ve son olarak yeşil alanların kullanılabilirliğine ve rekreatif faaliyetlere bağlı olarak pandemi sürecinin olumsuz etkilerinin değişimi ortaya konmuştur.

Eko-terapötik mekanların türleri, özellikleri, eko-terapötik aktiviteler ve bu alanların ve aktivitelerin insan sağlığına faydalarına bakıldığında, öncelikle eko-terapötik mekanların ormanlar ve korular (Davis & Atkins, 2009; Ibes vd., 2018; Jordan & Marshall, 2010; Pálsdóttir vd., 2015; Pasanen vd., 2018; San Juan vd., 2017; Summers & Vivian, 2018; Wilson vd., 2009), bataklık ve sulak alanlar (Pedersen vd., 2019), deniz kıyısı (Greenleaf vd., 2014; Summers & Vivian, 2018), göl kıyısı (Pasanen vd., 2018), tarım alanları (Pálsdóttir vd., 2015), parklar ve bahçeler (Barnes vd., 2019; Burls, 2007; Clatworthy vd., 2013; Ibes vd., 2018; Jordan & Marshall, 2010; Pálsdóttir vd., 2015; Pasanen vd., 2018; Pedersen vd., 2019; Reese & Lewis, 2019; Sackett, 2010; San Juan vd., 2017; Schebella vd., 2017; Stoltz & Schaffer, 2018; Summers & Vivian, 2018; Wilson vd.,

2009; Wolsko & Hoyt, 2012) gibi pek çok doğal alanı ve kent içerisinde yer alan doğal elemanlar bakımından zengin alanları kapsadığı görülmüştür. Tanımlanan alanların öne çıkan özellikleri incelendiğinde ise bitkiler ve su yüzeyleri gibi doğal öğeleri içermeleri (Abdelaal & Soebarto, 2019; Bagot vd., 2015; Barnes vd., 2019; Burls, 2007; Hartig vd., 2003; Ibes vd., 2018; Schebella vd., 2017; Wilson vd., 2009); fauna ve vahşi yaşama ev sahipliği yapmaları (Abdelaal & Soebarto, 2019; Burls, 2007; Ibes vd., 2018; Reese & Lewis, 2019; Schebella vd., 2017); kullanıcılar için yeterli büyüklükte ve erişilebilir olmaları (Burls, 2007; Greenleaf vd., 2014); ve sessizlik (Schebella vd., 2017), sakinlik (Gill vd., 2019; Ibes vd., 2018) ve güzellik (Ibes vd., 2018; Schebella vd., 2017) gibi duyguları ve algıları uyandırabilmeleri gerektiğinden bahsedilmektedir. Eko-terapötik aktiviteler ise doğal alanlarda gerçekleştirilebilecek spor (Abdelaal & Soebarto, 2019; Kamitsis & Simmonds, 2017; Sackett, 2010; Schebella vd., 2017; Stevens, 2010; Summers & Vivian, 2018; Wilson vd., 2009), yürüyüş ve gezinti (Barnes vd., 2019; Bornioli vd., 2018; Greenleaf vd., 2014; Pasanen vd., 2018; Reese & Lewis, 2019; Sackett, 2010; Schebella vd., 2017; Summers & Vivian, 2018; Wilson vd., 2009; Wolsko & Hoyt, 2012), oturma ve dinlenme (Barnes vd., 2019; Brazier, 2018; Schebella vd., 2017) ve çalışma (Burls, 2007) gibi aktiviteleri içermektedir. Son olarak eko-terapötik mekanlardan sağlanan faydalardan öne çıkanların ise hızlı iyileşme iyileşme (Abdelaal & Soebarto, 2019; Burls, 2007; Phelps vd., 2015; Schebella vd., 2017; Summers & Vivian, 2018; Wilson vd., 2009), kan basıncında (Ibes vd., 2018; Summers & Vivian, 2018; Wilson vd., 2009) ve obezitede (Summers & Vivian, 2018) azalma gibi bedensel faydalar ve sakinleşme ve rahatlama (Burls, 2007; Grassini vd., 2019; Schebella vd., 2017; Stevens, 2010; Wilson vd., 2009, 2010), odaklanmada artış (Greenleaf vd., 2014; Pedretti-Burls, 2007; Reese & Lewis, 2019; Schebella vd., 2017) ve stres ve kaygıda azalma (Abdelaal & Soebarto, 2019; Burls, 2007; Clatworthy vd., 2013; Grassini vd., 2019; Greenleaf vd., 2014; Kamitsis & Simmonds, 2017; Pálsdóttir vd., 2015; Pasanen vd., 2018; Phelps vd., 2015; Reese & Lewis, 2019; Schebella vd., 2017; Summers & Vivian, 2018; Wilson vd., 2010; Wolsko & Hoyt, 2012) gibi zihinsel faydalar olduğu görülmektedir.

Görüldüğü üzere kentin içinde veya dışında yer alan çeşitli doğal alanların belli özellikleri ve çeşitli aktiviteler için sağladıkları imkanlar aracılığıyla kentlinin bedensel ve zihinsel sağlığına faydaları açıktır. Pandemi öncesinde akademik çalışmalarda yer bulan bu faydaların sağlanmasında doğal alanların kentte var olmasına ve erişilebilir olmasına bağlı olduğu konuşulurken, pandemi sürecinde rekreatif faaliyetleri ve toplu ulaşım imkanları kısıtlanan kentlinin bu faydaları sağlayabilmesinin zorlaştığı ve bu durumun yarattığı etkilerin incelenmesi gerektiği söylenebilir.

2. Yöntem

Eko terapötik mekanların pandemi sürecinde kentli üzerindeki etkilerini inceleyen bu çalışmada alan çalışması kapsamında İstanbul'da yaşayan ve pandemi sürecini İstanbul'da geçiren kentlilerle Google Forms aracılığıyla online olarak gerçekleştirilen bir anket çalışması yapılmıştır. 15 Ekim-1 Kasım 2020 tarihleri arasında 17 gün boyunca erişilebilir olan forma İstanbul'un çeşitli ilçelerinden toplam 178 yanıt alınmış, uygun olan 172 yanıt değerlendirilmeye alınmıştır. Katılımcıların demografik verileri incelendiğinde %62'sinin kadın, %38'inin erkek olduğu; mesleklerin ise akademisyenlikten mimarlığa, yazılımcılıktan diyetisyenliğe, ev hanımlığından öğrenciliğe kadar 51 farklı alanda dağılım gösterdiği görülmektedir. Katılımcıların yaşları ise 18 ile 62 arasında değişmektedir.

Anket aracılığı ile kentlinin salgın öncesi gerçekleştirdiği rekreatif faaliyetlerin özellikleri, sıklığı ve bu faaliyetlerin gerçekleştirildiği mekanlar; yaşadığı muhitin fiziksel özellikleri ve salgın sürecinde rekreatif amaçlarla dış mekanda vakit geçirmeye elverişliliği; vakit geçirmeyi tercih ettikleri dış mekanların türleri ve özellikleri; bu alanlarda vakit geçirme nedenleri; salgın sürecinde mahrum kaldıkları mekanlar, aktiviteler ve salgın sürecinin yarattığı dış mekandan uzak kalma halinin kentli üzerindeki etkileri ve derecesi sorgulanmıştır. Ek olarak bu süreçte evleri yerine vakit geçirmeyi tercih edecekleri mekânlar, ekopsikoloji literatüründe belirlenen kentsel doğal ve yeşil alanlar ve çeşitli kent mekânlarını içeren bir dizi fotoğraf aracılığıyla sorgulanmış, seçilen alanların tercih edilme gerekçeleri incelenmiştir. Katılımcıların yaşadığı kent mekânının fiziki özellikleri ve pandemi sürecinde vakit geçirdikleri mekanların özellikleri ile ekopsikoloji yaklaşımında tariflenen mekânların türleri ve özellikleri arasındaki korelasyon incelenmiş; salgın sürecinin terapötik alanlarda vakit geçirebilen ve geçiremeyen katılımcılar üzerindeki etkileri arasındaki fark ortaya konmuştur. Pandemi sürecinde vakit geçirilen mekânların tercih edilme gerekçeleri ve terapötik alanların sağladığı faydalar arasındaki benzerlik incelenmiş; bu süreçte en çok özlenen mekânların nitelikleri ve özlenme gerekçeleri ortaya konmuştur.

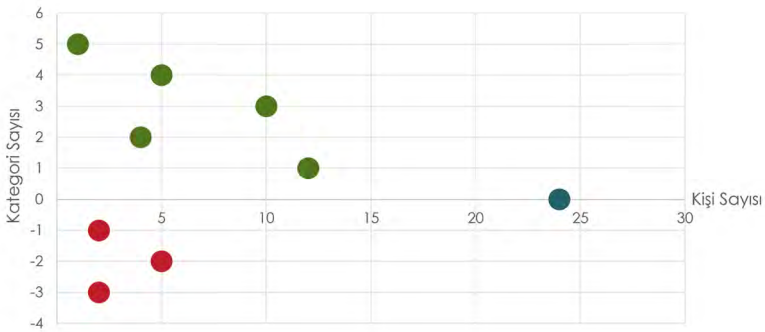
3. Bulgular

3.1. Yaşanılan Yapı ve Çevrenin Özellikleri

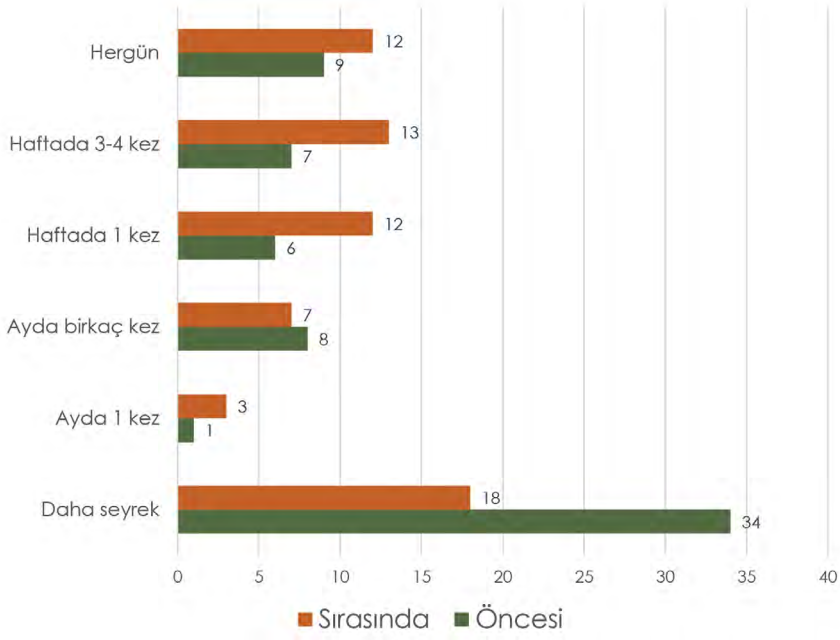
Bu bölümde katılımcılara öncelikle yaşadıkları ilçe ve mahalle, ardından yaşadıkları yapının özellikleri, bahçe ve balkon kullanımları, muhitin yapılaşma biçimi, kat yükseklikleri, yapılaşma ve doğal eleman yoğunlukları sorulmuştur. Anket yanıtlarının İstanbul içerisindeki dağılımına bakıldığında en çok katılımın 28 kişi (%16,5) ile Kadıköy ilçesinden sağlandığı, bunu 18 kişi (%10,5) ile Kağıthane, 16 kişi (%9,5) ile Şişli ve 13'er (%7,6) ile Beşiktaş ve Beylikdüzü ilçelerinin izlediği görülmektedir. Diğer ilçelerde ise katılım oranı %5'in altına düşmüş; Çatalca, Arnavutköy, Büyükçekmece, Şile ve Adalar ilçelerinden katılım sağlanamamıştır (Harita 1).

Katılımcıların yaşadıkları yapının özellikleri yapının türü, bahçe varlığı ve balkon/teraz varlığına dair yapılan incelemede, katılımcıların %73'ünün apartmanda, %23'ünün sitede, %3'ünün ise müstakil evde oturduğu görülmektedir. Yaşanılan yapının kullanılabilir bir bahçesinin olup olmadığı sorgulandığında ise katılımcıların %38'inin kullanabildiği bir bahçesinin var olduğu, balkon/teraz varlığında ise bu oranın %73'e çıktığı görülmektedir.

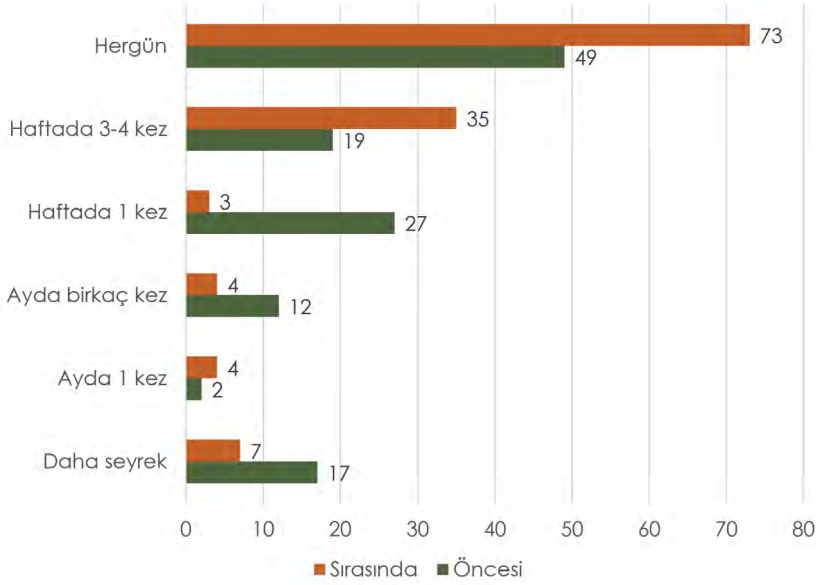
Yaşadığı konutta bahçe veya balkona sahip katılımcıların pandemi öncesi ve sırasında bu alanları kullanma sıklıklarına dair yanıtlarda, bahçesi olan 65 kişiden 24'ünün (%37) kullanım sıklığında bir değişim olmadığı, 32 kişinin (%50) kullanım sıklığının arttığı, 9 kişinin (%13) ise kullanım sıklığının azaldığı görülmektedir (Grafik 1). Kullanım sıklığı azalan katılımcıların 8'inin sitede yaşıyor olması ise pek çok kişi tarafından ortak kullanılan bir bahçenin kullanımının risk arz edebileceği endişesini akla getirmektedir. Seçenekler arası değişim incelendiğinde ise pandemi sürecinde her gün, haftada 3-4 kez ve haftada 1 kez kullanımda artış gerçekleşirken, 'daha seyrek' seçeneğinde yarıya yakın bir azalma olduğu görülmektedir (Grafik 2). Balkon/teraz sahibi 126 kişinin kullanım sıklığındaki değişim incelendiğinde ise 68 kişinin (%54) kullanımında bir değişiklik olmadığı, 56 kişinin (%44) ise kullanımının arttığı tespit edilmiştir (Grafik 3). Seçeneklerdeki değişimde en fazla artış her gün ve haftada 3-4 kez kullanımda görülürken, haftada 1 kez, ayda birkaç kez ve daha seyrek seçeneklerinde azalma görülmektedir (Grafik 4). Elde edilen sonuçlar pandemi sürecinde bahçe ve balkon kullanımının dış mekânda vakit geçirmek için bir alternatif sunduğu şeklinde yorumlanabilir.



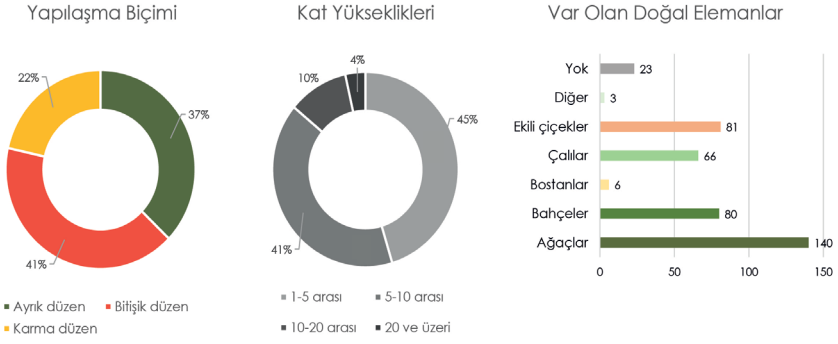
Grafik 1: Bahçe Kullanım Sıklığı Değişimi



Grafik 2: Pandemi Öncesi ve Sırasında Bahçe Kullanım Sıklığı



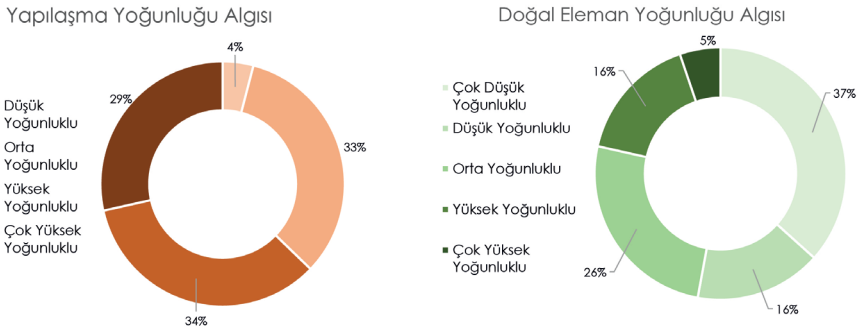
Grafik 3: Pandemi Öncesi ve Sırasında Balkon Kullanımı



Şekil 3: Katılımcıların Yaşadığı Muhitin Yapılaşma Biçimi (Soldaki), Muhitteki Kat Yükseklikleri (Ortakdaki) ve Var Olan Doğal Elemanlar (Sağdaki)

yoğun, doğal eleman varlığı anlamında ise yetersiz gördüğü anlaşılmaktadır. Bu durum katılımcıların eko-psikoloji ve eko-terapi literatüründe sorun olarak tanımlanan doğadan uzaklaşma ve doğa-insan ilişkisinin bozulması durumuna sebep olacak nitelikte kentsel dokuda yaşadıklarını göstermektedir.

Katılımcıların yaşadıkları çevrenin yapılaşma ve doğal eleman yoğunluklarına dair algıları değerlendirildiğinde yapılaşma yoğunluklarının katılımcıların %29'u tarafından çok yüksek, %34'ü tarafından yüksek, %33'ü tarafından orta ve %4'ü tarafından düşük olarak tanımlandığı/algılandığı; doğal eleman yoğunluklarının ise %37 çok düşük, %16 düşük, %26 orta, %16 yüksek ve %5 oranında yüksek bulunduğu görülmektedir (Şekil 4). Alınan yanıtlardan katılımcıların çoğunun yaşadıkları çevreyi yapılaşma anlamında yoğun, doğal eleman varlığı anlamında ise yetersiz gördüğü anlaşılmaktadır. Bu durum katılımcıların eko-psikoloji ve eko-terapi literatüründe sorun olarak tanımlanan doğadan uzaklaşma ve doğa-insan ilişkisinin bozulması durumuna sebep olacak nitelikte kentsel dokuda yaşadıklarını göstermektedir.



Şekil 4: Katılımcıların Yaşadıkları Çevreye Dair Yapılaşma (Soldaki) ve Doğal Eleman Yoğunluğu Algısı (Sağdaki)

Yaşanılan yapı ve çevreye dair sorgulanan tüm özellikler, birbiri ile ilişkilerinin anlaşılması amacıyla korelasyon analizine tabi tutulmuştur. İki kuyruklu Spearman's rho analizi sonucunda yaşanılan yapının özellikleri, yani apartman, site veya müstakil yapılar ile bahçe kullanım sıklığı, doğal elemanların yoğunluk algısı ve çeşitliliği ile orta derecede ilişkili bulunmuş; apartmanda yaşayan katılımcıların bahçe kullanım sıklığı ve doğal eleman yoğunluğu algısının diğer yapı türlerine göre daha az olduğu tespit edilmiştir (Tablo 1). Ek olarak bahçe kullanım sıklığının yapılaşma biçimi bitişik nizama doğru kaydıçça azaldığı; kat yükseklikleri ve doğal eleman varlığı arttığında ise arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca kentsel yoğunluk algısının kat yükseklikleriyle değil yapılaşma şekli ile ilişkili olduğu tespit edilmiş, bitişik nizam yapılaşmada kentsel yoğunluk algısı artarken, doğal eleman yoğunluğu algısının azaldığı görülmüştür. Yapılaşma yoğunluğu algısı ile doğal eleman yoğunluğu algısı arasında ise negatif korelasyon bulunmuş, yapılaşma yoğunluğu arttığında doğal eleman yoğunluğu algısının azaldığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular bitişik nizam ve özellikle apartman şeklinde yapılaşmanın bahçe varlığına, özellikle sokak tarafında kullanımına ve doğal eleman varlığına ayrık nizam yapılaşmaya göre daha elverişsiz olmasından kaynaklandığı yorumu yapılabilir. Kat yüksekliklerinin artması ve ayrık nizama doğru kayan yapılaşma biçimi ile kentsel yoğunluk algısı azalırken, bahçe varlığına ve kullanımına ve dolayısıyla doğal eleman varlığına elverişli bir çevre elde edilebildiği, dolayısıyla terapötik hizmetlerin ayrık nizam yapılaşmada arttığı söylenebilir.

Tablo 1: Anket Soruları Arasında Yapılan Spearman's rho Korelasyon Analizi Sonuçları

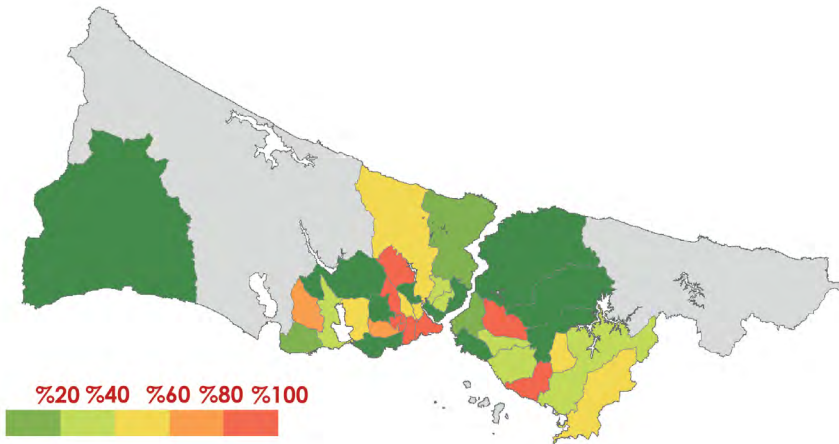
		Yaşanılan Yapının Özellikleri	Bahçe kullanım sıklığı	Balkon/teras kullanım sıklığı	Yaşanılan sokağın yapılaşma şekli	Kat yükseklikleri	Yapılaşma yoğunluğu algısı	Doğal eleman yoğunluğu algısı	Doğal eleman çeşitliliği
Yaşanılan Yapının Özellikleri	Correlation Coefficient	--							
	Sig. (2-tailed)								
	N	172							
Bahçe kullanım sıklığı	Correlation Coefficient	-.654**	--						
	Sig. (2-tailed)	0,000							
	N	172	172						
Balkon/teras kullanım sıklığı	Correlation Coefficient	-.177*	0,131 --	--					
	Sig. (2-tailed)	0,020	0,087						
	N	172	172	172					
Yaşanılan sokağın yapılaşma şekli	Correlation Coefficient	.528**	-.583**	-.173*	--				
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,024					
	N	172	172	172	172				
Kat yükseklikleri	Correlation Coefficient	-.354**	.424**	0,106	-.423**	--			
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,166	0,000				
	N	172	172	172	172	172			
Yapılaşma yoğunluğu algısı	Correlation Coefficient	.288**	-.312**	-.224*	.530**	-.081 --	--		
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,003	0,000	0,290			
	N	172	172	172	172	172	172		
Doğal eleman yoğunluğu algısı	Correlation Coefficient	-.446**	.508**	.232**	-.578**	.274**	-.593**	--	
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,002	0,000	0,000	0,000		
	N	172	172	172	172	172	172	172	
Doğal eleman çeşitliliği	Correlation Coefficient	-.465**	.512**	.231**	-.519**	.304**	-.506**	.660**	--
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	0,002	0,000	0,000	0,000	0,000	
	N	172	172	172	172	172	172	172	172

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

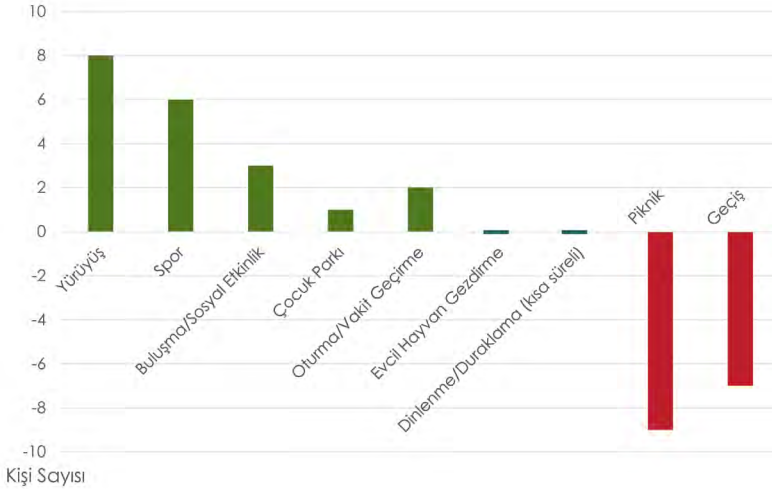
3.2. Park ve Açık Alan Kullanımı

Bu bölümde park/yeşil alan tercihi, erişimi, kullanım alışkanlıkları ve sıklığının dolayısıyla eko-terapi hizmetinin sağlanması durumunun pandemi ile birlikte nasıl değiştiğinin anlaşılması amacıyla katılımcılara yaşadıkları çevreye yakın ve yürüyerek erişebildikleri bir park olup olmadığı, parkı kullanma/kullanmama durumları, gerekçeleri ve kullanma sıklıkları, benzer şekilde konumu yaşadıkları yere uzak olan bir parkı/yeşil alanı kullanma/kullanmama durumları, gerekçeleri ve kullanma sıklıkları sorulmuştur. Katılımcıların %84'ü yaşadıkları yere yakın ve yürüyerek erişebildikleri bir parkın var olduğunu vermiştir. Yakında konumlanan parkın kullanım durumu incelendiğinde ise var yanıtı veren katılımcıların %25'inin bu parkı kullanmadığı görülmüştür. Katılımcılar arasından yakın çevresinde olduğu halde parkı kullanmayanların oranı Fatih, Zeytinburnu, Güngören, Esenler, Sultangazi, Ümraniye ve Kartal'da %80'in üzerinde; Esenyurt ve Bahçelievlerde %60-%80 arası, Küçükçekmece, Eyüp, Gaziosmanpaşa, Bayrampaşa, Sultanbeyli ve Tuzla'da %40-%60 arasındadır (Harita 2). Bağcılar, Bakırköy, Başakşehir, Beşiktaş, Beykoz, Beyoğlu, Çekmeköy, Kadıköy, Sancaktepe ve Silivri ilçelerinde ise katılımcıların tamamı yakın çevrelerinde var olan parkları kullanmaktadır. Parkların kullanılmama gerekçeleri incelendiğinde bu alanların kalabalık olduğu, küçük olduğu, çocuk parkı niteliğinde olduğu, güvensiz olduğu, doğal elemanların az olduğu, erişimlerinin zor olduğu, pandemi nedeniyle kullanılmadığı ve katılımcıların kişisel olarak vakit bulamamaları sebebiyle kullanamadıkları şeklinde yanıtlar alınmıştır. Verilen yanıtlar park tasarımının ve pandeminin kullanım tercihi üzerindeki etkisini gösterir niteliktedir. Ek olarak katılımcılara kullandıkları bu parklara erişim süreleri sorulmuş, kullanan katılımcıların %38'inin parka 5 dk içerisinde, %33'ünün 5-10 dk arasında, %22'sinin 10-20 dk arasında, %7'sinin ise 20 dakikadan daha uzun sürede eriştiği görülmüştür. Elde edilen oranlar parkların büyük ölçüde rahat erişilebilir mesafede olduğunu göstermektedir.

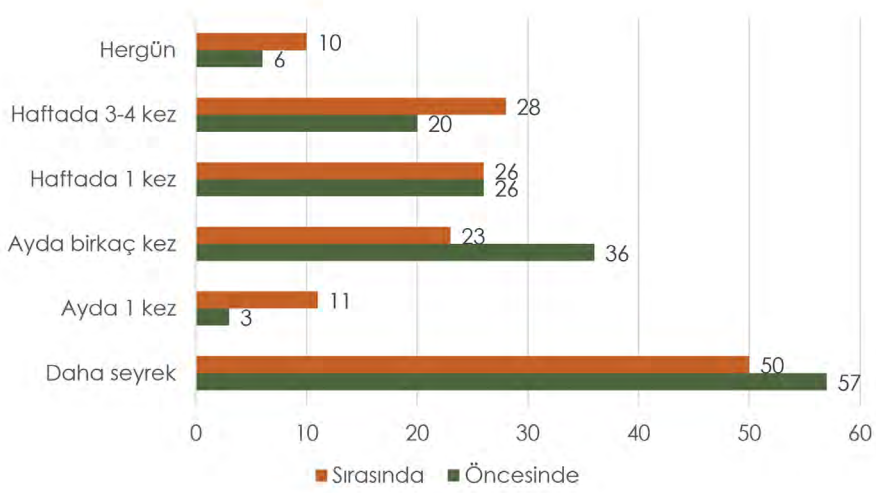


Harita 1: İlçelere Göre Katılımcılar İçinde Var Olan Parkları Kullananların Yüzdesi

Yaşanılan yere yakında konumlanan parkların pandemi öncesi ve sırasında kullanım amaçları ve sıklığına dair yapılan incelemede, birden fazla seçeneğin seçilebildiği şekilde sunulan yürüyüş, spor, evcil hayvan gezdirmeye, çocuk parkı, oturma/vakit geçirme, dinlenme/duraklama (kısa süreli), piknik, buluşma/sosyal etkinlik, geçiş ve diğer seçeneklerinden piknik ve geçişin pandemi sürecinde azaldığı; özellikle sportif aktivitelerde ağırlıkta olmak üzere diğer tüm aktivitelerde ise artış olduğu gözlemlenmiştir (Grafik 5). Kullanım sıklıklarına bakıldığında park kullananların %35'inin kullanım sıklığı değişmezken, %46'sının kullanım sıklığı artmış, %19'ununki ise azalmıştır (Grafik 6). Kullanım sıklığı azalan kullanıcılar pandemi bulaşma korkusu, kalabalık artışı, maske ile hareket güçlüğü ve mevsim değişimini gerekçe gösterirken; artan kullanıcılar ise açık/yeşil alanda vakit geçirme ihtiyacında artış, parkların kapalı mekanlara göre daha güvenli ve sakin olması, spor yapma, kapalı mekanlarda vakit geçirememesi, pandemi sürecinde parka gitmeye vakit ayırabilme ve yürüyerek erişebilme gibi gerekçeler göstermişlerdir. Alınan yanıtlar katılımcıların büyük kısmının pandemi sürecinde evlerine yakın konumlanan parkları kullanma alışkanlıklarının değişmediğini ve parkların kapalı mekanlara alternatif olmaları ve kentlinin bu süreçte dış mekânda vakit geçirme ihtiyacını karşılayabildikleri alanlar olmaları sebebiyle daha sık kullanılır hale geldiklerini göstermektedir. Ancak bu süreçte yapılan aktivitelerin değiştiği ve sportif aktivitelerin ağırlık kazandığı görülmektedir.

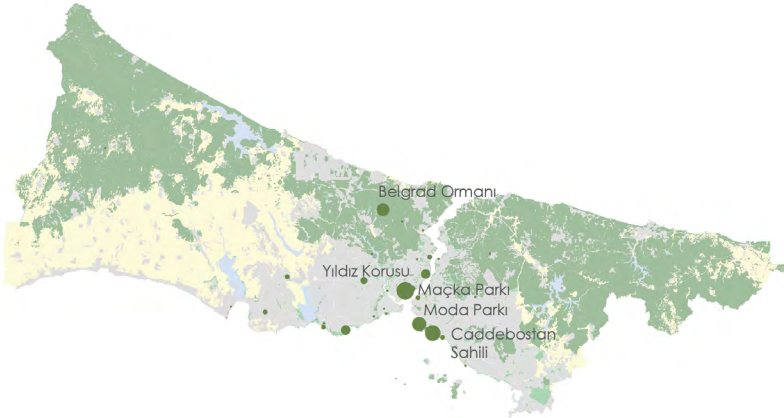


Grafik 4: Pandemi Sürecinde Yakında Konumlanan Parkların Kullanım Amacındaki Değişimler



Grafik 5: Pandemi Sürecinde Yakında Konumlanan Parkların Kullanım Sıklığındaki Değişimler

Yaşanılan yere uzakta konumlanan bir parkın kullanım durumu incelendiğinde katılımcıların %61'i (105 kişi) uzaktaki bir parkı kullandıklarını belirtmiş, kullandıkları parklar sorulduğunda ise genelde Boğaz ve deniz kıyıları etrafında konumlanan alanları işaret etmişlerdir. Yıldız Korusu, Maçka Parkı, Moda Parkı, Caddebostan Sahili gibi yeşil alanların öne çıktığı görülmüş; ek olarak Belgrad Ormanı da sıklıkla işaret edilen alanlar arasında yer almıştır (Harita 3). Ek olarak katılımcıların oturdukları mahalleler ve kullandıkları parklar harita üzerinde işaretlenmiş, pek çok katılımcının bu alanlara ulaşmak için uzun mesafelerde yolculuk yaptığı görülmüştür (Harita 4).

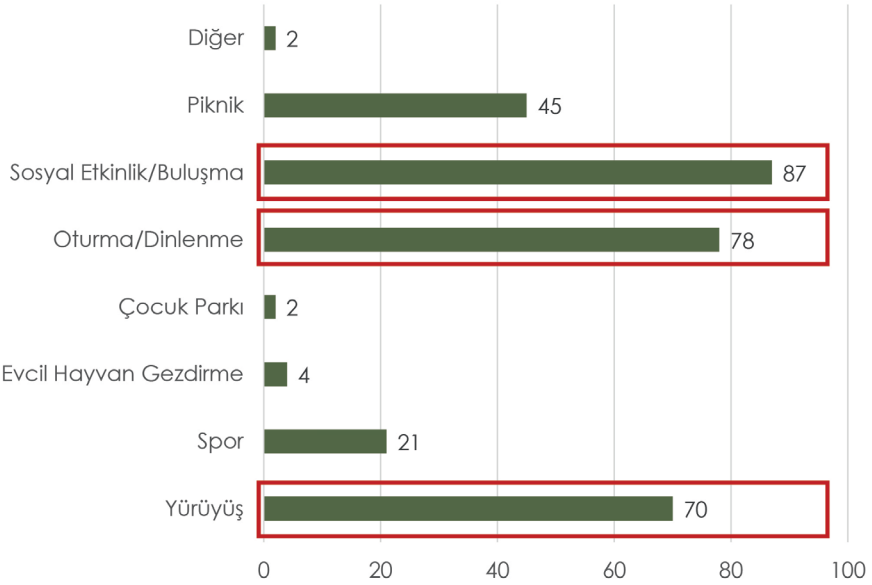


Harita 2: Yaşanılan Yere Uzakta Yer Aldığı Halde Ziyaret Edilen Yeşil Alanlar



Harita 3: Katılımcıların Yaşadıkları Mahalle ve Uzakta Yer Aldığı Halde Ziyaret Ettikleri Yeşil Alanlar Arasındaki Akış

Parkların kullanım amaçları değerlendirildiğinde sosyal etkinlik/buluşma 87 kişi (%83) ile öne çıkmış, bunu 78 kişi (%74) ile oturma/dinlenme, 70 kişi (%67) ile yürüyüş ve 45 (%42) kişi ile piknik takip etmiştir (Grafik 7). Kullandıkları parkı/yeşil alanı tercih etme sebepleri sorgulandığında ise bu alanların büyüklüğü, temiz havası, sakinliği, deniz kıyısında olmaları, yeşil olmaları, erişilebilir olmaları, güvenli hissettirmeleri, sosyalleşmeye ve spor yapmaya imkân tanımları gibi eko-psikoloji literatüründe görülen özelliklerin ve aktivitelerin öne çıktığı görülmüştür (Şekil 5). Bu nedenle kentlinin eko-psikoloji ve eko-terapi literatüründe tanımlanan hizmetlere ihtiyaç duyduğu ve bu hizmetleri alabilmek için kent içinde mesafe kat ederek bu alanlara eriştiği söylenebilir.



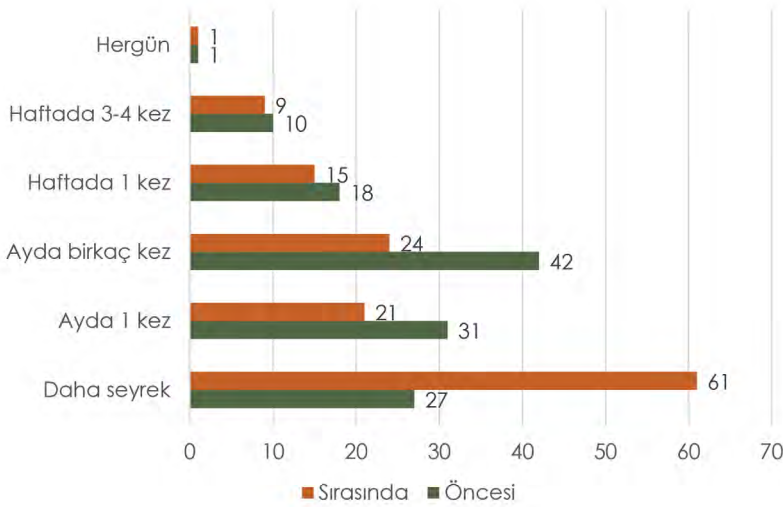
Grafik 6: Yaşanılan Yere Uzakta Yer Aldığı Halde Ziyaret Edilen Yeşil Alanların Kullanım Amaçları



Şekil 5: Yaşanılan Yere Uzakta Yer Aldığı Halde Ziyaret Edilen Yeşil Alanların Tercih Edilme Sebepleri

Pandemi sürecinde bu alanların kullanım sıklıklarındaki değişimler incelendiğinde ise 30 kişinin (%29) kullanım sıklığında bir değişim olmadığı; 27 kişinin (%26) kullanım sıklığı artarken 48 kişinin (%45) kullanım sıklığının azaldığı görülmektedir (Grafik 8). Kullanım sıklıklarının ise en çok ayda birkaç kez ve ayda 1 kez kullanan kullanıcılarda azaldığı ve daha seyrek ziyaret edenlerin sayısının yaklaşık 2.5 katına çıktığı görülmektedir. Bu azalış ve artışların gerekçeleri incelendiğinde ise azalışların en sık dile getirilen

gerekçesinin pandemi/bulaşma korkusu (31 kişi) ve toplu taşıma kullanımı gerektirmesi (16 kişi) olduğu, ek olarak maske ile hareket güçlüğü ve mevsim gibi gerekçelerden bahsedildiği görülmektedir. Artışların sebepleri ise açık/yeşil alan kullanımı ihtiyacında artış, parkların kapalı mekanlara göre daha güvenli olması, kapalı mekanlarda vakit geçirememesi ve sosyalleşme şeklinde ifade edilmiştir. Artış gerekçelerinde yakın parkların kullanım gerekçelerinden farklı olarak sosyalleşmeyi; azalış gerekçelerinde ise toplu taşıma kullanma konusundaki endişeyi görmekteyiz. Dolayısıyla katılımcıların pandemi sürecinde yaşadıkları yerden uzaktaki bir parkı kullanmak istemelerinin sebebi bu alanların sosyalleşmeye imkân sağlar nitelikte olması iken; bazı katılımcıların toplu taşıma kullanımı gerektirmesi ve hastalık bulaşma endişesi sebebiyle bu alanları daha az kullanır hale geldiği ve bu süreçte bu alanlardan sağladıkları hizmetlerden daha az yararlanabildikleri söylenebilir.

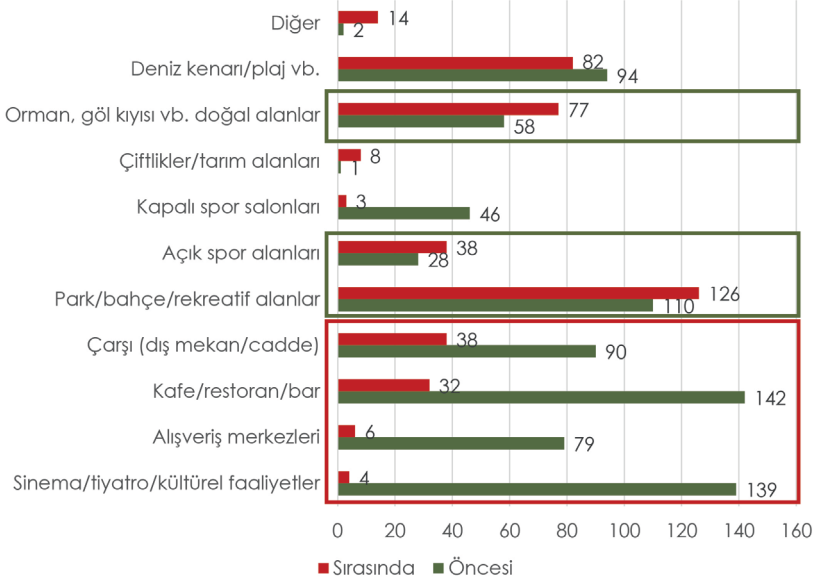


Grafik 7: Yaşanılan Yere Uzakta Yer Aldığı Halde Ziyaret Edilen Yeşil Alanların Kullanım Sıklığı Değişimi

3.3. Pandemi Deneyimi

Bu bölümde pandemi deneyimine dair sorgulama katılımcıların pandemi öncesi ve sırasında boş vakitlerini değerlendirdikleri alanlar, normalleşme süreci öncesi evden çıkma gerekçeleri ve sıklığı, pandemi sürecinde evde olma halinden duyulan memnuniyet/memnuniyetsizlik derecesi ve gerekçeleri, pandemi sürecinde deneyimlenen duygu/durumlar ve sıklığı, bu süreçte yapılan aktiviteler ve mekanları, özlenen aktiviteler ve mekanlar ve son olarak pandemi sürecini geçirmeyi tercih edecekleri mekanlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların pandemi öncesi ve sırasında boş vakitlerini değerlendirdikleri alanlar birden fazla seçeneğin işaretlenebildiği soru ile bu alanlar

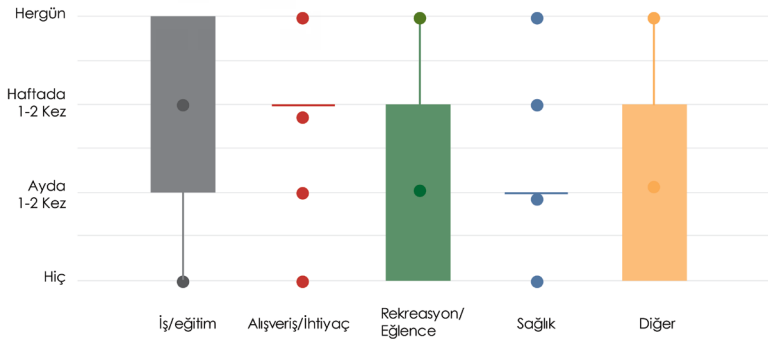
sinema/tiyatro/kültürel faaliyetler, AVM'ler, kafe/restoran/bar, çarşı (dış mekân/cadde), park/bahçe/rekreatif alanlar, açık spor alanları, kapalı spor salonları, çiftlikler/tarım alanları, orman ve göl kıyısı gibi doğal alanlar, deniz kenarı/sahil ve diğer olmak üzere 11 seçenek üzerinden sorgulanmıştır. Verilen alanların bir kısmının kısıtlama döneminde kapalı olması sebebiyle normalleşme süreci sonrası da bu soruya dahil edilmiştir. Pandemi öncesinde kentlilerin en çok kullandığı alanların başında %83 ile kafe/restoran/barlar yer alırken, bunu sırasıyla %80 ile sinema/tiyatro/kültürel faaliyetler, %63 ile park/bahçe/rekreatif alanlar, %54 ile deniz kenarı/sahil, %52 ile çarşı ve %45 ile AVM'ler takip etmiştir (Grafik 9). Pandemi sonrası için alınan yanıtlara bakıldığında ise sinema, AVM, kafe/restoran ve çarşı ziyaretlerinde kritik bir düşüş olduğu; park/bahçe, açık spor alanları, orman, göl ve çiftlik gibi doğal alanlara yapılan ziyaretlerde ise artış olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuçlar normalleşme sonrası dahi katılımcıların kapalı alanları kullanma konusunda endişeli olduğu ve pandemi sürecinde boş vakitlerini kapalı mekanlara alternatif sunan açık ve doğal alanlarda geçirmeyi tercih ettiği şeklinde yorumlanabilir.



Grafik 8: Katılımcıların Pandemi Öncesi ve Sırasında Boş Vakitlerini Değerlendirdikleri Alanlar

Kentinin normalleşme öncesi işe/okula gitme durumları ve ihtiyaçları için dışarı çıkma sıklıkları değerlendirildiğinde katılımcıların %59'unun evden çalıştığı/eğitim aldığı, %24'lük bir bölümünün ise pandemi öncesindeki mesai gün ve saatlerine aynı şekilde devam ettiği görülmektedir. İhtiyaçlar için dışarı çıkma sıklığı ise kategorize edilmiş iş/ eğitim, alışveriş/ihtiyaç, rekreasyon/eğlence, sağlık ve diğer olmak üzere 5 kategori üzerinden her gün, haftada 1-2 kez, ayda 1-2 kez ve hiç olmak üzere 4 sıklık ölçüsü

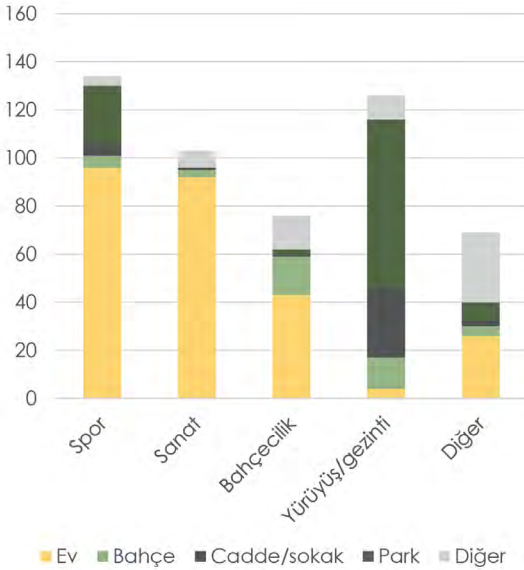
ile sorgulanmıştır. Grafik 10'da görüldüğü üzere alınan yanıtlar iş/egitim amacıyla evden çıkma sıklığı en yüksek olan kategori olduğunu; katılımcıların ayda 1-2 ile her gün aralığında yoğunlaştığını ve ortalama olarak haftada 1-2 kez iş/egitim için evden çıktığını göstermektedir. Bunu alışveriş ihtiyacı kategorisi ortalama haftada 1-2 kez ile takip etmekte; rekreasyon/eglençe, sağlık ve diğer kategorileri ise hiç ve haftada 1-2 kez aralığında yığılma göstererek, ortalama ayda 1-2 kez gerçekleştirilen kategoriler olarak seçilmektedir. Bu sonuçlar katılımcıların normalleşme öncesi zaruri ihtiyaçları dışında dışarı çıkmaktan çekindikleri ve rekreatif faaliyetlerin geri plana itildiği şeklinde yorumlanabilir. Bu durumda rekreatif faaliyetlerden ve dış mekân aktivitelerinden ve dolayısıyla eko-terapi hizmetinden mahrumiyetin söz konusu olduğu söylenebilir.



Grafik 9: Normalleşme Süreci Öncesi Kategorilere Göre Evden Çıkma Sıklığı

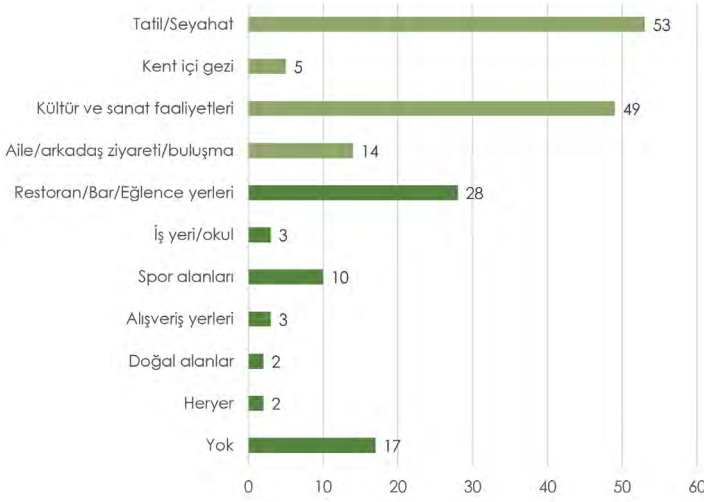
Katılımcıların pandemi sebebiyle uzun süreli evde olma halinden memnuniyetleri 5'li Likert ölçeği ile sorgulanmıştır. Alınan yanıtlar hiç memnun değilim için %18, memnun değilim için %15, kararsızım için %36, memnunum için %23 ve çok memnunum için %8 şeklinde dağılmıştır. Alınan yanıtların ortalama, ortalama üstü ve altına dengeli bir şekilde dağıldığı; hiç memnun olmayanların ise çok memnun olanlardan 2,25 kat fazla olduğu görülmektedir. Memnun olma ya da olmama gerekçeleri sorgulandığında ise kararsızım yanıtı veren katılımcıların %42'sinin hem olumlu hem olumsuz nedenler açıkladığı görülmektedir. Genel olarak memnun olmama hali için verilen olumsuz gerekçeler bunalma/sıkılma, sosyalleşememe, kısıtlanma, hareketsizlik, evden çalışamama, endişe, gezememek ve sürekli kapalı mekânda kalmak gibi yanıtlarda ağırlaşırken; memnun olma hali ise hastalıktan korunma, kendine vakit ayırabilme, evde olmayı sevmek, rahatlık, ulaşım ile vakit kaybetmeme gibi gerekçelerde yoğunlaşmıştır (Şekil 6).

Katılımcıların deneyimledikleri bu duygu/durumlarla baş etmek için yaptıkları aktiviteler, gerçekleştirdikleri mekanlar ve bu aktivitelerden salgın sürecinde başladıklarına dair alınan yanıtlar incelendiğinde katılımcıların %78'inin spor, %73'ünün yürüyüş/gezinti, %60'ının sanat, %44'ünün bahçecilik yaptığı ve %40'ının diğer seçeneğini içerisinde farklı faaliyetler tanımladığı görülmektedir (Grafik 12). Diğer seçeneği içinde ise kitap okumak, çalışmak, yemek yapmak, online eğitim almak ve araştırma yapmak, dizi/film izlemek, mesleki gelişim, oyun oynamak gibi faaliyetler tanımlanmaktadır. Bu faaliyetlerin ise spor için %72 oranında evde, %17 oranında parklarda; sanat için %90 oranında evde; bahçecilik için %57 oranında evde ve %21 oranında bahçede; yürüyüş için %55 oranında parklar ve %23 oranında cadde ve sokaklarda; diğer faaliyetler için ise %37 ve %42 oranlarıyla ev ve diğer mekanlarda gerçekleştirildiği görülmektedir. Oranlara bakıldığında yürüyüş/gezinti gibi dış mekânda yapılması gereken faaliyetler dışındaki faaliyetlerin büyük oranda evde gerçekleştirildiği görülmektedir. Aynı zamanda yanıtlar özellikle yürüyüş ve spor gibi faaliyetler için parkların önemini gösterir niteliktedir. Pandemi döneminde başlanan faaliyetler incelendiğinde ise katılımcıların %38'inin bahçecilik ve %37'sinin spor yapmaya pandemi döneminde başladığı görülmektedir. Bunu %34 ile diğer faaliyetler, %28 ve %23 ile yürüyüş/gezinti ve sanat takip etmektedir. Sonuçlar katılımcıların önemli bir kısmının pandeminin etkileriyle başa çıkmak için spor, sanat, bahçecilik ve yürüyüş/gezinti gibi terapötik aktiviteleri gerçekleştirmeyi tercih ettiğini, aynı zamanda özellikle yürüyüş ve spor gibi aktiviteler için ise parkların önemini ve tercih edilirliliğini göstermektedir.



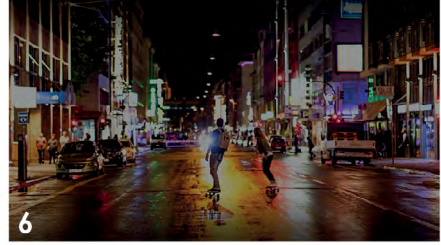
Grafik 11: Salgın Sürecinde Yapılan Aktiviteler ve Mekanları

Katılımcıların pandemi sürecinde en çok özledikleri faaliyetler ve mekanlar incelendiğinde 16 kullanıcının birden fazla yanıt verdiği ve soruya toplam 186 yanıt alındığı görülmüş, bu yanıtlar konularına göre gruplanarak 4 faaliyet ve 7 mekân elde edilmiştir. Faaliyetlerden %28 ve %26 ile tatil/seyahat ve kültür sanat faaliyetleri öne çıkarken; mekanlar içinden %15 ile restoran/bar/eğlence yerleri öne çıkmıştır (Grafik 13). Alınan yanıtların %9'u ise özlenen hiçbir aktivite veya yer olmadığı yönündedir. Pandemi sürecinde en fazla kısıtlanan alışveriş mekanları ve spor mekanlarının ise düşük oranlar alması, kısıtlamalara rağmen bu alanların özlenmediği, katılımcıların daha çok eğlence ve sosyalleşme ile ilgili mekân ve aktivitelere özlem duyduğunu göstermektedir.



Grafik 12: Salgın Sürecinde Özlenen Faaliyetler ve Mekanlar

Son olarak katılımcıların salgın sürecini evleri yerine geçirmeyi tercih edecekleri evler 6 adet fotoğraf üzerinden tek seçeneğin tercih edilebileceği şekilde sorgulanmıştır. Orman içerisinde, göl kenarında, deniz kenarında ve bahçe içerisinde yer alan 4 müstakil ev ve yeşil alan yakınında ve merkezi ve yoğun bir kent dokusu içerisinde yer alan 2 apartman üzerinden yapılan sorgulamaya alınan yanıtlar %51 oranında deniz kenarında yoğunlaşırken; bunu %28 ile göl kenarı, %9 ile orman içerisindeki ve %7 ile bahçe içerisindeki müstakil evler takip etmiştir (Şekil 7). Yeşil alan yakınındaki ve kent içerisindeki apartmanlar ise %2 ve %3'lük bir oranla tercih edilmiştir. Sosyallığe ve eğlenceye duyulan özleme rağmen müstakil ve özellikle su kenarında yer alan evlerin tercih edilmesi ise yine tatil ve seyahate duyulan özlem, yaz mevsimi ve suyun insan psikolojisi üzerindeki olumlu etkisi bağlamında değerlendirilebilir. Ancak kent içerisinde yer alan yapılardan ziyade doğal alanlarda ağırlaşan sonuçlar katılımcıların bu süreçte doğal alanlara özlem duyduğunu gösterir niteliktedir.



Şekil 7: Katılımcılara Salgın Sürecinde Evleri Yerine Seçmeleri için Sunulan Ev Görselleri (1: Orman İçi Müstakil Ev, 2: Göl Kenarı Müstakil Ev, 3: Deniz Kenarı Müstakil Ev, 4: Bahçe İçi Müstakil Ev, 5: Yeşil Alan Kenarında Yer Alan Apartman, 6: Yoğun Kent Dokusu İçerisinde Yer Alan Apartman)

4. Değerlendirme ve Sonuç

Gerçekleştirilen anket çalışmasından alınan sonuçlar katılımcıların yaşadığı yapı ve çevrenin özelliklerinin ve kentsel doku niteliğinin pandemi sürecini deneyimleme biçimini etkilediğini göstermektedir. Yaşanan muhitin yapılaşma biçimi katılımcıların dış mekânda bulunabilme halini etkilemiş, bahçe kullanımına elverişli alanlarda katılımcıların bahçe kullanımı artarken, elverişsiz alanlarda kentli bahçe ve dolayısıyla doğal elemanlardan sağlanan hizmetlerden yararlanamamıştır. Yapılaşma şekli aynı zamanda kentsel yoğunluk algısını etkilemiş, doğal öğelerin varlığına görece daha elverişli olan ayırık nizam yapılaşmada kentsel yoğunluk algısı azalmıştır. Bitişik nizam dokuda yaşayan kentlinin ise ayırık nizama göre daha kısıtlı imkanlarla bulunan bahçe ve doğal elemanların sağladığı eko-terapi hizmetinden pandemi sürecinde ayırık nizamda yaşayan katılımcılara göre daha az yararlanabildiği söylenebilir.

Yeşil alan varlığı ve dağılımının ise kentin her bölgesinde aynı biçimde sağlanamadığı, var olan bir kısım yeşil alanın ise küçük olması, kullanım amacına uygun olmaması, doğal ögeler bakımından zayıf olması ve güvensiz olması gibi durumların kentlinin bu alanlardan yararlanmasına engel olduğu görülmüştür. Ayrıca bu alanlara erişim süresi arttıkça katılımcıların bu alanları kullanım sıklığının azaldığı tespit edilmiştir. Erişimin önemi uzakta yer alan parkların kullanımını da etkilemekte; pandemi sürecinde özellikle bulaşma korkusu ve toplu taşıma kullanımının tercih edilmemesi sebebiyle bu alanların kullanımı azalmaktadır. Bu süreçte uzakta yer alan parkları kullanmaya devam eden katılımcıların ise doğal alanda olma ihtiyacı ve sosyalleşmeye güvenli bir biçimde elverişli olmaları sebebiyle bu alanları tercih ettiği görülmektedir. Bu durum büyük kent parklarının kent içerisindeki öneminin ve özellikle kriz durumlarındaki işlevlerinin altını çizmektedir. Normal şartlar altında büyüklüğü, temiz havası, sakinliği, yeşilliği gibi özellikleri sebebiyle tercih edilen bu alanların sağladığı terapötik hizmetlerden pandemi sürecinde bu alanlara erişemeyen katılımcıların yararlanamadığı görülmektedir.

Doğal alanlara duyulan ihtiyacın arttığı belirtilse de rekreatif faaliyetler, özellikle normalleşme öncesinde çalışma ve temel ihtiyaçlar için dışarı çıkma durumunun gerisinde kalmıştır. Süreçte yapılan aktiviteler incelendiğinde ise katılımcıların boş zamanlarını kentsel yeşil alanlarda geçirmeyi tercih ettiği görülmektedir. Yeşil alanlar pandemi sürecinde kapalı mekanlara alternatif sunmaları ve kentlinin sosyalleşme ihtiyacını giderdiği mekanlar olmaları bakımından önem kazanmakta; aynı zamanda spor faaliyetleri ve hareketsizliğin çözümü için de tercih edilmektedir. Pandeminin yarattığı sorunlara çözüm alternatifi olarak öne çıkan bu alanların varlığı ve erişilebilirliğinin ise bu süreçte pandemi deneyimi üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Pandemi sürecinde evde olma hali en çok sıkılma, hareketsizlik, stres ve endişeye sebep olmuş; ek olarak odaklanma sorunları ve zihinsel yorgunluk gibi sonuçlar doğurmuştur. Bu duygu/durumlardan odaklanma sorunları, uyku ve yeme bozukluğu kentsel doku yoğunluğu ile ilişkili olduğu tespit edilmiş; bahçe kullanımı veya spor, bahçecilik gibi etkinliklerin ise bu duygu/durumların azaltılmasına yardımcı olduğu görülmüştür. Dolayısıyla salgının yarattığı olumsuz etkilerin yine kent mekanının özellikleri ve doğal ögeler ile temasa geçebilme şartlarına bağlı olarak katılımcılar üzerinde farklı şekilde etki ettiği söylenebilir.

Katılımcıların pandemi sürecinde daha çok kapalı mekanları veya kalabalık şekilde vakit geçirilen konser, sinema vb. etkinlikleri özlediği görülmektedir. Pandemi sürecinin geçirilmesi için tercih edilen mekanların ise -özlenen etkinliklerin kentsel alanda yoğunlaşmış olmasına rağmen- doğal alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle su ögesinin ağırlığı hem mevsim hem de insan üzerindeki olumlu etkisi bağlamında dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak, kentlinin pandemi sürecinde eko-terapi hizmetinden yararlanabilmesinin, kent dokusunun doğal öğeleri barındırması ve insanların dış mekânda vakit geçirmesine elverişli olmasına bağlı olduğu görülmektedir. Bu süreçte bu alanların ve dolayısıyla eko-terapi hizmetinin erişilebilirliği, kentlinin pandemiye deneyimleme biçimi üzerinde etkili olmuştur. Pandemi deneyimiyle birlikte eko-psikoloji yaklaşımının tariflediği doğadan kopmanın ve yoğun kentsel alanda yaşamının yarattığı sorunlar derinleşmiş, doğal ve yeşil alanların önemi ise herkesçe anlaşılır hale gelmiştir. Bu alanların yalnızca kentsel ve ekolojik faydalarıyla değil, insan üzerindeki olumlu etkileri bağlamında da değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Bu gereklilik gelecek planlama çalışmalarına yön vermesi bakımından önemlidir.

Kaynaklar

- Abdelaal, M. S., Soebarto, V. (2019). Biophilia and Salutogenesis as restorative design approaches in healthcare architecture. *Architectural Science Review*, 62(3), 195-205. <https://doi.org/10.1080/00038628.2019.1604313>
- Bagot, K. L., Allen, F. C. L., Toukhsati, S. (2015). Perceived restorativeness of children's school playground environments: Nature, playground features and play period experiences. *Journal of Environmental Psychology*, 41, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.11.005>
- Barnes, M. R., Donahue, M. L., Keeler, B. L., Shorb, C. M., Mohtadi, T. Z., Shelby, L. J. (2019). Characterizing Nature and Participant Experience in Studies of Nature Exposure for Positive Mental Health: An Integrative Review. *Frontiers in Psychology*, 9, 2617. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02617>
- Bornioli, A., Parkhurst, G., Morgan, P. L. (2018). The psychological wellbeing benefits of place engagement during walking in urban environments: A qualitative photo-elicitation study. *Health & Place*, 53, 228-236. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2018.08.018>
- Brazier, C. (2018). *Ecotherapy in practice: A Buddhist model*. Routledge, Taylor & Francis Group.
- Burls, A. (2007). People and green spaces: Promoting public health and mental wellbeing through ecotherapy. *Journal of Public Mental Health*, 6(3), 24-39. <https://doi.org/10.1108/17465729200700018>
- Clatworthy, J., Hinds, J., M. Camic, P. (2013). Gardening as a mental health intervention: A review. *Mental Health Review Journal*, 18(4), 214-225. <https://doi.org/10.1108/MHRJ-02-2013-0007>
- Davis, K. M., Atkins, S. S. (2009). Ecotherapy: Tribalism in the Mountains and Forest. *Journal of Creativity in Mental Health*, 4(3), 272-282. <https://doi.org/10.1080/15401380903192747>
- Gill, C., Packer, J., Ballantyne, R. (2019). Spiritual retreats as a restorative destination: Design factors facilitating restorative outcomes. *Annals of Tourism Research*, 79, 102761. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2019.102761>
- Grassini, S., Revonsuo, A., Castellotti, S., Petrizzo, I., Benedetti, V., Koivisto, M. (2019). Processing of natural scenery is associated with lower attentional and cognitive load compared with urban ones. *Journal of Environmental Psychology*, 62, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2019.01.007>

Greenleaf, A. T., Bryant, R. M., Pollock, J. B. (2014). Nature-Based Counseling: Integrating the Healing Benefits of Nature Into Practice. *International Journal for the Advancement of Counseling*, 36(2), 162-174. <https://doi.org/10.1007/s10447-013-9198-4>

Guan, W., Ni, Z., Hu, Y., Liang, W., Ou, C., He, J., Liu, L., Shan, H., Lei, C., Hui, D. S. C., Du, B., Li, L., Zeng, G., Yuen, K.-Y., Chen, R., Tang, C., Wang, T., Chen, P., Xiang, J., Zhong, N. (2020). Clinical Characteristics of Coronavirus Disease 2019 in China. *New England Journal of Medicine*, 382(18), 1708-1720. <https://doi.org/10.1056/NEJMoa2002032>

Hartig, T., Evans, G. W., Jamner, L. D., Davis, D. S., Gärling, T. (2003). Tracking restoration in natural and urban field settings. *Journal of Environmental Psychology*, 23(2), 109-123. [https://doi.org/10.1016/S0272-4944\(02\)00109-3](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(02)00109-3)

Hayat Eve Siğar Korona Risk Haritası. (2020). [Map].

Ibes, D., Hiram, I., Schuyler, C. (2018). Greenspace Ecotherapy Interventions: The Stress-Reduction Potential of Green Micro-Breaks Integrating Nature Connection and Mind-Body Skills. *Ecopsychology*, 10(3), 137-150. <https://doi.org/10.1089/eco.2018.0024>

Jordan, M., Marshall, H. (2010). Taking counselling and psychotherapy outside: Destruction or enrichment of the therapeutic frame? *European Journal of Psychotherapy & Counselling*, 12(4), 345-359. <https://doi.org/10.1080/13642537.2010.530105>

Kabisch, N., & Haase, D. (2014). Green justice or just green? Provision of urban green spaces in Berlin, Germany. *Landscape and Urban Planning*, 122, 129-139. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2013.11.016>

Kamitsis, I., Simmonds, J. G. (2017). Using Resources of Nature in the Counselling Room: Qualitative Research into Ecotherapy Practice. *International Journal for the Advancement of Counseling*, 39(3), 229-248. <https://doi.org/10.1007/s10447-017-9294-y>

Pálsdóttir, A. M., Wissler, S. K., Nilsson, K., Petersson, I. F., Grahn, P. (2015). Nature-Based Rehabilitation in Peri-Urban Areas for People with Stress-Related Illnesses - A Controlled Prospective Study. *Acta Horticulturae*, 1093, 31-35. <https://doi.org/10.17660/ActaHortic.2015.1093.2>

Pasanen, T., Johnson, K., Lee, K., & Korpela, K. (2018). Can Nature Walks With Psychological Tasks Improve Mood, Self-Reported Restoration, and Sustained Attention? Results From Two Experimental Field Studies. *Frontiers in Psychology*, 9, 2057. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02057>

Pedersen, E., Weisner, S. E. B., Johansson, M. (2019). Wetland areas' direct contributions to residents' well-being entitle them to high cultural ecosystem values. *Science of The Total Environment*, 646, 1315-1326. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2018.07.236>

Pedretti-Burls, A. (2007). Ecotherapy: A therapeutic and educative model. *Journal of Mediterranean Ecology*, 8, 19-25.

Phelps, C., Butler, C., Cousins, A., Hughes, C. (2015). Sowing the seeds or failing to blossom? A feasibility study of a simple ecotherapy-based intervention in women affected by breast cancer. *Ecancermedicalscience*, 9. <https://doi.org/10.3332/ecancer.2015.602>

Reese, R. F., & Lewis, T. F. (2019). Greening Counseling: Examining Multivariate Relationships Between Ecowellness and Holistic Wellness. *The Journal of Humanistic Counseling*, 58(1), 53-67. <https://doi.org/10.1002/johc.12089>

- Rozsak, T. (1992). *Voice of the Earth: An Exploration of Ecopsychology*. Simon & Schuster.
- Sackett, C. (2010). Ecotherapy: A Counter to Society's Unhealthy Trend? *Journal of Creativity in Mental Health*, 5(2), 134-141. <https://doi.org/10.1080/15401383.2010.485082>
- San Juan, C., Subiza-Pérez, M., Vozmediano, L. (2017). Restoration and the City: The Role of Public Urban Squares. *Frontiers in Psychology*, 8, 2093. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.02093>
- Schebella, M. F., Weber, D., Lindsey, K., Daniels, C. B. (2017). For the Love of Nature: Exploring the Importance of Species Diversity and Micro-Variables Associated with Favorite Outdoor Places. *Frontiers in Psychology*, 8, 2094. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.02094>
- Stevens, P. (2010). Embedment in the environment: A new paradigm for well-being? *Perspectives in Public Health*, 130(6), 265-269. <https://doi.org/10.1177/1757913910384047>
- Stoltz, J., Schaffer, C. (2018). Salutogenic Affordances and Sustainability: Multiple Benefits With Edible Forest Gardens in Urban Green Spaces. *Frontiers in Psychology*, 9, 2344. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02344>
- Summers, J. K., Vivian, D. N. (2018). Ecotherapy – A Forgotten Ecosystem Service: A Review. *Frontiers in Psychology*, 9, 1389. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01389>
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2020). 17-19 Nisan Tarihleri Arasında 30 Büyükşehir ve Zonguldak İl Sınırları İçerisinde Sokağa Çıkma Yasağı. <https://www.icisleri.gov.tr/17-19-nisan-tarihleri-arasinda-30-buyuksehir-ve-zonguldak-il-sinirlari-icerisinde-sokaga-cikma-yasagi>
- Venter, Z. S., Barton, D. N., Gundersen, V., Figari, H., Nowell, M. (2020). Urban nature in a time of crisis: Recreational use of green space increases during the COVID-19 outbreak in Oslo, Norway. *Environmental Research Letters*, 15(10), 104075. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/abb396>
- Wheeling, S. D. (1993). Making sense. *The West Virginia medical journal*, 89(3), 113.
- Wilson, N., Fleming, S., Jones, R., Lafferty, K., Cathrine, K., Seaman, P., Knifton, L. (2010). Green shoots of recovery: The impact of a mental health ecotherapy programme. *Mental Health Review Journal*, 15(2), 4-14. <https://doi.org/10.5042/mhrj.2010.0366>
- Wilson, N., Ross, M., Lafferty, K., Jones, R. (2009). A review of ecotherapy as an adjunct form of treatment for those who use mental health services. *Journal of Public Mental Health*, 7(3), 23-35. <https://doi.org/10.1108/17465729200800020>
- Wolsko, C., Hoyt, K. (2012). Employing the Restorative Capacity of Nature: Pathways to Practicing Ecotherapy Among Mental Health Professionals. *Ecopsychology*, 4(1), 10-24. <https://doi.org/10.1089/eco.2012.0002>
- Wu, J., He, Q., Chen, Y., Lin, J., & Wang, S. (2020). Dismantling the fence for social justice? Evidence based on the inequity of urban green space accessibility in the central urban area of Beijing. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 47(4), 626-644. <https://doi.org/10.1177/2399808318793139>
- Xie, J., Luo, S., Furuya, K., Sun, D. (2020). Urban Parks as Green Buffers During the COVID-19 Pandemic. *Sustainability*, 12(17), 6751. <https://doi.org/10.3390/su12176751>

oturum - 6

KENTSEL RİSKLER VE KIRILGANLIKLAR

OTURUM BAŞKANI

Doç Dr. Meltem Balaban

***Türkiye’de İllerin Ekonomik Kırılğanlıkları**

Dr. Öğr. Üyesi Ali Cenap Yoloğlu, Dr. Öğr. Üyesi Fikret Zorlu

***Kentsel Risklerin COVID-19 Bulaşına Etkisi: 81 İl Üzerine Bir Araştırma**

Doç. Dr. Seda Kundak, Mehmet Kerem Görkem

İstanbul Kentinde Covid-19 Riski İle Mekansal Olarak Değişkenlik Gösteren Parametrelerin İlişkisi

Dr. Öğr. Üyesi Tayfun Salihoğlu, Emre Öztürk, Nesrin Özdemir

6. Oturum’un kaydının 1. bölümüne [buradan](#), 2. bölümüne [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

**Bu bildiri yazarın isteği üzerine yayınlanmamıştır.*

İstanbul Kentinde Covid-19 Riski ile Mekânsal Olarak Değişkenlik Gösteren Parametrelerin İlişkisi

Dr. Öğr. Üyesi Tayfun Salihoğlu

Gebze Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Emre Öztürk

Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Nesrin Özdemir

Gebze Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

İnsan ve mekanın etkileşimi ile ortaya çıkan sonuçlar, mekanla ilgilenen bir çok disiplin gibi şehirciliğin de araştırma konularından biri olmuştur. Günümüzde yaşanan ve hepimizin gündeminde olan Covid-19 salgınının, temas ile yayılması nedeniyle birçok disiplin “Korona virüsün yayılmasında etkili olan parametreler nelerdir?” sorusuna teorik veya analitik olarak cevap vermeye çalışmaktadır. Bu çalışmada İstanbul kenti özelinde çeşitli mekânsal parametreler ve risk durumu karşılaştırmalı olarak değerlendirmiş ve salgın ve yapılı çevre ilişkisi üzerinde durulmuştur.

İlk bölümde halk sağlığı ve kent planlama ilişkisi tarihsel olarak irdelenmiş, ikinci bölümde, salgın hastalıkların mekansal takibi üzerinde durulmuş, üçüncü bölümde Covid-19 ve kentsel mekana dair yapılan güncel çalışmalar aktarılmıştır. Dördüncü bölümde, İstanbul kentinin yapılı çevre özellikleri ile koronavirüs risklerinin yüksek olduğu bölgeler arasındaki ilişki sorgulanmıştır. Tartışma yerine geçecek şekilde kurgulanan son kısımda ise; İstanbul ve diğer kentlerin salgınlar karşısında gelecekte baş etmek zorunda oldukları zorluklar ve planlama alanında geliştirilebilecek refleksler aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, İstanbul, Mekansal karakter, Salgın hastalıkların yayılımı

The Relationship between Covid-19 Risk and Spatial Parameters in the Istanbul

Abstract

The results of the interaction between human and urban space have been one of the research topics of urbanism. Because of the spread of the Covid-19 epidemic, which is experienced today and is the focus of all of us, many disciplines are seeking an answer to the following question theoretically or analytically: "What are the parameters that are effective in the coronavirus's spread?" In this study, various spatial parameters, and risk situation specific to the city of Istanbul has been tested comparatively and the relationship between the epidemic and the built environment has been emphasized.

In the first chapter, the relationship between public health and urban planning has been examined historically. The second chapter emphasized the importance of spatial tracking of epidemic diseases. Current studies on Covid-19 and urban space has been presented in the third chapter. In the fourth chapter, the relationship between the built environmental features of the Istanbul and the regions with high coronavirus risks has been investigated by mapping techniques in an observational manner. Finally, the challenges that Istanbul and other cities have to cope with in the future for the epidemics and the reflexes that can be developed by the urban planning have been discussed.

Keywords: Covid-19, Istanbul, Spatial character, Spread of diseases

1. Kent Planlama ve Kamu Sağlığı

Endüstri devrimi öncesinde ve endüstri devriminin ilk yıllarıyla birlikte kötü barınma ve hijyen koşulları nedeniyle şehirlerde çeşitli salgın hastalıklar yaşanmıştır. 14. yüzyılda yaşanan veba, 18. ve 19. yüzyıllarda kolera, tifo ve tifüs gibi salgınlara karşı kentler mücadele içinde olmuşlardır. Bu mücadelede en önemli etkenlerden biri planlama ve kentsel tasarım olmuştur (Özden ve Özmat 2014; Duhl ve Sanchez, 1993). Bu dönemde kent planlama halk sağlığına oldukça önem veren bir yaklaşım sergilemiştir. Halk sağlığını ön planda tutan çeşitli kent modelleri ve kuramlar arasında Ebenezer Howard'ın kent ve kır yaşamının iyi yönlerini entegre ettiği “bahçe kent”, Patrick Geddes'in bu fikri bölgesel ölçeğe taşıyarak geliştirmesi ve Le Corbusier'in Atina Anlaşması adlı kitabında güneş, temiz hava ve hijyeni odağa aldığı ifadeler örnek verilebilir (URL2; Hall, 1996; Corbusier, 1933).

II. Dünya Savaşı'nın ardından kentlerde hızlı bir büyüme görülmüştür. Kent yönetimleri artan nüfusun altyapı ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olmadığından Asya, Afrika ve Latin Amerika'da büyük bir etki gösteren yedinci kolera salgını ortaya çıkmıştır (URL1). Ancak halk sağlığı ve kent planlama bu dönemde ve takip eden 30 yıllık sürede yeterince ortak paydada hareket edememiştir (Corburn, 2007; Krieger, 2011; Susser ve Stein, 2009). Bu dönemde halk sağlığı için kamu kurumları yeterince sorumluluk almamıştır ve sağlık alanındaki kötüleşmenin çevresel boyuttaki etkilerinden ziyade aşı gibi bireysel çözümler ile çözüleceği görüşü yaygınlaşmıştır (Fitzpatrick ve La Gory, 2000).

Sağlık ve şehir planlama arasında zayıflayan bu bağ 1990'lardan sonra tekrar canlanmaya başlamıştır. Daha önce olduğu gibi tasarımcılar kentte meydana gelen olumsuzluklara tasarım ile çözüm aramışlardır. DPZ'in Yeni Şehircilik Şartı ve Kongresi (Congress for New Urbanism)'ndeki Ahwahnee İlkeleri, kentsel problemlere tasarım kanalıyla önemli açılımlar sağlamıştır (Calthorpe vd., 1991). Arazi kullanımda çeşitlilik ve yürümeye elverişli sokak tasarımlarının zihinsel ve fiziksel faydalarını da ön plana çıkaran bu yaklaşım Yeni Şehircilik Akımı olarak yaygınlaşmıştır (Duany vd., 2000).

1980'ler, insanın aşırı tüketiminin karşısında duran çeşitli oluşumların başladığı dönemdir. Bunlardan ilki BM Çevre ve Kalkınma Konferansı, Rio Deklarasyonu olmuştur. Aynı yıl kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı (1992) insanların bir parçası olduğu sosyal ve fiziksel çevrenin, sağlığın belirleyicisi olduğu görüşünü dile getirmektedir. Kentlerin yaşadığı problemlere karşı kent modelleri önerilmiştir (URL1).

Aynı yıllarda Dünya Sağlık Örgütü de halk sağlığı ve kent planlama arasındaki yadsınamaz ilişkinin önemine dikkat çekmiştir. Bu çerçevede çeşitli konferanslarda dile getirilen sağlık tanımları bir harekete dönüştürerek herkes için sağlık söylemiyle Sağlıklı Kentler Projesi başlamıştır (World Health Organization, 1994; WHO, 1997).

2. Hastalık Haritalama ve Mekânsal Epidemiyoloji

Kentlerde kamu sağlığının iyileştirilmesine yönelik tarihsel süreçte ortaya çıkan modeller, kararlar, girişimler, ilkeler gibi birçok gelişmenin temelinde kamu sağlığının izlenmesine yönelik bilimsel ve teknolojik gelişmelerin bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kent içerisinde ve kentten kente salgının yayılmasının mekan ile açıklanabileceği 19. yy. başlarında keşfedilmiş ve ilerleyen süreçte halk sağlığını tehdit eden bulaşıcı hastalıklara karşı çözüm arayışlarında mekânsal analizlere başvurulmuştur (Özden ve Özmat 2014).

Kentler mekânsal özellikleri bakımından homojen bir yapıya sahip değildir. Bu nedenle ki salgınlar kentsel alanın her noktasında aynı hız ve süreklilikte yayılmazlar. Salgınların kent içerisinde ve kentler arasında yayılmasını incelemek amacıyla “salgın haritalama (disease mapping)” teknikleri kullanılmaktadır. Günümüzde kullanılan coğrafi bilgi sistemleri ve mekânsal istatistik metotları yardımıyla gelişmiş düzeyde analizler ile meydana gelen yayılma desenleri ilk defa 1694'te Filippo Arrieta'nın İtalya/Bari kentindeki veba vakalarını bölgelediği ve karantina bölgelerini işaretlediği haritası ile başlamıştır (Boulos ve Geraghty (2020). Bilinen ilk hastalık nokta haritasını (spot map) ise 1789 yılında New York'ta sarıhumma vakalarını tespit etmek amacıyla yapılmıştır (Lyseen vd. 2014). Endüstri devriminin ilk yıllarında büyüyen kentlerde altyapı yetersizliği nedeniyle meydana gelen kolera 1854 yılında Dr. John Snow tarafından haritalanmıştır. Londra/Soho'daki vakalardan bilgi toplayan Dr. Snow bu verileri haritalandırmış ve sorunun su kaynağından kaynaklandığını tespit etmiştir (Boulos ve Geraghty, 2020). Salgın haritalama, salgınların mevcut durumunun tespiti amacıyla uzun yıllar kullanılmıştır. İlerleyen yıllarda teknolojik gelişmelerin de etkisiyle mekansal analizler, artık salgınların kent mekanı ile ilişkisini irdeleyen çıkarımsal yaklaşımlara doğru evrilmeye başlamıştır (Lyseen vd. 2014). Mekansal epidemiyoloji adıyla yükselen bu alanda mekânsal olarak değişkenlik gösteren çok sayıda konunun salgınlar ile ilişkisi araştırılmaktadır.

Aşağıda yakın geçmişte bu alanda yapılmış olan çalışmalara ilişkin özet sonuçlar sunulmaktadır.

Mollalo vd. (2020) Covid-19'un ABD'de yayılmasındaki mekansal farklılaşmaya dayalı olarak yürüttüğü çalışmada salgının çeşitli değişkenler ile ilişkisini ilçe düzeyinde araştırmıştır. Çevresel, topografik, sosyo-ekonomik, davranışsal ve demografik özelliklere ilişkin 35 açıklayıcı değişken ile Covid-19 ilişkisinin incelendiği çalışmada bu değişkenlerin salgının mekânsal olarak yayılmasındaki etkisi hesaplanmıştır. Bağımlı değişken olan vakalar ile belirlenen 35 bağımsız değişken için 5 adet regresyon modeli kurulmuştur. Daha sonra modellerden elde edilen sonuçlar değerlendirilerek 35 adet bağımsız değişken arasından 4 bağımsız değişkenin diğerlerine göre vaka sayıları ile daha fazla ilişki gösterdiği tespit edilmiştir. Bu değişkenler gelir eşitsizliği, hanehalkı geliri, ilçedeki hemşirelerin yüzdesi ve ilçe düzeyinde siyah kadın nüfusun toplam kadın nüfusuna oranıdır.

Çin'deki SARS ve Kuş Gribi örnekleri ile You vd. (2017) gelir artışı, kentleşme ve küreselleşme gibi faktörlerin zoonotik salgınların meydana gelmesi ve yayılmasını tetiklediği varsayımı ile bir araştırma yapmıştır. Çin'de yaşanan kentleşme ve buna bağlı olarak arazi kullanımının değişmesi, gelir artışı ile artan et tüketimi gibi etkenler yaşam alanları ve hayvancılık tesislerinin daha fazla temas etmesine neden olmuştur. Bu temas hastalıkların oluşması ve yayılmasını kolaylaştırmıştır. Hong Kong'da yaşanan SARS salgınında ilk olarak, birbiri ile ticari olarak bağlı olan metropollerde yayılma yaşanmıştır.

Doğu Uganda'da uyku hastalığı salgınının çıkış noktasını tespit etmek amacıyla Fevre vd. (2001) Kulldorff'un, odaklanmış mekânsal tarama istatistiği (focused spatial scan statistic) yönteminden faydalanmıştır. Çalışmanın neticesinde, yakın bölgede yer alan büyükbaş hayvan pazarındaki sığırların önemli bir bölümünün araştırılan endemik uyku hastalığını taşıdığı görülmüş ve böylece salgının kaynağına erişilmiştir.

İsviçre'de ortaya çıkan, büyükbaş hayvanlarda görülen süngerimsi ensefalopati (Bovine Spongiform Encephalopathy, BSE) hastalığının vakalarının coğrafi kümelenmesi (Doherr vd., 2002); Porto Riko, Florida'da 1991-1992 yıllarında yaşanan dang humması salgınında bildirilen vakaların mekânsal kümeleme desenlerinin çıkarılması (Morrison vd. 1998), New York görülen lösemi insidansının tespit edilmesi (Turnbull vd. 1990), İngiltere 1975-85 döneminde yaşayan 0-14 yaş grubu çocuklarda teşhis konulan akut lenfoblastik lösemi vakalarının kümelenmesi (Besag ve Newell, 1991) ile Dang Hummasının mekânsal ve zamansal belirleyicilerini irdelendiği araştırmalar (Vanwambeke vd., 2006) da benzer yöntemsel yaklaşımlara sahip örneklerdir.

Covid-19'a dair şehircilik alanındaki yapılan güncel değerlendirmelerin kayda değer bir bölümü nüfus yoğunluğu ile salgın yayılımı arasındaki güçlü bir ilişki olduğuna dikkat çekmektedir (Salama, 2020, Hu vd. 2013, Reyes vd. 2013, Connolly vd. 2020, So ve Lai, 2007; Zhou, 2020). Daha sınırlı olarak ise yapı yoğunluğu (Ogawa vd. 2018, Hu vd. 2013), yapıların ve teknik altyapının kalitesi (Ogawa vd. 2018; Gao vd. 2016) arazi kullanım yapısı (Gosce ve Johansson, 2018, Ogawa vd. 2018; Pinter-Wollman vd. 2018), bina kat adetleri, daire büyüklükleri ve oda sayıları (Gormley vd. 2017), ulaşım üretim ve çekimleri (Salama, 2020, Boulos ve Geraghty, 2020; Reyes vd. 2013; Gosce ve Johansson, 2018; Pinter-Wollman vd. 2018), hava kalitesi (So ve Lai, 2007, Ma vd. 2020), yapıların yönlenmesi, hakim rüzgar yönü (Pinter-Wollman vd. 2018) gibi parametrelerin ilişkisi irdelenmektedir.

İlgili literatürde de ifade edildiği gibi, hastalıkların kentlerde gösterdiği yayılım bazı bölgelerde yığılma şeklinde görülmektedir. Bu yığılma ve yapıli çevre ilişkisinin birçok bileşenle alakalı olması mümkündür. Bu nedenle hem hastalığın mekanda nasıl yayıldığını anlamak hem de yayılmayı önlemek için yapıli çevre ve yayılma arasındaki ilişkiyi anlamak oldukça önemlidir.

3. İstanbul'da Covid-19 Riski ile Mekânsal Parametrelerin İlişkisi

Sağlık Bakanlığı tarafından “Hayat Eve Sığar” mobil cihaz uygulaması vasıtasıyla yayınlanan risk durumu haritalarında İstanbul kentindeki Covid-19 riskinin dağılımı sokak detayında takip edilebilmektedir. Bu harita incelendiğinde Covid-19 salgınının kent içindeki alt bölgelerde farklı şekillerde yayıldığı görülmektedir.

Risk haritası biraz dikkatli incelendiğinde, kentteki mekânsal bileşenler hakkında bilgi sahibi olan kişiler için, salgının fiziksel mekana ilişkin çeşitli parametreler ile ilişkili olabileceğine dair ipuçlarını yakalamak mümkün olmaktadır. Bu durum, mekanda değişkenlik gösteren parametreler ile Covid-19 risk dağılımı arasında bir ilişki var mı? sorusunu gündeme getirmektedir.

Bu çalışmada, İstanbul genelinde yoğunluk, yapı çevresi ve ulaşım ile ilişkili göstergeler olarak üç ana başlıkta toplanmış on adet parametrenin mekânsal dağılımı ile Covid-19 risk düzeyi karşılaştırılmıştır.

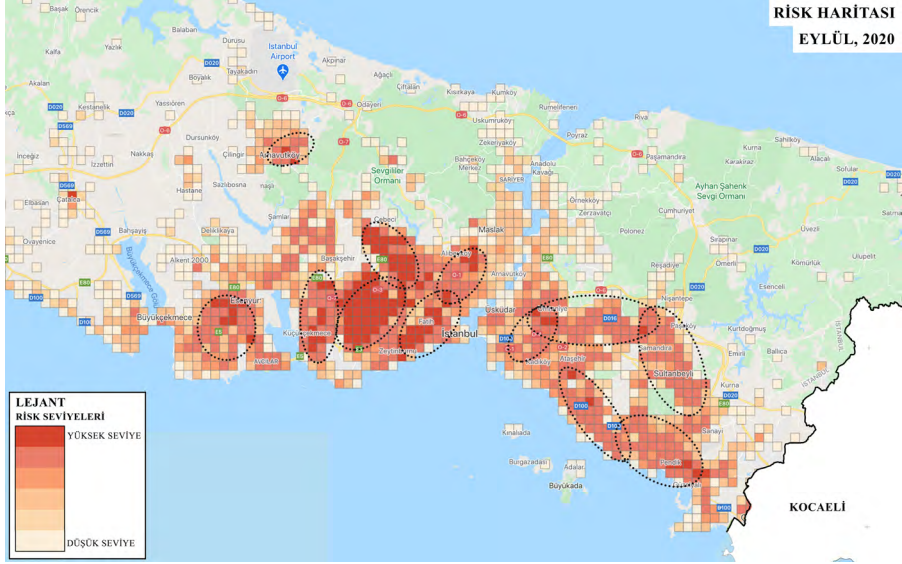
3.1. Yöntem

Çalışma yöntem olarak haritalama ve mekansal karşılaştırma tekniğine başvurmaktadır. İstanbul için yapılmış mekansal karakteri yansıtan çeşitli analizlerin koronavirüs yayılımı ile aynı şekilde dağıldığını görmek bu analizlerdeki parametreler ile virüs yayılımı arasında olumlu ya da olumsuz bir ilişki olup olmadığı sorusunu meydana getirmiştir. Bu ilişkiyi çeşitli istatistik yöntemleriyle değerlendirecek ayrıntıda verinin mevcut olmaması nedeniyle mekansal karakter ve risk düzeyi arasındaki görsel benzeşme ortaya koyulmaya çalışılmıştır İlk aşamada literatürde öne çıkan ve İstanbul için üretilebilen parametrelerin haritalanması ile mekansal karakterin nasıl olduğunun vurgulanmasıdır. Daha sonraki aşama ise Sağlık Bakanlığı tarafından geliştirilen Hayat Eve Sığar (HES) uygulaması vasıtasıyla yayınlanan risk haritaları ile bu mekansal karakterin benzeşip benzeşmediğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda HES uygulaması ile elde edilen vaka yayılımında mekansal anlamda süreklilik gösteren bölgeler işaretlenmiştir (Şekil 1). Daha sonra süreklilik gösteren bu bölgeler nüfus, yapı çevre ve erişilebilirlik başlıkları altında değerlendirilen analizler ile karşılaştırılmıştır. Buradan hareketle her bir parametrenin risk ile olan ilişkisi değerlendirilmiştir.

3.2. İstanbul'da Koronavirüs Risk Dağılımı ile Mekansal olarak Değişkenlik Gösteren Parametrelerin İlişkisi

4 Haziran itibarıyla Türkiye'de 166422 koronavirüs vakası ve 4609 ölüm meydana gelmiştir. 7 Eylül itibarıyla, vaka sayısı 279806'ya ve ölümler 6674'e yükselmiştir. Pandemi boyunca, vakaların ve ölümlerin kabaca%60'ı İstanbul'da gerçekleşmiştir.

Sağlık Bakanlığı, Türkiye'de salgının en riskli bölgelerini haritalandırarak bu "risk haritalarını" mobil cihaz uygulaması "Hayat Eve Sığar" üzerinden paylaşmıştır. Bu haritalardan, salgının düzeyinin kent içindeki farklı mahallelerde büyük farklılık gösterdiği açıkça görülmektedir (Şekil 1).



Şekil 1: İstanbul Covid-19 Risk Dağılımı (Hayat Eve Sığar Uygulaması, 2020)

Haritaya göre; kentte yüksek riskin süreklilik gösterdiği bölgeler; Esenyurt, Bahçelievler, Bağcılar, Esenler, Avcılar, Küçükçekmece, Ümraniye ve Sultanbeyli ilçelerinde yer almaktadır.

İlerleyen kısımda; şehrin sosyo-ekonomik yapısı üç alt grupta (nüfus, yapılı çevre ve erişilebilirlik) haritalanarak incelenmiş ve koronavirüs riskiyle örtüşen benzerlikler belirlenmiştir.

Nüfus

Literatürde yer alan çoğu çalışma için demografik yapı, salgın hastalıkların mekanda farklılaşmasındaki birincil faktördür. Bu değişken nüfus dağılımı, hanehalkı büyüklüğü ve nüfus yoğunluğu çerçevesinden değerlendirilmiştir. Mahalle düzeyinde nüfusun dağılımına bakıldığında Avrupa Yakası'nda yer alan Küçükçekmece, Bağcılar ve Esenyurt ilçeleri kent nüfusunun %15'ini kapsamaktadır. Benzer şekilde risk haritasında da bu alanlardaki yoğunluk göze çarpmaktadır. Anadolu Yakası'nda ise Ümraniye ve Pendik nüfus büyüklüğünün en fazla olduğu ilçeler olmasıyla birlikte riskin de en yoğun hissedildiği ilçeler arasında sayılabilirler. Ortalama hane halkı büyüklüğü bakımında değerlendirildiğinde temasın aile içinde yoğun olması sebebiyle hane halkının büyük

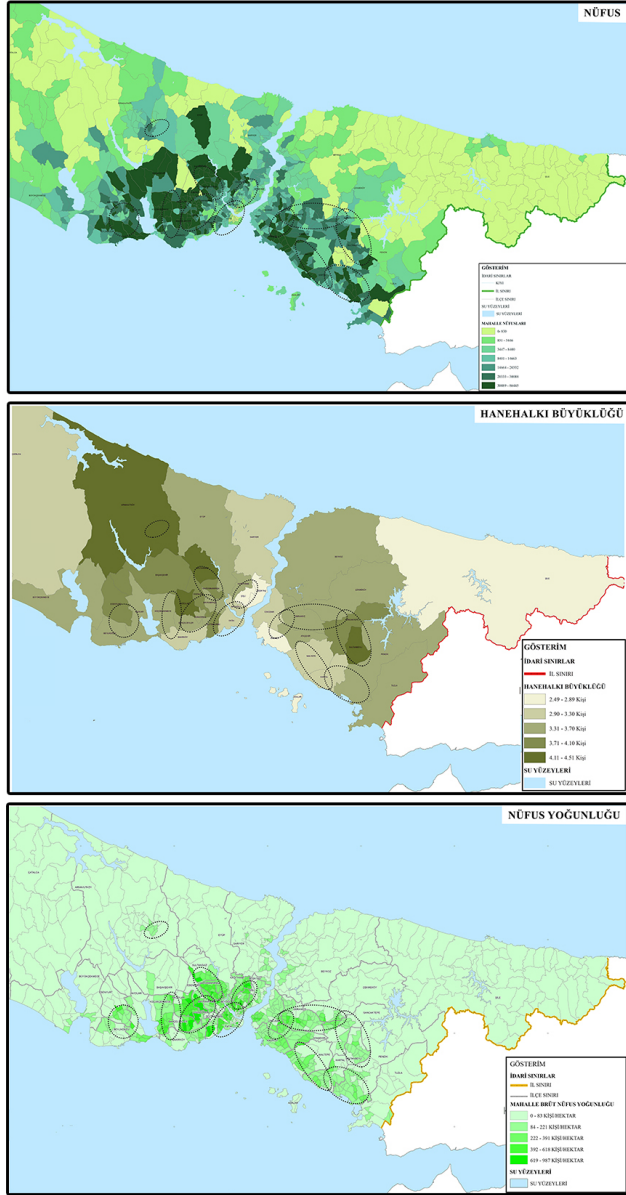
olduğu ilçelerde riskin de yüksek olması beklenmektedir. Beklendiği gibi ailedeki kişi sayısı ile risk düzeyi arasında doğru orantı olduğu tespit edilmiştir. Nüfus yoğunluğu parametresine bakıldığında Gaziosmanpaşa, Güngören, Bahçelievler ve Bağcılar yoğunluk bakımından öne çıkmaktadır (Şekil 2.).

Yapılı Çevre

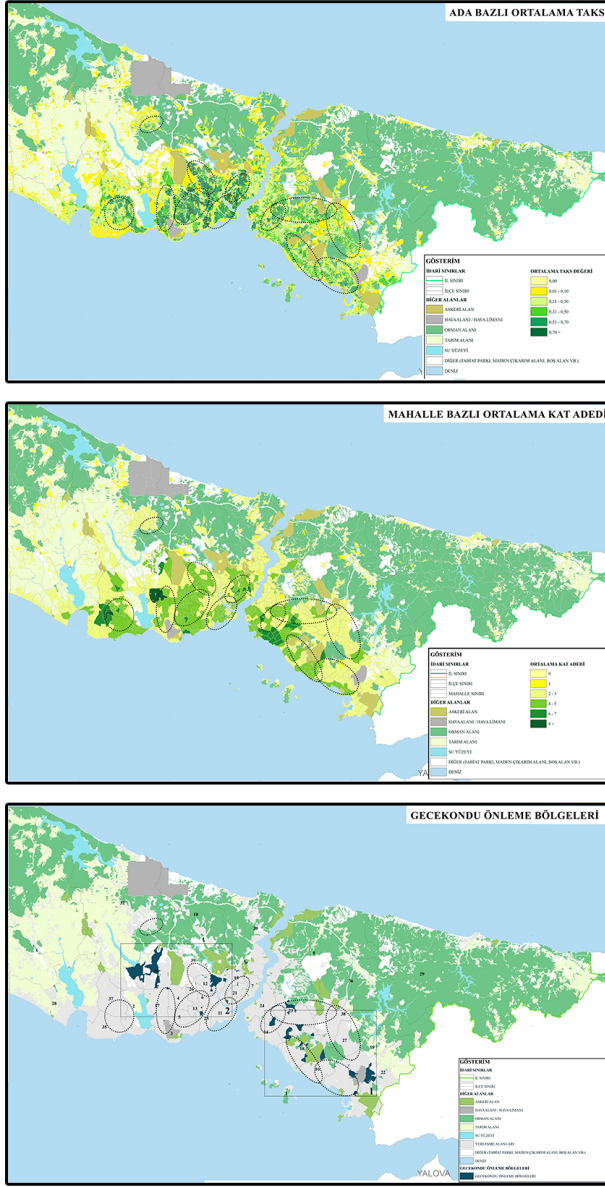
Literatürde öne çıkan bir diğer etken de yapıli çevre ile ilgilidir. Bu faktör de TAKS değerleri, kat adetleri ve gecekondulu önleme bölgeleri analizleri ile irdelenmiştir. Yapı yoğunluğu, taban alanı katsayıları ile ele alındığında Zeytinburnu, Esenler, Bayrampaşa, Kağıthane, Beyoğlu, Gaziosmanpaşa, Bağcılar, Fatih, Şişli, Güngören ve Bahçelievler ilçelerinde yoğunluğun fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte risk durumu da bu ilçelerde diğerlerine göre öne çıkmaktadır. Yapı yüksekliği ile merdiven asansör gibi ortak kullanım alanlarının daha çok kişi tarafından kullanılacak olmasından hareketle kat adedi ve risk durumu ilişkisi incelenmiştir. Ancak bu ilişki İstanbul için net bir şekilde gözlenememektedir (Şekil 3.).

Erişilebilirlik

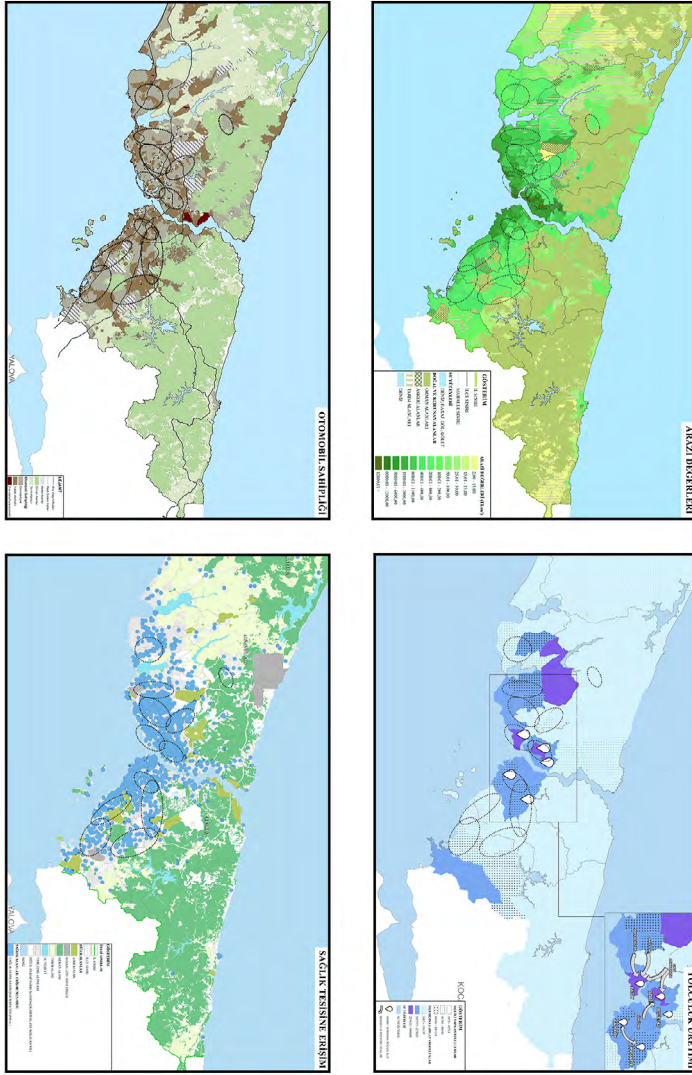
Literatürde yer alan parametreler doğrultusunda hem fiziki erişilebilirlik hem de kentsel fırsatlara olan erişim bağlamında öncelikle arazi değerleri ve risk arasındaki ilişki irdelenmiştir. Bu incelemeye göre kentte arazi değerlerinin yüksek olduğu bölgelere de risk durumunun nispeten daha düşük olduğu görülmektedir. Tıpkı arazi değerleri gibi otomobil sahipliği de varlık durumunu temsil eden bir parametre olarak dikkate alındığında, otomobil sahipliği yüksek olan ilçelerde risk durumunun düşük olduğu görülmektedir. Kamusal ulaşım ile virüsün yayılması arasında çokça söz edilen ilişki nedeniyle yolculuk üretim değerleri bakımından ilçeler incelenmiştir. Bu ilçelerde ilçe içine ve ilçeler arası yolculuk üretimleri beraber değerlendirildiğinde komşu ilçelerin birbirine daha çok yolculuk ettiği ve bu bağlamda riskin yayılmasında komşuluk ilişkilerinin etkili olduğu gözlemlenmiştir. Başka bir deyişle riskin yolculuk ile ilçeler arasında yayıldığı düşünülmektedir. Son olarak sağlık tesislerine erişim ile riskin ilişkisine bakılmıştır. Avcılar, Sultanbeyli ve Pendik ilçelerinde sağlık tesisine erişimin sorun olduğu yerlerde risk düzeyinin de fazla olduğu görülmektedir (Şekil 4.).



Şekil 2: Nüfusa İlişkin Mekansal Dağılım Haritaları (Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nden Elde Edilen Verilerle Yazarlar Tarafından Üretilmiştir.)



Şekil 3: Yapılı Çevreye İlişkin Mekansal Dağılım Haritaları (Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nden Elde Edilen Verilerle Yazarlar Tarafından Üretilmiştir.)



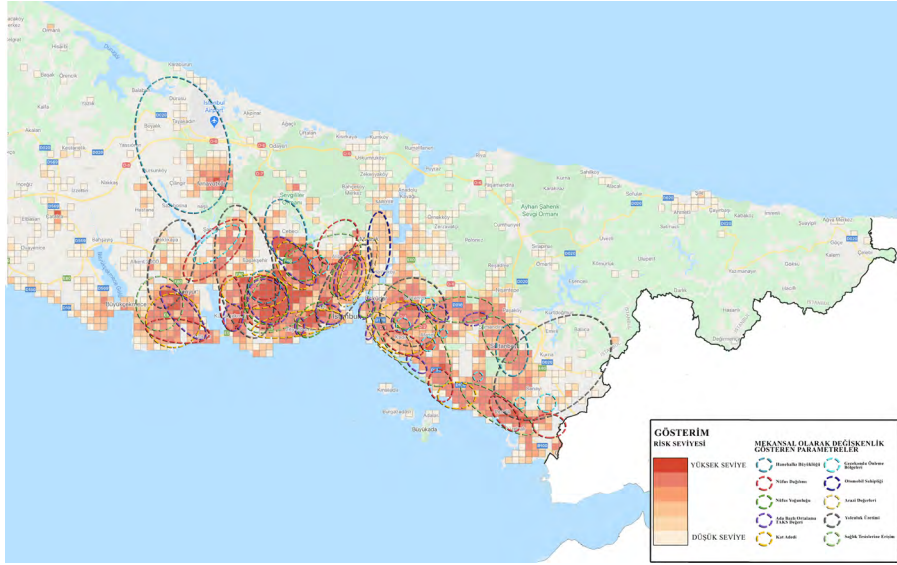
Şekil 4: Erişilebilirlik Parametrelerinin Mekansal Dağılım Haritaları (Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nden Elde Edilen Verilerle Yazarlar Tarafından Üretilmiştir.)

Tablo 1: Eylül 2020 Risk Durumu ile Mekansal Parametrelerin İlişkinin İlçeler Bazında Değerlendirilmesi

İlçeler (Eylül, 2020 Risk Haritasına Göre Değerlendirilmiştir)	Nüfus	Hanehalkı Büyüklüğü	Nüfus Yoğunluğu	TAKS	Arazi Değerleri	Otomobil Sahipliği	Yolculuk Üretimi	Sağlık Tesisine Erişim
ADALAR						✓		
ARNAVUTKÖY								✓
ATAŞEHİR								
AVCILAR								
BAĞCILAR	✓		✓	✓			✓	
BAHÇELİEVLER			✓	✓			✓	
BAKIRKÖY								
BAŞAKŞEHİR								
BAYRAMPAŞA				✓		✓		
BEŞİKTAŞ								
BEYKOZ								
BEYLİKDÜZÜ								
BEYOĞLU				✓	✓			
BÜYÜKÇEKMECE						✓		
ÇATALCA								
ÇEKMEKÖY								
ESENLER				✓		✓		
ESENYURT	✓					✓	✓	
EYÜPSULTAN						✓		
FATİH				✓	✓	✓		
GAZİOSMANPAŞA			✓	✓		✓		
GÜNGÖREN			✓	✓		✓		
KADIKÖY					✓		✓	
KAĞITHANE				✓		✓		
KARTAL						✓		
KÜÇÜKÇEKMECE	✓						✓	
MALTEPE								
PENDİK	✓						✓	
SANCAKTEPE								
SARIYER								
SİLİVRİ		✓						
SULTANBEYLİ						✓		
SULTANGAZİ								
ŞİLE								
ŞİŞLİ				✓				
TUZLA								
ÜMRANİYE	✓						✓	
ÜSKÜDAR							✓	
ZEYTİNBURNU				✓		✓		

Literatürde yer alan çalışmalarda öne çıkan parametrelerin İstanbul özelinde nüfus, yapılcı çevre ve erişilebilirlik ekseninde değerlendirilmesi sonucunda bazı parametrelerin mekansal karakter analizleriyle büyük oranda benzerlik gösterdiği görülmüştür (Tablo 1).

Şekil 5: Mekansal Karakterin Yoğunlaştığı Bölgeler ile Risklerin Çakıştırılması



Kat adedi ve gecekondü önleme bölgeleri parametreleri ile risk haritası arasında kayda değer bir benzerlik görülmemiştir. Öte yandan nüfus, nüfus yoğunluğu, taban alanı kat sayısı, otomobil sahipliği ve seyahat parametrelerinin gösterdikleri mekansal karakter ve risk haritası arasında önemli derecede benzerlikler tespit edilmiştir (Şekil 5.). İlçeler özelinde ise, bazı ilçeler herhangi bir parametre ile benzerlik göstermezken (Ataşehir, Avcılar, Bakırköy, Başakşehir, Beşiktaş, Beykoz, Beylikdüzü, Çatalca, Çekmeköy, Maltepe, Sancaktepe, Sarıyer, Silivri, Şile, Tuzla) bazı ilçeler de ikiden fazla parametre ile pozitif bir benzerlik içindedir (Bağcılar, Bahçelievler, Esenyurt, Fatih, Güngören). Bu sonuçlar şöyle yorumlanabilir. Nüfus yoğunluğu, yapı yoğunluğu, otomobil sahipliği, seyahat üretimi gibi parametrelerin etkisini gözlemllemek mevcut verilerle mümkün olabilir. Ancak kat adedi ve gecekondü önleme bölgeleri gibi anlamlı benzerlikler görülmeyen parametreler için daha detaylı veriler ile analizlerin yeniden planlanması gerekmektedir. İlçeler bazında ise kent yaşamında avantajlı sayılabilecek ulaşım imkanlarına yakınlık salgın anında dezavantaja dönebilmektedir. Otomobil sahipliği ve arsa değerleri açısından maddi erişimin düşük olduğu alanların salgına karşı da dirençsiz bir yapı sergilediği görülmektedir.

4. Tartışma: Salgınlar Bağlamında Gelecekte Şehirciliği Neler Bekliyor?

Salgının temas ile yayılması nedeniyle kentsel planlama, bu alandaki birçok tartışmanın içerisinde anılması gereken konulardan biridir. Zoonotik hastalıkların önlenmesi ve yönetimi şehirlerin yapısıyla doğrudan bağlantılıdır (Morse vd, 2012). Sınırlı ve değerli bir kaynak olan mekan kullanımında küçük sayılabilecek bir değişiklik bile insanların günlük yaşamlarında önemli ve bazen yıkıcı etkilere neden olmaktadır (Destoumieux-

Garzón, 2018). Covid-19 salgını sırasında, büyük şehirlerdeki yoğunluk, hareketlilik, yapı ve çevre kalitesi sorunlarının salgının yayılmasında etkili faktörler olduğu giderek daha belirgin hale gelmektedir.

Bu çalışma, İstanbul'un kentsel mekânının fiziksel ve sosyal koşullarındaki farklılıkların pandemiye maruz kalma konusunda da eşitsizlikleri beraberinde getirdiğini göstermektedir.

Bu sonuçlar, salgından en çok etkilenen grupların, toplu taşımayı aktif olarak kullanan, yoğun nüfuslu ve konutlu mahallelerde görece vasıfsız konutlarda yaşayan yoksul ve kalabalık ailelerin olduğunu göstermektedir. Ancak gözlemsel karşılaştırmalarla üretilen bu argümanın daha yüksek çözünürlüklü veriler ve gelişmiş mekansal analizler ile test edilmesi gerektiği açıktır. Türkiye Sağlık Bakanlığı'nın mekansal epidemiyolojik verilere erişime ilişkin şeffaflık hamleleri içerisinde bulunması, önemli ilerlemeler vaat eden araştırmaları mümkün kılacaktır. Bu ilerlemeler, şehir planlama alanındaki olası değişiklikleri yönlendirmek için güçlü temeller sağlamaya yardımcı olacaktır.

İstanbul, yoğun nüfusu, riskli ve sağlıksız yapı stoku, istikrarsız sosyo-ekonomik yapısı, yetersiz teknik ve sosyal altyapısı ve erişilebilirlik sorunları ile bu pandeminin tetiklediği afetler, iklim krizleri ve daha birçok riskle karşı karşıyadır. Yıllar içerisinde biriken bu sorunların merkezindeki bu mega kentin önceliği, bu risklere karşı sürdürülebilir ve bütüncül bir planlama yaklaşımı ile önlemler almak olmalıdır.

Salgının ortaya çıktığı ilk dönemde ülkeler kısa süreli önlemler alarak vaka sayılarındaki artışı yavaşlatmış fakat kontrol altına alma konusunda başarılı olamamışlardır. Bir sonraki evrede insanlar bireysel önlemler alma bakımından ilk dönemlerde olduğu kadar motive olmayı başaramamış ve bu durum vakaların tekrar artışına neden olmuştur. Kentsel yaşamın sürekliliğinin, toplumun dayanıklılığının ve ekonomik koşulların bir sonucu olarak, insanlar genellikle "yeni normal" olarak bilinen dalgalı bir süreçle uyum sağlamışlardır. Vaka sayısı yeniden artmaya başlamış olsa da, hükümetler bu dönemde pandeminin ilk aylarında olduğu gibi ciddi önlemler almamışlardır.

Hastalıklar kentsel alanlarda ortaya çıkar, gelişir ve öldürür. İnsanlar aynı alanlarda hastalıkları önler ve iyileşirler. Bulaşıcı hastalık tehdidi, toplumun ve kentsel alanların dayanıklılığının sınırlarını açıkça göstermektedir. Pandemi şehir planlama alanı için, şehirde meydana gelebilecek zorlukların dikkate alınmasını ve yönetilmesini gerektirmiştir (Swyngedouw ve Ernstson, 2018).

Salgının yayılmasını önlemeye yönelik aşırı müdahaleler, yoksulluk, işsizlik, ekonomik gerileme gibi sorunlara yol açabileceği gibi, pandemi karşısında mevcut durumu korumak için bireylerin ve toplulukların yaratıcı çözümler üretmesine de yardımcı olabilir.

Yoğunluk, kentsel hizmetlere erişim, toplu taşıma, kamusal alan, konut sorunları, hizmet sektörünün kırılganlığı, mahalle ölçeğinde mikro hareketlilik, yürünebilirlik ve açık yeşil alanlar gibi kentsel sorunlar ve bunlarla ilgili kentsel politikaların yeniden incelenmesi ihtiyacı, kentsel planlamanın zorlukları hakkındaki çeşitli tartışmalarda ve öngörülerde vurgulanmaktadır (Salama, 2020; URL3; Honey-Roses vd., 2020).

Bahsedilen çıkarımların birçoğunun bu çalışmadaki kadar dahi gözlemsellik içermemesi nedeniyle, detaylı verilerle test edilmesi gerektiği açıktır. Bu bağlamda, mekansal epidemiyoloji yöntemlerinin kentsel planlama ve yönetim alanına girdi sağlayabileceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

Besag, J., Newell, J., (1991). The Detection of Clusters in Rare Diseases, *Journal of the Royal Statistical Society, Series A*, 154, 143–155.

Boulos, M.N.K. ve Geraghty, E.M., (2020). Geographical tracking and mapping of coronavirus disease COVID-19/severe acute respiratory syndrome coronavirus 2 (SARS-CoV-2) epidemic and associated events around the world: how 21st century GIS technologies are supporting the global fight against outbreaks and epidemics. *International Journal of Health Geographics*, 19(8).

Calthorpe, P., Corbett, M., Duany, A., Moule, E., Plater-Zyberk, E., ve Polyzoides, S. (1991). *The Ahwahnee Principles*. Sacramento, CA: Local Government Commission.

Connolly, C., Keil, R., ve Ali, S. H. (2020). Extended urbanisation and the spatialities of infectious disease: Demographic change, infrastructure and governance. *Urban Studies*.

Corburn, J. (2007). Reconnecting with our roots: American urban planning and public health in the twenty-first century. *Urban Affairs Review*, 42(5), 688–713.

Corbusier, L. (1973). *The Athens Charter*. (3. Basım), New York: Grossman Publishers.

Destoumieux-Garzón D. Mavingui, P. Boetsch, G. Boissier, J. Darriet, F. Duboz, P. Fritsch, C. Giraudoux, P. Le Roux, F. Morand, S. Paillard, C. Pontier, D. Sueur, C. and Voituren, Y. (2018). The One Health Concept: 10 Years Old and a Long Road Ahead, *Frontiers in Veterinary Science*, 5(14).

Doherr, M.G., Zurbriggen, A., Hett, A.R., Rufenacht, J., Heim, D., (2002). Geographical Clustering of Cases Of Bovine Spongiform Encephalopathy (BSE) Born in Switzerland After The Feed Ban", *The Veterinary Record*, 151 (16), 467–472.

Duany, A., Plater-Zyberk, E., ve Speck, J. (2000). *Suburban nation: The rise of sprawl and the decline of the American dream*. New York: North Point Press.

Duhl, L.J., Sanches, A.K. (1999). *Healthy Cities and the City Planning Process: A Background Document on the Links between Health and Urban Planning*, Copenhagen: World Health Organisation Regional Office for Europe.

Fevre, E.M., Coleman, P.G., Odiit, M., Magona, J.W., Welburn, S.C., Woolhouse, M.E.J. (2001). The Origins of a New *Trypanosoma Brucei* Rhodesiense Sleeping Sickness Outbreak in Eastern Uganda, *The Lancet* 358 (9282), 625–628.

Fitzpatrick, K. M., La Gory, M. (2000). *Unhealthy places: The ecology of risk in the urban landscape*. Hoboken, New York: Taylor and Francis.

Gao, X., J. Wei, B. J. Cowling, ve Y. Li. (2016). Potential impact of a ventilation intervention for influenza in the context of a dense indoor contact network in Hong Kong. *Science of the Total Environment*, 373–381.

Gormley, M., Aspray, T.J., Kelly, D.A., ve Rodrigues-Gil, C. (2017). Pathogen cross-transmission via building sanitary plumbing systems in a full scale pilot test-rig. *PLoS One*, 12(2).

Gosce, L., ve Johansson, L. (2018). Analysing the link between public transport use and airborne transmission: mobility and contagion in the London underground. *Environ Health*, 17(1).

Hall, P. (1996). *Cities of tomorrow: An intellectual history of urban planning and design in the twentieth century*. Oxford: Blackwell.

Honey-Roses, J., Anguelovski, I., Bohigas, J., Chireh, V.K.M., Daher, C., Konijnendijk, C., Litt, J., Mawani, V., McCall, M., Orellana, A., Oscilowicz, E., Sánchez, U., Senbel, M., Tan, X., Villagomez, E., Zapata, O., Nieuwenhuijsen, M. (2020). The Impact of COVID-19 on Public Space: A Review of the Emerging Questions. *OSF Preprints*.

Hu, H., Nigmatulina, K., Eckhoff, P. (2013). The scaling of contact rates with population density for the infectious disease models. *Mathematical Biosciences*, 244, 125– 134.

Krieger, N. (2011). *Epidemiology and the people's health: Theory and context*. New York: Oxford University Press.

Lyseen, A. K., Nøhr, C., Sørensen, E. M., Gudes, O., Geraghty, E. M., Shaw, N. T., ve Bivona-Tellez, C. (2014). A Review and Framework for Categorizing Current Research and Development in Health Related Geographical Information Systems (GIS) Studies. *Yearbook of Medical Informatics*, 23(1), 110-124.

Ma, Y., Zhao, Y., Liu, J., He, X., Wang, B., Fu, S., Yan, J., Niu, J., Zhou, J., Luo, B. (2020). Effects of temperature variation and humidity on the death of COVID-19 in Wuhan. *Science of The Total Environment*, 724.

Mollalo, A. Vahedi, B. and Rivera, K. M. (2020), GIS-based spatial modeling of COVID-19 incidence rate in the continental United States, *Science of the Total Environment*. 728.

Morrison, A.C., Getis, A., Santiago, M., Rigau-Perez, J. G., Reiter P. (1998). Exploratory Space-Time Analysis of Reported Dengue Cases During an Outbreak in Florida, Puerto Rico, 1991–1992, *The American Society of Tropical Medicine and Hygiene*, 58 (3), 287-298.

Morse, SS. Mazet, JA. Woolhouse, M, Parrish, CR. Carroll, D. Karesh, WB. (2012). Prediction and prevention of the next pandemic zoonosis, *Lancet* 380, 1956-1965.

Ogawa, V.A., Shah, C.M., & Nicholson, A. (2018). *Urbanization and slums. Infectious diseases in the built environment*. Washington, DC: National Academies Press.

Özden, K., ve Özmat, M. (2014). Salgın ve Kent: 1347 Veba Salgınının Avrupa'da Sosyal, Politik ve Ekonomik Sonuçları. *İdeal Kent*, 12, 60-87.

Pinter-Wollman, N.A., Jelić, A., ve Wells, N.M. (2018). The impact of the built environment on health behaviours and disease transmission in social systems. *Philosophical Transactions of the Royal Society B Biological Science*, 373.

Reyes, R., Ahn, R., Thurber, K., & Burke, T.F. (2013). Urbanization and infectious diseases: general principles, historical perspectives, and contemporary challenges. *Challenges in Infectious Diseases*, New York: Springer.

Salama, A. M. (2020). Coronavirus questions that will not go away: interrogating urban and socio-spatial implications of COVID-19 measures. *Emerald Open Research*, 2(14).

So F.F.M., Lai P.C. (2007). Spatial Epidemiology of Asthma in Hong Kong. In: Lai P.C., Mak A.S.H. (eds) *GIS for Health and the Environment, Lecture Notes in Geoinformation and Cartography*, Berlin, Heidelberg: Springer.

Susser, M., & Stein, Z. (2009). *Eras in epidemiology: The evolution of ideas*. New York: Oxford University Press.

Swyngedouw, E., Ernstson, H. (2018). Interrupting the Anthro-po-obScene: Immunobiopolitics and Depoliticizing Ontologies in the Anthropocene". *Theory, Culture & Society*, 35(6), 3–30.

Turnbull, B.W., Iwano, E.J., Burnett, W.S., Howe, H.L., Clark, L.C., (1990). Monitoring for Clusters of Disease: Applications to Leuke Mia Incidence in Upstate New York, *American Journal of Epidemiology*, 132, 136–143.

URL 1: <http://ilhantekelivakfi.org/salginlarvekentlersarmali/>

(Erişim Tarihi: 29 Mayıs 2020)

URL 2: <https://tyap.net/aks>

(Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2020)

URL 3: <https://foreignpolicy.com/2020/05/01/future-of-cities-urban-life-after-coronavirus-pandemic/>

(Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2020)

Vanwambeke, S. O., van Benthem, B. H. B., Khantikul, N., Burghoorn-Maas, C. Panart K., Oskam, L., Lambin, E. F., Somboon, P., (2006). Multi-Level Analyses of Spatial and Temporal Determinants for Dengue Infection, *International Journal of Health Geographics*, 5 (5).

WHO, (1994). "Constitution of the WHO. basic documents, 40th ed. Geneva", WHO.

WHO, (1997). *City planning for health and sustainable development*, Copenhagen, WHO Regional Office for Europe (European Sustainable Development and Health Series, 2).

You H., Wu X. and Guo X. (2020). Distribution of COVID-19 Morbidity Rate in Association with Social and Economic Factors in Wuhan, China: Implications for Urban Development, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(10).

Zhou, C., Su, F., Pei, T., Zhang, A., Du, Y., Luo, B., Cao, Z., Wang, J., Yuan, W., Zhu, Y., Song, C., Chen, J., Xu, J., Li, F., Ma, T., Jiang, L., Yan, F., Yi, J., Hu, Y., Liao, Y., Xiao, H. (2020). COVID-19: Challenges to GIS with Big Data. *Geography and Sustainability*.

tematik sunuş

PROF. DR. RAQUEL ROLNIK

MODERATÖR

Dr. Özlem Çelik

Sunuşun simultane türkçe çeviri kaydına [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

Orjinal dilde (İngilizce) sunuşa [buradan](#) erişebilirsiniz.

oturum - 7

PANDEMİ SÜRECİNDE KAMUSAL ALAN

OTURUM BAŞKANI

Doç Dr. Pelin Pınar Giritlioğlu

“Kriz” Pandemi Sürecinde Esne(ye)meyen Meskenler – Yet(e)meyen Kamusal Alanlar: Kullanıcı Deneyimleri İle Kentsel Arayüzler

Dr. Öğr. Üyesi Melis Oğuz, Öğr. Gör. Aslı Uzunkaya

***Kamusal Alan Tasarımları ve Küresel Salgına Uyumlulukları Üzerine Bir İnceleme: Samsun Örneği**

Öğr. Gör. Dr. Cem Ayık

Kentsel Dirençlilik, Kriz ve Kent Merkezleri: Pandemi Sürecinde Kamusal Alan Kullanımının Değişimi

Arş. Gör. Gizem Derinci, Prof. Dr. Burcu Özüdüru

7. Oturum'un kaydına [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

**Bu bildiri yazarın isteği üzerine yayınlanmamıştır.*

Pandemi Sürecinde Esne(ye)meyen Meskenler – Yet(e)meyen Kamusal Alanlar

Dr. Öğr. Üyesi Melis Oğuz

Beykent Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Endüstriyel Tasarım Bölümü

Öğr. Gör. Aslı Uzunkaya

Beykent Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Özet

Pandemi sürecinde sokağa çıkma yasakları, geçici süre ile kapatılan işletmeler ve evden çalışma esnekliğine sahip olan beyaz yakalı işlerin varlığı ile kentsel yaşam hızı yavaşlamış, meskende geçirilen süre oldukça artmış, buna mukabil kamusal alanların önemi de tekrar hatırlanmıştır. Pandemi ile yüzleşen kentlinin yaşam ve deneyim alanları olarak özel ve kamusal alan ilişkisinin travmaya ne kadar hazır olduğuna dair temel bir soruna odaklanan bu çalışma, barınma mekânının kamusal alan ile birleştiği, farklı eylemlerin kesiştiği karşılaşma noktalarını arayüz olarak tarif etmektedir. Araştırmacılar, kullanıcının uyumlanabilir ve mekânın uyarlanabilir olduğu meskenin biçimsel ve işlevsel tasarlanma kriterlerini bütünlüyci ve tamamlayıcı rol oynaması gereken kamusal alan kurgusu ile birlikte ele alarak değerlendirme yapmaya çalışmaktadır. Çalışma, yazının kaleme alındığı tarihte yaşanmakta olan kriz durumunun geçiciliğini kabul etmekle birlikte, özel ve kamusal alan ayrımını ve tarif(ler)ini araştırmacıların bu süreçteki kişisel deneyimlerinden yola çıkarak eleştiriye ve tartışmaya açmaktadır. Bu doğrultuda çalışma, mesken ve kamusal alan arasındaki ilişkiye dair mimarlık ve planlama disiplinlerinin birlikte çalışması gerektiği bir ara ölçek olan kentsel arayüz tarifini uyumlama ve uyarlama eylemleri çerçevesinde kurmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamusal alan, Kentsel arayüz, Kullanıcı deneyimi, Mesken, Pandemi

Inflexible Dwellings and Insufficient Public Spaces during Pandemia

Abstract

During the pandemic, curfews, temporarily closed businesses and white-collar jobs with the flexibility to work from home slowed down the speed of urban life and increased the time spent in dwellings, and the significance of public places regained prominence. This study tries to understand how much the relationship of users experiencing pandemic with the public and private place as spaces of living and experience were ready for such a trauma. Thus, the primary parameter used in this study is the urban interface defining merging points between the dwelling and the public space. The study tries to evaluate the design criteria of the dwelling regarding form and function, where the user is compliant and the space is adaptable, together with the public space setup which should play an integral and complementary role. The study acknowledges the temporality of the crisis situation experienced at the time the article is written and opens the definitions about private and public space to criticism and discussion based on the personal experiences of the researchers. Regarding compliance and adaptability this article tries to offer a definition of urban interface, which is an intermediate scale in which both architecture and planning disciplines ought to work together.

Keywords: Dwelling, Pandemia, Public space, Urban interface, User experience.

1. Giriş

Pandemi sürecinde konuta ve kamusal alana bakış ihtiyaçlar doğrultusunda değişmiş, bu mekânlarda gerçekleştirilen eylemler farklılaşmış ve her mekânın barındırdığı eylemler çeşitlenmiştir. Bu süreçte sokağa çıkma yasakları, geçici süre ile kapatılan işletmeler ve evden çalışma esnekliğine sahip olan beyaz yakalı çalışma olanakları ile kentsel yaşam hızı yavaşlamış, meskende geçirilen zaman oldukça artmış, buna mukabil özel alanın dışında kamusal alanların (özellikle rekreasyon amaçlı) önemi de tekrar hatırlanmıştır. Kamusal alanlar, yasaklar sonucu kullanılamamalarına ek olarak, bu ihtiyaçların giderilmesi açısından kentsel nüfus yoğunluğuna orantılı olarak düzenlenmiş fiziksel yeterlilikle ve yürüme mesafesinde erişilebilirlikte olmamaları sebebiyle yetersiz kalmıştır. Bu kısıtlılıklar içerisinde mesken çalışmak, sosyalleşmek, rekreasyonel ve sportif aktivitelerin idamesi ve benzeri pek çok farklı kamusalılık gerektiren eylemin hane halkı tarafından eş zamanlı olarak gerçekleştirildiği bir alana dönüşmüştür. Dolayısıyla hane halkının bireysel pek çok ihtiyacına ne işlevsel ne de biçimsel olarak cevap verememiştir. Bu ihtiyaçlar, hane halkı üyelerinin mahremiyeti, ses ve koku izolasyonu, tanımlı geçiş mekânları ihtiyacı, saklama-depolama alanlarının yeterliliği ve açık-yarı açık alanların mevcudiyeti gibi fiziksel boyutların yanı sıra bireysel mekânsal sınırların tanımlanışı ve algılayışı gibi psikolojik boyutları da kapsamaktadır. Kentlinin hem konutta hem de kamusal alanda gerçekleştirmek istediği ihtiyaçların kapsamının genişlemesi ve çeşitlenmesi beraberinde bunlara cevap veremeyen mekânsal kurgular, kişilerin bireysel ölçekte mekânsal uyarlamalara ve kişisel uyumlanmalara sebebiyet vermiştir.

Tüm bu yet(e)meme durumlarının oluşturduğu bağlamda, kentlinin bireysel ve mahrem yaşam ve barınma alanı olan mesken ile kent ve kamusalılık ilişkisinin travmaya ne kadar hazır olduğuna dair temel bir soruna odaklanan bu çalışmada, mesken ve kamusal alanın birleşme noktaları “arayüz” olarak tariflenerek temel alınmaktadır. Bu yazının kaleme alındığı tarihte halen deneyimlenmekte olan pandemi sebebiyle özel ve kamusal eylemlerin esneyemeyen sınırları içerisinde gerçekleştirilmesi durumunda kalınan meskenin kullanımına dair bireysel düzlemdeki tepkilerin arayüzler üzerinden incelenmesi ve anlaşılması önemli görülmektedir. Yani mevcut olağanüstü durumda, kentlinin bireysel düzlemde, yaşadığı mekânın kent ile temas noktalarına tepkisine odaklanılması gerekliliği hem mimarlık hem planlama disiplinleri için önemli bir mesleki geribildirim sunmaktadır. Sanoff'un (1999) tarifiyle “yapının iç ve dış mekânının buluştuğu kritik alan” olarak arayüzler, bu çalışmada “özel ve kamusal alanda, eylem ve kullanıcıların kesişim mekânları” olarak genişletilerek yeniden tariflenmeye çalışılmaktadır. Arayüz, bu tür bir incelemenin gerçekleştirilebileceği ve sonuç bulguların uygulanabileceği bir zemini ve geçiş noktasını sunması açısından değerli addedilmiş, bununla birlikte mevcut dönemde duyulan ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden düşünülmesi ve tariflenmesi gerekli görülmüştür.

Bu çerçevede çalışma, arayüz tanımını, meskenin uyarlama ve meskene uyumlanmanın biçimsel ve işlevsel kriterleri odağında ve pandemi dönemindeki değişim ve dönüşüm ışığında kamusal alanın kurgusu ile birlikte ele alarak değerlendirmeye çalışmaktadır. Çalışma, literatür taraması ile araştırmacıların kişisel deneyimleri ve gözlemlerine dayandırılarak ortaya çıkan bir teorik eleştiri niteliği taşımaktadır. Bu eleştirel yaklaşım kullanıcı olarak araştırmacıların farklı mesken tipolojileri ve bu tipolojinin kamusal alan ile ilişkisini tanımlayan kentsel arayüzler üzerinden deneyimlerini kullanarak kullanıcı olarak araştırmacıya, araştırmacı olarak pratisyene “geri bildirim” sunmayı hedeflemektedir.

Pandemi sürecinde araştırmacıların kişisel deneyimleri ile farklı mesken ve yerleşim alanı tipolojilerinde farklı hane halkı büyüklükleri ve ihtiyaçları ile “eski normal”e göre istemli ya da istemsiz mesken alanda daha fazla vakit geçirmek durumunda kalan kullanıcılar gözlenmiş ve kullanıcıların özel ve kamusal alan ihtiyaçlarının ne olduğu, mevcut yaşam alanlarında ne gibi uyarlamalar yaptıkları ya da yapmayı düşündükleri, kamusal alan ile ilişkilerini sosyal mesafe ve hijyen koşullarına adapte edebilmek için nasıl stratejiler geliştirmek durumunda kaldıklarının anlaşılmasına çalışıldığı detaylı bir çalışmanın meslek pratiği açısından önemi keşfedilmiştir. Kullanıcıdan alınan fikri ya da fiziksel yansıma, yapılan ya da yapılmak istenen, ihtiyacı tarif eden bir özet niteliği taşıırken, araştırmacılar, bu geri bildirimleri pratiğe nasıl yansıtılabileceği ile ilgili kendi deneyimleri ve gözlemlerinden yola çıkarak temel öneri setleri geliştirmeyi hedefleyen bir dizi araştırma kurgusuna yönelmiştir. Kamusal alanın yetemediği ve hem özel hem de kamusal eylemleri meskende gerçekleştirmek durumunda kalan kullanıcının bireysel tepkileri, mekânı uyarlamasının ve uyarlayamadığı noktada uyumlanma çabasının anlaşılması meslek pratisyenleri için değerli bulgular oluşturacaktır. Dolayısıyla bu çalışma Mart 2020’den itibaren bireysel ve toplumsal alınan önlemler ve yeni uygulamalar ışığında farklı meskenlerde bu süreci deneyimleyen araştırmacıların farklı morfolojik yerleşim biçimleri, farklı mesken tasarımları ve hane halkı büyüklüklerini gözeterek şekilde ihtiyaçların nasıl değiştiğini, meskenin ve uzantısı olan kamusal alanın yeterliğini ve kullanıcıların uyumlanma ve uyarlama stratejilerini yorumlamaya yönelik daha gelişkin bir araştırma için araştırma tasarımı yapmayı amaçlamaktadır.

2. Eylemlerin ve Kullanıcıların Kesişim Mekânı Olarak Arayüz

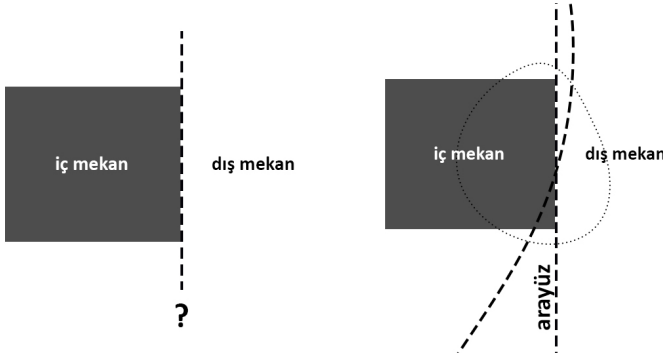
Araştırmacıların, mevcut olağanüstü durumda kişisel deneyim ve gözlemleri dolu-boş, kamusal-özel, iç-dış gibi karşıtlıklar üzerinden tariflenen mekânsal arayüzlerin gerçekten bu karşıtlıkları ve aralarındaki sınırları ifade edip etmediğini sorguladıkları bu çalışmaya evrilmiştir. Meiss (1990) sınır kavramını iki mekân arasındaki arayüz olarak tanımlamaktadır. Bu hem ayrılığın hem de bağlantının birbirine bağımlılığını içeren bir tanımdır. İki karşıt ögenin sınırlandığı ve birleştiği uç noktalar anlamına gelse de aslında içinde geçişleri barındırmaktadır. Karşıtlığı üzerine konuşulan öğelerin cümle içinde

kullanımı dahi tekil değildir, başka bir şeylere referans verecek biçimdedir: -den/-e/-e göre gibi. Kesişimler ve bulanıklıklaşa dahi süreklilikler üzerinden ilerleyen bir bütünün parçalarıdır. Bu bakışla, varlığı azalsa, artsa, değişkenlik gösterse dahi iki öğeye dair özellikleri de barındırmalıdır.

Literatürde sınırlar arası etkileşimler ve birleşimler üzerinden ele alınan arayüz, birçok disiplinde kullanılagelen bir kavramdır. Kullanımı genel olarak bilgisayar teknolojileri, malzemeler, faz değişimleri ve (özellikle üç boyutlu) araçlar odaklıyken, mekân çalışmalarında (Meiss, 1990; Markus, 1993; Gehl, 1977; Sanoff, 1999) tarifi özelleşmektedir. Sözlükte (Merriam-Webster Dictionary) (1) bağımsız ve çoğu zaman ilgisiz sistemlerin bulunduğu ve birbirleriyle hareket ettiği veya birbirleriyle iletişim kurduğu yer ve bu yerde kurulan etkileşim veya iletişimin anlamı, (2) iki cismin, boşluğun veya fazın ortak sınırını oluşturan bir yüzey olarak tanımlanmaktadır. Kentsel ve mimari tasarım açısından kullanımı ise daha çok cisim ve boşluğa dair sınır ve yüzey tariflemesine denk düşmektedir. Bununla birlikte arayüzün kentsel mekân ve mimari mekân arası geçişlerde, biri sonlanırken diğerrinin başladığı sınırlardan ziyade kesişimler ve süreklilik üzerinden ele alınması daha uygun görülmektedir.

Genel bir bakışla, mekânsal arayüzler, öznel ve kamusal mekân arasındaki geçiş alanlarıdır (Gehl, 1977). İç-dış arasında bağlantı kuran, mimari yapı ve kamusal dış mekânlar arası geçişim bölgeleri (Özyörük, 1995) olan bu mekânların, görsel ve işlevsel rolü vardır (Özyörük, 1995). Arayüzleri doğa-kent, özel-kamusal, iç-dış, dolu-boş, şehircilik-mimarlık, bağlamında görsel ve işlevsel bağlantıyı kuran yüzeyler olarak tanımlayan Bala (2006), yatay ve düşey arayüzler olarak iki kategoriden bahsetmektedir. Dolu yüzeylerin kompozisyonları, birbirlerine göre konumları ve aralarındaki boşluğu içeren dış mekânları yatay bileşenler iken dış mekân sınırlarını tarifleyen mimari cepheleri düşey bileşenleri oluşturmaktadır (Bala, 2006). Genel anlamda yapıların iç mekânlarının dış mekân ile, özel mekânların kamusal mekânlar ile bulunduğu alan şeklinde ele alınan arayüzler, açık alanlar olarak sokaklar, meydanlar, birleşim noktaları, bir yandan da temas noktaları olarak yapıların sokak-meydan ile birleşimleridir. Bununla birlikte özellikle pandemi döneminde, bu birleşimlerin detaylandırılması ve kentsel boşluğun konutu da dahil ederek tarifenmesi ve çeşitlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Örneğin Nanda vd. (2020), pandemi sürecini “zorla eve dönüş” süreci olarak yorumlayarak konut tasarımına yönelik önerilerinde özel bahçelerin eklenmesini ve mekânların çalışma, öğrenme (ders çalışma), egzersiz ve eğlence eylemlerine uygun olabilecek şekilde esnek olarak tasarlanmasının önemine vurgu yapmaktadır. D'Alessandro vd. (2020) ise görünebilir (seyredilebilir) ve erişilebilir yeşil elemanların kullanımını ve daha esnek ve uyarlanabilir alanlar yaratmayı sağlıklı, güvenli ve sürdürülebilir yaşam açısından tasarım kriterleri olarak önermektedirler. Benzer şekilde MegahedandGhoneim (2020) da teras, yeşil çatı ya da kapalı bahçelerde besin üretimine uygun olanakların geliştirilmesi, doğal ışık,

havalandırma ve doğa ile ilişkinin iyileştirici etkisinin gözetilmesi, daha geniş koridor, merdiven ve girişlerin tasarlanması, çok fonksiyonlu, esnek ve uyumlanabilir tasarım prensiplerinin benimsenmesi ihtiyacını vurgulamaktadır. Bu çalışma kapsamında da bu kesişim ve dönüşüm ihtiyaçları önemli görülmekte, birbirinden ve kullanıcıdan bağımsız salt bina ve cephe odağındaki tasarımlar, kentsel boşluk ve kesişim-karşılaşma alanlarının verilen önemin azlığının bu dönüşümler için yetersiz kaldığına dikkat çekilmektedir. Teori bazında tariflenmiş alanlar olsa da kentsel ve mimari pratikte iç ve/ya dışın, kamusal ve/ya özelin ardında bırakıldıkları düşünülmektedir. Bu eleştirel söylem ile çalışmada arayüz kavramı “kentsel mekân ve konuta da dahil olan, her ikisini de tanımlayan karşılaşma-dönüşme-eklemlenme mekânları” olarak ele alınmaktadır. Bu mekânların, konuta ait gibi görünse de aslında kent mekânının da bir parçası olduğu; bir yandan da dış mekâna dahil edilse de iç mekân kullanıcılarını da etkilediği düşüncesi ön plandadır. Örneğin dış kapıdan çıkarken kamusal alana geçiş yaptığımız bu fiziksel ve görsel eşik aslında her iki kullanıma da hizmet etmektedir. Bu çerçevede, iç mekân kullanıcısının özel ve kamusal anlamda her iki eylemi de gerçekleştirebildiği alanlar olarak görülmekte ve çıkan eylemleri üzerinden tanımlanması gerektiği düşünülmektedir (Görsel 1).



Görsel 1: Sınır, kesişimler ve süreklilik üzerinden ele alınan arayüz.

Açık ve kapalı alanları birleştiren ara mekânlar olarak eşikleri betimleyen Meiss'e (1990) göre eşiklerin kullanım, koruyuculuk ve anlamsal olmak üzere üç ana rolü vardır. Yapının içi ve dışının bulunduğu önemli kesişme alanlarını arayüzler olarak ele alan Sanoff (1999) ise kullanıcı katılımı odaklı çalışmasında dört faktörlü yapı değerlendirme adlı bir yaklaşım önermektedir. Bu faktörlere dair sorular belirleyerek, bu sorular üzerinden kullanıcı deneyimini sorgulamaktadır. Sanoff bu önerisini Tom Markus'un “BuildingsandPower” (1993) adlı kitabında tariflediği yapıyı deneyimlemenin unsurları üzerinden yapmaktadır (Tablo 1). Markus'un (1993) tanımlaması yapının biçim olarak neye benzediği, insanların yapıda ne yaptığı ve nerede olduğumuzu nasıl hissettiğimiz, binanın içindeki ve dışındaki diğer alanlarla nasıl bir ilişki içinde olduğumuz üzerinedir. Bu faktörler bağlam (yapının yerleşimi), kütle (form, anlam, çeşitlenme), arayüz ve yön bulmadır. Sanoff (1999) bu

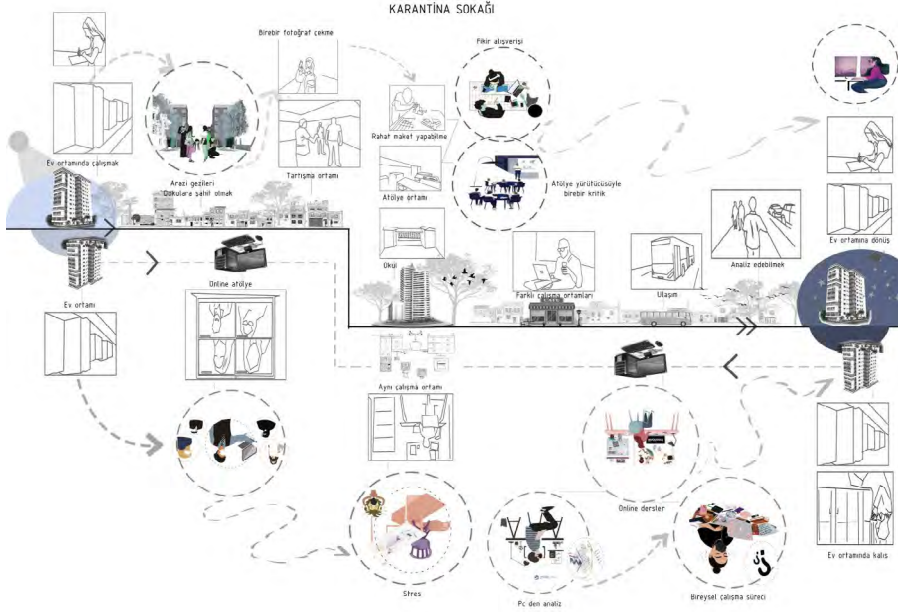
mekânları kullanıcı açısından değerlendirirken, arayüzlerin fonksiyonelliği, erişilebilirliği, güvenliği ile birlikte görsel ve duyuşsal anlamda bu geçişlerde karşılaşılan değişimleri de sorgulamaktadır. Bununla birlikte kullanıcıya ve ziyaretçiye kamusal ve özel mekân hakkında fikir verip/vermediğiyle ve iç mekânı betimliyor oluşuyla da ilgilenmektedir. Açıkça tariflenmiş özel ve kamusal ayrımı olup olmadığını bir kriter olarak ele almakta, özellikle açıklıkların ses, koku, ısı, mahremiyet gibi özellikler açısından iç mekânla entegrasyonunu önemli görmektedir.

Tablo 1: Sanoff'un (1999), Markus'un (1993) belirlediği deneyimleme unsurlarını yorumlayışı.

Markus'un (1993) belirlediği deneyimleme unsurları		Sanoff'un (1999) bu unsurları yorumlayışı – odak noktaları
Form	Yapı biçim olarak neye benziyor?	Bağlam
Eylem	Neler yapıyor?	Kütle
Algı	Nerede olduğumuzu nasıl hissediyoruz?	<i>Arayüz</i>
İlişki	İç ve dış - diğer alanlarla nasıl ilişki kuruyoruz?	Yön bulma

Sanoff'un kullanıcı deneyimi üzerine geliştirdiği sorulardan edinilen bu odak noktaları ise bize fiziksel birleşme ve kesişmeler kadar eylemlerin kesişiminin önemini göstermiştir. Tüm bu dış mekânla kurulan ilişki ve iç mekânın kendi içinde kurulan organizasyonu ile birlikte, iç mekândaki eylemlerin kesişimi, dönüşümü ve çeşitleniyor oluşu önemlidir. Porter'ın (2004) iki güç, süreç veya özne arasında etkileşimin gerçekleştiği bir temas noktası olarak betimlediği arayüz, mekânsal anlamda dönüşümlere de ev sahipliği yapmaktadır. Bu çerçevede ikinci önemli husus, eylemler üzerinden bu mekânların çeşitlenebilirliğidir. Özel alanı kamusal alanla bağlayan fiziksel geçiş noktaları kadar direkt iç mekâna veya dış mekâna dahil ettiğimiz mekânların da bir arayüz görevi görebileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda genel olarak kapılar, balkonlar, antreler gibi fiziksel temas noktaları olarak tanımlansa da pandemi süresince eylemlerdeki kesişimler sebebiyle iç mekânların da arayüzün farklı bir boyutu olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermiştir. Aynı mekânın farklı işlevlerle kullanımı, gün içinde farklı eylemle birlikte uyarlanması veya kişinin kendini bu mekâna uyumlandırması mekânın tanımlanmış işlevinden çok, orada gerçekleşen eylemlerin önemini¹ vurgulayan faktörlerdir (Görsel 2).

¹ Şekil 2 ve Şekil 3'teki görseller, bu çalışmanın yazarlarından Uzunkaya (2000) yürütücülüğünde atölye şeklinde ele alınan, yine pandemi odağında ve mekânın farklı kullanımlarına yönelik bir çalışma kapsamında mimarlık öğrencileri Ahmet Aybar, Sevede Hırçın ve Şewal Yalçın tarafından üretilmiştir.

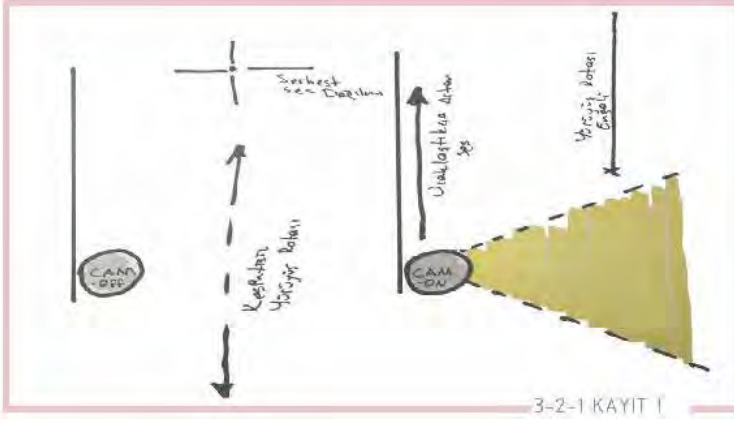


Görsel 2: Meskenin gün içinde farklı kullanımları ve çıkışan eylemler.(Kaynak: Uzunkaya, 2020).

“İç” ve “dış” arasında süregelen keskin ayrımın mekân kullanımlarına atfedilen eylemlerin fiziksel olarak da bir duvar etkisi ile birbirinden ayıramaz olduğu, pandemi dönemindeki ihtiyaçlardan doğan uyumlanma ve uyarlamalar üzerinden tespit edilebilmektedir. Pandemi sebebiyle/sayesinde ve elbette gelişen teknoloji ve ilgili altyapının yaygınlaşması ile meskenin bugüne kadar sınırlandırılmış işlevinin dışında da eylemleri mümkün kılabilirdiği görülmüştür. Bu süreçte mesken iş, eğitim ve/ya rekreasyon amaçlı online görüşmeler ile bir nevi kamusal ekran haline de gelmiştir. Çalışanlarının mekân-bağımsız üretim yapabildiği pek çok sektörde bazı kurumsal şirketlerin pandemi sırasında mekânsal, finansal ve çalışan verimliliği gibi konularda olumlu sonuçlar aldıkları hibrit² çalışma sistemini pandemi sonrasında da devam ettirmek üzere hazırlıklar yaptıkları görülmektedir. Evden çalışma düzenleri ile birlikte eğitimin online platformlar üzerinden ilerlemesi ve kapanan rekreasyonel alanlarda süregelen eylemlerin iç mekâna taşınması meskeni gündelik kullanımına ek olarak kamusal alan niteliği taşıyan bir konuma getirmiştir (Görsel 3). Meskende gerçekleştirilen ve aslında kamusal alana ait olan bu eylemlere ek olarak, özellikle sokağa çıkma yasaklarıyla gündelik hayata ilişkin eylemler de meskene taşınmıştır. Tüm bu eylemlerin meskende toplanması, özel alan olarak tanımlanan konuta kamusal niteliği getirmiş, bu tanımsal kaymayla meskenin mahremliği sorgulanabilir hale gelmiştir. Güvenlik, korunma ve mahremiyetle eşleştirilen bireyle ilişkilendiren konut, yine aynı ihtiyaçlar ve alışkanlıklar doğrultusunda bir yandan mahremiyeti sağlarken,

² Haftanın belirli günlerinde ofisten diğer günlerinde evden çalışarak uygulanan çalışma düzeni.

bir yandan da kamuya açılan bir mekân haline gelmiştir. Bu kayma, kişilerin mekânsal uyarılama yapmalarına, bunu yapamadıkları yerde de kendilerini mekâna uyumlandırmaya gitmelerine sebep olmuştur.



Görsel 3: Online görüşmeler ile kamusal mekâna dönüşen mesken. (Kaynak: Uzunkaya, 2020).

Meskenin kullanıcılarına sunduğu olanaklar ya da kısıtlar (büyüklük, doğrudan güneş ışığı alımı, doğal havalandırma, hane içi mahremiyet, iç mekân bölünmeleri arası geçiş, yarı açık alan varlığı vs.) kullanıcının psikolojisini -özellikle uzun süre bu kısıtlı alanlarda vakit geçirildiğinde- oldukça etkilemektedir (Alexander vd., 1977). Bu uyarılama ve uyumlanmalar eylemler kadar kişilerin ihtiyaçları, mekânı kullanma biçimi ve birbirlerine temaslarıyla da ilgilidir. Arayüz, iki boşluk arasında uzanan bir yüzeyken ancak başkalarıyla diyaloga girdiğimizde oluşmaktadır (Porter, 2004). Bu çerçevede hane halkı büyüklüğü, hane halkının demografik özellikleri (hanedeki bireylerin yaşı, eğitim seviyesi, cinsiyeti, birbirleriyle olan yakınlık/akrabalık seviyesi, ekonomik faaliyeti, vs.) mesken ve erişilebilir kamusal rekreasyon alanının algılanması, yorumlanması ve uyarlanmasını etkileyen faktörlerdir. Pandemi döneminde kişilerin farklı eylemleri meskende ve bir arada gerçekleştirme durumunda kalması bu etkiyi daha da önemli kılmaktadır. Bu yüzden, mesken içinde bir araya gelinen ve farklı kullanıcıların temas noktaları da arayüzün yeniden tanımlanmasını gerektiren bir unsura dönüşmektedir. Bu durumda, üçüncü önemli nokta kullanıcı(lar)dır. Kullanıcının mekânı kullanımı, nasıl hissettiği, nasıl tariflediği ve başka kullanıcılarla kesişimleri değerlendirilmesi gereken durumlardır.

3. Araştırma Zemini: Yeni Bir Yöntem ve Tarif Arayışı

Arayüzün literatürde ele alınışına geliştirilen eleştirel bakışla, pandeminin ardından bu kavramın tanım ve tasarım kapsamının genişletilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu genişleme ile birlikte yeniden ele alınmasının gerektiği düşünülen üç temel nokta vardır.

Buna göre:

- “Arayüz” kentsel mekân ve konuta dahil olan karşılaşma-dönüşme-eklemlenme mekânları olarak daha geniş bir perspektif ile ele alınmalı,
- Kamusal ve özel mekân, sadece fiziksel değil, eylemler açısından kesişmelerin yaşandığı mekânlar olarak tariflenmeli,
- Kullanıcının uyum ve uyarlamaıyla şekillendiği kabulü ile bu tariflemeye esas bir yöntem geliştirilmelidir.

Arayüze dair geliştirilmesi gerekli görülen bu üç noktanın belirlenmesinde literatür kadar araştırmacıların bu döneme dair kendi deneyimleri de etkili olmuştur. Her iki araştırmacının da mesken ve kamusal alan ile kurduğu farklı ilişkinin, gerçekleştirilen eylem çeşitliliği, meskenin uyarlanma ya da araştırmacının uyumlanma eforu açısından farklılaşmaktadır. Bu sebeple, özel ya da kamusal mekân ile ilgili tariflemeye kullanıcının yine başat rol oynaması gerektiği düşünülmektedir. Belirlenen odaklar ve geliştirilmesi gereken noktalar üzerinden burada yapılan teorik tanımlamaya ek olarak, içinden geçilen dönemin kullanıcılar üzerinden incelenmesi, arayüz tasarımı ve kurgusunun tanımının da kullanıcı deneyimleri üzerinden ve kullanıcı ile birlikte yeniden değerlendirilmesi gerekli görülmektedir. Bu düşünce doğrultusunda yapılan teorik eleştiri kullanıcıyı da kapsayan daha geniş bir araştırmanın ilk aşamasını oluşturmaktadır. Hedeflenen kullanıcı araştırmasının tasarlanması ve metodolojik çatısının oluşturulması da bu ilk aşamaya dahil edilmiştir. Bu aşamada yazarların kişisel deneyim ve gözlemlerine dayanan bir araştırma kurgusunu tasarlanırken amaç daha detaylı ve kullanıcının ön planda olduğu bir araştırmanın zeminini hazırlamak olmuştur (Tablo 2).

Çalışma odakları ve yöntem önermesi	Odak	Veri toplama biçimi
	<i>Arayüz tanımı</i>	Literatür, kullanıcı deneyimleri, mesken ve kamusal alan fiziksel ilişkileri, gözlem
	<i>Kamusal mekân / özel mekân tarifleri</i>	Literatür, kullanıcı deneyimleri, mesken ve kamusal alan fiziksel ilişkileri, gözlem
	<i>Kullanıcı deneyimi</i>	Derinlemesine görüşmeler, kullanıcı öznel tarifleri, kullanıcı öznel imajları, kullanıcı nesnel krokileri

Tablo 2: Çalışma zemini.

Bu genişletme ve yeniden tanımlama ihtiyacı pandeminin yarattığı travmayla birlikte, günümüz koşulları ve hızla değişen bağlam sebebiyle de ortaya çıkmıştır. Bu sebeple, içinden geçmekte olduğumuz bu dönemi anlamakla birlikte, gündelik hayat pratikleri ve kullanıcıların bu doğrultudaki ihtiyaçlarını anlamak da önem kazanmaktadır. Mevcut durumu kişiler özelinde, içinde bulunduğumuz zamanı ve tepkileri gözetenek değişen eylemler ve bu doğrultuda uyarlanan mekânlar bağlamında ele alınması gerekli görülmektedir. Bu dönemde değişimler ön plandayken, bu değişimlere rağmen sürdürmek durumunda olunan sabit eylemler kaçınılmazdır. Bu çerçevede, sabit ihtiyaçları karşılamak kullanıcılar tarafından uyarlamalar yapılmakta ve uyarlamaların mümkün olmadığı durumlarda kişiler kendilerini uyumlandırmaktadır. Gerçekleştirilen eylemlerin çeşitliliği, mekânların ve kullanıcıların (1) sabit, (2) değişken ve (3) etkilenen olarak yeniden tanımlanmasını gerekli kılmaktadır. Tablo 3'te görülebileceği üzere kullanıcılar, eylem ve ihtiyaçları sabit olarak ele alınmış, eylemler pandemi döneminin değişkenleri olarak tariflenmiş ve bu değişkenden etkilenen mekânsal düzenlemeye arayüzler üzerinden erişilmeye çalışılmıştır. Burada sabit olarak ele alınan kullanıcı, çalışmanın araştırma öznelere de oluşturmaktadır. Kullanıcıların barınma, çalışma, sosyalleşme gibi ihtiyaçları sabit kalırken içinden geçtiğimiz süreçteki pandemiyle doğrudan veya dolaylı olarak bu ihtiyaçların biçimsel değişimi ve dönüşümleri değişkenler olarak ele alınmıştır. Bu değişkenlerden mekânın işlevi ve biçimlenişi etkilenmiş, özel-kamusal alan arasında kaymalar gerçekleşmiştir.

	Faktörler	
Sabit	Kullanıcı eylemleri ve ihtiyaçları	Barınma Çalışma Sosyalleşme
Değişken	Pandemi	
Etkilenen	Mekânın işlevi	Özel-kamusal kayması
	Mekânın biçimlenişi	Arayüz tasarımı ve kurgusu

Tablo 3: Arayüze dair pandemi döneminde sabit, değişken ve etkilenen faktörler.

Çalışmanın zemini hazırlanırken öncelikle geliştirilmesi gerekli görülen bu odakları araştırmaya elverişli veri toplama ve analiz yöntemleri üzerinde durulmuştur. Aynı tipoloji içerisinde farklı hanehalkı büyüklükleri ve farklı eylem çeşitliliklerinin ardıl ya da eş

zamanlı örtüşmeleri, farklı fiziksel mekân ihtiyaçlarını, dolayısıyla da farklı uyumlanma ve uyarlama biçimlerini beraberinde getirecektir. Bu çerçevede, araştırmacıların deneyimiyle belirlenen sabit ve değişkenlerin kullanıcı yani ilişkiler düzleminde tartışılması önemlidir. Bu sebeple öncelikle derinlemesine görüşme yapılacak bir görüşmecî havuzunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu havuzun yaş, cinsiyet, çalışma durumu, çalışma biçimi, hanehalkı büyüklüğü, gündelik yaşam pratikleri ve rutinleri, yaşanan meskenin tipolojik çeşitliliği gözetilerek oluşturulabilmesi önemlidir. Araştırma katılımcıları, araştırmayı tanıtan bilgilendirici afişlerin sosyal medyada birincil ve ikincil paylaşımı ile açık çağrı usulü ile tespit edilecektir. Katılımcıların tümü ile bir tanışma toplantısı Zoom üzerinden kaydedilerek gerçekleştirilecek ve katılımcıların soruları ortak ve şeffaf bir ortamda cevaplandırılacaktır. Araştırmaya katılmayı kabul edenlere bu kayıtlar Youtube üzerinden erişebilecekleri şekilde sürekli açık olacaktır. Görüşmeler, araştırmacılar tarafından katılımcılar ile ayrı ayrı ve ortak uygun zaman tespiti üzerinden ortalama bir saat süren ve açık uçlu sorulardan oluşan derinlemesine görüşmeler şeklinde gerçekleştirilecektir. Görüşmeler Zoom'da yapılacak ve katılımcılardan onay alınarak kaydedilecektir. Bu kayıtlar sadece araştırmacılar ve ilgili katılımcıya görünebilir olarak yine Youtube'da arşivlenecek, daha sonra analiz aşaması için deşifresi yapılacaktır.

Kullanıcın başat rol oynadığı bu araştırma planlamasında, her ne kadar açık uçlu sorular ile kullanıcı deneyimlerini aktarmaya yönlendirilecek olsa da konu başlıkların ve soruların da şu aşamada belirlenmesi önemlidir. Derinlemesine görüşmeler esnasında öncelikle “kullanıcı”nın anlaşılması gerekliliği doğmakta, kullanıcı deneyiminin anlaşılabilmesi için ise mekânla ilişkisinin, gündelik yaşam pratiklerinin ve zevklerinin anlaşılması gerekmektedir. Bu sebeple araştırma sadece biçime ya da işleve indirgenemeyecek kadar detaylı bir analiz süreci gerektirir. Hanedeki bireyler arası ilişkinin anlaşılması, hane halkının zevkleri, gündelik yaşam pratikleri ve bu pratiklerin mekânsal ayrımı, bu eylemlerden mekândan bağımsız ve mekânla ilişkili olanların anlaşılması, uzamsal olarak meskenin neye cevap verip veremediği ve bunu kamusal alana sirayet ettirmenin mümkün olup olmadığının sorgulanması için gereklidir. Dolayısıyla kullanıcıların öznel olarak meskenlerini ve kamusal alan ilişkilerini tarif etmeleri, bunu sözel olarak dile getirebilecekleri ve istedikleri detaylarla açıklayabilecekleri açık uçlu soru setlerinden oluşan derinlemesine görüşmelerin yapılması önemlidir. Bu doğrultuda araştırmacılar kendi deneyimlerinden yola çıkarak birtakım sorular belirlemiştir. Her bir kullanıcının deneyiminin biricik, ama kendisine benzer kullanıcıların da deneyimine tercüman olabilecek nitelikte olduğu kabul edildiğinde, öncelikle kullanıcının tanınması ve anlaşılması gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 4'te özetlendiği üzere kullanıcının mekânla ilişkisi, mesken ve kamusal alandaki rutin eylemleri, çalışma, eğlence, dinlenme, sosyalleşme, aile yaşamı gibi farklı katmanlardaki eylemlerini nasıl ve nerede ve hangi sürelerde geçiriyor olduğunun anlaşılması önemlidir. Pandeminin getirdiği farklılaşmaları

anlamak için, bu dönem özeline inmeden önce kullanıcıların normal, gündelik yaşamını da anlama ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaçla, kullanıcıların pandemi öncesi yaşantısına ve mekân kullanımına dair sorular gündeme gelmiştir. Mesken ve kamusal alan kullanımının, evde ve kamusal alanda geçirilen zaman ve eylem tanımlarının eski normal üzerinden sorgulanması; bu sorgulamanın katılımcılarla birlikte müşterekler üzerinden detaylandırılması öngörülmüştür. Pandemi ile değişen gündelik yaşam pratiklerinden önce, “eski normal” olarak tarif edilen süreçte yaşanan mesken ve kamusal alan ile ilişkinin nasıl olduğu, ne kadar süreyi meskende/kamusal alanda geçirdikleri, meskende/kamusal alanda neler yaptıkları, hafta içi ve hafta sonu rutinlerindeki değişiklikleri öğrenmek, kullanıcıyı tanımak açısından önem arz etmektedir. Eski normaldeki rutinler, ortak mekân kullanımları yine eylemler ve çakışmalar üzerinden sorgulanmalıdır. Pandemi öncesine dair bu sorgulamalar, kişilerin değişen eylem, uyarılma ve uyumlanmalarına dair bağlamı anlamak için faydalıdır.

Bireylere dair bu bağlamla birlikte kullanıcının meskeni “tanıtma”sı da önemlidir. Aynı tipolojide pek çok meskenin bulunduğu bir apartmanda dahi, kullanıcının öznel değerlendirmesi esasen uyumlanma ve uyarlamaya dair pek çok alt metin taşıyacaktır (Akbaş, 2016). Hanede yalnız yaşanmayan durumlarda, tek bir kullanıcının değil çoklu ihtiyaçların kesişiminden söz etmek gerekliliği doğmaktadır. Bu sebeple “kullanıcı”nın anlaşılması tüm hane halkının ihtiyaçlarının ve kullanıcının her bir bireyle ilişkisini tanımlamayı gerekli kılmaktadır. Yine bunu da pandemi öncesi süreçte mekansal kesişme ve örtüşmelerin görece daha az olduğu pandemi öncesi ve sonrası olarak ilişkilendirerek anlamaya çalışmak önemlidir. Kullanıcının eylemleri, müşterekleri ve bunların mesken ve kamusal alan ile ilişkisi anlaşıldıktan sonra mevcut kriz durumundaki uyarlamalarını ve uyumlanma çabalarını karşılaştırmalı olarak anlamlandırmak gerekmektedir.

Normalin anlaşılmasının ardından, çalışmanın deşifre etmek istediği çerçeveye, pandemi sürecindeki mekân kullanımları, uyarlamalar ve uyumlanmalara geçilebileceği düşünülmektedir. Pandemi sürecinde kişilerin değişen rutinlerinin ve gündelik hayat pratiklerinin sorgulanması değişen eylemleri gösterirken, bir yandan da mekânın bu eylemler için yeterli olup olmadığına dair bir gösterge oluşturmaktadır. Bu odakla, meskene taşınan kamusal eylemlerin de açığa çıkacağı düşünülmektedir. Çeşitlenen bu eylemlerin tariflenmesinin gerçekleştirildikleri mekânlarla birlikte detaylı biçimde sorgulanması ise yine mekânın yeterliliğini gösterirken, müştereklerin çakışan eylemleri hakkında da bilgi verecektir. Aynı mekânın sunduğu çeşitli fonksiyonlar, gün içinde farklı mekânların farklı kullanımlara göre uyarlanması, hane halkının aynı anda paylaştığı veya ardıl kullandığı mekânlara getirdiği çözümler, uyarılma ve uyumlanmalar kullanıcının ihtiyaçlarını somut bir biçimde göz önüne serecektir. Bu doğrultuda arayüzün tanımı kullanıcılar üzerinden tarifienebilir hale gelecektir (Tablo 4).

Tablo 4: Kullanıcı deneyimine dair sorular.

Yaşantı ve mekân kullanımı	<i>Mesken ve kamusal alan kullanımı</i>	Eski normalde nasıl bir hayatınız vardı? Yaşadığınız mesken ve kamusal alan ile ilişkiniz nasıldı?
	<i>Eylemler</i>	Ne kadar süreyi evde geçirirdiniz? Evde neler yapardınız? / Dışarıda neler yapardınız? Hafta içi ve hafta sonu için rutinleriniz var mıydı? Bunları nerede nasıl gerçekleştiriyordunuz?
	<i>Müşterekler</i>	Kiminle yaşıyorsunuz? Kaç yaşındalar, cinsiyetleri ne; onlar ne yapıyorlar? Eski normalde evde onlarla hangi mekânları hangi zamanlarda ortak kullanıyordunuz?
Mekân değişiklikleri / uyarlamalar / uyumlanmalar	<i>Eylemlerde uyarlamalar/uyumlanmalar</i>	Yeni normalin ve yine riskin çok yükseldiği bu günlerde ev ve dışarıdaki gündelik pratikleriniz nasıl değişti? Dışarıda yaptığınız neleri içeride yapmaya başladınız? İçeride yaptığınız neleri dışarıda yapmak istiyor/ ya da yapıyorsunuz? Ne kadar dışarı çıkabiliyorsunuz? Evin dışına / balkona / terasa / en yakın parka / sitenin çardağına? ...
	<i>Mesken ve kamusal alan kullanımında uyarlamalar/uyumlanmalar</i>	Aynı mekân aynı anda kaç farklı fonksiyonu sunar hale getirilebiliyor? Günün farklı zamanları için mekânı farklı kullanımlara göre uyarlıyor musunuz? Meskeninizde daha önce yapmış olduğunuz bazı değişiklikler bu süreçte “ah keşke” dedirtti mi size? Ya da “iyi ki” dediğiniz özellikleri var mı meskeninizin? Kalıcı bir uyarlama yaptınız mı bu süreçte? Yapmayı düşünüyor musunuz? Siz kendinizi nasıl uydurdunuz?
	<i>Müşterekler</i>	Hanenizdeki diğer kişilerle bu yeni normalde nasıl keşifiyorsunuz? Hangi mekânları nasıl eş zamanlı/ardıl dönüştürme ihtiyacı duyuyorsunuz?

Bu sorular üzerinden genişletilmesi planlanan derinlemesine görüşmelerin beraberinde yine öznel bakış açılarıyla bu alanların görsel imajlarının yine görüşmeciler tarafından üretilmesi, kullanıcıyı, tercihlerini ve ihtiyaçlarını anlamak için gereklidir. Pandemi koşullarında araştırmacıların kendi deneyimleri ve gözlemlerinden yola çıkarak çevrimiçi medya ile kullanıcı deneyimlerini, özel ve kamusal eylemlerin nasıl ve nerede gerçekleştiğini anlamak için kullanıcılardan gelen öznel verilerin ve mekan uyarlamaları / mekana uyumlanmalarını yorumlamak için fotoğrafların önemi ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden görüşmeler sırasında tarif edilen uyarlama ve uyumlanma stratejileri ile mesken içi ve dışından ve yakın kamusal alandan fotoğraflar istenecektir. Bu fotoğraflar tüm katılımcıların erişiminin olduğu çevrimiçi bir platform olan Mural panosuna katılımcılar tarafından işlenecektir. Burada katılımcıların gizliliği esasına dikkat edilerek katılımcılara verilen ve sadece katılımcı tarafından bilinen bir kodlama esasına göre panolar oluşturulacaktır. Bu medyanın kullanımına ilişkin bilgi tanışma toplantısında

verilecek, katılımcıların yardıma ihtiyaç duyması durumunda araştırmacılar destek olacaktır. Fotoğraflar, kullanıcı tarafından çekileceği için yine öznellik taşıyacak, kadrja neyi nasıl almayı tercih ettiği araştırmacılara vereceği sözel bilgilerle birleştirildiğinde araştırmacılar tarafından işlenebilir veriye dönüştürülebilecektir. Ancak tamamen görsel anlatıya dayalı bir araştırma veri seti de bu çalışmada araştırmacıların pratiğe çeviri yapmalarını sağlamakta yeterli olmayabilir; bu sebeple tasarımcıların ortak ve nesnel dili olan krokiler ile mekânın anlaşılması ve kullanıcı anlatıları ile ilişkilendirilerek çözüm yapılması önem kazanır. Görüşmelerdeki özne betimleme ve tariflerin mekânsal analizinin gerçekleştirilebilmesi için katılımcılardan basit birer kroki çizimleri istenecek, bu çizimler sadece araştırmacıların görüşme notları ve betimleyici fotoğraflarla ilişkilendirmek ve anlamlandırmak için altlık olarak kullanılacaktır. Kullanıcı tarafından çekilen fotoğraflar bu plan ve krokiler üzerinde yerleştirilerek pencereleri konumu, manzarası, gün ışığını nasıl ve nereden aldığı, balkon büyüklüğü, açıklığı, antre, koridor gibi ara geçiş alanlarının işlevi, odalar arası izolasyon sağlayıcı mahremiyet geçişkenliği, mutfak gibi kokulu ve yoğun üretimin yapıldığı alanlar ile diğer eylemlerin gerçekleştiği alanlar arası ses/koku/kişisel izolasyon gibi sorunların mekânsal olarak nasıl yerleştiği analiz edilebilecektir. Böylelikle kullanıcıdan edinilen özne veriler nesnel bulgular ile birleştirilebilecektir. Araştırmacı, kullanıcıdan aldığı veriyi anlam bilimsel analize bu nesnel veri seti ile üst üste getirerek başladığında, ortaya pratiğe tercüme edilebilecek ve hem mimarlık hem planlama disiplinlerine ve mevcut tasarım pratiklerine geribildirim sunabilecek öneriler geliştirilebilecektir. Araştırmanın gerçekleştirileceği zaman ve çalışma koşullarının, yüz yüze görüşme ve saha çalışması olanaklarını kısıtlaması, araştırmanın bulgularının genellenebilirliğini azaltacak, ancak yine de ortaya konacak bulgu, yorum ve öneriler ileride yapılacak araştırma ve derinlemesine çalışmaların önünü açacaktır.

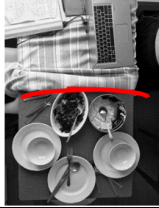
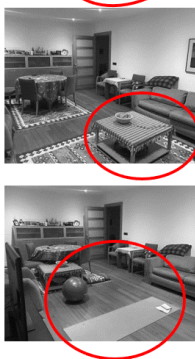
4. Deneyim ve Gözlem: Araştırma Kurgusuna Dair İlk Bulgular

Birbirini besleyen, birbirinin uzantısı olan ve 21. yüzyılda kamusal ve özel eylemlerin gerçekleştirilebileceği mekanların da kamusal ve özellik açısından eski tariflere uygun olmadığının tekrar hatırlatan bir şablon oluşturulmasına dair ilk bakış açısı araştırmacıların kişisel deneyim ve gözlemlerinden yola çıkarak oluşturulmuştur. Bu noktada, araştırmacıların gözlem ve deneyimleri kullanıcı olarak genellebilir bir temsiliyet göstermemekte olduğu açıktır. Yine de mesken arayüzlerinde kamusal ve özel eylemlerin gerçekleştirilen gözlem farklı yaş, farklı cinsiyet, farklı eğitim ve çalışma durumu, farklı çalışma biçimi ve farklı nitelik ve nicelikte hane halkı ve hanelere sahip kullanıcıların ihtiyaçlarının da değiştiğini kamusal alanla kurdukları ilişkiden net bir şekilde okunabilir olduğunu göstermektedir.

Pandemi ile bireysel ve toplumsal ölçekte yaşanan kısıtlamalar ve “yeni normal” olarak tanımlanan çalışma, sosyalleşme, gündelik yaşamı idame ettirme pratiklerine kullanıcıların

nasıl uyumlandığını anlamak için eylemlere ve müştereklere dair öğrenilenler ışığında mesken bu ihtiyaçları ya da gündelik pratikleri gerçekleştirirde ne kadar yetiyor ve ne kadar esneyebiliyor sorularının yanıtları aranmalıdır. Mesken ve mesken dışında gerçekleştirilen gündelik pratiklerin nasıl değiştiği araştırmacıların kendi yaşamlarında da hem deneyimledikleri hem de gözlemleme fırsatı buldukları olgular olmuştur. Tablo 5'te de görülmekte olan araştırmacıların bireysel uyumlanma/uyarlama denemeleri kullanıcının tek başına ve herhangi bir birey olarak algılanamayacağını, niteliksel olarak kullanıcının eylemlerinin anlaşılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu ise mesken içinde hane halkının kullanıcı ile ilişkisini (fiziksel mekan kullanımındaki kesişmeler ve ayrılmalar üzerinden) hem de sosyal olarak birbirleri ile ilişkilerinin anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Bu sebeple, kullanıcı deneyimlerinin arayüz tasarımına girdi sağlayabileceği bir araştırma kurgusunda (1) kullanıcıyı (2) hane halkı bireylerini (3) meskenin fiziksel özelliklerini (4) mesken alana dahil arayüzler ile (5) bu çalışma kapsamında da daha geniş bir tarifle tanımlanmaya çalışılan kentsel arayüzleri anlamak gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 5: Mesken de uyumlanma/uyarlama örnekleri.

Mekan değişiklikleri/uyarlama/uyumlanmalar	Eylemlerde uyarlamalar / uyumlanmalar		Bazı hane bireylerinin öğle yemeği için yemek masasını kullanmak istemesi ile bir hane bireyinin çalışmaya devam etmek durumunda kaldığı bir örtüşme yaşandığında yemek masasının ikiye bölünerek kullanılması yoluyla eylemde uyumlanma yapılmaya çalışmaktadır.
	Mesken kullanımında uyarlamalar / uyumlanmalar		Kullanıcının çalışma odası olarak kullandığı bu mekan, sokağa çıkma yasakları ve spor salonlarının kapanması ile birlikte gün içerisinde mobilyaların yerlerinin değiştirilmesi ile egzersiz alanına dönüştürülebilmektedir.
	Müşterekler		Mekansal olarak eylemin gerçekleşmesi için özelleştirilebilecek bir alan bulunamadığında, müştereklerin eylemleri eş zamanlı olarak aynı mekanda gerçekleştirilebilmek için dönüştürülmek durumunda kalınabilmektedir. Hanedeki bireylerden birisi için egzersiz alanına dönüşen bu mekan, eş zamanlı olarak diğer bireyler tarafından yaşama alanı olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Meskene dair yapılan uyumlanma ve uyarlama çabaları esasen kullanıcının neye ihtiyacı olduğunu, o ihtiyacını nasıl gidermeye çalıştığını, ihtiyacını gideremediği noktalarda nasıl stratejiler izlediğini pratisyene göstermektedir. Kullanıcı deneyiminin meskenin uyarlanması ve meskene uyumlanma sırasında nasıl farklılaştığını görmek ve izlemek görece daha kolayken, kamusal alan ile ilişkide bireysel uyarlama mümkün olmayacağı için sadece uyumlanma söz konusu olabilmektedir. Gündelik yaşam pratiklerinin özel ve kamusal mekan ikiliğinin üzerine kurgulandığı ve bireysel anlamlandırma sürecinde de toplumsal olarak kodlandığı bir düzende, olağanüstü ve ani bir şekilde eylemlerin gerçekleştirildiği mekanlar değişmiş ve bu hali hazırda içeride yapılmayan eylemlerin de yapılmaya başlanmasına da vesile olmuştur. Araştırmacıların bireysel deneyimleri ve gözlemleri de bunu doğrular niteliktedir. Pandemi sebebiyle getirilen sokağa çıkma yasakları ile birlikte alınan bireysel “sosyal mesafe” önlemleri ile pek çok kişi, pandemi öncesi dönemde dışarıda gerçekleştirdikleri eylemleri içeride gerçekleştirmek durumunda kalmış ve meskenin arayüzü bu noktada ayrıca önem kazanmıştır. Örneğin balkon bazen çalışma mekanı, bazen güneşlenme terası, bazen ise dışarıdan getirilenlerin havalandırılması için bir ara geçiş mekanı olarak kullanılmaktadır. Nanda vd. (2020), d'Alessandro vd. (2020) ve Megahead ve Ghoneim (2020) gibi araştırmacıların da ifade ettikleri gibi meskene/içeri dönüşün zorunlu olduğu bu süreçte, dışarı ile ilişkinin arayüzler ile erişilebilir, seyredilebilir, keşfedilebilir olması önem kazanmıştır (Görsel 4).



Görsel 4: Mesken ve kamusal alana dair farklı morfolojilerde temas noktaları.

Bu süreçte mesken içinde olduğu kadar mesken dışında da yakın seviye müştereklerle daha önce deneyimlenmemiş biçimlerde kesişmeler yaşanmıştır. Meskenin duvar ve dış kapı gibi geleneksel sınırlarının bittiği noktada “başlayan” kamusal alan komşular ile yoğun ortak kullanım alanlarına dönüşmüştür (Görsel 5). Dış mekanlara açılan pencerelerin mahremiyet ile ilgili tasarımsal kaygıları da yine ortak alanın içeriye görüşü ve mahrem alandan dışarıyı görü alanına dahil olan noktasında bozuma uğramaktadır.

Bu durum, daha önce Görsel 3'te de ortaya konduğu üzere özel ve kamusal eylemlerin gerçekleştirildiği mekanlarda değişimin görülmeye başlaması ve geleneksel sınırlılıkların ve bu sınırlara göre kurgulanmış tasarımın yetersizliğini ve katılığını ortaya koymaktadır.



Görsel 5: Sokağa çıkma yasaklarında yoğunluğu artan ortak kullanım alanları ve iç-dış ilişkisi.

Araştırma sürecinde arayüzün tanımının genişletilmeye çalışılması, kentsel kamusal alanın da meskenin tasarımına girdi sağlayacak bir olgu olarak kabul edilebilmesini gerektirmektedir. Mesken ile ilgili yapılan analizler, hangi eylemlerin nasıl dışarı kaydırılabileceğine dair de değerlendirme yapılabilmesini mümkün kılacaktır. Bu sebeple, meskenin bulunduğu alanın, eğer apartman dairesi ise apartman girişinden itibaren sokakla ilişkisi, sokağın dokusu, yürüme mesafesindeki açık ve kamusal alanların biçimi ve konumlandırılışını anlamak da gerçekleştirilecek araştırmaya önemli girdiler sağlayacaktır. Genel olarak bu konudaki literatürde de belirtildiği üzere, araştırmacıların gözlem ve deneyimleri de yeşil alanlara yeniden odaklanmanın gerekliliğinin yanı sıra, paylaşılabılır alanlarla birlikte kişisel alanın maksimize edilmesi gerektiğini de göstermiştir. Özellikle iç mekân tasarımında ses ve koku izolasyonu yanı sıra mahremiyet ve mental sağlık açısından bölümlendirme ve mesken-içi "eylem bölgelerinin" tasarlanması ve açık-plan tasarım kurgusundan uzaklaşılması önemli görülmektedir. Kullanıcıların mesken içinde uyumlandırılabilir düzen tercihlerinin öneminin ortaya çıktığı pandemi sürecinde, teras bahçeleri, küçük arka bahçeler, çardak ve balkon gibi özel açık alanların tasarıma dahil edilmesi gereken unsurlar olduğunu göstermiştir. Etkinlik ve eylem çeşitliliğini ve alternatif ve esnetilebilir mekân oluşturmaları daha geniş koridor ve dolaşım alanlarının mesken içinde öne çıkartılması, her seviyede açık/yarı-açık alanların temiz havaya erişilebilirlik açısından önemi, (daha büyük) balkonun mesken için vazgeçilmezliği, özellikle strelizasyon açısından giriş hölünü tasarıma yeninden dahil etmek ve sözü edilen tüm bu arayüzlerin bina cephelerinde uygun şekilde yerleştirilmesi aracılığıyla doğal havalandırmanın gereklilikleri tekrar anlaşılmaktadır. Meskenin artık farklı fonksiyonlara

ve farklı kamusalılık seviyesindeki eylemlere ev sahipliği yapabileceği göz önünde bulundurularak tasarlanması önemlidir. Basit tarım faaliyetlerinin gerçekleştirilebileceği arayüzlerin tasarıma dahil edilebilmesinin, sağlıklı, sürdürülebilir ve afet ve krizlere karşı öngörülü bir tasarımın mühim bir kriteri olduğu anlaşılmaktadır.

Bu detaylardan da anlaşılacağı üzere, bu çalışmada işaret edilen deneyim ve gözlemlere dayalı değişim ve dönüşümün sorgulanması ancak daha geniş kapsamlı bir çalışma ile ortaya konabilecektir. Bu çalışmada da yapılan tartışma, kullanıcı deneyimi üzerinden özel ve kamusal alan tariflerinin nasıl değişmesi gerektiğine ve bunun arayüz tasarımı ile nasıl sağlanabileceğine dair araştırma tasarımını geliştirmekte kullanılmaktadır. Kullanıcının öznelliği, ihtiyaçlarının mekanda gerçekleştirilme biçimine yansıdığı gibi, mekanı dönüştürme biçimine de yansıdığı araştırmacılar tarafından da bizzat deneyimlenmiş ve bu deneyimler bu çalışmada şablona dökülmeye çalışılmıştır. Bu aşamada, mimarlık ve planlama disiplinlerine nesnel girdiler sağlamaya yönelik bu bulguların, pandemi koşullarını da gözeten çevrimiçi araçlar ile kullanıcıyı odağa alan etnografya ve eylem araştırması kuramsal çerçevelerini kullanarak ve en önemlisi de kullanıcının pratisyenle olduğu kadar kullanıcının kullanıcıyla da fikir alışverişi sağlamasını mümkün kılan odak grup çalışma prensibine dayandırılan bir şeffaflık içerisinde çalışılması ile mümkün olabileceği öngörülmüştür.

5. Sonuç ve Öneriler

Gündelik yaşam hızının oldukça yüksek olduğu kentlerde katı (esneyemeyen) ve kısıtlı mekânsal kurguyu içeren mesken arzı, yoğunlaşan kentsel nüfus, değişen hane halkı büyüklükleri ve satın alınabilirlikten uzaklaşan arsa fiyatlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Mevcut kamusal alan kurgusu ise bu değişen mekânsal ve bireysel ihtiyaçlara uyumlu olmayan şekilde gelişmiştir. Dolayısıyla özel mekân-kamusal mekân ilişkisi, bütüncül ve destekleyici tasarım programı içerisinde düşünebilecek bir uzanım oluşturmamakta hem özel mekân hem de kamusal alanda kendine özgün tasarım dillerine ve kurgularına sahip bağımsız sistemler ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın kaleme alındığı tarihte yaşanmakta olan Covid-19 pandemisi, dünya tarihinde yaşanagelmış pek çok afet ve kriz sürecinde olduğu gibi mimarlık ve planlama disiplinlerinin evrimini beraberinde getirecektir. Kriz ve afet koşullarının toplumsal hafızadaki kalıcılığı azaldıkça daha önce çizilmiş olan sınırlar bozuma uğramaya başlamıştır. Bugün meskende ve kamusal alanda yaşanmakta olan ve hem fiziksel hem mental sağlıkla ilgili olumsuz olarak addedilen kesişimler ve mekânsal sınırların bulanıklığı geçmiş afet ve krizlerden çıkartılan derslerin uygulamada gayrimenkul değerlerinin değişimi, hanehalkı büyüklüklerinin farklılaşması ve kentsel hızın ve yaşam alanlarının yeni trendlerle değişimi gibi sebeplerle süreklilik arz etmemiştir. Küresel bu salgın ile birlikte mimarlık ve planlama disiplinleri kapsamında yapılan çalışmalar ve

yayınlarla bakıldığında çok yenilikçi tartışmaların ortaya çıkmadığı görülebilmektedir. Yine de ortak olarak “arayüz” ihtiyacının ve kamusal ile özelin arakesitlerinin tasarıma eklemlendirilmesine dair ortak görüşlerin izlerini yakalamak mümkündür.

Arayüzlerin mimarlığın sonlandığı ve kentsel tasarımın başladığı veya tam tersi kentsel tasarımın bitip mimarlığa geçişin yapıldığı noktalar olarak görülerek atıl kaldığı gözlenmiştir. Bu bakış günümüz konutunda dış mekân ile kurulan ilişkinin zayıflığına yol açmasıyla birlikte kullanıcıların kimi ihtiyaçlarına cevap verememesinin de nedeni olarak görülmektedir. Pandemi sürecinde arayüzlerde gözlenen, deneyimlenen kaymalarla birlikte; konut ve kamusal alan arasındaki bu arayüzlerin daha geniş bir bağlamda ve özellikle kesişmeler üzerinden ele alınması gerekli görülmektedir. Bu süreçte ihtiyaçların değişimi, konuttaki eylemlerin çeşitlenmesi de yine kamusal bazı eylemlerin konut içinde gerçekleştirilmesine sebep olmuştur. Bu durum mahremiyetle özdeşleştirilen konutun kamusal nitelik kazanmak durumunda kalmasına yol açmıştır. Bu tanımsal kaymayla mesken kullanıcısı yaşam alanında bazı uyarlamalar yapmak ve mekânın bu uyarlamalara izin vermediği koşullarda da kendini uyumlandırmak durumunda kalmıştır. Arayüzün öneminin, değişen ve dönüşen işlevinin ve biçimine dair tasarım kılavuzlarının oluşturulabilmesi için kullanıcıların özel ve kamusal eylemlerinin, bu eylemlerin gerçekleşebildiği mekân(lar)ın incelenmesi sonucunda özel ve kamusal mekân kullanımlarının tariflemelerinin ve çakışmalarının anlaşılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple, kullanıcının değişen ihtiyaçları ve tepkilerinin gözlenmesi, ihtiyaçtan doğan düzenlemelerin incelenmesi önemli görülmektedir.

Bu şekilde çalışma, araştırmacıların mevcut yaşanan kriz durumunun geçiciliğini kabul ettiği, ancak buna benzer krizlerin tekrarlanabileceği, pandemi sebebiyle kazanılan gündelik yaşam pratiklerini de değiştiren bazı alışkanlıkların pandemi sonrasında da devam edeceği ve en önemlisi gelişen teknoloji sayesinde özel ve kamusal alan ayrımı ile gerçekleştirilen özel ve kamusal eylem niteliklerinin mekânsal örtüşmelerinin bulanıklaşmaya devam edeceği öngörüsü ile araştırmacıların devam etmeye niyetli oldukları bir ön saha araştırması ve tartışması ortaya koymuştur.

Kaynaklar

Akbaş, İ. (2016), Use of Identical Interiors by Different Users. İzmir Ekonomi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İçmimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, IA 494 Graduation Thesis, Yayınlanmamış lisans tezi.

Alexander, C., Ishikawa, S., Silverstein, M., Jacobson, M. Fiksdahl-King, I. & Angel, S. (1977) A Pattern Language: Towns-Buildings-Constructions. New York: Oxford University Press.

Bala, H.A. (2006). “Mimarlık- Şehircilik, Bina-Kent, İç-Dış, Özel-Kamusal Arasında Kentsel Arayüzler”, Yapı Dergisi, 293:44-49.

D'Alessandro, D., Gola, M., Appolloni, L., Dettori, M., Fara, G.M., Rebecchi, A., Settimo, G. & Capolongo, S.

(2020) COVID-19 and Living Space Challenge. Well-being and Public Health Recommendations for a Healthy, Safe, and Sustainable Housing. *Acta Biomed* 91: 9: s. 61-75, DOI: 10.23750/abm.v91i9-S.10115.

Gehl, J. (1977) *The Interface between Public & Private Territories in Residential Areas*. Department of Arch and Building, Melbourne University, Australia.

Markus, T. (1993). *Buildings and Power*. New York: Routledge.

Megahed, N. A., & Ghoneim, E. M. (2020). Antivirus-built Environment: Lessons Learned from Covid-19 Pandemic. *Sustainable Cities and Society*, 61, 102350. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2020.102350>.

Merriam-Webster Dictionary. (t.y.) Interface. Erişim adresi: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/interface>. Erişim tarihi: 31.01.2021.

Nanda, A., Thanos. S., Valtonen, E., Xu, Y. & Zandieh, R. (2020) Forced Homeward: The Covid-19 Implications for Housing. *Town Planning Review*, <https://doi.org/10.3828/tpr.2020.79>

Özyörük, İ. (1995) "The Interface of Architectural Built Form and Urban Outdoor Space", METU, M.S. Thesis, Graduate School of Natural and Applied Sciences, Ankara.

Porter, T. (2004). *Archispeak An illustrated guide to architectural terms*. Spon Pres London ve New York.

Sanoff, H. (1999). *Community Participation Methods in Design and Planning*. New York: John Wiley & Sons.

Uzunkaya, A. (2020) -Zorunlu- Atölyeler: Birebir Deneyim ve Uzaktan Eğitim Araçları, Arkitera, Erişim adresi: <https://www.arkitera.com/gorus/zorunlu-atolyeler-birebir-deneyim-ve-uzaktan-egitim-aracлари/>.

von Meiss, P. (1990). *Elements of Architecture: From Form to Place*. Abingdon: Routledge.

Kentsel Dirençlilik, Kriz, Kent Merkezleri: Pandemi Sürecinde Kamusal Alan Kullanımının Değişimi

Arş. Gör. Gizem Derinci

Konya Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi- Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Prof. Dr. Burcu Halide Özuduru

Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi- Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Tüm dünyada yaşanan Covid-19 kriziyle alınan önlemler ve yasaklar kent yaşamında önemli değişimlere neden olmaktadır. Bu değişimler yaya hareketiyle ve yüz yüze ilişkilerin kurulmasıyla kullanımı sağlanan kent merkezlerinde hareketliliğin neredeyse sıfıra inmesine neden olmakta, kent merkezlerindeki kamusal alanların kullanımını olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle çalışma ile Ankara Kızılay'daki alışveriş caddelerinin bu sürece nasıl adapte olacağının sorgulanması amaçlanmaktadır. Kamusal alanların Covid-19 krizinin etkilerine nasıl direnç gösterdiği ve yeni sürece adapte olması için yaşadığı değişimi incelemek için karşılaştırmalı vaka çalışması yöntemiyle pandemi öncesi sosyal etkileşimin, yaya hareketliliğinin ve arazi kullanım çeşitliliğinin fazla olduğu Atatürk Bulvarı, Meşrutiyet Caddesi ve Karanfil Sokak'ta yapılan Aralık 2019 ve Ekim 2020 tarihli yaya sayımları ve gözlemler ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek yaşanan değişimin somut bir şekilde ortaya konması amaçlanmaktadır. Çalışma ile kamusal alan kullanımının azalmasının nedenlerinin araştırılmasıyla yeni koşullar karşısında bu alanların güvenli bir şekilde nasıl tasarlanacağı, kent merkezindeki sosyal ve ekonomik canlılığı sağlamak ve kent merkezinin uyum kapasitesini arttırmak için yapılması gerekenleri içeren temel stratejiler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dirençlilik, Kamusal Alan, Kent Merkezi, Kriz

Urban Resilience, Crisis, Urban Centers: The Change in Public Spaces During the Pandemic Process

Abstract

Precaution and prohibition taken with the Covid-19 crisis all over the world cause significant changes in urban life. These changes cause the mobility to decrease to almost zero in city centres, which are used by pedestrian movement and the establishment of face-to-face relations and negatively affect the use of public spaces in city centres. For this reason, it is aimed to question how the shopping streets in Ankara Kızılay will adapt to this process. To examine how public spaces, resist the effects of the Covid-19 crisis and the change they have experienced to adapt to the new process, the comparative case study method was used to evaluate the pedestrian counts and observations of December 2019 and October 2020 in Atatürk Boulevard, Meşrutiyet Street and Karanfil Street. It is aimed to present the change in a concrete way. The pre-pandemic social interaction, pedestrian mobility and land use diversity were effective in the selection of these streets. By researching the reasons for the decrease in the use of public spaces, the study revealed the basic strategies, including how to safely design these areas in the face of new conditions, ensure the social and economic vitality and increase the adaptation capacity of the city centre.

Keywords: Resilience, Public Space, City Center, Crisis

1. Giriş

Covid-19 krizi, tüm dünyada ve ülkemizde kent yaşamında ve algısında ciddi değişimlere neden olmuştur. Yaşanan bu süreç sonrasında 'yeni normal' kentsel insanların bir araya geldiği, sosyal ve ekonomik etkileşimde bulunduğu kamusal alanlar üzerinden yeniden tanımlanarak, bu süreç içerisinde en çok korkulan alanlar haline gelmiştir. Yaya yoğunluğunun ve hareketliliğinin azalması, hizmet sunum yöntemlerinin değişmesi, ticari faaliyetlerin kısıtlanması, alternatif hizmet türlerinin gelişmesi, ekonomik gelir düzeyinin azalması, kamusal alanlardaki güvenlik endişesi gibi nedenler kamusal alan kullanımını olumsuz etkilemiştir. Bu sorunlar birbiri ile etkileşerek büyüyen krizler yaratmaktadır. 2000'li yıllardan sonra Türkiye'de inşaat sektörünün ivmelenerek yapılaşmanın hızlanması, kamusal alanların tahrip edilerek, insanların yaşam alanlarının özel mülkiyet ve binalarla sınırlandırılması, diğer bir deyişle kamusal alanların sınırlandırılması pandemi sürecinde insanların kamusal alanlardan yeterli seviyede faydalanamamasına, dolayısıyla yaşam kalitelerinin düşmesine neden olmuştur. Belli bir yaşam alanıyla sınırlı kalan, yeterli büyüklükte alanı olmayan insanlar kamusal alanlardan kaçarak evlerine kapanmak zorunda kalmışlardır. Yalnızca çalışanların veya merkeze yakın mahallelerde yaşayanların kullanımına kalan kent merkezleri ve buradaki alışveriş caddeleri insanların birbirinden uzaklaştığı, sosyal etkileşimin azaldığı, ticari hizmetlerin asgari düzeyde devam ettiği bu süreçte kamusal alan kullanımının azalmasıyla olumsuz etkilenmiştir. Özellikle yaya hareketine bağlı olarak çalışma şartları oluşturulmuş yerel işletmelerin bulunduğu kent merkezinde ve alışveriş caddelerinde hareketliliğin neredeyse sıfıra indiği pandemi sürecinde işletmeler ayakta kalmakta güçlük çekmiştir (Atlan, K., 2020). Bu durum şehir içerisinde erişilebilirliği en yüksek yer olan kent merkezinin sürece uyum sağlamasını zorlaştırmakta ve burada yer alan perakendecilerin dirençliliğini etkilemektedir. Sokaklardaki canlılığın en önemli ögesi olan küçük ve yerel işletmelerin pandemi sonrasında da devamlılığını sağlayabilmesi (Özuduru, 2020) bu süreçte önemli bir kentsel dirençlilik stratejisidir. Bu bağlamda, pandemi sürecinin neden olduğu değişimin Ankara kent merkezinin önemli bir parçası olan Kızılay'daki kamusal alan kullanımına etkisinin araştırılması ve bu alanların sürece nasıl adapte olacağına kentsel dirençlilik çerçevesiyle sorgulanması amaçlanmaktadır. Yaşanan krizden öğrenilenler doğrultusunda kent merkezinin ve kamusal alanların mekansal, ekonomik ve sosyal değişim ve sürece en iyi adaptasyonlarının ilkeleri tartışılacak; bu çerçevede yapılan çalışma ile Ankara kent merkezindeki kamusal alanların Covid-19 krizinin etkilerine nasıl direnç gösterdiği ve yeni sürece adapte olması için gereken temel kent merkezi planlama ve tasarım stratejilerinin neler olacağı irdelenecektir. Bu çalışma ile kamusal alan kullanımının azalmasının nedenlerinin araştırılmasıyla yeni koşullar karşısında bu alanların güvenli bir şekilde nasıl tasarlanacağı, kent merkezindeki sosyal ve ekonomik canlılığı sağlamak ve kentsel dirençliliğin en önemli koşulu olan olası bir etki sonrasında yeni koşullara adaptasyon kapasitesi geliştirebilme kapsamında

kent merkezinin pandemi gibi küresel bir etki sonrasındaki koşullara uyum kapasitesini arttırmak için yapılması gerekenleri içeren temel kentsel planlama politika ve stratejileri ortaya konulacaktır. Böylece, uzun yıllardır uygulanan kamusal ve açık alanları göz ardı eden politikaların radikal bir biçimde değişebilmesi için, yaşanan çoklu ve sürekli kriz halleri bir bütün olarak ele alınacak ve yeni kentsel planlama politika ve stratejileri geliştirilerek çözüm arayışlarına gidilecektir.

2. Literatür Araştırması

2.1. Kentsel dirençlilik kavramının ortaya çıkışı

Dirençlilik ilk kez ekolojik dirençlilik kapsamında, nüfus değişimindeki faktörler (av, avcı, avcılık, neslin tükenmesi, popülasyon sayısı, doğum oranı vb.) ele alınarak ekolojik sistemlerin istikrarlığı üzerinden incelenmiş ve ekolojik dirençlilik; doğum ve ölüm oranlarının çevre koşullarıyla birlikte ele alınmasıyla bir ekolojik sistemin yaşanan çevresel, genetik, iklimsel sorunlar karşısında, nüfusunun denge durumuna gelmesi ve sorunları emme yeteneği olarak tanımlanmıştır (Holling, 1973). Buna göre ekolojik bir sistem, yaşadığı değişim karşısında yeni bir kararlılık seviyesiyle yeni koşullara adapte olarak varlığını sürdürmektedir (Davoudi, 2020; Taşan-Kok vd., 2013). Geçen yaklaşık 50 yıllık süreç içerisinde dirençlilik kavramı farklı alanlarda kullanılmaya başlanmış ve farklı disiplinler için farklı tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlardan ikincisi; mühendislik dirençliliğidir (Engineering Resilience). Ekolojik dirençlilikten farklı olarak mühendislik dirençliliği “sistemin geçici bir rahatsızlıktan sonra denge durumuna dönme yeteneği” (Holling, 1973, s. 17) olarak tanımlanır. Buna göre yaşanan değişim karşısında sistem yeni koşullara uyum sağlamaz, eski denge durumuna geri döner. Bu yüzden mühendislik dirençliliği “denge durumuna dönebilmesi için bir sistemin kararlılığına” odaklanır (Simmie ve Martin, 2010, s.28). Üçüncü tanım olarak literatürde evrimsel dirençlilik (Evolutionary Resilience) tanımı ortaya çıkmaktadır. Evrimsel dirençlilik anlayışına göre dirençlilik; “... sistemlerin farklı ölçeklerde nasıl davranabileceğine dair bir teori, sosyal alanlar arasında uygulanan planlama sistemlerine pratik veya proaktif bir yaklaşım ve araştırmacıların bazı sistemlerin nasıl ve neden bozulmaya tepki verebildiğini incelemelerini sağlayan analitik bir araçtır” (Vale, 2014, s. 191). Aynı zamanda dirençlilik; çevresel, ekonomik ve sosyal olumsuzluklar ve zorluklar karşısında etkilerin azaltılmasını, değişikliklere adapte olunmasını ve bunu yapabilmek için kısa ve uzun vadeli strateji ve eylemleri kapsar (Mehmood, 2016). Ayrıca sistemlerin dirençlilikleri beklenmedik ve ani değişiklikler yaşadığında devamlı olarak artar. Bu sayede daha çok direnç kazanır ve sistem, şoklar karşısında nasıl tepki vereceklerini bildikleri için daha iyi çalışır.

Yapılan tanımlamalara rağmen analitik bir kavram olan dirençlilik, bölgesel ve kentsel çalışmalarda dahil olmak üzere farklı diğer alanları da kapsayacak şekilde dünyaca kabul görmüş bir dirençlilik tanımlamasına sahip değildir (Simmie ve Martin, 2010). Bu

nedenle kentsel dirençliliğin ne anlama geldiğini anlayabilmek için içerisinde bulunduğu sosyo- ekolojik sistemler literatüründe dirençlilik kavramının nasıl tanımlandığı incelenmelidir. Buna göre dirençlilik; sistemin eşiği geçip farklı bir rejime geçme yeteneği (Walker vd., 2004) ve adaptasyon süreci döngüsü ile kararlı bir sistemin oluşturulması (Kaya, 2019) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu yönlerden sosyo-ekolojik sistemlerde dirençlilik, ekolojik ve mühendislik dirençliliğiyle benzer özellikler taşımaktadır. Ancak kentler oldukça karmaşık ve değişken sistemlerin bir araya geldiği bir yapıda olduğu için kentsel dirençlilikte bir kentin geçirdiği doğal ve beşeri süreçler de incelenmeli ve kentsel dirençlilik; ekolojik, mühendislik ya da sosyal bilim alanlarında olduğu gibi sınırlı değişkenlerle ele alınmamalıdır. Bu nedenle evrimsel dirençlilik yaklaşımıyla bağlantılı olarak kentsel dirençlilik analitik bir araç olarak ele alınmalıdır.

Kentsel dirençlilik anlayışıyla paralel olarak dirençli düşünme anlayışı 1990'ların sonlarında yerel düzeyde dirençli bir yer yaratmak için kentsel planlamaya dahil olmuş bir kavramdır (Taşan-Kok vd., 2013). Çünkü dirençlilik çalışmaları için şehirler önemli bir çalışma alanıdır. Günümüzde özellikle kırdan kente göçün artmasıyla kentler giderek daha karmaşık hale gelmektedir. Şehirlerdeki eksiklik ve iyi yönetilememe gibi sorunlar nedeniyle şehirler doğal afetler, sosyal problemler, altyapı sorunları, ekonomik sorunlar gibi problemler karşısında savunmasız kalmaktadır (Weichselgartner ve Kelman, 2014). Tüm bu sorunların içerisinde dirençlilik düşüncesi alternatif bir yaklaşım oluşturur. Dirençliliğin planlanması planlama teorisinde kentsel, ekonomik, sosyal ve mekansal kırılganlıkları hızlandıran dinamiklerin analizini kapsar. Bu yüzden dirençlilik, kentsel alanlarla ilgili dirençlilik özellikleri ve kentsel alt sistemlerin kırılganlık göstergeleri incelenerek tanımlanmalı (Eraydın ve Taşan-Kok, 2013) ve şok anında şehirlerin kentsel sistemini ve örgütlenme biçimini yeni duruma uyarlayarak dirençli bir şekilde işlevsel kalabilmesi ve benzer hizmetleri sunmaya devam etmesi (Spaans ve Waterhout, 2017) sağlanmalıdır. Bu nedenle “En dirençli şehirler, zayıflıklarını ve kırılganlıklarını belirleyerek küresel zorluklara yaratıcı ve yenilikçi yaklaşımları teşvik eden şehirlerdir” (Eraydın ve Taşan-Kok, 2013, s.234). Kentsel dirençlilik; toplumların aktif öğrenme, sağlamlık, yenilik yapma ve adaptasyon yeteneği ile kentlerin şekillenmesini sağlarken; şehir planlama, politika oluşturma ve stratejik gelişme aracı olarak kullanılmaktadır (Mehmood, 2016). Ayrıca, farklı boyutlardaki yavaş ve ani değişikliklerle başa çıkma kapasitesini arttıracak çalışmaları içeren bir çerçeve çizer (Eraydın, 2013). Bunun için kentsel dirençlilik için planlama, yaşanan ihmallerden sonra ‘planlamanın özünün’ yeniden düşünülmesi gerektiğini savunur; kentsel kırılganlıkları belirlemeyi ve adaptasyon kapasitesini arttıran stratejiler geliştirmeyi temel alır. Bunu, temel sınırları ve öncelikleri belirleyerek yapmalıdır (Eraydın, 2013). Bu nedenle dirençliliğe giden yolu analiz etmek, tasarlamak ve yönetmek için planlama en önemli araçtır (Kaya, 2019). Planlamanın temelinde yer alan kentsel arazi kullanım planlamasıyla geleneksel olarak rahatsızlıkları en aza indirmek

ve sorunları çözmeyi amaçlamak bunun en önemli örneğidir. Dirençlilik düşüncesiyle birlikte planlama içeriği; rahatsızlıklardan sonra yapılması gereken faaliyetleri içerecek şekilde genişletilmelidir (Taşan-Kok vd., 2013). Ekolojik bilimlerden kent planlamasına dirençliliğin evrimine bakıldığında süreç aşağıdaki şekilde 4 aşamalı olarak ele alınmaktadır (Taşan-Kok vd., 2013; Eraydin ve Taşan-Kok, 2013):

- 1.Dirençliliğin ekolojik bir kavram olarak ortaya çıkması
- 2.Sosyal bilimlerde sistem dirençliliği kavramının ortaya çıkması
- 3.Kentlerde kentsel sistemler kapsamında dirençliliğin sosyal, ekonomik ve ekolojik olarak incelenmesi
- 4.Kentsel planlama literatürü, kentsel sistemin dirençliliğine bir bütün olarak bakan daha kapsamlı bir yaklaşıma vurgu yaparak dirençli şehirler için ilkelerin aranmaya başlanması

Bu gelişme içerisinde kentsel dirençlilik; sağlamlık (şoklara dayanma yeteneği), esneklik (geri dönme yeteneği) (Taşan-kok vd., 2013), dayanıklılık, fazlalık, verimlilik, yansıtılabilirlik, çeşitlilik, kapsama (ARUP, 2014) gibi özellikleri içermelidir. Buna ek olarak dirençlilik; uyum sağlama ve dönüştürülebilirlik özelliklerine de sahip olmalıdır. Uyum sağlama özellikle kentlerde “bir sistemdeki aktörlerin dirençliliği etkileme kapasitesi” olarak tanımlanırken dönüştürülebilirlik “ekolojik, ekonomik ve sosyal (siyasi dahil) koşullar bir sistemi savunulamaz hale getirdiğinde temelde yeni bir sistem oluşturma kapasitesi” olarak tanımlanır (Walker, B vd., 2004, s.3). Kentsel sistemlerde de ihtiyaç duyulan dirençlilik, uyum sağlama, dönüştürülebilirlik döngüsünün sağlanmasıdır. Çünkü bu sayede kentlerin sürekli değişen ve karmaşık hale gelen alt sistemlerinin farklı ihtiyaç taleplerine karşılık verebilir. Bu sayede özellikle Avrupa’da kentin simgesi ve halkın kimliği (Erkip vd., 2013) haline gelmiş kent merkezlerinde dirençlilikten bahsedilebilir. Kent merkezlerinin temelinde yer alan tarihi alanlar, ekonomik aktiviteler ve kamusal alanlar da bu nedenle kent merkezi dirençliliğinde ele alınması gereken önemli özelliklerdir.

2.2. Kent merkezlerinde dirençlilik ve kamusal alan

Kent ekonomisinde şehirlerin en önemli alanlarından biri olan kent merkezleri yarattığı ekonomik değer dışında sahip olduğu kamusal alanlarla toplulaşma ve kentleşme seviyesinin artırılmasında önemli etkilere sahip kent parçalarıdır. Dirençli bir kent merkezinin oluşturulması için tıpkı kentsel dirençlilik yaklaşımında olduğu gibi tüm alt sistemlerin (ekonomik, sosyal, fiziksel, politik) etkili bir biçimde birlikte çalışması ve bu hedefle temel kentsel politika, program ve stratejilerin belirlenmesi gereklidir. Bu yaklaşımları anlayabilmek için literatür incelendiğinde kent merkezlerinde en önemli dirençlilik yaklaşımı evrimsel dirençlilik kapsamıyla ele alınacak olan ekonomik ve sosyal dirençliliğidir. Kent merkezlerinin planlama kararları, ekonomik gelişme stratejileri ve

küresel salgınlar doğrultusunda farklı zamanlarda farklı sorunlarla karşı karşıya gelmeleri mümkündür. Bu kapsamda ele alınabilecek en önemli sorunlardan biri; kent merkezi fonksiyonlarının kent çeperine taşınmasıdır. Kent merkezinin ana kullanımlarından biri olan perakende sektörü yaya ve taşıt trafiğini sağlayarak kamusal alanların canlılığını sağlayan en önemli kent merkezi fonksiyonudur. Kent merkezlerinin karşı karşıya kaldığı sorunlardan biri ise perakende sektörünün ana caddelerdeki perakende sektörünün dönüştürülmesi yerine AVM gelişiminin teşvik edilmesi ve kentsel gelişmenin akılcı bir planlama yaklaşımıyla sağlanmaması sonucunda kent merkezi kullanımının azalmasıdır. Başarılı dirençli kent merkezi için; tarihi koruma, yüksek yürünebilirliğe sahip kamusal alanlar, trafiğin düzenlenmesi ve sosyal ağların yüksek etkileşime imkan verecek şekilde tasarlanması gerekmektedir (Özüduru, 2019). Aksi takdirde birbirine benzeyen ve özgün değerlerini kaybetmiş kent merkezleri ortaya çıkacak ve kent merkezleri için gerekli dirençlilik özellikleri elde edilemediği için ekonomik ve sosyal dirençlilik seviyesinin düşük seviyede kalması söz konusu olacaktır. Karşılaşılan bu sorunların çözümünde evrimsel dirençlilik yaklaşımında olduğu gibi dirençlilik döngüsel olarak ele alınmalı, sorunlar karşısında ilk önce buna uyum sağlamak için kent merkezlerine zaman verilmeli, sonrasında gerekli durumlarda sistemin dönüşmesi için alternatifler oluşturulmalıdır. Bu süreç paydaşlar tarafından rasyonel olarak yönetilmeli ve dikkatli kararlar alınmalıdır.

Kent merkezlerinin ekonomik dirençliliğinin artırılması için; küçük bağımsız perakendecilerin desteklenmesi, küçük perakende ticaret örgütlerinin organize edilmesi, yapı çevrenin tasarımına ve bakımına yatırım ve kent merkezlerinde özel tasarım prensipleri geliştirilmesi, erişimi destekleyen ulaşım ve otopark politikaları, şehir merkezinin çekiciliğini artırmak ve tüketici harcamalarını teşvik etmek için “mıknatıs mağazaları” veya geçici “kalabalık çeken” çekicilere yatırım yapılması temel stratejilerdir (Wrigley and Dolega, 2011). Bu kapsamda, kentsel ekonomik dirençlilik, perakende dirençliliğiyle bağlantılı olarak sağlanabilir; alışveriş bölgelerinin işlevlerini sürdürebilir bir şekilde yerine getirememesine neden olan değişken koşullar karşısında perakende sistemlerinin tolerans gösterme ve uyum sağlama yeteneğiyle de ilişkilidir (Wrigley and Dolega, 2011). Bu nedenle kriz sırasında bu işletmelerin ve ilişkili oldukları kamusal alanların dirençliliklerinin artırılması kent merkezinin dirençliliğinin de artırılması için önemli stratejilerdir.

Kent merkezlerinde alışveriş insanların şehirlerle iletişim kurmasını sağlayan ve kamusal alan kullanımını arttıran önemli kentsel etkinliklerden biridir (Cachinho, 2014). Kent merkezindeki önemli kamusal alanlar olan alışveriş caddeleri tüketim, boş zaman etkinlikleri gibi aktivitelere olanak tanımaktadır. Bu sayede alışveriş caddeleri sosyal hayatın merkezindedir (Ercoşkun ve Özüduru, 2014). Kent merkezlerinde sosyal etkileşimin ve buna bağlı olarak canlılığın ve kamusal alan kullanımının artırılması için kent merkezi öncelikli olarak yayaların kullanım ve dolaşımına uygun tasarlanmalıdır (Gökçe, 2005).

Çünkü yürünebilirliği yüksek alanların varlığı yüz yüze etkileşimin artırılmasını sağladığı için (Ercoşkun ve Özüduru, 2014) kent merkezinin dirençliliğini artıran bir özelliktir (Özüduru, 2019). Ayrıca kent merkezinde farklı yaş, ekonomik grup, etnik kökene sahip insanların bir araya gelme ihtimali artar. Bu durum mekana çeşitlilik olarak yansırken, insanlar arasındaki kutuplaşma azalır, toplumsallaşma artar, tolerans yükselir ve sürdürülebilir bir toplum duygusu desteklenmiş olur (Özüduru, 2019). Bu sayede kent merkezlerinde sosyal dirençlilik artar. Ancak günümüzde kent merkezleri toplumun kısıtlı hareketliliğe sahip kesimi tarafından ulaşım olanakları ve gelir düzeyi doğrultusunda yalnızca belli grupları tarafından kullanıldığında sosyo- mekansal ayrışmayı tetiklemekte ve toplumsal ayrışmaya neden olmaktadır (Gökçe, 2005). Bu sorunlar kent merkezlerinde kırılabilirlik yaratmakta, kent merkezlerinin sosyal ve ekonomik dirençliliğini azaltmaktadır.

2.3. Pandemi sürecinde kamusal alan

Kentlerde ve kentsel yaşamda önemli bir yere sahip olan işlevsel kamusal alanlar (Carmona, 2015) kentlileşme ve toplumsallaşma için birincil öneme sahip alanlardır. Ayrılmış alan, sanal alan, özelleştirilmiş alan, tüketim alanı vb. farklı şekilde kategorize edilen (Carmona, 2010a) kamusal alanlar temelde tarihsel eğilimler ve normlar; alanın çeşitli yönetim, düzenleme, yasal hakimiyet ve yatırım biçimleri; kültürel gelenekler; insanların yaşam tarzları; siyasi öncelikler ve politik ve siyasi güçler arasındaki dengeyi yansıtmaktadır (Carmona, 2010b). Ayrıca küresel mal, sermaye, bilgi, kültür akışına ve yoğun ekonomik aktivitelerin oluşmasına olanak tanıyan (Mawani, 2020) kamusal alanların; sivil alan (sokaklar, meydanlar, gezinti alanları), kentsel açık alan (parklar, bahçeler, ortak alanlar, mezarlıklar, kent ormanları), hareket ve servis alanları (otoparklar ve araç yolları, toplu taşıma durakları), içselleştirilmiş kamusal alanlar (alışveriş/ eğlence merkezleri), perakende alanları, yarı kamusal alanlar (kütüphane, kafe, restoran, dini tesisler), özel kamusal alanlar (üniversite kampüsleri, toplu konut alanları), arayüz mekanları (kaldırımlar, sokak kafeleri) gibi farklı çeşidi bulunmaktadır (Carmona, 2010b). İnsanlara kentle ilişki kurma, kendini güvende hissetme, alışveriş yapma, dinlenme, sosyalleşme gibi faaliyetleri sunan bu mekanlar özellikle aidiyet hissinin oluşması ve bireylerin kent ve toplum arasındaki ilişkiyi kurması için oldukça önemlidir. Bu nedenle kamusal alan kullanımlarının pandemi sürecinden nasıl etkilendiği ayrıca tartışılmalıdır. Yaşanan Covid-19 kriziyle birlikte bu alternatif alanların çoğu kullanıcıların gözünde önemli risk alanları haline gelmiş ve kamusal alanların güvenliği sorgulanmaya başlanmıştır. Çünkü küresel olarak tüm Covid-19 vakalarının yüzde 95'inden fazlası kentsel alanlarda meydana gelmektedir (UN-Habitat, 2020). Bu nedenle karşılaşılan bu krizle ilgili olarak kent yaşamının ve algısının nasıl değişeceği, kamusal alanların değişime nasıl uyum sağlayacağı ve kullanımlarının güvenli bir şekilde nasıl sağlanacağı önemli sorulardır. Yoğun kentlerde alınan karantina kararları, kamusal alanlardaki enfeksiyon sayısının büyük oranda azalmasını sağlamıştır (Shen vd., 2020). Bu önlemler virüsten korunmak

için önemli tavsiyeler olmasına rağmen karmaşık bir toplumu bir araya getiren kırılğan bağlar üzerindeki uzun vadeli etkilerinin ne olacağı sorgulanmalıdır (Low ve Smart, 2020). Ayrıca kentlerin en önemli parçalarından biri olan kent merkezleri kamusal ile ana aktörlerini kaybetme sorunu ile karşı karşıya kalmıştır (Özuduru, 2019a). Salgın döneminde mağazaların kapanması fiziksel alışverişi büyük ölçüde internet üzerinden yapılan alışverişe dönüştürmüştür. Bu alışkanlığın kalıcı olacağı ve toplumun sosyal etkileşimi için en önemli kullanım olan kamusal alanların eski canlılığına ulaşmasının hızlı olmayacağı düşünülmektedir (Low ve Smart, 2020).

2.4. Kamusal alan kullanımı ve günlük yaşam

Pandemi sürecinde kamusal alan değişimi kentsel planlama ve tasarım yaklaşımları, kamusal alan erişimindeki eşitsizlikler, yerelleşme ve bu kapsamda değişen merkez-alt merkez ilişkisi, tüketim biçimlerinin değişmesi ve bunun yaratacağı etkiler, alınan önlemler kapsamında yaşam tarzlarında yaşanan değişimler yönüyle tartışılabilir. Sosyal mesafe, karantina ve izolasyonun temel önlemler olarak uygulandığı korona virüs salgınıyla birlikte virüs bulaşma riskini en aza indirmek için yeni uygulamalar, (uzaktan çalışma, online eğitim, e-ticaret faaliyetlerinin artması vb.) yasaklar (sokağa çıkma yasağı, belli bir süre işyerlerinin kapatılması, sosyal etkinliklerin iptal edilmesi vb.) ve önlemler (maske kullanımının zorunlu olması, kapalı alanlarda bulunan kişi sayısının azaltılması vb.) ortaya çıkmıştır. Kamusal alanların virüsün yayılmasında birincil derece öneme sahip alanlar olarak görülmesi bu uygulamaları mantıklı kılmış bu sayede kamusal alanların kullanımı ve sosyal etkileşim en aza indirilmekte ve virüsün yayılımını engellenmek amaçlanmıştır. Fakat karar vericilerin kamusal alanın virüsün bulaşmasında en tehlikeli yer olduğunu vurgulamasıyla sosyal hayat yok edilirken aynı zamanda kamusal alanlar da yok edilmektedir. (Tekeli, 2020). Alınan tüm önlemlere rağmen kamusal alanların planlanması, kullanımı ve tasarımı tekrar düzenlenmelidir. Çünkü Tekeli'ye göre (2020, s.5) "Eğer kamusal alanda yeni bir yaşam biçimi ve kurallar geliştirilemezse sosyal oluşamayacak, komünite ve kimlik yeniden üretilemeyecektir". Bu durumun sağlanması için bazı metropol şehirlerde kaldırım genişletme, ek bisiklet ve yaya yolları oluşturma çalışmalarına başlandığı duyurulmakta, taşıt yollarını yayalaştırılarak yayalara alan açılmakta ve kent içi yeşil alan miktarı arttırılmaktadır (Tekeli, 2020). Geliştirilen bu kentsel planlama ve tasarım ile ilişkili çözümler yaşanan krizin kısa sürede atlatılacağına inanıldığını göstermektedir (Tekeli, 2020). Pandemi sürecinde virüs bulaşma tehlikesini arttıran tek sorumlu kamusal alanlar değildir. Alınan tüm önlemlere rağmen virüsün yayılması devam etmektedir. Bu nedenle virüsün yayılmasında ikinci faktör yoğunluk olarak vurgulanmaktadır. Büyük şehirlerin daha yenilikçi ve üretken olmasını sağlayan insan kümelenmesi, şehirlerin bulaşıcı hastalıklara karşı savunmasız hale gelmesine neden olmaktadır (Florida, 2020). Tekeli'ye göre (2020, s.2), "...bir alanda nüfus yoğunluğu ne kadar yüksekse, ilişki kurma dolayısıyla bulaştırma olasılıkları da o kadar yüksek olacaktır.

Bu nedenle yayılma sürecinin sosyo-mekansal olduğunu” söylemek mümkündür. Ayrıca şehirlerin ve insanların sahip olduğu farklı özellikler ve imkanlar- nüfus büyüklüğü, yaş, eğitim seviyesi, refah, dindarlık, insanların yaptığı iş türleri, sosyal sermaye seviyeleri vb.- koronavirüse karşı savunmasızlıklarını etkilemektedir. Bu nedenle virüsün yayılmasında etkili olan üçüncü faktör insanların yaşam şekilleridir. Alt gelir grubunun yaşadığı yoğun bir mahalle ile üst gelir grubunun yaşadığı yoğun mahalle arasındaki fark bu kapsamda açıklanabilir (Florida, 2020). İnsanların sahip olduğu imkanların eşitsiz olmasıyla Covid-19, dünyanın her yerindeki kırılganlıkları, savunmasızlıkları ve yapısal eşitsizlikleri daha da belirgin hale getirmiştir (Gupte, 2020). Şehirlerin nüfus yoğunluğu, ev büyüklüğü, sosyal mesafe seviyesi, konutların sahip olduğu özellikler (Megahed ve Ghoneim, 2020), ulaşım alternatiflerinin çeşitliliği, insanların gelir seviyesi gibi başlıklar pandemi süreciyle herkesin eşit şartlarda karşılaşmadığını göstermektedir. Örneğin, bu süreçte uzaktan çalışma imkanı olmadığı için kendini izole etme şansı olmayan düşük gelir grupları, kamu hizmetlerinde ön safta çalışan gruplar salgın karşısında savunmasız kalmakta ve bu durum kamusal alanları kimlerin kullanacağını belirlenmesine neden olmaktadır. Uzaktan çalışma fırsatı bulup kendisine ekstra zaman yaratabilenler kamusal alanlardan daha fazla yararlanma şansına sahipken, bu şansa sahip olmayanların kamusal alan kullanımı azalacak, bu durum bazı kamusal alanların sınıfa, eğitim seviyesine veya gelire göre sosyal etkileşim yerleri olmaktan çıkarak sosyal dirençliliğin azalmasına neden olacaktır. Ayrıca tüm alınan önlemler ve sosyal mesafe kurallarına rağmen insanlar bir şekilde sosyalleşmek için kendilerine çeşitli fırsatlar yaratmaktadır. Bunun en önemli örneği getirilen yasaklardan kalan boşlukları değerlendirerek, herkesin yaşadığı mahallede kamusal alanlarda zaman geçirme süresinin artması ve komşularıyla güvenli mesafede sosyal etkileşim içerisinde bulunmasıdır. Çünkü bu süreç içerisinde insanların başkalarıyla sosyal bağlantı kurmaya her zamankinden daha fazla ihtiyacı vardır. Bu sayede herkesin aşına olduğu yaşam alanlarında tanıdık yabancılarla olan bağının artmasının sosyal bağları kuvvetlendirdiği ileri sürülmektedir (Glover, 2020). Covid-19’un perakende kullanımları üzerindeki etkisine bakıldığında, yürüme mesafesindeki alt merkezlerin ve mahalle merkezlerinin ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir rol üstlendiği ve farklı profildeki tüketicilere de hizmet verdiği görülmektedir. Örneğin, Latin Amerika’da büyük alışveriş alanlarına ve alışveriş merkezlerine erişimin kısıtlama konusunda covid-19 virüsünün etkili olmasıyla yüksek gelir grubundaki insanların tüketim alışkanlıklarında bir değişiklik meydana gelmiş ve bu ailelerin daha az tanıdık mahallelere giderek alt kademe merkezlerin kullanımı mümkün hale gelmiştir. Bu yönüyle pandemi, potansiyel olarak Latin Amerika şehirlerindeki kamusal alanı yeniden şekillendiren yeni kullanım kalıpları oluşturabilir (Honey-Roses vd., 2020). Latin Amerika ülkelerinden farklı olarak Türkiye’deki alışveriş davranışları da iki farklı yönde değişmeye başlamıştır. İnsanlar evlerde kısıtlı kaldığı dönemlerde ihtiyaçlarını karşılamak için mahalle merkezlerini tercih etmeye başlamış; bu durum mekansal olarak farklı düzeylerdeki merkezler (alt merkezler, mahalle merkezleri, kent merkezleri) arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasına sebep olmuştur.

Birinci aşama önlemler kapsamında alınan kısıtlama kararlarının kaldırılmasıyla yapılan çalışmalarda insanların yaşadıkları mahalleleri daha güvenli gördüğü ve mahalle içindeki kamusal alanları -mahalle parkları, yeşil alanlar, rekreasyon alanları- çok daha fazla kullandığı ortaya çıkmaktadır (Honey-Roses vd., 2020; Cabrera-Barona ve Carrion, 2020). Ayrıca kriz sırasında insanların katılabileceği az sayıdaki yerel boş zaman faaliyetlerinden biri olarak yürümek, önemli bireysel ve toplumsal yararları olan bir faaliyettir (Glover, 2020). Bu sayede tanındık yabancılar arasındaki sosyal etkileşim artar ve sosyal dirençliliğin gelişmesine olanak tanır. Bu nedenle yürüme mesafesindeki kentsel kullanımlar; mahalle içi kentsel açık alanlar, kaldırımlar ve sokaklar hareketliliğin, sosyal etkileşimin ve ekonomik hareketliliğin en yüksek olduğu yerler haline gelmiştir. Pandemi sürecinin kamusal alanlar üzerindeki bir başka dolaylı etkisi de tüketim biçimlerinin değişimi ile ortaya çıkmıştır. İnternet altyapısına sahip çoğu yerde inernet alışverişinin, toplam ticaret hacmindeki payının artmasıyla, daha fazla tercih edilen alışveriş türü haline gelmesine neden olmuştur. İnsanların yaşam şekillerinde meydana gelen tüm bu değişimler pandemi süreci sonrasında da değişen toplumun yaşam tarzının bir parçası haline gelebilir (Tekeli, 2020; Honey-Roses vd., 2020) ve bu durum şehirlerdeki planlama ve tasarım sürecini değiştirebilir. Çünkü dijital kanallara duyulan güvenin artması pandemi sonrasında da bu kanalların kullanılmaya devam etmesini sağlayacaktır (Megahed ve Ghoneim, 2020). Kent merkezi kullanımının da azalmasına neden olan bu etkiler Tekeli'ye göre; "Yüzyüze ilişkilerin yarattığı farklılıkları görmezden gelmek büyük kentlerde merkezdeki yoğunlaşmaların gerekliliğinin yok olması sonucunu doğuracak, kentlerin merkezlerinin desantralizasyonu ve kentlerin yaşadığı büzülme süreçleri değişecektir. Kent plancıları kompakt kent ve sürdürülebilirlik ilişkisini yeniden ele almak durumunda kalacaklardır" (Tekeli, 2020, s.5).

3. Yöntem

Karşılaştırmalı vaka çalışması yöntemiyle Atatürk Bulvarı, Meşrutiyet Caddesi ve Karanfil Sokak'ta pandemi dönemi öncesinde (Aralık 2019) ve pandemi dönemi sırasında (Ekim 2020) yapılan yaya sayımları karşılaştırılmıştır. Bu alanların seçilmesinde; yol kademelenmelerinin farklı olması, farklı ulaşım alternatiflerini ve duraklarını barındırmaları, pandemi öncesi sosyal etkileşimin, yaya hareketliliğinin ve arazi kullanım çeşitliliğinin fazla olması ve bu alanların Kızılay'daki önemli sosyal ve ticari odaklar olması etkili olmuştur. Yapılan çalışma ile kamusal alan kullanımının azalması somut bir biçimde ortaya konulmaktadır. Bu yeni koşullar karşısında kamusal alanların güvenli bir şekilde nasıl tasarlanacağı, kent merkezindeki sosyal ve ekonomik canlılığı sağlamak ve kent merkezinin uyum kapasitesini arttırmak için yapılması gerekenleri içeren temel planlama politikaları ve stratejilerin tartışılması hedeflenmektedir.

4. Bulgular

4.1. Ankara kent merkezinde yaşanan değişimler

Pandemi sürecinde kentsel alanlarda yaşanan değişimleri anlamak için Google (2020a)'da altı mekansal kategoride (perakende ve eğlence, bakkal ve eczane, parklar, ulaşım, işyerleri ve konut) sunulan hareket hacimlerindeki değişim verileri incelenmiştir. Buna göre; Türkiye'deki hareketlilik değişiminde en fazla düşüş perakende (- %23) ve işyerleri hareketliliğinde (-%16) görülürken; en fazla artış park (+%15) ve market hareketliliğinde (+%14) yaşanmıştır. Ankara'da ise aynı şekilde perakende (-%29) ve işyerleri (-%24) hareketliliğin en fazla azaldığı kategoriler olurken, hareketlilik artışının en fazla olduğu yer konutlar (+%8) olmuştur. İşyerleri hareketliliğinin Türkiye ortalamasından daha fazla azalması Ankara'da yaşayanların uzaktan çalışma imkanına daha fazla sahip olduğunu gösterirken, parklarda Ankara'da Türkiye geneline göre daha az artış yaşanırken konut hareketliliğinin artması insanların kamusal alanlar yerine evlerinde vakit geçirme tercihlerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ülke ve Ankara kenti genelinde ortaya çıkan bu sonuçlar göstermektedir ki pandemi döneminde yaşanan hareketlilik değişiminden en çok kamusal alanlarda bulunan kullanımlar, dolayısıyla kamusal alanlar etkilenmiştir.

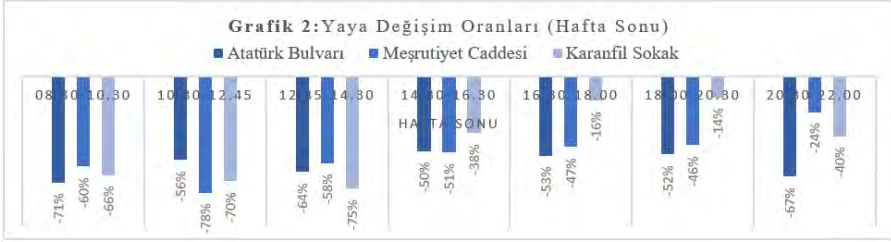
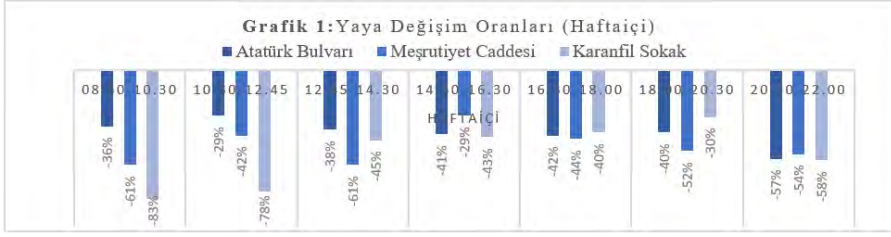
Kamusal alan çeşitleri incelendiğinde kentsel açık ve yeşil alanlar hareketliliğin ve kullanımın en yüksek olduğu görülmektedir, bu süreçten en olumlu etkilenen kamusal alan türü olmuştur. Ancak toplu taşıma durakları, hareket ve servis alanları, sokaklar ve meydanların dahil olduğu sivil alanlar, kütüphane ve restoran gibi yarı kamusal alanlar, sosyal etkileşimin kurulduğu perakende alanları ve belki de en önemli kamusal alan kullanımı olan kaldırımlar gibi ara yüz mekanlarında hareketlilik büyük ölçüde azalmıştır. Bu çalışmada, Ankara kent merkezindeki alışveriş caddelerinin kamusal alan kullanımı değişimi incelenerek Atatürk Bulvarı, Meşrutiyet Caddesi ve Karanfil Sokak'taki kamusal alan kullanımı yaya sayımları ve gözlemlerle karşılaştırılmalı olarak ele alınacaktır. İlk olarak kent merkezi canlılığına etki eden özellikler Kızılay'da incelenmiştir. Kızılay çoğunlukla alışveriş, arkadaşlarla buluşma, eğitim/kurs hizmetleri etkinlikleriyle ön plana çıkan kent merkezinin önemli sosyal ve ticari odağıdır (Ozuduru vd., 2014). Bu sayede kent merkezlerinin canlılığına etki eden ilk özelliği yansıtmaktadır. Arazi kullanım çeşitliliğinin fazla olması ve farklı türde, ölçekte ve özellikte perakende ticaretine sahip olması farklı saatlerde farklı kullanımlar için kent merkezinin farklı insanlar tarafından kullanımı mümkün hale gelmesini sağlar. Aksi durumda konut alanları, rekreatif alanlar, sosyal ve kültürel tesisler gibi farklı kullanımların kent merkezinde yer almaması gece saatlerinde kullanılmayan, ıssızlaşan ve buna bağlı olarak zamanla suç oranlarının arttığı kent merkezlerinin oluşmasına neden olabilir (Levent, 2017). Kızılay'daki işlevlerin geçmişten günümüze değişimi incelendiğinde yaşanan değişim daha kolay görülmektedir.

Varol ve arkadaşlarının 2019'de Kızılay'da yaptığı çalışmaya göre Kızılay'ın günlük yaşam pratiklerinde kullanıcılar tarafından hangi işlevlerle algılandığı incelenmiştir. 1923-1950, 1950-1980, 1980-2000 ve 2000 sonrası olarak 4 farklı zaman kategorisinde incelenen işlevlere göre; Kızılay özellikle 1980'e kadar sahip olduğu konut kullanımı, sosyo-kültürel aktiviteler, kamu kurum/kuruluşları, açık yeşil alan/rekreasyon kullanım işlevlerini 2000 sonrası dönemde kaybetmiştir. Buna karşın 1950 sonrasında üstlenmeye başladığı yeme-içme aktiviteleri, üretim/depolama ve toplu taşıma işlevlerini halen sürdürmektedir. 1980 ve sonrasında ise finans ve ofis kullanımlarının ve dersane ve özel eğitim kurumlarının Kızılay'da yer seçmesinin yanı sıra eğitim sisteminde meydana gelen değişiklikler sonucu son birkaç yılda sayıları azalmaya başlamıştır. Öte yandan, her zaman sahip olduğu yaya dolaşımı işlevi Kızılay'ın özellikle 2000 sonrasında kaybettiği işlevler sonucu olumsuz etkilenmiş, insanların çoğunlukla gelip geçtiği bir yere dönüşmesine neden olmuştur. Ayrıca pandemi sürecinde yapılan gözlemler doğrultusunda Ankara kent merkezinin hizmet saatlerinin daraldığı ve çoğunlukla 09.00-20.00 saatleri arasında hizmet verdiği görülmektedir. İkinci olarak farklı ulaşım türlerinin aktarma noktası olması, Ankara kenti için erişilebilirliği yüksek yerlerden biri olması ve arazi kullanım çeşitliliğinin fazla olması canlı bir merkezin oluşmasını sağlamaktadır (Parker vd, 2017). Ayrıca Ankara Kalkınma Ajansının sunduğu Haziran 2019 tarihli verilere göre (URL,1), Ankara'daki yolculuk dağılımlarına bakıldığında bir iş günü içerisinde % 45 ile özel araç, %55 ile de toplu taşıma araçlarının kullanıldığı görülmektedir. Araç sahipliği İstanbul ve İzmir gibi şehirlere göre çok daha yüksek olan Ankara'da büyük oranda ulaşım toplu taşımayla sağlanmaktadır. Buna rağmen pandemi döneminde kent merkezine Ankara'nın farklı ilçelerinden ulaşımın çoğunlukla toplu taşımayla sağlanması ve bisiklet, yaya veya diğer alternatif ulaşım araçlarıyla ulaşabilecek insan sayısının sınırlı olması Kızılay'daki kamusal alan kullanımını olumsuz etkilemiştir. Üçüncü olarak farklı kamusal alan türlerini barındırması ve bu alanların farklı özellikleri sayesinde kullanıcılara farklı etkinlikler için fırsat yaratması kent merkezlerinde canlılığa etki etmektedir (Parker vd, 2017). Ancak Kızılay'da özellikle kentsel açık alanlar sınırlıdır. Bu durum da kamusal alan kullanımını olumsuz etkilemektedir. Son olarak canlı bir kent merkezi için farklı özelliklere sahip kullanıcıların bu alanı tercih etmesi önemlidir (Parker vd, 2017). Farklı yaş, gelir, statü gruplarındaki insanlara hitap edebilir olması, dezavantajlı grupların kullanımına uygun olması kent merkezlerinin canlılığını artırır. Kızılay'daki durum incelendiğinde özellikle son 20 yılda farklı kullanıcı profilindeki grupları kaybetmeye başladığı ve üst gelir grubunun AVM'lere ya da kentin farklı yerlerindeki alışveriş caddelerine yöneldiği görülmektedir (Varol vd., 2019).

Tablo 1: Örneklem Alanları Yaya Sayımları							
Caddeler	2019 Aralık		2020 Ekim		Yaya değişim oranları		
	Hafta içi	Hafta sonu	Hafta içi	Hafta sonu	Hafta içi	Hafta sonu	Ortalama
Atatürk Bulvarı	105,836	132,824	63,825	57,755	-60%	-44%	-55%
Meşrutiyet Caddesi	43,925	55,125	22,700	24,835	-52%	-45%	-50%
Karanfil Sokak	64,760	75,505	32,225	43,190	-50%	-57%	-52%
Toplam	214,521	263,454	118,750	125,780			-52%

Ankara Kızılay'daki seçilen alanlarda Aralık 2019 ve Ekim 2020 aylarında yapılan ve Tablo 1'deki yaya sayımlarına göre Kızılay'da yaya hacmi ortalama %52 oranında azalmıştır. Bu sonuçlara ek olarak yapılan sayımlar göstermektedir ki hafta içi en büyük ortalama azalma %60 oranıyla Atatürk Bulvarı'nda yaşanmıştır. Bunu %52 ile Meşrutiyet Caddesi, sonrasında da %50 ile Karanfil Sokak takip etmektedir. Hafta sonu ise tam tersi bir şekilde azalış yaşanmaktadır. %57 oranıyla Karanfil Sokak yaya hacminin en çok azaldığı alışveriş caddesi olurken, Meşrutiyet Caddesi'ndeki yaya hacmi %45, Atatürk Bulvarı ise %44 ile en az düşüşün yaşandığı alışveriş caddesi olmuştur. Bu azalmanın temel nedenleri covid-19 önlemleri kapsamında alınan karantina uygulamaları, insanların çalışma sistemlerinin değişmesi (uzaktan çalışma, esnek mesai, mesai saatlerinin değiştirilmesi vb.) ve ulaşım tercihlerindeki değişimlerdir. Virüs salgını altında insanların özel araç kullanımının artması ve kent merkezinde yaşanan otopark problemi ve buna ek olarak toplu taşıma araçlarını kullanmayı tercih etmemeleri nedeniyle Kızılay kullanıcılarını kaybetmektedir. Buna ek olarak pandemi sürecinde insanların kentsel açık alanlarda ve kent çevresindeki doğal alanlarda vakit geçirmeyi tercih etmesi ve kent merkezinde düzenlenmiş kentsel açık alanların olmaması Kızılay'ın kullanımını azaltan bir diğer nedendir.

Hafta içi Atatürk Bulvarı'nda en az düşüşün yaşanması özellikle yoğunlukla ulusal ve uluslararası farklı ölçeklerde perakende birimlerinin faaliyetinin devam etmesi ve yapılan gözlemlerde boşaltılmış veya atıl durumda kalmış perakende biriminin bulunmamasıyla ilişkilidir. Ankara kenti için önemli ulaşım arterlerinden biri olması ve toplu taşıma aktarım noktası olması da düşüşün diğer alışveriş caddelerinden az olmasında etkilidir. En fazla düşüşün yaşandığı Karanfil Sokak'ta ise arazi kullanımının yerel ve ulusal perakende birimlerinden oluşmasıyla ve yoğunlukla bu sokakta eğitim-kurs hizmetleri, kırtasiye ve yeme içme faaliyetlerinin yer alması ve bu faaliyetlerin belirli saatler ve gruplar için kısıtlanması etkili olmaktadır. Hafta sonu tam tersi bir şekilde Karanfil Sokak'ta en az azalışın meydana gelmesinde yine bu faaliyetlerin özellikle öğrenciler tarafından büyük bir oranda kullanımının sağlanması etkilidir. Meşrutiyet Caddesi'nde yaşanan ortalama değişim ise Karanfil Sokak'a göre daha çeşitli yerel ve ulusal perakende birimlerine sahip olması ve özel toplu ulaşım araçlarının geçiş güzergahı olmasıyla ilişkilidir.



Yaşanan değişimin nedenlerinin anlaşılabilmesi için seçilen alanlardaki yaya hacim değişikliği hafta içi Grafik 1'de ve hafta sonu Grafik 2'de saatlere göre sunulmaktadır. Buna göre Karanfil Sokak en dengesiz azalışın meydana geldiği alışveriş caddesidir. Çalışma başlangıç saati olan 08.30 aralığında en yüksek düşüş %83 oranıyla Karanfil Sokak'ta görülmüştür. Karanfil Sokak pandemi öncesinde yaya yoğunluğunun en yüksek olduğu alışveriş caddesiyken pandemi döneminde hafta içi sabah ve akşam saatlerinde en fazla düşüşün yaşandığı alışveriş caddesi olmuştur. Çünkü yaya mekanları insanların daha fazla vakit geçirmesini sağlayan önemli arayüz mekanları olmasına rağmen pandemi dönemiyle en çok uzaklaşılan mekanlar olmuştur. Tam tersi olarak hafta sonu Karanfil Sokak'ta 16.30-20.30 saatleri arasında yaya yoğunluğunun neredeyse pandemi öncesine aynı kalması önemli bir sonuçtur. Çünkü genellikle yeme içme faaliyetleri, eğitim kurs ve kırtasiye hizmetleri sunan bu alışveriş caddesi genç kullanıcıları kendisine çekmekte ve devam eden bu hizmetler sayesinde hafta sonu belirli bir aralık için de olsa canlılığını korumaktadır. Buna ek olarak yayalaştırılmış ve yakın zamanda belediye tarafından fiziksel iyileştirmelerin yapıldığı bir alan olması Kızılay'daki diğer alışveriş caddelerine göre daha fazla zaman geçirilen ve kullanılan bir yer olmasını sağlarken sahip olduğu perakende fonksiyonları da bu durumu desteklemekte ve kullanıcılar için önemli buluşma ve toplanma alanlarından birisi haline gelmesini sağlamaktadır. Tüm bu yönleriyle Karanfil Sokak'ın Kızılay için önemli sosyal odaklardan biri olduğunu söylemek mümkündür.

Karanfil Sokak'ın tersine Atatürk Bulvarı'nda daha dengeli bir azalışın meydana geldiği görülmektedir. Bunun en büyük sebeplerinden birisi Atatürk Bulvarı'nın önemli bir ulaşım arteri ve toplu taşıma aktarım noktası olmasıdır. Hafta içi en az ortalama azalışın

yaşandığı alışveriş caddesi olmuştur. Bu sayede hareketliliği diğer caddelere göre daha yüksektir. Ayrıca Kızılay için önemli kentsel açık alanlardan Güven Park'ın bu bulvar üzerinde bulunması, geniş kaldırımlara sahip olması ve ticari çeşitliliğin yüksek olması bu durumda etkilidir. Karanfil Sokak ve Atatürk Bulvarı'na göre Meşrutiyet Caddesi'ndeki oranlar incelendiğinde ortalama bir azalış gösterdiği görülmektedir. Hafta içi ve hafta sonu özellikle sabah saatlerinde en fazla azalışın görülmemesinin sebebi toplu taşıma araçlarının kullanımının azalmasıdır. Cadde üzerinde bulunan otobüs durakları bu caddedeki yaya yoğunluğunu etkileyen en önemli faktördür. Tüm bu yönleriyle 3 örneklem alanı incelendiğinde yaya hacminin ciddi oranda azaldığı buna rağmen Atatürk Bulvarı'nın diğer alışveriş caddelerine göre daha dirençli olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü hem ana ulaşım güzergahı hem de sivil alan, kentsel açık alan, ara yüz mekanları, hareket ve servis alanları, perakende alanları gibi farklı kamusal alan türlerine ve arazi kullanım türü çeşitliliğine sahiptir.

5. Değerlendirme ve Sonuç

İncelenen örnek alanlar ve yapılan gözlemler doğrultusunda Ankara kent merkezinin önemli bir parçası olan Kızılay'da pandemi sürecinde yaşanan değişimler irdelenmiş ve yeni şartlara ne kadar uyum sağlayabildiği gözlemlenmiştir. Güncel literatürde de üzerine çalışılan bir konu olması nedeniyle pandemi sürecinde kent merkezi ve alışveriş caddelerinin dirençliliğinin artırılması için gerekenlerin neler olacağı önemli bir konudur. Parker ve arkadaşları (2017) Birleşik Krallık'taki alışveriş caddelerindeki canlılığı etkileyen dolayısıyla bu alanların daha dirençli olmasını sağlayan özellikleri belirlemiştir. Yapılan çalışmaya göre bu özellikleri 4 temel başlıkta toplamak mümkündür; kamusal alan, ulaşım, perakende ve kullanıcı özellikleri. Tablo 2'de de görüldüğü gibi alışveriş caddelerindeki canlılığı etkileyen kamusal alan özellikleri; açık alanların varlığı, düzenlenmiş mekânsal yapı, rekreasyonel faaliyetlerin varlığı, suç oranlarının az olması, temizlik, dezavantajlı grupların kullanımına uygunluk, çekicilik düzeyi, perakende birim arzının sağlanması, karma kullanım ve turistik cazibesinin olmasıdır. İkinci olarak alışveriş caddelerinin canlılığını etkileyen bir diğer özellik ulaşımıdır. Buna göre alışveriş caddelerinin yürünebilirliğinin artırılarak hareket düzeyinin yükseltilmesi, farklı toplu taşıma alternatiflerinin varlığı ile bu alanların erişilebilirliğinin artırılması, özellikle toplu taşıma araçlarıyla kullanıcıların ulaşım süresinin kısaltılması ve konforlu bir şekilde ulaşımının sağlanması, özel araç yoğunluğunun azaltılması için otopark stratejilerinin geliştirilmesi önemlidir. Bu özelliklere ek olarak üçüncü önemli faktör arazi kullanım çeşitliliğidir ancak arazi kullanım çeşitliliği tek başına yeterli değildir. Bunu perakende ticaret özellikleri doğrudan etkilemektedir. Buna göre; perakende ticaret çeşitliliğinin sağlanması, hizmet kalitesinin yüksek olması, gün içerisinde farklı saatlerde çeşitli hizmetlerin sunumu ile uzun süre canlı alanların oluşturulması, perakendecilerin rekabet düzeyinin yüksek olması alışveriş caddelerinin en önemli özelliklerinden biri

olan alışveriş faaliyetinin sürdürülmesi için önemlidir. Farklı kamusal alan türlerine sahip olması, çeşitli rekreasyonel faaliyetlere imkan vermesi, çok işlevli bir yapıda olması, farklı ulaşım türleriyle erişimin sağlanması, farklı saatlerde farklı perakende çeşitleriyle hizmet sunması, farklı ölçeklerde -yerel, ulusal, uluslararası- perakende birimlerinin varlığı bu alanların çekiciliğini arttırarak farklı özelliklerdeki kullanıcıların alışveriş caddelerini tercih etmesini sağlayacaktır. Bu sayede kamusal alanlardaki vakit geçirme süresi artacak, bu durum günün belirli saati yaşayan diğer saatlerde kullanılmayan kent merkezlerinin daha uzun saatler yaşamasını ve canlılığını korumasını sağlayacaktır. Vurgulanan özellikler ve örneklem alanlarında yapılan çalışmalara göre Kızılay'daki alışveriş caddelerinde perakende çeşitliliği ve farklı ölçeklerdeki perakende varlığı dirençliliğini arttıran en önemli özelliktir. Ercoşkun ve Özöduru'nun 2013'te yaptığı çalışmaya göre; Kızılay'daki ticaret birimlerin %76'sı yerel, % 14'ü ulusal, %10'u ise uluslararası olarak sınıflandırılmıştır. Kızılay'da yerel ticaret birimlerin oranının yüksek olması dirençlilik için olumlu bir özellikken, krizler karşısında bu yerel işletmelerin uyum sağlama kapasitelerinin arttırılması için çalışmalar yapılmalıdır. Çünkü farklı rekabet düzeyine sahip olan farklı ölçeklerdeki perakendecilerin varlığı bu süreçte de sürdürülebilir olmalıdır. Alışveriş caddelerinin dirençliliğinin arttırılmasının en temel stratejilerinden birisi caddelerde yer alan yerel ölçekli, küçük ve bağımsız perakendecilerinin dirençliliğinin arttırılmasıdır. Çünkü bu ticaret birimlerinin kriz sırasında en savunmasız olduğu tahmin edilmekte ve daha az performans gösterdikleri görülmektedir (Wrigley and Dolega, 2011). İşletmelerin adaptasyonunun arttırılması için örgütlü bir yapının bulunması, krizler karşısında alternatiflerin üretilebiliyor olması ve gerektiğinde değişime hazır olmaları gerekmektedir. Buna ek olarak pandemi sürecinde uygulanan hizmet saatleri kısıtlaması bu alanların kullanımını olumsuz etkilemiş, özellikle akşam saatlerinde kent merkezinin korkulan alanlardan birisi haline gelmesine neden olmuştur. Son olarak, alışveriş caddelerinin canlılığını etkileyen dördüncü faktör kullanıcı özellikleridir. Ancak covid-19 ile Ankara kent merkezindeki kamusal alanlarda yapılan gözlemler sonucunda kullanıcıların vakit geçirme sürelerinin azaldığı, bu alanların yalnızca geçip gidilen mekanlar haline geldiği görülmektedir.

Tablo 2: Alışveriş Caddelerinin Canlılığını Etkileyen Faktörler	
Kamusal Alan Özellikleri	• Açık alanların varlığı • Düzenlenmiş mekânsal yapı • Rekreasyonel faaliyetlerin varlığı • Güvenlik düzeyi/ suç oranı • Temizlik • Dezavantajlı grupların kullanımına uygunluk • Çekicilik düzeyi • Perakende birim arzının sağlanması • Karma kullanım/ çok işlevlik • Turistik cazibesinin olması
Ulaşım Özellikleri	• Erişilebilirlik düzeyi • Yürünebilirlik • Hareketlilik düzeyi • Toplu taşıma alternatiflerinin varlığı • Otopark özellikleri • Merkeze uzaklık • Kullanıcıların ulaşım süresi
Arazi Kullanım Özellikleri & Perakende Ticaret Özellikleri	• Perakende tür çeşitliliği • Hizmet kalitesi • Hizmet süresi • Perakendecilerin rekabet düzeyi • Perakende görünürlüğü (Marka itibarı) • Perakendecilerin uyum düzeyi
Kullanıcı Özellikleri	• Kullanıcıların tüketim alışkanlıkları • Alana olan aşinalık/ bağlılık • Kullanıcıların gelir düzeyi • Farklı profildeki kullanıcıların alanı tercih etme durumu (yaş, gelir, statü vb.) • Sosyal ayrışma düzeyi • Nüfus yoğunluğu • Kullanıcı memnuniyeti
Kaynak: Parker vd., (2017) çalışmasından düzenlenmiştir	

Pandemi süreciyle daha da önemli hale gelen mahalleler insanlar için güvenli yer haline gelmiş bu durum kent merkezlerinin kullanımını olumsuz etkilemiştir. Alt kademe merkezler, yakın çevresinde sahip olduğu konut alanları sayesinde sorun yaşamasa da yerelleşme ile kent merkezleri sınırlı sayıda kullanıcıya erişmektedir. Kızılay'da konut kullanımının oldukça sınırlı olması ve yakın çevresindeki yerleşmelerin semt merkezlerine veya alt merkezlere sahip olması bu kullanıcıları kendisine çekememesine neden olmaktadır. Ayrıca kullanıcıların tüketim alışkanlıklarının değişmesiyle; özellikle online alışveriş ile, büyük ölçüde zarar gören kent merkezindeki yerel ve küçük ölçekli perakendecilerin desteklenmesi gerekmektedir. Bunun bir yöntemi yerel yönetimler tarafından reklamı yapılarak veya iletişim bilgileri bir sistem üzerinde toplanarak kullanılabilirliklerinin artırılması olabilir. Öte yandan bu siparişlerin toplanması, hazırlanması ve teslimatının gerçekleştirilmesi için bunu tek başına üstlenemeyecek perakendecilerden birkaç işletmenin bir araya gelerek ortak bir sistem üzerinden çalışması mümkün hale getirilebilir. Buna ek olarak Kızılay'ın sahip olduğu ulaşım özellikleri; yürünebilirliğinin yüksek olmaması, toplu taşıma araçlarındaki yoğunluğun azaltılamaması, özel araçla kent

merkezlerine ulaşımın tercih edilen bir özellik olmamasına karşın otopark stratejilerinin bu yönde geliştirilmemesi ve bu durumun aksine Atatürk Bulvarı'nın Ankara için önemli bir ulaşım arteri olması, insanlar için yoğunlukla aktarma noktası olarak kullanılan ve gelip geçilen bir alan haline gelmesi; Kızılay'daki araç yoğunluğunu artırırken yaya yoğunluğunun azalmasına ve buradaki alışveriş caddelerinin canlılığının azalmasına neden olmaktadır. Bu nedenle Ankara kent merkezi için merkeze yakın noktalarda konumlandırılacak otoparklar ile araç yoğunluğunun azaltılması ve kent merkezinin büyük bir kısmının yayalaştırılarak yürünebilirliğinin artırılması en önemli stratejilerden biridir. Çünkü pandemi sürecinde de deneyimlendiği gibi en çok tercih edilen ve en güvenli ulaşım şekli yürümedir. Bununla birlikte bireysel ve çevre dostu motorsuz ulaşım araçlarının kullanımı yaygınlaştırılmalıdır. Bunun için özellikle bisiklet ve scooter gibi elektrikli araçların kullanımı, yaya güvenliğini tehlikeye atmayacak şekilde sağlanmalıdır. Mevcut taşıt izinin daraltılması, yayaların ve motorsuz taşıtların ulaşım ve toplu taşıma bağlantılarının ve altyapısının güçlendirilmesiyle kamusal alanların tasarımı yeniden ele alınmalıdır. Bu sayede motorlu taşıtların kent merkezine girişi engellenirken mevcut kamusal alanlar yayaların kullanımına sunulacaktır. Tüm bunlara ek olarak Kızılay çeşitli faaliyetlere olanak tanıyacak şekilde farklı kamusal alan ve arazi kullanım türleriyle birlikte yayalara uygun tasarlanmalı, kent merkezinin çekiciliğini arttıracak kullanımların burada yer seçmesi sağlanarak farklı profildeki kullanıcıların kent merkezinde vakit geçirmesi sağlanmalı ve kalma süreleri arttırılmalıdır. Ayrıca kent merkezinin estetik değeri arttırılarak çekici hale getirilmeli, kentin simgesi ve halkın kimliği haline gelmiş kamusal alanlarla alışveriş caddeleri daha dirençli hale getirilmelidir. Bu sayede Kızılay'ın sahip olduğu tasarım problemlerinin minimuma indirilmesi ve kullanımının artırılması amaçlanmaktadır. Ne yazık ki tüm bu durumlar çerçevesinde bu zamana kadar Kızılay'ın yapısal ve yönetsel olarak köklü bir değişikliğe maruz kalmadığı görülmektedir. Bundan sonraki süreç için yaşanan bu kriz, fırsata çevrilmeli ve kentler için bir dönüm noktası olmalıdır. Kullanıcıların ve kent merkezindeki tüm paydaşların dahil edildiği bütüncül dirençlilik planlaması, hükümetin tüm düzeylerini kapsayacak şekilde tasarlanmalıdır (Erkip, 2020). Bunun için mimarlar ve plancıların, antivirüs etkin bir paradigma oluşturması ve virüsün yayılmasını önleyecek şekilde inşa edilmiş ortamı tasarlamaları önemlidir. İç tasarımdan şehir planlamasına kadar her düzeyde ve ölçekteki pandemik durumu daha iyi ele almak için daha dirençli, bütünsel ve duyarlı yeni araçları, seçenekleri ve stratejileri geliştirmelidirler (Megahed ve Ghoneim, 2020).

Kaynaklar

- ARUP, (2014). City Resilience Index. London: ARUP group Ltd.
- Cachinho, H. (2014). Consumerscapes and the resilience assessment of urban retail systems. *Cities*, 36, 131-144.
- Carmona, M. (2010a). Contemporary public space: Critique and classification, part one: Critique. *Journal of urban design*, 15(1), 123-148.
- Carmona, M. (2010b). Contemporary public space, part two: classification. *Journal of urban design*, 15(2), 157-173.
- Carmona, M. (2015). Re-theorising contemporary public space: a new narrative and a new normative. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability*, 8(4), 373-405.
- Davidson, K., Nguyen, T. M. P., Beilin, R., & Briggs, J. (2019). The emerging addition of resilience as a component of sustainability in urban policy. *Cities*, 92, 1-9.
- Eraydin, A. (2013). "Resilience Thinking" for Planning. In *Resilience thinking in urban planning* (s. 17-37). Springer, Dordrecht.
- Eraydin, A., Taşan-Kok, T. (2013). Introduction: Resilience Thinking in Urban Planning In ERAYDIN, A.–TAŞAN-KOK, T.(eds.): *Resilience Thinking in Urban Planning* s. 1–16.
- Ercoskun, Ö. Y., & Özuduru, B. (2013). Ankara'daki Alışveriş Caddelerinde Ticari Mekanlar ve Sosyal Sürdürülebilirlik Araştırması. *Megaron*, 8(1).
- Ercoskun, O., & Ozuduru, B. (2014). Urban resilience and main streets in Ankara. *International Development Planning Review*, 36(3), 313-336.
- Erkip, F. (2020). Resilience of a contested high street: The changing image of Tunali Hilmi Street in Ankara, Turkey. *Journal of Urban Affairs*, 1-16.
- Erkip, F., Kızılgün, Ö., & Mugan, G. (2013). The role of retailing in urban sustainability: The Turkish case. *European Urban and Regional Studies*, 20(3), 329-342.
- Glover, T. D. (2020). Neighboring in the Time of Coronavirus? Paying Civil Attention While Walking the Neighborhood. *Leisure Sciences*, 1-7.
- Google (2020b). COVID-19 Community Mobility Reports. Erişim tarihi 14 Ekim 2020. Erişim adresi https://www.gstatic.com/covid19/mobility/2020-10-09_TR_Ankara_Mobility_Report_tr.pdf
- Gökçe, B. (2005). Ankara'da Merkezi İş Alanı ve Merkezler Sisteminin Dönüşümünü Kuramlar ve Merkezlerin Yapısını Etkileyen Siyasalar Üzerinden Tartışmak. *Planlama Dergisi* "Ankara Kentini Tartışmak.
- Gupte, J. (2020). The Emerging Lessons on Urban Vulnerability and Safety from Covid-19 in Low-and Middle-Income Countries.
- Habitat, U. N. (2020). UN-Habitat COVID-19 Response Plan. Erişim: https://unhabitat.org/sites/default/files/2020/04/final_un-habitat_covid-19_response_plan.Pdf (Erişim Tarihi: 15.10. 2020).

Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual review of ecology and systematics*, 4(1), 1-23.

Kaya, D. A. (2019). Integrating the Resilience Perspective into the Turkish Planning System: Issues and Challenges. In *Urban and Regional Planning in Turkey* (pp. 213-233). Springer, Cham.

Levent, T. (2017). Kent Merkezi ve Planlama. S. S. Özdemir, Ö. B. Özdemir Sarı ve N. Uzun (Ed.), *Kent Planlama içinde* (s. 193-212). Ankara: İmge

Low, S., & Smart, A. (2020). Thoughts about Public Space During Covid-19 Pandemic. *City & Society* (Washington, DC), 32(1).

Mawani, V. (2020). Vulnerability and public space governance in the post-covid city.

Megahed, N. A., & Ghoneim, E. M. (2020). Antivirus-built environment: Lessons learned from Covid-19 pandemic. *Sustainable Cities and Society*, 61, 102350.

Mehmood, A. (2016). Of resilient places: planning for urban resilience. *European Planning Studies*, 24(2), 407-419.

Ozuduru, B. H. (2019). An Analysis of the Framework of Urban Public Policy for Effective City Centre Development: The Planning Issues and Challenges for Turkish City Centres. In *Urban and Regional Planning in Turkey* (pp. 63-82). Springer, Cham.

Ozuduru, B. H. (2019a). Covid-19 ve Şehirler. Kent araştırmaları. Kent Araştırmaları Enstitüsü.

Parker, C., Ntounis, N., Millington, S., Quin, S., & Castillo-Villar, F. R. (2017). Improving the vitality and viability of the UK High Street by 2020. *Journal of Place Management and Development*.

Shen, M., Peng, Z., Guo, Y., Rong, L., Li, Y., Xiao, Y., ... & Zhang, L. (2020). Assessing the effects of metropolitan-wide quarantine on the spread of COVID-19 in public space and households. *International Journal Of Infectious Diseases*.

Simmie, J., & Martin, R. (2010). The economic resilience of regions: towards an evolutionary approach. *Cambridge journal of regions, economy and society*, 3(1), 27-43.

Spaans, M., & Waterhout, B. (2017). Building up resilience in cities worldwide—Rotterdam as participant in the 100 Resilient Cities Programme. *Cities*, 61, 109-116.

Taşan-Kok, T., Stead, D., & Lu, P. (2013). Conceptual overview of resilience: history and context. In *Resilience thinking in urban planning* (pp. 39-51). Springer, Dordrecht.

Vale, L. J. (2014). The politics of resilient cities: whose resilience and whose city?. *Building Research & Information*, 42(2), 191-201.

Varol Özden, Ç., Sat, N. A., Yenigül, S. B., & Gürel Üçer, Z. A., (2019). Başkent'in Meydanı Kızılay'ın Dönüşüm Öyküsü.: Koç Üniversitesi VEKAM.

Walker, B., Holling, C. S., Carpenter, S. R., & Kinzig, A. (2004). Resilience, adaptability and transformability in social–ecological systems. *Ecology and society*, 9(2).

Weichselgartner, J., & Kelman, I. (2014). Challenges and opportunities for building urban resilience. *A/Z ITU Journal of the Faculty of Architecture*, 11(1), 20-35.

Wrigley, N., & Dolega, L. (2011). Resilience, fragility, and adaptation: new evidence on the performance of UK high streets during global economic crisis and its policy implications. *Environment and Planning A*, 43(10), 2337-2363.

Davoudi, S. (2020, Ekim). Resilience and Neoliberal Governmentality of Unknown. Keynote Speech. Iconarch IV Kongresi, Türkiye.

Google (2020a). Turkey Mobility Change October 9, 2020. Erişim tarihi 14 Ekim 2020. Erişim adresi https://www.gstatic.com/covid19/mobility/2020-10-09_TR_Mobility_Report_tr.pdf

Florida, R. (2020 3 Nisan). The Geography of Coronavirus. Bloomberg City Lab. Erişim <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-04-03/what-we-know-about-density-and-covid-19-s-spread>

Atlan, K. (2020, 16 Ağustos). Eskişehir'de yüzlerce esnaf kepenk indirdi. www.sozcu.com.tr

Tekeli, İ. (2020 20 Eylül). Covid.19 Krizi Bizim Yaşamımızı Ve Kentlerimizi Nasıl Etkiliyor Ve Etkileyecek?. Nokta Haber Yorum. Erişim <https://noktahaberyorum.com/covid-19-krizi-bizim-yasamimizi-ve-kentlerimizi-nasil-etkiliyor-ve-etkileyecek-ilhan-tekeli.html#.X4repdAzY2w>

İnternet Kaynakları:

URL, 1 Ankara Kalkınma Ajansı. İstatistiklerle Ankara. Ankara'da Bir İş Günü İçinde Yolculuk Dağılımı, Haziran 2019. Erişim <https://istatistik.ankaraka.org.tr/cizelge/2020/53>

oturum - 8

KRİZ SÜREÇLERİNDE PLANLAMA

OTURUM BAŞKANI

Doç Dr. Doğan Dursun

***‘Geçici’ Nüfus Krizi**

Dr. Öğr. Üyesi Esra Demircioğlu

Krizler İçin Plan Mı (!)? Kriz Riskine Karşı Planlama Mı?

Arş. Gör. Mihriban Öztürk Saka, Doç. Dr. Aygün Erdoğan

Bursa’da Sağlık Tesislerinin Mekânsal Dağılımı ve Erişim Özellikleri

Seda Işık, Prof. Dr. T. Kerem Koramaz

8. Oturum’un kaydına [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

**Bu bildiri yazarın isteği üzerine yayınlanmamıştır.*

Krizler İçin Plan mı (!)? Kriz Riskine Karşı Planlama mı? ¹

Arş. Gör. Mihriban Öztürk Saka

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Doç. Dr. Aygün Erdoğan

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Mekânsal planların etkin kullanımına yönelik gereklilikler genellikle çeşitli krizler yaşandıktan sonra gündeme gelmektedir. Tüm dünyayı etkileyen COVID-19 küresel salgını ile mekânsal planlamanın, bölge ölçeğinden tasarım ölçeğine kadar yeniden ele alınması gereği ve önemi ortaya çıkmıştır. Çalışmanın bu kapsamda temel problemi Türkiye planlama sisteminde sadece basit bir denetlenme işlemi olarak görülen değerlendirmenin-ve ölçütlerinin-İlgili ulusal yazın ve mevzuatta neredeyse yok denebilecek düzeyde olmasıdır. Bu eksiklikten hareketle yapılan incelemelerle, içinde nicel verilerin yer aldığı nitel ölçütlü tutarlılık testlerinden oluşan analitik bir yöntem önerilmesi amaçlanmaktadır. Mekânsal Planlar Değerlendirme Kılavuzu (MPDK), ülkelerin kriz dönemlerinde eksikliğini daha çok hissettiği, planlama sistemi/aşamaları içerisinde olması gereken “ön değerlendirme” adımına yönelik önemli bir yöntem önerisidir. Bu kılavuz temelde iki konu olan “içsel” ve kendi içinde “yatay” ve “dikey” olarak ikiye ayrılan “dışsal” tutarlılık testlerinden oluşmaktadır. Gelecekte kılavuzun örnek alanlar özelinde uygulanması, testlerin oluşturulması ve açıklanmasına yönelik teorik çerçeveyi içeren bu çalışmayı öncelikli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Mekânsal planlama, Mekânsal Planlar Değerlendirme Kılavuzu (MPDK), Ön değerlendirme, Tutarlılık testleri

¹ Bu çalışma, Mihriban Öztürk tarafından 2018 yılında Doç. Dr. Aygün Erdoğan danışmanlığında tamamlanan yüksek lisans tezinin kriz konusu ile ilişkilendirilmesi kapsamında hazırlanmıştır.

Plans for the Crises (!)? Planning against the Risk of Crises?

Abstract

The need for effective use of spatial plans, in general, comes into agenda after certain crises have been experienced. With COVID-19, which affected the whole world, reconsideration of spatial planning in scales from regional plans to urban design emerged as an essential and important phenomenon. The main problem of the study in this context is recognized as the scarcity of Turkish planning literature and legislation in terms of evaluation-and its criteria-that is seen only as a simple review process in the present system. Based on this absence, it is aimed to propose an analytical method composed of consistency tests with qualitative criteria, some of which also include quantitative data. The Guide for Evaluation of Spatial Plans (GESP) is an important method proposal towards the stage of “ex-ante evaluation”, which is required to exist in planning system/process and for which the countries feel its lack ever more in periods of crises. The guide was constructed in two main categories based on “internal” and “external” consistencies, where the latter is divided into two as “horizontal” and “vertical”. This study consisting of the theoretical framework for the construction and explanation of those tests is considered as a prerequisite for the implementation of the guide for specific case studies in the future.

Keywords: Crisis, Spatial planning, Guide for Evaluation of Spatial Plans (GESP), Ex-ante evaluation, Consistency tests

1. Giriş

Toplumsal yaşamın başlangıcından itibaren boyut ve biçimleri farklı da olsa krizler insan yaşantısının bir parçası olagelmıştır. Farklı dönemlerde özellikle ülke yönetimlerinin benimsedikleri politikalar ve bunun sonucunda ortaya çıkan sosyal, ekonomik ve çevresel krizler; bunlarla bağlantılı savaş, göç, doğal ve yapay afetler gibi birçok biçimde kendini göstermiştir. Bu krizler zaman içinde birçok disiplinin teorik ve pratik olarak yeniden ele alınmasını gerektirmiştir. Planlama da bu alanlardan biridir. Kent planlama olgusunun ortaya çıkışı, kentlerin zamanla kendini yenileme, değiştirme, sorunlarla başa çıkma veya bu sorunlarla birlikte gerileme eğilimi içinde olan devingen yapısını kontrol altına alma gereksiniminin bir sonucudur.

Türkiye’de yirminci yüzyılın ikinci yarısından önce öngörülemez ancak sonrasında hızla başlayan, 1980’lerden itibaren ise benimsenen politikaların doğrudan veya dolaylı bir sonucu olarak, kentsel nüfusta büyük bir artış yaşanmıştır. Gerek bu artış gerekse neoliberal politikaların hâkim olduğu 2000’li yıllarla birlikte neredeyse tüm yerleşimlerde kendini gösteren sermayenin sürekli yeni bir yatırım alanı arayışı, kentlerin sahip olduğu kültürel varlıklara ve içinde yer aldığı doğal yaşama olan tahribatları tahmin edilemez bir noktaya getirmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan tüketim odaklı kentler, küresel veya yerel ölçekte her türlü krize açık hale gelmiş, yaşayanlarını ise risk toplumlarına dönüştürmüştür (Balamir, 2010). Özellikle imarla oluşturulan uygunsuz yapılaşmanın getirdiği deprem kaynaklı yıkımlar ile yine imarın doğal yapıda oluşturduğu bozulmalar, kentlerde giderek şiddetlenen seller ve diğer afetler gibi neden ve sonuçları kendi içerisinde düşünülmemeyecek birçok kriz dönemi yaşanmaktadır. Uzak doğuda bir kişiyle başlayarak kısa zamanda tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 küresel salgını, bu kriz sürecinin en belirgin örneğidir. Biyolojik bir afet olarak bu salgın, dünya tarihinde önceki benzerlerinin devamı niteliğinde karşımıza çıkmış ve eski yaşam biçim ve normallerimizi tüm ayrıntılarıyla sorgulamamıza ve bunun da ötesinde değiştirmek zorunda kalmamıza neden olmuştur. Bu süreçte, Hong Kong’da “Normale dönemeyiz çünkü eski normalimiz sorunun ta kendisiydi” şeklindeki duvar yazısından da görüleceği gibi artık hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağının kabul edilmesi gerekir. Bu ve benzer krizlerin sürekli yaşanmaya devam edeceği ve risk toplumunun esas olduğu bu yeni dönemde mekânsal planlamanın da eski normallerimizdeki gibi devam edemeyeceği ortadadır.

Riskin yönetilmesi ve buna yönelik politikalar günümüzde planlamaya yeniden önem kazandırmakta ve bu önem, toplum bilimciler, akademisyenler ve politikacılar arasında tartışılmaktadır. Mekânsal planlar; geleceğe yönelik vizyonları bir bütün halinde ele alabildikleri, kentsel gelişimi yönlendirecek kararlarda etkili olabildikleri ve farklı toplulukların niyet ve değerleri hakkında mekânsal kararlar içerdikleri için önemlidirler (Hopkins, 2001; Berke ve Godschalk, 2009). Ancak rasyonel, kapsamlı ve uygulanabilir

olma vaatlerini çoğu zaman yerine getiremedikleri için genellikle eleştirilmişlerdir (Kaza, 2019). Bu bağlamda geleneksel planlama anlayışında amacın nihai ürün, diğer deyişle, plan üretmek olduğu boyuttan, planların yapım süreçlerinde değerlendirilmesi ve ölçekler arası uyumunun önem kazandığı boyutlara geçmelidir. Khake'nin (1998: 359) belirttiği gibi "[p]lanlama' ve 'değerlendirme' hem teorik hem pratik açıdan birbirinden ayrılmaz kavramlardır [ve m]akul bir planlama sisteminin önkoşulu bütünüyle mantıklı değerlendirmeye dayanır." Değerlendirme kısaca, devam etmekte olan ya da tamamlanmış bir projenin, programın ya da politikanın; uygulamasının ve sonuçlarının sistematik, objektif bir şekilde ele alınmasıdır. Bu ihtiyaç dünyada özellikle 1990'lı yıllardan sonra kentsel alanların hızlı bir şekilde büyümesi ve geçmişten günümüze krizlerin artarak çoğalmasıyla daha acil gerçekleştirilmesi gereken bir hal almıştır.

Planlama toplumsal ihtiyaçları yenilikçi bir şekilde tercüme ederek yorumlama rolüne sahiptir. Bu kapsamda kentsel ve kırsal alanlarda krizlerin de önemli payı olduğu değişimlerin nasıl kontrol altına alınacağı sorununun merkezinde duran mekânsal planlar, hem yerleşimlerin kendi koşullarını iyileştirmede hem de içinde yer aldıkları bölge üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmada güçlü araçlardır. Burada şu iki soru akla gelmektedir: Böyle güçlü bir aracı krizlerden sonra çözülmesi gereken anlık felaket vb. sorunların gerektirdiği günübürlük ve kısa vadeli mekânsal değişim ve dönüşümler için mi kullanmalıyız? Yoksa krizler gerçekleşmeden önce planlama sürecinde zaten olması gereken ancak çeşitli nedenlerle göz ardı edilen plan bileşenleri (plan paftası, plan raporu, plan hükümleri ve plan lejantı) arasında, komşu planlar arasında ve planların farklı ölçekleri arasında bütünselliği sağlayarak uzun vadede kentsel ve kırsal alanları bu anlık değişimlere hazırlıklı hale mi getirmeliyiz?

COVID-19 salgını ile ortaya çıkan kriz, sağlık açısından güvenli yerleşim ve çevrelerinin şekillenmesinde söz sahibi olması gereken planlama disiplini her şeyi altüst etmiş, mekânsal planlamanın, bölge ölçeğinden tasarım ölçeğine kadar yeniden ele alınması gereği ortaya çıkmıştır. Türkiye'de planlama sistemi üzerinden durum ele alındığında; uzun yıllardır hâkim olan imara dayalı planlama anlayışının, genellikle nihai ürün olan plan belgesine ulaşma amacıyla olduğu görülür. Bu amaç, planlama sürecindeki deneyimlerin paylaşılması ve planların değerlendirilmesine yönelik kuramsal, kurumsal, yasal ve mali boyutların geliştirilmesi için gerekli altyapının oluşturulamamasına, gerekli adımların atılamamasına neden olmuştur (Bademli, 2007; Ayrancı, 2013).

Çalışmada, bu temel sorundan hareket edilmiştir. Planlama alanında salgından önce de farklı birçok türüyle kendini gösteren krizlerin, bu sonuncusunun başlamasından itibaren akla gelen ilk soru, "kentsel ve kırsal yerleşimlerin çözüm için gereken değişiklikleri kaldıracabilecek altyapı, donanım ve esnekliğe sahip olup olmadığı"dır. Buna yönelik cevapların bulunması; bu yerleşim ve çevreleriyle ilgili kararların aktarılmasının aracı olan

mekânsal planlamanın incelenmesini önemli hale getirmiştir. Bu bağlamda, toplumsal ve bireysel yaşamın her kesiminde risklerin azaltılması öncelikli bir hedefe dönüşmekte, bu ise yeni bilgiler ve yöntemler ile özel düzenlemeleri, özgün planlama çabalarını gerektirmektedir (Balamir, 2010).

Amaçlarını yerine getirebildiklerinde kentlerin fiziksel, sosyal ve ekonomik gelişimini yönlendirmede etkili olan mekânsal planların yapım süreçlerinin “ön değerlendirme” aşamasına odaklanan bu çalışma; Yiftachel’in “İyi bir kent planlama süreci nasıl olmalıdır?” sorusuna odaklanmaktadır. Türkiye planlama sisteminde sadece basit bir denetlenme işlemi olarak görülen değerlendirme ve buna yönelik ölçütler konuyla ilgili ulusal yazın ve mevzuatta neredeyse yok denebilecek düzeydedir. Bu eksiklikten yola çıkan çalışma ile uluslararası yazında ve mevzuatta yapılan incelemelerle bu aşamayı, içinde nicel verilerin yer aldığı nitel ölçütlü tutarlılık testlerine dayandıran analitik bir yöntem önerilmesi amaçlanmıştır. Mekânsal Planlar Değerlendirme Kılavuzu (MPDK) adını alan bu yöntemin Türkiye’deki planlama sisteminde planların onaylanmadan önceki sürecinde pratikte doğrudan kullanımının sağlanması ve yeni mevzuat çalışmalarında bu konudaki içerik altyapısına yönelik hazırlıklara temel oluşturması hedeflenmiştir. Bu amaç kapsamında, kılavuzun oluşturulmasına girdi sağlayan yazın, mevzuat, mesleki öğretiler ve bunlar dışında olabilecek veri işleme ve karar süreçlerinin ele alınması ve ölçütlerin örnekler üzerinden açıklanması boyutu üzerinden aktarımlar yapılmaktadır. Bu doğrultuda, ilk önce dünya ve Türkiye’de son birkaç on yıldır yaşanan politik değişimlerin planlama sistemi üzerindeki etkileri kısaca incelenmekte (2. Bölüm), sonra planların değerlendirilmesine yönelik yapılan incelemeler; yazın ve mevzuat olmak üzere iki kısımda ele alınmaktadır (3. Bölüm). Devam eden bölümlerde Mekânsal Planlar Değerlendirme Kılavuzunun (MPDK) oluşmasına yönelik yazın ve mevzuat çıkarımları aktarılmakta (4. Bölüm) ve bulgular kapsamında önerilen MPDK’nın ölçütleri örnekler üzerinden açıklanmaktadır (5. Bölüm). Son bölümde ise bu kılavuzun planlama sürecinde aktif rol oynamasıyla elde edilecek sonuçlar tartışılmakta ve gelecek çalışmalara yol gösterecek konular üzerinde durulmaktadır (6. Bölüm).

2. Mekânsal Planlama ve Kriz

Kriz, TDK sözlüğünde “[b]ir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran”, Oxford İngilizce Sözlükte ise “sorunların çözülmesi veya önemli kararların alınması gereken büyük tehlike, zorluk veya karmaşa zamanı” olarak tanımlanmaktadır. Dünyada tarihsel olarak incelendiğinde yaşanan krizlerin birçok alanda ekonomi-politik, sosyal-kültürel yaşam ve çevre-mekân üzerinde derin etkiler bıraktığı görülür. Özellikle 1970 yılında yaşanan petrol krizi ile Keynesyen ekonomi modelinden neoliberalizme geçiş dünya genelinde önemli bir dönüm noktası olmuş, bu kriz ve öncesinde yaşananlar getirdiği değişim süreci nedeniyle uzun vadede yaşanacak

yeni krizlere zemin hazırlamıştır (Eren ve Saraçoğlu, 2017). Krizlerden doğan yeni krizler olarak tanımlanabilecek bu durum, içinde bulunduğumuz 21. yüzyılın ilk çeyreğinde yukarıda belirtilen birçok alan üzerinde etkisini göstermektedir. Çalışmanın kapsamı bu krizin mekânsal planlama boyutunu içermektedir. Mekânsal planların etkin kullanımına yönelik söylemler genellikle krizler yaşandıktan sonra sürekli gündeme gelmektedir. Ancak bu araçlar, planlama süreçleri ile bir bütün olduklarında etkin olabilirler. Aksi durumda devamlı yara bandı işlevi görmekten öteye gidemeyen planlarla mekânlar şekillenmektedir. Küçükkefe'ye (2017: 31) göre "[k]rizi sıradan durumlardan ayırt eden en önemli özellik çabuk yanıt verme gerekliliğidir." Bu kapsamda kentlerin bu dönemlerinde yaşanan koşullara adapte olmasında uygulanabilir "nitelikli mekânsal planlar" ve dolayısıyla onlara bu özelliği kazandıracak "yapım süreçleri" önem kazanmaktadır.

Dünyada 1970'li yıllardan itibaren etkisini göstermesine rağmen Türkiye kentlerinde 1980'lerle başlayan ve 2000'li yıllar sonrasında hızlanarak etkisi artan neoliberal kentleşme süreciyle büyük kentlerin ve daha alt ölçekte ilçe ve beldelerin büyük sermaye yatırımları için rekabete girmesi söz konusu olmuştur. Her ölçekteki yerleşim ve çevresinde kendini gösteren sermayenin kendine sürekli yeni bir yatırım alanı arayışı nedeniyle planlama, dengeli bir sosyal fayda için yatırımların dağılımını sağlayan düzenleyici bir kurum olmaktan uzaklaşmış ve neredeyse sermayenin ve yatırımlarının bir aracı haline gelmiştir. Sonuçta bu türlü bir sosyal faydayı sağlayamayan ve bir sermaye/yatırım aracı haline dönüşen planlar, uygulanmalarıyla da tüketim öncelikli bir yaşam biçiminin benimsendiği ve kendisi de içindeki ve çevresindeki her şeyi tüketen bir yerleşim modelini ortaya çıkarmıştır. Bu yeni dönemdeki sosyal, ekonomik ve politik yapılanma planlama teorileri ve onların uygulanma pratiklerini de etkilemiştir (Eraydın, 2020). 1980'li yıllardan önce bütüncül olarak ele alınan planlama kararları, 1980'li yıllardan sonra parçacı müdahalelere dönüşmüştür. Kentsel ve kırsal alanlardaki bu yaklaşımlar ve kaynak dağıtımındaki dengesizlikler bu alanları nitelikli mekânsal planlamadan uzaklaştırmıştır (Büyükcivelek, 2020). Mevcut planlara sonradan yapılan müdahalelerle eklenmeye çalışılan dönüşüm projeleri, hastane projeleri, enerji tesisleri, ulaşım bağlantıları ve bu kapsamdaki havaalanı, yol, tünel ve köprü gibi büyük-ya da halk arasında bilinen adıyla çılgın-kentsel projelerle yapımı tamamlanmış planlara yeni ve parçacı kararlar getirilmektedir. Bu tutum, doğrudan planlama müdahaleleri ile yerleşim ve çevrelerini şekillendirmekte ve belki olabildiğince afet vb. krizlerin önüne geçecek tedbirleri dikkate almış olan planlardan kopmalara neden olmaktadır. Bu şekilde mevcut bir alanın durumuna ve onun eğilimlerine uygunsuz planlar, bu planlara konu mekânlar arasında tutarsızlıkları ortaya çıkarmaktadır. Böylelikle sürekli müdahalelerle yıpranan ve yorgun düşen kentler, küresel ölçekteki her türlü krize açık hale gelmektedir. İçinde bulunduğumuz COVID-19 küresel salgını bu kriz sürecine verilecek önemli örneklerden biridir.

Bu krizle, kentler için sosyal-kültürel, ekonomik, mekânsal bağlamda söylenen, yazılan ve çizilen eşitsizlikler somut olarak ortaya çıkmış, doğayı, tarımı ve üretimi geri plana atarak on yıllardır tüketim odaklı yaşayan toplumlar; çözümün kentte yaşam alanları olarak gördükleri yapılarda olmadığını anlamışlardır.

3. Plan Değerlendirmesine Yönelik Yazın ve Mevzuat İncelemesi

3.1. Yazın İncelemesi

Tarihsel süreç içerisinde kentsel planların değerlendirilmesi (Roeseler, 1982; Talen, 1996) ancak 1980'lerin ortalarından sonra önem kazanmaya başlamıştır. Bu konuda uluslararası yazında yapılan çalışmalar incelendiğinde başlangıçta plan uygulamalarının değerlendirilmesi üzerinde durulduğu (bkz. Alexander ve Faludi, 1989; Laurian, Day, Berke vd., 2004) diğer deyişle, planlamada büyük ölçüde nihai ürün üzerinden ele alışların hâkim olduğu görülmektedir. Son dönem çalışmaları ise, stratejik planlama kapsamında da süreç vurgusunun dikkate alınmasıyla, planlama ile değerlendirme süreçlerinin bir bütün olduğunu ve değerlendirmenin planlama sürecinin aşamalarında yer alması gerektiğini savunmaktadır (bkz. Carmona ve Sieh, 2008; Oliveira ve Pinho, 2010). Planların değerlendirilmesinde sürece de vurgu yapan Oliveira ve Pinho (2008: 33)², üç değerlendirme türü olduğunu belirtmektedir:

- *Ön değerlendirme [ex-ante evaluation], planlama sürecinin başlangıcında gerçekleşir ve daha etkili bir gelişme için en iyi çözümü seçmede alternatiflerin karşılaştırılmasını sağlar.*
- *Süren değerlendirme [on-going evaluation], uygulama sırasında gerçekleşir ve sonuçları planlama sürecinde değişime neden olabilir. Plan sonuçlarına ve kaynaklarına odaklanan bu türlü bir değerlendirme, yeterli bir veri seti sisteminin sağlayacağı bir dizi bilgi gerektirir.*
- *Sonrası değerlendirme [ex-post evaluation], plan uygulama sürecinin sonunda gerçekleşir ve planın etkilerine odaklanır. Bu türlü bir değerlendirme planın hazırlanması ve uygulanması sürecinin tamamını inceler ve başarısı hakkında bir yargıya varılmasını sağlar.*

Bu üç değerlendirme türü, klasik olarak planlama sürecinin ortak aşamaları olan planların hazırlanması, uygulanması ve revize edilmesini (Lichfield ve Prat, 1998) kapsamaktadır. Plan değerlendirmesi için uygun kriterlerin belirlenmesini, plan yapımındaki farklı aşamaların ayırt edilmesine bağlayan Baer (1997: 330), bu kapsamda planlama sürecini kapsayan

² Orijinal metinde bu değerlendirme süreçleri düz metin içinde açıklanmaktadır. Burada okunurluğun artırılması amacıyla ilgili metin madde imli hale getirilerek alıntılanmış, terimlerin İngilizce karşılıkları açıklama olarak bırakılmıştır.

beş aşama tanımlar: “(1) plana değer biçilmesi, (2) planın testi ve değerlendirmesi, (3) planın eleştirisi, (4) karşılaştırmalı araştırma ve profesyonel değerlendirmeler ve (5) plan sonuçlarının post hoc değerlendirmesi”. “Aşamaların tanımlanmasına bakılmaksızın değerlendirmenin zamanlaması ile çalışmanın amacı arasındaki güçlü ilişki”ye vurgu yapan Connell ve Daoust-Filiatrault’a (2018: 266) göre, “bu sayede plan hazırlığı sırasında olası alternatifleri karşılaştırmaya, plan uygulaması sırasında sonuçlar ve kaynakların kullanımına veya plan politikalarının uygulanıp uygulanmayacağı ve ne dereceye kadar uygulandığı (uyumluluk) veya uygulandıklarında değişimi etkilemedeki rollerine (performans) odaklanılabilir.”

Kentsel planlama süreçlerini inceleyen ve değerlendirme ölçütlerinin oluşumuna girdi sağlayan farklı ampirik çalışmalar incelendiğinde, planların değerlendirilmesi için kullanılan yöntemlere yönelik tek bir doğrunun olmadığı, farklı tekniklerin bulunduğu dikkat çekmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: İncelenen yazın çalışmaları ve özet bilgileri (Kaynak: Tabloda verilen kaynaklar kullanılmıştır.)

Çalışmanın konusu ve yazarları	Önerilen yöntemin adı ve ölçütlerinin niteliği	Alan çalışması ve sonuçları
Arazi kullanım planlarının uygulanma derecesinin değerlendirilmesi (Laurian, Day, Berke vd. 2004)	- Plan-Süreç-Sonuç (<i>Plan Implementation Evaluation-PIE</i>) - Nicel	Yeni Zelanda'da arazi kullanım planlarının değerlendirilmesi sonucunda onaylanan planların uygulanmasının genellikle düşük düzeyde kaldığı ve planların amaçları ile plan kararları arasında büyük farklılıklar olduğu belirlenmiştir.
Kentsel gelişimi kolaylaştırmada kentsel planlamanın rolünün belirlenmesi (Tian ve Shen, 2007)	- Açık/aynı bir ad yok - Nicel ve nitel	Çin'in en büyük eyaletinin merkez şehri olan Guangzhou'nun 2001 ve 2007 yılı mevcut arazi kullanımları ile 2001 yılı arazi kullanım planı karşılaştırılmış, ülkede yerel yönetimlerin planlama konusunda büyük bir yetkiye sahip olmaları ve verilen izinlerin onaylanmış planın aksine kararlardan oluşabilmesi ve kentlerin benzeri görülmemiş şekilde hızlı büyümeleriyle projeksiyonların zorlaşması; planın uygulanmasında arazi kullanım planından sapmalara ve tutarsızlıklara neden olduğu görülmüştür.
Değerlendirme ve planlama süreçlerinin en başından itibaren birlikte geliştirilmesi için kentsel form analize yönelik bir plan değerlendirme yönteminin tasarlanması ve bu yöntemin uygulanabilirliğinin gösterilmesi (Oliveira ve Pinho, 2008)	- Plan-Süreç-Sonuç (<i>Plan-Process-Results-PPR</i>) - Nicel ve nitel	Portekiz'in en büyük ikinci kentine ait (Porto) planın başarıyla tamamlandığı ve uygulandığı tespit edilmiştir.
Plan uygulamalarının değerlendirilmesinde, buna yönelik bir yöntemin, konuyla ilgili kuramsal tartışmalarla açık bir şekilde ilişkili olması ve değerlendirme yapılacak konuyla uyumlu olması gerektiği fikrinin savunulması (Oliveira ve Pinho, 2010)	- Geliştirilmiş Plan-Süreç-Sonuç (<i>Plan-Process-Results-PPR</i>) - Nicel ve nitel	Değerlendirmeye tabi tutulan Lizbon kenti planlarına ait ana plan kararları ve sonuçları arasında yarıdan fazla bir uygunluk düzeyi olduğu belirlenmiştir.
Planlama ve kentsel gelişim arasındaki bağın kuvvetlendirilmesine yönelik bir izleme-değerlendirme-geri besleme modelinin önerilmesi (Ayrancı, 2013)	- İzleme-değerlendirme-geri besleme modeli - Nicel ve nitel	Ön değerlendirme üzerindeki detaylı öneriler; özellikle "[arılı] Y[anmada] Y[önetim] P[lanı] kapsamının yeterliliğinin ölçülmesi, önerilen planlama yaklaşımına uygunluğunun test edilmesi ve planın kim tarafından nasıl yapıldığının değerlendirilmesi" (Ayrancı, 2013: 192) olmak üzere üç başlıkta ele alınmış ancak oluşturulan izleme ve değerlendirme testlerinin uygulamaları gerçekleştirilmemiştir. İzleme ve değerlendirme aşamaları için belirlenecek ölçütlerin kentlerin ölçeklerine ve kent yönetimlerine göre değişeceği ve planların tür ve ölçeklerine bağlı olarak farklılık göstereceği sonucuna varılmıştır.
Planlama süreci ve uygulama aşamalarındaki eksikliklerden hareketle plan başarı ölçütleri kullanılarak İstanbul İl Çevre Düzeni Planı esas olmak üzere dünyada İstanbul ile benzer özellikler gösteren metropoliten kentlerin planlama deneyimlerini karşılaştırmasının yapılması (Gölbaşı, 2014)	- Oliveira ve Pinho (2010)'nın yöntemi: Geliştirilmiş Plan-Süreç-Sonuç (<i>Plan-Process-Results-PPR</i>) - Nicel ve nitel	Belirlenen ölçütler kapsamında, özellikle halk katılımı, insan kaynakları, mali kaynakların kullanımı ve planın etkileme derecesi bakımından İstanbul planının eksiklikler içerdiği tespit edilmiştir.

3.2. Mevzuat İncelemesi

Türkiye'de planlama sistemi üç boyutta ele alınabilir. Bunlardan ilki belediye kanunları ile değişen yetki boyutu, ikincisi plan türleri arasındaki kademeli birliktelik boyutu, üçüncüsü ise planlama süreci boyutudur. Bu boyutlar bir bakıma ülkedeki planlama sorunlarının da temelini oluşturmaktadır. Bu sorunların asıl nedeninin ülkede net bir planlama sürecinin ve bu süreçte tanımlı bir değerlendirme altlığının bulunmaması olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda MPDK'ya altlık oluşturabilecek hem günümüz İmar Yasası, hem de yürürlükte olan ve olmayan ilgili yönetmelikler ve belgelerde (şartlaşma vb.) yer alan plan yapımı esaslarına dair nesnel, idari ve teknik ölçütler incelenmiştir. Ülkenin planlama geçmişinde dönüm noktası olan 09.05.1985 tarih ve 18749 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 3194 sayılı İmar Kanunu incelendiğinde yasa, planların değerlendirilmesine yönelik bir sürecin ve kılavuz ölçütlerine girdi oluşturabilecek herhangi bir hükmün yer almadığı görülmüştür. 02.11.1985 tarih ve 18916 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik, yaklaşık otuz yıl yürürlükte kaldığı için teknik konuları sorgulayabilmede ve kılavuz ölçütlerine girdi oluşturmaya katkı sağlayabilmede önem arz etmektedir. Bu yönetmelikte planlama sürecini geliştirecek veya değerlendirme aşamasını vurgulayacak bir açıklama bulunmamaktadır. Bu nedenle çalışma kapsamında eksik bulunmuştur. Ancak, geliştirilen MPDK tutarlılık testlerinde özellikle planların plan-plan raporu bütünlüğüne vurgu yapmış olması nedeniyle önem verilmiştir.

Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği (MPYY) 14.06.2014 tarih ve 29030 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve böylelikle "Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik" ile "Çevre Düzeni Planlarına Dair Yönetmelik" yürürlükten kaldırılmıştır. Bu yönetmelik ile özellikle planlamaya esas genel birçok yenilikler getirilmiştir ve içeriğinde planlama sürecini geliştirecek ve değerlendirme aşamasını vurgulayacak açıklamalar bulunmaktadır. Bu açıklamalar doğrultusunda MPDK tutarlılık testleri için plan-plan raporu bütünlüğünün ve plan raporunun içeriğinin önemi vurgulanmıştır. İmar planlarının yapım süreçlerinde önemli görülen İller Bankası İmar Planlarının Düzenlenmesi ile İlgili Teknik Şartlaşmada (İBİPDİTŞ) planlama sürecindeki değerlendirme aşamasını destekler niteliktedir. Ancak değerlendirme aşamasına yönelik gerekli nesnel ölçütleri belirtecek detayda bilgiyi sunmadığı için eksik bulunmuştur.

Çalışma kapsamına ele alınan bu yasa, yönetmelik ve belgelerden yararlanılarak elde edilen sonuç, en alt düzeyden en üst düzeye planlama hiyerarşisinin net bir şekilde belirlenmesi ve planlar üzerinde belirli zaman aralıklarında belirli analitik ölçütlere dayalı olarak değerlendirmelerin yapılması gerektiğidir. Buna göre MPYY'de doğrudan tanımlanan ve vurgulanan planlama hiyerarşisine uygun olarak plan bileşenlerini oluşturan plan paftası, raporu, hükümleri, lejantı ve bununla birlikte planın amacı ve kararlarının bir bütün olmalarına dayanan değerlendirme ölçütleri oluşturulmalıdır.

4. MPDK Ölçütlerine Girdiler

Yaşandığı dönemde toplumu ve genellikle de gerçekleştiği mekânı doğrudan etkileyen krizler, sonrasında insan yaşamının içinde devam ettiği mekânlar üzerinde etkisini sürdürmektedir. Bu etkinin asgari düzeye indirilmesinin başlıca aracı ise “mekânsal planlar”dır. Mekânsal planlamanın işleyişi uzun zaman önce gündeme yerleşen stratejik boyutların tartışıldığı 21. yüzyılın ikinci on yılında dahi; Türkiye’nin giderek merkezileşen ve otoriterleşen işleyişine paralellik göstermektedir. Planlama sisteminin ve sürecinin düzelmesi ve böylece yapım aşamalarındaki sorunların giderilmesi esas olarak bu yapının değişmesiyle ilgilidir.

Planların değerlendirilmesine yönelik açıklanan analitik yaklaşımların ortak özellikleri, planların onaylandıktan sonra uygulama aşamalarının incelenmesine odaklanmalarıdır. Bununla ilgili çalışmaların her birinde kendine özgü farklı yöntemlerin geliştirildiği ve kullanıldığı görülmüştür. Mekânsal Planlar Değerlendirme Kılavuzunu (MPDK) diğer çalışmalardan farklı kılan planlama sürecinde yer aldığı aşamanın sırasıdır. Buna göre, MPDK planların uygulanmasına değil, planların yapımı tamamlandığında geri beslemeli olarak yeniden üzerinde durulması gereken konuların tespiti ve onaylanmalarından önceki değerlendirilmeleri üzerine önerilerde bulunmaktadır. Böylelikle bu çalışmada planlamanın kriz anlarında “mekânı hızlı bir şekilde dönüştürmek için başvuru bir araç” halinden çıkarak, beklenmedik zamanlarda yaşanacak kriz risklerine karşı mekânı sürekli hazır halde bulunduracak, “kendi içinde tutarlı planlama çalışmaları ile bir bütün olan araç” haline gelmesi savunulmaktadır.

Çalışma, Türkiye’de mekânsal planların tutarlılıklarının belirlenen ölçütlerle test edilmesi amacıyla bir değerlendirme kılavuzu öneren ilklerden biri olma niteliğini taşımaktadır. Konuyu ele alış biçimi yukarıda açıklanan üç değerlendirme (Oliveira ve Pinho, 2008; Alexander, 2006; Laurian vd., 2010) türünden ilki olan “ön değerlendirme”ye karşılık gelmektedir. Yazın incelemesi, mekânsal planların değerlendirilmesine yönelik genel kabul görmüş bir sistemin olmadığını, çeşitli nicel ve/veya nitel yöntemlerin ayrı ayrı kabul görmesiyle sağlıklı değerlendirme adımlarının atılamayacağını göstermiştir.

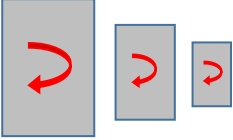
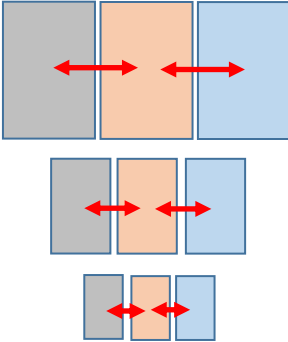
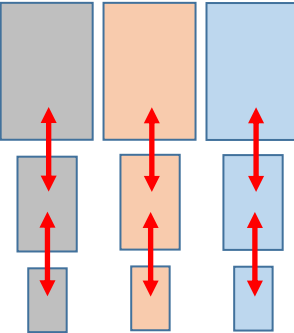
Ayrancı (2013) ile Tian ve Shen’in (2007) çalışmalarındaki nitel değerlendirme ölçütleri; bu ölçütlere nicel veriler eklenmek suretiyle geliştirilmiş ve çalışmada MPDK kapsamında oluşturulan bu ölçütlerle planların pafta-rapor-hükümler-lejant bütünlüğünün değerlendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca Oliveira ve Pinho’nun (2008; 2010a) çalışmalarında planların değerlendirilmesine yönelik belirlediği dokuz ölçütten birinci ve dördüncüsü, oluşturulacak değerlendirme kılavuzunun iki temel testi olarak belirlenmiştir. İçsel ve-kendi içinde yatay ve dikey olarak detaylanan-dışsal tutarlılık olarak ele alınan bu testlerin; Türkiye’de her kente ve içinde yer aldığı bölgeye yönelik yapılan planların belirlenen ölçek kapsamında değerlendirilmesi amacıyla oluşturulacak ölçütlere yol gösterici nitelikte olması hedeflenmektedir.

Bu kılavuz kapsamında süreç, bilgi akışı, yöntem, plan kararları ve plan dili tutarlılıklarının ortaya koyulması amacıyla testler oluşturulmuştur. Bu testler; aynı alana ait her bir farklı ölçek ve türdeki planın; kendi içinde “tekil” olarak ele alınmasına (içsel tutarlılık), “komşu” planlarıyla bir bütün olarak ele alınmasına (yatay dışsal tutarlılık) ve “üst veya alt ölçekli” planları ile bir bütün olarak ele alınmasına (dikey dışsal tutarlılık) yöneliktir (Şekil 1). Burada, dikey dışsal tutarlılık testleri ile yapılmak istenenin, “planların kademeli birlikteliği ilkesi”ne uyumunun incelenmesi anlamına geldiğini vurgulamak gerekir. Testleri oluşturan ölçütlerle; olasılık, hata payları ya da tutarlılığın ölçüsü üzerinden bir sonuç aktarımı yapılmamakta; belirlenen ölçütler kapsamında tutarlılığın olup olmadığı sonucuna varılmaktadır. Bu kapsamda önerilen kılavuzun belirleyici (*deterministik*) sonuçlar ürettiği söylenebilir.

MPDK’ı oluşturan ölçütlerde yazın incelemesi sonucu tespit edilen girdilere ek olarak mevzuat incelemesi sonuçları da benzer kapsamda ele alınmıştır. 3194 sayılı İmar Yasası, Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik ve İller Bankası İmar Planlarının Düzenlemesi ile İlgili Teknik Şartlaşmasının içerikleri genelden özele farklılık gösterse de, pafta-rapor-hükümler-lejanttan oluşan plan bileşenlerinin bir bütün olduğu ve bunların birbiriyle tutarlı olması gerektiği tümünde açık bir şekilde belirtilmiştir. Bu durum MPDK’nın temel testlerinden olan planların kendi içinde “içsel tutarlılık”larının olması gereğini ortaya çıkarmış ve sonuç olarak kılavuzda bu test ve ana ölçütlerinden olan “plan kararları tutarlılığı” geliştirilerek alt ölçütlerle detaylandırılmıştır. Bu kapsamda, Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik ve Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği’nde yer alan donatı alanları standartlarını esas alan test ile planlanan kararların tutarlılığı plan ve plan raporları üzerinden sorgulanabilmektedir. Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği, planlama sürecini vurgulayarak plan raporlarında detaylandırılacak analiz ve sentezler için yapılacakları belirtmektedir. Buna göre, MPDK’da bu süreçlerin aktarımının sorgulandığı “süreç tutarlılığı” ve “bilgi akışı tutarlılığı” ana ölçütleriyle bunların alt ölçütleri ortaya koyulmuştur. Ayrıca bu yönetmeliğin alt kademe planların üst kademe planlara uygunluğunun denetlenmesine yönelik hükümleri MPDK’da planların kademeli birlikteliğinin sorgulandığı “dikey dışsal tutarlılık” temel testine esas oluşturmuştur. Bu temel testin ana ölçütlerinden biri olan ve mesleki öğretiler arasında bulunmasına karşılık MPYY ile ilk kez mevzuat kapsamına da alınan, ölçekler arası ayrıntı düzeylerinin farklılaşması gerekliliğine ilişkin olarak MPDK’da “plan dili tutarlılığı” ana ölçütü ve buna yönelik alt ölçütü ortaya koyulmuştur.

Mevzuat incelemesinden, MPDK’da komşu planların birbiriyle tutarlılığını ele alan “yatay dışsal tutarlılık” temel testi ve buna yönelik ölçütlerine doğrudan girdi oluşturacak bir tespitte bulunulamamıştır. Ancak bu tür bir gereklilik mesleki öğretilerden gelen genel kurallarda; yapılan planların, üst ölçek planlarla tutarlılığının yanı sıra komşu planlarla da tutarlı olmasının öneminden çıkarılmıştır. Benzer şekilde MPDK’nın tüm temel testlerinin ana ölçütlerinden olan “yöntem tutarlılığı” için de yazın ve mevzuat incelemesinden kılavuza girdi oluşturacak bir tespitte bulunulamamıştır. Öte yandan, bu ölçüt de

genel mesleki öğretilere göre nüfus ve istihdam projeksiyonları için doğru tekniklerin kullanımının ve aynı alana ait komşu planlar ile üst ölçek planların nüfus ve istihdam sonuçlarının uyumlu olması gereğine dayanmaktadır.

Testin Türü		Testlerin şematik anlatımı*	İçerik	Uygulanma Şekli
İçsel Tutarlılık			Plan bileşenlerinin bütünselliğine yönelik sorunlar	Aynı alanın farklı ölçekli tekil planları kendi içinde
Dışsal tutarlılık	Yatay dışsal tutarlılık		İdari sınırlara ve ilişkili plan kararlarının uyumuna yönelik sorunlar	Aynı ölçekli komşu planlar arasında
	Dikey dışsal tutarlılık		Planların kademeli birlikteliğine yönelik sorunlar	Aynı alanın farklı ölçekli (üst ve/veya alt ölçekli) planları arasında

Şekil 1: Tutarlılık testlerinin türü, şematik anlatımı, içeriği ve uygulanma şekline yönelik özet özellikleri

(Renkler: Farklı alanlara ait mekânsal planlar; Büyüklükler: Farklı ölçekli mekânsal planlar)

(Kaynak: Yazarların kavramsallaştırmasıdır.)

Ayrıca plan yapımında bulunanlarla gerçekleştirilen görüşmeler ve doğrudan gözlemlerle elde edilen bilgilerin de gerektiğinde kapsama dâhil edilebildiği kılavuzun girdilerinde; detaylı analizlerle örneğin plan ve raporları üzerinden doğrudan yapılan hesaplamalar, yazılı belgeler ve haritalar üzerinden yapılan incelemelerle elde edilen veriler de

bulunmaktadır. Yazın, mevzuat ve bu içerikteki veriye dayalı kılavuz girdilerinin yanı sıra yetersiz ve genel kalsa da belediyelerin imar komisyonlarının benimsediği planlama sürecine ilişkin yanlı olmayan bazı ilkeleri de (bkz. Yıldız, 1995: 129) yazında belirlenen ölçütlerle birlikte dikkate alınmıştır.

Türkiye’de günümüz kentlerinin olumsuzlukları, Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik’ten Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği’ne kadar geçen dönemde plan hazırlamaya yönelik genel bilgileri ve altı doldurulmamış çalışmaları içeren planlama sürecinin somut yansımaları olarak görülebilir. Buna temel oluşturan İmar Yasası ve yönetmelikler üzerinde yapılan incelemeler ilk yönetmelikte belirlenen eksikliklerin Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği’nde genel olarak bir dereceye kadar giderildiğini ortaya koymuştur. Ancak yerele yönelik bilgilerin belirleyici olduğu planlama çalışmalarında sistematik, izlenebilir ve değerlendirilebilir bir sürece ihtiyaç duyulmaktadır. Durum bu iken, kentlerde planlama sürecinin daha sağlıklı işlemesi için planlar üzerinde belirli zaman aralıklarında belirli analitik ölçütlere dayalı olarak değerlendirmeler yapılmalıdır. Bu değerlendirme ölçütleri ise, MPYY’de tanımlanan planlama hiyerarşisine uygun, plan bileşenlerinin, planın amacı ve kararlarının bir bütün olduğu özellikleri içermeli ve aynı zamanda mesleki öğretilerden gelen komşu planlarla uyumu da gözetmelidir. Böylelikle çalışmanın amacı bağlamında planların kendi içlerinde, yatayda eş ölçekli ve dikeyde farklı ölçekli planlar arasında kısır döngüye dönen tutarsızlıklar fark edilip geri beslemelerle sürece takviyeler yapma ya da süreci değiştirme olanağı sağlanabilecektir. MPDK ölçütlerinin oluşmasındaki girdiler Tablo 2’de görüldüğü gibi özetlenmiştir.

Tablo 2: MPDK ölçütlerinin oluşmasında ele alınan girdilerin özetlenmesi

(Kaynak: Tabloda verilen kaynaklar ve mevzuat yorumlanmıştır.)

İncelemeler	Nesinden yararlanıldığı	Nasıl yararlanıldığı/hangi eklemelerin yapıldığı		
		İçsel Tutarlılık	Dışsal Tutarlılık	
			Yatay Dışsal Tutarlılık	Dikey Dışsal Tutarlılık
Yazın	Oliveira ve Pinho'nun (2008; 2010) dokuz ölçütlerinden birinci ve dördüncüsü	Birinci (içsel tutarlılık) ölçüt, doğrudan temel test türü olarak kullanılmıştır.	Dördüncü (dışsal tutarlılık) ölçüt, yatay dışsal tutarlılık olarak detaylandırılmış ve temel test türü olarak kullanılmıştır.	Dördüncü (dışsal tutarlılık) ölçüt, dikey dışsal tutarlılık olarak detaylandırılmış ve temel test türü olarak kullanılmıştır.
	Ayrancı (2013) ile Tian ve Shen'in (2007) çalışmalarındaki nitel değerlendirme verileri	Ayrancı'dan (2013) nitel veriler : Yüz yüze görüşmeler, rapor ve belgelerin incelenmesi, özel gözlemler Tian ve Shen'den (2007) nitel veriler : Siyasal-kurumsal faktörler, planın özellikleri ve kentsel sistem faktörleri Nitel olarak istatistikî veriler, nüfus ve donatı alanı hesaplamalarının eklenmesi suretiyle nitel veriler geliştirilmiştir.		
Mevzuat	Plan bileşenlerinin (pafta-rapor-hükümler-lejant) bir bütün olduğu ve bunların birbiriyle tutarlı olması gereği	Bu doğrultuda " plan kararları tutarlılığı " ana ölçütü ve alt ölçütleri oluşturulmuştur.	—	Bu doğrultuda " plan kararları tutarlılığı " ana ölçütü ve alt ölçütleri oluşturulmuştur.
	Planlama sürecinin vurgulanmasıyla plan raporlarında detaylandırılacak analiz ve sentezler için yapılması gerekenler	Bu süreçlerin aktarımının sorgulandığı " süreç tutarlılığı " ve " bilgi akışı tutarlılığı " ana ölçütü ve alt ölçütleri oluşturulmuştur.	—	Bu süreçlerin aktarımının sorgulandığı " süreç tutarlılığı " ana ölçütü ve alt ölçütleri oluşturulmuştur.
	Ölçekler arası ayrıntı düzeylerinin farklılaşması gereği	—	—	Bu doğrultuda " plan dili tutarlılığı " ana ve alt ölçütü oluşturulmuştur.
Mesleki Öğretiler	—	—	Bu doğrultuda " plan kararları tutarlılığı " ana ölçütü ve alt ölçütleri oluşturulmuştur.	—
	—	—	Bu doğrultuda süreçlerin aktarımının sorgulandığı " süreç tutarlılığı " ve " bilgi akışı tutarlılığı " ana ölçütü ve alt ölçütleri oluşturulmuştur.	—
	—	" Yöntem tutarlılığı " ana ölçütü ve alt ölçütü oluşturulmuştur.		

5. Bulgular: Mekânsal Planlar Değerlendirme Kılavuzu Ölçütleri

MPDK; planlama çalışmalarında temelde iki konuyu ele alan, bunlardan birinin ise kendi içinde iki bölümde detaylandırıldığı testlerden oluşturulmuştur (Şekil 1). Bunlardan ilki içsel tutarlılık, ikincisi ise kendi içinde yatay ve dikey olarak ayrılan dışsal tutarlılıktır. İçsel tutarlılık testleri aynı alana ait her bir farklı ölçekteki planın kendi içinde ele alındığı ve planlarda pafta-rapor-hükümler-lejant olarak ele alınan plan bileşenleri arasındaki bütünselliği ele alan bir testtir. Yatay dışsal tutarlılık testi, aynı ölçekli komşu iki plan arasında plan sınırları kapsamında verilen ve plan bütününde birbirini ilgilendiren kararların birbiriyle uyumunun tartışıldığı bir testtir. Dikey dışsal tutarlılık testi ise özellikle yasa ve yönetmeliklerde vurgulanan planların kademeli birlikteliği sorununa aynı alanla ilgili farklı ya da daha açık ifadeyle alt ve üst ölçekli planların birlikte uyumunun incelenmesine yönelik bir testtir (Şekil 1).

Çalışma kapsamında tutarlılık kavramı “a”nın b’ye uygunluğunun test edilmesi şeklinde ele alınmıştır. Başka bir deyişle, iki şeyden birinin sabit olarak alınmasıyla “a” değişkeninin “b” sabiti ile tutarlı olma durumu test edilmektedir. Bu da değerlendirme testlerinin temel çıktısıdır. Bu kapsamda mekânsal planların tutarlılıklarını farklı ölçütler kapsamında test etmek amacıyla oluşturulan MPDK sabit ve değişken ölçütlerden oluşmaktadır. Kılavuzda “b” olarak belirlenen sabit değişkenler; mevzuat, plan paftası-plan raporu ve mesleki öğretiler iken “a” olarak belirlenen değişkenler ise; süreç, bilgi akışı, yöntem, plan kararları ve plan dili tutarlılık testleridir. Bu ölçütlerin örnekler üzerinden açıklanması aşağıdaki listede ele alınmakta ve kılavuzun analitik şeması Şekil 2’de sunulmaktadır.

Tutarlılık testlerinde sabit ölçütler:

1. Mevzuat: Çalışmada mevzuat incelemesi sonucu ele alınan yasa, yönetmelik ve belgeler kılavuzda bütün olarak mevzuat sabit ölçütü olarak belirlenmiştir. Bu sabitin her bir ölçek için ilgili olan kapsamı doğrultusunda tutarlılık testleri yapılmalıdır.
2. Plan paftası-plan raporu: Üst ve alt ölçekli planların içsel ve yatay-dikey dışsal tutarlılık testlerinde bazı durumlarda plan paftası sabit tutulup plan raporu değişkeni üzerinden incelemeler yapılmalı; bazı durumlarda ise plan raporu sabit tutulup plan paftası değişkeni üzerinden incelemeler yapılmalıdır.
3. Öğretiler: Mevzuatta tanımlanmayan ancak her mesleğin sunduğu meslek etiği kapsamında ortaya koyulan bilgilerin sabit tutularak plan paftası, raporu, hükümleri ve lejantının bu kapsamda incelemesi yapılmalıdır. Örneğin nicel yöntemlerle bulunan nüfus projeksiyonlarına yönelik yöntemler mevzuatta tanımlı değildir. Ancak bu yöntemler istatistik ve nüfus bilimleri alanlarından alınmalıdır. Benzer şekilde, planlama sürecindeki analiz-sentez aşamaları şehircilik/planlama alanından gelen ve genel kabul görmüş mesleki bilgilerdir.

Tutarlılık testlerinde değişken olarak belirlenen ölçütler:

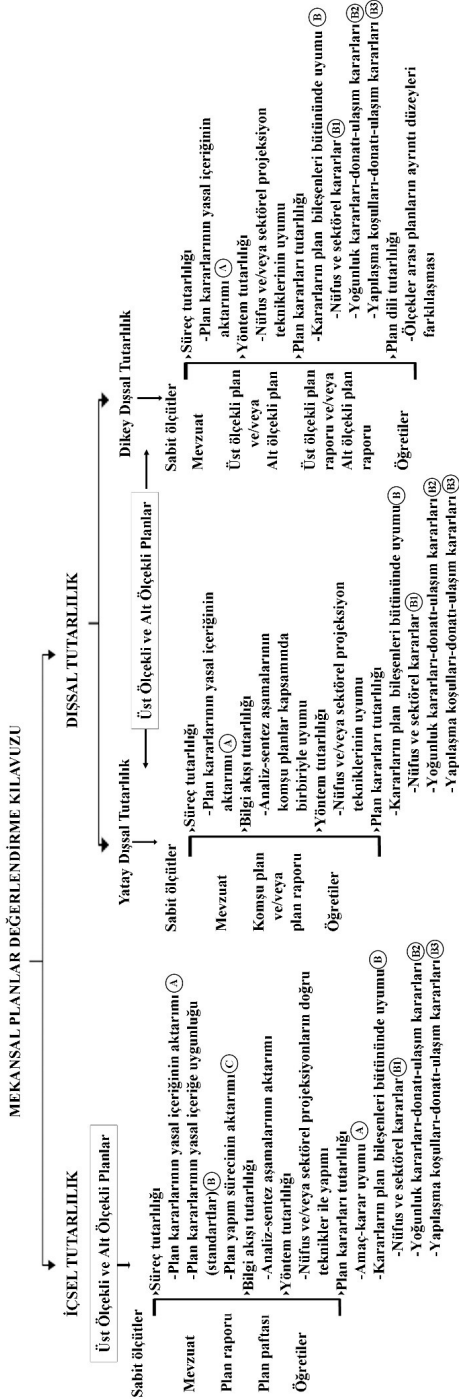
1. Süreç tutarlılığı: Mekânsal planların yasal içerikleriyle ilgili bir ölçüttür. Bu ölçüt kapsamında plan kararlarına temel oluşturan yasal içeriğin aktarımı, plan kararlarının standartlar kapsamında yasal içeriğe uygunluğu ve plan yapım sürecinin aktarımı olmak üzere üç alt ölçüt bulunmaktadır. Bu alt ölçütlerden ilki planlar yapılırken hangi yasal içeriğin referans alındığıdır. Örneğin, plan raporunda “Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği referans alınarak...” şeklindeki ifadelerin olmasıdır. Burada dikkat edilmesi gereken güncel yasal dayanağın referans olarak verilmesidir. Çünkü bu durum diğer iki alt ölçütü etkileyecektir. İkinci alt ölçüt belirtilen yasal içeriğin getirdiği standartlara plan kararlarının uygunluğunun test edilmesidir. Plan raporunda belirtilen yönetmeliğin getireceği asgari düzeyde uyulması gereken standartlar, örneğin “Sağlık alanı kişi başı 4 m² olacaktır” ifadesi gereğince, sağlık alanına

yönelik plan kararlarının hem plan paftası üzerinden hem de raporda belirtilenler üzerinden test edilmesi ve tutarlılıklarının sorgulanmasıdır. Üçüncü alt ölçüt ise planların yapım sürecinin plan raporlarında aktarılmasının yapıp yapılmadığının incelenmesidir. Özellikle plan yapımına karar verilecek alanın sınırlarının tespitine yönelik dikkate alınan ölçütlerin aktarımı, hangi ilkelerin esas alındığı, süreçte hangi aktörlerin katılımı ile ilerleme sağlanacağı, plan verilerinin toplanmasında ulaşılan ve ulaşılamayan verilerin aktarımının yapılması bu ölçütte önem kazanmaktadır. Bu alt ölçütlerden her üçü de içsel tutarlılık testlerinin konusu iken, yatay ve dikey dışsal tutarlılıklarda yalnızca birincisi incelenmektedir.

2. Bilgi akışı tutarlılığı: Yasal mevzuat incelenmesinde Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği ile gündeme gelen analiz ve sentez sürecinin plan raporlarında aktarılması gereğince kılavuzun önemli bir ölçütüdür. Çünkü bu aşamada alana yönelik elde edilecek bilgiler doğrudan planlama çalışmalarına girdi oluşturacaktır. Bu nedenle analiz ve sentezlerin güncel verilerle ele alınması önem kazanmaktadır. Çoğu plan raporunda, planlama sürecinin “verilerin toplanması-analiz ve sentezlerin yapılması...” şeklinde devam eden ve genel geçer bir ifadeyle bunların dikkate alınarak plana aktarımının yapıldığı yazmaktadır. Ancak bunlara yönelik ele alış biçimleri harita ve açıklamalarla birebir ve somut biçimde yapılmamaktadır. Bu durum, bir planın başlangıç aşamasında deyim yerindeyse hamurunun iyi yoğrulmadığını gösterir. Bu kapsamda bilgi akışı tutarlılığı ölçütü; planlama süreciyle doğrudan ilişkili güncel verilerle yapılan analiz ve sentezlere yönelik bilgilerin olup olmadığının içsel tutarlılık kapsamında; komşu planlarda bu bilgilerin dikkate alınıp alınmadığının yatay dışsal tutarlılık kapsamında incelenmesidir.
3. Yöntem tutarlılığı: Planlamanın temel verilerinden olan nüfus ve sektörel projeksiyonların doğru teknik ve yöntemler kullanılarak hesaplanmasının her bir plan için ayrı olarak içsel tutarlılık kapsamında incelenmesidir. Bu tekniklerin komşu planlar arasındaki uyumu yatay, üst veya alt ölçekli planlar arasındaki uyumu ise dikey tutarlılığın konusudur.
4. Plan kararlarının tutarlılığı: Bu ölçüt MPDK’nın önemli testlerinin başında gelmektedir. Çünkü plan verilecek kararlardan oluşan bir sistemler bütünüdür. Bu nedenle kararların plan bileşenleri bütününde uyumunun test edilmesi önemli hale gelmektedir. Bu ana ölçüt altında iki alt ölçüt tanımlanmıştır. Özellikle her planın, amacı kapsamında ele alınması gerekliliği birinci alt ölçütün içeriğini tanımlamaktadır. Başlangıçta ortaya koyulan amacın planın yapım sürecinde ne derece etkili olduğu belirlenmelidir. Örneğin, plan raporunda “...doğal, çevresel, kültürel değerleri tüketmeyecek, uyumlu ve sürdürülebilir bir gelişme modelinin mekanizmalarını tanımlayıp...” ifadeleri amacın özünü oluştursa da, plan paftası

üzerinden yapılan incelemede plan kararlarının tüm tarım alanlarını gelişme konut alanlarına açması yönünde verilmiş olması amaç ve plan kararları arasında tutarsızlık oluşturacak bir durumdur. İkinci alt ölçüt ise, kararların planlama bileşenleri (pafta-rapor-hükümler-lejant) bütününde uyumu olarak tanımlanmıştır. Bu alt ölçütte planlama kararlarının; üst ölçekli planlar kapsamında nüfus ve sektörel kararlarının; alt ölçekli planlarda ise nüfus (yoğunluk ve yapılaşma koşulu), donatı, ulaşım kararlarının plan bileşenleri üzerinden uyumu önemli hale gelmektedir. Örneğin, üst ölçekler kapsamında, diğer deyişle bir kentin gelişimini sağlayacak kararların mekânsal boyuttan çok stratejik düzeyde kaldığı bir plan (bir kentte bu 1/100.000 ölçekli plan olurken başka kentte 1/50.000 ölçekli plan olabilir) bu ölçüt kapsamında nüfus ve sektörel kararlar bakımından ele alınabilir. Bu durumda, özellikle plan raporunda belirlenen vizyon kapsamında, plan kestirim zamanına kadar planın öngördüğü yeni işgücü faaliyetlerinin getireceği nüfus artışında önce doğal artışla gelen yeni nüfus bu işlere yerleşecek, bundan artan istihdam olanaklarından ise göçle gelecek ek nüfus yararlanabilecektir. Dolayısıyla bu ek nüfusun da yapılan nüfus hesaplamalarına katılması gerekir. Ayrıca, organize sanayi bölgesi (OSB), havalimanı, soğuk hava deposu gibi sektörel kararlara yönelik önerilerin işgücü kapasitelerinin verilmesi gerekir ki belirtilen kapsamda hesaplamalar yapılabilir. Bunların yapılmadığı bir planlama sürecinde nüfus ve sektörel kararların plan bileşenleri bakımından tutarlılığı söz konusu olamayacaktır. Bir diğer tutarsızlık ise, sektörel kapsamda verilen kararların, örneğin, plan paftasında önerilen bir OSB alanının plan lejantında olmaması ve plan raporunda açıklanmamasıdır. Mekânsal kararların ölçek itibarıyla kapsam ve detaylarının arttığı alt ölçekli planlar da bu ölçüt kapsamında yukarıda belirtildiği gibi ele alınabilir. Örneğin, 1/5000 ölçekli bir nazım plan raporunda verilen nüfus ile doğrudan plan üzerinden değerlendirici tarafından hesaplanan nüfus arasında farklılıkların olması bu ölçüt kapsamında içsel tutarsızlık oluşturan bir durum olacaktır. Benzer şekilde, 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planında (ÇDP) olan bir turizm alanının, aynı alana ait alt ölçekli 1/50.000 ölçekli ÇDP plan paftasında olmaması bu ölçüt kapsamında temel testlerden olan dikey dışsal tutarsızlığı olumsuz etkileyecektir. Bu test iki alt ölçütüyle içsel tutarlılığın, sadece ikinci alt ölçütü bütününde ise yatay ve dikey dışsal tutarlılığın konusudur.

5. Plan dili tutarlılığı: Günümüz koşullarında bilgisayar teknolojisinin ilerlemesi ile planların bu ölçüt altında test edilmesi gerekliliği oraya çıkmıştır. Bu ölçütle aynı alana ait farklı ölçekteki planların her birinin kendi ölçeğinin gerektirdiği düzeyde ayrıntıları içermesi ve anlatım tekniği konusunda ölçeklerin birbirinden farklılaşması gereği test edilmektedir. Kısaca plan kademelenmesinde farklı tür ve ölçekteki planlar birbirlerinin büyütülmesi veya küçültülmesi yoluyla elde edilmemelidir. Bu test, kılavuzda “planların kademeli birlikteliği ilkesi”nin incelendiği dikey dışsal tutarlılığın konusudur.



Şekil 2: Mekânsal Planlar Değerlendirme Kılavuzu (Kaynak: Öztürk, 2018, s. 49)

6. Sonuç ve Tartışma

1970'li yıllardan itibaren tüm dünyada etkisini artan biçimde gösteren neoliberalizm, planlamayı zayıflatan ana akımlardan birisi olmuştur (Kunzmann, 2016). Bunun en çarpıcı örnekleri kentsel ve kırsal alanlarda görülmektedir. Kentlere ve çevrelerine ait kültür ve doğa varlıkları, yok olmaları bahasına, tek amacı kendini sürekli gerçekleştirmek olan büyük sermayenin inisiyatifine bırakılmıştır. Bunu sağlayan plan kararlarıyla kentsel ve kırsal alanların zaman içinde devamlı değişen biçim ve içeriği ile bu alanlara ait planların, komşu ya da üst ve/veya alt ölçekli planlarından uzaklaşması, mekânsal planlamada ele alınması ve çözülmesi gereken bir sorun haline gelmiştir. Gerek uygunsuz yapılaşmanın getirdiği deprem ve yıkımlar, gerek iklim değişikliğinin etkisiyle artan ve doğal yapının baş edilemez tahribatıyla kentlerde şiddetlenerek yaşanan kent selleri gibi afetler ile son bir yıldır yaşamakta olduğumuz COVID-19 salgınını içeren krizler sonucunda bu durum daha da can alıcı bir noktaya gelmiştir.

Özellikle bu son kriz, şehirlerin yönetilme şeklindeki eksikler kapsamında bizlere yeniden düşünme, yeniden planlama ve yeniden tasarlama konusunda bir şans tanımaktadır (Acuto, 2020). Ayrıca küreselleşme nitelenen risk toplumu ve yerleşimlerinin karşılaştıkları bu ve diğer türden krizlerin ilk olmadıkları gibi son olmayacakları da bilinmektedir. Süregelen ekonomik, sosyal ve politik sistemlerden ve bunların oluşturduğu çevre ve yerleşimlerden bağımsız düşünülemez bu durum, hem makro/küresel düzeyde ekonomik, politik vb. önlemlerin hem de mikro/yerel düzeyde mekânsal önlemlerin önemini daha da artırmıştır. Böylelikle planlama disiplini; bu krizlerin önüne geçmek, etkilerini azaltmak için planlama sistemimize yönelik uygun ve kalıcı çözümler bulmak ve bunları uygulamaya koymak durumundadır. Bu doğrultuda, çalışmada kentsel ve kırsal yerleşim ve çevrelerinin şekillenmesinde önemli bir araç olan mekânsal planlamanın iyileştirilmesine odaklanılmıştır. Planlama sürecinde nihai ürüne ulaşmadan önce planların değerlendirilmesine (ön değerlendirme) yönelik ölçütlerin neler olması gerektiği sorusundan yola çıkılan bu çalışmayla Mekânsal Planlar Değerlendirme Kılavuzu (MPDK) önerilmiştir.

Bu kılavuz, planların içsel ve yatay-dikey dışsal tutarlılıklarını değerlendirmeye yönelik olarak nicel verileri de içeren nitel ölçütlerden oluşmaktadır. Kılavuzu oluşturan testler, “içsel” ve kendi içinde “yatay” ve “dikey” olarak detaylanan “dışsal” tutarlılık olmak üzere iki temel grupta toplanmıştır. Türkiye’de ilgili mevzuatın ve özellikle planlama okullarındaki öğretilerin uygulamada dikkate alınmasının gerekliliği ile mesleki öğretilerin ve ayrıca plan raporu ve/veya plan paftalarının sabit alındığı kılavuzda süreç, bilgi akışı, yöntem, plan kararları ve plan dili tutarlılıkları ana ve alt ölçütleri oluşturulmuştur.

Planlamadan beklenen, her mekânsal planın, olması gerektiği gibi henüz yapılırken, diğer deyişle planlama sürecinin bir adımı olarak, tutarlılık testlerine tabi tutulmasıdır.

Böylelikle ansızın ortaya çıkabilecek krizler için planlara panik içinde müdahaleler yapmaya gerek kalmayacağı, zaten krizlerin olmasını önleyecek nitelikli ve tutarlı planlara planlama sürecinde ulaşılmış olacağı düşünülmektedir. Çalışmada değerlendirmenin sıklığı ve aktörleri üzerinde durulmamış olması, bir bakıma, ilerde “planların ön değerlendirmesini kimin ne zaman yapması ve bu gerçekleştikten sonra ise ne yapılması gerektiği” sorularına yanıt arayacak çalışmalara yol göstermektedir. Bu kılavuzun teknik ve somut ölçütleri içermesi ile planlama sürecinde nesnel değerlendirmelere olanak tanıyacağı düşünülmektedir. Önerilen değerlendirme ölçütlerinin oluşturduğu kılavuzun testleri başka araştırmalarda veya pratikte birebir ilgili kurumlarca yapılacak çeşitli ölçekteki planlama çalışmaları kapsamında geliştirilebilir. Sonuçta, bu konuda yapılacak çalışmaların, planların nihai biçimine sağlayacağı katkılarla, günümüz yerleşim ve çevrelerinin her ölçekteki kriz riskine karşı sağlam mekânsal çözümler üretmelerine ışık tutacağı öngörülebilir.

Kaynakça

- Acuto, M. (2020). COVID-19: Lessons for an Urban(izing) World. *One Earth*, 2, 317-320.
- Alexander, E.R., Faludi, A. (1989). Planning and Plan Implementation: Notes on Evaluation Criteria. *Environment and Planning B Planning and Design*, 16(2), 127-140. doi: 10.1068/b160127
- Alexander, E., (2006). Dilemmas in Evaluating Planning, or Back to Basics: What is Planning for?, 2nd World Planning Schools Congress, Mexico City
- Ayrancı, İ. (2013). Metropoliten Alanlarda Planlama-Kentsel Gelişimin Yönetimi İlişkisi ve Bir İzleme Değerlendirme Model Önerisi (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Bademli, R. (2007). Mersin Kentsel Planlama İşliğı Notları. Kentsel Planlama Kuramları içinde, (der.) Ersoy, M., İmge Yayınevi, Ankara, 35-58.
- Balamir, M. (2010). Planlamada Dönemin Dili. *Dünya Şehircilik Günü* 34. Kolokiyumu, Çerçeve Bildirisi.
- Baer, W.C. (1997). General Plan Evaluation Criteria: An Approach to Making Better Plans. *Journal of the American Planning Association*, 63(3), 329-344. doi: 10.1080/01944369708975926
- Berke, P., Godschalk, D. (2009). Searching for the Good Plan: A Meta-Analysis of Plan Quality Studies. *Journal of Planning Literature*, 23(3), 227-240. doi: 10.1177/0885412208327014
- Büyükcivelek, A.B. (2020). Mekansal Planların Nitelik Sorunu. *Planlama Dergisi*, 30(2), 148-153. doi: 10.14744/planlama.2020.07269
- Carmona, M., Sieh, L. (2008). Performance Measurement in Planning-Towards a Holistic View. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 26(2), 428-454. doi: 10.1068/c62m
- Connell, D.J., Daoust-Filiatrault, L.A. (2018). Better than Good: Three Dimensions of Plan Quality. *Journal of Planning Education and Research*, 38(3), 265-272. doi: 10.1177/0739456X17709501

- Hopkins, L.D. (2001). *Urban development: The logic of making plans*. Washington, DC: Island Press.
- Eren, A.A., Saraçoğlu, M. (2017). Kapitalizmin Tarihinde Finansal Krizler: Tarih Tekerrür mü Ediyor?. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(1), 87–97.
- Eraydın, A. (2020). Planlamanın Krizini Aşmak: Planlama Kuramları ve Planlamanın Kurumsallaşmasına Yönelik Öneriler. KBAM 7. Sempozyumu, Mersin.
- Gölbaşı, İ. (2014). Kentsel Planlama Deneyimlerinin Plan Başarı Ölçütleri Çerçevesinde Karşılaştırılması ve Değerlendirilmesi-İstanbul Örneği, *Planlama Dergisi*, 24(1), 18–25.
- Laurian, L., Day, M., Backhurst, M., Berke, P., Ericksen, N. and Chapman, S. (2004). What Drives Plan Implementation? Plans, Planning Agencies and Developers. *Journal of Environmental Planning and Management*, 47(4), 555-577. doi: 10.1080/0964056042000243230
- Lichfield, N., Prat, A. (1998). Linking Ex-Ante and Ex-Post Evaluation in British Town Planning. In N. Lichfield, A. Barbanente, D. Borri, A. Khakee, and A. Prat (Eds.), *Evaluation in planning: Facing the challenge of complexity*, 283-298. Dordrecht: Kluwer.
- Khake, A. (1998). Evaluation and Planning: Inseparable Concepts. *The Town Planning Review*, 69(4), 359-374
- Kaza, N. (2019). Vain Foresight: Against the Idea of Implementation in Planning. *Planning Theory*, 18(4), 410-428. doi: 10.1177/1473095218815201
- Kunzmann, K.R. (2016). Crisis and Urban Planning? A Commentary, *Journal European Planning Studies*, 24(7), 1313-1318. doi: org/10.1080/09654313.2016.1168787
- Küçükefe, B. (2017). Global Kriz Sonrası Türkiye'de Ekonomik Risk Faktörleri, *Journal of Emerging Economies and Policy*, 2 (1),31-47
- Roeseler, W.G. (1982). *Successful American Urban Plans*. Lexington, MA: Lexington Books.
- Oliveira, V., Pinho, P. (2008). Evaluation in Urban Planning: From Theory to Practice. In P. Pinho, and V. Oliveira, (Eds.) *Proceedings of CITTA 1st annual conference on planning research: Evaluation in planning* (pp. 31–49). Porto, Portugal: The Research Center for Territory, Transports and Environment, Faculdade de Engenharia da Universidade do Porto.
- Oliveira, V., Pinho, P. (2010). Measuring Success in Planning: Developing and Testing a Methodology for Planning Evaluation. *The Town Planning Review*, 81(3), 307–332. doi: 10.3828/tpr.2010.7
- Öztürk, M. (2018). Mekânsal Planların Değerlendirilmesinde Tutarlılık Tespiti Üzerine Bir Yöntem Önerisi: Trabzon Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi /Fen Bilimleri Enstitüsü. Trabzon
- Talen, E. (1996). Do Plans Get Implemented? A Review of Evaluation in Planning. *Journal of Planning Literature*, 10(3), 248-259. doi:10.1177/088541229601000302
- Tian, L., Shen, T. (2007). Evaluation of Plan Implementation in the Transitional China: A Case of Guangzhou City Master Plan. 43rd ISOCARP Congress on Urban Dialogues: Co-productive ways to relate visioning and strategic urban projects konulu kongrede sunulan bildiri. Antwerp, Belgium. http://www.isocarp.net/Data/case_studies/928.pdf
- Yıldız, F. (1995). *İmar Bilgisi*. Nobel Yayıncılık, Ankara, 563 s.

Bursa'da Sağlık Tesislerinin Mekânsal Dağılımı ve Erişim Özellikleri

Seda Işık

/BB

Prof. Dr. Kerem Koramaz

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Kentsel fonksiyonların dağılımı, planlamada kritik öneme sahiptir. Her kamusal hizmet için olduğu gibi sağlık hizmetlerinde de tesislerin konumu, hizmet düzeyinin etkinliği ve sunulan kamu hizmetlerinden herkesin yararlanabilmesi oldukça önemlidir.

Dünya genelinde yaşanan Covid-19 salgını, kent yaşamına getirdiği birçok yeni alışkanlık ve bakış açısıyla, ihtiyaçların yeniden gözden geçirilmesine sebep olmuştur.

Bu çalışmada, Bursa'da sağlık tesislerinin yer seçiminin irdelenmesi adına sağlık tesisi yer seçimi kriterleri demografik yapı, sosyoekonomik yapı, mevcut sağlık tesisleri, ulaşım ve erişilebilirlik ana başlıklarında gruplandırılmıştır.

Çalışmada ele alınan faktörlerin ağırlıkları ikili karşılaştırma matrisiyle hesaplanmış ve ağırlıklı çakıştırma yöntemiyle Bursa il genelinde ilçe düzeyinde, il merkezinde mahalle düzeyinde sağlık tesisi gereksinimine ilişkin veriler oluşturulmuştur.

Gerçekleştirilen analizler sonucunda il geneli ve il merkezinde sağlık tesisi gereksinimi ve erişim düzeylerine yönelik çıkarımlarda bulunulmuştur. Bursa'da sağlık tesisleri gereksiniminin karşılanmasını ve erişim düzeyinin artmasını etkileyen faktörler belirlenmiştir.

Ayrıca son yıllarda kurulmaya başlanan şehir hastaneleri kapsamında Bursa Şehir Hastanesi konumu ve hizmet kapasitesi bakımından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık tesisi, Yer seçimi, Ağırlıklı çakıştırma yöntemi.

Spatial Distribution and Access Properties of The Health Facilities in Bursa

Abstract

The distribution of urban functions is critical for urban planning. As in any public service, it is very important that the location of the health facilities, the level of health service and that everyone living in the city can benefit from the public services provided in the health services.

The world wide out break of Covid-19 caused the needs to be reconsidered with many new habits and perspectives it brought to urban life.

In this study, in order to examine the location of health facilities in Bursa, health facility location selection criteria are grouped under the main titles of demographic structure, socio-economic structure, existing health facilities, transportation and accessibility.

The weights of the factors considered in the study were calculated with pair comparison matrix, and data on the need for health facilities at the district level in whole of Bursa and at the district level in Bursa city center were created by weight overlay method.

As a result of the analysis, inferences were made regarding the need and access levels of health facilities in Bursa province and city center.

Factor affecting meeting the need for health facilities and increasing the access level in Bursa have been determined.

In addition, within the scope of city hospitals that have been established in recent years, Bursa City Hospital has been evaluated in terms of its location and service capacity.

Keywords: Health facility, Location selection, Weighted overlay method.

1. GİRİŞ

Kent planlamanın temelinde, kentte ihtiyaç duyulan ve talep edilen işlevlerle kentsel – sosyal donatıların, mevcut durumu göz önünde bulundurularak gelecek için yeterli ve gerekli kapasitede sağlanmasına yönelik eylemler yer almaktadır. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik kararlar alınırken kentte yer alan ve gelecekte yer alması planlanan ticaret alanları, konut alanları, yeşil alanlar, eğitim tesis alanları, sağlık tesis alanları, kamusal hizmet alanları, sanayi alanları gibi çok çeşitli fonksiyonlara sahip alanlar için mekânsal yer seçimi kararları verilmektedir. Yer seçimi kararlarının etkin ve doğru bir şekilde verilmesi, kentte yaşayan insanların talep ve ihtiyaçlarının karşılanmasını doğrudan etkilemektedir. Yalnızca kentsel hizmetler için değil, çeşitli ekonomik faaliyetler için de kent içinde alınan yer seçimi kararları kent yapısını etkilemektedir. Sonuç olarak yer seçimi kararları, kaliteli bir kentsel sistem oluşturulmasında oldukça etkin bir rol oynamaktadır.

Yer seçimi kararı verilirken sistematik bir model kurulması ve modelin uygulanması, en uygun yerin tespiti konusunda daha doğru sonuçlara gidilmesini sağlamaktadır. Model oluşturulurken hangi donatı veya tesis için yer seçimi kararı verilecekse ona özgü uygun kriterlerin saptanması gerekmektedir. Tüm dünya genelinde yaşanan Covid-19 salgını, kent yaşamına getirdiği birçok yeni alışkanlık ve bakış açısıyla, ihtiyaçların da yeniden gözden geçirilmesine sebep olmuştur. Pandemi süreci yeşil alanlar, eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri, kamu hizmetleri gibi birçok işlevin ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar, krizler ve alışkanlıklar doğrultusunda kentsel planlama çalışmaları açısından irdelenmesini gerekli kılmıştır.

Sağlık hizmeti veren kurumların yer seçiminde dikkate alınan temel kriterler, kurulacak sağlık tesisinin kapasitesi ve planlama alanının demografik ve coğrafi özellikleridir. Sağlık tesislerinin, karşılaşılabilecek acil durumlarda hastaların en kolay ve hızlı şekilde ulaşabileceği konumda bulunması da büyük önem teşkil etmektedir. Bir sağlık tesisinin yer seçimi için ulaşım ağına yakınlık başlıca kriter olmakla beraber demografik özellikler, mevcut sağlık tesislerin konum ve dağılımları, kurulacak sağlık tesisinin çeşitli merkezlere uzaklığı gibi kriterler göz önünde bulundurularak tesisin hizmet verdiği bireyler tarafından erişim düzeyi yüksek bir konumda yer alması ve böylelikle etkin bir sağlık hizmeti sağlanması gerekmektedir.

Çalışmada, kent için yüksek önem taşıyan hizmetlerden biri olan sağlık hizmetleri için, yer seçimi kararı verilirken göz önünde bulundurulması gereken demografik yapı, ulaşım bağlantıları, konum özellikleri, kentsel özellikler gibi çeşitli etmenler incelenmiştir. Bufaktörler doğrultusunda, Bursa ilinde yer alan sağlık tesislerinin mekânsal dağılımının incelenmesi ve sağlık tesislerine daha dengeli bir dağılımın sağlanmasına ilişkin önerilerde bulunulması amaçlanmıştır.

2. SAĞLIK TESİSLERİ YER SEÇİMİ

Kentsel fonksiyonların uygun yer seçimine yönelik kuramsal çalışmalar öncelikle tarım, sanayi gibi ekonomik faaliyetlerin yer seçimi hakkında gerçekleştirilmiştir. Zaman içerisinde sektörlerin çeşitlenmesi ve uzmanlaşmaların artmasıyla birlikte farklı kentsel fonksiyonların kentteki dağılımı hakkında yapılan çalışmalar da artmıştır. Çeşitli tesis ve hizmetlerin dağılımında ortaya çıkan modeller, yer seçiminde belirli faktörlerin göz önünde bulundurulması gerektiği fikrini ortaya çıkarmıştır. Her fonksiyon için o fonksiyona özgü kriterler göz önünde bulundurularak uygun yer seçimi kararlarının verilmesi, kentsel yerleşimin ve dolayısıyla kent yaşamının ve niteliğinin gelişmesini sağlamaktadır.

Sağlık hizmetlerinin kaliteli şekilde sağlanması ve bu kalite standardının devam ettirilmesi, bu konudaki planlama çalışmalarıyla doğrudan ilişkilidir. Herhangi bir kamusal hizmet tesisi için çok sayıda alternatif arasından en iyi yeri seçmek zor ve karmaşık bir süreçtir (Asmaa vd., 2016).

Sağlık tesisleri yer seçimi planlamasında temel amaç kullanıcılarla hizmet sağlanan nokta arasındaki ulaşımın en kolay ve en hızlı şekilde gerçekleşmesini mümkün olan en düşük maliyetle sağlamaktır. Bu sayede hastanelere erişim artmış olacak ve hastanelerin hizmet verdiği hasta sayısı, dolayısıyla hizmet kapasitesi aynı doğrultuda artacaktır. Bu parametreler sağlık hizmet verimliliğinin değerlendirmesi için de birer girdi oluşturmaktadır. Sağlık tesisleri için yer seçimi kararlarını ticari bir faaliyet gibi değerlendirmemek gerekmektedir. Yer seçimi kararı verilirken öncelikli olarak hastaların ihtiyacı ve tercihleri göz önünde bulundurulmalıdır (Daskin ve Dean, 2004).

2.1. Sağlık Tesisleri Yer Seçimi Kriterleri

Sağlık tesislerinin kurulmasında çoğunlukla ilk dikkate alınan faktör nüfus özellikleri olmaktadır. Kurulacak tesisin yer aldığı bölgedeki nüfus büyüklüğü, mevcut nüfusun bölge içerisindeki dağılımının incelenmesi yer seçiminde oldukça önemlidir (Dökmeci, Terzi, Şentürk, 2011).

Sahip olunan farklı demografik özellikler yalnızca talebin farklılaşmasına değil, sağlanan sağlık hizmetlerine erişim düzeyinde de eşitsizliklerin meydana gelmesine sebep olmaktadır (Wang, Luo, 2003). Örneğin, sağlık hizmeti almak için yeterli ve düzenli bir ekonomik düzeye sahip olmayan bölgelerde ölüm oranları daha yüksek olmaktadır (Marmot, 2005).

Sağlık tesislerine duyulan ihtiyaç sadece demografik değil, mekânsal özellikler bakımından da sıkça incelenmiştir. Kent merkezlerinde çoğunlukla sağlık tesislerine erişimin kolaylıkla sağlandığı gözlenirken, merkezden uzak ya da kırsal yerleşim olarak tanımlanan bölgeler sağlık hizmetlerine kolay erişim sağlanamayan ve ihtiyacın yüksek olduğu bölgeler olarak görülmektedir (Luo ve Qi, 2009).

Field (2000), çalışmasında birinci derece sağlık hizmeti ihtiyacını çeşitli yaş gruplarını sağlık durumu bakımından, hane halkı büyüklüğü ve istihdam türünü sosyo-ekonomik durum olarak, konut tiplerini çevresel faktörler olarak tanımladığı 3 başlığı sağlık hizmet ihtiyacı şeklinde tanımlamıştır. Toplu taşıma imkânı/özel araç mevcudiyetini ve tek başına seyahat edemeyen genç ve yaşlı nüfusunu ise ulaşım kullanılabilirliği, hane halkı büyüklüğü ve istihdam türünü kişisel hareketlilik, etnik köken ve eğitim durumunu hizmet bilinci şeklinde 3 başlıkta sağlık tesislerine olan erişilebilirlik faktörleri şeklinde gruplandırıp diğerlerine göre dezavantajlı nüfus gruplarını bu başlıklar bağlamında değerlendirmiştir.

2.2. Sağlık Tesisleri Yer Seçiminde Mekânsal Özellikler

Sağlık tesislerine erişimi etkileyen mekânsal özellikler incelenirken, çoğunlukla mesafe kavramı üzerinde durulmuştur.

Sağlık tesisinin bulunduğu yer, tesisin hizmet verebileceği nüfus büyüklüğünü büyük ölçüde etkilediği için sağlık tesisinin konumu hizmet kapasitesiyle de doğru orantılıdır (Robinson ve Luft, 1985).

Mesafe ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalarda bir hastanın sağlık tesisine olan uzaklığı temelde Öklid mesafesi olarak kuş uçuşu uzaklık şeklinde değerlendirilse de, topografik özelliklerin göz önünde bulundurulmasıyla seyahat süresinin farklılık gösterdiği belirtilmiş ve seyahat süresinin çeşitli etkenlere bağlı olarak değiştiği konusu üzerinde durulmuştur (Jones vd., 2010; Delamater, 2012).

Mesafenin yanı sıra ulaşım olanakları da sağlık tesislerine erişim düzeyini belirleyici bir faktördür. Hastanenin bulunduğu noktaya özel araç ve özellikle toplu taşıma araçlarıyla ulaşılabilir olması, olası acil durumlarda müdahalelerin gecikmemesi ve düzenli olarak hastaneye gitmesi gereken hastaların kolaylıkla ulaşım sağlaması açısından oldukça kritiktir. Sosyo-ekonomik durumları görece düşük kişiler için toplu taşımaya duyulan ihtiyaç, sağlık hizmetlerine erişimi doğrudan etkilemektedir. (Syed vd., 2005; Luo ve Wang, 2003).

2.3 Sağlık Tesislerine Erişim Özellikleri

Erişim kavramının birçok perspektiften farklı tanımları yapılmış, Penchansky ve Thomas (1981) erişimi en basit şekilde bir hizmet ile o hizmete dair talep ve ihtiyacı bulunanların arasındaki uyum seviyesi olarak tanımlamışlardır. Bu tanımdan hareketle sağlık tesislerine olan erişim, hastaların hastanelere ulaşma kapasitesi olarak değerlendirilebilir.

Erişim seviyesine etki eden faktörlerin araştırılmasına yönelik çalışmalarda, sağlık tesislerine erişim kavramı mekânsal erişim ve mekânsal olmayan erişim özellikleri olarak

temelde ikiye ayrılmaktadır. Nüfus büyüklüğü, gelir düzeyi, sağlık sigorta durumu, eğitim düzeyi, yaş dağılımı gibi özellikler mekânsal olmayan/sosyal erişim olarak, tesislerin dağılımı, coğrafi özellikler, ulaşım özellikleri ve hastaların hastanelere olan uzaklıkları da mekânsal erişim kavramı olarak tanımlanmaktadır (Aday ve Andersen, 1974).

Erişim seviyesine etki eden faktörlerin araştırılmasına yönelik çalışmalarda, sağlık tesislerine erişim kavramı mekânsal erişim ve mekânsal olmayan erişim özellikleri olarak temelde ikiye ayrılmaktadır. Nüfus büyüklüğü, gelir düzeyi, sağlık sigorta durumu, eğitim düzeyi, yaş dağılımı gibi özellikler mekânsal olmayan/sosyal erişim olarak, tesislerin dağılımı, coğrafi özellikler, ulaşım özellikleri ve hastaların hastanelere olan uzaklıkları da mekânsal erişim kavramı olarak tanımlanmaktadır (Aday ve Andersen, 1974).

Aday ve Andersen (1974), mekânsal ve mekânsal olmayan erişimin yanı sıra, erişim kavramına gerçekleşmiş ve potansiyel erişim olmak üzere başka bir değerlendirmede de bulunmuşlardır. Gerçekleşmiş erişim, ihtiyaç duyanların sağlık hizmetten faydalanmaları anlamına gelirken potansiyel erişim, gerekli durumlarda herhangi bir bireyin sağlık hizmetinden faydalanma potansiyelini ifade etmektedir. Potansiyel erişimin değerlendirilmesinde, mevcut durumda sağlık hizmetinden henüz yararlanılmış olma gerekliliği yoktur. Böylelikle mevcut durumda sağlık tesisine ihtiyaç duyan nüfusun yanı sıra, gelecekte artan nüfus büyüklüğünden kaynaklanan taleplere yönelik de bir potansiyel kullanım ve talep durumunun göz önünde bulundurulma gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Sağlık tesisine erişim konusundaki çalışmalarda çoğunlukla temelde nüfusun tüm bireylerine talep ve ihtiyaçlar doğrultusunda eşit ve adaletli bir sağlık hizmeti sunulması gerekliliği belirtilmektedir. Bu amaç doğrultusunda verilen yer seçimi kararlarıyla, toplumun her kesiminin yararlanabileceği şekilde hizmet veren ve dengeli dağılmış sağlık tesislerinin kurulabileceği söylenebilir.

3. BURSA'DA SAĞLIK TESİSİ YER SEÇİMİNE YÖNELİK UYGUNLUK ANALİZİ

Bursa ili Büyükşehir, Gemlik, Gürsu, Harmancık, İnegöl, İznik, Karacabey, Keles, Kestel, Mudanya, Mustafakemalpaşa, Orhaneli, Orhangazi, Yenişehir, Nilüfer, Osmangazi ve Yıldırım olmak üzere toplam 17 ilçeden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında Bursa il genelinde ilçe bazlı, il merkezinde mahalle bazlı olmak üzere iki aşamalı uygunluk analizi gerçekleştirilmiştir. İl genelinde ilçe düzeyindeki analiz için kullanılan faktörler nüfus büyüklüğü, nüfus artış hızı, nüfus yoğunluğu, doğum oranı, ölüm oranı, yaşlı bağımlı oranı, okur-yazar olmayan nüfus oranı, mevcut hastaneler için 1.000 kişiye düşen doktor sayısı ve 10.000 kişiye düşen yatak sayısı ve arazi değeridir. Mudanya, Nilüfer, Osmangazi, Yıldırım, Gürsu ve Kestel ilçelerini kapsayan il merkezinde mahalle düzeyinde gerçekleştirilen analiz için ise il genelinde kullanılan kriterlerin yanı sıra

ana ulaşım arterlerine yakınlık, raylı toplu taşıma sistemi duraklarına yakınlık ve ilçe merkezlerine yakınlık faktörleri de kullanılmıştır.

Her faktör için ilçeler düzeyinde elde edilen verilerin ardından, bu değerlerin standart bir aralıkta dağılması için 1 ile 10 arasında normalleştirilmesi yapılmıştır. Normalleştirme sonucunda 1 değeri sağlık tesisine erişim derecesinin yüksek ve ihtiyaç seviyesinin düşük, 10 değeri ise erişim derecesinin düşük ve ihtiyaç seviyesinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Bu işleme göre nüfus büyüklüğü, nüfus artış hızı, nüfus yoğunluğu, doğum oranı, ölüm oranı, yaşlı bağımlı oranı, okur-yazar olmayan nüfus oranı değerleri yükseldikçe sağlık tesisi gereksinim seviyesi de artmaktadır. Fakat doktor sayısı, yatak sayısı ve arazi değeri faktörlerinin değerleri arttıkça sağlık tesisi gereksinim seviyesi azaldığı çıkarımından dolayı, bu faktörlerin normalleştirilmesi diğer faktörlerden daha farklı yapılmıştır. Doktor ve yatak sayıları için Sağlık İstatistikleri Yıllığı'nda iller için açıklanan ortalama değerlerden yola çıkılarak nüfus değeri en yüksek 10 il incelenmiş, doktor ve yatak sayısı için Ankara ilinin değerleri baz alınmıştır. Buna göre 1.000 kişiye düşen doktor sayısı 3, 10.000 kişiye düşen yatak sayısı 33,2'dir ve Bursa ilinde her ilçenin 1.000 kişiye düşen doktor sayısının 3'ten, 10.000 kişiye düşen yatak sayısının 33,2'den ne kadar farklı olduğu hesaplandıktan sonra ortaya çıkan değerlerin normalleştirilmesi yapılmıştır. Arazi değeri faktöründe ise mevcut veri değerlerinin normalleştirilmesi yapıldıktan sonra ortaya çıkan değerler tersine çevrilmiştir. Örneğin değeri 2 olan bir ilçenin değeri 9 olmuştur. Böylelikle bu 3 faktörün son değerleri için de sağlık tesisi gereksinimi arttıkça değer 10'a yaklaşmış, azaldıkça 1'e yaklaşmıştır.

Analitik hiyerarşi yöntemi kullanılarak her bir kriterin birbirine göre önem derecesi belirlenmiş ve faktör ağırlıkları hesaplanmıştır. Faktör ağırlıkları hesaplandıktan sonra, her ilçenin her bir kriter için sahip olduğu normalleştirilmiş veri değerleri, ilgili faktör ağırlığı ile çarpılıp tamamı toplanarak tüm ilçeler için sağlık tesisleri mekânsal dağılım indeksi hesaplanmıştır. Elde edilen indeks değerleri 5 sınıfa ayrılarak Bursa il geneli ilçe düzeyinde sağlık tesisi gereksinimi için ilçelerin uygunluk derecelendirmesi yapılmış, ArcGIS yazılımı ile haritalandırılmıştır.

3.1 Bursa İlinin Genel Özellikleri ve İlçe Düzeyinde Yer Seçimi Faktörlerinin Belirlenmesi ve Faktör Haritalarının Hazırlanması

3.1.1 Nüfus ve Demografik Yapıya İlişkin İncelemeler

TÜİK verilerine göre 2019 yılı il nüfusu 3.056.120'dir. İlçelere göre nüfus dağılımına bakıldığında ise en yüksek nüfuslu ilçenin Osmagazi, en düşük nüfuslu ilçenin ise Harmancık ilçesi olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Bursa ili ilçelere göre nüfus dağılımı (Kaynak: TÜİK).

İLÇE	NÜFUS
Osmangazi	862.516
Yıldırım	653.004
Nilüfer	441.299
İnegöl	268.155
Gemlik	111.488
Mustafakemalpaşa	100.696
Mudanya	93.707
Görsu	91.339
Karacabey	83.115
Orhangazi	78.447
Kestel	65.256
Yenişehir	53.704
İznik	43.330
Orhaneli	19.492
Keles	12.355
Büyükorhan	10,042
Harmancık	6.576

Nüfus yoğunluk dağılımına göre 1120 kişi/km² ile Yıldırım ilçesinin en yüksek, 1,9 kişi/km² ile Harmancık ilçesinin en düşük nüfus yoğunluğuna sahip olduğu görülmektedir.

Sağlık hizmetlerinin mevcut ihtiyaca cevap vermesinin yanı sıra, yıllar içerisinde gerçekleşecek nüfus artışına yönelik oluşacak talebin tespiti de sağlık hizmet kalitesi açısından oldukça önemlidir. Bu sebeple Bursa ili nüfus artış hızının ilçelere göre dağılımına bakıldığında en yüksek ilçenin %5,59 ile Nilüfer, en düşük ilçenin -%3,74 ile Büyükorhan ilçesi olduğu görülmektedir.

Bursa il geneli yaşlı bağımlılık oranı %21,5'tir. İlçeler bazında bağımlı yaş oranı dağılımına bakıldığında %8,7 oran ile en düşük ilçenin Görsu, %44,7 oran ile en yüksek ilçenin Keles olduğu görülmektedir.

İl geneli için bağımlı yaş oranı dağılım haritasına bakıldığında, yaşlı bağımlı nüfus mevcudiyedinin ilin güney sınırında yer alan Büyükorhan, Harmancık ve Keles ilçelerinde diğer ilçelere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir.

Doğum oranının %0,07 ile en düşük olduğu ilçenin Yıldırım, %63,20 ile en yüksek olduğu ilçenin Orhaneli ilçesi olduğu görülmektedir.

Ölüm oranı incelendiğinde ise en düşük ve en yüksek değerlerin doğum oranı dağılımıyla paralellik gösterdiği gözlemlenmiştir. Orhaneli ilçesi %22,91 ile en yüksek, Yıldırım ilçesi ise %0,06 ile en düşük ölüm oranına sahiptir (Tablo 2).

Tablo 2: Bursa ili nüfus ve demografik yapıya ilişkin değerler (Kaynak: TÜİK).

İlçe adı	Nüfus büyüklüğü	Ölüm oranı	Doğum oranı	Nüfus yoğunluğu	Bağımlı yaş oranı	Nüfus artış hızı
Harmancık	6576	1,75	0,65	1,9	38,8	-1,09
Büyükorhan	10042	1,20	0,76	2,2	41,2	-0,45
İznik	43330	0,36	0,14	3,7	22,1	-0,22
Mustafakemalpaşa	100696	0,22	0,17	3,6	21,7	-0,06
Yıldırım	653004	0,06	0,07	1120,0	11,8	0,01
Nilüfer	441299	0,12	0,22	8,6	10,1	0,10
İnegöl	268155	0,26	0,40	8,4	11,4	0,13
Orhangazi	78447	0,59	0,88	10,6	16,5	0,28
Kestel	65256	1,45	1,75	8,0	13,6	0,31
Gemlik	111488	0,68	1,24	7,1	16	0,56
Karacabey	83115	0,47	1,08	3,7	19,2	0,61
Osmangazi	862516	0,38	1,18	18,5	12,3	0,81
Keles	12355	6,32	7,42	2,6	44,7	1,10
Gürsu	91339	0,42	1,69	14,4	8,7	1,27
Mudanya	93707	1,65	6,20	6,8	21,9	4,55
Yenişehir	53704	2,61	8,30	65,3	21,9	5,69
Orhaneli	19492	22,91	63,20	2,9	34	40,29

3.1.2 Sosyo-Ekonomik Yapıya İlişkin İncelemeler

Bursa il geneli ilçe düzeyinde sağlık tesisi gereksinimine ilişkin uygunluk analizi için sosyo-ekonomik yapıya dair kullanılan faktörler eğitim seviyesi ve arazi değeridir.

Okur-yazar olmayan nüfus oranının en yüksek olduğu ilçe %77,72 ile Orhaneli ilçesi iken en düşük olduğu ilçe ise %0,24 ile Yıldırım ilçesidir.

Bir kamusal hizmet tesisi için uygun yer seçimi yapılırken, göz önünde bulundurulacak ölçütlerden biri de yatırımın yapılacağı arazi maliyetidir. Yeni kurulacak bir kamu hizmet tesisi için bölgenin talep ve ihtiyacına yönelik bir konum tespiti yapılırken, kurulum maliyetinin düşük olması amacıyla genellikle arazi değeri daha düşük bölgeler öncelikli olarak değerlendirilmektedir.

Bunun yanı sıra, kentsel yerleşim alanları incelendiğinde genellikle arazi değerlerinin yüksek olduğu yerlerde bireylerin gelir seviyesinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sebeple, arazi değerlerinin düşük olduğu yerlerde ekonomik düzeyin daha düşük olmasının sağlık tesisleri erişim düzeyinin düşük ve ihtiyacın yüksek olduğu anlamına geldiği söylenebilir.

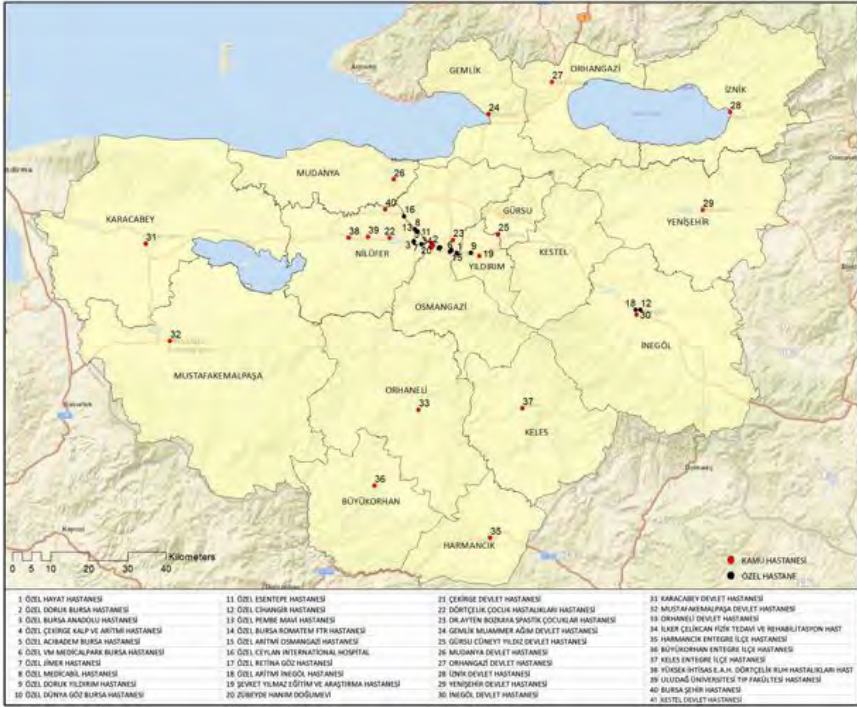
Bursa il genelinde m² başına düşen arazi değer dağılımına bakıldığında en yüksek birim arazi değerinin 378,93 TL ile Yıldırım ilçesinde, en düşük değer ise 4,97 TL ile Yenişehir ilçesinde olduğu görülmektedir (Tablo3).

Tablo 3: Bursa ili sosyoekonomik yapıya ilişkin değerler (Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı).

İlçe adı	Okuryazar olmayan nüfus oranı	Arazi değeri (m ² /TL)
Harmancık	10,5231	12,50
Büyükorhan	15,2659	30,00
İznik	2,0517	6,50
Mustafakemalpaşa	1,6575	14,94
Yıldırım	0,243	378,93
Nilüfer	0,3911	81,86
İnegöl	1,1173	6,22
Orhangazi	2,0817	50,00
Kestel	5,578	43,57
Gemlik	2,0101	60,00
Karacabey	1,6206	24,00
Osmangazi	1,6271	345,00
Keles	12,1327	6,00
Gürsu	2,0364	30,00
Mudanya	4,275	65,00
Yenişehir	11,1593	4,97
Orhaneli	77,7191	13,50

3.1.3 Mevcut Sağlık Tesislerinin ve Hizmetlerinin Dağılımına İlişkin İncelemeler

Hastane yatak kapasiteleri ve doktor sayıları, sağlık hizmetlerinin etkin ve eşit dağılımında rol oynayan faktörlerdendir. Bursa ili mevcut duruma bakıldığında 18 özel, 23 kamu hastanesi olmak üzere toplam 41 hastane olduğu görülmektedir (Şekil 1).



Şekil 1: Bursa ili mevcut hastaneler dağılımı.

Her ilçede kamu hastanelerinde 1.000 kişiye düşen doktor sayısına bakıldığında en yüksek değerin 2,82 kişi ile Nilüfer ilçesine, en düşük değerin ise 0,11 kişi ile Gürsu ilçesine ait olduğu görülmektedir.

Bursa'da yer alan kamu hastaneleri yatak kapasiteleri ve 10.000 kişiye düşen yatak sayıları incelendiğinde ise en yüksek değerin 122,61 ile Orhanlı ilçesine, en düşük değerin 3,83 ile Yıldırım ilçesine ait olduğu görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4: Bursa ili mevcut sağlık tesislerine ilişkin değerler.

İlçe adı	1.000 kişiye dşişen doktor sayısı	10.000 kişiye dşişen yatak sayısı
Harmancık	0,45	15,21
Büyükorhan	1,09	11,95
İznik	0,57	17,31
Mustafakemalpaša	0,54	23,73
Yıldırım	0,30	3,83
Nilüfer	2,82	70,79
İnegöl	0,45	15,03
Orhangazi	0,33	7,65
Kestel	0,00	0,00
Gemlik	0,48	11,48
Karacabey	0,49	19,01
Osmangazi	0,76	18,67
Keles	0,40	20,23
Gürsu	0,11	8,21
Mudanya	0,29	10,67
Yenişehir	0,31	14,90
Orhaneli	1,02	122,61

3.1.2 Bursa’da İlçe Düzeyinde Sağlık Tesislerinin Mekânsal Dağılım İndeksi

Sağlık tesisi yer seğıim kriterleri arasından çalışma kapsamında kullanılması belirlenenlerin birbirine göre önceliklerinin belirlenmesi için analitik hiyerarşı yöntemi kullanılmış, bu doğrultuda ikili karşılaştırma matrisleri oluşturularak her bir kriterin diğer kriter ile öncelik sıralaması bakımından karşılaştırması yapılmıştır.

Analitik hiyerarşı yöntemi sonucunda kriterlerin birbirine göre önceliklendirilmesi amacıyla ortaya çıkan kriter ağırlık tablosunda, Bursa il geneli için ilçe bazlı ele alınan 10 kriter arasında en yüksek değer 0,2316 ağırlık ile 10.000 kişiye dşişen yatak sayısı, en düşük değer ise 0,0232 ağırlık ile nüfus büyüklüğü olmuştur (Tablo 5).

Tablo 5: Bursa il geneline yöneliklikli karşılaştırma matrisinden elde edilen faktörlerin ağırlık dağılım tablosu.

FAKTÖR	AĞIRLIK
10.000 Kişiyeye Düşen Yatak	0,2316
1.000 Kişiyeye Düşen Doktor	0,2147
Ölüm Oranı	0,1291
Doğum Oranı	0,1226
Bağımlı Yaş Oranı	0,0894
Okur-Yazar Olmayan Oran	0,0540
Nüfus Artış Hızı	0,0513
Nüfus Yoğunluğu	0,0444
Arazi Değeri	0,0397
Nüfus Büyüklüğü	0,0232

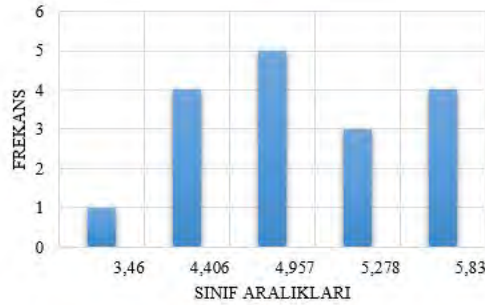
Belirlenen kriterler çerçevesinde, Bursa ilinde sağlık tesisine duyulan gereksinime dair ilçe bazlı uygun yer analizi için ağırlıklı karşılaştırma metodu kullanılmıştır. Bu yöntem doğrultusunda her bir kriterin normalleştirilmiş değerleri ile analitik hiyerarşi süreci sonucunda ortaya çıkan kriter ağırlık değerleri çarpılıp her bir ilçe için bu çarpım sonuçları toplanarak, yeni kurulacak bir sağlık tesisine uygunluk bakımından ilçeler için bir indeks tablosu oluşturulmuştur (Tablo 6). İlçelerin indeks değer tablosuna bakıldığında, en düşük değere sahip ilçenin 1,839 değer ile Nilüfer, en yüksek değere sahip ilçenin 5,830 değer ile Orhaneli ilçesi olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Bursa il geneli uygunluk analizi ilçeler indeks tablosu.

İLÇE	İNDEKS DEĞERİ
Nilüfer	1,839
Mustafakemalpaşa	4,021
Osmangazi	4,061
Kestel	4,387
Karacabey	4,403
İznik	4,466
Büyükorhan	4,617
İnegöl	4,71
Harmancık	4,865

Gemlik	4,934
Keles	4,965
Yenişehir	5,157
Orhangazi	5,266
Gürsu	5,401
Mudanya	5,461
Yıldırım	5,662
Orhaneli	5,83

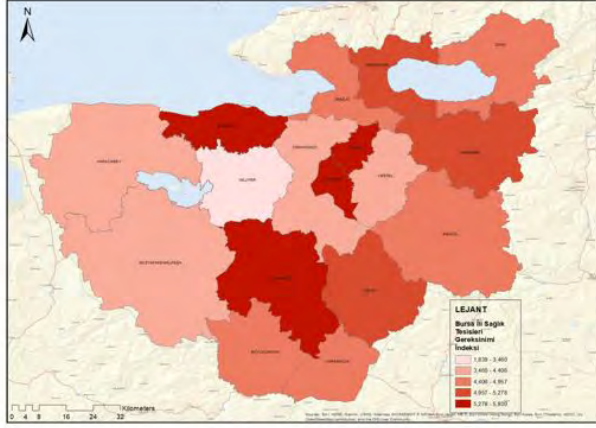
Verilerin sınıf aralıklarına göre dağılımını görmek için ise bir histogram grafiği oluşturulmuş ve içerisinde en çok ve en az değer bulunan sınıf aralıkları incelenmiştir (Şekil 2).



Şekil 2: Bursa ili ilçeler bazlı sağlık tesisi gereksinimi indeks değer dağılımı histogram grafiği.

Histogram grafiğe göre, grafiğin tepe noktasını oluşturan ve en çok yığılmanın gerçekleştiği aralığın 4,406-4,957 olduğu görülmektedir. Bu aralıkta İznik, Büyükorhan, İnegöl, Harmancık ve Gemlik ilçeleri yer almaktadır.

Bursa ili ilçeler bazlı sağlık tesisi gereksinimine yönelik uygunluk haritasına bakıldığında, en yüksek değere sahip ilçelerin Orhaneli, Yıldırım, Mudanya ve Gürsu ilçeleri olduğu görülmektedir. 5 sınıfa ayrılmış uygunluk bölgelerine göre, kentin doğu sınırını oluşturan ilçelerin sağlık tesisi gereksiniminin yüksek olduğu sınıf aralıklarında bulunduğu görülmektedir (Şekil 3).



Şekil 3: Bursa ili ilçe bazında sağlık tesisleri gereksinimi indeks değerleri haritası.

Ortaya çıkan uygunluk haritasına göre sağlık tesisine duyulan gereksinimin en az olduğu ilçe Nilüfer ilçesiyken, Mustafakemalpaşa, Osmangazi, Kestel ve Karacabey ilçelerinde de sağlık tesisi gereksiniminin diğer ilçelere kıyasla daha az olduğu görülmektedir. Bursa il genelinde kırsal karakterli ve merkezden uzak yerleşim alanlarında sağlık tesislerine erişim düzeyinin düşük olması sebebiyle, bu yerleşimler için erişim düzeyini artırıcı çözümler üretilmelidir.

Bursa merkez alt bölge olarak tanımlanan ve çalışmanın ilerleyen kısmında sağlık tesisleri gereksinimine yönelik mahalle bazlı uygunluk analizi gerçekleştirilecek olan Nilüfer, Osmangazi, Yıldırım, Gürsu, Mudanya ve Kestel ilçeleri değerlendirildiğinde, ilçe bazlı incelemeye göre sağlık tesisine olan gereksinimin bakımından en yüksek sınıf aralığında yer alan ilçeler Yıldırım, Mudanya ve Gürsu ilçesidir. Bu ilçelerin ardından, sağlık tesisi gereksinimi bakımından dördüncü sınıf aralığında Osmangazi ve Kestel ilçeleri bulunmaktadır. Nilüfer ilçesi ise birinci sınıf aralığında bulunmaktadır.

3.2 Bursa Kent Merkezi, Mahalle Düzeyinde Yer Seçimi Faktörlerinin Belirlenmesi ve Faktör Haritalarının Hazırlanması

2030 yılı 1/100.000 ölçekli Bursa İl Çevre Düzeni Planı'nda geliştirilen çok merkezli ve dengeli gelişmiş bir kent stratejisi doğrultusunda Bursa ili Gemlik, Orhangazi-İznik, Karacabey-Mustafakemalpaşa, Büyükorhan-Keles-Orhaneli, İnegöl-Yenişehir ve Merkez olmak üzere altı planlama bölgesine ayrılmıştır.

Analiz için her mahallenin nüfus büyüklüğü, nüfus yoğunluğu, nüfus artış hızı, okur-yazar olmaya nüfus oranı, arazi değeri, doğum oranı, ölüm oranı, yaşlı bağımlı oranı, 1.000 kişiye düşen doktor sayısı, 10.000 kişiye düşen yatak sayısı, ana ulaşım arterlerine

yakınlık, raylı sistem toplu taşıma duraklarına yakınlık ve ilçe merkezine yakınlık faktörlerine dair veri değerleri kullanılmıştır. Doğum oranı ve ölüm oranı verileri mahalle düzeyinde mevcut olmadığından ötürü, mahallelerin doğum ve ölüm oranları için her mahallenin bağlı olduğu ilçenin doğum ve ölüm oranı baz alınmıştır.

3.2.1 Nüfus ve Demografik Yapıya İlişkin İncelemeler

Mudanya, Nilüfer, Osmangazi, Gürsu, Kestel ve Yıldırım ilçelerinde yer alan mahallerin nüfus büyüklükleri incelendiğinde, en yüksek değeri 48.909 ile Hamitler Mahallesi (Osmangazi ilçesi) ait olduğu görülmektedir. Hamitler Mahallesi'nin ardından Millet, Bağlarbaşı, Demirtaş Cumhuriyet ve Yunuseli Mahalleleri gelmektedir. Nüfus büyüklüğü en düşük olan mahallenin ise 43 ile Gölbaşı Mahallesi (Kestel ilçesi) olduğu görülmektedir. Gölbaşı Mahallesi'nden sonra ise Balabancık, Nüzhetiye, Kadriye, Yağmurlu ve Kuruçeşme Mahalleleri gelmektedir.

Mahallelerin nüfus yoğunluğuna bakıldığında ise en yüksek nüfus yoğunluğu değerinin 363,65 kişi/m² ile Hacıseyfettin Mahallesi (Yıldırım ilçesi), en düşük değeri ise 0,03 kişi/ m² ile Balabancık (Mudanya ilçesi), Gölbaşı (Kestel ilçesi), Kayacık (Kestel ilçesi) ve Kadriye (Nilüfer ilçesi) Mahallelerine ait olduğu görülmektedir.

Nüfus artış hızları incelendiğinde en yüksek nüfus artış hızının %49,29 ile 30 Ağustos Zafer Mahallesi (Nilüfer ilçesi), en düşük değeri ise -%15,58 ile Kuruçeşme Mahallesi (Osmangazi ilçesi) ait olduğu görülmektedir.

Doğum ve ölüm oranlarına ait veriler ilçe değerlerinden alındığı için doğum oranı en düşük %0,07 ile Yıldırım ilçesindeki mahallelere, en yüksek %6,20 ile Mudanya ilçesindeki mahallelere aittir. Ölüm oranında ise %0,06 ile Yıldırım ilçesindeki mahalleler en düşük, %1,65 ile Mudanya ilçesindeki mahalleler en yüksek değere sahiptir. Yıldırım ve Mudanya ilçelerinde olduğu gibi, diğer ilçelerde de ölüm ve doğum oran değerlerinin sıralaması birbiriyle aynıdır.

Nüfus ve demografik yapıya ilişkin ele alınan son faktör olan yaşlı bağımlı oranının mahallelere göre dağılımına bakıldığında ise en düşük değeri 0,004 oran ile Yenidoğan Mahallesi (Gürsu ilçesi), en yüksek değeri 5,37 oran ile Nüzhetiye Mahallesi (Kestel ilçesi) ait olduğu görülmektedir.

3.2.2. Sosyo-Ekonomik Yapıya İlişkin İncelemeler

Okur-yazar olmayan nüfus oranına bakıldığında, en yüksek değeri %31,76 ile Şirinevler Mahallesi (Yıldırım ilçesi) olduğu görülmektedir. En düşük değeri ise %0 oran ile tamamı Mudanya ilçesinde bulunmak üzere Akköy, Altıntaş, Aydınpınar, Balabancık, Çamlık, Çınarlı, Dedeköy, Dereköy, Eğerce, Emirleryenicesi, Hançerli, İpekyayla, Işıklı,

Kaymakoba, Küçükyenice, Kumyaka, Mütareke, Söğütpınar, Yalıçiftlik, Yaman, Yaylacık, Yörükali Ve Yörükyenicesi mahallelerine aittir.

Arazi değer dağılımına göre, m² başına düşen arazi değerinin 5 TL ile Ağlaşan, Dışkayaköyü, Ericekköyü, Kayacık ve Nüzhetiye mahallelerinde olduğu görülmektedir. En yüksek değer ise 1424 TL ile Yüzüncüyıl Mahallesi aittir.

3.2.3 Mevcut Sağlık Tesislerinin ve Hizmetlerinin Dağılımına İlişkin İncelemeler

Yerleşim alanlarının sağlık hizmetlerine erişim ve ihtiyaç seviyesini incelemek için mevcut hastane kapasiteleri ve doktor sayılarına bakıldığında, 10.000 kişiye düşen yatak sayısının en yüksek olduğu mahallenin Doğanköy Mahallesi, en düşük olduğu mahallenin ise Zafer Mahallesi olduğu görülmektedir. 1.000 kişiye düşen doktor sayısında ise Görükle Mahallesi en yüksek, Zafer Mahallesi en düşük değere sahiptir.

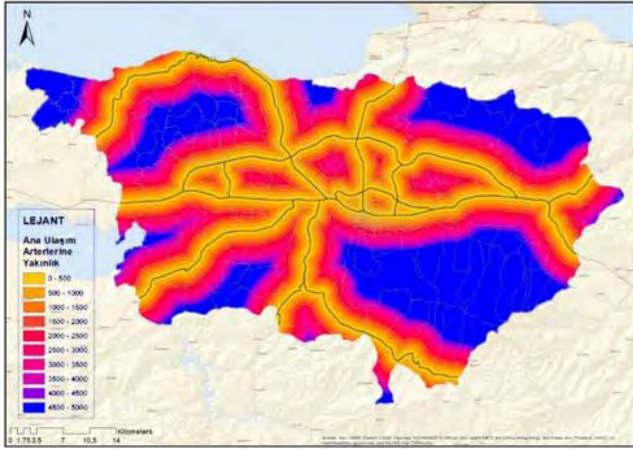
3.2.4 Ulaşım ve Erişilebilirliğe İlişkin İncelemeler

Düzenli olarak hastaneye giden ve ayakta tedavi gören kişiler için toplu taşıma sistemleri, sağlık tesislerine erişim için oldukça önemlidir. Acil durumlar veya ambulanslar için ise karayolu ulaşım bağlantıları, sağlık tesislerine erişim düzeyine etki eden faktörlerdir. Bu sebeple, ulaşım ve erişilebilirliğe ilişkin incelemeler kapsamında mahallelerin sağlık tesislerine fiziksel erişim düzeyinin anlaşılabilmesi için kent içindeki ana ulaşım arterlerine, raylı sistem toplu taşıma duraklarına ve ilçe merkezlerine olan mesafeleri hesaplanmıştır.

Bu hesaplamalar yapılırken ArcGIS yazılımında EuclideanDistance Analysis kullanılmış, ana ulaşım arterlerinden, raylı sistem durak noktalarından ve ilçe merkez noktalarından 500, 1000, 1500... metre uzaklıkta bulunan alanlar şematik olarak incelenmiştir. Sonrasında mahallelerin yerleşik alanlarının merkez noktaları ile ana ulaşım arterlerine, raylı sistem toplu taşıma duraklarına ve ilçe merkez noktalarına olan uzaklıklar ArcGIS yazılımının Near Analysis aracı kullanılarak her yerleşim alanının en yakın ulaşım ağına, raylı sistem durağına ve ilçe merkez noktasına ne kadar mesafe uzaklıkta olduğu hesaplanmıştır.

Yerleşim alanlarının ana ulaşım arterlerine uzaklığı incelendiğinde, oluşturulan haritada yüksek mesafelerin Osmangazi ilçesinin güneydoğu kısmı ve Kestel ilçesinin kuzeyi ile güneyinde yer aldığı görülmektedir (Şekil4).

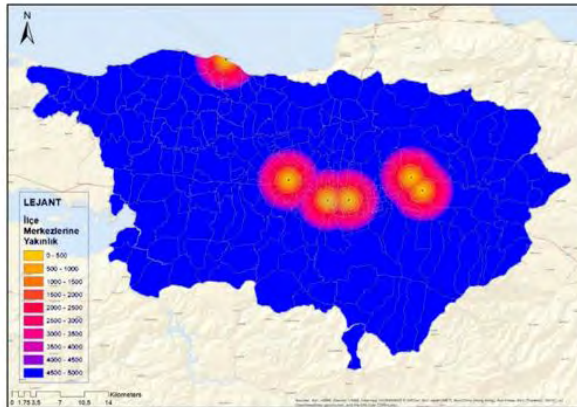
Yerleşim alanlarının ana ulaşım ağlarına olan mesafe değerlerine bakıldığında ise en düşük değerin 5,43 metre ile Orhanbey Mahallesinde (Osmangazi İlçesi), en yüksek değerin 8332,77 metre ile Kirazlı Mahallesinde (Osmangazi İlçesi) olduğu görülmektedir.



Şekil 4: Bursa il merkezi ana ulaşım arterleri EuclideanDistance haritası.

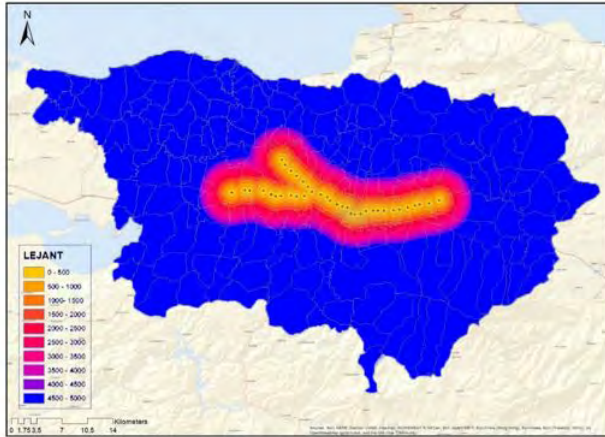
Raylı sistem toplu taşıma durakları merkez olmak üzere merkezden dışı 500 metre ve katları şeklinde oluşturulan EuclideanDistance haritası incelendiğinde, raylı sisteme erişim düzeyinin Bursa il merkezinde birçok mahalle için oldukça düşük olduğu görülmektedir. Uç noktaları Uludağ Üniversitesi (Görükle Mahallesi), Emek (Emek Zekai Gümüşdiş Mahallesi), Kestel (Ahmetvefikpaşa Mahallesi) durakları olmak üzere toplam 37 duraktan oluşan Bursaray hafif raylı sistem hattı, Bursa il merkezinin doğu-batı aksı boyunca uzanmaktadır. Nilüfer, Osmangazi, Yıldırım ilçe sınırları içinde yer almakta ve Gürsu ile Kestel ilçelerinde birer durağı bulunmakta olan raylı sistem hattının, Mudanya ilçesi sınırları içerisinde durağı bulunmamaktadır (Şekil 5).

Mahallelerin yerleşik alanlarının raylı sistem duraklarına uzaklıklarına bakıldığında, en düşük değerin 130 metre mesafe ile Doğanbey Mahallesi (Osmangazi İlçesi), en yüksek değerin ise 28.054 metre ile Mesudiye Mahallesi (Mudanya İlçesi) ait olduğu görülmektedir.



Şekil 5: İlçe merkezleri EuclideanDistance haritası.

İlçe merkezlerinden dışı doğru 500 metrelik aralıklarla oluşturulan EuclideanDistance haritasına göre, Mudanya İlçesi dışında kalan ilçe merkezleri kentin nispeten merkezinde yer almakta ve bu sebeple ilçelerde merkezden dışarıda bulunan mahalle yerleşimlerinin ilçe merkezlerine olan erişim seviyeleri oldukça düşük olduğu görülmektedir. Mudanya İlçesinde ise ilçe merkezi ilçenin kuzeydoğu konumunda yer almakta olup, bu bölgenin gerisinde kalan mahalle yerleşim alanlarının ilçe merkezlerine olan erişim seviyelerinin düşük olduğu söylenebilmektedir (Şekil 6).



Şekil 6: Raylı sistem toplu taşıma güzergahı durakları EuclideanDistance haritası.

Mahallelerin yerleşim merkezlerinden ilçe merkezlerine olan uzaklıklar incelendiğinde, ilçe merkezine en uzak mahallenin 27.682,15 metre mesafe ile Evciler Mahallesi (Mudanya İlçesi), en yakın mahallenin 41,76 metre ile İhsaniye Mahallesi (Nilüfer İlçesi) olduğu görülmektedir.

3.2.5 Bursa Kent Merkezi, Mahalle Düzeyinde Sağlık Tesislerinin Mekânsal Dağılım ve Erişim İndeksi

Bursa kent merkezine yönelik mahalle bazlı gerçekleştirilen sağlık tesisi gereksinimi analizinde kullanılan 13 faktörün birbirine göre öncelik sıralamasının yapılması için, kent genelinde olduğu gibi ikili karşılaştırma matrisi kullanılmıştır.

Faktörlerin birbirine göre öncelik kademelenmesine göre, fiziksel erişilebilirlik göstergeleri olan raylı sistem toplu taşıma duraklarına yakınlık, ilçe merkezlerine yakınlık ve ana ulaşım arterlerine yakınlık kriterlerinin daha yüksek ağırlık değerine sahip olduğu, nüfus büyüklüğü, nüfus yoğunluğu, nüfus artış hızı faktörlerinin ağırlık değerlerinin ise sıralamada en düşük değere sahip kriterler olduğu görülmektedir (Tablo 7).

Tablo 7: Bursa il merkezine yöneliklikli karşılaştırma matrisinden elde edilen faktörlerin ağırlık dağılım tablosu.

FAKTÖR	AĞIRLIK
Nüfus Büyüklüğü	0,0172
Nüfus Yoğunluğu	0,0308
Nüfus Artış Hızı	0,0328
Okur-Yazar Olmayan Oran	0,0339
Arazi Değeri	0,0372
Bağımlı Yaş Oranı	0,0561
Ölüm Oranı	0,0692
Doğum Oranı	0,0707
1.000 Kişiye Düşen Doktor	0,1019
10.000 Kişiye Düşen Yatak	0,1114
Ana Ulaşım Arterlerine Yakınlık	0,1151
İlçe Merkezlerine Yakınlık	0,1369
Raylı Sistem Toplu Taşıma Duraklarına Yakınlık	0,1867

Bursa il merkezi mahalle bazlı sağlık tesisine duyulan gereksinimin mekânsal dağılımı ve fiziksel erişimine dair gerçekleştirilen analiz için ağırlıklı karşılaştırma metodu kullanılmıştır. Bu yöntemle her bir kriterin normalleştirilmiş değerleri ile analitik hiyerarşi süreci sonucunda ortaya çıkan faktör ağırlık değerleri çarpılıp her bir mahalle için bu çarpım sonuçları toplanarak, Mudanya, Osmangazi, Yıldırım, Gürsu, Kestel ve Nilüfer ilçelerindeki mahalleler için sağlık tesislerinin mekânsal dağılım ve erişim indeks tablosu oluşturulmuştur.

Oluşturulan indeks tablosuna göre indeks değeri en düşük mahalle 2,565 değer ile Mimar Sinan Mahallesidir (Yıldırım İlçesi). Sonrasında Ertuğrul, Ahmetvefikpaşa, Barış, Esentepe, Görükle, Anadolu, Çekirge, Hüdavendigar ve Fethiye mahalleleri gelmektedir (Tablo8).

Tablo 8: Bursa il merkezi indeks değeri en düşük 10 mahalle tablosu.

MAHALLE	İLÇE	İNDEKS DEĞERİ
Mimar Sinan	Yıldırım	2,566
Ertuğrul	Nilüfer	2,740
Ahmetvefikpaşa	Kestel	2,865
Barış	Nilüfer	2,903
Esentepe	Kestel	3,138
Görükle	Nilüfer	3,139
Anadolu	Yıldırım	3,166
Çekirge	Osmangazi	3,195

Hüdavendigâr	Osmangazi	3,205
Fethiye	Nilüfer	3,233

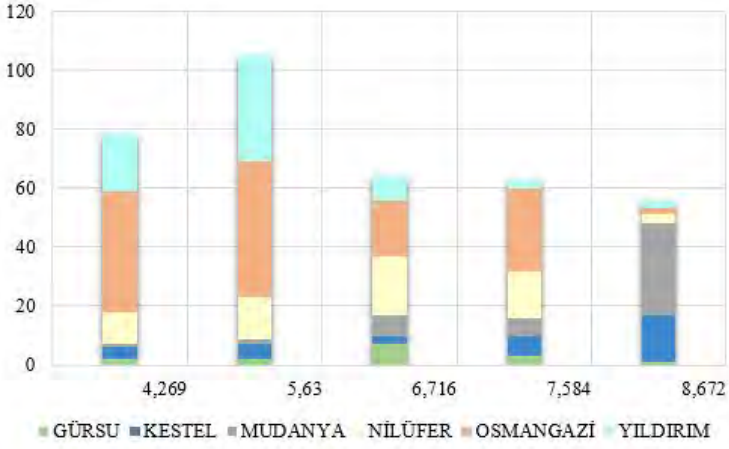
İndeks tablosuna göre en yüksek değere sahip değerin 8,671 ile Nüzhetiye Mahallesi (Kestel İlçesi) ait olduğu görülmektedir. Sonrasında ise Evciler, Orhaniye, Mirzaoba, Ülkü, Akköy, Çamlık, Hançerli, Mesudiye ve Yaylacık mahalleleri gelmektedir (Tablo9).

Tablo 9: Bursa il merkezi indeks değeri en yüksek 10 mahalle tablosu.

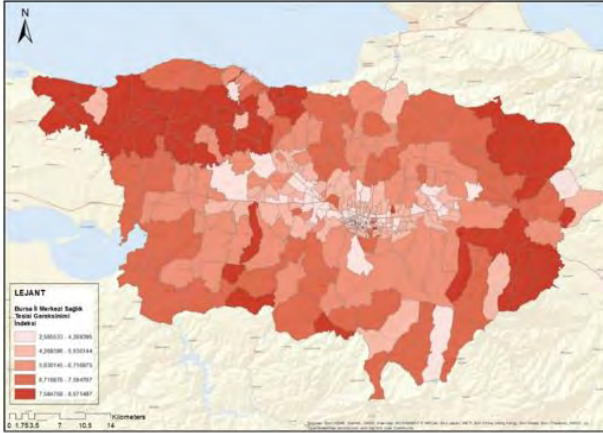
MAHALLE	İLÇE	İNDEKS DEĞERİ
Yaylacık	Mudanya	8,551
Mesudiye	Mudanya	8,553
Hançerli	Mudanya	8,553
Çamlık	Mudanya	8,554
Akköy	Mudanya	8,575
Ulus	Yıldırım	8,581
Mirzaoba	Mudanya	8,600
Orhaniye	Mudanya	8,610
Evciler	Mudanya	8,611
Nüzhetiye	Kestel	8,671

Tüm mahallelerin indeks değerlerine göre sağlık tesisi gereksinimlerinin sistematik bir şekilde yorumlanabilmesi ve haritalandırılması için, indeks değerleri geometrik ağırlık aralıklarına göre 5 sınıfa ayrılmıştır. Sınıf aralıkları için tavan değerleri 4,269, 5,63, 6,716, 7,584 ve 8,672'dir. Her bir sınıf aralığında kaç mahallenin bulunduğu dair oluşturulan histogram grafiğine göre, en fazla mahalle 4,269-5,63 indeks değerlerine sahip 2. sınıf aralığında bulunmaktadır. Sağlık tesislerine erişim düzeyinin en yüksek ve gereksinimin en düşük olduğu sınıf aralığının 1. sınıf, erişim düzeyinin en düşük ve gereksinimin en yüksek olduğu sınıf aralığının 5. sınıf olduğu göz önünde bulundurulursa, en çok mahallenin 4. veya 5. Sınıf aralığı yerine 2. sınıf aralığında yığılması, Bursa il merkezinde yer alan mahallelerin birçoğunun sağlık tesislerine erişim düzeyinin belli bir seviyenin üstünde olduğunu göstermektedir (Tablo10).

Tablo 10: Bursa il merkezi mahalleler bazlı sağlık tesisi gereksinimi indeks değeri dağılımı histogram grafiği.

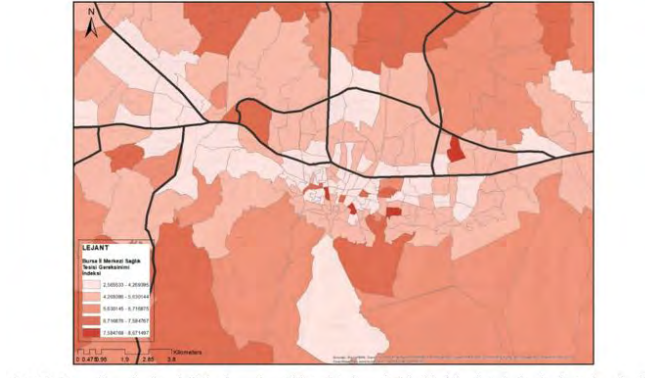


İndeks değerlerinin sınıf aralıklarına göre dağılım haritası incelendiğinde, sağlık tesisi erişim düzeyinin düşük ve gereksinimin fazla olduğu mahallelerin genellikle Mudanya İlçesinde ve Kestel İlçesinde yer aldığı görülmektedir (Şekil 7).



Şekil 7: Bursa il merkezi mahalleler bazında sağlık tesisleri gereksinimi indeks değerleri haritası.

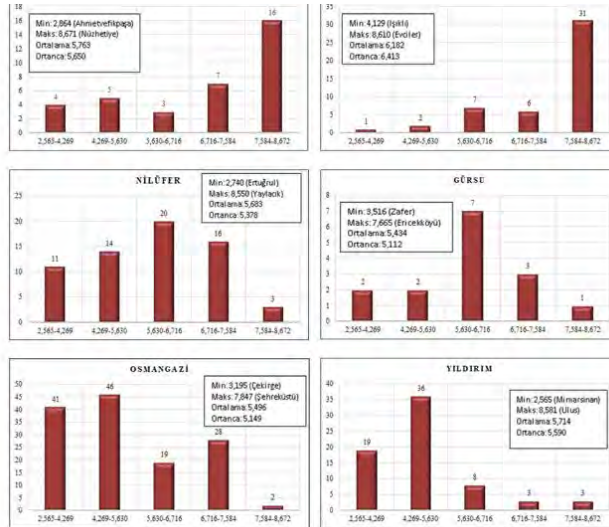
Erişim düzeyinin yüksek olduğu alanlar çoğunlukla kent merkezinin ortasında bulunmaktadır (Şekil 8).



Şekil 8: Bursa il merkezi mahalleler bazında sağlık tesisleri gereksinimi indeks değerleri yakınlaştırılmış harita.

Her ilçeye ait mahallelerin indeks değer aralıklarına göre dağılımı incelendiğinde, Gürsu İlçesindeki mahallelerin indeks değerlerinin 3,516 ile 7,665 arasında değiştiği görülmektedir (Şekil9). Toplam 15 mahalleden oluşan ilçenin 7 mahallesi 3. sınıf aralığında yer almaktadır.

Şekil 9: Bursa il merkezi sağlık tesisleri gereksinimi indeks değerleri ilçeler dağılımı.



Mudanya İlçesindeki mahallelerin indeks değer aralıklarına göre dağılımına bakıldığında ise, 47 mahalleden 31 tanesinin 5. sınıf aralığında yer aldığı görülmektedir. Minimum değere sahip mahalle 4,129 ile Işıklı Mahallesi, maksimum değere sahip mahalle ise 8,610 ile Evciler Mahallesidir.

Nilüfer İlçesindeki mahallelere bakıldığında, indeks değerlerinin minimum 2,740 değer ile Ertuğrul Mahallesi, maksimum 8,550 değer ile Yaylacık Mahallesi arasında dağıldığı görülmektedir. Toplam 64 mahalleden oluşan ilçenin sağlık tesisi gereksinimine dair indeks değer dağılımında en çok mahallenin yer aldığı sınıf aralığı 3. sınıf aralığıdır.

Osmangazi İlçesindeki mahallelerin dağılımında, en çok mahallenin 2. sınıf aralığında olduğu ve 1. sınıf aralığındaki mahalle sayısının da ona çok yakın olduğu görülmektedir. İlçede toplam 136 mahalle bulunmakta, bunların 46'sı 2. sınıf aralığında ve 41'i 1. sınıf aralığında yer almaktadır. Minimum indeks değeri 3,195 ile Çekirge Mahallesinde, maksimum indeks değeri ise 7,874 ile Şehreküstü Mahallesindedir.

Yıldırım İlçesindeki mahallelerin sağlık tesisi gereksinim indeks değer dağılımında, en çok mahallenin bulunduğu aralığın toplam 69 ilçeden 36'sının yer aldığı 2. sınıf aralığı olduğu görülmektedir. Minimum indeks değeri 2,565 ile Mimarsinan Mahallesine, maksimum indeks değeri 8,581 değer ile Ulus Mahallesine aittir.

Kestel İlçesinde yer alan mahallelerin sağlık tesisi gereksinimi indeks değer dağılımına bakıldığında ise, en çok mahallenin 5. sınıf aralığında yer aldığı görülmektedir. Toplam 35 mahalleden oluşan ilçenin 16 mahallesi 5. sınıf aralığında bulunmaktadır. İndeks değeri en düşük olan mahalle 2,864 ile Ahmetvefikpaşa Mahallesi, en yüksek olan mahalle 8,671 ile Nüzhetiye Mahallesidir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Yer seçimi kuramının ilk ortaya çıkışından itibaren, yer seçimi kararlarının temelinde hizmet ve tesislerle kullanıcıyı hem hizmet sağlayıcılar hem de kullanıcılar için uygun bir mesafede buluşturma gayesi yatmaktadır. Kentteki yerleşimlerin dağılımına yönelik gerçekleştirilen çalışmalarda tarım, sanayi tesisleri gibi ekonomik faaliyetlere yönelik modeller geliştirilmiştir. Sonrasında yerleşim alanlarının ve tesislerin hizmet sağladıkları alanların büyüklükleri üzerine çeşitli yerleşim kuramları ortaya konmuştur.

Yer seçimi çalışmalarının öncülleri, temel olarak ekonomik faaliyetlere odaklanmıştır. Kamu hizmetlerinin temelinde ise etkinlik ve eşitlik kavramlarından hareketle hizmet sağlanan nüfusun tamamının faydalanabileceği bir hizmet sunumu yer almaktadır. Kamusal hizmetlerin verimliliği herhangi bir kar sistemiyle ölçülemediğinden, öncelikli amaç ekonomik getiri sağlamak değil, çeşitli hizmetleri kamunun yararına olacak şekilde düzenlemektir. Bu doğrultuda eğitim, sağlık, spor, kültür, dinlenme... gibi hizmetler için

yer seçimi kararları alınırken herkesin kolayca erişebileceği ve etkin hizmet sağlanabilecek yerler değerlendirilmelidir.

Sağlık tesisleri için yer seçimi kararları alınırken, sağlık tesisinin kapasitesi doğrultusunda hizmet sağlayacağı nüfus büyüklüğü ve demografik özellikler göz önünde bulundurulmaktadır. Bunun yanı sıra yeni kurulacak bir sağlık tesisi için, mevcut sağlık tesislerinin kapasitesi ve etkinliği de incelenmelidir. Çeşitli acil durumlarda hastaneye erişimin kolay ve hızlıca gerçekleşmesi kritik önem taşıyacağından, sağlık tesislerinin kolay ulaşım sağlanabilecek konumda bulunması oldukça önemlidir. Ayrıca bazı hastaların düzenli ve sık sık sağlık tesisine gitme zorunluluğunun bulunması da hastanelerin özellikle toplu taşıma sistemiyle erişim sağlanabilecek yerlerde olmasını gerektirmektedir. Bu faktörler doğrultusunda konumlandırılan bir sağlık tesisi, hem kapasite hem de erişim bakımından etkin ve eşit bir hizmet sağlayabilmektedir.

Bu çalışma kapsamında, sağlık tesisleri yer seçimi kriterlerine ilişkin gerçekleştirilen literatür araştırmasından ortaya konan demografik yapı, sosyo-ekonomik yapı, mevcut sağlık tesislerinin ve hizmet dağılımlarının incelenmesi, ulaşım ve erişilebilirliğe dair faktörlerin ikili karşılaştırma matrisinden elde edilen faktör ağırlıkları, ağırlıklı çakıştırma metodu kullanılarak Bursa ilinde ilçe düzeyi, Bursa il merkezinde ise mahalle düzeyinde sağlık tesislerinin mekânsal dağılımı ve erişim düzeyine ilişkin indeks değer tabloları oluşturulmuştur.

Bursa il genelinde ilçe düzeyinde demografik yapı, sosyoekonomik yapı, mevcut sağlık tesislerinin dağılımına ilişkin faktörler kullanılarak gerçekleştirilen analizin sonucunda elde edilen indeks değer tablosuna göre Bursa ili için Nilüfer ilçesinde sağlık tesisleri gereksinimi minimum, Orhaneli ilçesinde ise maksimumdur. Orhaneli ilçesinde sağlık tesislerine olan gereksinimin yüksek olması, mevcut hastane kapasitesinin nüfus ihtiyaçları için yeterli olmamasıyla açıklanabilir. Bunun yanı sıra Orhaneli ilçesinde yaşayan bir hastanın gerekli tedaviye erişememesinden ötürü kent merkezine gitmek zorunda kalma ihtimali, Bursa kentinin büyüklüğü göz önünde bulundurulacak olursa oldukça dezavantajlı bir durumdur. Bu ölçekte bir kentin her ilçesinde mevcut ve planlanan nüfusun gereksinim ve taleplerini karşılayacak, coğrafi özellikler de dikkate alındığında bir ya da gerekirse daha fazla sayıda sağlık tesisi bulunması gerektiği söylenebilir. Bunun gerçekleştirilemediği durumlarda ise özellikle kent merkezinden uzak ve kırsal karakterli yerleşim alanları için erişilebilirliği artırıcı yöntemler geliştirilmelidir.

İndeks değer tablosunda Bursa kent merkezinde yer alan Nilüfer, Osmangazi, Yıldırım, Mudanya, Gürsu ve Kestel ilçelerine bakıldığında Gürsu, Mudanya ve Yıldırım ilçelerinin kent ortalamasının üstünde bir değere sahip olduğu, dolayısıyla sağlık tesislerine daha fazla gereksinim duyduğu görülmektedir. Bu durumun sebebi olarak nüfus özelliklerine yönelik sağlık tesislerinin mekânsal dağılımının zayıflığının yanı sıra; kent merkezinde

kent bütününe hizmet verebilecek hastanelerin eksiklik ve kapasitelerindeki yetersizlikler gösterilebilir. Kent merkezindeki ilçelerde kentsel donatı ve hizmetlere erişim seviyesinin daha yüksek olması beklendiğinden, kent merkezindeki üç ilçenin bu açıdan kent genelinde sağlık tesislerine olan erişim seviyesinde kent ortalamasının altında kalması dezavantajlı bir durumu işaret etmektedir. Çünkü bu indeks değerleri, kent merkezinde yer alan bu ilçelerde sağlık tesislerine duyulan gereksinimin tam olarak karşılanamadığı ve kimi zaman il geneline hizmet vermesi planlanan sağlık tesislerinin bulunduğu bölgelerde dahi sağlık tesislerine erişim düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir. Bursa kent geneline bakıldığında yerleşim dağılımının, Uludağ'ın ve tarım alanlarının kısıtlayıcılığı doğrultusunda doğu-batı aksında ve sonrasında kuzeye doğru gerçekleştiği görülmektedir. Bu sebeple, çevre düzeni planında belirtildiği gibi kentin çok merkezli bir gelişim göstermesi özellikle eğitim, sağlık gibi hizmetler için erişim düzeyinin kentin bütününde artırılması için faydalı olacaktır.

İlk analizin ardından, Bursa kent merkezi için ikinci bir analiz gerçekleştirilmiş ve bu analize ilk faktörlerin yanı sıra mesafe ve ulaşım ile ilgili faktörler (ilçe merkezlerine yakınlık, ana ulaşım arterlerine yakınlık ve raylı sistem toplu taşıma duraklarına yakınlık) de eklenmiştir. Mudanya, Nilüfer, Osmangazi, Yıldırım, Gürsu ve Kestel ilçeleri için gerçekleştirilen bu analiz sonucunda elde edilen indeks tablosuna göre, sağlık tesisi erişim seviyesi en düşük mahalle Nüzhetiye (Kestel İlçesi), en yüksek mahalle ise Mimar Sinan (Yıldırım İlçesi)'dir. İndeks değer aralıklarına göre mahalle dağılımlarına bakıldığında, indeks değeri en yüksek mahallelerin çoğunlukla Mudanya ilçesinde, sonrasında ise Kestel ve Osmangazi ilçesinde yer aldığı görülmektedir. Mudanya ilçesinde raylı sistem toplu taşıma güzergâhına olan uzaklık, sağlık tesislerine erişim düzeyini olumsuz yönde etkilemektedir. Ana ulaşım arterlerinin ve raylı sistem güzergâhının yakınında bulunan mahallelerin sağlık tesisleri mekânsal dağılım ve erişimine yönelik indeks değerleri çoğunlukla düşük çıkmıştır. Bu durum, bu mahallelerin sağlık tesislerine olan erişim düzeyinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir.

Kestel ve Mudanya ilçelerindeki mahalleler için sağlık tesisleri gereksiniminin kent merkezi geneline göre oldukça yüksek, erişim düzeyinin ise oldukça düşük olduğu görülmektedir. Gürsu ve Nilüfer ilçelerindeki mahalleler kent merkezi geneline göre ortalama değerlere yakın dağılmıştır. Ancak Yıldırım ve Osmangazi ilçelerindeki mahallelerin sağlık tesislerine olan gereksiniminin düşük, erişim seviyesinin ise yüksek olduğu söylenebilir. Kent bütününe hizmet vermesi planlanan Bursa Şehir Hastanesi, raylı sistem toplu taşıma hatlarına uzak olması sebebiyle ulaşım açısından çeşitli sorunların yaşandığı bir konumda yer almaktadır. Bu durum, içerisinde bulunduğu Nilüfer İlçesinden bile hastaneye erişimi güçleştirmektedir.

Bursa il geneline yönelik ilçeler bazında gerçekleştirilen analiz sonucunda sağlık tesislerine olan gereksinimin kent merkezinde yer alan ilçeler arasından en yüksek çıktığı ilçe Yıldırım, en düşük çıktığı ilçe Kestel olmasına rağmen, mahalle bazında gerçekleştirilen analiz sonucunda gereksinim düzeyinin en düşük ve en yüksek olduğu mahallelerin ilk analizden farklı ilçelere bağlı olması, sağlık tesislerine erişim düzeyinde fiziksel erişilebilirliği sağlayan faktörlerin oldukça önemli olduğu sonucunu ortaya koymaktadır. Erişilebilecek konumda yer alması; sağlık tesislerinin mekânsal dağılımının etkin bir şekilde gerçekleşmesiyle mümkündür.

Bursa il geneli için gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre, ulaşım bağlantılarının sağlık tesislerine olan erişim düzeyini belirgin bir biçimde etkilediği görülmektedir. Bu bakımdan, sağlık tesisi erişiminin artırılması için Bursa ili için ulaşım ağlarının niteliği ve kalitesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmelidir.

Sağlık tesislerine ulaşımın kolay olması, ulaşım bağlantılarının güçlü olduğu noktalarda yer seçiminin yapılmasının yanı sıra acil durumlarda ve düzenli olarak sağlık tesisine başvuran kişilerin ulaşımına yönelik farklı çözümler geliştirilerek de sağlanabilir. Bursa ilinde il merkezi ve ilçe merkezlerinden uzak ve kırsal karaktere sahip yerleşim alanlarının sağlık tesislerine olan düşük erişim düzeyinin artırılması adına ilçe düzeyinde, düzenli olarak sağlık tesislerine gitmesi gereken veya ayakta tedavi görecekt kişilerin toplu taşıma sistemlerinin yetersiz kaldığı durumlarda sağlık tesislerine ulaştırılmasını sağlayacak servis sistemleri organize edilebilir.

Sağlık tesisi gereksiniminin karşılanabilmesi, erişim düzeyinin artırılması için ulaşım özelliklerinin yanı sıra sağlık donatılarının nitelik ve nicelik bakımından iyileştirilmesine de ihtiyaç duyulmaktadır. Sağlık tesisi gereksiniminin tam olarak karşılanamadığı ve yeni sağlık donatıları oluşturmaın her zaman mümkün olmadığı şartlarda, mevcut sağlık donatılarının iyileştirilmesi ve böylelikle sağlık hizmet kalitesinin artırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, son yıllarda birçok kentte kurulmaya başlanan ve üzerine çok çeşitli konularda tartışmalar gerçekleştirilen şehir hastaneleri kapsamında Bursa Şehir Hastanesi'nin konumsal özellikler ve hizmet kapasitesi bakımından sorgulanması gerekmektedir. Bursa Şehir Hastanesi kurulacağı için kent merkezindeki 4 kamu hastanesi kapatılmıştır. Kapatılan hastaneler ile Bursa Şehir Hastanesi'nin yatak kapasitelerinin neredeyse birbirine denk olduğu görülmektedir. Bu sebeple, kent merkezine kıyasla ulaşım bağlantılarının ve toplu taşıma sistemine erişimin zayıf olduğu bir yerde Bursa Şehir Hastanesi'nin kurulması yerine sağlık hizmet kalitesinin artırılması için mevcut hastanelerin nicelik ve niteliksel bakımdan iyileştirilmesi daha etkili bir çözüm olabileceği oldukça açıktır. Covid-19 salgını döneminde sağlık tesislerine erişimin ve sağlık tesisleri hizmet kapasitesinin artan önemi de bu ihtiyacı vurgulamaktadır. Kent merkezindeki arazi değerlerinin artışı ile mevcut sağlık donatılarının kapatılarak bu alanlara farklı

işlevler kazandırılma hedefi, erişilebilirliği yüksek sağlık tesislerinin ortadan kaldırılması sonucunu doğurmuştur.

Sonuç olarak, çalışma kapsamında gerçekleştirilen analizlerden elde edilen bulgular doğrultusunda, sağlık tesislerine erişimi sağlayan faktörlerin başında gelen ulaşım özelliklerinin Bursa ilinde iyileştirilmesine yönelik etkin bir ulaşım planlaması gerçekleştirilmesi, merkezden uzak yerleşim alanlarının sağlık tesislerine erişimini artırmak amacıyla çeşitli çözümler geliştirilmesi ve sağlık tesisi gereksinimini karşılayabilmek adına yeni donatıların kurulmasının yanı sıra mevcut donatıların nitelik ve nicelik bakımından iyileştirilmesi ve düzenlenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Aday, L. A., Andersen, R. (1974). A framework for the study of access to medical care. *Health Services Research*, 9(3), 208-220.

Daskin, M. S. ve Dean, L. K. (2004). Location of healthcare facilities. In F. Sainfort, M. Brandeau ve W. Pierskalla, *Handbook of OR/MS in Health Care: A Handbook of Methods and Applications* (43-76), Kluwer.

Şentürk, T., Terzi, F., Dökmeci, V. (2011). Privatization of health-care facilities in İstanbul. *European Planning Studies*, 19(6), 1117-1130.

Field, K. (2000). Measuring the need for primary health care: an index of relative disadvantage. *Applied Geography*, 20(4), 305-332.

Jones, S. G., Ashby, A. J., Momin, S. R., Naidoo, A.

tematik sunuş

PROF. DR. ERIK SWYNGEDOUW

MODERATÖR

Dr. Gül Tuçaltan

Sunuşun simultane türkçe çeviri kaydına [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

Orjinal dilde (İngilizce) sunuşa [buradan](#) erişebilirsiniz.

Life and Death in the Urbicene The De-politicized Fantasy of Anthropocenic Urbanization

Erik Swyngedouw

Geography, School of Environment, Education and Development, The University of Manchester, UK

1. The Urbicene

In this paper, I shall mobilize the notion of the ‘the Anthropocene’ — or, better, ‘the Urbicene’ — as the popularized term to denote a new geological era during which humans have arguably acquired planetary geo-physical agency. Earth Scientists, who coined the term ‘Anthropocene’ as the successor name for the Holocene, now overwhelmingly understand the earth as a complex, non-linear, and indeterminate system with multiple feedback loops and heterogeneous dynamics in which (some) human activities are integral parts of these terraforming processes. Not only climate change, but bio-genetic transformations, deep geological mining, major geo-physical infrastructure and the like exemplify this Anthropocenic condition. Of course, planetary urbanization structured by capitalist socio-ecological dynamics constitutes the geographical imprint of the dynamics that shape the Anthropocene. Planetary urbanization does not refer to the fact that most of the world’s population lives in cities, but primarily to the fact that urban life everywhere is sustained by socio-ecological processes and networks that are structured through worldwide relations. Consider, for example, how mouth-masks and other medical equipment in the wake of the COVID19 pandemic had to be sourced globally.

Indeed, nurturing the process of planetary urbanization was and is predicated on intensifying proliferations of metabolic vehicles, in the form of socio-technical intermediaries that etch the transformation of non-human 'stuff' – like minerals, food, fibers, energy, etc... – in myriad socio-ecological metabolic relations that re-order human/non-human assemblages on a global scale, but do so in radically uneven socio-ecological and socio-economic manners. Consider, for example, how dependent the economies that animate much of contemporary urban social and cultural life in the Global North (IT-networks, social media, smart networks, eco-technologies and eco-architecture, big data informatics, and the like) are on mobilizing a range of rare earths (like Coltan (columbite–tantalite) and lithium) and incorporated into all manner of IT-hardware, ranging from mobile phones and electrical vehicles to 5G networks.

Indeed, the very infrastructure of urban life is predicated on feverish resource grabbing, often through tactics of dispossession in socio-ecologically vulnerable places, and on production chains that are shaped by deeply uneven and often dehumanizing socio-ecological production processes to render it useful in ICT hardware. At the end of their lifecycle, these obsolete and discarded products become enrolled in a 're-cycling' process that returns much of the electronic waste to the socio-ecologically dystopian geographies of Mumbai's or Dhaka's suburban informal wastelands.

The capitalist form of planetary urbanization and the socio-ecological and political-economic processes that animate its combined and uneven socio-ecological catastrophe on a world scale are now generally recognized as key drivers of anthropogenic climate change and other socio-environmental transformations such as biodiversity loss, soil erosion, the effects of large eco-infrastructure like dams and energy plants, deforestation, ocean acidification, accumulation of plastics and nano-materials in our seas, resource extraction and deep-geological mining, pollution, and the galloping commodification of all manner of natures. The 'sustainability' of our cities is responsible for 80% of the world's resource use and for 80% of global greenhouse gas emissions. Our urban fate and natures' transformations are irrevocably bound up in an intimate and intensifying metabolic — but highly contentious — symbiosis. The configuration of this urban metabolic relationship has now been elevated to the dignity of global public concern as deteriorating socio-ecological conditions might jeopardize the continuation of civilization as we know it.¹

Indeed, a global urban intellectual and professional technocracy has spurred a frantic search for a 'smart' socio-ecological urbanity and seeks out the socio-ecological qualities of eco-development, retrofitting, sustainable architecture, adaptive and resilient urban governance and planning, the making of new inter-species eco-topes, and technologically innovative – but fundamentally market-conforming – eco-design.

These techno-managerial dispositifs that search for eco-prophylactic remedies for the predicament the world is in have entered the standard vocabulary of both governmental and private actors, and have now been consensually established as the frontier of architectural, planning, and urban design theory and practice, presumably capable of saving both city and planet, and rendering urban life 'sustainable', while assuring that 'civilization as we know it' can continue for a little longer. Under the banner of radical techno-managerial restructuring, the focus is now squarely on how to sustain capitalist urbanity so that nothing really has to change!

2. A more-than-human ontology?

The research into and the proliferation of prophylactic socio-technical assemblages to make the city 'sustainable' and 'resilient' coincided with the emergence of a radical theoretical ontological shift in the natural sciences articulated around non-linearity, complexity, contingency, 'risk' and 'uncertainty'. In addition, theorists from both the social sciences and the humanities mobilized these new earthly cosmologies to propose new materialist perspectives and more-than-human ontologies that point towards grasping earthly matters in a more symmetrical human/non-human, if not post-human, constellations. In doing so, the understanding of nature-society relations shifted from a mechanical view that was predicated upon separating nature from society to both a more symmetrical relationality of the nature-society imbroglia and one that insisted on contingency and uncertainty.

I shall argue that these symmetrical post-human ontologies and their associated cosmologies, in contingent articulation with the new science of radical uncertainty, non-linear dynamics and complex non-deterministic feed-back loops, have become an integral part of the proliferating techno-managerial efforts to sustain and support further the galloping process of capitalist planetary urbanization. They can be mobilized further to deepen the immuno-biopolitical governance arrangement that marks the present conjuncture. In the process, the matter of ecology is fundamentally de-politicized.

The Anthropocene/Urbicine argument not only fully recognizes the active role of humans in co-constructing the earth's deep geo-historical time, but also inaugurates potentially a new ontological framing of relational symmetry between humans and non-humans. This symmetrical relational ontology, variously referred to as more-than-human, post-human, or object-oriented ontology, fuels the possibility of formulating a new cosmology, a new and more symmetrical ordering of socio-natural relations.² Nonetheless and despite its radical presumptions, we contend that these cosmologies also inaugurate the specter, albeit by no means necessarily so, for deepening particular capitalist forms of human-nonhuman entanglements that can be corralled to sustain the possibility for a hyper-accelerationist eco-modernist and eco-gentrifying urban vision and practice in which

science, design, planning, geo-engineering, terraforming technologies, and big capital join to save both earth and earthlings³.

The geo-sciences and, in particular, Earth System experts discern indeed in the advent of the Anthropocene the possibility, if not necessity, for a careful 'adaptive' and 'resilient' massaging of the totality of the Earth System. The recognition of the earth as an intricately intertwined, but indeterminate, socio-natural constellation opens indeed the possibility that the earth, with loving supervision, intelligent crafting, careful techno-natural nurturing and ethical manicuring, be terraformed in manners that may sustain deepening the eco-modernizing and eco-capitalist process.

As Nobel-prize winning geo-chemist Paul Crutzen put it:

This [the Anthropocene] will require appropriate human behaviour at all scales, and may well involve internationally accepted, large-scale geo-engineering projects, for instance to 'optimize' climate⁴.

Indeed, as Bruce Braun insisted in his dissection of the historiographies of the new materialisms, the parallel between non-deterministic geo-science, 'resilience' studies, and the varieties of new materialisms associated with a more-than-human ontology are not difficult to discern⁵. Indeed, in this staging of the 'good' Anthropocene, which allegedly permits a mutually nurturing society-nature relationship, the new symmetrical relational ontology can nevertheless also function as a philosophical quilt for sustaining and advocating accelerationist hyper-modernizing manifestos⁶. To save the world and ourselves, we need not less capitalism – or it seems – but a deeper, a more intense and radically reflexive form, one that revolves around reconstructing DNA and genetic material, mobilizes the power of the nuclear to drive the economy, forces gas out of shale formations so it can be 'carbon-stored' elsewhere, and works to terraform earth in a mutually benign and ethically caring co-constitution.

Covering up the contradictions of capitalist eco-modernization, the apparently revolutionary new material ontologies offer new storylines, new symbolizations of the earth's past and future that can be corralled to help perform the ideological groundwork required. In the next section, we shall show how this perspective enters the field of politics, the governing of things and people in common in troublingly de-politicizing manners.

3. The De-politicized Politics of the Urbicene as Immuno-biopolitical Fantasy

As suggested above, some Urbicenic/Anthropocenic storylines provide for an apparently immunological prophylactic against the threat of a hitherto presumably irredeemably external and revengeful nature. In what ways can the mainstreaming of critical and radical new ontologies whose explicit objective was and is the unsettling of modernist cosmologies be understood? How can this god-trick be accounted for? Roberto Esposito's analysis of bio-political governmentality, enhanced by Frédéric Neyrat's psychoanalytical interpretation, may begin to shed some light on this⁷.

Roberto Esposito's main claim expands on Michel Foucault's notion of biopolitical governmentality as the quintessential form of modern liberal state governance by demonstrating how this biopolitical frame today is increasingly sutured by an immunological drive, a mission to seal off objects of government (the population) from possibly harmful intruders and recalcitrant or destabilizing outsiders that threaten the bio-happiness and socio-ecological coherence, if not sheer survival, of the population, and guarantees that life can continue to be lived. 'Immunological' has to be understood here as the suspension of the obligation of mutual communal gift-giving, a form of asylum that suspends one's obligation to participate in the rights and obligations of the commons, of the community, of the polity. The (neo-)liberal injunction to enjoy individual freedom and choice, is precisely the founding gesture of such an immunological bio-politics, i.e. the ring-fencing of the body from its insertion in the obligations and violence that bonds community life⁸.

Esposito expresses this in the following manner:

The more humans, as well as ideas, languages and technologies, communicate and are bound up with one another, the more necessary preventative immunization as counterweight becomes" until it is the coagulating point of contemporary life⁹.

Planetary urbanization in a deeply interconnected Urbicene deepens the drive for immunitary bio-politics. Immuno-biopolitics are clearly at work, for example, in hegemonic Western practices around immigration, health, or international terrorism. A rapidly expanding arsenal of soft and hard technologies is put in place in an ever-denser layering of immunological technical, infrastructural, digital, and institutional-legal dispositifs — from tighter immigration law, big data profiling systems, and continuous surveillance to the actual construction of steel and concrete walls and barriers, and the proliferation of all sorts of camps and other militarized enclosures. Similar examples can be identified in the strict cordoning off when infectious diseases threaten to spatialize in manners that could penetrate the immuno-engineered eco-utopian bubbles of the

elite's local life. The recent immunological bio-political arrangements that surrounded the COVID19 pandemic are a case in point.

Is it indeed also not the case that much of the urban sustainability, 'resilience', 'smart' technologies and adaptive eco-managerial policies and practices that populate urban ecological policies and interventions are precisely aimed at re-enforcing the immunological prowess of the immune system of the body politic against recalcitrant, if not threatening, outsiders (like CO₂, waste, bacteria, refugees, viruses, Jihadi's, ozone, financial crises, and the like) so that life as we know it can continue?

As Pierre-Oliver Garcia puts it:

An immunitary power takes control of the risks, dangers and fragilities of individuals to make them live in a peaceful manner while obscuring any form of dissensus¹⁰.

Alain Brossat calls this a fantasy of immunitary democracy. For Brossat, this is a dangerous fantasy, as the immunitary logic entails nothing else than the destruction of community, of being-in-common. Or, in other words, it destroys politics¹¹. Necessarily, this immunitary logic creates the continuous production of the exposed and the exiled (the non-immunized – the dying ones) as the flipside of the immunized body, and leads to de-politicization. As Maria Kaika put it recently,

The immunized become mere spectators of the suffering of others from the cocoon of their sanctuary spaces from which only hatred of the other or distanced compassion with her suffering appear as flipsides of the same immunitary distantiation¹².

Of course, as Neyrat insists, the immunitary dispositive does not Really function as the exposure to risks affects all, albeit not all to the same extent. In relation to refugees, (bio-) security, and economic-financial collapse, the immuno-biopolitical gesture customarily succeeds in trans-locating risks and fear of collapse and disintegration (while nurturing them all-the same) onto a terrain of a crisis to be governed or a situation to adapt to. However, this immuno-biopolitical dispositif of crisis management is rapidly disintegrating in the face of the Really existing combined and uneven socio-ecological catastrophe that marks the Urbicene. With respect to our socio-ecological condition, the standard eco-technologies of neoliberal governance, which nurture the immuno-biopolitical desire that Esposito points to as the primary logic of neoliberal governmentality becomes increasingly ineffective. Few believe, for example, that the 1.5 Celsius degree threshold for global temperature rise, set by the 'international community', will be achieved or that a zero-carbon urbanity is possible within the contours of the present political-ecological

configuration. Is it not the case that the immuno-biopolitical managerial tactics of “earth system governance”, geo-engineering and geo-constructivism, urban adaptation technologies, and other eco-governance arrangements leave an uncanny remainder? Are we not left with the gnawing feeling that, despite the elevation of the urban ecological condition to the dignity of a global public concern, the socio-ecological parameters keep eroding further? The environmental immunological bio-political masquerade secures at best a palliative for temporary relief.

As Roberto Esposito argues further, the immunological biopolitical dispositif turns indeed into a thanatopolitics, of who should live or die. In the excessive acting of the immunological drive, the dispositif turns against that what it should protect. It becomes self-destructive in a process of auto-immunization. The construction of urban eco-bubbles and ‘sustainable’ and gentrified urban enclaves for the privileged produces simultaneously the unprotected exiles and deepening ecological destruction elsewhere. This is eco-gentrification elevated to new heights. In other words, the mechanisms that permit to make and secure life in some places end up threatening its very continuation elsewhere, at all geographical scales. This infernal dialectic, Frédéric Neyrat argues, is predicated upon re-doubling the fantasy of absolute immunization, that is the fantasy that despite the fact we (the elites) know very well we shall die, but we act and organize things as if life will go on forever¹³.

The symmetrical human/non-human foundation (compared with the ontological split between nature and culture of yesteryear) on which the Urbicene rests, promises to cut through the unbearable deadlock between immuno- and thanato-politics without really having to alter the trajectory of socio-ecological change. In fact, it deepens it. In psycho-analytical terms, the immuno-biopolitical prophylactic circulates around the death-drive, the obsessive pursuit of desire that permits covering up the inevitability of ‘death’; it is the process that makes sure that we can go on living without staring the Real of eventual (ex-)termination in the eye. It is the hysterical position that guarantees that death remains obscure and distant, an obscene impossibility. Becoming ‘resilient’ and adaptive is indeed the ultimate hysterical act to which the only sane response is: “Stop calling me resilient!”¹⁴.

And it is the urban where this immunological techno-machinery is both experimented with and rolled out. The outsider that threatens the integrity of our socio-spatial matrix (Nature as we knew it) is duly brought within an ontological frame that opens the possibility for its total incorporation. Such phantasmagoric staging of the Anthropocene depoliticizes the matter of nature. We can survive and do so without the necessity of facing political actions and radically different political choices. A shift in the techno-managerial apparatuses sustained by a form of more-than-human cosmology will suffice.

4. Re-centering the political

While the controversies over the Urbicene/Anthropocene are mobilized in all manner of ways, suggesting indeed a politicization of the stuff of things, the 'political' cannot and should not be grounded on the eventual truth of the Urbicene. There is no code, injunction, or ontology that can or should found a new political or politicizing ecology. The ultimate de-politicizing gesture resides precisely in letting the naming of a geo-social epoch or an ontology of the non-human decide our politics, thereby disavowing that the 'our' or 'the human' does not exist. It is yet again a failing attempt to found a new politics on a contested truth of Nature.

It is indeed surprising that radical post-foundational political thought is rarely articulated with more-than-human ontologies of the stuff of matter. Indeed, the intellectual landscape that brought into conversation complexity theory and the new materialisms, and claims to open up radical new possibilities is symptomatically silent of the post-foundational political thought that has emerged alongside and in a comparable context¹⁵. Jacques Rancière, for example, understands the political as the interruptive staging of equality by the 'part of no-part'¹⁶. The political appears when those that are not counted within the count of the situation (the excluded, the mute, the exposed, and exiled) make themselves heard and seen – that is, perceptible and countable – in staging equality. For these thinkers, the political emerges symptomatically as an immanent practice of appearance – as Hannah Arendt would put it, or an event in Alain Badiou's terminology¹⁷ – that interrupts a given relational configuration or constellation. This performative perspective of politics needs no grounding in any current or historical order or logic, based on say nature, ecology, race, class, nation, abilities, or gender. The political is a public affair understood as the ability to disrupt, disturb and reconfigure what is perceptible, sensible, and countable¹⁸.

Indeed, a wide range of political theorists, despite their often radically opposing views, share this search for renewing political thought in a post-foundational ontological landscape characterized by inconsistency, radical heterogeneity, and incalculable immanence. Alain Badiou, for example, insists that the attempts to re-found political philosophically is in fact an integral part of what he diagnoses as a pervasive process of depoliticization. For him, 'ecology is the new opium for the masses'¹⁹. A re-emergence of the political, he insists, resides in fidelity, manifested in militant acting, to egalitarian political events that might open a political truth procedure. Turning a politically progressive event into a political truth procedure requires the emergence of political subjects that maintain a fidelity to the inaugural egalitarian event, aspire to its generalization and coming into being through sustained actions and militant organization. It is a fidelity to the practical possibility of the coming community, but without ultimate ontological

guarantee in history, theory, technology, nature, ecology, the Party, or the State. Yet it is one that slowly and relentlessly carves out a new socio-physical and socio-ecological reality, often in the face of the most formidable repression and violence. This requires sustained militant action, painstaking organization, and the lengthy process of radical egalitarian transformation. Above all, it necessitates abandoning the fear of failing as failing we shall; more-than-human unpredictable and uncaring behavior guarantees that.

5. Endgame?

The Urbicene and its symbolic framing is ultimately structured around ecologies of fear that nurture a reactionary stance and urge techno-managerial forms of eco-social and eco-innovative intervention. It is an expression of the current process of post-politicization and the deepening of a post-democratic condition, one that is arranged around distinct immunological biopolitical gestures that are also, in a perverse reversal, intensifying the auto-immunological, a politics that makes life and makes death.

The claim in this paper about the Urbicene and its performativity in no way suggests ignoring, let alone forgetting, the Real of non-human natures or, more precisely, the diverse, multiple, whimsical, contingent, and often unpredictable socio-ecological relations of which we are part. The claim we make is about the urgent need to question the legitimacy of all manner of urban socio-environmental politics, policies and interventions in the name of a thoroughly imagined and symbolised symmetrical more-than-human nature, a procedure that runs the danger of foreclosing a political frame through which such imaginaries become constituted and hegemonised, one that disavows the constitutive split of the people and silences constitutive antagonisms. The argument proposed here urges us to accept the extraordinary variability of natures, insists on the need to make 'a wager' on natures, forces to choose politically between this rather than that nature, accept that not all there is can be known. But one that takes the side of those who are made to die in order to make others live. To the extent that there is an earthly politics in the Urbicene, it will have to be one that attests to the heterogeneities that cut through the social, destabilize any community, interrupts the existing order of the sensible, subtracts from the immunological biopolitical frame, and – in doing so – proposes and works through forging new inclusive and egalitarian human-nonhuman entanglements.

¹ See Erik Swyngedouw, *Promises of the Political: Insurgent Cities in a Post-Political Environment* (Cambridge, Mass: MIT Press, 2018).

² See, for example, Diana H. Coole, Diana and Samantha Frost (Eds.), *New Materialisms: Ontology, Agency, and Politics* (Durham, NC: Duke University Press, 2010). Timothy Morton, *Hyperobjects: Philosophy and Ecology After the End of the World* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2013); Isabelle Stengers, *Cosmopolitiques* (Paris: La Découverte, 2003); Graham Harman, *Immaterialism: Objects and Social Theory* (Cambridge: Polity Press, 2016).

³ We draw here on the work of Frédéric Neyrat, *La Part Inconstructible de la Terre*, (Paris: Editions du Seuil, 2016).

⁴ Paul Crutzen (2002) Geology of mankind. *Nature* 415: 23.

⁵ Bruce Braun (2015) "New Materialisms and Neoliberal Natures," *Antipode* 47(1): 1-14. See also John Protevi, *Life, War, Earth: Deleuze and the Sciences* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2013).

⁶ See Clive Hamilton, Christophe Bonneuil, and Francois Gemenne (Eds.), *The Anthropocene and the Global Environmental Crisis* (New York: London, 2015); Erle Ellis, "Planet of No Return: Human Resilience on an Artificial Earth," *The Breakthrough Journal* 2 (Fall 2011): 37-44; Frédéric Neyrat, "Critique du Géo-constructionisme Anthropocène & géo-ingénierie," *Multitudes*, 56. (<http://www.multitudes.net/critique-du-geo-constructionisme-anthropocene-geo-ingenierie/> - accessed 01/07/16).

⁷ Roberto Esposito, *Bios: Biopolitics and Philosophy* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008); Roberto Esposito, *Immunitas* (Cambridge: Polity Press, 2011); Frédéric Neyrat, "The Birth of Immunopolitics," *Parrhesia* 10 (2010) :31-38.

⁸ Erik Swyngedouw and Henrik Ernstson (2018) "Interrupting the Anthro-po-obScene: Immuno-biopolitics and Depoliticising Ontologies in the Anthropocene," *Theory, Culture, Society*, 35(6): 3-30.

⁹ Roberto Esposito, *Bios: Biopolitics and Philosophy* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008), p. 60

¹⁰ Pierre-Olivier Garcia, Pierre-Olivier, *Sous l'Adaptation, l'Immunité. Etude sur le Discours de l'Adaptation au Changement Climatique*. PhD Dissertation, Université Grenoble Alpes (2015), p. 321 (my translation).

¹¹ Alian Brossat, *La Démocratie Immunitaire* (Paris: La Dispute ,2014).

¹² Kaika, Maria (2017) Between compassion and racism: How the biopolitics of neoliberal welfare turns citizens into affective 'idiots'. *European Planning Studies*. DOI: 10.1080/09654313.2017.1320521.

¹³ Frédéric Neyrat and Elisabeth Johnson, "The Political Unconscious of the Anthropocene: A Conversation with Frédéric Neyrat" in *Society and Space Open Site* (2014) (<https://societyandspace.com/material/interviews/neyrat-by-johnson/> - accessed 30/05/16).

¹⁴ Maria Kaika (2017) Don't call me resilient again!: the New Urban Agenda as Immunology ... or ... What happens when Communities Refuse to be Vaccinated with 'Smart Cities' and Indicators . *Environment and Urbanization*, DOI: 10.1177/0956247816684763.

¹⁵ See Frederike Landau, Lucas Pohl and Nikolai Roskamm (Eds.) [Un]Grounding – Post-Foundational Geographies (Berlin: [Transcript] 2021).

¹⁶ Jacques Rancière, *Dissensus* (Minneapolis: Minnesota University Press, 1998).

¹⁷ Alain Badiou, *Being and Event* (London: Bloomsbury Academic, 2007).

¹⁸ Jacques Rancière, *The Politics of Aesthetics: The Distribution of the Sensible* (London: Continuum, 2004).

¹⁹ Alain Badiou, "Live Badiou – Interview with Alain Badiou, Paris 2007", in Oliver Feltman (Ed.) *Alain Badiou - Live Theory* (London: Continuum, 2007): pp. 130-139.

Şehirler Çağının Yaşam ve Ölümü: İnsan Çağı (Antroposen) Kentleşmesinin Depolitize Fantezisi

Erik Swyngedouw

Çevre, Eğitim ve Kalkınma Okulu, Coğrafya Bölümü, Manchester Üniversitesi, Birleşik Krallık

1. Şehirler Çağı (Urbicene)

Bu yazıda, insanların tartışmalı bir şekilde gezegensel jeo-fiziksel yol edindiği yeni bir jeolojik dönemi belirtmek için popülerleştirilmiş terim olarak "Antroposen" -ya da daha doğrusu "Urbicene"- kavramını harekete geçireceğim. Holosen'in yerine geçen yeni ad olarak 'Antroposen' terimini türeten yer bilimcileri şimdi kararlı bir biçimde dünyayı, (bazı) insan faaliyetlerinin bu dünyayı yaşanabilir kılma süreçlerinin ayrılmaz parçaları olduğu çoklu geri besleme döngüleri ve heterojen dinamikleri olan karmaşık, doğrusal olmayan ve belirsiz bir sistem olarak anlıyorlar.

Sadece iklim değişikliği değil, biyo-genetik dönüşümler, derin jeolojik madencilik, büyük jeo-fiziksel altyapı ve benzerleri bu Antropojenik duruma örneklerdir. Elbette kapitalist sosyo-ekolojik dinamiklerin yapılandığı gezegensel kentleşme, Antroposen'i şekillendiren dinamiklerin coğrafi damgasını oluşturuyor. Gezegensel kentleşme, dünya nüfusunun çoğunun şehirlerde yaşadığı gerçeğine değil, öncelikle kentsel yaşamın her yerde, dünya çapında ilişkiler yoluyla düzenlenmiş sosyo-ekolojik süreçler ve ağlar tarafından sürdürüldüğü gerçeğine atıfta bulunur. Örneğin, COVID19 pandemisinin ardından maskelerin ve diğer tıbbi ekipmanların küresel olarak nasıl tedarik edilmesi gerektiğini düşünün.

Gerçekten de, gezegensel kentleşme sürecini beslemek, insan/insan olmayan toplulukları küresel ölçekte yeniden düzenleyen sayısız sosyo-ekolojik metabolik ilişkilerde insan olmayan 'maddelerin' - mineral, gıda, lifler, enerji vb.- dönüşümünü sağlayan sosyoteknik araçlar biçiminde metabolik araçların çoğalmalarının yoğunlaştırılmasına dayanır. Örneğin, Küresel Kuzey'deki çağdaş kentsel sosyal ve kültürel yaşamın çoğunu canlandıran ekonomilerin (BT-Bilişim Teknolojileri- ağları, sosyal medya, akıllı ağlar, eko-teknolojiler ve eko-mimari, büyük veri bilişimi ve benzerleri), bir dizi nadir toprak elementini (Koltan (kolumbit-tantalit) ve lityum gibi) seferber etmeye ve cep telefonları ve elektrikli araçlardan 5G ağlarına kadar her türlü BT donanımına dahil edilmeye ne kadar bağımlı olduğunu düşünün.

Gerçekten de, kentsel yaşamın altyapısı, genellikle sosyo-ekolojik olarak savunmasız yerlerde mülksüzleştirme taktikleri yoluyla hummalı bir kaynak gaspına ve son derece eşitsiz ve çoğu zaman insanlıktan çıkaran sosyo-ekolojik üretim süreçlerini BIT(Bilişim ve İletişim Teknolojileri)donanımında faydalı kılmak için şekillendiren üretim zincirlerine dayanır. Yaşam döngülerinin sonunda, bu modası geçmiş ve atılan ürünler, elektronik atıkların çoğunu Mumbai'nin veya Dakka'nın banliyö gayri resmi çorak arazilerinin sosyo-ekolojik olarak distopik coğrafyalarına geri döndüren bir "geri dönüşüm" sürecine girer.

Kapitalist gezegensel kentleşme biçimi ve onun dünya çapındaki bütünlüğü ve eşitsiz sosyo-ekolojik felaketine hayat veren sosyo-ekolojik ve politik-ekonomik süreçler, artık genel olarak antropojenik iklim değişikliğinin ve diğer sosyo-çevresel dönüşümlerin (biyolojik çeşitliliğin yok olması, erozyon, barajlar ve enerji santralleri gibi büyük ekolojik altyapıların etkileri, ormansızlaşma, okyanus asitlenmesi, denizlerimizde plastik ve nano-materyallerin birikmesi, kaynak çıkarma ve derin jeolojik madencilik, kirlilik ve her türden doğanın dört nala metalaşması gibi) temel itici güçleri olarak kabul edilmektedir. Şehirlerimizin 'sürdürülebilirliği', dünyadaki kaynak kullanımının %80'inden ve küresel sera gazı emisyonlarının %80'inden sorumludur. Kentsel kaderimiz ve doğanın dönüşümleri, yakın ve yoğunlaşan bir metabolik - ama oldukça çekişmeli - ortakyaşıma (simbiyoz) geri dönülmez bir şekilde bağlıdır. Kötüleşen sosyo-ekolojik koşullar uygarlığın devamını bildiğimiz şekilde tehlikeye atabileceğinden, bu kentsel metabolik ilişkinin konfigürasyonu artık küresel kamuoyunun ilgi alanına girmiştir. [1]

Gerçekten de, küresel bir kentsel entelektüel ve profesyonel teknokrazi, "akıllı" bir sosyo-ekolojik kentlilik için çılgınca bir arayışa yol açtı ve eko-kalkınma, güçlendirme, sürdürülebilir mimari, uyarlanabilir ve dirençli kentsel yönetim ve planlama, ekotepeler yapma, teknolojik olarak yenilikçi - ancak temelde pazara uygun - eko-tasarım yapmanın sosyo-ekolojik niteliklerini araştırıyor. Dünyanın içinde bulunduğu çıkmaza eko-profilaktik (eko-koruyucu) çareler arayan bu tekno-yönetimsel araçlar, hem hükümet hem de özel aktörlerin standart sözlüğüne girmiştir. Ayrıca bu tekno-yönetimsel araçlar, 'bildiğimiz uygarlığın' biraz daha devam edebileceğini garanti ederken, muhtemelen hem şehri hem de gezegeni kurtarmaya ve kentsel yaşamı "sürdürülebilir" kılma kabiliyetine sahip mimari, planlama ve kentsel tasarım teori ve pratiğinin sınırı olarak uzlaşıya dayalı olarak tanınmıştır. Radikal tekno-yönetimsel yeniden yapılanma bayrağı altında, odak noktası artık hiçbir şeyin gerçekten değişmemesi için kapitalist kentliliğin nasıl sürdürüleceği üzerinedir!

2. İnsan Ontolojisinin Ötesinde?

Kenti 'sürdürülebilir' ve 'dirençli' kılmak için önleyici sosyo-teknik toplulukların araştırılması ve yaygınlaşması, doğa bilimlerinde doğrusal olmama, karmaşıklık, olumsuzluk, 'risk' ve 'belirsizlik' etrafında eklemlenen radikal bir teorik ontolojik değişimin ortaya çıkışıyla aynı zamana denk geldi. Buna ek olarak, hem sosyal bilimlerden hem de beşeri bilimlerden teorisyenler, dünyevi meseleleri daha simetrik insan/insan olmayan kümelenmeler olarak (insan ötesi/sonrası değil ise) kavramaya işaret eden yeni materyalist bakış açıları ve insandan öte ontolojiler önermek için bu yeni dünyevi kozmolojileri harekete geçirdi. Bunu yaparken, doğa-toplum ilişkileri anlayışı, doğayı toplumdan ayırmaya dayanan mekanik bir görüşten, hem doğa-toplum karmaşasının daha simetrik bir ilişkiselliğine hem de olumsuzluk ve belirsizlik üzerinde ısrar eden bir bakış açısına kaydı.

Bu simetrik insan-sonrası ontolojilerin ve bunlarla ilişkili kozmolojilerin, yeni radikal belirsizlik bilimi, doğrusal olmayan dinamikler ve karmaşık deterministik olmayan geri besleme döngüleriyle olumsal eklemlenme içinde, kapitalist gezegensel kentleşmenin dörtnele ilerleyen sürecini sürdürmek ve desteklemek için çoğalan tekno-yönetimsel çabaların ayrılmaz bir parçası haline geldiğini iddia edeceğim. Bu ontolojiler, mevcut konjonktürü belirleyen immüno-biyopolitik yönetim düzenlemesini derinleştirmek için daha fazla hareket ettirilebilirler. Bu süreçte, ekoloji meselesi temelde siyasetten arındırılır.

Antroposen/Şehirleşme Çağı (Urbicine) argümanı, yalnızca dünyanın derin jeo-tarihsel zamanını birlikte inşa etmede insanların aktif rolünü tam olarak tanımakla kalmaz, aynı zamanda potansiyel olarak insanlarla ve insan olmayanlar arasındaki ilişkiyel simetrisinin yeni bir ontolojik çerçevesini başlatır. Çeşitli şekillerde insandan öte, insan sonrası veya nesneye dayalı ontoloji olarak adlandırılan bu simetrik ilişkiyel ontoloji, yeni bir kozmoloji, yeni ve daha simetrik bir sosyo-doğal ilişkiler düzeni formüle etme olasılığını körükler[2]. Radikal varsayımlarla birlikte ve bu varsayımlara rağmen, bu kozmolojilerin, hiçbir şekilde zorunlu olarak olmasa da, bilimin, tasarımın, planlamanın, jeo-mühendisliğin, dünyalaştırma teknolojilerinin ve büyük sermayenin hem dünyayı hem de dünyalıları kurtarmak için birleştiği hiper-hızlanmacı eko-modernist ve eko-soylulaştırıcı bir kentsel vizyon ve uygulama olasılığını sürdürmek için kapatılabilecek belirli kapitalist insan-insan olmayan karışıklık biçimlerini derinleştirme vesvesesini başlattığını iddia ediyoruz[3].

Yer bilimleri ve özellikle Yer Sistem Bilimleri uzmanları, Antroposen'in ortaya çıkışında, Dünya Sisteminin bütünlüğünün gereklilik olmasa da dikkatli bir "uyarlanabilir" ve "dirençli" mesajı olma olasılığının gerçekten farkına vardılar. Dünyanın karmaşık bir şekilde iç içe geçmiş, ancak belirsiz, sosyo-doğal bir takımyıldız olarak kabul edilmesi, gerçekten de sevgi dolu denetim, akıllı işçilik, dikkatli tekno-doğal besleme ve etik bakım ile, eko-modernleşme ve eko-kapitalist süreci derinleştirmeyi sürdürebilecek biçimlerde şekillendirilmiş bir yeryüzü olasılığını açar.

Nobel ödüllü jeokimyacı Paul Crutzen'in dediği gibi:

Bu (Antroposen), her ölçekte uygun insan davranışını gerektirecek ve örneğin iklimi "optimize etmek" için uluslararası kabul görmüş, büyük ölçekli jeo-mühendislik projelerini pekala içerebilir. [4]

Gerçekten de, Bruce Braun'un yeni materyalizmlerin tarihyazımlarını incelemesinde ısrarla belirttiği gibi, determinist olmayan yerbilimleri, 'direncilik' çalışmaları ve daha sonra insan ontolojisi ile ilişkili yeni materyalizm çeşitleri arasındaki paralelliği fark etmek zor değildir[5]. Gerçekten de, karşılıklı olarak birbirini besleyen bir toplum-doğa ilişkisine izin verdiği iddia edilen "iyi" Antroposen'in bu gösteriminde, yine de yeni simetrik ilişkisel ontoloji, hızlanmacı hiper-modernleştirici manifestoları sürdürmek ve savunmak için felsefi bir yorgan işlevi görebilir[6]. Dünyayı ve kendimizi kurtarmak için daha az bir kapitalizme ihtiyacımız yok -ya da öyle görünüyor- ama daha derin, daha yoğun ve radikal olarak iç gözlemsel bir biçime ihtiyacımız var. DNA ve genetik materyalin yeniden yapılandırılması etrafında dönen, ekonomiyi yönlendirmek için nükleer gücünü harekete geçiren, başka yerlerde 'karbon depolanabilmesi için gazı yapraktaşı oluşumlarından çıkarmaya zorlayan ve karşılıklı olarak iyi huylu ve etik açıdan ortak bir oluşumu önemseyen bir şekilde yeryüzünü şekillendirmek için çalışan bir forma ihtiyaç var.

Kapitalist eko-modernizasyonun çelişkilerini örten, görünüşte devrim niteliğindeki yeni maddi ontolojiler, gerekli ideolojik zemin çalışmasının gerçekleştirilmesine yardımcı olmak için bir araya getirilebilecek yeni hikayeler, dünyanın geçmişine ve geleceğine dair yeni simgelemeler sunar. Bir sonraki bölümde, bu bakış açısının siyaset alanına, sıkıntılı bir biçimde siyasetten arındırıcı tavırlarla müşterek olan şeylerin ve insanların yönetimine nasıl girdiğini aktaracağız.

3. İmmüno-biyopolitik Fantezi Olarak Şehirler Çağı'nın (Urbicene) Depolitize Edilmiş Siyaseti

Yukarıda önerildiği gibi, bazı Şehirler Çağı/Antroposen hikayeleri, şimdiye kadar muhtemelen telafisi mümkün olmayan dışsal ve intikamcı bir doğa tehdidine karşı görünüşte immünolojik bir koruyuculuk sağlar. Açık hedefi modernist kozmolojileri sarsmak olan ve olmakta olan eleştirel ve radikal yeni ontolojilerin ana akımlaştırılması hangi yollarla anlaşılabilir? Bu tanrı oyunu nasıl açıklanabilir? Roberto Esposito'nun Fréderic Neyrat'ın psikanalitik yorumuyla geliştirilmiş biyo-politik yönetimsellik analizi, buna biraz ışık tutmaya başlayabilir[7].

Roberto Esposito'nun ana iddiası, Michel Foucault'nun biyopolitik yönetimsellik kavramını modern liberal devlet yönetişiminin en önemli formu olarak genişleterek,

bugün bu biyopolitik çerçevenin giderek artan bir şekilde immünolojik bir dürtüyle, hükümetin (nüfusun) nesnelerini, biyo-mutluluğu ve sosyo-ekolojik tutarlılığı tehdit eden muhtemelen zararlı davetsiz misafirler ve inatçı veya istikrarsızlaştırıcı yabancılardan izole etme amacıyla nasıl dikildiğini/işlendiğini göstererek genişletiyor. Bu nüfusun tamamen hayatta kalması değilse bile, hayatın yaşanmaya devam edebileceğini garanti eder. 'İmmünolojik' burada karşılıklı olarak toplumsal hediyeleşme yükümlülüğünün askıya alınması, bir kişinin; müştereklerin, toplumun ve yönetimin hak ve yükümlülüklerine katılma yükümlülüğünü askıya alan bir sığınma biçimi olarak anlaşılmalıdır. Bireysel özgürlük ve seçimden yararlanmaya yönelik (neo-)liberal emir, tam da böylesi bir immünolojik biyo-politikanın kurucu jestidir, yani bedeninin topluluk yaşamını birbirine bağlayan yükümlülüklerle ve şiddete dahil edilmesini engellemesidir[8].

Esposito bunu şu şekilde ifade eder:

Fikirler, diller ve teknolojilerin yanı sıra insanlar ne kadar çok iletişim kurar ve birbirine bağlanırsa, çağdaş yaşamın pıhtılaşma noktasına ulaşılan kadar denge(karşıt) ağırlığı olarak önleyici bağışıklık o kadar gerekli hale gelir. [9].

Derinden birbirine bağlı bir Şehirler Çağı(Urbicene)'ndaki gezegensel kentleşme, bağışık biyo-politika dürtüsünü derinleştiriyor. İmmüno-biyopolitika, örneğin göçmenlik, sağlık veya uluslararası terörizmle ilgili hegemonik Batı uygulamalarında açıkça iş başındadır., — Daha sıkı göçmenlik yasası, büyük veri profillemeye sistemleri ve sürekli gözetimden çelik ve beton duvarların ve bariyerlerin fiili yapımı ve her türden kampın ve diğer askerileştirilmiş çitlerin çoğalmasına kadar, hızla genişleyen bir yumuşak ve sert teknolojiler cephaneliği, giderek daha yoğun bir immünolojik teknik, altyapı, dijital ve kurumsal-yasal düzenleme katmanında devreye giriyor. Benzer örnekler, bulaşıcı hastalıkların, seçkinlerin yerel yaşamının immüno-mühendislik tarafından tasarlanmış eko-ütopik balonlarına nüfuz edebilecek tarzlarda mekansallaşma tehdidinde bulunduğu sıkı bir şekilde güvenlik çemberine alınmasında tanımlanabilir. COVID19 pandemisini çevreleyen son immünolojik biyo-politik düzenlemeler buna bir örnektir.

Gerçekten de, kentsel ekolojik politikaları ve müdahaleleri yerleştiren kentsel sürdürülebilirlik, “dirençlilik”, “akıllı” teknolojiler ve uyarlanabilir eko-yönetim politikaları ve uygulamalarının çoğunun, tam olarak bildiğimiz hayatın devam edebilmesi için, itaatsizlere, tehdit edici değilse de dışarıdakilere (CO2, atık, bakteri, mülteciler, virüsler, Cihatçılar, ozon, finansal krizler ve benzerleri gibi) karşı vücudun bağışıklık sisteminin immünolojik gücünü yeniden güçlendirmeyi amaçladığı doğru değil mi?

Pierre-Oliver Garcia'nın belirttiği gibi:

Bir bağışıklık gücü, bireylerin barış içerisinde yaşamalarını sağlamak için herhangi bir anlaşmazlık biçimini gizlerken bireylerin risklerini, tehlikelerini ve kırılganlıklarını kontrol altına alır[10].

Alain Brossat, buna immüner demokrasi (immunitary democracy) fantezisi diyor. Brossat için bu tehlikeli bir fantezidir, çünkü immüner mantık, topluluğun ve ortak olmanın yıkımından başka bir şey gerektirmez. Ya da başka bir deyişle siyaseti yok eder[11]. Bu immüner mantık, zorunlu olarak, teşhir edilenlerin ve sürgün edilenlerin (bağışıklı olmayanlar - ölmekte olanlar) bağışıklı vücudun diğer yüzü olarak sürekli üretimini yaratır ve depolitizasyona yol açar. Maria Kaika'nın yakın zamanda belirttiği gibi,

Bağışıklı kişiler, yalnızca diğerine karşı nefretin ya da onun acılarına karşı mesafeli şefkatin aynı bağışıklıksal mesafeliliğin iki yüzü olarak görüldüğü sığınak alanlarının kozasından başkalarının ıstırabına seyirci kalırlar[12].

Elbette, Neyrat'ın ısrar ettiği gibi, bağışıklık düzenleyici; risklere maruz kalma, aynı ölçüde olmasa da herkesi etkilediğinden gerçekten işlev görmez. Mülteciler, (biyo-)güvenlik ve ekonomik-finansal çöküş ile ilgili olarak, immüno-biyopolitik duruş biçimi, riskleri, çöküş ve dağılma korkusunu (hepsini aynı şekilde beslerken) yönetilecek bir kriz alanına veya uyum sağlayacak bir duruma yerleştirmeyi geleneksel olarak başarır. Bununla birlikte, kriz yönetiminin bu immüno-biyopolitik düzeni, Şehirler Çağı(Urbicene)'na damgasını vuran gerçekten var olan bileşik ve eşitsiz sosyo-ekolojik felaket karşısında hızla parçalanıyor. Sosyo-ekolojik durumumuzla ilgili olarak, Esposito'nun neoliberal yönetimselliğin birincil mantığı olarak işaret ettiği immüno-biyopolitik arzuyu besleyen neoliberal yönetişimin standart eko-teknolojileri giderek etkisiz hale geliyor. Örneğin, "uluslararası toplum" tarafından belirlenen küresel sıcaklık artışı için 1,5 Santigrat derece eşliğine ulaşılabacağına veya mevcut politik-ekolojik konfigürasyonun sınırları içinde sıfır karbonlu bir şehirliliğin mümkün olduğuna çok az kişi inanıyor. Bu durum, "Dünya sistemi yönetişimi", jeo-mühendislik ve jeo-yapısalcılık, kentsel adaptasyon teknolojileri ve diğer eko-yönetim düzenlemelerinin immüno-biyopolitik yönetsel taktiklerinin tekinsiz/anlaşılmaz bir kalıntı bırakması değil midir? Kentsel ekolojik durumun küresel bir kamu kaygısı düzeyine yükseltilmesine rağmen, sosyo-ekolojik parametrelerin daha da aşınmaya devam ettiğine dair içimizi kemiren bir duyguyla baş başa kalmadık mı? Çevresel immünolojik biyo-politik maskeli balo, en iyi ihtimalle geçici bir rahatlama için bir geçici çözümler sağlamaktadır.

Roberto Esposito'nun daha da ileri giderek belirttiği gibi, immünolojik biyopolitik araçlar gerçekten de kimin yaşaması ya da ölmesi gerektiğine dair bir ölüm siyasetine dönüşür. İmmünolojik dürtünün aşırı eyleminde araç, koruması gereken şeye karşı çıkar. Bir oto-

bağışıklama sürecinde kendi kendini yok eder hale gelir. Ayrıcalıklar için kentsel ekobalonların ve "sürdürülebilir" ve soylulaştırılmış kentsel yerleşim bölgelerinin inşası, aynı anda korumasız sürgüne gönderilenleri ve başka yerlerde derinleşen ekolojik yıkımı üretir. Bu, yeni zirvelere yükseltilmiş eko-soylulaştırma. Başka bir deyişle, bazı yerlerde yaşam kurmaya ve güvence altına almaya izin veren mekanizmalar, tüm coğrafi ölçeklerde vebaşka yerlerde de devamını tehdit ediyor. Frédéric Neyrat, bu cehennemi diyalektiğin, mutlak bağışıklama fantezisini yeniden ikiye katlamaya dayandığını, yani bizlerin (elitlerin) öleceğimizi çok iyi bilmemize rağmen, sanki hayat sonsuza kadar devam edecekmış gibi davranıp her şeyi organize ettiğimiz fantezisini temel aldığını savunuyor[13].

Şehirler Çağı'nın (Urbicene) dayandığı simetrik insan/insan olmayan temeli (geçmişin doğası ve kültürü arasındaki ontolojik ayrımla karşılaştırıldığında), sosyo-ekolojik değişimin yörüngesini gerçekten değiştirmek zorunda kalmadan bağışıklama ve ölüm siyaseti arasındaki çekilmez çıkmazı kesmeyi vaat ediyor ve hatta derinleştiriyor. Psikanalitik terimlerle, immüno-biyopolitik profilaktik, ölüm dürtüsü, "ölümün" kaçınılmazlığını örtmeye izin veren saplantılı arzu arayışı etrafında dolaşır; (nihai)sonun gerçeğine bakmadan yaşamaya devam edebilmemizi sağlayan süreçtir. Ölümün belirsiz, uzak ve müstehcen bir imkansızlık olarak kalmasını garanti eden histerik konumdur. "Dirençli" ve uyumlu olmak, gerçekten de, tek aklı başında yanıtın "Bana dayanıklı demeyi bırak!" olduğu nihai histerik eylemdir[14].

Ve bu immünolojik tekno-makinelerin hem denendiği hem de kullanıma sunulduğu yer şehirdir. Sosyo-mekansal matrisimizin bütünlüğünü tehdit eden yabancı (bildiğimiz şekliyle Doğa), tam olarak dahil olma olasılığını açan ontolojik bir çerçeveye gerektiği gibi getirilir. Antroposen'in bu tür aldatıcı görünüşlere ait (fantazmagorik) evrelemesi, doğa meselesinidepolitize eder. Bizler, siyasi eylemlerle ve radikal olarak farklı siyasi seçimlerle yüzleşme zorunluluğu olmadan hayatta kalabilir ve bunu yapabiliriz. Tekno-yönetim aygıtlarında insanın ötesinde bir kozmoloji biçimi tarafından sürdürülen bir değişim yeterli olacaktır.

4. Politik Olanı Yeniden Merkezlemek

Şehirler Çağı(Urbicene)/Antroposen üzerindeki tartışmalar her şekilde hareketlendirilirken, gerçekten de cisimlerin gereçlerinin politize edildiğini düşündürürken, 'politik' Urbicene'nin nihai gerçeğine dayandırılmaz ve dayandırılmamalıdır. Yeni bir politik veya politize edici ekoloji bulabilecek veya bulması gereken hiçbir kod, emir veya ontoloji yoktur. Nihai siyasetten arındırma hareketi, tam da jeo-sosyal bir çağın veya insan olmayanın bir ontolojisinin siyasetimize karar vermesine izin vermekte, böylece "bizim" in veya "insanın" var olmadığını inkar etmekte yatmaktadır. Bu durum, doğanın tartışmalı bir gerçeği üzerinde yeni bir politika kurmak için yine başarısız bir girişimdir.

Post-temelci radikal politik düşüncenin, maddenin özünün insanın ötesindeki ontolojileriyle nadiren eklemlenmesi gerçekten şaşırtıcıdır. Gerçekten de karmaşıklık teorisini ve yeni materyalizmleri konuşmaya dahil eden ve radikal yeni olasılıklar açtığını iddia eden entelektüel manzara, onunla birlikte ve karşılaştırılabilir bir bağlamda ortaya çıkan post-temelci siyasi düşüncenin semptomatik olarak sessizliğidir[15]. Örneğin Jacques Rancière, siyaseti, eşitliğin "tarafsızlığın tarafı (part of no-part)" tarafından kesintili olarak sahnelenmesi olarak anlar[16]. Politik olan, vaziyetin/durumun içinde sayılmayanlar (dışlananlar, tanınmayanlar, teşhir edilenler ve sürgünler) eşitlik sahnelemesinde kendilerini işittikleri ve gördükleri -yani algılanabilir ve sayılabilir olduklarında ortaya çıkar. Bu düşünürler için politik olan, verili bir ilişkisel konfigürasyonu ya da kümeyi kesintiye uğratan - Hannah Arendt'in deyişiyle ya da Alain Badiou'nun terminolojisindeki bir olay olarak[17] - içkin bir görünüm pratiği olarak semptomatik olarak ortaya çıkar. Politikanın bu performatif perspektifi, sözelimi doğa, ekoloji, ırk, sınıf, ulus, yetenekler veya cinsiyete dayalı herhangi bir güncel veya tarihsel düzen veya mantıkta temellendirilmeye ihtiyaç duymaz. Politik olan, algılanabilir, mantıklı ve sayılabilir olanı altüst etme, düşündürme ve yeniden şekillendirme yeteneği olarak anlaşılan bir kamusal meseledir[18].

Gerçekten de geniş bir yelpazedeki siyaset teorisyenleri, genellikle radikal biçimde karşıt görüşlerine rağmen, siyasi düşünceyi tutarsızlık, radikal heterojenlik ve hesaplanamaz içkinlikle karakterize edilen post-temelci ontolojik bir manzarada siyasal düşünceyi yenilemeye yönelik bu arayışı paylaşırlar. Örneğin Alain Badiou, siyaseti felsefi olarak yeniden kurma girişimlerinin, aslında yaygın bir depolitizasyon süreci olarak teşhis ettiği şeyin ayrılmaz bir parçası olduğu konusunda ısrar ediyor. Ona göre "ekoloji, kitleler için yeni afyondur"[19]. Siyasal olanın yeniden ortaya çıkışının, militan eylemde kendini gösteren, bir siyasal hakikat prosedürünü açabilecek eşitlikçi siyasal olaylara sadakatte yattığını savunuyor. Politik olarak ilerici bir olayı politik bir hakikat prosedürüne dönüştürmek, başlangıçtaki eşitlikçi olaya bağlılığı koruyan, onun genelleştirilmesini ve sürekli eylemler ve militan örgütlenme yoluyla var olmayı arzulayan politik öznelere ortaya çıkmasını gerektirir. Gelen topluluğun pratik olanağına bağlıdır. Ancak, tarihte, teoride, teknolojiye, doğada, ekolojide, Partide veya Devlette nihai ontolojik garantiden yoksundur. Yine de genellikle en çetin baskı ve şiddet karşısında, yavaş ve amansızca yeni bir sosyo-fiziksel ve sosyo-ekolojik gerçekliği oluşturan bir gerçekliktir. Bu, sürekli militan eylemi, özenli örgütlenmeyi ve uzun radikal eşitlikçi dönüşüm sürecini gerektirir. Her şeyden önce, başarısız olacağımız gibi başarısız olma korkusundan vazgeçmeyi gerektirir; insanın ötesinde tahmin edilemez ve umursamaz davranış bunu garanti eder.

5. Oyunsonu?

Şehirler Çağı (Urbicene) ve onun sembolik çerçevesi, nihayetinde, gerici bir duruşu besleyen ve tekno-yönetimsel eko-sosyal ve eko-yenilikçi müdahale biçimlerini teşvik eden korku ekolojileri etrafında yapılandırılmıştır. Bu, post-siyasileşmenin mevcut sürecinin ve post-demokratik bir durumun derinleşmesinin bir ifadesidir; aynı zamanda, oto-immünolojik olanı yoğunlaştıran, aynı zamanda sapkın bir tersine dönüşte, farklı immünolojik biyopolitik jestler etrafında düzenlenen, yaşamı ve ölümü düzenleyen bir siyasettir.

Bu makaledeki Şehirler Çağı (Urbicene) ve performatiflik ile ilgili iddia, hiçbir şekilde insan olmayan tabiatın gerçeğini veya daha doğrusu, çeşitli, çoklu, kaprisli, olumsal ve çoğu zaman öngörülemeyen bizim de bir parçası olduğumuz sosyo-ekolojik ilişkileri unutmayı, görmezden gelmeyi önermez. İleri sürdüğümüz şey, her türlü kentsel sosyo-çevre politikasının meşruiyetini, baştan sona hayal edilmiş ve sembolize edilmiş simetrik insan ötesinde bir doğa adına politikalar ve müdahaleleri, bu tür tahayyüllerin oluşturulduğu ve hegemonya edildiği bir siyasi çerçeveyi engelleme tehlikesiyle karşı karşıya kalan, halkın temel bölünmesini reddeden ve yapısalcı antagonizmaları susturan bir prosedürü acilen sorgulama ihtiyacı ile ilgilidir. Burada önerilen argüman, bizi doğaların olağanüstü değişkenliğini kabul etmeye çağırıyor, doğalar üzerine 'bahse girme' ihtiyacında ısrar ediyor, politik olarak bu doğa ile diğer doğa arasında seçim yapmaya zorluyor, var olan her şeyin bilinemeyeceğini kabul ediyor. Ama başkalarını yaşatmak için ölmeye zorlananların tarafını tutan biri olarak bunu yapıyor. Şehirler Çağı'ndaki (Urbicene) dünyevi bir politika olduğu ölçüde, toplumsal olanı kesen, herhangi bir topluluğu istikrarsızlaştıran, mevcut mantıklı düzeni kesintiye uğratan, immünolojik biyopolitik çerçeveden çıkaran ve – bunu yaparken – yeni kapsayıcı ve eşitlikçi insan-insan dışı karışıklıklar oluşturmayı önermekte ve bu yolla çalışmaktadır.

tematik sunuş

PROF. DR. STAVROS STAVRIDES

MODERATÖR

Dr. Deniz Kimyon Tuna

Sunuşun simultane türkçe çeviri kaydına [buradan](#) ulaşabilirsiniz.

Orjinal dilde (İngilizce) sunuşa [buradan](#) erişebilirsiniz.

The Right to the City-as-Commons

Stark divisions and inequalities characterize contemporary cities. Urban struggles contest such divisions and often result in rearrangements in urban space that reflect rearrangements in power geometries. City life, even in its most mundane expressions, is not, and never was, merely an agglomeration of habitation routines. However, in order to understand the dynamics of the urban condition we need to carefully examine the employed concepts and to be aware of the positions from which this understanding is sought for.

A renewed problematization of city dynamics directly links to specific efforts to reclaim the city. We need to learn from struggles to appropriate the city as a crucial milieu of sharing by carefully observing more specifically those struggles that actually transform parts of city as well as produce new patterns of alternative urban habits based on equality and collaboration. By reclaiming the “right to the city” diverse urban movements and citizen initiatives actively reclaim the city as commons.

The potentialities of the urban condition

The work of Henri Lefebvre is a valuable source for exploring the potentialities of contemporary urban life, especially because it opened an innovative way to integrate emancipatory political thinking to the study of contemporary cities. What Lefebvre actually suggested was to understand everyday life not only as a critical aspect of social reproduction but also as the source of potential resistance to dominant values and habits. His analysis of everyday life was in many ways connected to his analysis of the city and urbanity. The urban condition, thus, was equally not merely treated as the

imposition of life norms in and through the dominant ordering of urban space but also as inherently traversed by contestations that hint towards a different urban future.

“The urban remains in a state of dispersed and alienated actuality, as kernel and virtuality” (1991: 148). Thus, “there is no doubt that the knowledge of urban reality can relate to the possible (or possibilities) and not only to what is finished or from the past” (1996: 94).

Crucial for this approach is to locate the root of such virtuality. Is city life full of possibilities because the complexity and overdetermination of its constituents produce unexpected combinations, unexpected events? Such a description of the urban condition could very well be linked to modernist fantasies of total and continuous innovation as f.e. those of the Futurists who described the city as a constantly self-transforming productive machine. Transferred to a different context such an approach could also chime with postmodernist celebrations of contingency considered as the source of multiplicity.

It seems that Lefebvre’s suggestions cannot be reduced to either of those – admittedly crudely sketched – stances. Once we compare his idea of virtuality with his major statement that the city should be reclaimed as the collective oeuvre of its inhabitants, we realize that the city’s virtuality is centred on the actions of its inhabitants. For Lefebvre,

“The right to the city manifests itself as a superior form of rights: right to freedom, to individualization in socialization, to habitat and inhabit. The right to the oeuvre, to participation and appropriation (clearly distinct from the right to property) are implied in the right to the city” (1996: 173-4,)

Collective creativity is expressed in the right to the city and it is in this way that city-dwellers activate the potentiality (or virtuality) of the urban. He even ventures a projection of the ideal city:

“the ephemeral city” would be “the perpetual oeuvre of the inhabitants, themselves mobile and mobilized for and by this oeuvre” (ibid. 173 author’s italics). The total mobilization of this collective creativity would be always on the move, actualizing urban potentiality in ever new ways.

Transferring the grounding of urban potentiality to the contemporary metropolis, we can evoke two approaches that can be compared to Lefebvre’s suggestions and also be considered as complementary. In both of them collective creativity is central. For AbduMaliq Simone urbanization “is replete with both feverish dynamism... as well as inertia” (2016: 6). In such a context it becomes crucial for city-dwellers to experiment with and invent ways of coping with the “volatility” of urban conditions. Urban survival is necessarily inventive and, at the same time, transforms the city (Simone 2013). Not

in the glorious ways of total innovation fantasized by many of the modernist architects (Le Corbusier par excellence). But in the mundane arts of “conversion” as practiced f.e. in urban Africa (Simone 2008: 110). For many trying to ensure a livelihood in African cities relations of affect developed either through shared community experiences or in the volatile context of markets are key constituents of everyday tactics. Taking advantage of available opportunities means being able to connect to others in a myriad of ways, to “become node[s] of gravity” and to “show up” (ibid. 105). Experimentation and calculated improvisation permeate urban life. However, urban potentialities do not only offer the poor or the marginalized opportunities of inventive survival. It is from the urban potentialities that urban governance draws its power to adapt and reconfigure arrangements of domination. On this Simone meets Lefebvre’s warnings: “The fact is that the space which contains the realized preconditions of another life is the same one as prohibits what those preconditions make possible” (1991: 189-190).

For Hardt and Negri, the potentiality of the urban in today’s metropolises lies in the city’s role in biopolitical production (2005: 94-5). Metropolis is a “social environment that constitutes a repository and skill set of affects social relations, habits, desires knowledges, and cultural circuits” (2009: 249). City dwellers mobilize those tools and circuits to link to relations of cooperation. Metropolis thus becomes “a factory for the production of the common” (ibid: 250).

In this analysis, the common is being produced on the basis of the inherent potentialities of the biopolitical city. Capitalist domination profits from appropriating the common thus produced and by transforming it to merchandise. Biopolitical production is based on shared knowledges and affects developed and distributed by networks that shape relations of collaboration. The city is actually sustained and produced through those relations: “In fact, the production of the common is becoming nothing but the life of the city itself” (2009: 251). Of course, Hardt and Negri trace the ways “the defining characteristics of the metropolis degenerate” (2009: 255) either because the dynamics of urban encounters are being reduced by acts of spatial enclosure (that distinguish and discriminate) or because the produced common is “corrupted” by the processes focused on its appropriation. The potentialities of the city are being blocked in this way and metropolis becomes the field of a new form of urban governance.

Much in line with Simone and Lefebvre, Hardt and Negri see the urban potentiality as historically linked to the inventiveness of city-dwellers. In line with Lefebvre’s optimism, Hardt and Negri see the contemporary city (metropolis) as the collective work of its inhabitants and thus as a potential site of collective emancipation. However, all of the discussed theorists agree that urban potentiality by no means guarantees a better future for humanity.

Analysing the dynamics of contemporary cities from the viewpoint of the city-dwellers is an important choice. This approach does not aim only at explaining what characterizes the structure of city life but, importantly, what may produce changes within or even beyond this structure. Urban change, thus, is not considered as coming from outside the urban condition but as emerging from its inherent potentialities activated by the city's inhabitants.

Although the diagnoses of the thinkers referred to so far seem to differ (and in the case of Lefebvre, also refer to different, albeit recent, times), there is a common thread that unites them: urban dynamics is based on the fact that living together in the cities obliges most of the city-dwellers to construct relations of cooperation, networks for sharing knowledges and affects, circuits of encounter that support life tactics. As contemporary metropolis provides a myriad of opportunities and risks, life trajectories cannot be based on the enactment of pre-fixed and stable roles. Inventiveness and negotiations are necessary ingredients of urban everydayness, especially in cities where the many have no easy access or no access at all to urban infrastructure.

What unites those everyday acts of activating the city's potentialities is sharing. Sharing knowledge, spaces of encounter and relations of support gives people the means to survive the risks and take advantage of opportunities. Sharing however does not simply grow by itself in the fertile soil of cities. Different power geometries (themselves becoming also areas of contestation) encourage or strongly avert different kinds of negotiations for the establishment of sharing networks and the development of sharing practices. Urban space in such process is both a target of negotiations (f.e. space to be shared by vendors in an informal market) as well as a shaping factor of negotiations (as f.e. a comparison of pavement spaces to department store alleys may prove). Thus, sharing space is linked both to needs of distribution and to practices of creating social bonds.

Hardt and Negri suggest that the emancipatory potentialities of urban life lie in the re-appropriation of the common that the diverse circuits of sharing keep on producing while the dominant mechanisms of exploitation keep on "desocializing" (2009: 258) and enclosing it. This essentially amounts to the "liberation of commoning from capitalist command" (Stavrídes 2019). Integrating to this perspective Lefebvre's call for the reclaiming of the right to the city will mean reclaiming the city as commons. And this does neither only mean reclaiming the city as the production site of the common nor as a set of necessary infrastructures to be shared. Reclaiming the city as commons means reclaiming the power of collective creativity: reclaiming the city-as-oeuvre.

Rethinking the urban commons

The contemporary discussion of commons and commoning is greatly influenced by the pioneering work of the political economist and Nobel prizewinner Elinor Ostrom (Ostrom, 1990, Ostrom, Gardner, and Walker, 1994). Enlightened liberals such as Ostrom herself, or Marxists such as David Harvey (2012) or Massimo De Angelis (2007, 2017), often tend to emphasize the economic problems of sharing and to subsequently explore policies of production and reproduction in historically-specific societies. Anthropology, on the other hand, has provided numerous examples suggesting that economic reasoning does not always shape social relations. While it is undeniable that each society defines its conditions of existence, many symbolic constructions are at play in those conditions and their definitions.

Maurice Godelier insists that the dominated accept the burdens of domination due to their perception that those who dominate actually provide a “service” to them, supporting them and ensuring their existence (because the powerful seem able to fight ‘the enemies’, to communicate with transcendental beings, or to protect and develop necessary resources, etc.) (2011: 157). This type of mythologized co-existence strengthens and reproduces the conditions of domination.

When trying to move beyond conditions of co-existence based on the distinction between dominant and dominated, this mythologized bond itself must be called into question. In capitalist societies it is based primarily on economic relations, while in other societies, religion or kinship remain the predominant factors in the formation and maintenance of this bond.

Practices of sharing based on efforts to limit the accumulation of any form of power (including the power of those who enclose knowledge or appropriate common resources) may indicate radically new types of social relations rather than an alternative form of economy. As Gustavo Esteva states, commoning is “not an alternative economy but an alternative to economy.” (2014: 149). Sharing needs to be explored not merely as an economic activity (sharing of goods, resources or services) but as both a set and logic of social practices linked to the distribution of power in particular social contexts.

In discussing practices of sharing, defining what is to be shared, and ensuring that sharing takes place, the problem of the distribution of power emerges. If any kind of central decision-making body is permitted to consolidate power, it will impose its own interests in defining what is to be shared. Within the limits of a community, this paralyzes any process of negotiations between equals. Sometimes we can be tricked into seeing commoning in processes that are actually highly discriminatory and exclusive. We might see the inhabitants of a gated community or a racist group as commoners in that they

share values, certain resources and even wealth. Sharing, in these cases, is based on exclusion.

Will such a prospect challenge the antithesis between the public and the private? Will the liberation of commoning be a form of sharing that will transcend this dichotomy? The common, understood not simply as something to be shared but as something which is the basis of a set of relations of sharing, is beyond the public and the private. In networks and relations of sharing public is being re-appropriated by being collectively defined by those who share. Historically the public realm is always linked to a specific authority which defines it and also provides (imposes) the rules for its use. The common as it emerges from the potential liberation of commoning is challenging the rules that define and sustain the public realm.

Common is also beyond the private. Not only because it challenges individual appropriation (of knowledge, affective relations, encounter opportunities, circumscribed individual ownership) but also because it develops ways of connecting private aspirations and tactics to circuits of sharing. Commoning thus does not suspend differentiations and multiplicity (those inherent characteristics of contemporary city life trajectories) but provides them a common ground. Negotiations for sharing develop in different ways and do not necessarily lead to homogenization and uniformity.

Housing struggles are very important in contemporary practices of reclaiming the city as commons through sharing. In those struggles housing is a right claimed through collective action. Shaping housing through commoning may catalyze the development of new forms of social relations. Re-thinking and re-inventing housing almost invariably leads to new ways of understanding what it means to be a member of a society.

James Holston (2008) introduced the term “insurgent citizenship”—citizenship based on reclaiming the right to the city and the right to housing, which indeed politicizes the *oikos*. As Holston observes, demands connected to insurgent citizenship are articulated “with greatest force and originality...in the realm of *oikos*, in the zone of domestic life taking shape in the remote urban peripheries around the autoconstruction of residence” (Holston, 2008: 313). *Oikos* in Greek means both house and household. When *oikos* becomes a target of commoning a politicization of the relation between the public and the family private sphere is in progress.

In contemporary large metropolises the politicization of housing through commoning becomes the explicit target of different urban social movements. Reclaiming in practice the right to the city for the homeless and for those who are forced to live in precarious urban environments, movements actually build urban communities based on egalitarian sharing and collaboration.

Brazil is a country in which the poor are very poor and the rich are very rich. Cultural, religious and racial discriminations dominate the country's history and present. Capitalist modernization mainly advanced in an unprecedented pace after the Second World War and was crucially connected to land speculation and pervasive private land ownership. This directly impacts on the form of Brazilian metropolises: the urban poor are forced to live in the enormous city peripheries under precarious conditions (both in terms of secure living conditions and in terms of access to urban infrastructure) while the middle classes and the most affluent often choose to inhabit organized housing enclaves and gated communities.

Focusing on the experiences of certain characteristic Latin American housing movements may help us understand how specific struggles for housing may be connected to new forms of social relations based on mutual help, egalitarian ethos and participatory democracy. Let us briefly look at the case of Brazilian housing movements.

The housing problem in Brazil is predominantly shaped by a pervasive social polarization. And it is the homeless and the poorly housed masses that are the most important collective actors affecting social housing policies through their demands and struggles but also through their organized efforts to create communities of cohabitation based on solidarity.

One of the most powerful Brazilian urban movements, MTST, Movimento dos Trabalhadores Sem Teto (Homeless Workers Movement), is very active in mobilizing homeless people by demanding decent housing for all. MTST evolved from a branch of the MST, the Movement of Landless People (still closely connected to the Workers Party, PT) to an autonomous organization aimed at establishing forms of popular power in and through struggles for housing. As most Brazilian housing movements, they organize large occupations of land especially in the peripheries of large cities and they force through their militant actions the state to fund social housing projects (Souza 2006, Stavrides 2016).

It is interesting to observe how such a temporary settlement in struggle is arranged by reflecting the scopes and the means of the movement. João Candido settlement in São Paulo was created by people evicted from different land occupations that were organized by MTST (Stavrides 2016). In this temporary settlement, barracks were arranged in ways that ensured the existence of common spaces, i.e. self-managed public spaces which were used by the community of the inhabitants. Included in those spaces were a neighbourhood's small square in front of a larger barrack used for assemblies and for cultural and educational activities, outdoor communal kitchens and a children care barrack including a closed yard. Interestingly in this ad hoc 'kindergarten' the caretakers were members of the community that participated in a rotation of duties.

It is a fundamentally different thing to take care of the grounds when you actually live in this kind of settlement. It becomes an active definition of what it means to share, since the grounds, their maintenance, and the part they play in the network of common spaces (including small open family yards as well as the communal yard and the communal barrack) are the result of a collective effort to shape a community of equals. Commoning thus defines both the collectively-used areas of this ad hoc housing settlement and the everyday family needs met through organized collaboration.

In Brazil, community collective work is described by the word *mutirão*: “The notion evolved from a term that was used to specify the mutual help amongst farmers during harvest to a broad range of ‘communal’ practices with collective building as its most remarkable articulation” (Colla et. al. 2015: 37). *Mutirão* practices were explicitly promoted by Brazilian urban movements both in the organization of communities of struggle for housing as well as in the everydayness of collective work during the construction of the housing complexes that were going to become the concrete product of their victorious struggles.

Mutirão has been the key process to be activated in the construction of the social housing complex after the victorious struggle of the MTST people in Joao Candido settlement that forced the local state of Sao Paulo to fund a social housing project to be managed by the organized inhabitants themselves. Today a part of this complex is finished (named João Candido I) in an area the state has conceded to provide. Participation in the maintenance of the buildings and of the shared spaces is still an active propelling force in the construction of a community of commoners.

The role of Brazilian experts in the process of commoning-through-producing shared housing areas is also important. As we can learn from the history of one group of such experts, USINA (including architects, planners, social scientists, economists etc.), participation in the planning and construction of such complexes is a difficult but rewarding test for sharing practices. Future inhabitants are urged to develop shared criteria for judging planning proposals developed by USINA which is called upon to support the movement’s efforts for alternative housing communities. USINA members try through knowledge sharing to help people shape opinions about their future houses and the common spaces of the neighborhood to be built (USINA 2006). They also try to take into consideration the fact that future inhabitants will work in the construction site mostly as unskilled workers in an exemplary concretization of *mutirão*’s potential. Thus, they devised and proposed a construction system that can be based on semi-skilled work (brickwork) while prefabrication technologies are used in parts of the building that need additional skills (f.e. in the construction of stairwells and balconies) (USINA 2015).

Commoning, thus, permeates all the different levels of the collective housing project: assembly decisions concerning layout choices, cooperation with experts, work in the construction site, rules of conviviality once the buildings are finished, and rotation of duties in the maintenance of shared spaces (Stavrides 2019).

In an effort to redefine as well as to perform the right to the city it is important to envision and create spaces of commoning. In those spaces commoning practices may open possibilities of reclaiming the city as the collective work of urban dwellers. This is of course a trajectory that leads to the confrontation with existing power geometries and to the challenging of dominant urban injustices. As Lefebvre insists however, we need to test any kind of value system by linking it to spaces that express and concretize them. Thus, emancipatory aspirations and plans need to be put to “trial by space” (1991:416). And this is a way to live urban potentiality by creating it and not simply by activating dormant possibilities of different city life. In such collective experiences urban commoning may become a force to shape a society beyond capitalism as long as it is based on forms of collaboration and solidarity. Discussions on the meaning of democracy, on the uses and effects of horizontality and on the values of solidarity and equality intersect thus with concrete acts and experiences that gesture towards social emancipation.

References

- Colla, L., Peeters, Cl. and Preud'homme, C. (2015) *Mutirao. Collective Autoconstruction in Sao Paulo. Master of Science in the Ingenieurswetenschappen: architecture* (Leuven: University of Leuven).
- De Angelis, M. (2007). *The Beginning of History. Value Struggles and Global Capital*, London: Pluto.
- De Angelis, M. (2017). *Omnia Sunt Communia. On the Commons and the Transformation to Postcapitalism*. London: Zed.
- Esteva, G. (2014) Commoning in the New Society. *Community Development Journal* 49, suppl_1, pp. i144-i159.
- Godelier, M. (2011) *The Mental and the Material*. London: Verso.
- Hardt, M. and A. Negri (2005) *Multitude. War and Democracy in the Age of Empire*, London: Hamish Hamilton.
- Hardt, M. and A. Negri (2009) *Commonwealth*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Harvey, D. (2012). *Rebel Cities. From the Right to the City to the Urban Revolution*. London: Verso.
- Holston, J. (2008) *Insurgent Citizenship. Disjunctions of Democracy and Modernity in Brazil*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Lefebvre, H. (1991) *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.

Lefebvre, H. (1996) *Writings on Cities*. Oxford: Blackwell.

Ostrom, E. (1990) *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ostrom, E., Gardner, R. and Walker, J. (1994) *Rules, Games and Common-Pool Resources*. Michigan: The University of Michigan Press

Simone, A. (2008) *The Last Shall Be First: African Urbanities and the Larger Urban World*, in Huyssen, A. (ed.) *Other Cities, Other Worlds. Urban Imaginaries in a Globalizing Age*, Durham: Duke University Press.

Simone, A. (2013) *Cities of Uncertainty: Jakarta, the Urban Majority, and Inventive Political Technologies*. *Theory, Culture and Society*, 30(7/8), pp.243-263.

Simone A. (2016) *City of Potentialities: An Introduction*. *Theory Culture and Society*, 33(7/8), pp. 5-29.

Souza, M. L. de (2006) *Together with the State, despite the State, against the State*. *Social Movements as 'Critical Urban Planning' Agents*, *CITY*, 10(3), pp.327-342.

Stavrides, S. (2016) *Common Space. The City as Commons*. London: Zed books.

Stavrides, S. (2018) *Urban Porosity and the Right to a Shared City*, in Wolfrum, S., Stengel, H., Kurbasik, F., Kling, N., Dona, S., I. Mumm, I., and Zoehrer, C.(eds.) *Porous City. From Metaphor to Agenda*. Basel: Birkhauser.

Stavrides, S. (2019) *Common Spaces of Urban Emancipation*. Manchester: Manchester University Press.

USINA (2006) *Self Administered Vertical Habitation for Densely Populated Urban Conditions—Copromo, União da Juta e Paulo Freire Projects, Brazil*, Available at http://courses.arch.ntua.gr/fsr/134924/BSHF_Final_Usina_Brasil.pdf.

USINA (2015) *Processos de Projeto como Construção de Autonomia*, in Vilaca, I. and Constante, P. (eds.) *USINA: Entre o Projeto e o Canteiro*. Sao Paulo: Aurora.

Note: This text is a partially reworked and abridged version of a text published in *Built Environment* 46(1) 2020 under the title *Reclaiming the City as Commons. Learning from Latin American Housing Movements*, pp. 139-153. Many thanks to the guest editors Ye Zhang and Jeffrey Kok for their support and to the editors of the journal for granting the permission to use this text.

Müşterekler Olarak Kent Hakkı

Keskin bölünmeler ve eşitsizlikler, çağdaş şehirleri karakterize eder. Kentsel mücadeleler bu tür bölünmelere karşı çıkar ve genellikle güç geometrilerindeki yeniden düzenlemeleri yansıtan kentsel mekanda, yeniden düzenlemelerle sonuçlanır. Şehir hayatı, en sıradan ifadeleriyle bile, yalnızca yerleşim rutinlerinin bir yığını değildir ve hiçbir zaman da olmamıştır. Ancak kentsel durumların dinamiklerini anlamak için kullanılan kavramları dikkatle incelememiz ve bu anlayışın arandığı toplumsal durumun farkında olmamız gerekiyor.

Kent dinamiklerinin yeniden sorunsallaştırılması, kenti geri kazanmaya yönelik belirli çabalarla doğrudan bağlantılıdır. Eşitlik ve işbirliğine dayalı yeni alternatif kentsel alışkanlık kalıpları üretmenin yanı sıra, şehrin bazı bölümlerini fiilen dönüştüren mücadeleleri daha spesifik olarak dikkatle gözlemleyerek, kenti önemli bir paylaşım ortamı olarak ele geçirmek için verilen mücadelelerden ders almamız gerekiyor. “Kent hakkını” geri kazanarak, çeşitli kentsel hareketler ve yurttaş girişimleri kenti müşterekler olarak yeniden aktif olarak talep ederler.

Kentsel Durumların Potansiyelleri

Henri Lefebvre'nin çalışması, özellikle özgürleştirici politik düşüncüyü çağdaş kent çalışmasına entegre etmenin yenilikçi bir yolunu açması nedeniyle çağdaş kent yaşamının potansiyellerini keşfetmek için değerli bir kaynaktır. Lefebvre'in aslında önerdiği şey, gündelik hayatı yalnızca toplumsal yeniden üretimin eleştirel bir yönü olarak değil, aynı zamanda egemen değerlere ve alışkanlıklara karşı potansiyel direnişin kaynağı olarak anlamaktır. Günlük hayata dair analizi, birçok yönden şehir ve kentlilik analiziyle bağlantılıydı. Dolayısıyla kentsel durum, yalnızca kentsel mekanın egemen düzeni içinde ve bu düzen aracılığıyla yaşam normlarının dayatılması olarak değil, aynı zamanda farklı bir kentsel geleceği ima eden çekişmeler tarafından doğası gereği katedilmiş olarak ele alındı.

“Kent, öz ve sanallık olarak dağınık ve yabancılaşmış bir gerçeklik durumunda kalır” (1991: 148). Bu nedenle, “şehir gerçekliği bilgisinin yalnızca bitmiş ya da geçmişten olanla değil, olası (ya da olasılıklar) ile ilgili olabileceğine şüphe yoktur” (1996: 94).

Bu yaklaşım için kritik olan, bu tür sanallığın kökünü bulmaktır. Kent yaşamı, bileşenlerinin karmaşıklığı ve üstbelirlenimi beklenmedik bileşimler ve olaylar ürettiği için olasılıklarla mı doludur? Kentsel durumun böyle bir tanımı, örneğin şehri sürekli kendini dönüştüren

bir üretken makine olarak tanımlayan Fütüristlerin görüşleri gibi, bütün ve kesintisiz yeniliklerin modernist fantezileri ile bağlantılı olabilir. Farklı bir bağlama aktarıldığında, böyle bir yaklaşım, çeşitliliğin kaynağı olarak görülen postmodernist olumsuzluk kutlamalarıyla da uyumlu olabilir.

Öyle görünüyor ki Lefebvre'in önerileri, -kuşkusuz kabataslak çizilmiş- duruşlardan herhangi birine indirgenemez. Onun sanallık fikrini, şehrin, sakinleri tarafından kolektif eser/külliyyat (collective oeuvre) olarak geri kazanılması gerektiğine dair temel ifadesiyle karşılaştırdığımızda, şehrin sanallığının kent sakinlerinin eylemlerine odaklandığını fark ederiz. Lefebvre için,

“Kent hakkı kendini üstün bir hak biçimi olarak ifade eder: özgürlük hakkı, toplumsallaşmada bireyselleşme hakkı, habitat ve ikamet etme hakkı. Külliyyat(Oeuvre) , katılım ve temellük (mülkiyet hakkından açıkça farklıdır) hakkı kent hakkı içinde belirtilir” (1996: 173-4.).

Kolektif yaratıcılık, kent hakkıyla ifade edilir ve bu şekilde kent sakinleri şehrin potansiyelini (ya da sanallığını) harekete geçirir. Hatta Lefebvre ideal kentin bir tasarısını bile yapmaktadır:

"geçici şehir", bu külliyyat(oeuvre) için ve bu külliyyat tarafından mobilize edilmiş ve mobilize olmuş kent sakinlerinin daimi eserleri olacaktır (a.g.e. 173). Bu kolektif yaratıcılığın topyekûn seferberliği her zaman hareket halinde olacak ve kentsel potansiyeli her zaman yeni yollarla hayata geçirecektir.

Kentsel potansiyelin temellendirilmesini çağdaş metropole aktarırken, Lefebvre'nin önerileriyle karşılaştırılabilecek ve birbirini tamamlayıcı olarak da değerlendirilebilecek iki yaklaşımı hatırlayabiliriz. Her ikisinde de kolektif yaratıcılık merkezidir. AbduMaliq Simone için kentleşme “hem hararetti bir dinamizm... hem de eylemsizlik ile doludur” (2016: 6). Böyle bir bağlamda, şehir sakinlerinin kentsel durumların “değişkenliği” ile baş etmenin yollarını denemeleri ve türetmeleri çok önemli hale geliyor. Kentsel hayatta kalma, zorunlu olarak yaratıcıdır ve aynı zamanda şehri dönüştürür (Simone 2013). Ancak, bu dönüşüm pek çok modernist mimarın (Le Corbusier mükemmelliği) hayal ettiği muhteşem kapsamlı yenilik yöntemleriyle değil, örneğin kentsel Afrika'da uygulandığı gibi sıradan dönüşüm sanatlarıyla olmaktadır (Simone 2008: 110). Afrika şehirlerinde geçimini sağlamaya çalışan birçok kişi için, paylaşılan topluluk deneyimleri yoluyla geliştirilen ya da değişken piyasalar bağlamında gelişen etki ilişkileri, günlük taktiklerin temel bileşenleridir. Mevcut fırsatlardan yararlanmak, başkalarıyla sayısız yolla bağlantı kurabilmek, “odak düğüm nokta(ları)sı (nodes) olmak” ve “ortaya çıkmak” anlamına gelir (a.g.e. 105). Tecrübe ve planlı doğaçlama kentsel yaşama nüfuz eder. Bununla birlikte,

kentsel potansiyeller yalnızca yaratıcı hayatta kalmanın zayıf ya da marjinalleştirilmiş fırsatlarını sunmaz. Kentsel yönetim, tahakküm düzenlemelerini uyarlamak ve yeniden yapılandırmak için gücünü kentsel potansiyellerden alır. Bu konuda Simone, Lefebvre'nin uyarılarıyla kesirir: "Başka bir yaşamın gerçekleşmiş ön koşulları içeren mekan, bu ön koşulların imkan tanıdığı şeyi engelleyen mekanla örtüşür" (1991: 189-190).

Hardt ve Negri'ye göre, günümüz metropollerinde kentin potansiyeli, kentin biyopolitik üretimdeki rolünde yatmaktadır (2005: 94-5). Metropol, "sosyal ilişkileri, alışkanlıkları, arzuları, bilgileri ve kültürel döngüleri etkileyen bir depo ve beceri seti oluşturan sosyal bir ortamdır" (2009: 249). Şehir sakinleri, işbirliği ilişkilerine bağlanmak için bu araçları ve devreleri harekete geçirir. Metropol böylece "ortak olanın üretimi için bir fabrika" haline gelir (a.g.e: 250).

Bu analizde, müşterek olan, biyopolitik kentin doğasında olan potansiyeller temelinde üretiliyor. Kapitalist tahakküm, bu şekilde üretilen ortaklığa el koymaktan ve onu metaya dönüştürmekten kazanç sağlar. Biyopolitik üretim, paylaşılan bilgilere ve işbirliği ilişkilerini şekillendiren ağlar tarafından geliştirilen ve dağıtılan etkilere dayanır. Kent fiilen bu ilişkiler aracılığıyla sürdürülür ve üretilir: "Aslında ortak olanın üretimi, kentin kendi yaşamından başka bir şey değildir" (2009: 251). Elbette, Hardt ve Negri, "metropolün tanımlayıcı özelliklerinin yozlaşmasının" (2009: 255) yollarının izini sürüyorlar, çünkü ya kentsel karşılaşmaların dinamikleri (ayırt eden ve ayırım yapan) mekansal kuşatma eylemleriyle azaltılıyor ya da üretilen müşterek, sahiplenilmesine odaklanan süreçler tarafından "bozuluyor". Kentin potansiyelleri bu şekilde bloke edilmekte ve metropol, yeni bir kentsel yönetim biçiminin alanı haline gelmektedir.

Simone ve Lefebvre ile büyük ölçüde aynı çizgide olan Hardt ve Negri, kentsel potansiyeli şehir sakinlerinin yaratıcılığıyla tarihsel olarak bağlantılı görüyor. Lefebvre'nin iyimserliğiyle uyumlu olarak, Hardt ve Negri çağdaş şehri (metropolis) içinde yaşayanların kolektif eseri ve dolayısıyla potansiyel bir kolektif özgürleşme alanı olarak görüyorlar.Yine de, tartışılan teorisyenlerin tümü, kentsel potansiyelin hiçbir şekilde insanlık için daha iyi bir geleceği garanti etmediği konusunda hemfikirdir.

Çağdaş kentlerin dinamiklerini kentlilerin gözünden incelemek önemli bir seçimdir. Bu yaklaşım, yalnızca kent yaşamının yapısını karakterize eden şeyi açıklamayı değil, daha da önemlisi, bu yapı içinde ve hatta ötesinde nelerin değişim yaratabileceğini açıklamayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla kentsel değişim, kentsel durumun dışından değil, kentin sakinleri tarafından etkinleştirilen içsel potansiyellerinden ortaya çıkıyor olarak kabul edilir.

Buraya kadar atıfta bulunulan düşünürlerin teşhisleri farklı görünse de (ve Lefebvre örneğinde, yakın zamanlarda da olsa farklı zamanlara atıfta bulunur), onları birleştiren ortak bir nokta vardır: Kentsel dinamikler, kentlerde bir arada yaşamanın kentlilerin çoğunu işbirliği ilişkileri, bilgi ve etkinin paylaşımı için iletişim ağları, yaşam taktiklerini destekleyen rastlantısal sitemler kurmaya mecbur bıraktığı gerçeğine dayanmaktadır. Çağdaş metropol sayısız fırsat ve risk sunduğundan, yaşam yörüngeleri önceden belirlenmiş ve istikrarlı rollerin canlandırılmasına dayandırılmaz. Özellikle de birçok kişinin kentsel altyapıya kolay erişemediği veya hiç erişiminin olmadığı şehirlerde, yaratıcılık ve müzakereler, kentsel gündelik yaşamın gerekli bileşenleridir.

Şehrin potansiyellerini harekete geçirmeye yönelik bu günlük eylemleri birleştiren şey paylaşmaktır. Bilgiyi, karşılaşma alanlarını ve destek ilişkilerini paylaşmak, insanlara risklerden kurtulma ve fırsatlardan yararlanma olanağı sağlar. Ancak paylaşım, şehirlerin verimli topraklarında kendiliğinden büyümaz. Farklı güç geometrileri (kendileri de çekişme alanları haline gelir), paylaşım ağlarının kurulması ve paylaşım uygulamalarının geliştirilmesi için farklı türde müzakereleri teşvik eder veya güçlü bir şekilde engeller. Böyle bir süreçte kentsel alan, hem müzakerelerin bir hedefidir (örneğin, gayri resmi bir pazarda satıcılar tarafından paylaşılacak alan) hem de müzakereleri şekillendiren bir faktördür (örneğin, kaldırım alanlarının büyük mağaza sokaklarıyla karşılaştırılması kanıtlayabilir). Bu nedenle, paylaşım alanı hem dağıtım ihtiyaçlarıyla hem de sosyal bağlar yaratma pratikleriyle bağlantılıdır.

Hardt ve Negri, kentsel yaşamın özgürleştirici potansiyellerinin, çeşitli paylaşım sistemlerinin üretmeye devam ederken, egemen sömürü mekanizmalarının toplumsallıktan uzaklaşmaya ve onu kuşatmaya devam ettiği ortak olanın yeniden tahsis edilmesinde yattığını öne sürüyorlar. Bu, esasen “ortaklaştırmanın kapitalist komutadan kurtuluşu” anlamına gelir (Stavrides 2019). Lefebvre'nin kent hakkının geri alınması çağrısını bu bakış açısıyla bütünleştirmek, kentin müşterekler olarak geri alınması anlamına gelecektir. Ve bu, ne sadece şehri ortak olanın üretim alanı olarak, ne de paylaşılması gereken bir dizi gerekli altyapı olarak geri almak anlamına gelmez. Kenti müşterekler olarak geri almak, kolektif yaratıcılığın gücünü geri almak anlamına gelir: kenti bir eser/yapıt(oeuvre) olarak geri almak.

Kentsel Müştereği Yeniden Düşünmek

Müşterekler ve müşterekleşme üzerine çağdaş tartışma, politik iktisatçı ve Nobel ödüllü Elinor Ostrom'un öncü çalışmalarından büyük ölçüde etkilenir (Ostrom, 1990; Ostrom, Gardner ve Walker, 1994). Ostrom'un kendisi gibi aydın liberaller veya David Harvey (2012) veya Massimo De Angelis (2007, 2017) gibi Marksistler, genellikle paylaşımın ekonomik sorunlarını vurgulama ve daha sonra tarihsel olarak özgül toplumlarda üretim ve yeniden üretim politikalarını keşfetme eğilimindedir. Antropoloji ise diğer yandan

ekonomik akıl yürütmenin her zaman sosyal ilişkileri şekillendirmediğini öne süren sayısız örnek sunmuştur. Her toplumun kendi varoluş koşullarını belirlediği yadsınamaz olmakla birlikte, bu koşullarda ve bunların tanımlarında pek çok simgesel kurgu söz konusudur.

Maurice Godelier, hükmedenin hükmedilene aslında bir “hizmet” sunduğunu, onları desteklediğini ve varlıklarını güvence altına aldıklarını algılamaları nedeniyle hükmedilenin hakimiyetin yüklerini kabul ettiği konusunda ısrar eder (çünkü güçlüler 'düşmanlarla' savaşıyor, üstün varlıklarla iletişim kurabiliyor veya gerekli kaynakları koruyup geliştirebiliyor gibi görünüyor) (2011: 157). Bu tür mitolojik bir arada yaşama, hakimiyet koşullarını güçlendirir ve yeniden üretir.

Egemen ve hükmedilen arasındaki ayrıma dayalı bir arada yaşama koşullarının ötesine geçmeye çalışırken, bu mitolojik bağın kendisi sorgulanmalıdır. Kapitalist toplumlarda bu bağ temel olarak ekonomik ilişkilere dayanırken, diğer toplumlarda bu bağın oluşumunda ve sürdürülmesinde din veya akrabalık baskın faktörler olmaya devam etmektedir.

Herhangi bir güç biçiminin (bilgiyi veya ortak kaynakları uygun hale getirenlerin gücü dahil) birikimini sınırlama çabalarına dayanan paylaşım pratikleri, alternatif bir ekonomi biçiminden ziyade kökten yeni toplumsal ilişki türlerini işaret edebilir. Gustavo Esteva'nın belirttiği gibi, müsterekleştirme “alternatif bir ekonomi değil, ekonomiye bir alternatiftir”. (2014: 149). Paylaşımın yalnızca ekonomik bir faaliyet (malların, kaynakların veya hizmetlerin paylaşımı) olarak değil, belirli sosyal bağlamlarda gücün dağılımıyla bağlantılı bir dizi sosyal uygulama ve mantığı olarak araştırılması gerekir.

Paylaşım pratiklerini tartışırken, neyin paylaşılacağını tanımlarken ve paylaşımın gerçekleşmesini sağlarken güç dağılımı sorunu ortaya çıkmaktadır. Herhangi bir tür merkezi karar alma organının gücü pekiştirmesine izin verilirse, neyin paylaşılacağını tanımlamada kendi çıkarlarını empoze edecektir. Bir topluluğun sınırları içinde bu, eşitler arasındaki her türlü müzakere sürecini felce uğratar. Bazen, aslında son derece ayrımcı ve dışlayıcı olan süreçlerde ortaklaşmayı görmemiz için kandırılabiliriz. Kendi içinde kapalı (gated community) veya ırkçı bir grubun sakinlerini, değerleri, belirli kaynakları ve hatta mal varlıklarını paylaştıkları için sıradan insanlar (commoners) olarak görebiliriz. Bu durumlarda paylaşım, dışlama üzerine kuruludur.

Böyle bir olasılık, kamu ve özel arasındaki karşıtlığa meydan okuyacak mı? Müsterekleşmenin özgürleşmesi bu ikiliği açacak bir paylaşım biçimi mi olacak? Basitçe paylaşılacak bir şey olarak değil, bir dizi paylaşım ilişkisinin temeli olan bir şey olarak anlaşılan ortak/müsterek, kamusal ve özelin ötesindedir. Paylaşım ağları ve ilişkilerinde kamu, paylaşımlar tarafından topluca tanımlanarak yeniden sahiplenilmektedir. Tarihsel olarak, kamusal alan her zaman onu tanımlayan ve aynı zamanda kullanımı için

kurallar sağlayan (dayatan) belirli bir otoriteye bağlıdır. Müşterekleşmenin potansiyel kurtuluşundan ortaya çıkan müşterek, kamusal alanı tanımlayan ve sürdüren kurallara meydan okuyor.

Müşterek de yalnızca (bilginin, duygusal ilişkilerin, fırsatlarla karşılaşmanın, sınırlandırılmış bireysel mülkiyetin) bireysel sahiplenmeye meydan okuduğu için değil, aynı zamanda özel arzuları ve taktikleri paylaşım sistemine bağlamanın yollarını geliştirdiği için kişiselliğin ötesindedir. Dolayısıyla müşterekleşme, farklılaşmaları ve çokluğu (çağdaş şehir yaşamının yörüngelerinin doğal özellikleri olan) askıya almaz, onlara ortak bir zemin sağlar. Paylaşım müzakereleri farklı şekillerde gelişir ve mutlaka homojenleşmeye ve tek biçimliliğe yol açmaz.

Kenti paylaşım yoluyla müşterekler olarak geri kazanmanın çağdaş pratiklerinde konut mücadeleleri çok önemlidir. Bu mücadelelerde barınma, kolektif eylem yoluyla talep edilen bir haktır. Müşterekleştirme yoluyla konutlandırmayı şekillendirmek, yeni sosyal ilişki biçimlerinin gelişimini hızlandırabilir. Konutu yeniden düşünmek ve yeniden keşfetmek, neredeyse her zaman bir toplumun üyesi olmanın ne anlama geldiğini anlamının yeni yollarına yol açar.

James Holston (2008) "insurgent citizenship (baş kaldıran yurttaş)" terimini ortaya attı – kent hakkını ve barınma hakkını geri almaya dayanan ve aslında oikos'u (eski Yunanca'da ev/ev sahipliği) politize eden yurttaşlık. Holston'un gözlemlediği gibi, başkaldıran yurttaşlıkla bağlantılı talepler, "oikos alanında, uzak kentsel çeperlerde konutların otomatik inşası etrafında şekillenen bölgelerdeki ev hayatında" en büyük güç ve özgünlükle dile getirilmektedir (Holston, 2008: 313). Oikos, Yunanca hem ev hem de ev sahipliği demektir. Oikos, müşterekleştirme hedefi haline geldiğinde, kamu ve aile özel alanı arasındaki ilişkinin siyasallaşması devam etmektedir.

Çağdaş büyük metropollerde, müşterekleştirme yoluyla konutun siyasallaştırılması, farklı kentsel toplumsal hareketlerin açık hedefi haline gelir. Pratikte evsizler ve güvencesiz kentsel çevrelerde yaşamak zorunda kalanlar için kent hakkını geri talep eden hareketler, aslında eşitlikçi paylaşım ve işbirliğine dayalı kentsel topluluklar inşa ediyor.

Brezilya, yoksulların çok yoksul, zenginlerin çok zengin olduğu bir ülkedir. Kültürel, dini ve ırksal ayrımcılıklar ülkenin tarihine ve bugününe hakimdir. Kapitalist modernleşme, esas olarak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra eşi görülmemiş bir hızla ilerledi, ayrıca arazi spekülasyonu ve yaygın özel arazi mülkiyeti ile hayati bir şekilde bağlantılıydı. Bu, Brezilya metropollerinin biçimini doğrudan etkiler: kentli yoksullar, devasa şehir çeperlerinde güvencesiz koşullar altında (hem güvenli yaşam koşulları hem de kentsel altyapıya erişim açısından) yaşamaya zorlanırken, orta sınıflar ve en zenginler genellikle düzenli konut yerleşimlerinde ve güvenli sitelerde yaşamayı seçmektedirler

Belirli karakteristik Latin Amerika konut hareketlerinin deneyimlerine odaklanmak, konut için belirli mücadelelerin karşılıklı yardıma, eşitlikçi değerlere ve katılımcı demokrasiye dayalı yeni toplumsal ilişki biçimleriyle nasıl bağlantılı olabileceğini anlamamıza yardımcı olabilir. Brezilya konut hareketleri örneğine kısaca bakalım.

Brezilya'daki konut sorunu ağırlıklı olarak yaygın bir toplumsal kutuplaşma tarafından şekilleniyor. Sosyal konut politikalarını, talepleri ve mücadeleleri ile dayanışmaya dayalı bir arada yaşama toplulukları yaratmaya yönelik örgütlü çabalarıyla etkileyen en önemli kolektif aktörler de evsizler ve kötü koşullarda yaşayan kitlelerdir.

Brezilya'nın en güçlü kentsel hareketlerinden biri olan MTST, Movimento dos Trabalhadores Sem Teto (Evsiz İşçiler Hareketi), herkes için insanca yaşanılabilir konut talep ederek evsizleri harekete geçirmede çok aktiftir. MTST, MST'nin bir kolu olan Topraksız İnsanlar Hareketi(Movement of Landless People)'nden (hala İşçi Partisi -Workers Party, PT- ile yakından bağlantılıdır) konut mücadeleleri içinde ve mücadele yoluyla halk iktidarı biçimleri oluşturmayı amaçlayan özerk bir örgüte evrildi. Çoğu Brezilya konut hareketi gibi, özellikle büyük şehirlerin çeperlerinde büyük toprak/arazi işgalleri örgütler ve militan eylemleriyle devleti sosyal konut projelerini finanse etmeye zorlarlar (Souza 2006, Stavrides 2016).

Mücadelede böyle bir geçici yerleşimin nasıl düzenlendiğini, hareketin kapsamı ve araçları yansıtılarak gözlemek ilginçtir. São Paulo'daki João Candido yerleşimi, MTST tarafından organize edilen farklı arazi işgallerinden tahliye edilen insanlar tarafından oluşturuldu (Stavrides 2016). Bu geçici yerleşimde kışlalar, ortak alanların, yani sakinlerin topluluğu tarafından kullanılan kendi kendini yöneten kamusal alanların varlığını sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Bu alanlara, bir mahallenin küçük bir meydanı, toplantılar, kültürel ve eğitim faaliyetleri için kullanılan daha büyük bir baraka, açık hava ortak mutfakları ve kapalı bir avlu içeren bir çocuk bakım barakası dahil edildi. İlginç bir şekilde, bu geçici "anaokulunda" bakıcılar, görev nöbetleşmesine katılan topluluk üyeleri idi.

Bu tür bir yerleşim yerinde yaşadığınızda, araziyle ilgilenmek temelde farklı bir şeydir. Paylaşmanın ne anlama geldiğinin aktif bir tanımı haline gelir, çünkü araziler, bunların bakımı ve ortak alanlar ağında oynadıkları rol (küçük açık aile bahçelerinin yanı sıra ortak avlu ve ortak baraka dahil), bir eşitler topluluğunu şekillendirmek için ortak bir çabanın sonucudur. Böylece ortaklaşırma, hem bu geçici konut yerleşiminin toplu olarak kullanılan alanlarını hem de organize işbirliği yoluyla karşılanan günlük aile ihtiyaçlarını tanımlar.

Brezilya'da topluluk kolektif çalışması mutirão kelimesiyle tanımlanır: "Bu kavram, hasat sırasında çiftçiler arasında karşılıklı yardımı belirtmek için kullanılan bir terimden, en dikkat çekici ifade olarak kolektif inşa ile geniş bir 'komünal' pratikler yelpazesine dönüştü" (Colla vd. 2015: 37). Mutirão uygulamaları, hem barınma için mücadele eden topluluklarının örgütlenmesinde hem de galip geldikleri mücadelelerinin somut ürünü haline gelecek olan konut komplekslerinin inşası sırasında kolektif çalışmanın gündelik yaşamında Brezilyalı kentsel hareketler tarafından açıkça desteklendi.

Sao Paulo yerel hükümetini süreci yerel halk tarafından yürütülecek bir sosyal konut projesini finanse etmeye zorlayan Joao Candido yerleşimindeki MTST halkının galip geldiği mücadelenin ardından Mutirão, sosyal konut kompleksinin inşasında etkinleştirilecek kilit süreç olmuştur. Bugün bu kompleksin bir kısmı, devletin sağlamayı kabul ettiği bir alanda tamamlandı (João Candido I olarak adlandırıldı). Binaların ve ortak alanların bakımına katılım, müştereklerden oluşan bir topluluğun inşasında hala aktif bir itici güçtür.

Brezilyalı uzmanların ortak konut alanlarının ortaklaşa üretilmesi sürecindeki rolü de önemlidir. USINA (mimarlar, plancılar, sosyal bilimciler, ekonomistler vb. dahil) gibi uzmanlardan oluşan bir grubun tarihinden öğrenebileceğimiz gibi, bu tür komplekslerin planlanması ve inşasına katılım, paylaşma pratikleri için zor ama ödüllendirici bir testtir. Geleceğin yerleşim sakinleri, hareketin alternatif konut topluluklarına yönelik çabalarını desteklemek için çağrılan USINA tarafından geliştirilen planlama önerilerini değerlendirmek için ortak kriterler geliştirmeye çağırılıyor. Bu süreçte USINA üyeleri, insanların gelecekteki evleri ve inşa edilecek mahallenin ortak alanları hakkında fikirlerini şekillendirmelerine yardımcı olmak için bilgi paylaşımı yapmaya çalışır (USINA 2006). Ayrıca, mutirão'nun potansiyelinin örnek bir somutlaştırılmasında, şantiyede çoğunlukla vasıfsız işçiler olarak çalışacak yerleşim sakinlerini de dikkate almaya çalışır. Bu nedenle, yapının ek becerilere ihtiyaç duyan bölümlerinde (örneğin merdiven boşlukları ve balkonların yapımında) prefabrikasyon teknolojileri kullanılırken, yarı vasıflı işçiliğe (tuğla işçiliğine) dayalı bir yapı sistemi tasarlamış ve önermişlerdir (USINA 2015).

Böylece müşterekleşme, toplu konut projesinin tüm farklı seviyelerine nüfuz eder: yerleşim seçimleriyle ilgili meclis kararları, uzmanlarla işbirliği, şantiyede çalışma, binalar bittiğinde şenlik kuralları ve ortak alanların bakımında görevlerin sıra ile yapılması(Stavrides 2019).

Kent hakkını yeniden tanımlama çabasının yanında elde etme/uygulama çabasında da, müşterekleşme alanları tasavvur etmek ve yaratmak önemlidir. Bu mekanlarda müşterekleştirme pratikleri, şehri kent sakinlerinin kolektif işi olarak geri kazanma olasılıklarını açabilir. Bu elbette mevcut güç geometrileriyle yüzleşmeye ve baskın kentsel adaletsizliklere meydan okumaya yol açan bir gidişattır. Ancak Lefebvre'in ısrar ettiği gibi,

her türlü değer sistemini, onları ifade eden ve somutlaştıran mekanlara bağlayarak test etmemiz gerekiyor. Bu nedenle, özgürleştirici isteklerle planların “mekanla denenmesi” gerekiyor. (1991:416). Ve bu, sadece farklı şehir yaşamının hareketsiz olanaklarını harekete geçirerek değil, onu yaratarak kentsel potansiyeli yaşamının bir yoludur. Bu tür kolektif deneyimlerde kentsel müşterekleşme, işbirliği ve dayanışma biçimlerine dayandığı sürece, kapitalizmin ötesinde bir toplumu şekillendirmek için bir güç haline gelebilir. Demokrasinin anlamı, yatay hiyerarşinin kullanımları ve etkileri, dayanışma ve eşitlik değerleri üzerine tartışmalar, toplumsal kurtuluşa işaret eden somut eylem ve deneyimlerle genişir.

Kaynakça

- Colla, L., Peeters, Cl. and Preud'homme, C. (2015) Mutirao. Collective Autoconstruction in Sao Paulo. Master of Science in the Ingenieurswetenschappen: architecture (Leuven: University of Leuven).
- De Angelis, M. (2007). The Beginning of History. Value Struggles and Global Capital, London: Pluto.
- De Angelis, M. (2017). Omnia Sunt Communia. On the Commons and the Transformation to Postcapitalism. London: Zed.
- Esteve, G. (2014) Commoning in the New Society. Community Development Journal 49, suppl_1, pp. i144-i159.
- Godelier, M. (2011) The Mental and the Material. London: Verso.
- Hardt, M. and A. Negri (2005) Multitude. War and Democracy in the Age of Empire, London: Hamish Hamilton.
- Hardt, M. and A. Negri (2009) Commonwealth. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Harvey, D. (2012). Rebel Cities. From the Right to the City to the Urban Revolution. London: Verso.
- Holston, J. (2008) Insurgent Citizenship. Disjunctions of Democracy and Modernity in Brazil. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Lefebvre, H. (1991) The Production of Space. Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, H. (1996) Writings on Cities. Oxford: Blackwell.
- Ostrom, E. (1990) Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ostrom, E., Gardner, R. and Walker, J. (1994) Rules, Games and Common- Pool Resources. Michigan: The University of Michigan Press
- Simone, A. (2008) The Last Shall Be First: African Urbanities and the Larger Urban World, in Huyssen, A. (ed.) Other Cities, Other Worlds. Urban Imaginaries in a Globalizing Age, Durham: Duke University Press.

Simone, A. (2013) Cities of Uncertainty: Jakarta, the Urban Majority, and Inventive Political Technologies. *Theory, Culture and Society*, 30(7/8), pp.243-263.

Simone A. (2016) City of Potentialities: An Introduction. *Theory Culture and Society*, 33(7/8), pp. 5-29.

Souza, M. L. de (2006) Together with the State, despite the State, against the State. Social Movements as 'Critical Urban Planning' Agents, *CITY*, 10(3), pp.327-342.

Stavrides, S. (2016) *Common Space. The City as Commons*. London: Zed books.

Stavrides, S. (2018) Urban Porosity and the Right to a Shared City, in Wolfrum, S., Stengel, H., Kurbasik, F., Kling, N., Dona, S., I. Mumm, I., and Zoehrer, C.(eds.) *Porous City. From Metaphor to Agenda*. Basel: Birkhauser.

Stavrides, S. (2019) *Common Spaces of Urban Emancipation*. Manchester: Manchester University Press.

USINA (2006) Self Administered Vertical Habitation for Densely Populated Urban Conditions—Copromo, União da Jata e Paulo Freire Projects, Brazil, Available at http://courses.arch.ntua.gr/fsr/134924/BSHF_Final_Usina_Brasil.pdf.

USINA (2015) *Processos de Projeto como Construção de Autonomia*, in Vilaca, I. and Constante, P. (eds.) *USINA: Entre o Projeto e o Canteiro*. Sao Paulo: Aurora.

Note: This text is a partially reworked and abridged version of a text published in *Built Environment* 46(1) 2020 under the title *Reclaiming the City as Commons. Learning from Latin American Housing Movements*, pp. 139-153. Many thanks to the guest editors Ye Zhang and Jeffrey Kok for their support and to the editors of the journal for granting the permission to use this text.

